Åsted og vadested

Deponeringer, genstandsbiografier og rumlig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber

Julie Lund
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
2008

© Julie Lund, 2009

Doktoravhandlinger forsvart ved
Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
No. 389

ISSN 0806-3222

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler
om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Inger Sandved Anfinsen.
Forsidebilde: River Boyne ved Newgrange, Irland. Foto av Julie Lund
Trykk og innbinding: AiT e-dit AS, Oslo, 2009.

Produsert i samarbeid med Unipub AS, Oslo.
Avhandlingen blir kun produsert av Unipub AS i forbindelse med disputas.
Alle henvendelser vedrørende avhandlingen skal rettes til rettighetshaver
eller enheten der doktorgrad er forsvart.

Unipub AS er et heleid datterselskap av
Akademika AS, som eies av Studentsamskipnaden i Oslo.

FORORD **6**

KAPITEL 1: DEPONERINGER SOM KILDE TIL RUMLIGE ASPEKTER AF VERDENSOPFATTELSER **8**

1.1 PROBLEMSTILLING OG FREMGANGSMÅDER 8
Fremgangsmåde og disposition *11*
Rumlig organisation og det kognitive landskab *12*
1.2 DE NORRØNE KILDER SOM INDFALDSVINKEL TIL NORRØN MENTALITET OG VERDENSOPFATTELSE 14
De anvendte norrøne kilder *16*
Skjaldedigtene *16*
Eddadigtene som en mundtlig tradition *17*
Rígsþula som eksempel på metoder til at datere digtene *18*
Eddadigtenes datering *20*
Snorris Edda *21*
Den norrøne mentalitet *23*
Brugen af sagaer *24*
De øvrige kilder *25*
Mentalitetsstudier gennem skriftlige og arkæologiske kilder *26*
1.3 BEGREBSAFKLARING, DATERINGS- OG KILDEGRUNDLAG 28
Datering af genstande *28*
Dateringen af våben, redskaber og smykker *29*
Fundnummerering *30*

KAPITEL 2: AT LADE TING FINDE STED **31**

2.1 DEPONERINGER – EN MÅDE AT HÅNDTERE MATERIEL KULTUR 31
Vikingetidens deponeringer *32*
Kategoriseringen af deponerede genstande *36*
Genstande af værdi? *36*
Deponeringer som håndteringsmåde *38*
2.2 RITUALER FINDER STED 39
2.3 KROPPEN I RUMMET 42
Kropsteknikker og kroppens fænomenologi *42*
Krop og habitus *44*
Forholdet mellem kroppe og genstande *46*
2.4 STUDIER AF KULTURLANDSKABER – NEDLÆGGELSERNES TOPOGRAFI 49
Forandringer i kulturlandskabsforskningen *50*
Rummet i praksisteori *51*
Fænomenologiske indfaldsvinkler til landskabsstudier *53*
2.5 LANDSKAB OG KOSMOLOGI 59
Miðgarðr og Útgarðr *59*
Ud af hallen *63*
2.6 AT KASTE MED ØKSEN OG HUGGE MED SPYDET 65
Ritualer og grænser *68*

KAPITEL 3: LANDSKABET I NORDØSTSKÅNE – VED BREDDEN AF SØEN **70**

3.1 OMRÅDETS AFGRÆNSNING OG KARAKTERISTIK 70
Bebyggelser, gravpladser og en enkelt runesten *72*
Sakrale stednavne *73*
3.2. DEPONERINGERNE I NORDØSTSKÅNE 76
Råbelöv sjö *77*
Oppmanna Sjö, Hammarsjön og Helge Å *79*
Ivö Sjö og Skrabe Å *80*
Deponeringernes kronologiske udvikling *82*
Værktøjsdepoter *83*
Værktøjsdepoternes kedler *85*
3.3 VÅDBUNDENS ROLLE I DE NORRØNE KILDER 86
Smeden ved bredden *92*
Kedlen i de norrøne kilder *95*
Kedlen, kroppen og kanten af vandet *99*
3.4 TINGENE BINDES TIL STEDET 103

Kulturelt minde og anvendelsen af landskabet ... *109*

KAPITEL 4: MIDDELSOM HERRED – DE VÅBENFYLDTE VANDLØB ... **111**

4.1 SAKRALE STEDNAVNE ... 112
4.2 DEPONERINGER I MIDDELSOM HERRED ... 114
Ulstrup Bro ... *115*
Nørre Å ... *115*
Fladbro ... *116*
Gudenåen ... *118*
Deponeringer i søer ... *121*
4.3 VANDLØB I DE NORRØNE KILDER ... 123
Vandløb, der løber med våben ... *125*
Vandløb, der løber med blod ... *126*
4.4 BROERNES ROLLE SOM TÆRSKEL OG PASSAGE ... 127
Over vadestedet til tings ... *130*
Struktureringen af Mammen ... *131*
4.5 RUNESTEN FRA OMRÅDET ... 134
Runesten langs Gudenåen ... *135*
Runesten langs Nørreå ... *136*
Indskrifternes opbygning giver indblik i rumlige forestillinger ... *137*
Runesten fra gravpladser og kirker ... *142*
4.6 MATERIELLE METAFORER: DE VÅBENFYLDTE VANDLØB OG BROEN SOM FORBINDER LEVENDE OG DØDE . 143

KAPITEL 5: SOLA OG SULDAL – VED FODEN AF FJELDET ... **148**

5.1 DEPONERINGER FRA TO OMRÅDER I ROGALAND ... 148
Sola ... *149*
Deponeringerne fra Sola ... *149*
Suldal ... *152*
Deponeringer fra Suldal ... *152*
5.2 DEPOTER I UR ... 154
Norske deponeringer i ur ... *155*
Norske værktøjsdepoter ... *157*
Uren i Nordnorge ... *158*
5.3 FJELDENES ROLLE I DE NORRØNE KILDER ... 159
5.4 VÅDBUNDSDEPONERINGER I NORGE ... 162
5.5 KRITERIER FOR AT REGISTRERE ET FUND SOM ET DEPOT ... 165
"Formodentlig en grav" ... *165*
Bygland ... *167*
Deponeringer i det norske område ... *168*

KAPITEL 6: RITUELLE DEPONERINGER I DET SAMISKE OMRÅDE ... **170**

6.1 DE SAMISKE OFFERPLADSER ... 170
6.2 MÖRTTRÄSKET ... 171
De runde vedhæng ... *172*
De korsformede vedhæng ... *173*
De økseformede vedhæng ... *174*
6.3 GRÅTRÄSK ... 176
6.4 DE SAMISKE OFFERPLADSERS DATERING OG PLACERING I LANDSKABET ... 177
6.5 PARALLELLER TIL DE SYDSKANDINAVISKE FUND ... 178
Sjiela ... *180*
6.6 SAMMENSMELTNING AF TO TRADITIONER ... 182
Stokkehåndtag – et andet sammenfaldet mellem norrøne og samiske ritualer? ... *186*
Forholdet mellem samiske offerpladser og norrøne depoter ... *191*

KAPITEL 7: NEDLÆGGELSER I IRLAND OG ENGLAND – HYBRIDE FÆNOMENER OG MØDER MED KRISTNE LANDSKABSOPFATTELSER ... **192**

7.1 NEDLÆGGELSER I IRLAND – HYBRIDE HANDLINGER? ... 192
Skandinaviske våben i irske vådbundskontekster ... *194*
Nedlæggelser ved broer og vadesteder ... *196*
Nedlæggelser ved søer, moser og crannogs ... *197*

Landskabsanvendelse og identitetsdannelse ... *200*
7.2 En klokke fra liturgien, en kobjælde til dyret? ... 203
Kobjælder fra Skandinavien ... *205*
Klokker i hedenske ritualer? ... *206*
7.3 Deponeringer i England – at håndtere særlige genstande ... 207
De særlige genstande ... *208*
De engelske broer og vadesteder ... *211*
Søerne i det angelsaksiske kognitive landskab ... *212*
7.4 Vådbunden i en kristen kontekst ... 213
Smeden i det engelske og irske landskab ... *215*

KAPITEL 8: RUMLIGE RELATIONER MELLEM LEVENDE OG DØDE ... 218

8.1 Fortiden i fortiden ... 219
Arvegods i yngre jernalder og vikingetid ... *219*
Kontrollen med arvegods ... *220*
Kulturelt minde i et rumligt perspektiv ... *221*
8.2 Fjälkinges rumlige organisering ... 222
Bebyggelsen i Fjälkinge ... *225*
Vådområdet mellem bebyggelserne ... *226*
Strukturering af vikingetidens Fjälkinge ... *230*
8.3 Gl. Lejres rumlige organisering ... 232
Deponeringer omkring Gl. Lejre ... *234*
Gravene omkring Gl. Lejre ... *234*
Vikingetidens gravplads ... *235*
Kategoriseringer af levende og døde i vikingetidens Lejre ... *236*
Forestillinger om dødsriget ... *239*
8.4 Langå kirkegård ... 241
8.5 Forholdet til de døde ... 244
Højbrud i arkæologiske kontekster ... *245*
Translatio? ... *246*
Højbrud i de norrøne kilder ... *250*
Højbrud som en del af tingenes biografi ... *251*
Deponeringer i gravhøje ... *255*
Fodgrøfter og broer til dødsriget ... *256*
Distinktioner mellem levende og døde ... *259*

KAPITEL 9. TING SKABER STED – TENDENSER OG SAMMENFATNING ... 261

Små og store handlinger ... *265*
Forandringer over tid ... *266*
Velsignelse af ting og steder ... *269*
Deponeringer som problemløsere ... *270*
Helheder og delheder ... *271*
Ting skabte steder ... *274*

ENGLISH SUMMARY ... 275

PRIMÆRE REFERENCER, INKLUSIV OVERSÆTTELSER ... 280

MUNDTLIG KILDE ... 282

SEKUNDÆRE REFERENCER ... 282

APPENDIKS 1 ... 311

APPENDIKS 2 ... 424

Figurliste

Figur 1. Finnur Magnussóns model af den oldnordiske verdensopfattelse fra 1824 (Magnússon 1824:338 i tredie bind) 61

Figur 2. Udsnit af Peter Jordans skematiske diagram over Khanty'ernes kulturlandskab, hvor kosmologi og landskabsanvendelse er smeltet sammen (Jordan 2003:226) 62

Figur 3. Undersøgelsesområdet fra Nordøstskåne 70

Figur 4. Undersøgelsesområdet med deponeringer og runesten markeret. De hvide armringe og mønter symboliserer depoter, kedlen, leen og hjulnavsbeslaget symboliserer et værktøjsdepot. Illustration af Hege Vatnaland 82

Figur 5. Rekonstruktion af kammergraven fra Bjerringhøj ved Mammen med kedlen og de to trekar i det nordvestlige hjørne. Tegning af Hege Vatnaland 96

Figur 6. Undersøgelsesområdet i kapitel 4 112

Figur 7. Vådbundsdeponeringer i undersøgelsesområdet markeret med røde cirkler. Illustration af Hege Vatnaland 123

Figur 8. Runestenen fra Källstorp (Efter Jacobsen & Moltke 1941:251) 129

Figur 9. Rekonstruktion af nordøsthjørnet af gravkammeret i Bjerringhøj med kedlen og de to spande. Illustration af Hege Vatnaland 133

Figur 10. Hjermindstenen 1 (Efter Jacobsen og Moltke 1941:74) 138

Figur 11. Hjermind-stenen 2 (Efter Jacobsen & Moltke 1941:76) 139

Figur 12. Skjern-stenen 2 (Efter Jacobsen og Moltke 1941:78) 141

Figur 13. Kort over Solaområdet. Langhuse forestiller bebyggelser, den grønne oval er gravpladsen fra Skadberg. De øvrige tegn viser de deponerede genstande fra området. Illustration af Hege Vatnaland. Til højre er Sola-området markeret 149

Figur 14. Suldalområdet 152

Figur 15. Brugen af rum i Skírnismál i Terry Gunnells model (Gunnell 2006:240) 160

Figur 16. Mörtträsket, nr. 256, 74 og 76 til venstre. Kors fra Hiddensee til højre (Paulsen 1936: tafel V; Zachrisson 1984:fig. 34) 173

Figur 17. Mörtträsket, økseformede vedhæng nr. 39, 40 og 35 (Zachrisson 1984:fig. 30) til venstre. Små økseformede vedhæng fra sølvdepotet fra Botnhamn til højre (Efter Sjøvold 1974, planche 24, nr. L 652) 174

Figur 18. Dele af pilespidsdepotet fra Estuna Kirkegård til venstre (Stockholms Läns Museum, foto: Nordström 1964). Pilespidser fra offerpladsen Unna Saiva til højre (Serning 1956, planche 24) 182

Figur 19. Stokkehåndtaget fra Nedre Hornbæk Enge (foto af Julie Lund) 186

Figur 20. Stokkehåndtaget fra København (Gabrielsen 1999:4) 187

Figur 21. Stokkehåndtaget fra Køge Havn (Brøndsted 1920:255) 187

Figur 22. Stokkehåndtaget fra Klim (efter Liebgott 1978:10, 100, tegning af D. Rafn) 188

Figur 23. Trommehammeren fra Nordset. (Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo) 189

Figur 24. Trommehammeren fra Rautasjärvi (Hallström 1932:120) 190

Figur 25. Øksen fra River Robe med tilspidset skaft (Bøe 1940:89) 196

Figur 26. Skt. Patrick's Bell fra Irland og kobjælderne fra Veksø og Mästermyr. Tegning af Hege Vatnaland. 206

Figur 27. Udtegning af dekorationen på to af økserne og døllen af en spydspids fra depotet ved Old London Bridge (se appendiks 2) (efter Wheeler 1927:2,20,21) 209

Figur 28. Stigbøjle med indlæg i ædelmetal fra Themsen nær Tower, London (efter Wheeler 1927:39) 210

Figur 29. Kort over Fjälkinge med bebyggelse (langhusene) og gravpladser (grønne områder), baseret på Skånska rekognosceringskartan. De lyseblå områder er vådbundskontekst, og de grå streger angiver de vejforløb, der var angivet på Skånska rekognosceringskartan. Illustration af Hege Vatnaland..... 223

Figur 30. Kort over Gl. Lejre med både Lejre og Lavringe Å indtegnet. Langhusene markerer bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid. De grønne ovaler med hvide menneskefigurer markerer gravhøje fra sten- og bronzealder. Det grønne område med sorte menneskefigurer markerer vikingetidens gravplads. De brune spidsovale figurer repræsenterer skibssætninger. De grå ovaler markerer steder, hvor der på højkantskortet fra 1883-90 var angivet et vadested. Det røde kryds viser det omtrentlige området, hvor Lejreskatten blev fundet. Illustration af Hege Vatnaland 233

Figur 31. Et udsnit af gravhøjene fra Borre med synlig fodgrøft og jordvold (Myhre og Gansum 2003:57) 257

Tabelliste

Tabel 1: Vådbundsdeponeringerne fra undersøgelsesområdet 122

Tabel 2: Eksempler på norske fund af våben, redskaber og andre jerngenstande fra ur, klippe og fjeld 157

Tabel 3: Et lille udvalg af norske, vådbundsfundne våben, redskaber og et enkelt barrefund fra vikingetid..... 164

Tabel 4: Byglandfundets indhold og datering 167

Tabel 5: Vådbundsfundne skandinaviske våben og redskaber fra irske floder 195

Tabel 6: Skandinaviske genstande fundet i vandløb ved gamle broer og vadesteder..... 197

Tabel 7: Våben fra vikingetiden fundet i irske søer og moser..... 198

Tabel 8: Fund af skandinaviske genstande fra crannogs 199

Forord

Det er i dag nøjagtigt 3½ år siden, jeg første gang trådte ind ad døren på Blindernveien 11. Her har vi et fantastisk godt arbejdsmiljø med åbne døre og sind og et godt socialt fællesskab. Med Jer bliver arkæologi både sjovere og mere interessant. Undervejs i projektet har jeg fået hjælp fra forskellige kanter, som jeg gerne vil takke for. Først og fremmest en stor tak til min vejleder, Lotte Hedeager, for i første omgang at tro på projektet, for alle dine kampe for at beskytte det danske sprog fra mine overgreb og for gode og spændende diskussioner om projektets problemstillinger undervejs.

En fordel med at vælge materiale fra de tre skandinaviske lande er, at jeg har fået mulighed for at dykke ned i en række museers ganske forskellige registreringsmåder og arkivsystemer. Derfor tak til Arkeologisk Museum i Stavanger, Kulturhistorisk Museum i Oslo, Nationalmuseet i København, Viborg Stiftsmuseum, Randers Kulturhistoriske Museum, Lunds Universitets Historiska Museum og Historiska Museum i Stockholm. Alle steder er jeg blevet modtaget godt og har fået god hjælp.

På instituttet i København bakkede Henriette Lyngstrøm op i projektsøgefasen. Tusind tak for det. Og på Nationalmuseet og det gamle Vandkunsten må Lisbeth Imer, Christina Seehusen og Xenia Pauli Jensen takkes for hjælp og opmuntring, og Almut Schülke for gode diskussioner om menneskers og tings rejser i forhistorien. Også tak til Anne Pedersen, ikke mindst for en gang i 1996 i kurset 'Periodekursus III, genstandslære' at have udtalt sætningen "Overraskende mange våben fra vikingetiden er fundet i vand - det burde nogen se på en gang".

Da det hedengangne Senter for studier i vikingetid og nordisk middelalder flyttede ind i Blindernveien, fik jeg anledning til at få hjælp med diverse spørgsmål om alt fra smede til Saxo og oldengelske navne fra Signe Horn Fuglesang, Karl G. Johanson, Jón Viðar Sigurðsson, Tim Bolton, Anne Irene Risøy, Joanna Skórzewska, Gro Steinsland og Michael Benskin – mange tak. Også tak til Frans-Arne Stylegar, arkæolog i Vest-Agder fylkeskommune, for hjælp med oversigt over de norske fund og udvælgelse af norsk case study, og til Bergljot Solberg, Universitetet i Bergen for litteraturforslag til de norske værktøjsdepoter.

Ved at flytte til Oslo kom jeg lidt for langt væk fra Søren M. Sindbæk, Maria Domeij-Lundborg og Mette Roesgaard Hansen, hvis faglige indspil og ikke mindst hvis venskaber, jeg sætter højt. Søren har hjulpet i vigtige diskussioner om både vikingetid og nutid. Hos Mette

har jeg haft et fristed, hvor gode faglige samtaler og mindre faglige snakke har bidraget til, at projektet gik fremad. Tusind tak for det – og for at lære mig, at det bedste middel mod stress er at stable brænde og ordne have hos Jer. Jeg ville aldrig have givet mig i kast med at inkorporere de norrøne kilder i projektet, havde det ikke været for Maria overbevisende demonstration af en sådan tilgangs potentiale. Et hvert misbrug af disse grundlæggende gode ideer til, hvordan vi skal begriber den yngre jernalders og vikingetids tankegods, må dog udelukkende tilskrives mig selv – men tak, Maria, fordi du altid kan åbne for nye måder at se på ting på, og for at insistere på, at det at få gode ideer er en kreative proces, også selvom den foregår på universitetsområdet.

Jeg har på et eller andet tidspunkt plaget hver og en af arkæologerne på Blindernveien med en diskussion af et eller andet i mit materiale, fået hjælp til typologisering og litteraturtips – og det sætter stor pris på. Derfor stor tak til Christopher Prescott, Ingrid Fuglestvedt, Dagfinn Skre, Sheila Coulson, Bjarne Gaut, Gry Wiker, Christoph Kilger, Anja Mansrud, Vibeke Viestad, Ingunn Røstad, Kristin Armstrong-Oma, Per Ditlef Fredriksen, Neil S. Price, Lisbeth Skogstrand og Atle Omland. Jeg værdsætter al hjælp og støtte fra Konstantinos Chilidis, ikke mindst i tiden omkring en lille OAS publikation, hvor der skete lidt for meget på én gang. Mari Arentz Østmo og Elise Naumann skal takkes for gode indspil undervejs og for at træde til med uvurderlig praktisk hjælp i slutfasen, såsom hjælp til opsæt og fremtrylling af forsvundne filer. Zanette Tsigaridas Glørstad, Unn Pedersen og Lene Melheim har læst kapitler, der var gået i hårknude, og har filtret dem ud igen. Tusind tak for det.

Til slut en stor tak til baglandet – Hanne, Carsten og Mads Lund, Jannie Schnedler Johansen & Nico Johansen, Trine Lise Wahl, Gerd Ravnholt, Jeppe & Mie, familien Storgård Frederiksen, Marlene Zøllner, Lisbet Svanøe, Nicolai Pharao, Anders Bonnesen og ikke mindst Per – der har hjulpet mig med at se projektet lidt udefra og har fundet sig i at høre om kobjælder, broer og forsvundne katalognumre.

Kapitel 1: Deponeringer som kilde til rumlige aspekter af verdensopfattelser

Igennem Skandinaviens forhistorie er genstande blevet deponeret i jorden, i søer eller i moser. I mange af disse fund var datidens ypperste færdigheder inden for håndværk og produktion repræsenterede. Fårdal-depotet fra bronzealderen, nedlæggelsen af Gundestrupkedlen fra førromersk jernalder og de store jernaldernedlæggelser i Illerup Ådal er alle velkendte eksempler; men også i vikingetiden og ind i middelalderen blev genstande deponeret. Der er således tale om en overordentligt langvarig tradition. Betydningen af disse nedlæggelser har naturligvis ændret sig over tid. Fælles for denne seje struktur af deponeringerne gennem forhistorisk og historisk tid er, at det drejer sig om handlinger, hvor genstande blev taget ud af deres hidtidige kontekst og anbragt i våd- eller tørbunden og ikke siden genoptaget. Et gennemgående træk ved dem er også, at deres placering i landskabet kan relatere til rumlige aspekter af fortidens verdensopfattelser.

Mennesket bruger kulturlandskabet til at fastholde og forandre mentale strukturer – til selve det at forstå verden. Eksempelvis kan placeringen af en ny bebyggelse i relation til en gammel gravplads skabe forestillinger om kontinuitet og forankring til stedet. Menneskers anvendelse af landskabet er således tæt vævet sammen med deres forestillinger om rumlig kategorisering, som på en gang udspringer af og præger deres verdensopfattelser. En af måderne at skabe og fastholde strukturer i landskabet er ved at nedlægge genstande på særlige steder. Steder opstår og opretholdes gennem menneskets handlinger; men som det vil blive vist gennem afhandlingen er stedernes skabelse og fastholdelse også intimt forbundet med genstandene. Hermed griber et landskabsstudie med fokus på deponeringer også ind i den grundlæggende arkæologiske virksomhed – nemlig at udforske stederne og undersøge genstandene. Stederne er i den forstand også åstedet for mødet mellem arkæologerne og fortiden.

1.1 Problemstilling og fremgangsmåder

Formålet med projektet er at belyse rumlige aspekter af vikingetidens verdensopfattelser. Dette vil jeg tilnærme mig ved at analysere de betydningslag, der har knyttet sig til en række steder i det skandinaviske landskab. Projektet skal udforske mentaliteter og verdensopfattelser, sådan som det kom til udtryk i rumlige kategoriseringer i det kognitive landskab. Vikingetidens deponeringer, i form af nedlæggelser af våben, værktøj, redskaber, smykker, ringe og øvrige genstande i ædelmetal, danner udgangspunktet for disse analyser.

Min grundantagelse er, at valget af nedlæggelsessteder i vikingetiden kan bidrage til at belyse de betydningslag, der knytter sig til landskabet. De rumlige aspekter af verdensopfattelsen vil også blive analyseret ud fra placering af bebyggelse i forhold til gravpladser og deponeringssteder. Studiet af deponeringerne tager afsæt i en række nye perspektiver i kulturlandskabsforskningen, som kan give indfaldsvinkler til at belyse relationen mellem krop, materiel kultur og anvendelsen af landskabet.

Struktureringen af landskabet analyseres i tre *case studies*, et fra hvert af de skandinaviske lande. Her vil deponeringssteder blive undersøgt og relateret til områdets bebyggelser, gravpladser og pladser med sakrale stednavne. Jeg vil på dette grundlag diskutere, hvilke betydningslag, der knytter sig til disse steder i landskabet. Deponeringsstedernes rolle i det kognitive landskab vil også blive belyst gennem analyser af en række skriftlige kilder. Også her vil fokus ligge på den måde, særlige træk i landskabet bliver fremhævet, og hvilke roller disse steder spiller i teksterne. Runesten fra undersøgelsesområderne vil ligeledes blive inddraget, både med sigte på at studere deres landskabsmæssige placering og i særlig grad for at undersøge, om indskrifternes placering på stenenes flade også kan give indblik i forestillinger om rumlig kategorisering. Målet med analyserne i de tre case studies er at belyse de overordnede tendenser i anvendelsen, fastholdelsen og forandringen af det kognitive landskab. Også spørgsmål om genstandenes sociale biografi og deres rolle i dannelsen af kulturelt minde vil blive undersøgt for at tilnærme sig en forståelse af, hvorfor netop disse specifikke genstande nedlægges, og hvilke sociale konsekvenser nedlæggelserne har.

Samtidig skal analyserne give indsigt i regionale variationer i deponeringerne, og de skal vise, hvordan forskellige kategorier af steder i landskabet accentueres i de enkelte undersøgelsesområder. Undersøgelsesområderne er valgt ud, fordi der her forekommer deponeringer af et bredt spekter af genstandstyper igennem vikingetiden. De tre områder giver med andre ord mulighed for at belyse potentielle regionale variationer af nedlæggelsestraditionerne. I tillæg kan de tre områder give indblik i de skandinaviske landes forskellige strategier for registrering og bevaring af arkæologisk materiale i vores samtid. Afgrænsningen af områderne er ikke foretaget ud fra en vurdering om, hvorvidt de også udgjorde administrative, politiske eller etniske grænser i vikingetiden. De er defineret ud fra et ønske om at inkludere de sogne, der omgiver de tre undersøgelsesområders vådbundskontekster.

De mønstre i nedlæggelseshandlingerne, der kan udledes af disse tre case studies, vil blive relateret til deponeringerne på en række samiske offerpladser. Formålet er at undersøge fællestræk og forskelle i deponeringernes placering i landskabet i disse forskellige kulturelle rammer og i de betydningslag, der knytter sig til pladserne. Dette kan potentielt kaste lys over sammenfaldende og divergerende forestillinger om landskabets rumlige organisation. Også nedlæggelser af såvel skandinavisk som lokalt producerede genstande i vikingetidens Irland og England vil blive undersøgt. Disse analyser giver mulighed for at undersøge, hvorvidt andre deponeringsmønstre opstod i mødet med disse områder, hvor kristendommen for længst var etableret.

Mens analyserne af samiske offerpladser og af deponeringer fra vikingetiden i Irland og England kan anvendes til at analysere overordnede træk i deponeringsmønstrer, kan der med fordel også sættes fokus på mindre undersøgelsesområder i Skandinavien. I sådanne småskala-analyser kan et studie af forholdet mellem bebyggelse, gravplads og deponeringer give indblik i den konkrete strukturering af landskabet, hvor også små ændringer og variationer kan indfanges. Kombinationen af studier på lokalt, regionalt og overregionalt niveauer giver også muligheder for at indfange mønstre i den rumlige kategorisering, studere deponeringernes rolle i dannelsen af sociale relationer og belyse de deponerede genstandes sociale identiteter.

Tidsmæssigt er projektet afgrænset til perioden 700 – 1000-tallets midte. Vikingetiden bliver traditionelt afgrænset til 800 - 1050, men disse rammer er således her udvidet lidt. Denne tidsramme giver mulighed for at vurdere, hvorvidt der kan registreres brud i nedlæggelsestraditionerne specifikt og anvendelsen af landskabet generelt i forbindelse med kristendommens etablering. Vådbundsdeponeringer udgør størstedelen af afhandlingens empiriske grundlag. Ved at inddrage 700-tallet kan der særligt i materialet fra Irland og England kastes lys over, hvorvidt skandinaviske våbentyper blev deponeret også i tiden før de skandinaviske plyndringer og de senere skandinaviske bosættelser i disse områder. En afgrænsning netop til 1050 er problematisk, da en anseelig del af det vådbundsdeponerede materiale har datering netop til årene omkring år 1050. Ædelmetaldeponeringerne viser eksempelvis en tydeligt nedgang i løbet af 1000-tallet anden halvdel (Skovmand 1942; Hedeager 1999). En tidsramme frem til 1000-tallets midte giver også mulighed for at inddrage nogle af våbnene med dateringer i 1000-tallets midte. Dette er fundgrupper, der udgør en anseelig andel af de vådbundsdeponerede våben.

Fremgangsmåde og disposition

Projektet er opbygget af fire dele. I første del (kap. 1 & 2) diskuteres rammerne for projektet, problemstillinger og fremgangsmåde, projektets metodiske muligheder og problemer. I kapitel 1.2 diskuteres de norrøne kilders værdi som kilde til vikingetidens Skandinavien. I kapitel 2 præsenteres afhandlingens teoretiske rammeværk. Der bliver redegjort for deponeringernes forskningshistorik, og der vil også blive kastet lys over nye perspektiver i ritualforskningen. Problemer og muligheder med at inddrage fænomenologiske og praksisteoretiske perspektiver på forholdet mellem mennesker, materiel kultur og anvendelsen af landskabet vil blive belyst. Ligeledes vil forandringerne i de seneste års kulturlandskabsforskningen blive præsenteret.

Projektets anden del (kap. 3, 4 og 5) består af de tre skandinaviske case studies fra henholdsvis Nordøstskåne, Sverige (kap. 3), Middelsom Herred i Kronjylland, Danmark (kap. 4) og Sola og Suldal i Rogaland, Norge (kap. 5). I hvert af disse områder analyseres relationerne mellem deponeringer fra vikingetiden og områdets topografi, de sakrale stednavne og udvalgte bebyggelser, gravpladser og runesten. Også en række skriftlige kilder, der kan kaste lys over de betydningslag, der knytter sig til deponeringsstederne, vil blive drøftet.

I den tredje del af projektet (kap. 6 & 7) belyses deponeringerne i en bredere nordvesteuropæisk kontekst ved at sammenstille dem med andre samtidige og senere nedlæggelser, dels i samiske kontekster, dels i Irland og England. Kapitel 6 præsenterer deponeringerne på en række samiske offerpladser, hvor nedlæggelsernes datering og landskabsmæssige placering vil blive problematiseret og relateret til de norrøne deponeringer, der blev præsenteret i kapitel 3, 4 og 5. I kapitel 7 undersøges nedlæggelserne af både skandinavisk og lokalt producerede genstande i vikingetidens Irland og England. Her er det muligt at undersøge, om der er forskelle i nedlæggelserne fra disse områder, der var blevet kristnet længe inden etableringen af de skandinaviske bosættelser. Der er således tale om analyser af sammenfald og forskelle i deponeringsmønstre, i rumlige kategoriseringsprincipper og i de sociale biografier for de deponerede genstande.

Den fjerde og sidste del af projektet (kap. 8 & 9) består dels af en detaljeanalyse af rumlige kategoriseringer af levende og døde og dels af en sammenfattende diskussion af rumlig organisering i vikingetiden. Deponeringer af både genstande og dyreben bliver sat i relation til

den rumlige organisering af det kognitive landskab, sådan som det kommer til udtryk i den landskabsmæssige placering af samfundets levende og døde i småskala analyser af henholdsvis Fjälkinge i Nordøstskåne, Gl. Lejre på Sjælland og Langå i Kronjylland (kap. 8). Til slut vil det i et sammenfattende kapitel (kap. 9) blive vurderet, om der trods regionale variationer tegner sig et overordnet mønster for rumlig kategorisering. Her vil også deponeringernes rolle i dannelsen af sociale relationer og de deponerede genstande sociale identitet blive analyseret.

Rumlig organisation og det kognitive landskab

Projektet vil således belyse forestillinger om rumlig organisation i vikingetiden med særlig vægt på de betydningslag, der knytter sig til deponeringssteder. Den rumlige kategorisering er del af det kognitive landskab, som er vævet sammen af det fysiske rum, den konkrete landskabsanvendelse og af de betydningslag mennesker knytter til landskabet. I den forstand indgår også menneskers tankemønstre, tankemåder, verdensopfattelser og mentaliteter i den måde, landskabet formes, bevares eller forandres på. Dette kognitive landskab findes ikke alene i sindet på de mennesker, der lever i det. Som det vil blive argumenteret for i kapitel 2.3 er landskabet kropsligt indlært og lagret i habitus. Mennesker konstituerer landskabet, idet de bruger det (Ingold 1993:152-154). Det arkæologiske materiale viser til handlinger, som blev udført i relation til den måde, det kognitive landskab var struktureret. Dette forhold uddybes i kapitel 2.3 og 2.4. Også stednavne og fortællinger knyttet til bestemte typer lokaliteter relaterer til betydninger indlejret i det kognitive landskab.

Deponeringerne finder dels sted i relation til bebyggelse og dels til naturlige steder, såsom søer, vadesteder, klippespræk̊ker eller store sten. De uforandrede, naturlige steder i landskabet, der har indtaget centrale roller i det kognitive landskab, bliver ofte overset i europæiske sammenhænge, hvor særligt de synlige anlæg, gravhøje, stensætninger og andre typer monumenter fra forhistorien løftes frem i landskabsanalyserne (Bradley 2000:xi; Fontijn 2007:70-71). Dette er i høj grad også tilfældet med vikingetidsforskningen, hvor særligt anvendelsen af bygninger og anlæggelsen af grave har stået centralt i studier af denne tids forestillingsverden og ritualudøvelse (se endvidere kap. 2.5), mens brugen af naturlige steder, dvs. steder i landskabet, som ikke er bygget eller omformet af mennesker, i lang tid blev underkommunikeret i forskningen. Mange studier af forhistoriske perioder viser, at også i perioder, hvor stående bygninger og forskellige typer monumenter har haft centrale pladser for ritualudøvelse, har naturlige steder samtidig haft en vigtig rolle i både kosmologien og det

kognitive landskab (Bradley 2000:25). Opførelsen af monumenter og anvendelsen af eksisterende, menneskeskabte bygninger i rituelle sammenhænge udryddede således ikke brugen af naturlandskabet (Bradley 2000:153). Ikke bare kulturlandskabet, men også naturlandskab blev således konstant fortolket (Thomas 1993:17). Ofte foregår rituelle aktiviteter netop på pladser, hvor særlige elementer i naturlandskabet er vævet sammen med menneskeligt konstruerede steder (Insoll 2004:90-92). Ritualer udført ved naturlige steder kan vise sig vanskelige at studere, da det arkæologiske materiale langt fra altid er så omfattende som ved rituelle aktiviteter ved bygninger og monumenter. Der er dog ingen tvivl om, at også naturlige steder var centrale i den yngre jernalders og vikingetidens ritualudøvelse (se f.eks. Iregren og Wyszomirska 1989; Andersson 2004; Zachrisson 2004a; Sanmark og Semple forthcoming).

På sin vis kan de følgende kapitler siges at handle mindre eksplicit om *landskabet* og mere eksplicit om *steder* og *stedskategorier* – og de betydningslag, der knytter sig til stederne; men steder er ikke punkter eller pladser i et neutralt rum. I modsætning til rummet eksisterer stederne kun i kraft af menneskers handlinger og ved at mennesker tillægger stederne mening (Nilsson 2003:100-102). Stederne findes således kun gennem menneskelig tilstedeværelse eller bevidsthed om stederne og gennem deres relationer til omgivelserne. Det er dermed den rumlige relation, dvs. disse steders forhold til de menneskeskabte og naturlige omgivelser, der afføder deres roller i det kognitive landskab. Det betyder, at de kun konstitueres som steder ud fra deres relation til landskabet. På samme måde er landskabet (i modsætning til rummet) ikke en neutral størrelse, men er opbygget af de rumlige relationer mellem mennesker, steder og den materielle kultur. I den forstand er denne afhandling et landskabsarkæologisk studie.

Træk af forestillinger om det ideelle, kosmologiske landskab kan sine steder udledes af de norrøne kilder (et forhold som uddybes i kapitel 2.5). De kosmologiske forestillinger er imidlertid vævet sammen med andre aspekter af mentaliteter, som også kommer til udtryk i anvendelsen af rummet, såsom forestillinger om relationer mellem levende og døde, bestemte holdninger til kategoriseringer af genstande og gruppers produktion af identitet. Rumlige kategoriseringer, som kan udledes af arkæologiske landskabsanalyser, kan imidlertid intet sted tolkes som rene eksempler på en bagvedliggende tanke om eksempelvis kosmologi. I stedet er brugen af rummet del af praksis, som skabes af og skaber dispositioner for rumlig kategorisering (se kap. 2.3 og 2.5 for en uddybning). Disse rumlige kategoriseringer indgår i det kognitive landskab, som indbefatter både de fysiske dimensioner af landskabet, den

praktiske anvendelse af stederne, og de tankemønstre, tankemåder og mentaliteter, som den rumlige organisation er udtryk for.

1.2 De norrøne kilder som indfaldsvinkel til norrøn mentalitet og verdensopfattelse

Den forestillingsverden, der eksisterede i Norden før kristendommens etablering, bliver i reglen betegnet som norrøn hedendom, norrøn religion eller førkristen religion. Termen religion er dog problematisk, eftersom dette begreb selv blev introduceret med kristendommen (Andrén et al. 2006:12). I kilderne optræder i stedet beskrivelser af *forn siðr*, altså fortidens sæder og skikke. I de tilfælde hvor religion har en meget ortodoks form, skyldes det i reglen, at den er bundet til skriften. Eksempelvis kan nedskrivningen af liturgi bidrage til, at en mere fast og (teoretisk set) ufravigelig form kan opstå. Studier af norrøne, hedenske *ritualer* viser tydeligt, at hedendom eller forn siðr ikke udgør en stabil og samlet kategori, men derimod har varieret i tid og rum og imellem forskellige sociale grupperinger (Andrén et al. 2006:13-14). De norrøne kilder har til gengæld påfaldende få referencer til norrøne ritualer. Narrativernes strukturelle opbygning kan dog i en række tilfælde anvendes til at udlede træk af de overgangsritualer, der indgik i det norrøne religiøse kompleks (Schjødt 2004, 2005). Det arkæologiske materiale er derimod langt rigere på spor efter rituelle handlinger (Andrén 2002:308). Langt fra alle disse handlinger falder dog inden for komplekset af religiøse handlinger – et forhold, som uddybes i kapitel 2.2. Analyser af den materielle kultur giver samtidig mulighed for at indfange de mange regionale variationer, men også sammenfald i de handlingsmønstre, der kan betegnes som rituelle handlinger. Eftersom ritualer løbende er blevet fastholdt eller forandret i *praksis* (dette uddybes i kap. 2.2), kan det ikke forventes at finde faste mønstre i disse handlinger. Der har eksisteret klare lokale og regionale variationer i praksis, hvilket træder tydeligt frem i både det arkæologiske materiale og de sakrale stednavne. Eksempelvis er gravskikken stærkt divergerende i vikingetidens Skandinavien, hvilket kan være udtryk for radikalt forskellige måder at opfatte livet efter døden på – et ellers grundlæggende træk i en gruppes verdensopfattelse. Som det vil fremgå af kapitel 3, 4 og 5, udviser også deponeringerne klare forskelle i anvendelsen af landskabet.

Forskningen af norrøn hedendom har primært baseret sig på studier af de skriftlige kilder. Dette indebærer imidlertid, at tiden før kristendommens etablering bliver "flad", forstået på den måde, at de løbende forandringer af tro, kosmologi og mytologi, der må have indgået i reproduktion af disse mentale strukturer, ikke direkte kan udledes. Imidlertid kan trosforhold i

henholdsvis 700-tallet og 900-tallet have været radikalt forskellige. Både ikonografisk kilder og i særlig grad arkæologisk materiale kan inddrages til at belyse forskelle og variationer i den måde, kosmologiske forestillinger blev udtrykt i løbet af vikingetiden. De forestillingsverdener, der har eksisteret i Skandinavien i vikingetiden, har oplagt nok varieret og sine steder divergeret stærkt, men befinder sig dog alle inden for den paraply, der kan betegnes som forn siðr eller norrøn hedendom. Omtrent de samme guder og omtrent det samme sprog været i brug i vikingetidens Norden. Der har overordnet set eksisteret fælleskulturelle træk, og der må også have været fællestræk i religionsudøvelsen i den norrøne hedendom (Schjødt 2004:122). Ser vi på den materielle kultur, er det tydeligt, at der – trods tydelige regionale variationer og forskelle – også er klare sammenfald inden for vikingetidens Norden. Der må derfor formodes at have eksisteret fælles forestillinger og tankemønstre, en fælles mentalitet i forhold til, hvordan tilværelsen skulle gribes an, dvs. fællestræk i livsformen og tankegodset, som samlet set kan betegnes som norrøne mentaliteter og handlemåder. Disse har oplagt nok ikke haft faste og ufravigelige former, men er blevet anvendt og accentueret forskelligt i forskellige regionale og sociale kontekster. Materiel kultur udgør en af kilderne til at analysere disse opfattelser og handlingsmønstre i den norrøne verden (Andrén et al. 2006:13).

Spørgsmålet om, i hvilken grad kristendommen har influeret den norrøne hedendom – både som den eksisterede i Skandinaviens yngre jernalder og vikingetid, og som den præsenteres i beskrivelserne af hedendommen i de norrøne kilder – stod længe i fokus i forskningen. Både historikere og filologer lagde vægt på de hedenske norrøne myters kristne indflydelse, ofte med udgangspunkt i tolkningerne af Balders død. Religionshistorikere, der arbejder med en komparativ tilgang, pegede på sin side på, at guder, der dør, er et gennemgående motiv i mange religioner (Steinsland 1995a:21-24). Dermed kan motivet med Balders død snarere ses som en nordisk variant over temaet, end som et lån (Schjødt 2004:118). Den yngre jernalders og vikingetids hedendom var oplagt nok præget af kontakter med kontinentet og dermed også med kristendom (Staecker 2006:363). Som det vil blive demonstreret i kapitel 4.3, har træk i den norrøn hedendom imidlertid også påvirket den kontinentale kristendom. Den norrøne hedendom kan på ingen måde opfattes som et komplet og upåvirket troskompleks – som noget fast og essentielt – men det kan kristendommen på kontinentet på sin side på ingen måde heller. Samtidig er også kilderne til nordeuropæisk kristendom i vikingetiden forholdsvis begrænsede (Price 2002:55).

Formålet her er ikke specifikt at kaste nyt lys over norrøn hedendom, men derimod at få indblik i træk af tankemønstre, mentaliteter, tankegods og verdensopfattelser, der eksisterede hos mennesker i Skandinaviens vikingetid, sådan som det kom til udtryk i håndteringen af materiel kultur og i den rumlige organisering af landskabet. En række elementer fra det førkristne verdenssyn, som ikke alene berørte tro og kult, fik varig kulturel betydning i Skandinavien (Clunies Ross 1994:19). En betydelig del af vikingetidens mentaliteter og tankemønstre kan genfindes uforandret i tiden efter kristendommens etablering i Skandinavien. De samme grundlæggende normer og strukturerende motiver forekommer eksempelvis i norrøn digtning og i tidlig kristendom i tekster bevaret i både manuskripter fra 800-tallet og i islandske sagaer nedskrevet i højmiddelalderen (se Lönnroth 1981:317-323 for eksempler på dette). Dette viser, at mens eksplicit hedenske forestillinger om gudernes verden kan være blevet omformet, så har andre motiver, der ikke på nedskrivningstidspunktet blev opfattet som udtrykkeligt religiøse, men som snarere berørte mentalitetsmæssige forhold og tankefigurer fra en svunden tid, i højere grad overlevet uforandrede. I kapitel 3.3, 4.3 og 4.4 vil det blive vist, hvordan sådanne træk af verdensopfattelser fra det førkristne Skandinavien blev bevaret og inkorporeret i forestillinger om verdens opbygning i tidlig kristen tid.

De anvendte norrøne kilder

Begrebet *norrønt* er oldnordisk og anvendes om den nordiske del af det nordgermanske i sproglig sammenhæng. I afhandlingen er begrebet *de norrøne kilder* valgt til at beskrive Edda- og skjaldedigtningen, Snorris Edda og de islandske og norske sagaer. Der er i særlig grad Edda- og skjaldedigtningen, der anvendes i afhandlingen (for en oversigt over forskningshistorikken for eddadigtene og Snorris Edda, se Harris 1985; Clunies Ross 1992; Steinsland 1995b). I kapitel 3, 4, 5 og 8 vil en række norrøne kilder blive anvendt til at analysere de roller, specifikke landskabselementer har spillet i dannelsen og forandringen af kognitive landskaber i vikingetidens Skandinavien og til at give indblik i forestillinger om rumlig organisering af forholdet mellem levende og afdøde. Eftersom de norrøne kilder for størsteparten er nedskrevet på Island og i Norge i højmiddelalderen, byder denne metode oplagt nok på udfordringer.

Skjaldedigtene

Skjaldedigte udtrykker mytologiske temaer, moralske værdier og glimt af en vikingementalitet (Raudvere 2006:295). Både i Edda- og skjaldedigtningen optræder mange kenninger, der i glimt refererer til myter, som tilhørerne må have kendt i sin helhed (Clunies

Ross 1994:28) – et forhold, der viser til, at digtene må være blevet konstrueret på et tidspunkt, hvor disse myter var alment kendt. Ligesom de giver indblik i de norrøne myter, kan flere af disse kenninger afspejle forestillinger om vikingetidens kognitive landskab. Skjaldedigtene er blandt de kilder til norrønt tankegods fra vikingetiden, som med størst sikkerhed kan steds- og tidsfæstet (Lindow 1985:24). De er derfor blandt de mindst kontroversielle kilder til at studere vikingetidens mentaliteter og verdensopfattelser.

Eddadigtene som en mundtlig tradition

De fleste forskere vurderer, at Eddadigtene er overleveret i en mundtlig tradition, og at der således formodentlig hele tiden eksisterede flere varianter af de enkelte myter eller heltesagn (Schjødt 2004:119-120). Eddadigtene relativt fikserede form skyldes med al sandsynlighed, at de blev produceret for at blive memoreret og reciteret efter hukommelsen (Harris 1985:111-126). Der er gode argumenter for, at variationerne i Vǫluspá mellem versionen i Codex Regius, Hauksbók og Snorris Edda stammer fra forskellige, *mundtlige* traditioner, som er blevet nedskrevet uafhængigt af hinanden (Lönnroth 1981:301-311). En sådan tolkning udelukker således, at digtene skulle være konstrueret ved nedskrivningen i højmiddelalderen. I Vǫluspá finder vi eksempelvis stavrimet *iǫrð...upphiminn* (jord – himmel), som optræder i tre forskellige versioner i de tre udgaver af digtet. Alle tre indgår i sætningen "jorden eksisterede ikke, heller ikke himlen over" (Lönnroth 1981:310-313). Samme sætning finder vi imidlertid også i det gammelhøjtyske, kristne digt Vessobrunner Gebet, som er bevaret i et manuskript fra 800-tallet, i Vafþrúðnismál, i det angelsaksiske kristne digt Andreas, formodentlig fra 800-tallet og i det saksiske evangelium Hêliand, også fra 800-tallet (Lönnroth 1981:312-314). Sætningen kan ikke oprindeligt stamme fra evangelierne, eftersom "himmel" i de ældste former er i flertal – et tydeligt germansk træk. Flere andre detaljer giver også utvetydige indikationer på, at digtene oprindeligt må have eksisteret på et germansk sprog (Lönnroth 1981:315). Dette fortæller os dels, at også Vǫluspá og Vafþrúðnismál har en form, som med al sandsynlighed har været kendt i yngre germansk jernalder og vikingetid, og dels at kontakten og den gensidige udveksling mellem kristne og hedenske motiver har eksisteret i hele denne periode. Andre eksempler på denne form for motivoverførsel vil blive demonstreret i kapitel 3.3, 4.3 og 4.4.

På flere billed- og runesten fra yngre germansk jernalder og vikingetid optræder scener, der har klare lighedstræk med motiver fra Eddadigtene Vǫlundarkviða og Fáfnismál (se eksempelvis Andrén 1989; Staecker 2004 med referencer). Også på en række d-brakteater fra

ældre germansk jernalder i Skandinavien er der scener, der i flere detaljer modsvarer mytologiske motiver kendt fra Eddadigtet *Baldrs draumar* (Hauck 1981; Axboe 2004; Wiker 2004; 2008 med referencer). Sammen med andre arkæologiske kilder fra den syd- og østlige del af Skandinavien og fra kontinentet viser dette materiale, at de narrativer, myter og heltelegender, der optræder i Eddadigtningen, langt fra udelukkende var kendt på Island (Schjødt 2004:121-122).

Der er klare skel i vurderingen af de norrøne kilders kildeværdi. Dette skille synes i høj grad at følge faggrænserne og de dertil hørende metodiske tilgange til materialet. Enkelte filologer opponerer mod, at Eddadigtene skulle være bevaret i sin mundtlige form fra den yngre jernalder og vikingetid, for så at blive nedskrevet uforandret i middelalderen. Rudolf Simek vurderer eksempelvis, at Lokasenna, Þrymskviða, Hyndluljóð og Grottasǫngr alle er sene forsøg på mytologisk-historisk digtning. Mens digtene Grímnismál, Vafþrúðnismál og Skírnismál i reglen opfattes som mytologisk digte, og sammen med Vǫluspá danner fundamentet for religionshistoriske studier af norrøn kosmologi og myter, har Simek i de senere anset dem for at indeholde enkelte højmiddelalderlige elementer (Simek 2006:377-378). Han har dog tidligere hævdet, at de tre digte lige så vel kan være skabt i sen hedensk tid som i højmiddelalderen (Simek og Pálsson 1987:118). Ud fra både digtenes sprog og versemål må Lokasenna og Þrymskviða imidlertid være markant ældre end 1200-tallet (Kristjánsson 1997:30). Også Guðrúnarkviða I regnes af filologer som en sen konstruktion, der tidligst kan stamme fra 1000-tallet (Simek og Pálsson 1987:124-125). Også denne tekst kan dog være ældre. Digtet starter nemlig med linien *Ár var alda* (i gamle dage) – et udtryk, der også anvendes som starten på flere andre af Eddadigtene, herunder Vǫluspá. Denne indledning har tjent til at fange tilhørernes opmærksomhed og give dem en forventning om, hvad der ville følge. Samtidig indgik sætningen i digtets mnemotekniske opbygning, dvs. som en hjælp til at huske digtet og lære det udenad (Lönnroth 1981:312). At digtet således er opbygget på en måde, der tilsiger, at det skulle reciteres, peger i sig selv i retning af, at det er ældre end nedskrivningstidspunktet.

Rígsþula som eksempel på metoder til at datere digtene

Rígsþula, som ikke indgår i eddadigtene fra Codex Regius, men er med i Codex Wormanius' manuskript over Snorris Edda, anvendes af nogle forskere som et digt med norrønt, hedensk indhold (se eksempelvis Hines 2003). Simek vurderer derimod, at der er tale om en konstruktion fra højmiddelalderen, ikke mindst på grund af digtets fremstilling af de tre

klasser – trælle, bønder og jarler – hvilket han regner som et højmiddelalderligt træk (Simek 2006:377). De primære redskaber til denne type filologiske datering af digtene er forekomsten af sammenfald eller ligheder med andre tekster, som således kan have fungeret som litterære forbilleder, dvs. bevarede, skriftlige forlæg, teksternes form og udtryksmåde samt vurderinger af, hvilke kulturelle træk der kan regnes som højmiddelalderligt kristne, og hvilke der må regnes som hedenske. I lighed med arkæologers, religionshistorikeres og historikeres forskning er der således, som litteratur- og religionsforskeren Turville-Petre slog fast, tale om subjektive argumenter (Turville-Petre 1964:13). Litteraturforskeren Frederic Amory har påpeget, at anvendelsen af flere af begreberne i Rígsþula, herunder *ríg*, det irske ord for konge, indikerer, at digtet kan stamme fra det skandinaviske miljø i vikingetidens Dublin. Denne tese styrkes af, at digtet også indeholder flere motiver fra irsk mytologi og heltedigtning. Samlet set placerer Amory derfor digtet i slutningen af 900-tallet for digtets mundtlige form og midten af 1300-tallet for dets nedskrivning (Amory 2001:8-9).

Også fra arkæologisk side er det imidlertid muligt at kaste lys over det samfund, digtene beskriver, og dermed give indspil på digtenes datering. Rígsþula indeholder eksempelvis fremstillinger af materiel kultur, der tidsmæssigt må placeres i perioden fra yngre germansk jernalder til vikingetiden. For blot at nævne et par eksempler er en kvindedragt med nøglebundt i bæltet (23) og frankiske spyd (35) træk, der ikke stemmer overens med en middelalderlig konstruktion. Digtets entydige brug af materiel kultur fra yngre germansk jernalder og vikingetid må betyde, at digtet enten er konstrueret *før* middelalderen, eller at de, der skabte digtet i middelalderen, havde detaljeret kundskab om deres fortids materielle kultur. Dette indebærer under alle omstændigheder, at de, der nedskrev eller konstruerede digtet, havde en indsigt i vikingetidens kultur og dermed også i den tids tankemønstre.

Debatten om Rígsþulas datering er ganske typisk for digtene. Sat lidt på spidsen: Mens en række af de filologer, der kan betegnes som del af en hyper-kritiske skole, overordnet set daterer flertallet af disse digtes konstruktion så tæt på den ældste bevarede nedskrivning som muligt, er der en større gruppe arkæologer, litteraturforskere og ikke mindst religionshistorikere, der arbejder på at trække digtene så langt tilbage i tid som muligt. Der er i dele af filologien opstået en tilbageholdenhed over for at læse disse kilder ikke *kun* som litteratur, men *også* som repræsentationer fra en faktisk fortid. En virkelighed, der dels overleverede det, Clunies Ross har betegnet som ”langvarige ekkoer” af en hedensk verden og dels efterlod sig fysiske spor i den materielle kultur (Price 2005:380).

Siden den hyper-kritiske skoles højdepunkt i midten af 1900-tallet er tilliden øget til at anvende de norrøne kilder, og eddadigtningen i særdeleshed, som kilder til studier af hedensk tro og ritualudøvelse (Harris 1985:95-96; Clunies Ross 1994:13-20; Schjødt 2004:109-113; Steinsland 2005:37-38). Langt fra alle filologer befinder sig inden for den hyper-kritiske skole. I sin analyse af fænomenerne *gandr* og *seiðr* vælger Eldar Heide eksempelvis – i de tilfælde, hvor der er få kilder, der er tæt på fænomenerne i tid og rum – i stedet at inddrage flere, men mindre pålidelige kilder. Dette gør han ud fra det princip, at flere brikker øger muligheden for at kunne sætte et billede sammen, der giver mening. Heide inddrager derfor sene kilder eller kilder fra andre områder i det omfang, det er frugtbart og giver mening (Heide 2006:12-13). En sådan tilgang til de norrøne kilder forekommer givende. Selvom det er forbundet med et utvetydigt element af usikkerhed at anvende Eddadigtene, kan de sammen med andre kilder bidrage til at danne et billede af den norrøne forestillingsverden.

Eddadigtenes datering

I dag er der accept for ganske brede rammer for dateringen af Eddadigtene, spredt over hele tidsrummet fra yngre jernalder til 1200-tallet (Kristjánsson 1997:28). Digtenes form forudsætter, at tilhørerne kender den førkristne forestillingsverden. Denne indforståede tone i digtene viser, at de må repræsentere en hedensk oprindelse (Schjødt 2004:118). Digtene må være lavet efter de store fonologiske ændringer, der skete i det norrøne sprog i løbet af yngre jernalder, og som allerede var trådt i kraft på den norske runesten Eggjum-stenen fra omkring 700. Overordnet set må den ældre Eddas gudedigte være markant ældre end 1200-tallet, eftersom Snorri selv regner dem som en autentisk kilde til den førkristne gudeverden (Kristjánsson 1997:30). De norrøne kilder blev netop overleveret, fordi det stadig blev opfattet som betydningsbærende på nedskrivelsestidspunktet (Hines 2003:36-37).

På en række punkter stemmer det samfund, den mentalitet og den verdensopfattelse, som præsenteres i Eddadigtningen, dårligt overens med, at de skulle være konstruktioner fra 1200-tallet. Med en tidsmæssig ramme, hvor i hvert fald dele af Eddadigtningen har eksisteret i yngre germansk jernalder og vikingetid, kan de samtidig – oplagt nok – ikke alene have været kendt på Island. Samtidig er de mange bevarede, sakrale stednavne fra Skandinavien indikationer på en kultudøvelse, som stemmer overens med den gudeverden, digtene beskriver. De tidlige kristenretslige tekster forbyder udøvelsen af hedenske ritualer ved en række forskellige typer steder i landskabet, som delvist overlapper med de steder, der har

bevarede sakrale navne. Digtene har retrospektive træk både i sprog og metrik, som vanskeligt kan ses som rene konstruktioner fra højmiddelalderen. Mens der i højmiddelalderen ville være et formål med at karikere hedendommen som en radikal og udtalt modsætning til kristendommen, ville der ikke i sig selv være noget formål med ligefrem at konstruere et helt hedensk univers. Der er heller intet, der tyder på, at nedskriverne har set digtene som noget andet end hedenske digte (Schjødt 2004:116-118). Både digtenes indhold og strofeform må således stamme fra førkristen tid (Steinsland og Meulengracht Sørensen 1994:25). Der er samlet set ikke nogen tvivl om, at Eddadigtene i hovedtræk må have været kendt i den norrøne verden i vikingetiden.

Snorris Edda

Mens Eddadigtene, som det er fremstillet ovenfor, således kan være tilnærmelsesvis ubearbejdede nedskrivninger, er der ingen tvivl om, at Snorri bearbejdede sit stof om norrøn hedendom i sin Edda, og at han tydeligvis var påvirket af sin samtids kulturelle rammer og herunder også sin kristne tro. Snorris Edda fremstår dermed som et møde mellem den kristne verdensopfattelse på den ene side og en stræben efter en systematisk fremstilling af førkristen mytologi på den anden (Raudvere 2004:64-65). De rammer, Snorri sætter den norrøne hedendom ind i, er kristen. Dette kommer til udtryk i *opbygningen* af teksten i Gylfaginning og Skáldskaparmál (Clunies Ross 1992:645). Derimod kan mange træk i *indholdet* være bevaret fra hedensk tid. Snorri blander ikke skjaldedigtene ind i de mytologiske fortællinger. Han citerer og nævner Eddadigtene i Gylfaginning, mens han anvender skjaldedigtene i Skáldskaparmál. Det kan skyldes, at Eddadigtene i Snorris samtid blev opfattet som åbenbart ældre end skjaldedigtene. Han skelner således tydeligt mellem det, han opfatter som kilder fra henholdsvis forhistorisk og yngre tid (Clunies Ross 1992:647, 654). I hans Edda citeres Eddadigtene Vǫluspá, Hyndluljóð, Fáfnismál, Grímnismál og Vafþrúðnismál, Skírnismál og Lokasenna; men også Hymiskviða og Baldrs Draumar ligger tydeligvis bag adskillige af narrativerne (Clunies Ross 1992:640). En række af de motiver, der optræder på brakteater, billed- og runesten fra yngre germansk jernalder og vikingetid, er også gengivet i narrativerne i Snorris Edda.

Samlet set er der en stigende tendens i forskningen til at opvurdere Snorris Edda som kilde til hedendom, forudsat at forskerne er sig bevidst, hvordan kristne træk indgår i hans fremstilling. Den nyvundne tillid til Snorris Edda skyldes dels, at hans fremstilling af myterne i sin grundstruktur stemmer godt med de overordnede religionsfænomenologiske modeller for

myter (hvilket den næppe havde gjort, hvis han selv havde opfundet dem) og dels at myterne og legenderne kendt fra Snorri kan genfindes både i Edda- og skjaldedigtningen og i ikonografisk materiale fra yngre jernalder og vikingetid (Schjødt 2004:125-126). Snorris formål med at skrive sin Edda var ikke blot at give samtidens islændinge viden om den gamle tro og at få dem til at fortsætte med skjaldedigtningen, men også at skabe et samlet overblik over de førkristne, skandinaviske myter. Han udviste samtidig stor respekt for de hedenske kilders autoritet (Clunies Ross 1992:633-634,637). Det kendskab, vi i dag har til de poetiske kilder, han brugte – dvs. Edda- og skjaldedigtningen, og andres arbejde i vers og prosa, såsom fornaldersǫgur og Saxo Grammaticus' Gesta Danorum – styrker formodningen om, at Snorri ikke kan have opfundet hovedtemaerne og strukturerne i sine narrativer. Der er ingen tvivl om, at han fortolkede disse temaer, men han fabrikerede ikke ny fiktion (Clunies Ross 1992:655). Det er samtidig tydeligt, at han i sin samtid ikke blev opfattet som forfatter, men som indsamler af tekster (Clunies Ross 1992:652, 1994:31). Snorris Edda er således ikke et produkt af Snorris fantasi, men er derimod skabt ud fra en ambition om at bevare kendskabet til norrøne forestillinger og skjaldedigtning. Motiverne og opbygningen i fortællingerne i Snorris Edda kan anvendes til at få indsigt i rumlige aspekter af den norrøne verdensopfattelse. Særligt i de tilfælde, hvor disse motiver ikke alene optræder hos Snorri, men også i Edda- og skjaldedigtningen, er der antageligt tale om genuine træk af den norrøne kosmologi.

Mens der findes mange eksempler på, at de skriftlige kilder bliver brugt til at datere begivenheder, der kan iagttages i den materielle kultur, er den materielle kultur kun i sjældne tilfælde blevet anvendt til at sætte en tidsramme op for de fænomener, der forekommer i de skriftlige kilder. Som eksemplet med Rígsþula viser, ville en sådan tilgang imidlertid være frugtbar til at tids- og stedfæste en række af de norrøne kilder. Eksempelvis optræder konceptet med broer til dødsriget i den kristne visionslitteratur fra 500-1200-tallet. Flere filologer har forslået, at visionslitteraturens motiv med broer til det hinsides kan være hentet fra en tilsvarende persisk tradition (Dinzelbacher og Kleinschmidt 1984; Wellendorf 2006c). Imidlertid optræder *Gjallarbrú* – en bro til dødsriget Hel – i Snorris Edda, Gylfaginning. Filologen Jonas Wellendorf foreslår derfor, at konceptet med broen til det hinsidige kan være en arv fra norrøn hedendom. At broen hos Snorri ikke optræder som et sted for prøvelse, sådan som det er tilfældet i visionslitteraturen, taler for dette (Wellendorf 2006b:88-90; 2000c). Forestillinger om sådanne broer til de døde har imidlertid også en tydelig parallel i landskabsanvendelsen i netop vikingetidens Skandinavien, hvor gravpladser ofte er adskilt fra

bebyggelsen af et vandløb og forbundet af en bro (dette vil blive uddybet i kapitel 4.4). Dermed synes den materielle kultur i dette tilfælde at give en bedre forståelse af den mentalitet, broerne i den kristne visionslitteratur er udtryk for, end en analyse af langt ældre, persisk litteratur åbner for. Der er således ikke tvivl om, at analyser af materiel kultur kan give et større forståelse af den mentalitet og de tankemønstre, der udtrykkes i de skriftlige kilder, og det kan samtidig i en række tilfælde bidrage til en tidsfæstelse og lokalisering af disse kilder.

Den norrøne mentalitet

I de religionshistoriske analyser af de norrøne kilder står de overordnede, strukturelle træk i hovedfokus. I disse analyser anvendes de norrøne kilder til at udlede træk af myter, riter og kosmologi. Eddadigtene og Snorris Edda er de kilder, som primært anvendes til dette (Raudvere 2004:64-65). Et centralt udgangspunkt for dette arbejde er religionshistorikernes grundlæggende komparative perspektiv, der gør det muligt at identificere mønstre i et ellers fragmenteret materiale (Schjødt 2004:106). Mens religionshistorikerne anvender kilderne til at danne sig et billede af den norrøn hedenske kosmologi og mytologi, står den mere snævre, tidsmæssige placering af hedendommen ofte ikke centralt i deres arbejder. Dermed nedtones også de dateringsmæssige udfordringer med brugen af de norrøne kilder noget i forhold til de arkæologiske analyser, hvor den førkristne tankegang, der kan udledes af de norrøne kilder, ofte bliver relateret til konkrete, tidsfæstede grupper af materiel kultur. Det kunne måske hævdes, at arkæologer ikke burde anvende skriftlige kilder, men udelukkende begrænse sig til analyser af den materielle kultur. En arkæolog stiller imidlertid pr. definition andre typer spørgsmål til en tekst end en historiker, filolog eller religionshistoriker. Eksempelvis kan det meget ensartede syn på hedendom, som det fremstår af de skriftlige kilder, udfordres af arkæologien (Price 2005:378-379). Netop de arkæologiske analyser gør det muligt at se, at de norrøne kilder er mere end litteratur. De giver glimtvis indsigt i en ældre, genuin virkelighed, som også manifesterede sig i den materielle kultur (Price 2005:380).

De ideologiske strukturer, der kan udledes af de norrøne kilder, har grebet ind i den måde, mennesker har levet deres liv. Disse strukturer kan teoretisk set også have levet videre *efter* kristendommens etablering. Kun de elementer, der havde en religiøs betydning set fra et kristent ståsted, måtte gennemgå radikale ændringer (Schjødt 2004:111-112). Forestillinger og tankegods, der har indgået som centrale, strukturerende elementer i en førkristen verdensopfattelse, og som ikke i kristen tid har fremstået som bærende elementer i

hedendommen, kan fortsat være blevet fremhævet i kristne kilder og aktivt være inkorporeret i den tidlige kristendom.

Den rumlige organisering af landskabet kan give indblik i forestillinger om, hvordan verden er opbygget. Kapitel 3, 4 og 5 vil belyse, hvordan særlige steder i landskabet bliver accentueret gennem nedlæggelserne i vikingetiden. Her vil de norrøne kilders fremstilling af de samme landskabselementer – såsom søer, vandløb, overgangssteder, fjelde og klipper – også blive trukket frem. Både i Edda- og skjaldedigtningen og i Snorris Edda knyttes specifikke typer steder i landskabet sammen med specifikke forestillinger. Træk af bærende elementer i den norrøne verdensopfattelse kan være bevaret i de norrøne kilder. I det omfang, disse opfattelser af betydninger i landskabet og træk af rumlige kategoriseringsprincipper ikke i tidlig kristen tid er blevet opfattet som værende i opposition til kristendommen, vil Snorri heller ikke have haft et formål med at omforme dem i sin Edda.

Brugen af sagaer

Mange historikere, filologer og arkæologer har afvist at anvende islandske sagaer som kilde til studier af norrøn hedendom, da de ikke vurderer, at disse kilder kan regnes som pålidelige (Olsen 1966:56). Debatten om brugen af sagaerne som kilde til studie af vikingetiden er dog stadig langt fra afsluttet (Price 2002:54). Spørgsmålet om kildens pålidelighed er oplagt nok afhængigt af, hvad den skal bruges til. Som kilde til konkrete begivenheder er sagaerne vanskelige at anvende. Ser vi dem derimod som antropologiske kilder, kan de være indgangsvinkler til at studere mentalitet, verdensopfattelse, tankemønstre og tankemåder. Der er ingen tvivl om, at der i højmiddelalderen stadig var kendskab til dele af vikingetidens tankemønstre og handlemåde (Price 2002:67). Også sagaer anvendes derfor i religionshistoriske studier i det omfang, de vurderes at indeholde reminiscenser af førkristen kosmologi (Raudvere 2004:91). De islandske sagaer blev skrevet i overensstemmelse med den tilgængelige viden om fortiden, som sagaernes forfattere harmoniserede til et stort helhedsbillede (Meulengracht Sørensen 1995 [1993]:18). Hvis formålet med en analyse af sagaerne er at danne sig et alment billede af vikingetidens samfund og kultur er de derfor gode kilder (Steinsland og Meulengracht Sørensen 1994:25-26). Mange af forfatterne til sagaerne demonstrerer, at de havde et vist kendskab til norrøn hedendom, og at disse beretninger ikke kan afvises som fri fantasi (Meulengracht Sørensen 1995 [1993]:25).

Mens nogle forskere antager, at nedskrivninger af fortællinger var overleveret i mundtlig form, anser andre sagaerne for at være forfattet i højmiddelalderen. Særligt fornaldersagaerne, de legendariske sagaer, som primært foregår i Skandinavien, er af enkelte forskere blevet anset som ren fiktion. I de senere år har der imidlertid været en stigende tendens til at opfatte de islandske sagaer, også fornaldersagaerne, som kilder, der i hvert fald delvist bygger på mundtlige overleveringer (Schjødt 2004:130-131). Netop fornaldersagaerne anvender digte i eddisk mål i direkte tale på samme måde som Snorris Edda (Clunies Ross 1992:647). Samtidig indeholder de også en række germanske myter og sagn, som også kendes fra andre kilder. Samlet set åbner det for, at de kan give indblik i norrøn mentalitet og verdensopfattelse. I dag bruges sagalitteraturen af en række forskere som kilder til studier af hedensk tro og ritualudøvelse (Schjødt 2004:109-113; Steinsland 2005:37-38). I det omfang, islandske sagaer er inddraget i de følgende kapitler, er formålet at belyse forskellige mentaliteter i forholdet til de afdøde og at undersøge, hvordan enkelte genstande og bestemte typer steder i landskabet anvendes. Flere fornaldersagaer vil i kapitel 8.5 blive brugt dels til at kaste lys over højbrud som fænomen, og dels til at få indblik i den sociale biografi for genstande fra gravene. Det er således attituder over for genstandene – en bestemt mentalitet i forhold til arvegods – som er anledningen til at inddrage sagaerne. Netop dette tankegods har næppe i sig selv udgjort en modpol til den kristne tro, og kan derfor være blevet bevaret i fortællingerne efter kristendommens etablering.

De øvrige kilder

I lighed med fornaldersagaerne har Saxo Grammaticus bygget sin Gesta Danorum på både mundtlige overleveringer og kendte og tabte skriftlige forlæg. Særligt træk, der giver indblik i norrøn hedendom, kan være bearbejdede (Schjødt 2004:132). Han præsenterer også en række fortællinger, som er henlagt til menneskenes verden, men som har en karakter, som i hedensk tid utvivlsomt har været varetaget af enten guder eller af helte med mytisk karakter (Schjødt 2004:107). Flere af de temaer og narrativer, som optræder i Gesta Danorum, indgår også i Snorris Edda og i fornaldersagaerne (Clunies Ross 1992:655). En række engelske kilder, som Saxo ikke selv har haft tilgang til, viser, at mange detaljer er historisk korrekte i den del af i Saxos Gesta Danorum, der omhandler den sene vikingetid (Bolton *forthcoming*). I modsætning til Snorri var Saxos mål dog ikke at gøre rede for den norrøne hedendom, men at skrive landets historie. Samtidig er hans brug af skriftlige forlæg fra kontinentet fremtrædende. Dermed kan Saxo være vanskelig at anvende som kilde til at studere vikingetidens forestillinger og mentaliteter. Han er dog inddraget i enkelte eksempler, hvor

han ikke bygger på nogen kendt skriftlig kilde, og dermed teoretisk set *kan* bygge på reelt kendskab til vikingetidens tankegods. Også fragmenter fra kongesagaerne i Snorris Heimskringla er i afhandlingen blevet inddraget, hovedsageligt Håkon den Godes Saga, eftersom den er blandt de mest anvendte kilder til analyser af norrøn hedensk kult. Ligeledes vil en række kristne krøniker og hagiografier skrevet i den yngre jernalder og vikingetid blive brugt.

Mentalitetsstudier gennem skriftlige og arkæologiske kilder

I vikingetidsforskningen er der kommet en øget fokus på det mentale. Samtidig er der generelt i arkæologien i de seneste 15 år blevet lagt større vægt på den materielle kulturs lag af meningsindhold (Price 2005:376). Netop når de norrøne kilder fortolkes i lyset af de arkæologiske, kan de bidrage til at studere mentalitets- og socialhistorie (Hines 2003). De norrøne kilder vidner om, at det skandinaviske mentale landskab var yderst komplekst (Price 2005). Trods de righoldige variationer var der tydeligvis klare fællestræk i mentalitet, verdensopfattelse og i tankemønstre fra vikingetidens Skandinavien. En række af de norrøne kilder, som giver indblik i førkristne myter, må grundlæggende set også have relateret til det levede liv i Skandinavien i tiden før kristendommens etablering (Hines 2003:19-20). Den mundtlige tradition, som ligger til grund for Edda- og skjaldedigtningen, var i sig selv foranderlig og rig på variationer. Den udgør dermed en vigtig fællesnævner mellem de norrøne kilder og den materielle kultur (Andrén et al. 2006:13).

Spændingsfeltet mellem de norrøne kilder og den materielle kultur åbner for nye forståelser af vikingetiden. Flere steder i Skandinavien er der i de senere år vokset en stærkt tekstafhængig, innovativ yngre jernalders- og vikingetidsarkæologi frem (Price 2005:378). Denne tilgangs potentiale er tydeligst demonstreret i analyser af forbindelser og sammenfald mellem de skriftlige (dog for digtenes vedkommende: oprindeligt mundtlige) og de materielle metaforer i yngre jernalder og vikingetid, sådan som eksempelvis Anders Andrén (Andrén 2000), Frands Herschend (Herschend 2001), Neil S. Price (Price 2002) og Maria Domeij Lundborg (Domeij 2004; Domeij Lundborg 2006; Domeij 2006) har vist. Gennem deres måde at anvende materiel kultur og skriftlige kilder i en kombineret fortolkning har disse ganske forskellige studier åbnet nye tilgange til at belyse den yngre jernalder og vikingetids tankegods. Særligt Domeij Lundborgs tilgang, hvor udvalgte begreber og fænomener uddrages af de skriftlige kilder og sammenstilles med den materielle kultur, synes frugtbar som metode til at studere også forekomsten og fremhævelsen af bestemte landskabsmæssige træk i de norrøne kilder i

relation til deponeringsstederne. En analyse, der indbefatter både materiel kultur og skriftlige kilder kan således give en dybere forståelse af de *rumlige* aspekter af vikingetidens verdensopfattelse (Price 2005). Et studie af det kognitive landskab i vikingetidens Skandinavien bør derfor inkorporere de norrøne kilder og det arkæologiske materiale i en samlæsning.

Hvis målet er at tilnærme sig vikingetidens forestillinger og tankegods, og forstå hvorfor mennesker i denne tid håndterer den materielle kultur på den måde, de gør, kan analysen altså beriges af at inddrage de norrøne kilder. At bruge disse kilder som indfaldsvinkel til analyser af vikingetidens Skandinavien er, som det er blevet vist i det forgående, forbundet med nogen usikkerhed. Rækkefølgen i analyserne af henholdsvis materiel kultur og de norrøne kilder bliver her central. Hvis de norrøne kilder blev analyseret med henblik på at udlede træk af et norrønt kosmologisk landskab, og det arkæologiske materiale efterfølgende blev analyseret med udgangspunkt i de landskabselementer, som de norrøne kilder fremhævede, ville det arkæologiske materiale kunne blive reduceret til en illustration af de norrøne kilder. Samtidig ville netop de variationer og forandringer, som kendetegner den materielle kultur, blive overset. I stedet er læsningen af de norrøne kilder med fokus på den måde, særlige landskabselementer bliver fremhævet, *affødt* af analyserne af den materielle kultur. De norrøne kilder læses således ud fra en viden om, at specifikke landskabselementer blev anvendt på bestemte måder i praksis, hvor målet i tekstanalyserne er at belyse, hvilke roller sådanne steder i landskabet spillede i den litterære kontekst og overordnet set i forestillinger om landskabet og tankemønstre omkring rumlige kategorisering.

Mens beskrivelser af hedenske guder oplagt nok kan have været en konfliktfyldt gerning for en kristen forfatter som Snorri, har beskrivelserne af særlige steder i landskabet som centrale elementer i beskrivelserne af den norrøne kosmologis rumlige opbygning ikke i sig selv nødvendigvis været så problematisk i kristen tid. Sådanne konflikter ville have kunnet vise sig som karikaturer af kristne motiver eller som kristne motivers direkte modsætning. Eksempelvis kan de hedenske guder optræde i dæmoniserede skikkelser (Mitchell 1991:61-65). Dette synes – i hvert fald med landskabsbeskrivelserne – ikke at være tilfældet. Det efterlader os med to muligheder: de landskabsmæssige beskrivelser af den førkristne verden kan opfattes som en forfatters frie fantasi, eller som bevarede levn af en digtekunst, der ikke på dette punkt udgjorde et problem for de kristne, der skrev digtene ned.

I det følgende skal de norrøne kilder således bringes i anvendelse for at belyse, hvilke naturelementer, der kan have spillet hvilke roller i en vikingetids verdensopfattelse. Udgangspunktet for denne analyse er det arkæologiske materiale, og de elementer i landskabet som synes at være accentueret af dette materiales udbredelse. Når genstande eksempelvis udviser en tendens til at blive fundet nedlagt ved broer, bliver det relevant at undersøge, hvilken rolle broer spiller i de norrøne kilder. Det er ikke tanken med denne afhandling at nå frem til at danne en fast model af, hvordan den norrøne verdensorden var formet ud fra det skriftlige materiale. Både fordi dette materiale er for fragmentarisk til at fremstille en sådan fast model, men også fordi perceptionen af landskabet, både det reelle og særligt det ideelle landskab, verdensbilledet udtrykt rumligt, næppe har haft en fast form i et illitterært samfund. Yderligere har regionale forskelle også kunnet betyde, at elementer i landskabet, der var vigtige i en region, ikke var lige så væsentlige for verdensopfattelsen i andre områder.

1.3 Begrebsafklaring, daterings- og kildegrundlag

I afhandlingen er det nuværende Sverige, Norge, Danmark, Finland, England og Irland brugt som en geografisk angivelse af fundsteder, afgrænset efter landenes nuværende grænser (Nordirland er dog taget med som Irland af praktiske hensyn). Der ligger således ikke nogen overvejelser om grænsers placering i vikingetidens Skandinavien til grund for valget af disse betegnelser.

Datering af genstande

En del af genstandene i kataloget er upublicerede og er ikke tidligere blevet typologiseret og dateret. Enkelte af de tidligere publicerede genstande har tillige dateringer, der med nye publikationer af gravmateriale har kunnet præciseres eller ændres. For de genstande, der stammer fra den sene vikingetid og tidlige middelalder, kan gravmateriale ikke anvendes til at tidsfæste de yngst mulige dateringer for fundene, da gravene fra denne tid normalt ikke indeholdt våben, smykker og redskaber. I stedet må disse dateringer basere sig på bebyggelsesfund, ikonografiske kilder og for våbnenes vedkommende: fund fra slagmarker kendt fra skriftlige kilder. Sidstnævnte metode giver dog en vis risiko for cirkelslutninger, idet fund af våben anvendes til at fastslå, at et slag fra en skriftlig kilde virkelig fandt sted, og derefter anvendes kilden til at datere våbnene. Et slag ved Værebro Å har eksempelvis bidraget til at datere en række økser fra den sene vikingetid eller tidlige middelalder. Disse økser kan imidlertid lige så vel være del af de mange vådbundsdeponeringer fra området og er

dermed ikke nødvendigvis samtidige med slaget (Lund 2003:28-34, 2004:199-202). Heller ikke forekomsten af våbentyper på ikonografisk kilder er uproblematisk. Eksempelvis kunne man hævde, at brugen af økser af Jan Petersens type M fortsat forekommer i slutningen af 1000-tallet, da de kan ses på Bayeuxtapetet (Rud 1992), men samme øksetype ses på et kalkmaleri fra 1470'erne forestillende Skt. Olav (Selinge 1994:76) – en periode hvor denne øksetype ellers ikke længere var i brug. Forekomsten af øksen på kalkmaleriet kan skyldes, at den, der i 1400-tallet producerede kalkmaleriet, havde kendskab til, at denne type økse blev anvendt på Olavs tid. Forekomsten af genstandstyper i ikonografiske kilder kan således ikke uproblematisk anvendes som dateringsgrundlag.

Dateringen af våben, redskaber og smykker

Jan Petersens (JP) spydspidstypologi er blevet nuanceret af Bergljot Solberg, der har typologiseret og kronologiseret det og kronologi (Petersen 1919; Solberg 1984). Begge tager udgangspunkt i det norske vikingetidsmateriale, men Solbergs datering har vist sig anvendelig på det sydsvenske gravmateriale (Svanberg 2003a). For vikingetidens pile har Erik Wegraeus har opbygget en typologi (Wegraeus 1971a). De tveæggede sværd er typologiseret efter JP (Petersen 1919). Hans dateringer er vejledende, men en del af hans typer er blevet omdateret og indgår nu i dateringer med snævrere tidsramme. I sådanne tilfælde anvendes Anne Nørgård Jørgensens kronologi baseret på norske gravfund for sværdene fra perioden 700 – 900 (1999), mens sværd fra perioden 900 - 1050 er dateret efter Anne Pedersen (1997). JPs øksekronologi er stadig gældende (Petersen 1919). En anseelig del af de deponerede økser er af JP type M. I gravkontekst forekommer de i perioden 950 – 1050 (Petersen 1919; eksempelvis Svanberg 2003a:161). Niels-Knud Liebgott placerer imidlertid deres slutdatering til omkring år 1200 (Liebgott 1976:16-24). Liebgotts dateringer baserer sig imidlertid på fund af sådanne økser på slagmarker. Økser af denne type er også fundet i kulturlag fra starten af 1000-tallet[1]. Økser af JP type M er dermed i afhandlingen præsenteret med datering fra 950 – 1000-tallets midte. Der er traditionelt blevet skelnet mellem arbejdsøkser og stridsøkser – en grænse, der dog ikke er fastholdt her. Tværøkser (celte) og andre redskaber er typologiseret og dateret efter JP og Rygh (1885). Her er også andre redskaber dateret, de fleste dog inden for en bredere tidshorisont, såsom vikingetiden eller yngre jernalder - vikingetid (Petersen 1951). Smykker er dateret efter JP (1928). I det omfang, der er tale om genstande med vikingetidsornamentik, er disse dateret efter Signe Horn Fuglesang (Fuglesang 1980, 1981, 1991, 1992).

[1] Eksempelvis i Lund, Kulturen Nr. KM 66166:1209

Fundnummerering

Både i tekst og katalog er en række af de skandinaviske, engelske og irske genstande angivet med deres museumsnummer. For de svenske fund, repræsenterer numre med LUHM først fund fra Lunds Universitets Historiska Museum, mens fund med KrM foran er genstande fra Regionsmuseet i Kristianstad. Fund med SHM foran fundnummeret, stammer fra Statens Historiska Museum, Stockholm. NoMS-nr. henviser til Nordiska Museet i Stockholm, hvor en række norske fund befandt sig før tilbageleveringen til Oslo i 2005. Disse fund er publiceret i 1888 (Undset 1888), og eftersom de ikke længere er tilgængelige i Nordiska Museets samlinger, er der angivet litteraturhenvisning til disse fund ved præsentation. For de norske fund henviser C-numre til genstande fra Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, mens B-numre henviser til Bergens Museum, Universitetet i Bergen, S-numre til Arkeologisk Museum Stavanger og T-numre til Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø. For de danske funds vedkommende henviser numre med betegnelsen NM først til Nationalmuseet, København, hvor C-numre angiver, at fundet er en del af jernaldersamlingen (inkl. vikingetid), mens D-numre indgår i middelaldersamlingen. Genstande med betegnelsen NM, men uden C eller D foran nummeret, er fund fra Nationalmuseet, der er indkommet før indføringen af bogstavsystemet. Fund med VSM-nr. er fra Viborg Stiftsmuseum, mens fund med KHM-nr. er fra Kulturhistorisk Museum, Randers. Runesten med DR-numre er fra Danmarks Runeindskrifter (Jacobsen og Moltke 1942), de svenske runesten fra Södermansland og Uppland er nummeret efter landskab i Sveriges Runinskrifter (Brate og Wessén 1924–36; Wessén og Jansson 1940–58). Engelske fund med betegnelsen BM repræsenterer fund fra British Museum, London. En anseelig del af de deponerede genstande fra vikingetiden har ikke tidligere været publiceret. En række af de tidligere publicerede genstande, der præsenteres i teksten, er imidlertid blot angivet med fundsted og litteraturhenvisninger.

Kapitel 2: At lade ting finde sted

Da vikingetidens deponeringer udgør det centrale forskningsobjekt, vil det følgende afsnit diskutere depoter som kategori og deponering som handling. Motiverne bag og konsekvenserne af nedlæggelserne vil også blive behandlet (2.1). I de senere år er der sket en forskydning over mod at tolke deponeringer som rituelle handlinger. For at inkorporere dette i depotanalyserne, må de forandringer, der er sket inden for ritualforskningen de seneste 15 år imidlertid også belyses (2.2). Ligeledes vil den øgede fokus på aktørers kroppe, og relationen mellem krop, materiel kultur og rum blive undersøgt (2.3). Dette fører videre til en diskussion af forholdet mellem deponeringssteder og det omgivende landskab. De nye perspektiver på kulturlandskaber udgør en relevant indfaldsvinkel til at fortolke relationer i landskabet, herunder også forholdet mellem deponeringssteder og andre typer anlæg (2.4). Væsentlige brud i de to felter, ritualforskningen og kulturlandskabsstudier, vil derfor blive skitseret. Det er samtidig relevant at redegøre for de forandringer, der er sket i synet på forholdet mellem kosmologi og landskab i en norrøn kontekst (2.5). Betydningen af ændringerne i disse forskningsfelter, som fremkommer i kapitel 2.1-2.5, vil til slut blive belyst i et konkret eksempel – en analyse af et depot fra Buskerud, Norge (2.6) – hvor indfaldsvinklen er at se nedlæggelser som rituelle handlinger med fokus på relationen mellem krop, genstand og landskab.

2.1 Deponeringer – en måde at håndtere materiel kultur

På trods af at deponeringer forekommer som en kontinuerlig praksis gennem Skandinaviens forhistorie op til middelalderen, har studiet af vikingetidens depoter nærmest stået isoleret fra debatten om karakteren af de forhistoriske deponeringshandlinger. Jeg vil derfor kort redegøre for den generelle ændring i depottolkninger og derefter se på tolkningsrammerne for vikingetidsdepoterne.

Sophus Müller trak i 1886 en skillelinie mellem de sakrale og de profane depoter ved sammensætningen af genstande, hvor sakrale depoter var præget af ensartethed og profane af uensartethed (Müller 1886; Melheim 1999). Det skarpe skel mellem profane og sakrale deponeringer er blevet fastholdt i store dele af studierne af forhistoriske deponeringer (Bårdseth 1998:12; Needham 2001:278). Dette skel er dog snarere et udtryk for forskernes egen verdensopfattelse end depoternes materielle udtryk (Karsten 1994:24). Disse kriterier blev fortsat anvendt i forskningen i de efterfølgende 100 år. Fra 1800-tallet og fremefter blev depoter fundet i søer, moser og ved store sten med dateringer fra mesolitikum til ældre

jernalder i reglen tolket som ofringer (Müller 1886). Denne tolkningsramme efterlod imidlertid arkæologerne med en række nye problemstillinger, såsom hvem ofringerne var tiltænkt, og hvilke funktion offeret havde. Ofringens funktion blev ofte opdelt i sonings-, bøn- og takkeoffer, kategorier hentet fra den antropologiske forskning. Motivet for et offer er imidlertid yderst vanskelig at belyse ud fra et arkæologisk materiale (Bradley 1990:37; Karsten 1994:27). De øvrige depoter, nedlagt i tørbund, blev anset som profane nedlæggelser. De blev betegnet som skrot, skatte og varelagere, og fortolkerne formodede, at det havde været hensigten at genoptage genstandene. Der var dermed en inddeling mellem de få depoter, der relaterede til særlige, religiøse aspekter af tilværelsen, og de mange depoter, der var opstået i forbindelse med hverdagslivets aktiviteter.

I løbet af 1980'erne skete der en drejning i tolkningerne. De nedlæggelser i vådbund og ved større sten, som tidligere var betegnet som ofringer, blev nu beskrevet som spor efter rituelle nedlæggelser (Bradley 1990:23-24), en tolkning der i hovedtræk er fastholdt frem til i dag. Også mange tørbundsdepoter betegnes nu primært som rituelle nedlæggelser, eksempelvis depoter med kultgenstande fra bronzealderen (Levy 1982). En gruppe af depoterne fundet i tørbund anses dog stadig som profane nedlæggelser, eksempelvis som håndværkeres varelagere. Også denne tolkning er dog under revision (Melheim 1999; Brück 2001; Bradley 2005:148; Melheim 2008). Mens offertolkningen primært lagde vægt på, hvilke guder nedlæggelserne kunne være henvendt til, har ritualtolkningen flyttet fokus fra modtageren af det deponerede materiale til nedlæggelsernes sociale konsekvenser og potentiale og til at se deponeringerne som handlinger (for en uddybende diskussion af skiftet fra offer til rituelle handlinger i tolkningen af depoter, se Berggren *forthcoming*). Det er her vigtigt at understrege, at ritualer langt fra altid er religiøse (Detienne 1989; Rappaport 1999:24-25, 31; Habbe 2005), og at en rituel nedlæggelse af et depot således ikke nødvendigvis er forbundet med det sakrale. Mens et offer er en rituel handling, er en rituel handling således langt fra altid et offer (se også Berggren 2006, *forthcoming;* Berggren og Stutz *in press*). Denne forståelse af ritualer indebærer således, at betegnelsen "rituelle nedlæggelser" kan anvendes om en lang række kategorier af depoter, uden at forklaringen på nedlæggelseshandlingen låses til kun at indbefatte ét motiv.

Vikingetidens deponeringer

Vikingetidens depoter er blevet behandlet inden for en ganske anden fortolkningsramme end de forhistoriske. Ædelmetaldepoterne er hovedsageligt tolket som skatte nedlagt i tid med uro,

hvor hensigten var at genoptage skatten i fredstid (Hårdh 1976:176-177; Thunmark-Nylén 1989:149ff). I skattetolkningerne blev jorden typisk opfattet og omtalt som "en bankboks" (Zachrisson 1998:20 med referencer; Spangen 2005:27 med referencer). Udtrykket binder an til den generelle sprogbrug i studierne af sølvdepoterne, som i en årrække var spækket med markedskapitalistisk retorik (Domeij 2001:9). Konceptet med at skjule genstande i både tør- og vådbund i urolige tider, for derefter at genoptage dem, er dokumenteret i Nordeuropa fra 1600-tallet. Denne tolkningsramme er blevet overført på vikingetidsdepoterne (Bradley 1990:17-23; Randsborg 2002:311-312, 2006:47). At tolke vikingetidens sølvdepoter som skatte udfordres imidlertid af flere forhold. Dels er der jo tale om en påfaldende stor mængde genstande, der *ikke* blev taget op igen (Needham 2001:279; Spangen 2005:27). Dels kan kategorier som skatte, gemte personlige genstande og varelagere ikke genfindes i de etnografiske studier, hvorimod rituelle deponeringer er dokumenteret af etnografer i mange samfund (Rowlands 1971:211; Karsten 1994:29). Endelig er det værd at hæfte sig ved, at ædelmetaldepoterne optræder med dateringer fra hele vikingetiden. Hvis depoterne skal tolkes som skatte, der blev gemt bort i urolige tider, skulle de dermed være udtryk for kontinuerlig krigstid gennem adskillige hundrede år (Karsten 1994:30). Mens kontinuerlig krigstid er dokumenteret i 1600-tallet, som var præget af religionskrige, giver det arkæologiske materiale fra Skandinaviens vikingetid ikke indtryk af en civilbefolkning underlagt konstant kamp. At en betydelig del af deponeringerne åbenlyst skete i vådbund udgør ligeledes et problem for skattetolkningen. Når værdifulde genstande blev lagt ned i en sø eller en mose, var det yderst vanskeligt at markere stedet; dermed ville det også være ganske svært at genfinde. Skattetolkningen er af samme grund blevet mødt med kritik. I de sidste 10 år er der i stedet blevet argumenteret for, at også vikingetidsdepoterne er rituelle nedlæggelser (Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Lund 2004; Ryste 2005; Spangen 2005). Deponeringen af ædelmetal i vikingetiden havde både i opsætning og særligt i valg af nedlæggelsesstederne klare ligheder med ædelmetaldepoterne fra ældre germansk jernalder (Hedeager 1999). Vikingetidens nedlæggelser stod således ikke isoleret, men var på sin vis en videreførelse af en meget lang deponeringstradition.

Hovedfokus i studierne af vikingetidens depoter har ligget på nedlæggelser i tørbund tilknyttet bebyggelsen (eksempelvis Östergren 1989; Fabech 1991; Näsman 1991b; Fabech 1998, 1999). Deponeringer fandt dog også sted i vådbunden i vikingetiden (Geißlinger 1967; Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Pedersen 2002; Lund 2003, 2004; Pedersen 2004; Zachrisson 2004b; Lund 2005; Ryste 2005; Spangen 2005; Lund 2006). Med udgangspunkt i

Ynglinga Saga (8) er vikingetidens ædelmetaldepoter i flere studier tolket som ejendele, der blev gravet ned i jorden, hvorved ejeren efter sin død kunne få tilgang til dem i Valhall. Denne tolkning betegnes som "Odins lov" efter ordlyden i sagaen, hvor det angives at denne handlemåde er indstiftet af Oðinn selv (Zachrisson 1998:20-22). Også denne teori udfordres imidlertid af den store andel fund fra vådbund, da "Odins lov" – i det mindste ud fra ordlyden fra Ynglinga Saga – kun relaterer sig til tørbundsfund.

I tolkninger af sølvdepoterne ud fra et økonomisk fokus anses depoterne for at være enkeltindividers ejendom (Zachrisson 1998:21). Dette står i skærende kontrast til det syn på deponeringer, som er fremherskende i tolkningerne af nedlæggelser fra førromersk og romersk jernalder, idet disse ses som udtryk for kollektive handlinger (Fabech 1991). Tolkningerne af depoter fra vikingetiden tager hovedsageligt udgangspunkt i de deponerede mønter og genstande i ædelmetal; men også andre typer genstande – våben, værktøj, nøgler og slibesten – blev nedlagt enkeltvis eller i større depoter[2] (Andrén 2002b; Lund 2004; Pedersen 2004; Lund 2006). Depoterne med ædelmetal udgør dermed blot en del af den samlede gruppe af vikingetidsdepoter, og disse må derfor inddrages i fortolkningen. Med en funktionalistisk tolkningsramme, hvor sølvdepoterne ses alene som økonomisk værdier – som skatte der skulle hentes op af søerne igen – bliver det vanskeligt at forklare, hvorfor eksempelvis også slibesten lægges ud i søer og vandløb. Da vikingetidens mennesker må formodes at være bekendt med, at jerngenstande i vand på sigt ruster op, kan heller ikke våben og værktøj, der lægges ud i vådbunden, umiddelbart passe ind i en fortolkning, hvor formålet med deponeringerne angives at være at genoptage dem. I stedet må det være hensigtsmæssigt at finde en tolkningsramme, som kan rumme alle deponeringshandlingerne fra samme periode og samme landskabsmæssige kontekst. Dette indebærer ikke nødvendigvis, at alle fund er nedlagt efter samme motiv.

En af årsagerne til, at vikingetidsdepoterne ikke blev inkluderet i gruppen af sakrale depoter (og derfor også sent blev inkluderet i gruppen af rituelle nedlæggelser) kan skyldes Müllers kriterier om, at offernedlæggelser var præget af ensartethed i sammensætningen af genstande. Mens de forhistoriske depoter gerne består af mange genstande, er mange af de vådbundsfundne genstande fra vikingetid nedlagt enkeltvis. Mønsteret i nedlæggelserne, hvor tolkningen peger i retning af rituelle nedlæggelser – træder først frem ved en analyse af

[2] Michael Müller-Wille præsenterer en række vådbundsfundne sværd fra Slesvig, som han dog vurderer som tabte genstande, samt to sværd fra Øst-Holsten (Müller-Wille 1992:72-74,81)

nedlæggelses*stederne*, hvor eksempelvis ædelmetaldepoterne blev nedlagt på liminale steder i landskabet, såsom ved vådområderne omkring en bebyggelse (Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Ljungkvist 2006:172-178), mens våbennedlæggelserne fra vikingetid tenderer til at blive fundet ved broer og vadesteder, ved udmundinger af vandløb og på bredden af søer (Lund 2003, 2004, 2005, 2007).

Mens deponeringer af mønter og smykker i ædelmetal samt værktøj forekommer både i tør- og vådbundskontekster, kan der kun dokumenteres få fund fra denne tid af våben, nøgler og slibesten deponeret på tørbund. Enkeltdeponerede genstande, ofte registreret som løsfund, bliver i reglen tolket som tilfældige tab. Dermed er disse fundtyper ofte underrepræsenterede i publikationer. I de tilfælde, hvor disse enkeltdeponerede genstande er af samme type, optræder i samme konteksttyper, udviser samme nedlæggelsesmønster og nedlægges i samme tidsperiode som deponeringen af flere genstande, bør imidlertid også enkeltdeponeringer behandles som spor efter intentionelle nedlæggelser (Karsten 1994:21-22). Også fund fra bebyggelse af redskaber og våben udgør et punkt, hvor kategorierne ofte overskrides, idet deponeringer i eksempelvis stolpehuller bliver registreret som bopladsfund og derfor kun sjældent inddrages i diskussionen om deponeringshandlinger. Valg af udgravningsmetode bliver ofte afgørende for, hvorvidt eksempelvis en løsfunden spydspids fra en bebyggelse bliver registreret som spor efter tab, konkret kamp eller som en bevidst nedlæggelse.

Mange fund af forhistoriske genstande i vådbundskontekster blev ikke i første omgang tolket som depoter men som tab, hvor tolkningerne havde en anekdotisk karakter (Bradley 1990:23). Det, som her betegnes som vådbundsdeponeringer fra vikingetid falder helt inden for dette mønster, særligt de enkeltfundne vikingetidssværd fra vådbund. Disse er i mange tilfælde blevet behæftet med drabelige fantasier om vikinger, der mister våbnet i det afgørende slag – tolkninger, der optræder såvel i museernes registreringer som i videnskabelige publikationer. Fordi det er vanskeligere at argumentere for, at genstande nedlagt i vådbund skulle genoptages, er vådbundsdeponeringer fra stenalder til ældre jernalder i de seneste 25 år blevet tolket som rituelle nedlæggelser. Denne tolkning er i de seneste 10 år også blevet inkorporeret i vikingetidsstudier, først for depoter af genstande og mønter i ædelmetal (Zachrisson 1998; Hedeager 1999) og siden hen også for deponeringer af våben og tørbundsdeponeringer af værktøj (Andrén 2002b; Lund 2004, 2006). Vådbundsdeponeringer fungerer så at sige som en døråbner for en generel omfortolkning af depoter. Samtidig har analyserne af yngre jernalders- og vikingetidsdepoterne taget en drejning mod en mere landskabsorienteret

tilgang, hvor depoternes rumlige placering står centralt, og hvor koblingen op mod de norrøne kilder udgør nybrud i forskningen (Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Wiker 2000; Andrén 2002; Lund 2004; Ryste 2005; Spangen 2005). De landskabsmæssige studiers potentiale vil blive uddybet i kapitel 2.4.

Kategoriseringen af deponerede genstande

Den måde, vi i dag håndterer materiel kultur, påvirker uundgåeligt den måde, vi kategoriserer fortidens materielle kultur. Dette forhold udgør en tilbagevendende udfordring for arkæologien. Arkæologiske fund kategoriseres oftest som "bebyggelse", "grav", "depot" og "løsfund", og denne kategorisering sætter sit aftryk på tolkningen. Ligesom tolkningerne af både forhistoriens huse og grave uundgåeligt er influeret af nutidens ideer om beboelse og gravlæggelse, er også kategorien depot farvet af den måde, vi i samtiden behandler materiel kultur. Genstande, som vi ikke længere anvender, bliver i dagens samfund kategoriseret enten som affald, der fjernes, destrueres eller genbruges af andre, eller som gave, bytte eller arv, hvor genstandene gives videre til andre personer. Bevidste nedlæggelser af genstande enten i jorden eller i en vådbund må derimod karakteriseres som sjældne handlinger i vor tid. Deponeringer, som vi kender det fra arkæologien, repræsenterer dermed noget fundamentalt andet og fremmed – et forhold, som også har præget tolkningerne. Depoterne er som nævnt overordnet set blevet opfattet enten som midlertidig opbevaring – en for den vestlige verden velkendt kategori – eller som ofringer – en kategori, som for os i dag essentielt set repræsenterer noget fremmedartet og eksotisk. Indsigten i betydningerne af en sådan fremmedartet håndtering af genstande kan således øges ved at se på kontrasten mellem håndteringen af materiel kultur i den vestlige verden i dag og i et forhistorisk samfund (Miller 2002:397). Frem for at tolke vikingetidens depoter ud fra kategorier og begreber fra vores samtid, må de således forstås som noget radikalt *andet*.

Genstande af værdi?

Deponeringer af hele genstande kan, som Joanna Brück har påpeget, forekomme besynderligt for arkæologer. Da disse genstande ikke er gået itu eller er slidt ned, ser de ikke umiddelbart ud til at være kommet til afslutningen af deres anvendelse. Bag en sådan tankegang ligger som præmis, at vores moderne, vestlige ideer om, at genstande skal anvendes maksimalt er universelle; men eftersom en genstands værdi er socialt konstitueret, kan det, der i moderne arkæologers øjne fremstår som en hel og anvendelig genstand, i en forhistorisk kontekst have været regnet som en genstand, der ikke længere havde værdi (Brück 2007:296). Også Brücks

forestilling om værdi synes dog her at bygge på en vestlig tankegang. Genstandene kan ved nedlæggelsen forsat have besiddet en værdi. Årsagen til, at de ikke længere skulle anvendes, kan findes i de lag af historie, der var knyttet til dem (dette uddybes i kapitel 3.4). Ideen om, at det er et mål at besidde og øge økonomisk værdi, er en vestlig, moderne forestilling, der ikke nødvendigvis er repræsentativ for eksempelvis mentaliteten i vikingetiden.

Etnografiske studier viser, at vestlige værdibegreber ikke nødvendigvis er relevant i andre kontekster. Her kan fænomenet med *potlatch* tjene som eksempel. Potlatch er en type ceremoniel gæstebud, som kendes fra etnografiske studier blandt indianere på Stillehavskysten, men begrebet bruges også i bredere forstand om ceremoniel gavegivning i Melanesien (Mauss 1995 [1924]:14-16). Potlatch'en afholdes i reglen af en arving, der skal hævde sin nye, sociale position. Gaver distribueres i henhold til gæsternes rang og status, og ved at give og ikke mindst destruere genstande demonstrerer værten sin nyerhvervede position. Destruktionen har eksempelvis bestået af kobberkedler, der smadres eller kastes i floden, tæpper, der rives i småstykker og slaver, der kastes i havet (Gosden 1999:72). Denne type handlinger har været inddraget i arkæologiske studier af depoter, hvor destruktionen af genstande gennem nedlæggelse er blevet set som demonstration af status (senest Curta 1999). Det, at skaffe sig af med ting, indebærer således ikke automatisk, at de er værdiløse – deres værdi kan tværtimod være årsagen til, at de er værd at give væk eller destruere. Det er her vigtigt at understrege, at potlatch optræder i en specifik historisk og kulturel ramme, og at fænomenet derfor ikke kan overføres direkte til Skandinaviens forhistorie. Derimod kan det bidrage til at vise, at den moderne, vestlige forestilling om værdi blot er en af mange. Når hele genstande tages ud af hverdagslivet ved at nedlægges i et depot, skyldes det dermed ikke nødvendigvis, at genstanden ikke længere havde en værdi. Tværtimod giver det høje antal nedlæggelser fra hele forhistorien det indtryk, at nedlæggelserne har været hensigtsmæssige, og meningsfulde og værdifulde i sin kontekst.

Ved at besidde en genstand, opstår der en forbindelse mellem mennesket og tingen. De bliver altså gjort til mere end sin egen materialitet (Weiner 1985:212). Samtidig griber mennesker og ting relationelt ind i hinanden. Relationer er altid materielle og sociale fra første stund. Når vi sætter fokus på skabelsen af sociale relationer set ud fra den materielle kultur, træder genstandenes egenskaber som sociale aktører tydeligt frem (Gosden 1999:120). Hvis vi tager udgangspunkt i de deponerede genstande som "aktører", kan deponeringerne ses som afslutningen på en genstands anvendelse. Årsagen til, at en genstands sociale liv afvikles

gennem en nedlæggelse, kan skyldes, at dens identitet var bundet op til en persons identitet. Et oplagt eksempel kan her være en afdød persons sværd, som nedlægges. En sådan genstand befandt sig uden for sfæren af genstande, der kan udveksles, men er alligevel langt fra værdiløs. Begrebet *uafhændelige* genstande er blevet brugt om genstande, som var forbundet med dets oprindelige ejer, selv når de blev cirkuleret blandt folk. Der kan eksempelvis være tale om et keramikkar, der gives fra en kvinde til en anden. Karret kan godt videregives til en tredje person, men herved gives også historien om gaven mellem første og anden person videre (Fowler 2004:57). Relationen til karrets første ejer er således ikke afhændet, men er stadig knyttet til genstanden. Der kan også være tale om arvegods, som bærer historien om de tidligere ejere med sig. De uafhændelige genstande adskiller sig således fra objekter, der er tilskrevet en ren økonomisk værdi (Mauss 1954 [1924]; Weiner 1985:210). To centrale aspekter ved de uafhændelige genstande er deres ikke-destruerbare karakter og deres evne til at trække fortiden ind i samtiden (Weiner 1985:210). Hvis en afdøds sværd blev lagt i søen, ville årsagen således ikke være, at sværdet ikke besad nogen værdi. Derimod kunne det være en måde at forholde sig til en uafhændelig genstand, der skulle ud af cirkulation.

Deponeringer som håndteringsmåde

Depoter og det at deponere indgår som en del af den måde, materiel kultur overordnet set bliver *håndteret* på inden for en historisk kontekst. Den kategorisering af materiel kultur, som også fører til nedlæggelsen af uafhændelige genstande, er ikke bestemt af faste mønstre eller nogen egentlige regelmæssigheder. Den er derimod resultatet af rationelle handlinger som svar på rationelle forhold – ikke i den betydning, at dette var handlinger, der havde en nytteværdi i moderne, vestlig forstand, men derimod at der var tale om handlinger, som var logiske i sin kontekst. Menneskers forhold til de betydningslag, der tilskrives materiel kultur, har til alle tider været ambivalent og modsætningsfuldt. Det betyder, at nedlæggelserne til ingen tid har en fast og ufravigelig form. Både valget af genstande og selve deponeringshandlingen udtrykker særegne måder at kategorisere og ordne grupper af materiel kultur. Grundlaget for at belyse sådanne handlinger og dermed tilnærme sig disse kategoriseringsformer ligger i deponeringernes rumlige og tidsmæssige kontekst. I de følgende kapitler afdækkes en række regionale variationer i nedlæggelserne, både i form af valget af genstande og af nedlæggelsessteder (kapitel 3-5). Også forholdet mellem genstandenes sociale biografi og nedlæggelseshandlingerne vil blive belyst ud fra et konkret, arkæologisk materiale (kapitel 3.4).

En indgang til at forstå vikingetidens deponeringer i deres rumlige og tidsmæssige kontekst er at lægge vægt på nedlæggelserne som *handlinger*. Hvad enten depoterne opfattes som spor efter offerhandlinger eller som skjulte skatte, kan de ses som er en specifik håndteringsform, som tydeligvis adskiller sig ganske radikalt fra nutidens måder at forholde sig til, omgive sig med og håndtere materiel kultur. Formuleringer som "jorden er en bankboks" kan blokere for at forstå denne radikalt anderledes håndteringsmåde. I stedet for at anvende sådanne moderne håndteringsformer som analogier må udgangspunktet for en fortolkningsramme for vikingetidens deponeringer være kontekstuelt. Et væsentligt problem med opdelingen i profane og sakrale depoter er, at disse to ikke behøver at udgøre modsætninger. En nedlæggelse kan tjene som en rationel foranstaltning – som en løsning på, hvordan mennesker midlertidigt eller permanent skal skaffe sig af med uafhændelige genstande, der ikke længere kan videregives. Samtidig kan motivet for nedlæggelsen være opfattet inden for rammerne af det sakrale, i det omfang der var tale om rituelle handlinger af religiøs karakter. Opdelingen i profane og sakrale depoter har blokeret for at se, at der er tale om en fælles måde at behandle genstande på, der kan samles under betegnelsen rituelle handlinger. Hvis arkæologerne i sin tolkning af depoterne ser dem som udtryk for særegne handlingsmåder, hvor det essentielle er den særlige håndtering af genstande, træder spørgsmålet om, hvorvidt de skal tolkes som profane eller sakrale i baggrunden. I stedet kan depoterne forstås som en type problemløsning i sin samtid – en håndteringsmåde, som repræsenterer et for os i dag radikalt anderledes forhold til materiel kultur. En sådan fortolkningsramme kræver dog en diskussion af, hvad vi skal lægge i begreber som rituelle deponeringer og ritualiserede handlinger.

2.2 Ritualer finder sted

Intet samfund er blottet for ritualer, men det er som nævnt indledningsvis vigtigt at understrege, at ritualer langt fra altid er religiøse (Rappaport 1999:24-25, 31). I sit studie af Íslendingasǫgur viser religionshistorikeren Peter Habbe, at edsaflæggelser, aftaler stadfæstet ved håndsslag og gavegivning i disse teksters narrativer må karakteriseres som rituelle handlinger. Her er der ikke tale om religiøse handlinger, men derimod om retslige og politiske ritualer (Habbe 2005, 2006). Ritualerne kendetegnes ved at være formaliserede handlinger med en fastlagt form bestående af grundlæggende regler og et fastlagt formål (Habbe 2006:93).

Der kan som vist argumenteres for, at nedlæggelserne er udtryk for bevidste handlinger. De er overordnet set spor efter nedlæggelser af genstande på forskellige steder i landskabet. I

vikingetiden har disse nedlæggelseshandlinger et forholdsvis fast mønster: Våben, smykker, nøgler, slibesten, mønter og værktøj nedlægges i vådbund. Også nedlæggelsesstederne udviser klare mønstre, der – som det vil fremgå af de følgende kapitler – dog varierer regionalt. Der er ofte tale om nedlæggelser ved å-udmundinger, broer og i enkelte større søer (Geißlinger 1967; Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Lund 2004; Pedersen 2004; Lund 2005, 2006). Nedlæggelserne er således udført efter en vis grad af regelmæssighed. Fysiske bevægelser med delvist fastlagte rammer har indgået, idet genstandene ofte er fundet ved bredden af vandet eller kastet fra bredden (se kapitel 3, 4, 5 og 6). I den forstand har nedlæggelserne samtidig haft karakter af performance, dvs. at nedlæggelserne synes at have været fremført som en forestilling (dette vil blive illustreret i kap. 2.6). Der er tale om formaliserede handlinger med en invariabel kerne forstået på den måde, at der nok er tale om nedlæggelsen af forskellige genstande, men at disse er kendetegnet ved at være forholdsvis kostbare artefakter af en karakter, som ofte også optræder i veludstyrede grave, hvor de kan opfattes som personlige ejendele. Disse kendetegn ved nedlæggelseshandlingerne – de formaliserede handlinger med den fastsatte form, performance-elementet, og den invariable kerne – er netop de træk, der ifølge ritualforskeren Roy A. Rappaport karakteriserer et ritual (Rappaport 1999:32-46). Mens ritualers indhold varierer i det uendelig, synes ritualers form at have sådanne, universelle lighedstræk (Rappaport 1999:31). I den forstand kan deponeringerne af genstande i vikingetid opfattes som rituelle handlinger.

Da ritualforskere oftest tager udgangspunkt i antropologiske studier af ritualer, kan kriterierne for at identificere ritualer være vanskelige at genfinde i et arkæologisk materiale. Ikke desto mindre kan ritualforskningen bidrage til at konstruere en fortolkningsramme for et sådant materiale. For at bryde med debatten om definitionen på begrebet *ritual*, anvender religionsforskeren Cathrine Bell begrebet *ritualisering*. Hermed understreges det, at ritualer befinder sig inden for den overordnede strøm af handlinger (Bell 1992:89). Idet begrebet ritualisering fokuserer på ritualer som handling, opstår et behov for analytisk at skelne mellem rituelle og ikke-rituelle handlinger (Humphrey og Laidlaw 1994:89). Ritualisering kan betegnes som en bestemt måde at handle på, der er organiseret og formet på et sådant vis, at det er muligt at adskille den fra andre, mere dagligdags handlinger. Der er således tale om strategier for at skelne kvalitativt mellem forskellige typer aktiviteter (Bell 1992:74). En aktivitet ikke kan forstås uden for en specifik, social situation (Bell 1992:81-90). Bell arbejder således praksisteoretisk. Dermed får hun også vist, at en ritualiseret handling – ligesom andre typer handlinger – både skaber og er skabt af sociale strukturer (Bell 1992:80-92). Det

fornyende i Bells arbejde ligger således i, at hun viser, hvor vigtigt det er at se på den ritualiserede handlings situationelle kontekst for at forstå handlingen. Samtidig får hun demonstreret, at de rituelle handlinger må relateres til andre typer praksiser i samfundet (Habbe 2005:30; Stutz 2006:96). En naturlig følge af det praksisteoretiske perspektiv i Bells analyse er således, at rituelle handlinger ses som kontekstspecifikke. Dermed kommer landskabet og den materielle kultur ikke blot til at fremstå som en scene for menneskelige ageren, men skaber også et sæt af steder, som er integreret i disse handlinger (Gosden og Lock 1998:4). På denne måde bliver ritualisering et nøglebegreb til at forstå den måde, kulturlandskabet er bundet sammen med de rituelle handlinger, som kan spores materielt, såsom en begravelse eller en nedlæggelse.

I de fleste arkæologiske arbejder behandles rituelle og sekulære handlinger stadig, som om de udgør et modsætningsforhold. Det har haft alvorlige konsekvenser for vores forståelse af forhistorisk rationalitet (Brück 2007:281-283). Ritualer repræsenterer heller ikke en modpol til rationelle og logiske handlinger. Der er blot tale om en historisk specifik logik, der i mange tilfælde ikke stemmer overens med den moderne, vestlige logik (Brück 2007:287). Selvom dette umiddelbart kan fremstå som en banal pointe, kan denne tankegang anvendes som et middel til at forstå deponeringshandlingerne. At disse er spor efter rituelle handlinger, behøver langtfra at medføre, at der er tale om eksempelvis ofringer til norrøne guder. Derimod ligger det implicit, at deponeringerne er handlinger, der er rimelige og logiske i sin kontekst. Der er tale om fremgangsmåder til at manøvrere med materiel kultur på, som for os i dag er fremmed. Mere end noget andet er sådanne ritualer udtryk for en bestemt mentalitet og et bestemt verdenssyn. I tilfældet med deponeringerne er der således tale om en håndteringsstrategi, som relaterer dels til måden at forholde sig til særlige genstande (se kapitel 3.4), dels til et verdenssyn, der var inkorporeret i landskabsanvendelsen (se kapitel 2.4-2.5). Ritualer er handlinger, der bidrager til at ordne, forandre eller demonstrere en situation (Brück 2007:287). De rituelle deponeringer kan i den forstand forstås som en praktisk løsning på, hvordan genstande, der ikke længere kan eller bør anvendes i hverdagslivet, kan afskaffes og dermed tages ud af cirkulation. Gennem nedlæggelsen ændrer genstandene status. Hvis en genstand var nedlagt, uden at det var målet at skulle genoptage den, blev den ved deponeringen omformet fra en ejet til en deponeret genstande. Dette kan ske, fordi ritualerne har en transformativ kraft – en evne til at omforme og genforhandle forhold (Rappaport 1999:32ff).

2.3 Kroppen i rummet

Deltagelsen er et centralt element i ritualer (Hornborg 2005:15). Det fysiske, kropslige engagement i de rituelle handlinger er en mindst lige så vigtig del som de eventuelle bagvedliggende meningsstrukturer, ritualet relaterer til og indgår i – uden handling, intet ritual. Når en troende eksempelvis beder knælende, identificere den troende netop sin uadskillelige, uundværlige og udholdende krop med sin underkastelse (Rappaport 1999:146). I studiet af ritualer kan kroppen således ikke reduceres til en ting, et objekt – den er ikke passiv. Når et ritual udføres, fungerer den handlende krop ikke blot som et symbol på en tanke, holdning eller tilstand. Det er *i* kroppen og *med* kroppen, at tingene sker. Kroppen indgår således som en aktiv del af handlingen – i dette tilfælde ritualet. Nedlæggelsen af en genstand ved en rituel deponering kan netop karakteriseres som en sådan, kropslig handling. Genstanden graves ned nær en høj, lægges i vandet eller måske ligefrem kastes fra bredden med stor kraft. Disse handlinger udføres kropsligt, og i denne proces lagres også erindringen om ritualet i kroppen. Kendskabet til ritualet er således en kropslig viden; men relationen går begge veje, da ritualerne samtidig er et bærende punkt i kulturelt minde (Assmann 1995). Kulturelt betinget indlærte, kropslige handlinger, som de der kendetegner gentagne, ritualiserede handlinger, kan karakteriseres som kropsteknikker.

Kropsteknikker og kroppens fænomenologi

Marcel Mauss' begreb kropsteknikker beskriver de højt udviklede, kropslige handlinger, som indbefatter aspekter af en given kultur. Kropslige teknikker som måden, vi går, sidder, spiser, eller svømmer på, er indlært. Denne indlæring er kulturelt betinget, og indlæringen foregår gennem hele livet (Mauss 2004[1935]:65-93). En kropsteknik er affødt av en fysisk erfaring med verden. Kropsteknikkerne varierer ikke bare mellem individer, som efterligner hinanden, men også mellem sociale grupper (Mauss 2004[1935]:71-93). Den kropslige indlæring foregår på alle niveauer eller dele af tilværelsen, og der foregår ifølge Mauss en glidende overgang mellem tekniske, fysiske og magi-religiøse handlinger. Mauss ser kroppen som et værktøj, på en gang et teknisk objekt og samtidig dets tekniske middel (Mauss 2004[1935]:74-76). Kroppen er i denne tilgang således på én gang subjekt og objekt for mennesket. Mauss' arbejde introducerede dermed kroppen som et studieobjekt i kulturstudier, og det banede samtidig vejen for en række elementer i fænomenologen Maurice Merleau-Pontys arbejde.

Fænomenologien bryder med det kartesianske verdensbillede, hvor krop og sind er blevet behandlet adskilt. I fænomenologien opfattes menneskets som kropsligt involveret i verden, et forhold der er konstituerende for eksistensen (Brück 2005:46). Dette opgør med den kartesianske tænkning har fået meget konkrete udtryk i dele af fænomenologen Martin Heideggers tekster, hvor genstande optræder som aktivt agerende, hvorved de fremstår som både subjekt og objekt (eksempelvis Heidegger 1954:152-153). Dette er en tankegang, som også har fundet gehør i arkæologien. Arkæologer har sat ny fokus på kropslige aspekter i kulturstudier, hvor særligt arbejder af Heideggers elev, Maurice Merleau-Ponty, har dannet udgangspunkt. Merleau-Ponty vender sig bort fra ideen om, at vi først oplever verden som sanseindtryk, for derefter at reflektere og analysere os frem til at opfatte verden som helheder. Han fastslår, at vores møde med verden konstitueres gennem vores kropslige erfaring med verden. Sansningen og erkendelsen sker i ét i perceptionen – det kropslige møde med verden (Merleau-Ponty 1994:11-12). Perceptionen er således ikke en intellektuel operation, men en kropslig handling. Dette forhold – menneskets kropslige engagement og involvering i den materielle verden – er konstituerende for eksistensen (Brück 2005). Kroppen kan dermed ikke reduceres til en fysiologisk mekanisme. Merleau-Pontys arbejde bliver særligt relevant for arkæologer, der beskæftiger sig med handlinger, som de udspiller sig i det sociale og fysiske rum, idet han understreger, at alle sanseoplevelser altid har en reference til kroppen (Merleau-Ponty 1962:52; Thøgersen 2004:13,103). Sagt med andre ord: Alt det, mennesket perciperer, placerer det i forhold til sin egen krop, da kroppen er vendt mod, eller rettet mod, verden. Kroppens viden om sin nuværende og mulige position i handlingsfeltet har i fænomenologien fået begrebet *kropsskemaet* (Hangaard Rasmussen 1996:86). Kropsskemaet dannet basis for en oprindelig, før-bevidst orientering og bevægelighed (Langer 1989:41).

Disse perspektiver på menneskets kropslige tilgang til verden har influeret en række arkæologiske studier, ikke mindst i den angelsaksiske arkæologi. En af fortjenesterne ved at inddrage en fænomenologisk tilgang i arkæologiske studier har været, at den har medført en større forståelse af det kropslige aspekt af erkendelse. Den har bidraget til at sætte fokus på den måde, den sociale verden er indlejret i kroppen, og på de sansninger og intentioner, der sker i kroppen i mødet med den materielle kultur, hvor redskaber kan fungere som forlængelsen af menneskets krop – noget som ikke mindst har fået betydning for vores forståelse af forhistorisk teknologi og håndværk (Lund og Melheim *forthcoming*). Også de påvirkninger af sanseapparatet som bevidst eller ubevidst har indgået i forhistoriske struktureringer af rum er kommet i centrum. Her har flere forskere valgt at anvende sin egen,

kropslige erfaring med et kulturlandskab for at belyse brugen af rummet i forhistorien (blandt de mest velkendte eksempler er Tilley 1994) – en tilgang, der imidlertid må regnes som problematisk. Vores kropslige perception kan ikke sidestilles med forhistoriske menneskers kropslige erfaring, idet kroppen er et produkt af sociale relationer og kulturelle værdier (jfr. Brück 2005:55 med referencer). Vi behøver blot at genlæse Mauss tekst fra 1935 for at erkende dette forhold. Mens fænomenologien sigter til at forstå, hvordan mennesket møder og erkender verden – generelt – er det stadig for de fleste arkæologer et mål at forstå det specifikke. Selvom kritikken af en fænomenologisk tilgang således sigter til, at vi ikke kan sidestille vores vestlige, hvide, forskerkroppe med et forhistorisk menneskes krop, så har inddragelsen af denne tilgang fungeret som en rambuk for at sætte spørgsmål om krop, kropslighed og inkorporering i fokus. Den fænomenologiske tilgang bidrager dermed til at rette opmærksomhed på de kropslige aspekter af et ritual. Dette bør ikke indebære, at kroppen alene står i centrum af studier, da sind, tanke og intentioner netop er vævet sammen med kroppen og kropslighed i fænomenologien.

Krop og habitus

Også i Pierre Bourdieus praksisteori er kroppen et nøglebegreb. Her er kroppen udpeget som stedet for koordinering af alle niveauer af kropslig, social og kosmologisk erfaring (Bourdieu 1977:87). Intentionalitet rodfæster sig ikke bare i holdninger, men også i måder at føre kroppen på (Bourdieu 1999:140). Dermed er kroppen ikke bare den sociale verden, men den sociale verden er også i kroppen (Bourdieu 1999:158). I lighed med Mauss anvender også Bourdieu begrebet habitus som det kollektive/transindividuelle, der ligger lagret i den sociale og biologiske krop (Bourdieu 1999:163). Habitus ligger mellem struktur og handling og kan betegnes som et system af varige, transportable dispositioner – eller med andre ord: som strukturerende strukturer. Begrebet strukturerende strukturer skal forstås som principper, der skaber og organiserer praktikker og repræsentationer (Bourdieu 1992:53). Habitus er således kulturelle systemer, som gør folk i stand til at tænke og handle i en bestemt retning, men som ikke afgør handlingerne. Der er dermed ikke tale om et sæt regler, der ligger i kroppen, men om dispositioner, som inkorporeres i praksisen og som kun eksisterer i praksisen. På den måde er habitus både tolkning og praksis (Kjeldstadli 1991:59). Igennem praksis bliver den sociale orden kontinuerligt indskrevet i kroppen, hvorved kroppen bliver til en ”huskeseddel” – en hukommelse (Bourdieu 1996:33, 1999:147). Bourdieus habitusbegreb kan sammenfattes som et system af dispositioner, i form af ubevidste tanke-, fornemmelses-, forståelses- og handlingsmønstre (Meyer 1997:78). Bourdieu opfatter ikke strukturerne som ydre og

objektive, men heller ikke som indre og subjektive. I hans teori er de derimod under konstant reproduktion og forandring. Al handling er struktur, og der findes ikke struktur uden handling.

Den store betydning, kroppen fik i både Mauss og Merleau-Pontys arbejde, er således også et kernepunkt i Bourdieus praksisteori, som har flere sammenfald med Merleau-Pontys arbejder. At viden er lagret i kroppen og at kroppen er vævet sammen med verden og er klar til at møde verden på et kropsligt, før-bevidst plan har tydeligvis påvirket Bourdieu i hans redegørelse for menneskers *habitus*. Endelig er det centralt, at Merleau-Ponty fastslår, at sansningen *er* en strukturering. Kroppen er forbundet til den oplevede og erfarede verden gennem dens *rettethed* mod verden (Thøgersen 2004:14). Det er tydeligt, at Bourdieus habitusbegreb til en vis grad er beslægtet med denne *kroppens rettethed*. Både *habitus* og denne *rettethed mod verden* fungerer som bindeledet mellem henholdsvis struktur (hos Bourdieu) eller den erfarede verden (hos Merleau-Ponty) og aktøren/kroppen. Samtidig skal det dog understreges, at Pierre Bourdieus arbejder netop er udarbejdet som en kritik mod den fænomenologiske tænkning, der ikke kan give en fuldstændig forståelse af hverken den praktiske forståelse eller af praksis i sig selv (Bourdieu 1999:153). Mens kroppen hos Bourdieu optræder som en hukommelse, ville Merleau-Ponty snarere hævde, at oplevelsen – og dermed også kimen til hukommelse – først og udelukkende indtræder som en kropslig oplevelse, en sansning.

Strukturer indlæres og indlejres således fysisk i kroppen, hvorved den praktiske kundskab bliver lagret i kroppen. Dette gælder også for de rituelle handlinger, vi kan se spor efter ved deponeringerne. Kendskabet til, hvordan disse handlinger udføres, er kropsligt lagret viden, indlært ved at deltage i ritualerne. Forskellige typer anvendelser af landskabet, som det kommer til udtryk gennem det arkæologiske materiale, vil blive belyst i de følgende kapitler. Disse studier vil vise forskellige rituelle handlinger udført i relation til kategoriseringer af landskabselementer. I kapitlerne kan både fænomenologisk tænkning om kropsskemaer og Bourdieus habitusbegreb anvendes som rammeværk for at forstå disse handlinger. Ofte foregår indlæringen og inkorporeringen af sådanne strukturer langsomt, som umærkelige tilpasninger der finder sted, når habitusformerne er produkter af de samme strukturer, som de aktualiseres i (Bourdieu 1999:169).

Denne introduktion til Mauss' og Bourdieus arbejde giver samtidig en baggrund for at forstå Bells ritualiseringsbegreb. Mauss' konstatering af, at de mennesker, etnograferne studerer, ikke skelner mellem ritualer og andre typer af menneskelig aktivitet, inddrager Bell i sit studie

inden for ritualteori og rituel praksis, ligesom hun inkorporerer Bourdieus praksisteori (1992:72-80). Dermed kommer kroppen naturligt nok til at spille en central rolle i Bells arbejde. Hun peger på, at skemaerne for at skabe, organisere og samle praksiser ligger i den socialt informerede krop. Her ligger også den kropslige sans for ritualer indlejret (Bell 1992:80). Bells arbejde har dog åbenlyse svagheder, der strækker sig ud over problemet med at relatere teorien om ritualisering til et arkæologisk materiale. I sit hovedværk "Ritual Theory, Ritual Practice" er Bell ikke bare stærkt påvirket af Bourdieu, som hun selv redegør for, men også af strukturalisme. Dette kommer til udtryk i den måde, Bell vil undersøge produktionen af ritualiserende agenter gennem genereringen af strukturerende omgivelser. Her formes kroppen af de strukturerende omgivelser. Denne proces mener Bell involverer visse grundlæggende dynamikker, herunder den fysiske konstruktion af systemer af binære oppositioner, som organiseres hierarkisk (Bell 1992:101). Her er Bell ganske langt fra Bourdieus tænkning omkring forholdet mellem aktør og struktur. Bell understreger, at omgivelserne indprenter dets nuancerede strukturer på de involveredes kroppe i et ritual (1992:116). Dermed overser hun den mulighed, agenterne har for at forholde sig til denne indprentning. Agenterne i et ritual er ikke passive modtagere, der lader sig forme af strukturen, men indgår i den gensidige afhængighed mellem struktur og aktør. Bells arbejde bidrager således til at give en forståelse af ritualer som handlinger, mens kategoriseringer af, hvad der falder ind under begrebet ritualer har mere at hente i Rappaports tekster. Et studie af anvendelsen af rummet med de kategoriseringer af landskabselement, som dette indebærer, kan derimod udspringe af og relatere sig til dels fænomenologiske studier af forholdet mellem krop, perception og rum, dels til Bourdieus studier af habitus. Potentialet i en sådan tilgang til studiet af rum vil blive belyst i afsnit 2.4. Inden denne diskussion er dog nødvendigt at kaste lys over et spørgsmål, som i stigende grad rejser sig ved inkorporeringen af fænomenologisk tankegods i arkæologiske studier, nemlig relationen mellem krop og genstand.

Forholdet mellem kroppe og genstande

Stadig oftere støder man på, at en række af ovennævnte teoretiske rammeværker bliver brugt til at sætte et lighedstegn mellem menneskets krop og materielle genstande (eksempelvis Olsen 2003:88; Fowler 2004:108-118; Gosden 2005:194). Disse to – kroppen og genstanden – skal dog snarere opfattes som på flere punkter *parallelle* størrelser, end som overlappende og identiske enheder. Dette gælder ikke blot for vores samtid, men repræsenterer et almenkulturelt forhold mellem mennesket og verden. En opfattelse af, at krop og genstand langt fra er sammenfaldende enheder, men derimod kan fremstå som paralleller kommer også

til udtryk i de norrøne kilder. Vǫlundarkviða 24-25 kan her tjene som eksempel. I dette digts narrativ slår Vǫlundr kong Níðuðrs sønner ihjel for at hævne sig. Vǫlundr anvender derefter kongesønnernes kroppe til at fremstille bægre, smykker og ædelsten, som han giver til kongen (Vkv 24-25, Lund 2006:331). Selve omdannelsen fra krop til genstand står centralt i digtet. Det understreges imidlertid, at der er tale om to essentielt forskellige størrelser, hvor en overgang fra den ene til den anden tilstand kræver handlinger udført af en aktør, der mestrer håndteringen af transformative kræfter – i dette tilfælde mestersmeden Vǫlundr (for en overordnet diskussion af smedens rolle i transformative handlinger i relation til yngre jernalder og vikingetid, se Helms 1993; Lagersted 1999; Hedeager 2002; Jakobsson 2003; Gansum 2004; Gansum og Hansen 2004; Gansum 2006; Lund 2006; Østigård 2007). Det er formodentlig denne scene fra Vǫlundarkviða, som er afbilledet på den gotlandske billedsten Ardre VIII. Smedens tænger er placeret inden for smedjen og kongesønnernes hovedløse kroppe uden for, men disse genstande og kroppe har fået samme dimensioner og ligger i samme retning, så tængernes greb og kroppenes ben fremstår som korrelater. Kongesønnernes kroppe optræder således her som paralleller til smederedskaberne (Lund 2006:331-332; Østigård 2007:40-41). Heller ikke i dette eksempel bliver kroppene imidlertid *identiske* med genstande. Snarere kan genstandene anvendes som aktive deltager i en diskurs om krop inden for en kulturel ramme (Alberti 2007:218).

Udgangspunktet for at trække ligheder mellem krop og genstand udspringer dels af forsøgene på at bryde op i subjekt-objekt forholdet og sætte fokus på kropslighed, altså et fænomenologisk greb, og dels af inkorporeringen af Bruno Latours Actor-Network-Theory (ANT) i arkæologien. I ANT fokuseres på den stadige dannelse af netværker, som udgøres af symmetriske relationer mellem mennesker og ting, som danner forbindelser og udveksler egenskaber (Latour 1993, 1999). At sætte lighedstegn mellem menneskekrop og genstand giver imidlertid ikke et godt grundlag for at forstå relationen mellem krop og genstand i en førkristen, skandinavisk forståelseshorisont, som eksemplet fra Vǫlundarkviða viser. Det skal dog understreges, at der mellem krop og genstand kan eksistere en tæt og nær forbindelse. Med et fænomenologisk udgangspunkt ser vi, at alt mennesket perciperer, placerer det i forhold til kroppen, da denne er vendt mod verden (Hangaard Rasmussen 1996:86). Ligesom kroppen har genstanden sin sansbare dimension. Dette skaber et link mellem krop og genstand, da genstanden, når den byder sig frem, vækker en vis motorisk intension i kroppen (Merleau-Ponty 1962:317). Genstanden indbyder således kroppen til at gribe fat i genstanden, til at anvende den, til at forlænge kroppen med redskabet – men de to størrelser smelter ikke

sammen. Dette får også betydning for vores forståelse af vikingetidens deponeringer. Deponeringer fra eksempelvis nordeuropæisk neolitikum, hvor knoglemateriale fra både mennesker og dyr cirkuleres og deponeres på lige fod med genstande og håndteres på samme måde som genstande (eksempelvis Jones 1998; Fowler 2001) kan på sin vis forstås som et symmetrisk forhold mellem menneskekrop og genstande. Genstandene kan fremstå som aktører i den forstand, at de har en aktiv indvirkning på sociale relationer. De kan have de samme kvaliteter som personer, og de kan stå som en metafor for en hel person. Eksempelvis kender vi fra etnografien til samfund på Papua Ny Guinea, hvor dele af en økse omtales som menneskelige kropsdele (Battaglia 1990 i Fowler 2004:59-63).

Også i deponeringen af en spydspids (C28767) fra overgangen starten af yngre germansk jernalder udspiller der sig en diskurs om menneskekroppen og relationen mellem kroppe og genstande. Spydspidsen blev fundet i Kvikne, Nord-Fron i Oppland og var dekoreret med pålagte sølvtråde i et fletværksornament i Salins stil II (Liestøl 1955:89). Ved nedlæggelsen var spydspidsen pakket ind i næver, dvs. den ydre del af birkebark, og lå fladt med spidsen stikkende ind under en stor stenhelle ved skråningen ned til en elv (Liestøl 1955:89; Solberg 2003:205). Indpakningen af spydspidsen i næver har en slående parallel i en række norske og svenske jernaldersgrave, hvor næver anvendes dels som bund i gravene og dels til at pakke de brændte ben ind, i nogle tilfælde i kombination med bjørneskind (se Shetelig 1912:54, 141-149; Hougen 1935:9; Fett 1961; Kristoffersen og Oestigaard 2008:129 for eksempler). Begravelser, hvor den døde er indpakket i næver, synes delvist at være bundet sammen med traditionen for at pakke den afdøde ind i bjørneskind – et fænomen som bjørnekløer i vestnorske grave fra 200 – 600 e.Kr. kan vidne om (Krüger 1988:357). Både næveren og bjørneskind synes at have været brugt til at svøbe om den dødes krop, og på sin vis kommer begge materialer til at fungere som en beholder eller en ekstra hud for den døde. Traditionen med at indhylde den dødes krop ind i næver er mere udbredt i de samiske end de norrøne områder. I lighed med de norrøne kontekster er næveren i enkelte tilfælde også anvendt som beklædning af gravrummet eller underlag for graven (Schanche 2000:192-197; Hansen og Olsen 2004:116). Den indpakkede spydspids fra Kvikne var i tillæg lagt ind under en helle – en type sted som ellers anvendes til gravlæggelser for ubrændte grave i denne tid (Solberg 2003:135). Spydspidsen er dermed behandlet parallelt med en afdøds krop.

I eksemplerne fra Papua Ny Guinea, neolitikum og Kvikne kan der argumenteres for symmetriske relationer mellem menneskekroppe og genstande. Dette er imidlertid kulturelt

bestemt og ikke almengyldigt. Deponeringerne fra vikingetiden giver et ganske andet udsagn om krop-genstandsrelationen. Hverken i de norrøne kilder eller i håndteringen af den materielle kultur synes krop og genstand at smelte sammen. Ved at nedlægge eksempelvis en økse, har de, der udfører nedlæggelseshandlingen, netop anvendt deres mulighed for at efterlade genstanden på stedet. I løbet af den rituelle handling bliver menneskene således skilt fra øksen, der i stedet bliver knyttet til stedet. Som vi vil se i kapitel 3.4 får dette betydning for både genstandens og stedets biografi. Det giver samtidigt ritualet en særlig virkning, at det også rent fysisk ændrer på tingenes forhold, da øksen efter endt nedlæggelse bliver liggende. Dermed bliver effekten af ritualet varig. For de, der kendte til, at øksen var nedlagt på et bestemt sted i landskabet, kunne denne hændelse følgelig ikke ignoreres eller afvises, idet øksen forankrede mindet om hændelsen til stedet. Mens der således ikke kan argumenteres for, at krop og genstand blev opfattet som to sider af samme sag i en vikingetidig verdensopfattelse, er der grund til at hæfte sig ved den rolle, som kroppen har for vores forståelse af udførelsen af ritualer og anvendelsen af rummet. For at kaste lys over deponeringshandlingernes betydninger, er det dog ikke nok at se på den måde, mennesker og genstande indvirker på hinanden. Også nedlæggelsesstederne og deres landskabsmæssige kontekst må inddrages.

2.4 Studier af kulturlandskaber – nedlæggelsernes topografi

Deponeringernes placering i landskabet kan ses som knyttet til de mentale strukturer og den verdensopfattelse, der ligger indlejret i landskabet og tilføres gennem dets brug (Zachrisson 1998:93-122; Hedeager 1999:241-243; Ryste 2005:59-67; Spangen 2005:33). Deponeringer kan således bidrage til at skabe og tilføre betydninger til bestemte steder (Brück 2007:297). Et studie af deponeringer rejser også spørgsmålene om, hvorfor nedlæggelserne foregår på et givet sted, og hvad dette gør ved et sted (Osborne 2004:7). Ser vi alene på nedlæggelses*stederne*, mister vi dog en del af forståelsen af deponeringerne. For at sætte deponeringerne ind i en kontekst bliver det nødvendigt at undersøge handlinger og betydningslag knyttet til landskabet generelt. Deponeringerne vidner om sociale relationer både mellem mennesker og mellem mennesker og ting, hvilket håndteres gennem nedlæggelse; men mønstrene i valget af nedlæggelsessteder, i denne anvendelse af landskabet, viser at relationsdannelsen er trefoldig: Ved at nedlægge en genstand, skabes relationer mellem mennesker, ting og rum. For videre at kunne belyse dette forhold, må det dog relateres til et konkret arkæologisk materiale. Denne diskussion vil blive videreudviklet i kapitel 3.3 og 3.4. Også andre typer rumlig kategorisering end de der kommer til udtryk i det

deponerede materiale, kan bidrage til at forstå den mentalitet, der kom til udtryk i de forskellige måder at kategorisere rumlige elementer. Dette vil blive belyst i studier af den rumlige placering af bebyggelse i forhold til gravpladser, kapitel 4 og 8.

Forandringer i kulturlandskabsforskningen

Grundlaget for studier af rumlig kategorisering og forholdet mellem mennesker, materiel kultur og landskab er fremkommet i de seneste 20 års kulturlandskabsforskning, som har undergået store forandringer. I takt med arkæologiens teoretiske nybrud har også synet på kulturlandskabet forandret sig radikalt. Med de processuelle analyser af kulturlandskabet blev samspillet mellem mennesket og dets omgivende miljø inddraget. Dette stod i kontrast til de kulturhistoriske analysers ensidige fokus på enkeltpladser, hvor et steds omgivelser ikke blev inkluderet i analyserne. Der skete så at sige et skift fra et se på *punkter* i landskabet til at se på rummet som en *scene* for menneskers adfærd. Økologi og økonomi kom i fokus, og landskabet blev hovedsageligt behandlet som en energiressource. Denne opfattelse af landskabet blev der imidlertid gjort op med i løbet af 1990'erne med en række nye analyser. Disse studier udgjorde ikke en egentlig "skole", men de havde en række klare fællestræk, heriblandt en kritisk holdning til opfattelse af landskabet som en objektiv størrelse. I de nye kulturlandskabsstudier blev der lagde vægt på:

- At mening er indlejret i udformning og brug af landskabet
- At landskabet er et medie
- At landskabet anvendes i magtforhandling
- At landskabet opleves forskelligt fra individ til individ

Der var først og fremmest tale om en tendens inden for den angelsaksiske arkæologi. Udgangspunktet for analyserne var dels monumenter fra neolitikum og bronzealder, særligt megalitter og henges (Barrett et al. 1991; Bender 1993; Bradley 1993; Tilley 1994; Thomas 1996), dels analyser i historisk arkæologi, særligt med fokus på indretning af by- og husrum (Johnson 1989; Yentsch 1991; Upton 1992; Welinder 1992; Miller 1998). Disse studier af landskabet / rummet tog form af smale-scale analyser, hvor det specifikke – den unikke, historiske kontekst – stod i centrum. Disse studier viste, at betydningen af et monument kunne forandre sig fra periode til periode, uden at monumentet nødvendigvis ændrede form (Bradley 1993:5). Den måde, de britiske, neolitiske monumenter blev brugt, indikerede, at deres betydning blev genfortolket i en kontinuerlig proces, og at forandringerne ikke skete som en planlagt proces (Barrett 1988). Ældre monumenter tiltrak mange steder nye, og særligt ved megalitterne var det muligt at vise, hvordan forskellige ritualer fra forskellige tidspunkter

indgik i en sådan genfortolkning af monumentet (Thomas 1996). Bradley adskilte sig fra sine samtidige ved ikke at fokusere på de forskellige opfattelser af kulturlandskabet, som kunne eksistere samtidig i forskellige menneskers bevidsthed, men arbejdede i stedet med tilgangen til monumenter, og med forandringen af deres betydning over tid (Bradley 1993). Ligeledes forsøgte Bradley at definere monumenters funktion, mens hans samtidige fokuserede på det unikt historiske, og derfor også på den måde monumenters funktion løbende ændrede sig.

I de nye analyser blev kulturlandskabet set som en aktør i samspil med andre aktør (Tilley 1994). Opfattelsen af landskabet er ikke objektiv, hvilket indebærer, at divergerende opfattelse af samme landskab såvel over tid, som blandt enkelte individer kom i centrum (Barrett et al. 1991; Welinder 1992:44-51). I de nye analyser blev landskabet set som bestående af lag af betydninger. Der kom fokus på den måde, både træk fra naturlandskabet og tidligere tiders anvendelse af landskabet ligger lagret dels i de synlige ændringer af landskabet, dels i menneskenes erindring. Disse handlinger blev bevaret gennem minde, fortælling og stednavne. Dette må ses som et skift fra at se landskabet som en scene til at se det som et medie. I den postprocessuelle jagt på betydninger indlejret i landskabet, blev rummet opfattet som både socialt produceret og meningsfyldt konstitueret (Tilley 1994:9-11). Kulturlandskabet blev med denne tilgang således ikke set som et fysisk rum, men derimod som en del af menneskenes kognition, baseret på den tanke, at menneskene konstant giver det fysiske rum indhold og tillægger det betydninger. Tanken var, at menneskelige aktiviteter løbende bliver indskrevet i landskabet. Vi forandrer således landskabet, men det forandrer også os. Denne tilgang gav dermed også en bevidsthed om, at stedernes og menneskenes biografier er nært knyttet til hinanden (Tilley 1994:27). I de nye studier blev det også pointeret, at struktureringen af rummet er en kilde for mennesket til at forstå sig selv og sin placering i det fysiske og især kulturelle rum, og at det samtidig er del i skabelsen af sociale strukturer (Yentsch 1991; Upton 1992; Tilley 1994; Thomas 1996). Med disse analyser kom der dermed en bevidsthed om, at måden at strukturere rum kan være et middel til at skabe og fastholde individers og gruppers selvforståelse. Anvendelsen af og bevægelse i landskabet har således sociale konsekvenser, idet det konstituerer sociale strukturer.

Rummet i praksisteori

Ligesom i ritualteorierne har praksisteoretikeren Bourdieu haft stor indflydelse på vores forståelse af forholdet mellem menneske og landskab. Bourdieus habitusbegreb gav en vigtig

videreudvikling af Mauss' tanker om, at kropsmønstre er socialt indlært. Konsekvenserne for forståelsen af den måde, kulturlandskabet anvendes, var mærkbare. Hvis kropsmønsteret og dermed bevægelsen i rummet indlæres socialt, er hele den måde, rummet anvendes, accentueres og forandres, bundet til det sociale. Med praksisteori som udgangspunkt bliver det altså tydeligt, at vi som arkæologer ikke kan gå ud og lede efter det faste, uforanderlige bevægelsesmønster, der har indgået i brugen af eksempelvis et monument; men vi kan blive bevidste om, hvad en bestemt brug af rummet gør ved kroppen, og hvordan den former sociale strukturer. Bourdieu trækker et skel mellem det fysiske og det sociale rum. Sidstnævnte defineres som gensidige udelukkelse, eller ved distinktionen mellem de positioner, som danner rum. Ikke bare de sociale aktører befinder sig i dette rum, men også de ting, som tilegnes de sociale aktører, og som dermed konstitueres som ejendom (Bourdieu 1999:140). Det påpeges, at det sociale rum har en tendens til at finde et mere eller mindre omformet udtryk i det fysiske rum, ved at aktører og ejendomme indretter sig efter en vis orden (Bourdieu 1999:140). Med praksisteori som udgangspunkt ser vi således, at anvendelsen og forandringerne i kulturlandskabet kan relatere til distinktioner i det sociale rum og forandringer i det sociale rum. Videre mener Bourdieu, at man kan se en slående lighed mellem kendetegn ved aktørernes dispositioner og kendetegn ved dispositioner i de genstande, som aktørerne omgiver sig med, såsom hus og møbler (Bourdieu 1999:156). Bourdieus praksisteori byder dog her på problemer for arkæologien. Arkæologiske og kulturgeografiske studier af kulturlandskab har vist, at ikke blot aktørerne og deres ejendomme indretter sig efter en vis orden i det sociale rum, men også de genstande, der *ikke* er aktørers ejendom, indgår i den sociale orden og i det sociale liv, eftersom de indvirker på og forandrer sig gennem sociale forhold. Et eksempel på dette kan være de genstande, som mennesker har skilt sig af med ved at håndtere det som affald eller rituelle deponeringer. Disse genstande kan ikke kategoriseres som aktørernes ejendomme, men ser vi på den rumlige placering af affaldet, kan den alligevel indvirke på de sociale forhold, eksempelvis når et bestemt område eksempelvis regnes som urent og uegnet for beboelse, fordi det tidligere er blevet anvendt som affaldsplads. Den materielle kultur må således regnes som en aktør i det sociale rum – et forhold, som overses, hvis Bourdieus praksisteori alene danner grundlag for en rumlig analyse. Desuden kan elementer i *natur*landskabet, som ikke kan inkluderes i begrebet ejendomme, også have spillet ind i det sociale liv. Forholdet mellem det sociale rum og det fysiske rum er dermed mere komplekst, end det præsenteres i Bourdieus arbejde. Uden på dette sted at henvise til Bourdieu er arkæologen Chris Gosden (2004) inde på samme tankegang, når han fastslår, at mennesker og genstande ikke kan adskilles. De

griber ind i hinanden og skaber hinanden i social forstand. Dette indebærer, at virkningen af den fysiske verden og af sociale relationer er gensidigt afhængige (Gosden 2004:36). Med praksisteori som udgangspunkt ser vi således, at rum erfares gennem daglige praksiser, hvor såvel kulturelle kategoriseringer som sociale relationer repræsenteres gennem konkrete udtryk, samtidig som den kropslige erfaring med rummets udformning indebærer, at de sociale og kulturelle rammer inkorporeres; men handlingsplanet er ikke determinerende i dannelsen af sociale strukturer. De sociale og kulturelle rammer er både skabt af og skaber samtidig mentalitet og verdensopfattelser, som på sin side også har rumlige dimensioner, hvilket vil blive undersøgt videre i kapitel 2.5.

Fænomenologiske indfaldsvinkler til landskabsstudier

De nye landskabsanalyser baserede sig således delvis på praksisteori; men også fænomenologien var en stærk inspirationskraft. Inddragelsen af fænomenologien førte til en øget interesse for landskabets indvirkning på mennesket. Den bidrog samtidig til at pointere, at verden ikke er givet én gang for alle, men er under konstant skabelse. Oplevelsen af landskabet og perceptionen af rummet blev centrale begreber. Selvom der var tale om sammenfaldende udgangspunkter, fik anvendelsen af det fænomenologiske rammeværk dog yderst forskellige udtryk i landskabsforskningen. Dette kommer tydeligt frem ved en sammenligning af Christopher Tilleys "A Phenomenology of Landscape: Places, paths and monuments" (1994), Julian Thomas's "Time, Culture and Identity"(1996) og Tim Ingolds "The Temporality of the Landscape" (1993), videreudviklet i "The Perception of the Environment: Essays in livelihood, dwelling and skill" (2000). Vi kan her trække et skel mellem på den ene side at inddrage fænomenologisk filosofi som ramme for at forstå begreber som subjekt, objekt og perception. En sådan anvendelse finder vi i den første del af Julian Thomas tekst og i endnu stærkere grad i Ingold tekster. På den anden side finder vi en fænomenologisk *tilgang* til at studere landskabet, hvor fænomenologien bruges som en *metode*, som tilfældet er hos Tilley.

Julian Thomas baserede sig på Heideggers fænomenologiske arbejde "Sein und Zeit" fra 1927. Med dette som udgangspunkt påpeger Thomas, at steder – ligesom personer og materielle ting – har en udstrækning gennem tid. Denne udstrækning bruger både steder, personer og ting til at erhverve deres identitet. Alle tre enheder har identiteter, der er narrativ og som øger gennem tid (Thomas 1996:51-83). Menneskets væren sker ikke i et vakuum; tværtimod har menneskets eksistens i verden en rumlig dimension (Thomas 1996:85). Steders

karakter er relationel, forstået på den måde, at steder bliver til ved de menneskelige aktiviteter og forandringer af rummet. Dermed bliver steder til "steder for" noget og nogen. Dette giver samtidig stederne identitet (Thomas 1996:89). Thomas's mål er at anvende disse refleksioner omkring forholdet mellem væren og tid til at belyse relationen mellem mennesker og steder. Dette vil han gøre ved at studere anvendelsen af landskaber på en række neolitiske lokaliteter. Både analyseformen og resultaterne falder imidlertid helt i tråd med tilsvarende landskabsanalyser, der *ikke* har et fænomenologisk udgangspunkt (såsom Barrett et al. 1991; Bradley 1993). Eksempelvis belyser Thomas, hvordan det neolitiske monument ved Mount Pleasant muliggør en opdeling af befolkningen i de få, der har adgang til monumentets indre, og de mange, der holdes uden for monumentet. Dette relaterer han til den symbolik, der er fremherskende inde i og uden for monumentet, baseret på distributionen af keramik og osteologisk materiale. Inde i et af monumenterne fremkommer andre dekorationstyper end på resten af pladsen og andre aktiviteter og relationer til dyr – i form af slagtning af kvæg – end på den øvrige plads, hvor benmaterialet består af svineknogler fra allerede parterede dyr (Thomas 1996:197-222). Disse resultater ville også være fremkommet uden Thomas's filosofiske ståsted, og Thomas's analyse har klare ligheder med strukturalistiske rumanalyser (eksempelvis Hodder 1992:30-37). Thomas's arbejde er yderligere blevet kritiseret for, at studierne af den materielle kultur vanskeligt kan forenes med de teoretiske overvejelser baseret på Heideggers arbejde. Resultatet bliver samtidig, at praksisplanet går tabt i analysen (Bradley 2002:14). Anvendelsen af *fænomenologien* i Thomas's studie afføder ikke i sig selv en metode til at studere landskab. Det fænomenologiske udgangspunkt bidrager til at fastslå, at menneskets væren-i-verden altid har en rumlig dimension. Dette syn på forholdet mellem eksistens og rum giver imidlertid ingen egentlig forandring i den måde, Thomas fortolker kulturlandskabet. Som i flere af de øvrige, nye kulturlandskabsanalyser opfattes rummet i Thomas analyser som et tegnsystem, der viser ud over rummet selv – en tilgangsvinkel der ikke er direkte relateret til fænomenologien, men som derimod afspejler diskussionen om, hvorvidt materiel kultur kan ses som tekst (Hodder 1989; Olsen 1997, 2003) – et tema, som ikke vil blive forfulgt videre her.

Mens Heidegger danner det fænomenologiske udgangspunkt for Thomas's arbejde, inddrages både Heidegger og Merleau-Pontys tekster i Christopher Tilleys landskabsanalyse (Tilley 1994:11-14). Merleau-Ponty fastslår, at en analyse af vor egen krops bevægelser bidrager til en bedre forståelse af kroppens rumlighed (1962:102). Dette gælder også for forskeren, der møder fænomenerne opmærksomt og uden at være forudindtaget (Østerberg 2004:VII).

Verden kan ikke reduceres til noget bagved- eller dybereliggende, da kroppen, som samtidig er både subjekt og objekt, forankrer forskeren til verden (Hangaard Rasmussen 1996:82). Subjektet, såsom forskeren, der sidder ved sit skrivebord, er således allerede sansemæssigt bundet til en meningsfuld verden. En analyse af bevægelsen og dens muligheder kaster således lys over beskrivelsen af den rumlige eksistens (Langer 1989:41). Dette opfatter Tilley således, at en forståelse af monumenterne må opnås ved at forskeren selv går ud og erfarer dem. Ved med sin egen krop at bevæge sig gennem rækken af neolitiske monumenter, perciperer Tilley landskabet og kan dermed forme en fænomenologisk beskrivelse af dette (1994).

Anvendelsen af fænomenologi som *metode* er blevet kraftigt kritiseret, og særligt med Tilleys arbejde kommer problemerne med denne analyseform tydeligt frem. Når Tilley vælger at lade sin perception baserer sig på sin egen bevægelse gennem landskabet, sætter han sin egen krop ind i stedet for et forhistorisk menneskes. Dermed sidestilles en moderne oplevelse af landskabet med et forhistorisk individs oplevelse, hvorved landskabet læses ind i en moderne struktur. Metoden kan dermed kritiseres for i stedet at blive en dyrkelse af ekstrem subjektivisme, da det individ, der perciperer, er moderne, subjektivt, individuelt og selvbevidst (Pluciennik 2002:174; Andersen og Lund 2003; Fuglestvedt 2008:note 4). Subjekt : objekt dualismen udfordres således ikke ved blot at erstatte en postuleret objektivitet med det subjektive (Brück 2005:57).

Tilleys analyse har dog også givet flere vigtige resultater. Ved at forholde sig til de forskellige oplevelser af landskabet der kommer frem gennem bevægelsen mellem de neolitiske monumenter, fik Tilley pointeret, at landskabet ikke er en statisk størrelse, men kan opfattes forskelligt alt efter, hvor i rummet en person befinder sig. I lighed med dette fastslog Bradley – dog her uden et fænomenologisk udgangspunkt - at monumenter formaliserer bevægelsesmønstre i og omkring monumenterne (Bradley 1993:45-53). Dette gør, at monumenter ændrer praksis (Thomas 1996:188-205). Dette skal opfattes helt konkret: Idet et monument er anlagt, ændres hverdagslivet for de mennesker, der eksempelvis nu må gå uden om det eller igennem det og således er tvunget til at forholde sig til det. Bevægelserne i landskabet kan dermed have sociale konsekvenser, idet det konstituerer sociale strukturer. Selvom Tilleys analyser således er metodisk problematiske, har de dog bidraget til en forståelse af, at perceptioner af landskabet sker i et kontinuerligt, kropsligt møde med rummet.

Ingolds studier af forholdet mellem mennesket og det omgivelser er ikke en egentlig del af de nye, engelske landskabsanalyser. Ingold gør op både med et kulturalistiske syn på landskabet, som Bradley, Tilley og Thomas repræsenterer, men også med den naturalistiske tradition for at se landskabet som neutralt, sådan som det er fremstillet i ældre arkæologiske og antropologiske studier og i den naturvidenskabelige tradition (Ingold 1993:152). I Ingolds arbejde er det ikke monumenter, der er i fokus, men derimod samspillet mellem mennesker, dyr og natur, og ligheden i den måde de alle former og formes af landskabet (Ingold 1993:153-167). Merleau-Pontys tekster indtager en vigtig plads i Ingolds arbejde. Dermed bliver også det kropslige aspekt af væren-i-verden inkorporeret i hans arbejde. Det bevirker, at vi ikke kan opfatte landskabet som en helhed, andre kan stå og se på *udefra*. Landskabet er den verden, vi står *i*, idet vi ser på omgivelserne (Ingold 1993:171). Den kropslige perception af verden gør, at vi og verden væves sammen, og at den materielle verden kan opleves som en tingsliggørelse af menneskets indre. Dette indebærer imidlertid ikke, at kroppen og verden *smelter* sammen (for en udførlig diskussion af forholdet mellem krop og verden, se Fuglestvedt 2005a, 2005b:138-156, 2008).

I tillæg til inkorporeringen af Merleau-Pontys perceptionsstudier tager Ingolds analyser af menneskets relation til dets omgivelser afsæt i Heideggers diskussion af forholdet mellem det at bygge og det at bo. Heidegger hævder, at målet med det at bygge er at bo. Dette skal forstås i den bredeste forstand af ordet bygge. Det betyder, at måden mennesket *er* på jorden er forankret i den måde, mennesket anvender landskabet. I Heideggers formulering er det at bo altid allerede et ophold hos tingene (Heidegger 1954:145-146). Sagt med andre ord er mennesket således til ingen tid noget fritsvævende sind, men er i sin væren altid forankret i verden og i opholden sig hos tingen. Mennesker *bebor* verden – et begreb, der dukker op i en række landskabsarkæologiske studier, oversat med begrebet *to dwell* (Heidegger 1954:145-149). Menneskets omgivelser, deres livsverden, er således en grundbetingelse for eksistensen – et vilkår som Ingold omtaler som sit beboende-perspektiv (*dwelling perspective*)(Ingold 2000:153, se også Thomas 1996:88-89). Dette bryder således med forestillinger om, at vi skal skelne mellem den perciperende og verden. Når det i fænomenologien fastslås, at mennesket altid allerede er i verden, betyder det, at mennesket ikke først eksisterer alene som en tanke, for derefter at forholde sig til sine omgivelser. Mennesket er derimod forankret i verden. Følgelig kan vi med et dwelling-perspektiv heller ikke skelne mellem *virkelige* og *perciperede* omgivelser. Dette ville nemlig bygge på en forestilling om, at den perciperende

måtte rekonstruere verden i sit sind først og derefter engagere sig i sine omgivelser – af Ingold omtalt som bygge-perspektivet (*building perspective*)(Ingold 2000:178). Som eksempel på dette trækkes Amos Rapoports arbejde frem. I sine studier af forholdet mellem samfund og arkitektur hævder han, at den kognitive organisering af rummet sker forud for organiseringens materielle udtryk (Rapoport 1994:488; Ingold 2000:181). Over for dette fastholder Ingold med udgangspunkt i Merleau-Ponty, at mennesker ikke importerer deres ideer, planer eller mentale repræsentationer i verden; kun fordi de allerede bebor verden, kan de tænke de tanker, de tænker (Ingold 2000:186). Steder er ikke først arrangeret som planer og flader for derefter at få strøet mening ovenpå. De opstår derimod som steder gennem praksis (Thomas 1996:83). På samme måde er landskabet hverken en mental konstruktion, der kun findes i menneskers sind, eller et ydre, objektivt rum (Ingold 1993:154).

Ingold bruger fænomenologien i det omfang, den har relevans for hans projekt; men der er tydelige skel mellem Ingolds og Merleau-Pontys syn på forholdet mellem kultur og natur. Ingold arbejder som vist med at bryde denne dikotomi op (Ingold 1993:152), på trods af at selv samme skel mellem natur og kultur eksplicit fastholdes i Merleau-Pontys fænomenologi (Thøgersen 2004:123). Mens Merleau-Pontys tekster anvendes aktivt af Ingold, inddrager han kun en enkelt af Heideggers tekster, nemlig "Bauen, Wohnen, Denken" fra 1954. I et interview med Andrew Jones tager Ingold til orde for, at arkæologer har stirret sig blinde på Heidegger, og han tilføjer, at "I never read the whole corpus of Heidegger's work and I still think it would be largely a waste of time. People who read too much of it get infected with a kind of virus and can't write coherently anymore" (Ingold i Jones 2003:11). Selvom udtalelsen er bombastisk, peger den på de vanskeligheder, anvendelsen af Heideggers fænomenologi i antropologiske og arkæologiske analyser har givet forskerne.

Med Merleau-Pontys fænomenologi følger en bevidsthed om, at menneskets perception organiserer sig i helheder, der overskrider mængden af helhedens enkelte bestanddele. Dette gælder for alle de fænomener, mennesket sanser (Thøgersen 2004:12). Dette betyder, at perceptionen af rummet ikke foregår ved, at det individ, der bevæger sig rundt i rummet, først sanser og derefter reflekterer over enkeltdelene i rummet. Landskabet perciperes som en helhed, sansningen af landskabet foregår samtidig med refleksionen over sanseoplevelsen, og sansningen er i sig selv en strukturering, hvis vi skal tro fænomenologien (Merleau-Ponty 1983[1942]; Hangaard Rasmussen 1996:56). Ved at bevæge sig i landskabets konturer kommer dette rum ind i vores muskulære bevidsthed (Ingold 1993:167; Bachelard 1994

[1964]:11). Landskabet er dermed blevet konstitueret gennem skiftende generationers konstante anvendelse af landskabet (Ingold 1993:152). De fænomenologiske perspektiver bidrager dermed til en erkendelse af, at landskabet ikke kan betragtes som et objekt. For hver gang vi bevæger os i landskabet, har vi selv forandret os. Således ændres også vores oplevelse, vores perception af landskabet og dermed af landskabet selv, da egenkroppen ikke kan skilles fra verden (for nu at bruge Merleau-Pontys ord). Dette får naturligvis konsekvenser for, hvordan vi skal forstå mennesker fra vikingetidens oplevelse og forståelse af det kognitive landskab. Selvom vi ikke – som det blev pointeret i kritikken af Tilleys arbejde – kan bruge vores egen nutidige, kropslige perception af et vikingetidslandskab som analyseredskab, kan vi med fænomenologien som udgangspunkt få en forståelse af, at vi ikke kan opfatte forhistoriens menneske som frit svævende sind adskilt fra sine omgivelser. Landskabet var under konstant forandringer, hvilket aktivt indvirkede på de mennesker, der levede i dette rum. Selvom fænomenologien således ikke afføder en metode til at undersøge kulturlandskabet, kan den derimod anvendes som et brækjern til at åbne for nye perspektiver i landskabsarkæologien, hvor oplevelsen af rummet og betydningen af stedet inddrages.

Mennesker sætter således ikke deres importerede forestillinger om verden ned over den. Forestillinger, mentalitet og verdensopfattelse eksisterer ikke som en færdig form, der projiceres ned i det landskab, menneskene bor i; kun fordi de allerede bebor verden, kan de tænke de tanker, de tænker. Anvendelsen af landskabet i Skandinavien under vikingetiden var bundet nært sammen med elementer af kosmologi, mentalitet og verdenssyn for de mennesker, der beboede landskabet. Disse kognitive ordninger og kategoriseringer af betydningslag var vævet sammen med de måder, landskabet blev anset, anvendt og forandret (Hedeager 2003:147). Disse lag konstituerer det kognitive landskab, som dannedes og blev fastholdt gennem praksis. Verdenssyn og mentalitet gives af og opstår i og gennem hverdagslige aktiviteter, herunder anvendelsen af rummet. Det kognitive landskab kan dermed studeres gennem indikationer på praksiser indlejret i arkæologisk materiale, gennem de bevarede stednavne og gennem de narrativer, der knytter sig til bestemte typer af steder i landskabet. Dette betyder, at vi ikke kan trække et skel mellem et fysisk landskab, som mennesker bevæger sig i, og et kognitivt landskab som kun eksisterer i menneskesindet. Der er således ikke tale om en idé om rumlig kategorisering, som først findes i menneskesindet, for derefter at lægges ud i landskabet. Indlæringen af de betydningslag, der var indlejret i anvendelsen af landskabet, foregik i praksis. Også de elementer i rummet, der kan sammenfattes som det kognitive landskab, var en del af menneskenes kropslige bevidsthed.

Mens de engelske landskabsanalyser fokuserede på de synlige monumenter, som mennesker måtte forholde sig til ved at træde ind i, gå uden om, have i synsfeltet etc., var deponeringerne skjult, efter at nedlæggelsen var udført. Som vi vil se i de følgende kapitler, er nedlæggelsen flere steder foregået over længere tid, og der er ofte mere end én generation mellem hver nedlæggelse. Det betyder, at kendskabet til nedlæggelseshandlingerne og de betydningslag, der knyttede sig til dem, er blevet inkorporeret gennem generationers brug af rummet.

2.5 Landskab og kosmologi

Menneskers tro og værdier er inkorporeret i hverdagslivets praktiske håndtering af verden. Netop gennem praksis konstitueres bestemte måder at forstå verden på. Kosmologi skal derfor ikke forstås som abstrakt ideologi eller symbolik, men som det, der gør mennesker i stand til at forstå og agerer i verden, idet kosmologien leverer en logik for handling og en forklaring for universet (Brück 2007:292). Verdensopfattelsen strukturerer således menneskers handlinger og i deres praksis, dvs. i deres møde med og håndtering af hverdagslivet, produceres og reproduceres den kulturelt betingede logik, som kaldes kosmologi. En bestemt løsning for at administrere relationer mellem forskellige enheder rumligt er således den praktiske, hverdagslige håndtering af rummet, men den relaterer til og har sin grobund i, hvordan mennesket i den specifikke historiske kontekst ser og opfatter verdens rumlige organisation.

Miðgarðr og *Útgarðr*

En strukturalistisk tilgang har domineret studier af forholdet mellem kosmologi og landskab baseret på de norrøne kilder. Dikotomien mellem *Miðgarðr* og *Útgarðr*, med *Asgarðr* i centrum af *Miðgarðr* udgør en veletableret måde at opfatte den yngre jernalder og vikingetids kosmologiske landskab (Gurevich 1969; Meletinskij 1973; Hastrup 1985). I denne model repræsenterer *Miðgarðr* det område, hvor menneskene bor, mens *Asgarðr* er gudernes hjem og jætterne befinder sig i *Útgarðr*. Modellen er blevet mødt med kritik. Den tydelige geografiske orden, som modellen afspejler, genfindes ikke i de norrøne kilder (Davidson 1993:68-69). Margaret Clunies Ross fastslår, at begrebet Útgarðr ikke optræder i Eddadigtningen, og at det kun anvendes én gang i Snorris Edda. Hun argumenterer samtidigt for, at det mytiske rum blev opfattet langt mere flydende, end *Miðgarðr*-*Útgarðr* modellen lægger op til (Clunies Ross 1994:51). Som et alternativ til den binære model, foreslår Clunies Ross, at det norrøne kosmologiske landskab bestod af forskellige områder, der tilhørte forskellige grupper af væsner, og som var ordnet som en række *garðr'er*, koncentriske

halvcirkler, hvor grænsen mellem hver af disse enheder blev opfattet som et hegn eller en vold (Clunies Ross 1994:51). Hun tilslutter sig således den grundlæggende tanke om, at de norrøne kilder formidler en opfattelse af rummet som bestående af adskilte enheder, hvor hver kategori af væsner, mennesker, guder og jætter, hører hjemme. Per Vikstrand peger på, at der er filologisk grundlag for at opfatte *Útgarðr* som de hegn, der markerer skellet mellem indmark og udmark (Vikstrand 2006:356). Selvom den meget faste model med de binære oppositioner må afvises, kan der således udledes principper for rumlig strukturering i de norrøne kilder.

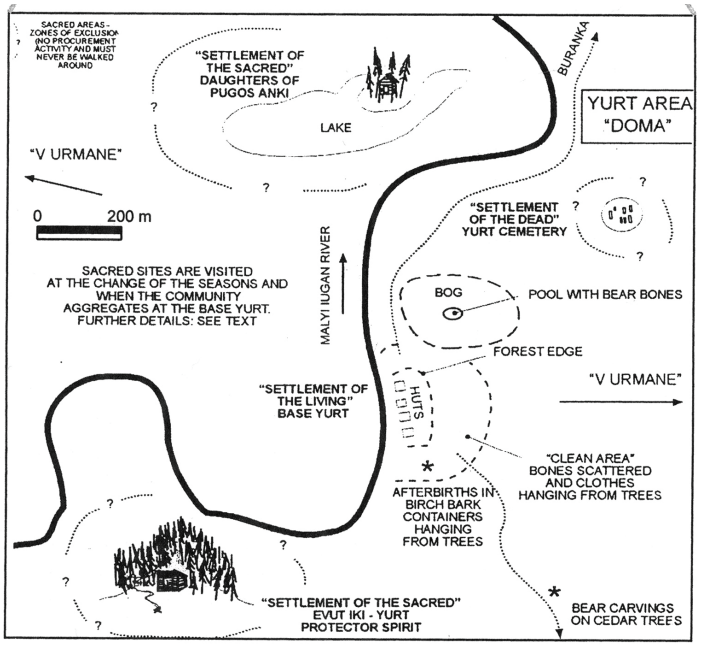
Både *Miðgarðr-Útgarðr* modellen og Clunies Ross's alternativ er skabt ud fra de skriftlige kilder. Variationerne og forandringerne i et arkæologisk materiale og i de sakrale stednavne åbner for at se både regionale variationer og diversiteten, som er vanskelig at nå frem til gennem et studie af tekster (i studiet af stednavne er dette nyligt belyst i Brink 2007a:125). Det kosmologiske landskab i vikingetiden kan næppe havde haft en fast form, da denne type ortodoksi inden for en religion er yderst sjælden i et før-skriftligt samfund, hvor ideer og begreber om, hvordan verden er organiseret, har været flydende og varierende. Hvis en model over det kosmologiske landskab skal relateres til det kognitive landskab, er det nødvendigt at undersøge, hvordan et konkret landskab blev opfattet, anvendt og forandret. Dette kan belyses ved at se på et arkæologisk materiale, stednavnene og kulturlandskabet i et samlet studie, hvor vægten lægges på de praksiser som (bogstaveligt talt) *fandt sted* over en tidsperiode og relaterer dette til de elementer i det kosmologiske landskab, som kan udledes af de norrøne tekster. Enkelte arkæologer og religionshistorikere har anvendt denne tilgang med frugtbare resultater (eksempelvis Hedeager 2002; Sundqvist 2004). De følgende kapitlers undersøgelse af, dels hvordan rum blev håndteret i praksis, og dels hvilke forestillinger om rumlig strukturering der optræder i de norrøne kilder, repræsenterer ikke en reintroduktion af den binære *Miðgarðr-Útgarðr* model. Landskabsanalyserne må kunne indbefatte de varierende og flydende elementer, der har eksisteret i norrøne opfattelser af rumlig kategorisering. Ideen om en fuldstændig og konsekvent verdensmodel stemmer dårligt overens med de primært skriftløse samfund i vikingetidens Skandinavien. Vi skal med andre ord ikke tænke os en alt-inkluderende, logisk, holistisk model som vi ser i eksempelvis Finnur Magnússons illustration af den norrøne verdensopfattelse fra 1824 (figur 1). Den hyppige reproduktion af netop denne illustration i tekster om norrøn kosmologi understreger, at en holistisk tankegang har ligget som et bagtæppe for mange af disse arbejder.

Figur 1. Finnur Magnussóns model af den oldnordiske verdensopfattelse fra 1824 (Magnússon 1824:338 i tredie bind)

I de følgende kapitler vil vi se de måder, landskabet beskrives og anvendes både i de norrøne kilder og i det arkæologiske materiale. Set sammen med den kritik, den dikotomiske model af det norrøne kosmologiske landskab har fået, må vi som udgangspunkt operere med andre typer mønstre for kategorisering i landskabet. Jeg vil derfor kort introducere et andet, langt mere mobilt princip for landskabsopfattelsen, som ikke direkte indbefatter de elementer, der træder frem i den norrøne landskabsopfattelse, men som kan være *godt at tænke med*, da det kan bidrage til at udvide vores forståelseshorisont for rumlig kategorisering. Det sibirske Khanty-folks landskabsopfattelse har dannet grundlag for en række etnografiske studier, hvoraf Peter Jordans publikation "Material Culture and Sacred Landscape" fra 2003 må regnes som et af de vigtigste bidrag. Khanty'erne er jægere og fiskere, hvis liv oplagt nok adskiller sig markant fra tilværelsen i vikingetidens Skandinavien. Når khanty'erne her trækkes frem, skyldes det, at Peter Jordans har været i stand til at skitsere en model for, hvordan landskabsanvendelse og verdensopfattelse er forbundet i dette samfund (se figur 2). Flere forskere har identificeret træk i vikingetidens kosmologi, myter og ritualudøvelse, som kan genfindes hos samer og i en lang række andre cirkumpolare befolkningsgrupper (Davidson 1993; Price 2001; Price 2002). Sammenfald mellem sydskandinaviske og samiske nedlæggelsesritualer og forestillinger om rumlig organisering vil blive nærmere undersøgt i kapitel 6. Khanty'ernes rumlige forestilling adskiller sig naturligvis på en række punkter fra de verdensopfattelser, som kan udledes af de norrøne kilder og det arkæologiske materiale fra

Skandinavien. Eksempelvis er der hos khanty'erne en forestilling om, at de centrale kategoriserende elementer er mobile. Det verdenstræ, der i lighed med den norrøne Yggdrasill også hos dette sibirske folk opfattes som verdens centrum, kan således hos khanty'erne flyttes og forskydes, sådan at dette omkringflyttende folk altid bor midt i verden.

SACRED AREAS - ZONES OF EXCLUSION (NO PROCUREMENT ACTIVITY AND MUST NEVER BE WALKED AROUND
"SETTLEMENT OF THE SACRED" DAUGHTERS OF PUGOS ANKI
LAKE
BURANKA
YURT AREA "DOMA"
"V URMANE"
0 200 m
"SETTLEMENT OF THE DEAD" YURT CEMETERY
SACRED SITES ARE VISITED AT THE CHANGE OF THE SEASONS AND WHEN THE COMMUNITY AGGREGATES AT THE BASE YURT. FURTHER DETAILS: SEE TEXT
MALYI IUGAN RIVER
BOG
POOL WITH BEAR BONES
FOREST EDGE
"V URMANE"
"SETTLEMENT OF THE LIVING" BASE YURT
HUTS
"CLEAN AREA" BONES SCATTERED AND CLOTHES HANGING FROM TREES
AFTERBIRTHS IN BIRCH BARK CONTAINERS HANGING FROM TREES
"SETTLEMENT OF THE SACRED" EVUT IKI - YURT PROTECTOR SPIRIT
BEAR CARVINGS ON CEDAR TREES

Figur 2. Udsnit af Peter Jordans skematiske diagram over Khanty'ernes kulturlandskab, hvor kosmologi og landskabsanvendelse er smeltet sammen (Jordan 2003:226)

Jordans model viser, hvordan det fysiske landskab er anvendt i hverdagslivet på en måde, som samtidig er tæt forbundet med det grundlæggende kosmologiske tankegods. Sammenligner vi den hedengangne statiske, strukturalistiske model for det norrøne landskab (illustreret med figur 1) med Peter Jordans model for khanty'ernes kulturlandskab (figur 2), giver sidstnævnte os et bedre redskab til at tilnærme os det tætte forhold mellem landskabsanvendelse og verdensopfattelse i Skandinaviens vikingetid. Khanty'ernes sakrale landskab er ikke en fast og uforanderlig størrelse. Endnu vigtigere er det, at samtlige landskabselementer ikke kan indbefattes i én model. Et forsøg på at skabe en eviggyldig model som *Miðgarðr-Útgarðr* falder for det første på, at den ikke finder belæg i kilderne, men også på at selve grundlaget – en alt-inkluderende og alt-integrerende model – ikke stemmer overens med de udtryk, der kommer frem af vikingetidige samfund, hverken i den materielle kultur eller i de norrøne

kilder. Snarere end at se for sig en strukturalistisk drøm af et varigt, bagvedliggende net af rumlige forestillinger i faste modpoler, må vikingetidige kulturlandskaber have inkorporeret elementer af forestillinger og verdensopfattelser, der kunne anvendes konkret og praktisk i hverdagslivet. Disse rumlige forestillinger kunne imidlertid forhandles og forandres, varieres og udfordres.

Som hos khanty'erne har det fysiske landskab også i vikingetidens Skandinavien givet nogle meget klare begrænsninger for, hvilke elementer fra det norrøne tankegods, der kunne udspille sig i landskabsanvendelsen. Sagt mere enkelt optræder eksempelvis stednavnet Helgafjell, som kan kobles til forestillinger om dødsriget, kun sjældent i de sydskandinaviske fjeldfattige områder. Opfattelsen af rummet har varieret regionalt. Dette indikeres af stednavnene, som illustrerer, at den hedenske religion i Skandinavien på intet tidspunkt udgjorde en homogen enhed (Brink 2007a:125). Som Stefan Brink viser, kan beskrivelsen af skoven som et farligt sted, en vildmark, i de islandske kilder, skyldes fraværet af større skove i det middelalderlige Island. Skoven må derimod have haft ganske andre konnotationer i vikingetidens og middelalderens Nordsverige, hvor mennesker har boet midt i den (Brink 2004:301-302). Disse variationer er langt fra alene baseret på forskellene i det fysiske landskab, men bygger også på regionale, kulturelle forskelle, som kommer til udtryk i forskellige accentueringer af divergerende landskabselementer i områder, der overordnet set har ganske ensartede fysiske landskabstræk. Ligesom stednavnene kan netop det arkæologiske materiale anvendes til at undersøge disse regionale forskelle, som går tabt i de studier af hedendom, der alene baserer sig på skriftlige kilder bevaret på Island og i Norge. I modsætning til de skriftlige kilder er hverken de bevarede stednavne eller det arkæologiske materiale udtryk for enkeltpersoners bevidste valg af, hvilke fortællinger om det førkristne, som skulle bevares. Samtidig giver det arkæologiske materiale en mulighed for at undersøge de forandringer af hedendommen, der skete over tid – et forhold der er langt vanskeligere at belyse i de norrøne kilder.

Ud af hallen

Hallen – bygning som træder så tydeligt frem i de norrøne kilder, og som nye bebyggelsesudgravninger har givet os nye og langt mere nuancerede billeder af – har stået i centrum i en lang række af arkæologiske analyser fra de seneste 15 år. Kerneområder har været studier af magt, religion og ideologi i yngre jernalder og vikingetid med fokus på gæstebud, kultaktiviteter, stormænd og krigerelite. *Miðgarðr-Útgarðr* modellen har mere eller

mindre udtalt ligget som bagtæppe for analyserne, hvor hallen har trådt frem som det naturlige centrum i *Miðgarðr*. Hallen kan meget rigtigt have været ladet med rituel tilstedeværelse og fungeret som det menneskeskabte tyngdepunkt i landskabet (Herschend 1999:334). Analyserne af hallen har givet vigtig, ny kundskab og har samlet set løftet forståelsen af verdensopfattelser i yngre jernalder og vikingetid; men måske er tidspunktet ved at nærme sig for at løfte blikket ud af hallen og se på det omkringliggende landskab.

Når det gælder rumlig strukturering i studierne af vikingetidens rituelle handlinger, har hovedvægten været lagt dels på begravelsesritualer, dels på den kultaktivitet der foregik i og omkring de bygninger, der tolkes som stormænds haller. Gravpladsen og hallen var dog langt fra de eneste centrale steder for rituel aktivitet. I sin afhandling foreslår Terry Gunnell, at enkelte digte fra den ældre Edda har en struktur, som kunne indikere, at de oprindeligt kan have været udført som dramaer, som dramatiserede ritualer eller som en performance (Gunnell 1995:2). Teorien bygger dels på teksternes struktur, hvor flere af digtene enten er bygget op som monologer eller dialoger, men også brugen af rummet i digtenes narrative struktur (Gunnell 1995:185-191, 2006:239-241). Forløbet i *Skírnismál*, *Fáfnismál* og *Sigrdrífumál* involverer en stor del fysisk bevægelse. I alle tre digte foregår de dramatiske elementer i fortællingen uden for hallen. De foregår i vildmarken i bjerge, lunde eller på bredden af søer og floder (Gunnell 2006:240-241). Forløbet i Skírnismál og Fáfnismál kan afspejle menneskers behov for fortsat at strække sig ud mod områderne uden for bebyggelsen (Gunnell 2006:241). Det er slående, at de omvæltende, dramatiske dele i handlingen foregår netop *uden for* den hjemlige hal. Netop disse dramatiske elementer er af religionshistorikeren Jens Peter Schjødt blevet tolket til at indeholde elementer af initiationsriter, for eksempel i *Sigrdrífumál* (Schjødt 2005). På denne måde fungerer henholdsvis bjerget, lunden og bredden af vandet som liminale steder, der virker som tærskler for overskridelse i initiationen. På grund af hovedfokuset på hallen, er sådanne liminale steder til dels blev overset i studier af det kognitive landskab (depotstudierne udgør de enkelte undtagelser, såsom Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Wiker 2000, 2004; Spangen 2005). I stedet for blot at tolke disse steder som hallernes modpol i en kultur : natur dikotomi, som alene ville tildele disse steder som kontrasten til hallen og ikke som vigtige steder *i sig selv*, forekommer det mere produktivt at undersøge anvendelsen af bjerget, lunden, vandet og andre liminale steder i virkelige landskaber og relatere dette til de betydningslag, som knytter sig til sådanne steder i de norrøne kilder.

Den store fokus på hallen har særligt medført, at det vådbundsfundne materiale er blevet overset og at interessen i stedet har været centreret om bebyggelsen. Med udgangspunkt i den rumlige struktur i myterne, som Gunnell tager i sin skitse af gude- og heltemyterne som spil, er det tydeligt, at det farlige, forandringerne og størstedelen af handlingen udspiller sig i periferien, i det vilde, i udmarken, ikke ved hallen. Dette er ikke en underkendelse af hallens fundamentale rolle for den yngre jernalders samfund. Snarere drejer det sig om, at for at fastholdte hallen som et trygt sted, må mennesker aktivt fastholde de ydre grænser. Da farlige kræfter er knyttet til udmarken – til skoven, havet, søen, fjeldet – sker ændringer af sociale roller og fastholdelse af grænserne ud på overdrevet. Særlig interessant bliver derfor grænselandet – broen, bredden af vandet, overdrevet til skoven. Her foregår overgangsriterne, og her kan den sociale status forandres for aktørerne. Dette må også have sat spor i den materielle kultur. I en norrøn verdensopfattelse gik vejen til en tryg verden helt bogstaveligt ad farlige stier.

2.6 At kaste med øksen og hugge med spydet

En kobling op mod landskabsanalyser har vist sig at være en frugtbar tilnærmelse til at forstå de betydningslag, som har knyttet sig til nedlæggelserne. Denne indgangsvinkel er også blevet anvendt i studierne af vikingetidsdepoter gennem analyser af nedlæggelsesstedernes landskabsmæssige placering (Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Andrén 2002; Lund 2003, 2004, 2005; Ryste 2005; Spangen 2005). De religionsvidenskabelige og antropologiske kriterier for at betegne en hændelse som et ritual kan være vanskelige at indfange i et arkæologisk materiale. Formaliserede handlinger, performance og en invariabel kerne, som Rappaport (1999) satte som definition på ritualer, er ikke altid muligt at identificere alene ud fra den materielle kultur. Enkelte fund af deponerede genstande gør os dog i stand til at komme helt tæt på hændelsesforløbet og få indtryk af de bevægelsesmønstre, der fandt sted i forbindelse med nedlæggelsen og samtidig få indblik i de landskabsmæssige forestillinger, som nedlæggelsen kunne relatere til. Et sådant fund kan bidrage til at konkretisere de ændringer, der er sket i depottolkningerne, sætte fokus på de kropslige aspekter af nedlæggelsen og vise betydningen af nedlæggelsens placering i det kognitive landskab.

Den tidligere omtalte tørbundsdeponering af en økse ved Berg i Buskerud, Norge kan tjene som eksempel på dette. Øksen, af JP type A fra den tidlige vikingetid, blev fundet i en 10 cm bred sprække mellem to stykker af en stor sten eller klippe. Udgravningen af stedet viste, at øksen ikke kan stamme fra en grav, men måtte være udtryk for en bevidst deponering. Denne

deponering foregik under en brat klippevæg, som adskiller fjeldområdet fra det dyrkbare land. Øksen er således placeret nøjagtigt på grænsen mellem fjeldene i vest og landbrugslandet i øst. Stedet udgør samtidig et nord-syd skel mellem to ejendomme, Berg og Ulstad nordre. Da begge stednavne kan dateres tilbage til vikingetiden, kan der være tale om et skel, der også eksisterede mellem disse ejendomme ved nedlæggelsestidspunktet. Stenen med øksen må oprindeligt være faldet ned fra den stejle klippe og derved knækket i to, og økse er efterfølgende anbragt mellem de to stykker (Lønaas 2005:4-6). Det betyder, at nedlæggelsen af øksen gav en illusion af, at øksen kløvede stenen – et scenario som kan have været del af deponeringens rituelle performance. De mange sakrale stednavne fra Skandinavien med slutledet *–berg* i kombination med gudenavne indikerer, at forestillingen om hellige bjerge eller bakker generelt fandtes i vikingetiden (Vikstrand 2004:318). Mange af de norske våbenfund fra vikingetiden er enkeltfund fra fjeldområder, hvor de blev fundet i eksempelvis klippesprækker. Disse fund er registreret som formodede gravfund, men øksen fra Berg åbner for en mulig tolkning, at også disse våben kan være deponeret. I fundet fra Berg synes bevægelsen fra selve nedlæggelseshandlingen således at være fanget og fastfrosset i den "kløvede" sten.

Denne bevægelse – at hugge med øksen – optræder tilsyneladende også i en række gravkontekster fra den skandinaviske vikingetid. I flere af gravene fra Vestfold findes spor efter øksehugning i tiden efter den egentlige gravlæggelse, formodentlig som en del af gravritualerne. Huggene kunne spores på træværk som skibenes bordgang, senge, kister og båre (Brendalsmo og Røthe 1992:88; Lia 2001:86, 2004:302). Også i gravhøjen Grønhaug på Karmøy er der tilsvarende spor efter, at træværket var hugget stykker i kammeret. Det er sket kort tid efter gravlæggelsen, mens træet stadig var friskt (Brendalsmo og Røthe 1992:88). Grav 32 (høj 6) på gravpladsen Lille Guldkronen, Sem sogn i Vestfold tolkes som en kvindegrav, men er tidligere tolket som dobbeltgrav, fordi der blandt gravgodset er to økser. Blandt det øvrige gravudstyr var ovale skålspænder, et trefliget spænde, perler og en destrueret jernkedel. Den ene af økserne var fundet centralt i graven, hugget ned i jorden, så kun nakken stak op, og ved siden af denne økse lå en meget ødelagt rangle (Melsom 2003:50). I kammergrav BJ 834 på Birka, hvor en mand og en kvinde var begravet, formodentlig siddende sammen på en stol, sad en spydspids i kammerets træ nær en platform i graven, hvor to heste var lagt ned (Price 2002:130-133). Spydspidsen var gået 30 cm inde i træet, hvilket vidner om, at spydet var blevet kastet med stor kraft af en person, der stod uden for graven på nordsiden af denne. Spydet var kastet henover hovederne på de to gravlagte og

efter alt at dømme var det kastede spyd den sidste genstand, som kom i graven. Denne grav tolkes som en vølvegrav (Price 2002:130-139). Ligesom øksehugningen i de norske grave må spydkastet således have udgjort den afsluttende handling i forbindelse med gravritualet i Birka. En anden mulig vølvegrav, grav 59:3 fra Klinta på Øland, indeholdt en økse, som ligeledes kan være blevet hugget ned i graven. Der er tale om en brandgrav liggende i en grube, hvor en såkaldt vølvestav har ligget på skrå med hovedenden stikkende op over jorden, efter at graven blev dækket af et brandlag. I selve gruben lå gravgenstandene og øverst i denne grube lå en økse med æggen vendende nedad (Price 2002:142-149). Også her må øksen således være lagt eller hugget ned som en af de sidste genstande. I modsætning til de norske grave synes denne økse dog ikke at have været brugt til at destruere andre af gravens genstande.

Traditionen med at kaste eller hugge våben i grave genfindes flere steder i Norden. I Västergötland er en vikingetidsgrav anlagt i en gravhøj fra ældre germansk jernalder. Her er flere spyd med stor kraft kastet ned i kanten af brandlaget. Dette fænomen er analyseret af Anna Wickholm, der peger på en række finske grave fra Häme regionen fra slutningen af vikingetiden, hvor gravkisterne er blevet sømmet til med våben – primært spyd, men også enkelt sværd og andre spidse våben. I enkelte tilfælde var disse spyd og andre genstande flere hundrede år ældre end graven. Da de bar præg af at have været brændte, er de formodentlig taget ud af ældre brandgrave for at blive brugt i dette gravritual (Wickholm 2006:193-194). Også i en engelsk grav fra Wetwang fra yngre germansk jernalder forekommer fænomenet med kastede våben på graven. Her er tyve – tredive spyd stukket eller kastet ind i to grave (Hines 1997:405). En grav fra Stengade på Langeland kan muligvis vidne om lignende elementer i gravritualet. I grav F II var to mænd gravlagt. Den ene var halshugget, og ved gravlæggelsen var hans hænder bundet på en måde, så venstre hånd var foran kroppen og højre hånd bag. Diagonalt i graven havde et spyd af JP type D fra 900-tallet ligget. Spydspidsen var næsten ½ m lang. Den var dekoreret med sølv- og kobberbånd. Spydspidsen vendte mod kistens nordvestlige hjørne, og spidsen lå højere end døllen. Dette indikerede, at spidsen måtte have hængt i kisten væg, noget som forekomsten af rust fra spyddet på kistens væg også vidnede om (Skaarup 1976:56-59, 177). Spyddet må dermed have været kastet ind i væggen.

Fælles for disse grave er med andre ord, at et våben, spyd eller økse, med stor kraft blev kastet ind i graven under den afsluttende del af gravritualet. Hvad der i denne forbindelse er særligt

interessant ved disse grave, er, at selve bevægelsesmønsteret ved ritualet her er indfanget. Nedlæggelsen af øksen i Berg peger i retning af, denne bevægelse – at hugge eller kaste med et våben – indgik i flere typer ritualer. Hugget med øksen eller kastet med spydet udgjorde et performativt element i ritualer, som kan genfindes over store dele af Skandinavien, i Finland og i England i yngre germansk jernalder og vikingetid. Gennem fænomenologien er der som nævnt opstået en bevidsthed om, at de kropslige aspekter af et ritual er centrale – såsom en bevægelse som et øksehug. Fordi bestemte gentagne, formaliserede handlinger kan efterlade sig sådanne materielle spor, bliver det muligt for arkæologerne at identificere ritualiseringer. Ritualer har evne til at binde tiden. Med nedlæggelserne sker det fysisk i landskabet, idet den materielle kultur ved deponeringerne lagres i landskabet, men samtidig bindes tiden og erindringen om ritualet også i aktørernes kroppe. Hvis økser nedlagt enkeltvis skal ses i lyset af denne bevægelse, øksehugget, der også anvendes som en del af gravritualet, betyder det samtidig, at disse nedlæggelser ikke nødvendigvis skal opfattes som enkeltpersoners handling, men at de også, i lighed med gravritualerne, kan være spor efter en gruppes rituelle aktiviteter. Det er naturligvis sværere at indfange spor efter ritualernes kropslige handlinger, men som eksemplet fra Berg og fra gravlæggelserne viser, kan den fysiske bevægelse ved at hugge med en økse eller kaste med et spyd med stor kraft have indgået i flere typer ritualer. Et allerede eksisterende skille mellem de levendes og de dødes sfære kan gennem sådanne fysiske handlinger ved et gravritual være blevet institutionaliseret. Også øksen fra Berg synes at relatere til ritualer, hvor allerede eksisterende distinktioner bliver gjort til en institution. Ved at hugge øksen ned mellem to sten i et ejerskel, som samtidig ligger nøjagtigt i skellet mellem fjeldet og indmarken, markeres den allerede indstiftede grænse.

Ritualer og grænser

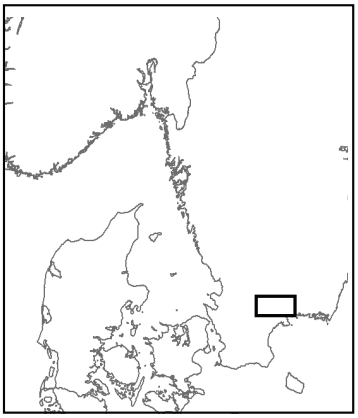
I forholdet mellem ritualudførelse og rumanvendelse er betydningen af fysiske grænser et tilbagevendende tema. I tidlige studier af overgangsriter blev det påpeget, at overgangen fra en social position til en anden ofte er markeret og identificeret med en fysisk overgang – ved overskridelsen af en tærskel i form af eksempelvis en flod, en sø eller en port, hvorved overgangen bliver både symbolsk og fysisk. Territoriale grænser bliver ligeledes både etableret og fastholdt gennem ritualer, og ofte er der knyttet en overnaturlig beskytter eller vogter til grænsen (van Gennep 1999 [1909]:129-130). Denne generelle egenskab ved ritualer træder også tydeligt frem i studier af landskabsanvendelsen i jernalderen (Østmo 2005:63). Når en økse blev hugget ned ved et ejerskel, som potentielt set kan have ældre rødder, og samtidig ved en landskabsgrænse mellem fjeld og dyrkbart land, kan dette være udtryk for en

sådan symbolsk og fysisk grænsemarkering anvendt aktivt i et rituelt handlingsforløb. Tanken komplementeres af Bourdieu, som påpeger, at ritualet har som til opgave at anerkende det naturlige i en vilkårlig grænse og muliggøre mødet mellem oppositioner (Bourdieu 1996:27-28; se også Bukkemoen 2007:204-207). Naturelementer, som skiftet fra fjeld til slette, kan ikke i sig selv danne en grænse, men de kan opnå en *funktion* som grænse betinget af aktørernes aktiviteter (Ingold 1993:156). Deponeringens landskabsmæssige kontekst kan bidrage til at forstå både de betydninger og de konsekvenser, der knytter sig til nedlæggelsen.

Eksemplet fra Berg bidrager til at understrege, at deponeringer må ses som en håndtering af materiel kultur, som er fundamentalt anderledes end den måde, vi forholder os til genstande i vores samtid. Kendskabet til at bruge øksehug eller spydkast i rituelle handlinger var en kropsligt lagret viden. Dermed var den grænse, som øksen i Berg var nedlagt ved, også institutionaliseret for de mennesker, der havde kendskab til nedlæggelsen. Der kan således argumenteres for at vikingetidens deponeringer repræsenterer rituelle handlinger, som foregik i relation til det kognitive landskab. Det kognitive landskab kan ikke opfattes som et færdigt skema, som var skabt i menneskers sind, og derefter blev sat ned over landskabet. I struktureringen af rummet blev det kognitive landskab dannet og forandret gennem praksis. Rumlige forestillinger knyttet til kosmologi og mentalitet har varieret regionalt. Intet sted har de dannet en fast, alt-inkluderende helhed som den, der artikuleres gennem *Miðgarðr-Utgarðr* modellen. Derimod er vikingetidens verdenssyn kommet til udtryk i brugen af rummet gennem dagligdags anvendelse af landskabet. Særlig opmærksomhed bør derfor rettes mod grænserne mellem den velkendte bebyggelse inklusiv hallen og det omkringliggende landskab. Her vil fokus især udgøres af steder som bredden af søen, broen over vandløbet, de enkelte, markante fjelde, overdrevet mod skoven og det fremmede land på den anden side af havet. Håndteringen af denne type landskaber vil blive undersøgt i de følgende kapitler.

Kapitel 3: Landskabet i Nordøstskåne – ved bredden af søen

Nordøstskånes arkæologiske materiale fra perioden 700 – 1100 udgør et potentiale for at studere struktureringen af landskabet i et studie, hvor vådbunden spiller en særlig rolle. Områdets naturlandskab, de bevarede stednavne fra vikingetiden, og det kendskab vi har til vikingetidens bebyggelse, gravpladser og deponeringer på tørbund i dette område vil blive fremlagt (3.1). Dette kan skabe et billede af nogle af grundelementerne i Nordøstskånes kulturlandskab, som danner udgangspunktet for den efterfølgende analyse af vådbundsdeponeringer i område (3.2). Her vil der blive lagt vægt på deres landskabsmæssige placering, datering og karakter. En række norrøne kilder kan belyse de betydningslag, der i vikingetiden knyttede sig dels til vådbunden, dels til en række af de genstandstyper, der nedlægges i denne kontekst (3.3). Ved at sammenstille de norrøne kilder med dette materiale, opstår et grundlag for at diskutere betydningerne af nedlæggelsespraksisen i området (3.4).

Figur 3. Undersøgelsesområdet fra Nordøstskåne

3.1 Områdets afgrænsning og karakteristik

Sognene i Villands, Gärds og Öster-Göinge herred udgør undersøgelsesområdet[3], som består af et forholdsvist homogent slettelandskab (Svanberg 2003a:101). Mod sydvest er denne slette klart afgrænset af Linderödsåsen, hvor grundfjeldet rejser sig brat (Fabech 1993:211). Omkring Kristianstad ligger en række større søer: Araslöv, Hammar, Råbelöv, Oppmanna og Ivö Sjö. Nord og øst for disse søer skifter landskabet skarpt til åse af grundfjeld, som indrammer sletten. Kun langs Helge Å, der løber gennem Hammarsjön, strækker

[3] Undersøgelsesområdet består af samtlige sogne fra Villands Härad, samt sognene Skepparslöv, Träne, Vä, Norra Åsum, Västra Vram, Östra Vram, Lyngsjö, Köpinge, Öster Sönnerslöv, Everöd, Vittskövle i Gärds Härad og Färlöv, Öster-Broby, Norra Strö og Kristianstad i Öster-göinge Härad

slettelandskabet sig længere nordpå. Her afgrænses den af terrænstigningen ved landsbyerne Knislinge og Hjärsås, hvor skovgrænsen stadig løber i dag. Nord for Fjälkinge ligger et af de mest markante højdepunkter i undersøgelsesområdet, Fjälkinge Backe, der med sine 90 meter over havet er et tydeligt punkt fra landsbyen. På den nordvestlige bred af Råbelöv Sjö rejser et højdedrag sig, Balsberget, og knap 3 km nordøst for dette ligger Karsholm som en tvilling. Begge er omkring 90 m høje, og disse to bakkedrag danner forborgen til det langt mere kuperede landskab mod nord. Slettelandskabet har gjort det muligt at rejse gennem Nordøstskåne over land allerede i vikingetiden. Et kortmateriale fra det tidlige 1800-tal viser et forløb af landeveje, der kan have haft ældre rødder (rekognosceringskartan 1986 [1812-1820]). Landevejen østpå fra det centrale og sydlige Skåne gik forbi Vä, nord om søen mellem Nosaby og Balsby og gennem landsbyen Fjälkinge. Hammarsjön strakte sig længere mod nord, før den blev drænet i 1800-tallet (rekognosceringskartan 1986 [1812-1820]).

Skånes vikingetid har været genstand for en omfattende arkæologisk forskning med tyngdepunkt i den sydvestlige del af regionen, særligt i Uppåkra og Lund. Nordøstskånes vikingetid har ikke i samme grad tiltrukket sig opmærksomhed i forskningen. Vikingetidsmaterialet fra dette område har en delvis anden karakter end det billede, der tegner sig for det øvrige Skåne. Dels er våben- og ryttergrave fraværende, dels er der kun fundet rester efter en enkelt runesten og få ædelmetaldepoter i området, fundtyper der ellers er typiske for Skånes vikingetid (Andrén 1983; Näsman 1991a:171; Fabech 1993:235). Også gravene i det nordøstlige Skåne er markant forskellig fra andre områder i Sydskandinavien (Svanberg 2003a:279). Villand, Gärd og Gudhesbo herred (som i 1000-tallet betegner både Öster-Göinge og Västra-Göinge) adskiller sig fra andre herredsbetegnelser på to punkter. Dels får de først betegnelsen *herred* i 1200-tallet, mere end 100 år efter de øvrige herreder i Skåne. Dels er navnene ikke dannet ud fra navnet på en by eller en tingsplads, som ellers er det typiske (Bolin 1933). Kombinationen af herredsnavnene usædvanlige konstruktion og det arkæologiske materiales særegne karakter, har ført til den tolkning, at Linderödsåsen og vådområderne ved Kristianstad udgjorde den gamle grænse for det danske kongerige omkring år 1000 (Fabech 1993:236). Denne tese kan have bidraget til, at området ikke har stået på forskningens dagsorden, eftersom diskussioner af magt og politik har været centrale i studier af Sydskandinaviens vikingetid.

Bebyggelser, gravpladser og en enkelt runesten

Åhus og Vä er de to mest omtalte pladser fra området. Åhus fungerede fra omkring år 700 som en sæsonplads, men blev 50 år senere en vigtig plads med omladning, produktion og handel (Callmer 1991a). Pladsen var et knudepunkt i handelen frem til omkring 850, hvor den ser ud til at miste sin betydning (Sindbæk 2007). Vä fik i den tidlige middelalder en central kirkelig funktion. Stedet menes også at have haft en central rolle i yngre jernalder, men at have mistet betydning i 900-tallet (Anglert 1995:49-50). Nordøstskåne synes at have været tæt bebygget i vikingetid (Callmer 1991b). Ved at sammenstille stednavne og det arkæologiske materiale fra Nordøstskåne, tegner der sig et billede af den øvrige bebyggelse i området. Åhus, Nørre Åsum, Bromölla, Fjälkinge, Fjälkestad, Köpinge, Österslöv, Nosaby, Viby, Balsby, Kiaby, Rinkaby, Lyngby, Öllsjö, Vä, Västra Vram, Vittskövle, Ivetofta, Örmatofta, Ismannatorp og Vanneberga må have været etablerede senest i løbet af vikingetiden[4]. Bebyggelsen lå således tæt i området, særligt omkring Hammarsjön.

Fredrik Svanberg peger på, at gravmaterialet fra Skåne udviser en regional deling i en sydvestlig, en sydøstlig og en nordøstlig gruppe (Svanberg 2003a:279). Sidstnævnte overlapper med undersøgelsesområdet. Her optræder primært gravpladser med skeletgrave, men der forekommer samtidig enkelt gravpladser med brandgrave. Særligt i 900-tallet er skeletgravene udbredte, men begge gravformer kan have forekommet samtidigt (Svanberg 2003a:18,101,108). De største gravpladser ligger ved landsbyen Fjälkinge. Forholdet mellem bebyggelse og gravplads i denne landsby belyses i kapitel 4. De øvrige gravpladser fra vikingetid er fundet ved Venestad, Näsum, Valje, Norra Åsum, Kiaby, Rinkaby, Härnestad, Fjälkestad (Svanberg 2003a:280-307)[5].

Den eneste runesten fra vikingetiden i dette område er fundet i Älleköpinge kirke ved Åhus (Katalog nr. 350). Den lå som grundsten i kirkens sydmur, og indskriften daterer den til starten af 1000-tallet (Jansson 1965, 1966). 36 % af de svenske runesten, der ikke er fundet ved kirker, står ved veje, broer eller vadesteder (Larsson 1990:21). Disse fund giver en god indikation på, at denne landskabsmæssige placering var udbredt, da stenene blev rejst. Älleköpinge kirke ligger ca. 800 meter fra Helge Ås nuværende forløb. Landevejen fra Vä til Åhus krydsede i starten af 1800-tallet Helge Å ved Älleköpinge (rekognosceringskartan 1986

[4] Se også katalog, nr. 1-53
[5] Se også katalog, nr. 125-303

[1812-1820]). Hvis denne landevej repræsenterer en ældre rejserute, ville dette have været et naturligt sted at rejse en runesten.

Sakrale stednavne

En af indgangene til at undersøge de betydningslag, der har knyttet sig til landskabet i vikingetiden, er de sakrale stednavne. Landskabet i Nordøstskåne er domineret af de store søer. Hammarsjöns gamle navn er Helge Sjö, hvilket må formodes at være dannet ud fra navnet på den å, der løber gennem søen, Helge Å. Forledet er bestemt form af adjektivet hellig (Kousgård Sørensen 1978:66). Navnene skal dermed tolkes som henholdsvis "den hellige sø" og "den hellige å". Helge Å er hele 190 km lang. Stednavnene alene giver derfor ikke grundlag for at hævde, at åen og søen har været opfattet som hellige steder i forhistorien netop inden for det aktuelle undersøgelsesområde.

På Råbelöv Sjös nordvestlige bred ligger Balsberget, hvis navn formodes at være genitiv af sønavnet **Ball* fra det oldnordisk *ballr*. Navnet betyder "farlig", "skadelig", "det som indgyder frygt", måske med den ældre betydning "stor, anseelig" (Kousgård Sørensen 1968:114; Pamp 1983:80-81). I de norrøne tekster forekommer ordet sjældent, men optræder eksempelvis i udtrykket for "onde drømme", *ballir draumar* og som tilnavn til jætten Hymir, *ballr iotunn* (Vigfusson 1991[1871]). De nærliggende Oppmanna og Ivö Sjö er væsentlig større end denne, så det er snarere betydning "den farlige, onde sø", som navnet spiller på.

Oppmanna Sjö er formodentlig navngivet efter det nærliggende højdedrag Oppmannaberget. John Kousgård Sørensen tolker Oppmanna i relation til det gl. danske *math*, som betyder strandeng (Kousgård Sørensen 1968:188). I en kilde fra 1481 anvendes formen "Uppmadige" (Svenska Ortnamnsregister). Forledet Upp- er i forbindelse med stednavnene som Uppsala og Uppåkra tolket som sakrale navne, hvor det har været set som knyttet til himlen, som dødsrigets modsætning. I Allvismál optræder *uppheim*, som synonym for himlen, og Uppåkra kunne i en sådan tolkning betyde "himmelsmarken" (Andrén 1998:142). I formen "Uppmadige" ville Oppmanna dermed kunne tolkes som "strandengen i himlen". Stedet omtales dog i de øvrige kilder fra middelalderen som "Opmadige", hvilket synes at støtte Sørensens tolkning.

Stednavnet Ive-, som indgår i navnene Ivö, Ivö Sjö og Ivetofta, kan tolkes på to måder. Enten er Ive- en bevoksning af de taksarter, som netop gror i dette område. Eller også relaterer

navnet til de mytiske åer *Íva* og *Ífing*, som optræder i Krákumál og Vafðrúdnismál (Kousgård Sørensen 1978:242-243). kvad 4 af Krákumál handler om, at Ragnar Lodbrog og hans mænd er i kamp og her beskrives, hvordan mændene styrede op af *Íva*, og floden blev helt rødfarvet af blodet (KrM 4). *Ífing* er i Vafþrúðnismál det vandløb, der deler Jotunheimen, jætternes hjem, fra gudernes egen grund. I digtet hedder det, at der aldrig skal danner sig is på *Ífing* [6] (Vm 16). Hvis navnet Ivö tolkes som *Ífing*, må stednavnet formodes at være dannet i yngre jernalder eller vikingetid, hvor *Ífing* har været kendt fra kosmologien. Ideen om et vandløb, der adskiller gudernes og jætternes område, ville stemme godt overens med Ivös beliggenhed, hvor Kristianstads frodige slettelandskab adskilles fra det kuperede, golde landskab i det nordøstligste Skånes magre og langt mindre tætbefolkede landskab i grænselandet til Blekinge. I en sådan tolkning måtte Udgård anses som et perifert sted, der lå fysisk adskilt fra guders og menneskers områder. Denne synsvinkel er imidlertid blevet kritiseret af Margaret Clunies Ross, som peger på det vanskelige i at placere kaosmagterne rumligt (Clunies Ross 1994:61-62). Andre tekster synes dog at støtte ideen om, at *Jotunheim* i Udgård er skilt fra Asgård og Midgård af floder (Simek 1993 [1983]:172). Ivö Sjö kan således teoretisk set have været opfattet som et vand, der dannede grænsen til det område, hvor jætterne, kaosmagterne, befandt sig.

Enkelte bebyggelser i Nordøstskåne har sakrale navne. Åsum stammer fra *Áss*, som er oldnordisk for ase-guderne, sammensat med *hjem* (Andersson 1992:78). Også navnet på landsbyen Hovby, der ligesom Åsum ligger vest for Hammarsjön, kan have været sakralt, idet *hovet* regnes som et element i den hedenske kultudøvelse. Øst for Hammarsjön ligger landsbyen Viby. Denne type navn udgør en meget stor gruppe i Skandinavien. I de tilfælde, hvor navnet udspringer af Vikby eller Vidhby, er der ikke tale om sakrale navne. Derimod kan navne, der oprindeligt har haft Vi- som forled, være dannet af *vi*, den hellige plads, helligdommen (Vikstrand 2001:333,336). Denne Viby findes i kilder fra middelalderen både i formen Wiby, Vigby og Vibye, og den oprindelige form er dermed usikker (Svensk ortnamnsregister). Stednavnet Vä tolkes ligeledes som et helligt *vi*. I betragtning af, at denne landsby får en central rolle i den tidlige middelalders kirke, er det påfaldende, at stedet har et hedensk, sakralt stednavn. Der kan således være tale om områdekontinuitet i kultpladsen (Fabech 1998).

[6] *Ífing heitir á, er deilir með iǫtna sonom grund ok með goðom; opin renna hón skal um aidrdaga, verðrat íss á á*

I området mellem Fjälkestad og Araslövs Sjö optræder en række stednavne med Tor- som førsteled: Torsebro, Torsäng og Torseke. Kombinationen af forledet Tor- med en eng, en bro og en eg gør det muligt at tolke navnene som sakrale. Netop Torseke i Villands herred kan regnes som et sikkert, teofort stednavn (Vikstrand 2001:289; Brink 2007:115). Navnet Torseke understreger, at *Þórr* ikke alene kan regnes som en himmelgud (Brink 2007a:115). En sådan kobling mellem tordenguder og egetræer kan identificeres i flere indoeuropæiske sprog (Vikstrand 2001:288-291). Egen kan forstås som et hyponym til *lund* i betydningen "en hellig-lund". Eke tolkes her som en lund af egetræer snarere end et enkelt træ (Brink 2007a:136). Netop *lund* forekommer i en række sakrale stednavne sammensat med gudenavne (Vikstrand 2001:278, 288). Kombinationen af gudenavnet og netop egetræet indikerer, at der her er tale om et sakralt stednavn. Torseke befinder sig 3 km vest for Balsberget og 3,5 km vest for Råbelöv Sjö. Navnet indikerer, at stedet på et tidspunkt i yngre jernalder fungerede som en helliglund. Torsebro er dannet efter navnet Torseke og betyder broen ved Þórrs ege (Kousgård Sørensen 1989:85). Kendskabet til helliglundes funktion i jernalderen er begrænset. Udgravninger i Lunda ved Strängnäs i Södermansland har dog udvidet indsigten i den type handlinger, der kunne foregå på en sådan plads. En guldfigur og guldbelagte bronzefigurer, tolket som gudebilleder, blev fundet i hvad der tolkedes som et kulthus og en hal fra ældre germansk jernalder. Selve helliglunden havde bestået af en trebevoksning, hvor der blev fundet fragmenter af brændt ben, der havde ligget eksponeret for vejr og vind samt små pilespidser, perler og knive (Andersson 2004). Stednavnet Torseke åbner for, at der også i Nordøstskåne kan have eksisteret sådanne naturhelligdomme i yngre jernalder. Netop ved Torsebro grænser de tre herreder op til hinanden. Gudhesbo herred tolkes som "guders bo". Navnet på Villands herred tolkes i folkemunde som en afledning af Vǫlundr. Stefan Brink peger dog på, at det snarere er en afledning af *Vætla-*, som betyder "søer". Med et sådant herredsnavn kan hele området omkring de store søer oprindeligt være indbefattet af betegnelsen Villand (Brink 1998:319).

Denne korte sammenstilling fra området viser, at flere af områdets store søer, enkelte bebyggelser omkring Hammarsjön og en mulig naturhelligdom fra yngre jernalder fik sakrale stednavne. Der tegner sig således et billede af Nordøstskåne som et landskab, der i vikingetiden havde en forholdsvis tæt landsbybebyggelse, hvor tilhørende gravpladser i flere tilfælde er dokumenteret. Flere gravformer forekom samtidigt, mens våben- og ryttergrave samt runesten ikke var velkendte indslag. Stednavnene indikerer, at særlige betydninger knyttede sig til flere af de store søer, enkelte bebyggelser og til Torseke. Den tydeligste

forskel mellem undersøgelsesområdet og det øvrige Skåne ligger i det mønster, der tegner sig for deponeringerne.

3.2. Deponeringerne i Nordøstskåne

Mens der i det øvrige Skåne er fundet mange sølvdepoter fra vikingetiden, er der kun et fåtal i Nordøstskåne. Fund af smykker og ringe i ædelmetal på tørbund kan teoretisk set stamme uregistrerede grave, men flertallet må betragtes som bevidste nedlæggelser. Sølvringe er fundet enkeltvis i Vittskövle, Vä og Skepparslöv[7], mens en guldring er kommet for dagen i Fjälkestad[8]. Sådanne guldhalsringe fra vikingetiden er overordentlig sjældne (Graham-Campbell 2006:77). Et meget særegent sølvsmykke i kæde er fundet i marken i Rinkaby nr. 6[9]. Smykket er tilnærmelsesvist kvadratisk, med indbøjede sider og udsmykket i Borre-stil, ca. 875 – 925 (Strömberg 1961b:69; Fuglesang 1981). Ved slutningen af vikingetiden nedlægges to depoter i området, i Fjälkinge (tpq 1068) og Vanneberga (tpq 1056)[10] (Heijne 2004:156).

Sådanne depoter med genstande, barrer og mønter i ædelmetal har været udgangspunktet for en lang række studier og tolkninger. I de senere år er der sket et skift i tolkninger af ædelmetaldeponering i vikingetiden fra at opfatte dem som skattefund til at tolke dem som spor efter rituelle nedlæggelser. Denne forandring i tolkningerne er delvist forankret i en øget fokus på depoternes landskabsmæssige kontekst. En stor del af ædelmetaldepoterne er nemlig fundet i vådbund, et deponeringsmønster, der ikke skiller sig fra ældre germansk jernalders. Deponering af ædelmetal i vådbund stemmer dårligt overens med en formodning om, at der var en hensigt om at generhverve depoterne (Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Wiker 2000; Ryste 2005; Spangen 2005). Et særligt træk ved Nordøstskånes vikingetid er de omfattende nedlæggelser af smykker, værktøj, våben og andre genstande netop i vådbund. En del af dette materiale er publiceret i Strömberg (1961a, 1961b), der dog ikke præsenterede nogen tolkning af disse opsigtsvækkende fund. Informationerne om det resterende materiale er indsamlet på arkiver på LUHM og Historiska Museum i Stockholm samt på Råbelöv Gods, hvor en mindre del af materialet befinder sig i dag.

[7] Katalog nr. 119, 123
[8] Katalog nr. 118
[9] Katalog nr. 64
[10] Katalog nr. 65-68 og 87-92

Råbelöv sjö

Landskabet omkring Råbelöv Sjö er præget af den bratte stigning op til Balsberget og Karsholm på den nordvestlige bred. På søens sydøstlige bred ligger landsbyen Österslöv, omgivet af et lavtliggende, plant landskab. Sammen med Oppmanna Sjö danner Råbelöv Sjö den nordlige afgrænsning af Nordskånes slettelandskab. Størstedelen af materialet fra Råbelöv Sjö befinder sig i dag på Stockholms Museum. Materialet er ikke tidligere blevet typologiseret og dateret. En stor del af materialet stammer fra en undersøgelse foretaget i 1887 af A. Ahlén[11]. Herved fremkom dels et bopladsmateriale fra stenalderen, en lille gruppe førromerske pilespidser i ben og to klinger til enæggede dolke fra sen middelalder[12], og dels en stor gruppe af fund fra yngre jernalder – tidlig middelalder. Ikke mindre end 13 tværøkser, 15 økser, og fem spydspidser i jern er gennem tiden fundet i søen[13]. De fleste af disse genstande lå nær søens østbred. I brev til rigsantikvaren beskriver Ahlén, at han i startfasen af undersøgelserne fandt genstandene ved at vade ud fra stranden og tage dem op med hånden. De fleste af fundene bliver gjort omkring den nuværende landsby Österslöv. Disse fund blev gjort ved søens bred, mens fund i en senere fase af undersøgelsen blev gjort lidt længere ud i vandet, i lidt over en meters dybde[14].

Genstandene fra søen dateres til yngre jernalder, primært vikingetid. Tværøkser eller celte dateres traditionelt set til hele yngre jernalder. Tværøkser med lukket døller og stærkt udsvunget æg, som de 13 fra søen, kan dog placeres inden for en snævrere periode. Disse stammer fra yngre germansk jernalder til ældre vikingetid, primært i første halvdel af 800-tallet (Petersen 1951:165). Økserne var fra ældre vikingetid, en enkelt dog fra sen vikingetid[15]. Der var spydspidser fra både vikingetidens begyndelse og fra 900-tallet[16]. Også flere redskaber i jern er blevet fundet i søen, heriblandt halvdelen af en saks af JP fig. 168/Rygh 443, som dateres til yngre vikingetid[17]. Også en glasperle, dateret jernalder-

[11] SHM 8328
[12] Katalog nr. 85
[13] Katalog nr. 55, 69, 71, 72, 75, 76, 77, 104, 105, 106, 108, 111, 112, 113, 116, 120, 122, 313, 331, 342, 345. Det præcise antal genstande fra Råbelöv Sjö er vanskeligt at fastslå, da dele af samlingen befinder sig på SHM, dele på LUHM og dele er i privatbesiddelse, hvoraf flere af den sidstnævnte gruppe dog har SHM-numre
[14] Korrespondance fra Ahlén til Nordisk Museum, registreret under SHM 8328, hovedkatalog B
[15] En var af Jan Petersens (JP) type L, som dateres til 900 – 1050, seks var økserne er af JP type C, dateret til yngre germansk jernalder – omkring 900. En er dateret til 400 – 600 og en til yngre germansk jernalder – vikingetid. En økse er af form som Nørgård Jørgensens gotlandske type AX2 fra 800 – 900. Endelig er en af økserne af tidlig middelaldertype
[16] De spydspidser, der kunne typologiseres, var af JP type B og D. Førstnævnte dateres til vikingetidens begyndelse, mens type D regnes som en 900-tallets type
[17] Saks, katalog nr. 74, redskaber, katalog nr. 343 samt jernkroge, katalog nr. 70 og 93, jernkniv, katalog nr. 83 og skøjter, katalog nr. 94

middelalder, en samanid, slået i 932-33, og et hængesmykke i bronze er kommet for dagen[18]. Der synes således at være kontinuitet i nedlæggelsespraksisen i Råbelöv Sjö fra yngre jernalder og gennem vikingetid, idet de ældste af økserne er fra germansk jernalder, tværøkser formodentlig fra 700- og 800-tallet, øksen af JP type L[19] og samaniden må være fra den sene vikingetid. Det øvrige dateres til vikingetiden generelt. Deponeringen ved Råbelöv Sjö har været omfattende, som de mere end 35 genstande vidner om. Nedlæggelserne er spredt over tid, og der har været kontinuitet i nedlæggelser i søen gennem 400 år.

De fleste genstande blev som nævnt fundet nær østbredden af søen, hvor landsbyen Österslöv ligger. Her er der dokumenteret bebyggelsesspor og grubehuse fra vikingetid og tidlig middelalder[20]. I den nordlige del af den nuværende landsby er der på den vestlige skråning ned til Råbelöv sjö udgravet bebyggelse med keramik i vendisk sortgods fra vikingetid og den tidlige middelalder[21]. Nedlæggelserne fra Råbelöv Sjö skiller sig markant ud fra det typiske mønster for deponeringer af våben, redskaber og smykker i vikingetid. Sådanne deponeringer er i reglen begrænset til et fåtal nedlæggelser i den enkelte sø, mose eller å (Lund 2003, 2004). Omfanget af nedlæggelser i Råbelöv Sjö har større ligheder med Tissø på Sjælland, hvor mere end 50 våben og smykker fra 600 – 1000 er fundet i søen. Spredningsmønsteret viser, at de blev kastet ud fra bredden af søen (Jørgensen 2002). Ligesom i Tissø foregår deponeringerne i Råbelöv først og fremmest nær det bebyggede område ved Österslöv. Begge steder synes deponeringerne at knytte sig til søens bred. Der er dog også klare forskelle på de to pladser. I Tissø er der dokumenteret omfattende håndværksproduktion, en meget stor halbygning, en mindre bygning tolket som et kulthus, samlet set en plads af ganske særlig karakter. Udgravningerne i Österslöv tegner derimod et billede af en standardbebyggelse med grubehuse og østersøkeramik.

Udover Råbelöv Sjö og Tissø er nedlæggelserne på Gudingsåkrarna, Gotland blandt de få skandinaviske vådbundskontekster, hvor der er nedlagt et større antal vikingetidsgenstande samlet. Stednavnet Gudingsåkrarna er sakralt og betyder *gudernes ager*. Nedlæggelserne i denne mose består af to koncentrationer af ca. 500 genstande, primært fra 800-tallet, men også med mange fund fra 900 – 1000-tallet (Müller-Wille 1984:188-191). De ca. 470 spydspidser dominerer fundmaterialet, men også sværd, økser, pilespidser, nøgler af både jern og bronze,

[18] Katalog nr. 338, 321, 117
[19] Katalog nr. 120
[20] Katalog nr. 51
[21] Katalog nr. 14

værktøj, redskaber, smykker og andet personligt udstyr var nedlagt, såsom de for Gotland så karakteristiske dyrehovedformede spænder samt perler, kamme, ringspænder, barrer og keramik (Stenberger 1943:20-22; Müller-Wille 1984:190). Også et ædelmetaldepot blev nedlagt på kanten af moseområdet nær ved spydene. Det bestod af smykker og mønter i sølv, dateret til tiden kort efter år 1000 (Müller-Wille 1984:206-208). Fundet viser, at deponeringer af våben, værktøj, nøgler og såkaldte skattefund, altså ædelmetaldepoter, er blevet håndteret og dermed også kategoriseret på samme måde. Flere af spydene var stukket ned i mosen (Nerman 1942:387). Efter deponeringen kan spydskafterne i Gudingsåkrarna dermed fortsat have været synlige. Nedlæggelseshandlingerne kan således have haft ligheder med de rituelle spyd- og øksehug i grav- og depotkontekster, som beskrevet i kap. 2.5. Vikingetidens enkeltdeponeringer kan teoretisk set være udført af en enkelt person eller en mindre gruppe mennesker. Materialet fra steder som Råbelöv Sjö, Tissø og Gudingsåkrarna er imidlertid af et sådant omfang, at der formodentlig er tale om handlinger, der har involveret større grupper. I modsætning til Tissø og Gudingsåkrarna indgår Råbelöv Sjö i et kompleks af søer, alle med deponeringer fra vikingetiden.

Oppmanna Sjö, Hammarsjön og Helge Å

Blot tre km øst for Österslöv ligger Oppmannasjön. Et par meter fra bredden blev der i denne sø fundet et sølvdepot. 34 arabiske mønter, heraf 19 hele, lå sammen med sølvtråd fra 1-2 ringe, et rundt filigranforsiret sølvsmykke af form som et Terslev-spænde, en tosnoet sølvtråd og to sølvtråde med kvadratisk snit, som alle tre var afskåret i enderne[22]. Depotet er dateret t.p.q. 927 ud fra mønterne. Forekomsten af Terslev-spændet peger efter min vurdering i retning af en datering til midten af 900-tallet. Mens der i det øvrige Skåne er fundet ganske mange sølvdepoter fra denne tid, er depotet fra Oppmanna Sjö det eneste af sin slags i Nordøstskåne. Det er samtidig påfaldende, at det er nedlagt tæt på bredden, sådan som det også var tilfældet med deponeringerne i Råbelöv Sjö. Også et helt usædvanligt sværd er fundet i søen. Der er tale om et pragtsværd af JP type D, 800 – 825, udført i jern og bronze[23]. Sværdet er udsmykket meget detaljerigt. På sværdets greb er der såkaldt *véttrim*, en udsmykket krans i metal øverst og nederst på grebet. Dette *véttrim* har små masker med skæg og kavsnit af stiliserede dyrehoveder (Strömberg 1961b:72). Denne form for udsmykning kendes kun fra ganske få sværd, hvoraf ca. halvdelen er fundet på de britiske øer (Petersen 1919; Rydbeck 1932:41).

[22] Katalog nr. 56, 62, 82, 84, 109
[23] Katalog nr. 121

Seks km syd for Råbelöv Sjö ligger Hammarsjön. Den er drænet kraftigt, men dens oprindelige udstrækning kan anslås ud fra af Skånska Rekognosceringskartan (1812-1820). Særligt mod øst og nordøst har søen stået betydeligt højere end i dag. I den udtørrede del af søen syd for Kristianstad er der fundet et sværd af Jan Petersens type H[24] - en type, som findes i norske grave fra 830/840 – 950 e. Kr. (Nørgård Jørgensen 1999:75-191). Helgeåen løber fra Skånes indland gennem Hammarsjön og ud i Østersøen. På bredden nær åens udmunding er der fundet en sværdklinge fra yngre germansk jernalder – vikingetid. Også dele af sværdskedebeslaget var bevaret. Når sværdet lå i skeden, kan det pege i retning af, at våbnene ikke er tabt i forbindelse med kamp.

Både Saxo Grammaticus' Gesta Danorum og i Snorris Heimskringla beskriver et slag ved Helge Å i 1026 (Saxo, liber 10.16.7). Det ville være oplagt at se de vådbundsfundne våben fra Hammarsjön og Helge Å som genstande, der blev mistet under dette mulige slag. Denne tolkning byder imidlertid på problemer, idet våbnene fra Hammarsjön og Helge Å er betydeligt ældre end dette slag, henholdsvis fra 830/840 – 950 og fra overgangen mellem yngre germansk jernalder og vikingetid. Disse genstande kan dermed ikke stamme fra et slag fra starten af 1000-tallet. Sammenfaldet mellem vådbundsfundne våben og historisk kendte slag ses imidlertid flere steder. Eksempelvis er et depot af økser og værktøj fra London Bridge i England, og fundet af sværd, økser og pilespidser ved Værebro Å på Sjælland blevet koblet med historiske slag (Lund 2004). Disse våben er fundet i vådbundskontekster, hvor der også er blevet deponeret værktøj og ædelmetal i samme tidsrum. Denne type fund stemmer dårligt overens med en tolkning af de vådbundsfundne genstande som spor efter kamphandlinger. Begge steder synes våbnene desuden at være betydeligt ældre end tidspunktet for slaget.

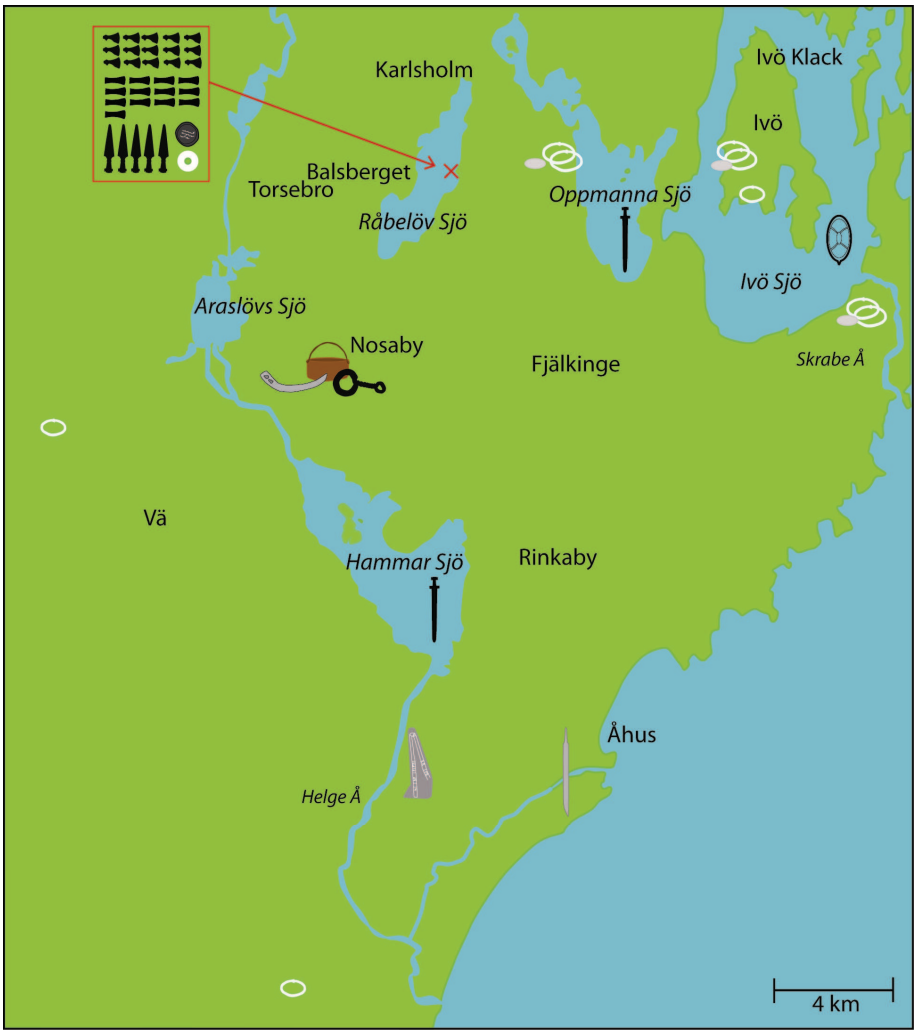
Ivö Sjö og Skrabe Å

Knapt en km øst for Oppmanna Sjö ligger Ivö Sjö. Midt i søen ligger Ivö, hvis nordlige halvdel udgøres af bakken Ivö Klack, der stiger brat op fra stranden og når til en højde af 120 m. To deponeringer fra vikingetid kendes fra øen. Det ene blev fundet på stranden, en sølvarmring med et parallelstykke i Terslev-skatten fra 900-tallet[25]. Denne anden, et sølvdepot bestående af snoede sølvringe, samanidiske sølvmønter og flere beslag, stammer fra et ukendt

[24] Katalog nr. 86
[25] Katalog nr. 73

sted på Ivö[26]. Da samanidiske sølvmønter ikke menes at være kommet i omløb i dette område før end 800-tallets midte (Kilger 2008a), kan depotet tidligst være nedlagt omkring 850. Armringen og sølvdepotet kan ud fra deres datering teoretisk set have udgjort et samlet fund. Fra selve søen er der nær Bromölla fundet et ovalt skålspænde af JP 37:3, en 800-tals type[27]. Dette fund udgør en parallel til et skandinavisk skålspænde fra River Bann, Co. Ulster (Bøe 1940:91). Hidtil er der ikke dokumenteret yderligere skålspænder fra vådbund, men da dragtsmykker generelt optræder blandt de genstandstyper, der er nedlagt i vådbund i vikingetiden, kan flere med tiden vise sig at komme for dagen. Fra Ivö Sjö løber Skrabe Å ud i Østersøen. Ved denne å er der registeret et fund af to snoede sølvringe og fem mønter i sølv[28]. Fundet er bortkommet, men sammensætningen af sølvringe og sølvmønter gør en datering til vikingetid sandsynlig.

[26] Katalog nr. 58, 59, 60, 61
[27] Katalog nr. 107
[28] Katalog nr. 54,63

Figur 4. Undersøgelsesområdet med deponeringer og runesten markeret. De hvide armringe og mønter symboliserer depoter, kedlen, leen og hjulnavsbeslaget symboliserer et værktøjsdepot. Illustration af Hege Vatnaland

Deponeringernes kronologiske udvikling

Fundene fra de fire søer, samt Helge og Skrabe Å udgør et kompleks af vådbundsdeponerede våben, smykker, mønter og redskaber fra tiden omkring 600 – starten af 1000-tallet. Tværøkserne og spydspidserne af JP type B fra Råbelöv Sjö kan stamme fra perioden yngre germansk jernalder - 800-tallet, og i samme tidsrum nedlægges sværdet i Oppmanna Sjö. I tiden mellem 830 og 950 nedlægges yderligere et sværd i Hammarsjön, mens økserne af JP type C fra Råbelöv Sjö lægges ned enten i 800- eller 900-tallet. I løbet af 900-tallet deponeres ædelmetal i Oppmanna Sjö og på Ivö. Saksen, samaniden og spydspidsen af JP type D fra

Råbelöv Sjö er også fra yngre vikingetid, ligesom øksen af JP type M er fra den sidste del af vikingetid. Et gennemgående træk for deponeringer er, at de er fundet *nær bredden af søen*, i det omfang der er bevaret informationer om det nøjagtige fundsted. Fund fra den kraftigt drænede Hammarsjön er derimod gjort længere fra bredden, på det der i dag er fastland, men også disse steder modsvarer *søens oprindelig bred* før dræningen.

Nedlæggelser af våben, redskaber, smykker og mønter er langt mere udbredt i denne region, end i det øvrige Skåne. Når genstande her deponeres i vådbund i vikingetiden kunne det tænkes at relatere til de betydninger, vådbunden spillede i det kognitive landskab. Inden de betydningslag, der knytter sig til vådbunden i de norrøne kilder kan belyses, må der dog redegøres for en særlig fundkategori, der også tenderer til at optræde i vådbundskontekst, nemlig værktøjsdepoterne.

Værktøjsdepoter

I alt er der fundet ni depoter med værktøj fra vikingetid i Sydskandinavien (Lund 2006). Et af disse depoter stammer fra Nosaby i Villands Herred i undersøgelsesområdet. Det består af omkring 60 jerngenstande, hvoraf de fleste er fragmenterede (Katalog nr. 96-100, 102-103, 110, 114). Blandt fundene er en kedel, en kedelhank, kædeled, ringe i kæder, runde hjulnavsbeslag, leer og segl, råemner i jern og bidselstænger. Depotet er dateret til 900-tallet (Strömberg 1961b:69). Depotet adskiller sig fra de øvrige værktøjsdepoterne fra den sene vikingetid ved ikke at indeholde egentligt smedeværktøj såsom hammere, tænger eller ambolte. Ud over sådanne indeholder vikingetidens værktøjsdepoter imidlertid også ofte netop kedler, kædeled, jordbrugsredskaber og hjulnavnsbeslag samt nøgler og kobjælder (Lund 2006). Sammensætningen af genstande i Nosaby sammenfalder dermed med disse depoters genstandsmateriale i en sådan grad, at depotet fra Nosaby må ses i lyset af disse værktøjsdepoter. Dette støttes yderligere af, at depotet er nedlagt i samme tidsperiode som de øvrige depoter.

Der hersker generelt enighed om dateringen af seks af disse depoter, Tjele, Dejbjerg, Aalebæk, Trelleborg, Nosaby og Smiss (Boye 1858; Nørlund og Jessen 1948; Zachrisson 1962; Leth-Larsen 1984; Munksgaard 1984; Egebjerg Hansen 1989; Lund 2004). Dateringen af depoterne fra Halleby å, Veksø og Mästermyr er mere tvetydig (Arwidsson og Berg 1983; Engberg og Buchwald 1995). Jeg vil dog argumentere for, at alle ni kan dateres inden for perioden fra o. 950 – starten af 1000-tallet (Lund 2006). Værktøjskisten fra Halleby Å er

tidligere blevet dateret til 1000 – 1100, men værktøjet havde ligget i en kiste med beslag i Ringerikestil, dateret til 1000 - 1025 (Fuglesang 1980:27,55-56, 1992:178; Engberg og Buchwald 1995:71). Værktøjskisten fra Mästermyr er hidtil blevet dateret til omkring år 1000 (Roesdahl 1992:251). En stempelpude i bly med timeglasformede stempler, fra sent 800-tal – o. 1000, og økser af 800-tals typer peger i retning af en tidligere datering (Thunmark 1973:39). Depotet indeholdt også en bismervægt, hvilket traditionelt er blevet regnet som en middelalderlig vægttype. Samme type vægt er dog fundet i værktøjsdepotet fra Smiss, dateret til o. 950 (Zachrisson 1962). Bismervægtens datering styrkes yderligere af, at denne vægttype nævnes i skjaldedigtet Sonartorrek af Egill Skallagrímsson fra 900-tallet, hvor Egill vil veje sine ord med sangbismerens luftvægt *með loptvætt ljóðpundara* (Jónsson 1973:34). Dette 900-tals vers giver ikke mening, hvis bismervægten ikke var introduceret i Skandinavien på dette tidspunkt. Kisten fra Mästermyr kan således være fra o. 950 – 1000. Depotet fra Veksø er tidligere blevet dateret til 1100-tallet, baseret på tre nøgler fra 900 – 1100-tallet og et langjern til en hjulplov (Engberg og Buchwald 1995:70-74). Hjulploven er formodentlig indført i Skandinavien i 900-tallet (Myhre et al. 2002:332-333; Jensen 2004:323). Kisten fra Veksø er fundet på kanten af et vådbundsområde, hvor der også er foretaget andre deponeringer fra vikingetid (Lund 2006). Både den typologiske datering af genstandene og depotets beliggenhed i landskabet peger i retning af, at depotet fra Veksø snarere er samtidigt med de øvrige depoter end fra 1100-tallet. Alle værktøjsdepoterne kan således stamme fra omkring 950 til starten af 1000-tallet (Lund 2006). Deponeringen af smedeværktøj i vikingetiden er sammen med den hyppige forekomst af smedeværktøj i særligt de norske vikingetidsgrave forsøgsvis blevet tolket som spor efter en værktøjskult (Müller-Wille 1977:192; Hines 2003:27-30). Mens begrebet "kult" er problematisk, fordi det drejer en sådan tolkning i en ensidigt religiøs retning, er der overordnet set tale om en vigtig iagttagelse – nemlig at smedeværktøjet håndteres på særlige måder i vikingetiden. Depoternes landskabsmæssige placering kan bidrage til at klargøre en sådan tolknings potentiale.

Depotet fra Nosaby blev fundet i ca. 1 meters dybde på Nosaby nr. 9 (Strömberg 1961b:69). Frem til slutningen af 1800-tallet lå Nosaby direkte ud til Hammarsjön, som før dræningen var betragteligt større (Generalstabskartan 1837-1979). Da matriklerne til Nosaby nr. 9 ligger på sydsiden af byen, stammer fundet således enten fra selve Hammarsjön eller fra bredden af denne sø. En sådan landskabsmæssig placering, bredden af en sø, er et karakteristisk træk for værktøjsdepoterne fra den sene vikingetid. I Sydskandinavien er disse deponeret enten i vådbund, primært i søer, på bredden af et vådområde eller på højdeplateauet med udsigt over

områder med vådbundsdeponeringer fra vikingetid (Lund 2006). Denne placering har et tydeligt sammenfald med smedjernes liminale beliggenhed, såvel i vikingetidens samfund som i sagn og myter (Lund 2006). Depotet synes ikke at være nedlagt på et sted, hvor der fysisk lå en smedje. Der er snarere tale om, at deponeringerne markerer *ideen* om, at smeden og smedjen hører til på bredden af søen.

Værktøjsdepoternes kedler

En særlig genstandstype fra værktøjsdepoterne, kedlerne, kræver et nærmere studie. Kedler eller kedelhanke optræder værktøjsdepoterne fra Mästermyr på Gotland, Tjele i Nordjylland, Veksø på Sjælland og i Nosaby. To jernringe fra værktøjsdepotet Smiss på Gotland skal formodentlig også tolkes som ringe til jernkedler (Boye 1858; Zachrisson 1962; Arwidsson og Berg 1983; Leth-Larsen 1984; Munksgaard 1984; Lund 2006). Spørgsmålet er, hvorfor kedlerne nedlægges sammen med håndværkeres smede- og snedkerredskaber. Én forklaring kan være, at kedlerne tjente som afkølingskar for færdigsmedede genstande. Hvis smedjerne lå i relation til vand, ville det dog forekomme enklere at afkøle større genstande direkte i søen eller åen. De to bronzekedler med jernhåndtag fra Mästermyr havde begge tykke lag af sod på ydersiden, og den ene havde rust og mulige madrester indvendig (Arwidsson og Berg 1983:10). Det indbyder til slet og ret at tolke kedlerne som kar til madlavning. En sådan tolkning anskueliggør imidlertid ikke, hvordan vi skal forstå koblingen mellem værktøj og kedler.

Jernkedler optræder ofte i norske mandsgrave sammen med både andre køkkenredskaber og smedeværktøj (Petersen 1951:369-380). I graven fra Bjerringhøj ved Mammen stod en kedel i kobberlegering i det nordvestre hjørne af kammeret. Den er af en type, der findes i grave fra 500 – 600-tallet, især på Gotland, hvor de ofte tjener som urne (Iversen 1991:38; Iversen og Näsman 1991:59). Når den i øvrigt særdeles veludstyrede grav fra 970/971 har fået en antikveret kobberkedel med, har den formodentlig fungeret som mere end madlavningskar (Iversen og Näsman 1991:59). Flere andre veludstyrede vikingetidsgrave indhold antikviteter, eksempelvis Borre, høj 1 (Myhre og Gansum 2003:59, 63; se endvidere kap. 8.1). Mens de færreste har problemer med at se, at et smukt, kostbart gammelt glas er værd at bevare for eftertiden, vækker det mere undren, at ”denne fornemme mand (i graven fra Bjerringhøj) har fået en gammel blikspand med” (Iversen og Näsman 1991:59). Tydeligvis var denne kedel vigtig nok til at blive bevaret gennem adskillige hundrede år, for derefter at blive lagt ned i denne usædvanlige grav. Sammen med kedlen stod også to træspande (Iversen 1991:38).

Kedlens alder ved gravlæggelsen indikerer, at visse kedler i vikingetid bar på særlige konnotationer, og at kedlen kunne anses som mere end en tilfældig suppegryde. I Oseberggraven blev to kedler fundet sammen med andet køkkenudstyr. Op mod gravkammerets nordvæg lå den ene jernkedel sammen med stativet, og vest for den lå den anden sammen med en kniv og to små trug af træ (Grieg 1928:135). Her synes det primært at være kedlens funktion ved madlavning, der står i fokus. Den meget store kobberkedel, der blev fundet i skibsgraven fra Gokstad lå på bagbords side af mastefisken i hjørnet med bunden opad. Den var forsynet med to massive ringe af kobber. Efter Nicolaysens vurdering, må der utvivlsomt være tale om skibets madkedel (Nicolaysen 1882:43). Tolkningen af de to store kedler fra Bjerringhøj og Gokstad, som henholdsvis "en blikspand" og "en madkedel", står i skarp kontrast til forekomsten af kedler i de norrøne kilder. Inden dette diskuteres, må det dog først belyses, hvilken betydning vådbunden blev tilskrevet i disse kilder. Dette kan danne grundlag for at forstå, hvorfor både våben, smykker, nøgler, værktøj og disse kedler blev nedlagt i og ved søer og vandløb i vikingetidens Nordøstskåne.

3.3 Vådbundens rolle i de norrøne kilder

En analyse af vådbundens rolle i de norrøne kilder er en måde at tilnærme sig de betydningslag, der i vikingetiden *specifikt* kan have knyttet sig til vandet. Opfattelsen af landskabet har varieret regionalt. Eksempelvis fremstilles skoven i de islandske kilder som mørk, dyster og farlig, hvilket kan hænge sammen med, at disse tekster er produceret på Island, hvor forekomsten af egentlig skov er ekstremt begrænset. I kilder fra de østlige, skovdækkede del af Norden tilskrives skoven ikke samme negative egenskaber (Brink 2004:299). Disse regionale forskelle i perceptionen af rummet kan være vanskeligt at indfange i de skriftlige kilder. I mødet mellem disse kilder og den materielle kultur kan distinktioner derimod komme frem i lyset. Et eksempel på dette er netop materialet fra Nordøstskåne, hvor vådbunden synes at spille en central rolle. Vådbunden optræder i en række af norrøne kilder, der kan bidrage til at belyse relationen mellem vikingetidens kosmologi og landskabsopfattelse. *Bredden af søen* står naturligvis centralt i denne undersøgelse, accentueret af det arkæologiske materiale. Spørgsmålet er, om iagttagelserne af det arkæologiske materiales deponeringsmønstre kan relateres til elementer i de skriftlige kilder, som ikke tidligere har påkaldt sig opmærksomhed.

I de norrøne kilder er en række søer og moser relateret til kvindelige gudeskikkelser (Näsström 1997:96-97). I både Vǫluspá 33 og Snorris Edda, Gylfaginning str. 34, 36 og

Skáldskaparmál 90 nævnes *Fensalene*, hvor Frigg bor. *Fensalene* kan oversættes med "salene i mosen" (Vigfusson 1991[1871]). I Grímnismál 7 omtales *Søkkvabekkr*, hvor Oðinn og Sága drikker af guldbægre. I Snorris Edda, Gylfaginning 34, er *Søkkvabekkr* det sted, hvor Sága bor. *Søkkva* betyder "at synke" (Vigfusson 1991[1871]), og en direkte oversættelse ville være "de sunkne bække". *Søkkvabekkr* oversættes i reglen med "de underjordiske vådbunde/vådmarker" (eksempelvis Steinsland 2005:237). Sága kan være et tilnavn til Frigg og udgøre et aspekt af denne gudinde. Navnet Sága er enten relateret til det oldnordiske *sjá*, som betyder søen/havet eller til *segja*, som betyder at sige (Simek 1993 [1983]:274). Gudinderne Frigg og Sága, måske en og samme skikkelse, har således bolig i vådbunden.

Et andet begreb for vådbund, *brunni*, forekommer i forskellige sammenhænge i kilderne. Vǫluspá 19-20 er i Ludvig Holm-Olsens udgave oversat til:

> "Ask vet jeg reise seg, Ygg-drasil kalt, kvit aur øses, over treet, (…) står evig grønn over Urds kjelde (*Urðar brunni*). Derfra kommer møyer, mangt vidende, tre møyer sammen, fra sjø (*sæ*) under asken"
>
> (Vsp 19-20; Holm-Olsen 1975)

Ved Urðr bor nornerne Urð, Verdane og Skuld, som råder over skæbnen (Vsp 20). Eftersom de er placeret i centrum af kosmos, ved Yggdrasil, må de have været vigtige skikkelser i den norrøne mytologi (Steinsland 2005:250). I Kormákr Øgmundarsons skjaldedigt Sigurðardrápa fra 960 slutter hver strofe med at spille an på forskellige hedenske myter (Simek og Pálsson 1987:314). Strofe 4 afsluttes med, at

> "Urð kom op af brønden (*komsk Urðr ór brunni*)"
>
> (Jónsson 1973:69)

Også Oðinn (eller thulen) hører hjemme ved Urðr, hvor han har sit sæde:

> "Tid er å tale, fra tularstolen (*thular stóli*) nå, ute ved Urds kjelde (*Urðar brunni*)"
>
> (HvM 111; Holm-Olsen 1975)

Urðr beskrives også i Snorris Edda. Her omtales stedet som gudernes domsted, som i Erik Eggens oversættelse lyder:

> "Den tredje rota til asken står på himmelen, og under den rota er det ein brunn som er særs heilag, og som heitar Urdarbrunnen (*Urðarbrunnr*); der har gudane domsstaden sin (*dómstað sinn*) (…) Det står ein fager sal under asken ved brunnen, og or den salen kjem det tre møyer, som heiter Urd, Verdande og Skuld (…) To fuglar lever i Urdarbrunnen; dei kallast svaner"
>
> (Snorri, Gylfaginning, Eggen 1973)

Mens nornerne i Vǫluspá ”kommer derfra” (dvs. fra Urðr), beskriver Snorri således, at ”deres sal” står ved Urðr. Urðr omtales i Vǫluspá både som *brunni* og som *sæ*, som er under asken Yggdrasil. *Sæ* betyder sø, mens *brunni* i reglen er oversat med ”brønd” eller sjældnere med ”kilde”. *Brunni* kommer af *brunnr*, som betyder brøndkilde, kilde, bæk, vandstrøm, vandingsplads. Der kan også være tale om et vandhul, eksempelvis i forbindelse med ordet *brunns-munni*, som betyder kanten af vandhullet (Vigfusson 1991[1871]). Hvis et træ kan have sine rødder i Urðr og hvis svaner kan leve der, må begrebet *brunnr* snarere forstås som en vådbund generelt – en sø, et vådbundsområde, et vand – snarere end som en menneskeligt konstrueret brønd. Tolkes Urðr som en sø, har den en træffende parallel i Vǫlundarkviða. I denne tekst fortælles, at Vǫlundr og hans to brødre mødte tre valkyrier på bredden af Ulvsøen (Úlvsiár). De sad og spant og ved siden af dem lå deres svaneham (Vkv 1). Mens der ved Urðr var tale om norner, optræder der her valkyrier. De tre kvinder og to svaner er her tre kvinder i svaneham (Vkv 1, samt prosaindledning). Hamskiftet fra svane til valkyrie synes at være sket på bredden af søen. De tre kvindeskikkelser fra Vǫlundarkviða har få ligheder med andre beskrivelser af valkyrier. Ligesom nornerne spinder disse tre kvindeskikkelser, men de synes dog ikke at spinde skæbner. De har flere ligheder med nornerne end med valkyrierne, da de ikke er knyttet til krigshandlinger, bærer våben eller rider, sådan som valkyrier gør i andre kilder (Bek-Pedersen 2006). I Vǫlundarkviða nævnes søens bred eksplicit, mens det i beskrivelserne af Urðr indirekte fremgår, at nornerne, Oðinns højsæde eller talerstol og gudernes tingsted befinder sig på bredden af dette vand.

Den anden *brunnr* i den norrøne kosmologi er Mímirs. Her befinder Mímirs hoved sig, og hver dag drikke Mímir mjød af Oðinns pant (Vsp 28). Dette genfindes i Snorris Edda, Gylfaginning, hvor *Mímisbrunnr* befinder sig under Yggdrasils rod. Både Mímirs selv og hans *brunnr* er fuld af visdom og kundskab, og da Oðinn vil drikke af brønden for at få del i denne viden, må han give sit øje i pant (Gylfaginning 15). Stednavnet Mimers-søen forekommer flere steder i Skandinavien. Dette antyder, at der har eksisteret en tro på søer med iboende visdom og råd (Simek 1993 [1983]:216-217). Samtidig indikerer tilstedeværelsen af stednavne med ordet Mímir sammensat med netop –sø, at *brunnr* ikke alene har været opfattet som en brønd eller en kilde, men lige så vel kan være en sø.

Hos Snorri optræder en tredje *brunnr*. I Gylfaginning nævnes, at den tredje (af Yggdrasils rødder) står over Niflheim, og under den ligger den *brunnr*, der hedder Hvergelmir. Den systematik i form af tredelingen af de norrøne *brunnar*, er ikke nødvendigvis i samsvar med

den norrøne hedendom, men kan meget vel være udtryk for Snorris forsøg på at systematisere det usystematiske og flydende i vikingetidens verdensopfattelser. Navnet Hvergelmir kan oversættes til "den boblende kedel" (Simek 1993 [1983]:166-167). I den ældre Edda, Grímnismál 26, er Hvergelmir den kilde, som bliver til alle floder (Grm 26). I dette vers fyldes Hvergelmir af, at det drypper fra hjorten Eiktyrne, som står på taget af Oðinns hal og spiser fra træet Læraðr. Dette træ kan være identisk med Yggdrasil (Simek 1993 [1983]:70). Hvis Hvergelmir er den *brunnr*, som alle vandløb udspringer af, kan der ikke være tale om en brønd, men snarere om en kilde eller en sø.

Strandbredden (*á landi*) er også stedet, hvor de første mennesker, Askr og Embla, bliver fundet. De er på dette tidspunkt sjæleløse/skæbneløse (*ørlǫglausa*), men Oðinn, Hænir og Lóðurr giver dem ånd, sind, varme og udseende/godt helbred (Vsp 17-18; Simek 1993 [1983]:21). Hos Snorri er det derimod Oðinn, Vili og Ve som skaber Askr og Embla af to træstammer, de finder, da de går langs strandbredden (*með sævarströndu*), ordret "langs søens strand" (Gylfaginning). Karl G. Johansson har på etymologisk grundlag argumenteret for, at Embla kan tolkes som en krukke eller vandbeholder, at Ask og Embla repræsenterer det mandlige og kvindelige, og de samtidigt udgjorde en modsvarighed for ask Yggdrasil og *Urðar brunnr* (Johansson 2000:48-52).

Både i de norrøne kilder og i det arkæologiske materiale synes bredden af søen således at spille en særlig rolle. I Hêliand, det saksiske evangelium fra omkring 830, fungerer en saksisk opfattelse af landskabet som et tydeligt, strukturerende element. Eksempelvis bliver den ørken, hvor Kristus vandrer, oversat med en stor skov, og indstiftelsen af nadveren omtales som "den sidste store mjød-hal fest med krigerfølget" (Hêliand, sang 55, oversat i Murphy 1992). Også strandbredden spiller en særlig rolle i denne tekst. Når Kristus i Hêliand kalder sine disciple til sig, sker dette konsekvent på strandbredden (Murphy 1992:40, note 63). Dette kunne betyde, at bredden af stranden udgjorde et centralt element i det kognitive landskab i 800-tallet hos dette germanske folk, der boede tæt på det skandinaviske område. At bredden var et vigtigt sted styrkes af skjaldedigtet "Af et kristeligt digt", forfattet af skjalden Eilífr Goðrúnarson i 900-tallet – 1000-tallet. Det beskrives i dette digt, at Kristus har sit sæde i syd af Urðrs brønd (Simek 1993 [1983]:243):

> "Således har Roms stærke konge bestyrket sin magt over de hedenske lande; man siger at han har sæde sydpå ved Urðs brønd (*Urðar brunni*)
>
> (Eilífr 3; Jónsson 1973:144)

Der er dermed et sammenfald mellem forekomsten af Oðinn, der har sit sæde på bredden af Urðr (Hvm), Kristus, der tale til sine disciple på strandbredden (Hêliand) og Kristus, der har sit sæde i syd af Urðrs *brunnr* (Eilífr Goðrúnarson). En sådan blanding af hedenske og kristne billeder er fremtrædende i flere skjaldedigte fra det sene 900-tal og 1000-tallet (Jesch 2004:59-60). Bredden af Urðr fremstilles således som et sted, hvor enten "mellempersonen" mellem mennesker og gud(er), det være sig thulen eller Kristus, kan kommunikere med menneskene – eller simpelthen som det sted, hvor den vigtigste gud hører hjemme. Med Eilífr Goðrúnarsons digt i hånden bliver det tydeligt, at der ikke i sig selv fremstår nogen modsætning mellem den strukturering af verden, som kommer til udtryk i de norrøne kilder, og en tidlig kristen forestilling om landskabet. Idet Kristus sidder ved Urðr, træder han ind i et førkristent landskab, og bekræfter dermed skjaldens ord om, at han har styrket sin magt. Med dette billede fremgår det også, at vi ikke skal forestille os et hedensk og et kristent kognitivt landskab som to forskellige størrelse, men snarere opfatte det således, at Kristus som en del af kristningsprocessen bliver sat ind i den allerede eksisterende strukturering af landskabet.

Adam af Bremens krønike udgør endnu en kilde til at studere vådbunden som kontekst. I beskrivelsen af de hedenske ofringer i Uppsala står, at: "Ibi etiam est fons, ubi sacrificia paganorum solent exerceri" (Adam af Bremen, skolie 138). Det betyder, at "der er også en *fons*, hvori der gøres hedenske ofre." Ordet *fons* oversættes i reglen med brønd, formodentlig for at relatere begrebet til Urðrs og Mímirs *brunnr*. Imidlertid kan ordet *fons* lige så vel oversættes med kilde eller kildevæld (Jensen og Goldschmidt 1942; Lund 2004:208). På samme måde som ordet *brunnr* kan betydningerne af *fons* bedre forstås i relation til denne tids landskabsopfattelser, hvis begrebet opfattes som et vand på et mere generelt plan. Der behøver således ikke at være tale om en menneskeskabt konstruktion som en brønd, men om ofringer i en naturlig vådbund. Den følgende linie i skolien omtaler, at ofringerne i denne *fons* også består af mennesker. Det er derfor interessant, at druknedøden ligeledes er et motiv i de norrøne kilder. I Snorris Edda, Skáldskaparmál får dværgene mjøden i deres besiddelse ved først at drukne jætten Gilling og dennes kone i søen. Relationen mellem mjød og druknedøden er på samme måde et gentaget motiv i Saxo Grammaticus' Gesta Danorum og i Snorris Heimskringla (Warmind 2004:139). Eksempelvis drukner den svenske kong Hunding (Saxo, liber 1), da han falder i det enorme kar med mjød (Saxo, liber 1 8.27). Vandet spillede imidlertid også en central rolle i den tidlige kristendom, dels ved dåben og dels i form af helligkilderne (Steinsland 2005:445). Motivet med druknedøden fra Saxo og Snorri skal dog

næppe ses som et billede på dåbshandlinger, da de drukner i mjød, som direkte er tilknyttet hedenske kulthandlinger.

Også en engelsk kilder giver indikationer på, at vådbunden var et centralt element i det nordgermanske område i det kognitive landskab før kristendommens etablering. I Life of Willibrord beskriver Alcuin (735-804) en flok missionærers ophold på en ø mellem friserne og danerne. Øen kaldes Fositeland (Heligoland), og Alcuin angiver, at dette var efter guden Fosite, som folkene der dyrkede, og hvis tempel stod på denne ø. Ifølge Alcuin havde hedningene sådan respekt for dette sted, at ingen af lokalbefolkningen ville have noget at gøre med det kvæg, der græssede dér. De tog heller ikke vand fra *den boblende kilde* på stedet undtagen i dybeste tavshed[29]. Mens Willibrord var på øen, døbte han tre personer i denne kilde (Talbot 1954:110; Wilson 1992:40). Ifølge Snorris Gylfaginning var Forsite Oðinns søn, som hævnede sin far under Ragnarok. Denne karakter kendes ikke fra de øvrige norrøne kilder, men det kan ikke være resultatet af Snorris fri fantasi, da gudenavnet indgår i flere teofore stednavne (Brink 2007a). Beskrivelsen af "den boblende kilde" på Fositeland udgør en slående parallel til Hvergelmir, den boblende kedel. Det er langt fra givet, at den, der nedskrev Grímnismál, hvor Hvergelmir nævnes, havde læst Alcuin. Dermed optræder beskrivelsen af den boblende kilde som et element i det hedenske kognitive landskab i to formodentlig uafhængige kilder, hvilket øger muligheden for, at der her er tale om fragmenter af genuine træk fra den hedenske religion.

En sammenstilling af disse meget forskellige kilder viser, at vandet, søen, indgår i en række sammenhænge:

- I de tekster, der har været anvendt som primære kilder til at belyse vikingetidens kosmologi, optræder flere *brunnar*, hvilket kan oversættes til kilder eller vande. Ud fra deres funktion fremstilles de mere specifikt som søer.
- Den første af disse *brunnr* er Urðr. Kvindelige skikkelser – gudinder, norner eller valkyrier – samt svaner er knyttet til dette vand. Samtidig har Oðinn, thulen eller Kristus sit højsæde eller talerstol på bredden af Urðr.
- Den anden er Mímirs. Denne *brunnr* er forbundet med mjød og visdom. Her søger Oðinn til for at få gode råd.

[29] "Qui locus a paganis in tanta veneratione habebatur, ut nihil in ea vel animalium ibi pascentium vel aliarum quarumlibet rerum quisquam gentilium tange audebat, nec etiam *a fonte, qui ibi ebulliebat*, acquam haurire nici tacent praesumebat" (Surius 1617:130; Alcuin 1873:47-48; min kursivering). Direkte oversat er der tale om "en kilde, som dér koger/sprudler i vejret/bobler" (Jensen og Goldschmidt 1942).

- Hvergelmir i Niflheim giver vand til en række floder, kan være den tredje *brunnr*. Navnet, den boblende kedel, giver klare associationer til Alcuins beskrivelse af en hellig, boblende kilde hos friserne.
- Netop bredden af søen går igen som det centrale sted i disse meget forskellige tekster. Ved bredden optræder visdom, norner, Oðinns og Kristi sæde, svaner og hamskifte fra svaner til valkyrier, samt transformationen af sjælesløse skikkelser til de første mennesker, Askr og Embla.
- Der er tillige flere eksempler på ting, der anbringes i vandet, samt på mennesker, der drukner i en kilde eller et mjødkar.

Der er åbenbare overlapninger i de aktiviteter, der foregår ved vandkanten i disse kilder. Et træk, der går igen ved disse meget forskelle karakterer og fænomener, er breddens liminale rolle. Her sker hamskifte, transformation fra det livløse til det levende, og her har den vigtigsted gud sit højsæde. Samtidig er det også i det arkæologiske materiale bredden af søen, der springer i øjnene. Ved sine undersøgelser af Råbelöv Sjö skriver Ahlén til Nordisk Museum, at størstedelen af materialet bliver fundet netop ved søens bred. Også deponeringerne ved Tissø er foregået ved, at våben og smykker blev kastet ud fra bredden af søen (Jørgensen 2002). Nedlæggelserne i søer og vandløb omkring Kristianstad fandt sted fra 600 – starten af 1000-tallet, en tid hvor mange af de beskrevne elementer, der er bevaret i de skriftlige kilder, kan have været centrale dele af verdensopfattelsen og selvforståelsen. Bredden af søen, *brunns-munni*, udgjorde tydeligvis et centralt punkt i både verdensopfattelsen og landskabsanvendelsen.

Smeden ved bredden

I de norrøne kilder figurerer nok en skikkelse på strandbredden – nemlig sagnsmeden. I oldnordiske sagn er de mest kendte smede Vǫlundr fra Vǫlundarkviða og Regin fra Sigurdssagnet. Mens dværgene i den norrøne mytologi hører til i jorden, stenen og fjeldet (se kap. 5.3 samt Steinsland 2005:250), synes Vǫlundr og Regin at være relateret til bredden af vandet. I Eddadigtet Reginsmál fremgår det, at Regin smeder sværdet Gram til Sigurd, og derefter går ned og stikker det i floden, da han skal teste dets skarphed. Den præcise placering af Regins smedje fremgår ikke af kilderne til sagnet om Sigurd Fafnersbane, men floden synes således at ligge nær smedjen (RgM, prosatekst 14 - 15; Vølsungasaga, kap. 15). Billederne på en række svenske runesten anses for at være gengivelser af scener fra Sigurdssagnet. Den mest kendte af disse ristninger, Ramsundsberget (Sö 101), tolkes som den halshuggede Regin

med sit smedeværktøj. Også her kobles Regin med vandet, idet Ramsundsberget i vikingetiden udgjorde bredden af en sø. Dele af Sigurdssagnet optræder også på Gökstenen (Sö 327) – en ristning som ligeledes ligger på en vikingetids søbred. Sammenstillingen af disse to ristninger og teksterne om Regins smedje, viser således en klar forbindelse mellem Regin og bredden af vandet. I modsætning til Regins smedje er placeringen af Vǫlundrs smedje klart stedfæstet i Vǫlundarkviða. Vǫlundr holdes fanget på Sævarstaðr (af *Sævar*: søens og *stadr*: sted), en lille holm lige ved land (*er thar fyrir lande*) (Vkv 17 og følgende prosatekst). Formuleringen *fyrer lande* bruges i andre norrøne tekster for at beskrive strandbredden (Vigfusson 1991[1871]). Det nævnes således eksplicit, at smedjen på holmen Sævarstaðr ligger ved strandbredden. Sagnene om Vǫlundr og Regin har været velkendte i vikingetiden, idet elementer af disse sagn er bevaret i henholdsvis Vǫlundarkviða og Reginsmál i Eddadigtningen, og både Vǫlundr og Regin optræder på ikonografiske kilder fra Sydskandinavien og fra England fra yngre jernalder og vikingetid (Blindheim 1972; Hauck 1977:5; Andrén 1989; Staecker 2004:56-60; Fuglesang 2005:75).

En anden karakter, der kan belyse smedens placering i det kognitive landskab, er høvdingen Skallagrim fra Egil Skallagrimssons Saga. Meget taler for, at sagaen er nedskrevet af Snorri i første halvdel af 1200-tallet (Meulengracht Sørensen 1991:314; Johansson 1992:7). Sagaens handling foregår i 900-tallet, og en række af Egills skjaldedigte fra denne tid, som den nævnte Sonatorrek, er bevaret i sagaen. Flere af Skallagrims egenskaber stemmer bedre overens med ideen om en person i hedensk tid end med en karakter fra Snorris samtid. Også hans søn Egil fremstår i de hans skjaldedigte, som er bevaret, som en mand, der praktiserede Oðinn-dyrkelse. Blandt Skallagrims mange kendetegn er hans evner som smed, hvilket også kommer til udtryk i hans navn: *Skalla* er den tykke del af hammeren, mens *grimr*, en typisk endelse i mandsnavne, med betydningen tildækning til ansigt, maske, også er et af Oðinns tilnavne (Vigfusson 1991[1871]). Som ambolt anvender Skallagrim en stor sten, som han har hentet op fra bunden af havet ved smedjen, og som han lægger på dørtærsklen til smedjen[30]. Skallagrims smedje ligger ved havet langt fra bebyggelse. Da en troldkvinder råber efter Skallagrim, kaster han en stor sten efter hende (denne sten kan være identisk med

[30] Egil saga 30*: Siðan steig hann firi borðok kafaði ok hafði vpp með sér stein ok færði vpp í skipit (...) ok bar steininn til smiðju sinnar, ok lagði niðr firi smiðjudyrum, ok lúði Þar síðan járn við.* (Sedan hoppade han över bord och dök och hade en sten med sig upp och tog den ombord på skeppet (…) Han bar stenen till sin smedja och lade den vid dörren till smedjan och hamrade sedan järn på den)(oversættelse af Karl G. Johansson, 1992).

amboltstenen), og hun og stenen lander i vandet[31]. Sagnsmedene, Vǫlundr, Regin og Skallagrim, har dermed alle deres smedjer på bredden af vandet.

- Bredden af søen synes således på det narrative plan at være forbundet til sagnsmede

I førindustrielle samfund foregår smedehåndværket i reglen skjult, adskilt fra bebyggelsen (Rønne 2002; Barndon 2004), og de norrøne kilder synes at støtte dette billede. Flere af værktøjsdepoternes fundsteder er blevet udgravet, uden at der er fundet spor efter smedjer (Lund 2006). Nedlæggelsesstederne synes snarere at repræsentere det sted, hvor smeden hørte hjemme i det kognitive landskab, end det sted, hvor den virkelige smed befandt sig i vikingetid. Værktøjsdepoter kan alle være nedlagt i tiden o. 950 til starten af 1000-tallet (Lund 2006:324-326). Når smedens redskaber nedlægges på det sted, hvor smeden hørte hjemme i det kognitive landskab, skal det måske forstås i relation til, at dette værktøj var involveret i transformative processer. Etnografiske studier indikerer, at smeden i en række kulturer tilskrives særlige egenskaber, idet han håndterer transformative kræfter ved omdannelsen fra en død råvare til en levende, social genstand (Helms 1993:18; Barndon 2004). Ideen om smedens særlige evner til at omdanne kommer også til udtryk i norrøne myter og sagn om smede (Price 2002:57; Gansum og Hansen 2004:346). Transformationskræfter synes at være på spil, da Regin genskaber sværdet Gram (Schjødt 1994; Hed Jakobsson 2003:148). Tilsvarende kan Vǫlundrs omskabelse af kongesønnerne fra mennesker til metalgenstande ubetinget betegnes som transformativ formåen (Vkv 24-25; Lund 2006:331-332; Østigård 2007:40-41, se også kap. 2.3). At smedjer var rum for transformation understreges af, at smedjer kunne omdannes til kirker. På Island er fem ud af ni kirker opført på ruinerne af en gårds smedje. Af disse er tre kirker fra sent 900-tal – o. år 1000 (Hed Jakobsson 2003:31). Selvom sagnsmedene som figurer også optræder i kristne kontekster, kan smedens rolle i denne tid have været under forandring. Fra at være en mestersmed i yngre jernalder, var smedene nu på vej ind i en tid med storskalaproduktion. Deponeringen af den gamle håndværkers redskaber kunne være en måde at håndtere disse genstande, der ikke længere kunne eller skulle anvendes. På grund af de sammenhænge, de i løbet af deres sociale liv havde indgået i.

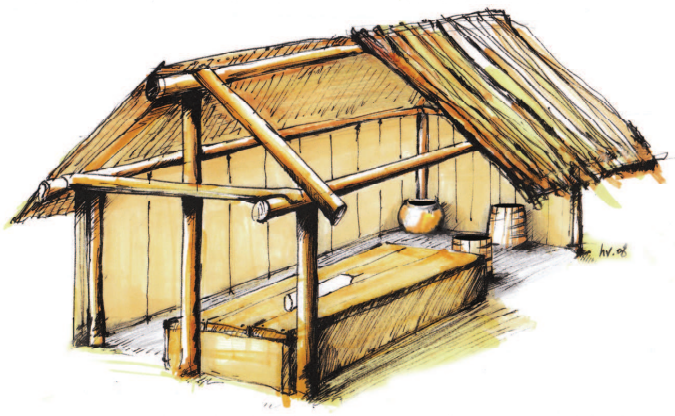
[31] Egil saga: 40: *Skallagrímr kastaði epter henni steini miklum, ok setti milli herða henni, ok kom huárki vpp síðan* (Skallagrim kastade en stor sten efter henne och träffade henne mellan skuldrorna, och hun kom inte upp efter detta)(oversættelse af Karl G. Johansson, 1992).

Kedlen i de norrøne kilder

Kedler var som nævnt en af de genstandstyper, der blev nedlagt sammen med smedeværktøjet. Forekomsten af sådanne kedler i depoter og grave er primært tolket som simple kar til madlavning, som eksempelvis "blikspanden" fra Bjerringhøj og "madkedlen" fra Gokstad. En måde at tilnærme sig de betydningslag, der knyttede sig til sådanne særlige genstande kan være at undersøge, hvor og med hvilken rolle kedler optræder i de norrøne kilder. De to norrøne begreber for kedel, *hverr* og *ketill,* er synonymer (Vigfusson 1991[1871]). I Eddadigtene omtales kedlen flere steder som mjødbeholder. Mjødens oprindelse er udførligt beskrevet i Snorris Edda, Skáldskaparmál. Her skildres, hvordan Aserne skabte manden Kvasir af spyttet fra aserne og vanerne. Dværgene Fjalar og Galar slog ham ihjel, og lod hans blod løbe ned i to kar, kaldet *Bóðn* og *Són*, og en kedel, kaldet *Oðrærir*. Dværgene blandede honning i blodet, og af dette blev der en mjød, som gør den, der drikker af det, til skjald eller vismand (Skáldskaparmál). Oðinn stjal *Oðrærir* og bragte den Asgård (HvM 107). Mjøden er samtidig nært forbundet med skjaldekunsten, som også omtales i kvadet *Vellekla* fra slutningen af 900-tallet som Kvasirs blod (Vellekla, 1). Da Oðinn hænger sig på træet som et offer til sig selv, får han lov at drikke af det kostbare mjød, der østes op af *Oðrærir* (HvM 140). *Oðrærir* betyder den, som rører sindet eller sætter sindet i bevægelse. *Bóðn* oversættes til det latinske *dolium*, som er et vinfad eller en tønde af træ (Jensen & Goldschmidt 1942; Vigfusson 1991). Der er således formodentlig tale om et trækar til opbevaring af alkohol, mens *Són* indgår i det danske begreb *at sone* og relaterer sig til offer. Religionshistorikeren Ulf Drobin har peget på, at mjøden, *Oðrærir* og Mímirs brønd optræder som metonymer i de norrøne kilder, da betegnelse *Oðrærir* anvendes om både mjøden og Mímirs *brunnr* (Drobin 1991:105-110,125). Endvidere betegner *Oðrærir* selve den kedel, som indeholdt Kvasirs krop. Kedlen, kroppen og mjøden har dermed i denne forbindelse sammenfaldende egenskaber.

Anskaffelsen af kedlen med mjød forekommer i en anden version i Eddadigtningen. Her er det ikke Oðinn, der erhverver den, men Þórr. I Hymiskviða er bryggekedlen hos jætten Hymir. Þórr og Týr drager af sted for at erobre denne kedel (*hverr*), der også omtales som kogekedlen (*løgvelli*) (Hym 6). I Hymirs bolig sidder den stygge bedstemor, der råder de to til at gemme sig under kedlerne (Hym 9). De gemmer sig under salens gavl, men da Hymir kommer hjem, er hans blik nok, for at stolpen knækker, og ni kedler falder ned, kun én går ikke i stykker (Hym 12-13). Efter at have forsøgt at fange Midgårdsormen, konkurrerer Hymir med Týr og Þórr. Hymir lover dem ølkedlen, hvis de klarer at bærer den ud i gården (Hym

33). Kedlen er her betegnet med kendingen *ølkiól* (øl-skibet). Þórr tager fat om kanten af kedlen, og bærer den på hovedet, så hanken hænger om fødderne på ham (Hym 34). Han bærer den ind på gudernes tingsted, hvor aserne hvert år skal drikke øl af den (Hym 34,39). Da Ægir har fået den store kedel (*ketil…mikla*), gør han klar til at byde aserne øl (Ls, prosaindledning). Kedlen er således et centralt element for fremskaffelsen og indtagelsen af denne drik.

Figur 5. Rekonstruktion af kammergraven fra Bjerringhøj ved Mammen med kedlen og de to trekar i det nordvestlige hjørne. Tegning af Hege Vatnaland

Graven fra Bjerringhøj indeholdt som nævnt en kedel og to kar, som stod samlet i hjørnet af kammeret uden for kisten (se fig. 5). Denne opsætning modsvarer netop *Oðrærir*, *Bóðn* og *Són*. Kedlen fra Bjerringhøj var ca. 400 år gammel, da den blev lagt i graven. Der var således næppe tale om en tilfældig blikspand, men derimod om en genstand, der bar på særlige betydningslag. Sættet med kedlen og de to kar kan repræsentere, at myten om Kvasir blev iscenesat i gravkammeret (for en videre diskussion af graven fra Bjerringhøj, se kap. 4.4). Fundet indikerer dermed, at metalkedler kan have fungeret som mjødbeholdere, med mytiske referencer.

Både i Saxo Grammaticus Gesta Danorum og i Snorris Heimskringla optræder fortællinger om konger, der drukner i mjødkar[32]. Netop tilstedeværelsen af mjødkaret indikerer antageligt en rituel situation (Warmind 2004:139). Billedet bliver endnu mere komplekst, da der synes

[32] Eksempelvis Gesta Danorum bog I.8.27; Heimskringla Ynglinga Saga 14

samtidig at være et vist sammenfald mellem *brunnar* og kedler: Mímir drikke mjød af sin *brunnr*, og den tredje *brunnr*, Hvergelmir, betyder den boblende kedel. Samtidig beskrives både Mímirs *brunnr* og mjøden som visdommens kilde, og mens der i Eddadigtningen forekommer en boblende kedel, beskriver Alcuin frisernes hedenske ritualer ved den boblende kilde. Når kedler nedlægges på kanten af vandet, giver dette en dobbelt symbolik, idet vandet og kedlen jo synes at være aspekter af samme koncept. Deponeringer af kedler kan dermed ses som en iscenesættelse af vådbunden som en repræsentation af Mímirs *brunnr*. I den norrøne mytologi synes der således at være et forløb af væske, der går i beholdere og bliver et med dem, for igen at blive væske. Yggdrasil vandes med vandet fra Urðr, geden og hjorten gnaver af træet, og fra dem flyder væsken dels ned i en beholder som mjød og bliver dels til vandet i alle floder (Lyngra 1995:28-29). Kedlerne og vandene bliver dermed forskellige beholdere for de samme væsker.

Kedler optræder også i en anden sammenhæng i de norrøne kilder. I Guðrunarkviða 3 vil Gudrun bevise sin uskyld efter anklager om utroskab. Hun beder derfor om, at kong Sakse vier eller velsigner en sydende kedel (*hver vellanda*), hvorefter hun stikker hånden i kedlen. Hun tager ædelsten op fra bunden af kedlen, og da hun ikke bliver brændt, erklærer hun sig skyldfri ved hellig kraft. Herkja, som havde opdigtet utroskaben, må derefter stikke hånden i kedlen. Hendes hånd bliver svedet rød, og hun bliver derefter smidt ud i den rådne mose (Gkv 3:6-11). Digtet indgår i sagnkredsen omkring Sigurd Fafnersbane og hans efterkommere. Digtet kan være en sen konstruktion, fra 1000 – 1100-tallet, da flere personer, som ikke forekommer i den øvrige Edda-digtning, nævnes (Simek og Pálsson 1987:125).

I Håkon den Godes saga bruges kedlen under blóten. Det beskrives, at der i hovet under blóten var ildsteder langs midtgulvet og kedler over dem (14). Deltagerne forsøger at få den kristne konge til at æde hestekød. Da han afstår fra dette, bliver han først budt suppen, og siden suppefedtet, hvilket han ligeledes afviser. Sigurd Jarl beder da kongen om at gabe over hanken til en af kedlerne, men kongen lægger et lindeklæde over hanken, før han gaber over den (17). Kedlen er her beholderen for produktionen af offermåltidet. Det kan være dette aspekt af kedlen, der henvises til i Grímnismál, hvor der står, at hjemmene åbnes, når asernes sønner flytter kedlerne af ilden (Grm 42).

I Kjalnesinga Saga fortælles om blotaktiviteter ved et hov på Island, hvor Þórr og andre guder stod opstillet. Foran Þórr stod et alter. På dette brændte et bål, som aldrig skulle slukkes. Oven

på alteret lå en stor sølvring til at sværge ed på, og der stod en stor kobberkedel. Alt blodet, som bliver ofret til Þórr, skulle hældes i kedlen, som de kalder offerblotskedlen (*blótkeldu*). Ifølge sagaen skulle kedlens indhold stænkes over mænd eller kvæg. Indviet kvæg skulle anvendes som offer. De ofrede mennesker skulle kastes i offermosen, der var uden for døren (Kjaln Saga: 2). Sagaen er først nedskrevet i 1300-tallet. Et tilsvarende scenario optræder i Eyrbyggja Saga. Her er det ikke en kedel, men en offerblodsskål (*hlautbolli*), der står på alteret. I dette kar var en blod-ten (*hlautteinn*), som skulle anvendes til at sprøjte fra karet med blodet (Eyrb. IV). Konceptet med at blodet fra blóten opbevares i en kedel har en tydelig parallel i Håkon den Godes saga, men offerdyrene i Kjalnesinga Saga er kvæg og ikke heste. Samtidig kan der trækkes en parallel fra Kjalnesinga Saga til Guðrunarkviða 3, hvor kedlen og mosen optræder sammen. Her kunne det indvendes, at beskrivelsen af stænkningen af blod også har paralleller i Eksodus XII, 22. Dette udelukker imidlertid ikke, at beskrivelserne af opbevaringen af offerblod i en kedel eller en stor skål kan være baseret på reel viden om kultaktivitet på Island i vikingetiden. Ordet *blóta* har oprindeligt haft betydning ”at stænke” (Steinsland 2005:276). Beskrivelserne af stænkning med blod og maling af bygninger med blodet fra offerdyr optræder i en række norrøne kilder. Igen sammenfalder vandet og kedlen, her i aspektet af kedlen og mosen som beholdere for offeret. Kedlen optræder også i relation til en anden type natur, nemlig lunden. I Vǫluspá 35, hvor vølven så Loki ligge bundet i *hvera lunda*, kedel-lunden (Vsp 35). Lunde i stednavne og norrøne kilder er tolket som naturhelligdomme. De forekommer i stednavne sammensat med gudenavne, men kun få sådanne steder er foreløbigt udgravet (Vikstrand 2001; Andersson 2004). Måske er begrebet kedel-lunden opstået som en omskrivning af offer-lunden.

I det arkæologiske materiale findes vikingetidens kedler som nævnt primært i mandsgrave og i depoter med smedeværktøj. Det eneste sted i de norrøne kilder, hvor en smed optræder sammen med en kedel, er i Egil Skallagrimssons Saga. Høvdingen og smeden Skallagrims sidste handling er at ride ud med en kiste og en kedel og lægge dem ned i en kilde med en sten over (Egils Saga:58). Denne kiste indeholdt ikke smedens redskaber, men snarere det sølv, som han ikke ønsker, sønnen Egil skal få i arv. Handlingen i Egil Skallagrimssons saga foregår i samme tid, som værktøjsdepoterne nedlægges i Sydskandinavien. Sammenfaldet mellem Skallagrims nedlæggelse af kisten og kedlen og værktøjsdepoternes landskabsmæssige placering taler for, at der i den sene vikingetid var kendskab til virkelige deponeringer af smedekister og kedler i vand.

Hvis kedlerne fra værktøjsdepoterne Nosaby, Mästermyr, Tjele, Veksø og Smiss skal tolkes konkret som beholdere til mjød, bliver deres relation til smedene umiddelbart mere abstrakt. Der findes imidlertid en relationen mellem smedning og ølbrygning i en fjern og noget ældre parallel: den irske gud Goibniu, som både var gud for smedningen og ølbrygning. Han leder gildet i det hinsides, hvor øllet fra hans kedel beskytter mod sygdom og død (Green 1998:78). Spørgsmålet er, i hvilken grad, irsk mytologi kan inddrages i forhold til den skandinaviske vikingetid. Religionshistoriske studier har ikke lagt vægt på sammenfald mellem norrøn og irsk førkristen mytologi, da Irland i vikingetiden allerede havde været kristent i 400 år. Imidlertid synes den irske førkristne mytologi og de mange heltesagn fra området at have flettet sig ind i de irske tidligmiddelalderlige helgenfortællinger. Også kongemagten i Irland brugte aktivt de førkristne myter som en del af det sakrale kongedømme (Van de Noort og O'Sullivan 2006:73). Det arkæologiske materiale fra vikingetiden peger i retning af en stærk kontakt og påvirkning fra de britiske øer. Kontakten med de britiske øer kan teoretisk set også have øget kendskabet til irske myter og sagn, som eksemplet med Rígsþula indikerer (se også kap. 7.1). Irske forestillinger om forholdet mellem smedning og brygning kan i teorien også have nået skandinaviske befolkningsgrupper i den sene vikingetid.

Kedlen, kroppen og kanten af vandet

Kedlerne kan, som andre genstande fra vikingetid, have haft en dobbelt rolle. De indgik på den ene side i hverdagslivet, men de var samtidig forbundet med grundlægende aspekter af kosmos. Kedlerne blev formodentlig anvendt i produktionen af hverdagens måltid. Samtidig optræder de i de norrøne kilder i forbindelse med produktion og opbevaring af mjød og som kogekar for blótmåltid, som begge er elementer i hedensk kultudøvelse. Det kan naturligvis ikke undre, at kedlerne ikke optræder som hverdagsgenstande i de norrøne kilder, da disse primært omhandler ikke-hverdagslige hændelser. Det er dog påfaldende, at kedlen nævnes eksplicit og også navngives i flere uafhængige kilder.
Kedler indgår således i de norrøne kilder i forskellige kontekster:

- Til at brygge og opbevare mjød
- Som den omdannede krop af Kvasir, som er dannet af en anden væske, gudernes spyt
- Som repræsentant og beholder for blót-måltidet
- Til en prøvelse

På et almenmenneskeligt plan findes beholdere, som kedler, med væske som en tilbagevendende metafor for kroppen. Konceptet ”kroppen som beholder” er en kropsliggjort

metafor, der er særligt velegnet ved transformation. Per Ditlef Fredriksen vist, at denne metafor er central i forståelsen af anvendelse af spandformede lerkar i grave fra ældre germansk jernalder, hvor lerkarret i gravlæggelsen overtager kroppens rolle som beholder (Fredriksen 2002:21). Denne metaforiske tænkning kan ligeledes være relevant for at forstå søens og kedlens rolle i den norrøne mentalitet. At også en sø eller en mose er en beholder, en krop, indfanges i den engelske term "a body of water". Som kategorier overlapper de to størrelser, kedlen og vandet, hinanden og griber ind i hinanden i den norrøne mytologi. De to kategorier er aspekter af samme rumlige metafor: beholderen med væske som metafor for kroppen. Søen har yderligere ligheder med kedlen. Når en sø eller mose er varmere end omgivelserne, lægger der sig en fordampningståge ovenpå, der i folkemunde og folketro betegnes som "mosekonebryg". Billedet bygger på en ide om søen som den kedel, mosekonen brygger i. Denne folketro har ikke nødvendigvis oprindelse i førkristne forestillinger, men den illustrerer ligheden mellem perceptionen af kedlen og søen. I de norrøne kilder var udvalgte "bodies of water", Urðr og Mímirs *brunnr* beholdere for væske, som blev anvendt til henholdsvis at vande Yggdrasil og som var den mjød, Mímir og Oðinn drak af. Den tredje *brunnr* kaldes Hvergelmir, den boblende kedel. Begge kategorier, kedlen og vandet, er beholdere for offeret i form af *blótkeldu* og offermosen. Hymirs ølkedel anbringes på gudernes tingsted, hvilket i andre tekster beskrives som bredden af Urðr. Guderne skal hvert år drikke af denne kedel, ligesom Mímir og Oðinn drikker af Mímirs *brunnr*. Handlingen i Hymiskviða understreger samtidig, at kedler både optræder som kogekar til særlige måltider og til at brygge øl i. De enkelte kategorier, kedlen, søen, *brunnr*, er dermed ikke identiske, men har overlappende aspekter. Begrebet *hverr*, som anvendes om kedler i de norrøne kilder, er på Island også anvendt som navn for både varme kilder og for kilder generelt. De islandske mineralske kilder kaldes også for *öl-kelda*, altså øl-kilde (Vigfusson 1991[1871]). *Hverr* kan også have dannet de danske stednavne Hverrestrup og Værløse. Disse landsbyer kan begge have fået deres navn fra en nærliggende sø. Navnene kan dog også være dannet af gl. dansk *hværf*, som betyder vending (Kousgård Sørensen 1978:196). Sammenfaldet mellem kedler og søer kommer også til udtryk i en række danske og svenske stednavne med forledet *Kedel-*, såsom Kedelsø, Kedelmose, Kettilsjø og Kitteln (Kousgård Sørensen 1981:61). Kedelmoser dækker som begreb over moser uden naturligt afløb, dannet ved afsmeltningen af dødis. Begrebets alder er ukendt, men kan således bygge på en forestilling om kedler og søer som parallelle størrelser. Eftersom både *hverr* og *ketill* har affødt navne på søer, må koblingen af kedler og søer være af ældre dato. Det tredje begreb for kedlen i de norrøne kilder, *løgvelli*, gengives som "kogekedel". *Løg* kan oversættes direkte med en sø eller havet, men bruges i

omskrivninger om væsker, primært mjød. *Vellir* kommer af *vella*, som betyder at koge (Vigfusson 1991). Karret med den kogende væske, kedlen og kilderne på Island beskrives således med det samme begrebsapparat. Påfaldende nok bliver det pointeret i Hymiskviða, at Þórr tager fat i kedlens kant (*þremi*) for at løfte den (Hym 34). Denne *þremi*, som Þórr griber om, kommer af *þrómr*, som dels betyder kant eller grænse, men også søbred eller strandkanten (Vigfusson 1991[1871]). Hvis kedlen er metonym for søen, er det således bredden af søen, som guden griber om.

Forbløffende nok har netop søer, kedler og brønde overlappende funktioner og betydninger i engelske og walisiske kilder fra ca. 600 – 1200 (Green 1998:66). Både kedler og søer har i disse kilder rollen som en port til det hinsides (Green 1998:64; Van de Noort og O'Sullivan 2006:73). I irske kilder fra samme tid optræder magiske kedler, der kommer op af en sø, kedler der helbreder sårede krigere og kedler til brygning af en øl, der giver udødelig (Green 1998:64-78). En engelsk lovtekst fra 1200-tallet peger i retning af en entydig kobling mellem *mænd* og kedler, selvom kedlerne nævnes i relation til madlavning. I dette samfund var tre ejendele uundværlige for en mand af høj stand: hans harpe, hans kappe og hans kedel (Green 1998:75). Denne forbindelse mellem mænd og kedler genfindes i de norske grave fra vikingetid, hvor metalkedlerne er en genstandstype, der optræder i mandsgravene. Sammenfaldet mellem de roller, kedlerne spiller i de norrøne og de britiske kedler, er påfaldende. Det kan enten ses som udtryk for, at kontakterne mellem Skandinavien og de britiske øer også udmøntede sig i fælles koncepter forholdet mellem vådbunden og kedlen. Eller det kan skyldes, at kedlerne som beholdere på et almenmenneskeligt, arketypisk plan indbyder til denne form for kategorisering. Sammenfaldene i betydningslag knyttet til vådbunden i Skandinavien og de britiske øer belyses i kapitel 7.

Landskab og andre typer materiel kultur kategoriseres efter den samme type principper – et forhold som kun i begrænset omfang er blevet brugt i den arkæologiske forskning (Jones 1998:302). Denne tilgang rummer imidlertid et stort potentiale til at forstå relationen mellem kedlerne og bredden af søen. Selve om søen er et landskabselement og kedlen er en genstand, synes de at blive kategoriseret på samme måde i vikingetid, hvilket både kommer til udtryk i det arkæologiske materiale og de norrøne kilder. Menneskets registrering af en genstand sker altid i sammenligning med menneskets egen krop (Merleau-Ponty 1962:108). Mennesker kategoriserer verden gennem metaforer. Kroppen kan opfattes metaforisk – som den grundlæggende måde, mennesker organiserer verden – som en beholder, hvis overflade deler

mellem det, der er inden i og det, der er uden for. Mennesket projicerer denne orientering af inden i og uden for til andre fysiske objekter (Lakoff og Johnson 1999:20-32). Dermed bliver omridset af beholderen central i skellet mellem subjekt og objekt, mellem det, som er i beholderen, og det som ikke er en del af den (Fredriksen 2002:29; Lakoff og Johnson 2003[1980]:27-29). Beholdere, som både kedlen og søen, har en overflade, og en naturlig grænse for, hvad der er inde inden i og uden for. Med denne rumlige metafor for øje bliver det muligt at se, hvorfor bredden af søen kan fungere som et centralt element i struktureringen af kulturlandskabet. Bredden udgør den klart definerede grænse mellem vand og land. Her foregår mødet mellem beholderen, dette "body of water" og den omkringliggende verden. Transformative aspekter som valkyriernes hamskifte i Vǫlundarkviða, sagnsmedens arbejde, som det frembringes i Reginsmal, Fafnersmal og i Egil Skallagrimssons Saga, thulen og Kristi rolle som mediator mellem denne verden og gud(erne), fremstillet i Hávámál, Eilífr Goðrúnarsons kvad og i Hêliand, og indtagelsen af mjøden, som fremstillet i Vǫluspá, er alle på færder på bredden af søen. Forekomsten af både boblende kilder og kilder, der beskrives som boblende kedler (Hvergelmir) i uafhængige, skriftlige kilder, der beskriver dels norrøn hedendom, dels norrøn kultaktivitet understreger, at kilden eller søen og kedlen kan have været opfattet som parallelle fænomener.

Smedens rolle i vikingetidens samfund er blevet diskuteret af en række forskere i de senere år (Motz 1977, 1983; Burström 1990; Hedeager 2002; Rønne 2002; Hed Jakobsson 2003; Gansum 2004; Gansum og Hansen 2004). Dette har også rejst spørgsmålet om smedens rolle i forbindelse med kultudøvelsen. Smeden håndterer transformative kræfter ved omdannelsen fra en råvare til en levende, social genstand (Helms 1993:18; Barndon 2004). Dermed bliver smedearbejdet også en model for social transformationer i form af overgangsriter (Haaland 2004:3). Flere etnoarkæologiske studier i traditionelle afrikanske samfund peger på, at smede har haft en rituel funktion i forbindelse med kroning eller indsættelse af konger. Dette kommer også til udtryk ved, at smedens redskaber i flere afrikanske kulturer anvendes som attributter for kongen ved kroning og begravelse og på et mere overordnet plan ved idealet om smede-konge (Haaland 2004:10). Hvis dette relateres til sagnsmeden i de norrøne kilder er det tydeligt, at han på den ene side befinder sig i en liminal rolle i forhold til samfundet, placeret både fysisk og mentalt uden for fællesskabet. På den anden side har mestersmeden gennem sit arbejde kontakt med transformative kræfter. Hvis kedlerne skal forstås symbolsk i relation til blót og mjødproduktion, peger forekomsten af kedler i værktøjsdepoterne mod smedens særlige position i førkristen tid. Når kedler og smedeværktøj nedlæggelse på kanten af søer,

kan det tolkes dels i lyset af den tilknytning, sagnsmedene synes at have til bredden af vandet, dels i relation til de betydningslag, som dette sted, søbredden, synes at have på et mere overordnet plan, som et centralt sted for transformative processer i vikingetidens landskabsanvendelse og verdensopfattelse, idet søen fungerede som en beholder, der skilte mellem inde og ude.

3.4 Tingene bindes til stedet

Studier af tingenes sociale biografi har længe været del af den antropologiske forskning på materiel kultur, men er også i de senere år blevet inkorporeret i arkæologien (Appadurai 1986; Kopytoff 1986; Helms 1993; Gosden og Marshall 1999), og anvendt i flere nye studier af vikingetidens depoter (Ryste 2005; Spangen 2005). Perspektivet fokuserer på de skiftende betydninger, som genstande, eksempelvis våben, smykker, værktøj, kedler eller nøgler, bar, idet de blev producerede, erhvervede, videregivet som gave eller arv, fremvist og anvendt i forskellige kontekster og afslutningsvis begravet eller deponerede, som affald, tilfældigt tab eller rituel nedlæggelse. Inden for denne forståelsesramme kan deponeringen af en genstand forstås som afslutningen på dens sociale liv. Nedlæggelsen bliver dermed til en begravelse af genstandens sociale krop. Der var tale om genstande, som kom fra vidt forskellige sammenhænge, men som havde det fællestræk, at de blev deponeret. Valget af genstande, der blev deponeret kan udspringe af de forskellige betydninger, disse genstande havde opnået gennem deres sociale liv, som henholdsvis smykker, våben og værktøj. Hvert stadie i genstandenes biografi er associeret med en eller flere personer, hvis egne biografier er vævet ind i genstandens historier. På denne måde indkapsler genstandene disse menneskers historie (Chapman og Gaydarska 2007:8). Genstanden får værdi gennem deres evne til at forhandle og fastholde personlig status og kan samtidig generere, fastholde og ændre sociale relationer.

Janet Hoskins fastslår, at ”things tell the story of people’s life” (1998), men ser vi på de norrøne kilder, kan det i lige så høj grad hævdes, at mennesker i vikingetiden fortalte historierne om tingenes liv. I disse kilder bar enkelte våben navne. De kunne blive begravet i høj med deres ejer og generhvervet af nye ejere ved højbrud. De kunne brække og smedes om til nye våben, og de blev nærmest fremstillet, som om de havde deres egen personlighed (Falk 1914; Davidson 1962:171-173). Eksempelvis klager sværdet Skovnung i Kormaks Saga højlydt, når det ikke behandles ordentligt (Drachmann 1967:28-30). Et sværd med samme navn omtales i Thord Hredes Saga som et besindigt sværd (Drachmann 1967; Idsøe 2004:62). I Asmundar Kappabana Saga lægges et sværd i søen, fordi det er forbandet (Randsborg

2006:47). Og sværdet Kongsgave synes at hævne sig på sin ejer, Kjartan, i Laxdæla Saga, da han holder op med at bære det, efter at det har været stjålet fra ham og skjult i en mose eller kilde. At han bærer et mindre godt sværd, da han angribes, ser ud til at koste ham sit liv (Laxdæla Saga 46, 49). Mens det fremstilles som ærefuldt at erhverve sig et sværd ved højbrud, forekommer det, som om sværdet ikke længere skal anvendes, hvis det har været lagt i mosen (højbruddenes rolle i tingenes sociale biografi uddybes i kapitel 8). Snorris Þulur, som indgår i hans Edda, er en liste over poetiske synonymer og mytologiske navne opbygget med bogstavrim og grupperinger beregnet på mnemoteknik. De ting, der får navn er guder, jætter og andre uvæsner, mennesker, særlige dyr, himmellegemer, skibe, og våben. Navnene på sværdene giver indblik i de egenskaber, et sværd kan besidde. Mens navne som *hneitir* "den, der hugger" og *ormþvari* "slangestik" refererer direkte til sværdets kvaliteter som våben, giver navne som *Skálkr* "den skalk-agtige/uregerlige" og *Skrýmir* "den pralende" og et indtryk af, at sværdene blev anset som personificerede objekter. I Þulur og i de norrøne kilder generelt er det således et gennemgående træk, at enkelte genstande fremstilles som besjælede. Tilsvarende forestillinger kendes fra etnografiske studier af samiske verdensopfattelser, hvor både dyr, planter og ting blev opfattet som besjælede (Vorren og Manker 1957:144-146). Denne forståelse af menneskets omgivelser genfindes i de fleste cirkumpolare områder. Der er imidlertid et tydeligt skel mellem en sådan opfattelse og den fremstilling af genstande, som forekommer i de norrøne kilder: I den norrøne mentalitet var langt fra alle ting besjælede. Kun enkelte, særlige smykker, våben, værktøj og skatte fremstilles som personificerede objekter.

At genstande har agency er hævet over enhver tvivl, såfremt agency er forstået som genstandes evne til at indvirke på menneskenes liv (Gell 1998; Miller 1998; Barrett 2000; Robb og Dobres 2000; Miller 2005). I de senere år er tankegodset fra antropologiske studier af kategoriseringen omkring kultur-natur blevet inkorporeret i arkæologien i studier af genstandes agency (Alberti 2007, 2008). Grænsen for, hvad der kan betegnes som væsner, *beings*, på lige fod med mennesker, *human beings*, er flydende (Ingold 2000:91). Der er således tale om kulturelt bestemte kategorier. Denne opfattelse kan bidrage til at forstå vikingetidens genstandes identiteter. Hvis fortællinger om genstande i de norrøne kilder sammenstilles med den måde, materiel kultur blev håndteret på i vikingetiden, synes det, som om enkelte – men afgjort ikke alle – genstande fra det levede liv blev opfattet som agenter, ofte med eget navn og personlighed. I teksterne er det typisk skatte, smykker, ringe og våben, der fremstår som navngivne (Davidson 1962). De genstandstyper, der fremstilles som

personificerede eller besjælede i disse kilder, er netop de genstande, som nedlægges i vådbund i vikingetiden, dvs. de genstande, der i den materielle kultur bliver kategoriseret og håndteret anderledes end de øvrige ting.

Sværdet fra Oppmanna Sjö blev formodentlig erhvervet gennem handel, som gave eller gennem plyndring. Et andet sværd fundet i Skåne er i lighed med sværdet fra Oppmanna Sjö et tydeligt eksempel på de mange unikke genstande blandt de deponerede våben. Dette sværd, af JP type Z, stammer fra Dybäck Tørvemose. Det har et greb i forgyldt sølv og er udsmykket med fuglefigurer i engelsk stil (Strömberg 1961b:66). Ligesom sværdet fra Oppmanna Sjö er der her tale om et helt usædvanligt våben. Det er formodentlig blevet fremstillet i udlandet og fragtet over havet for at ende sine dage nedlagt i vådbund i tørvemosen i Dybäck i Sydskåne. De to sværd med dekorationer i sølv, guld og bronze er afgjort blandt de mest detaljerige af sin art fra vikingetiden. Der er i begge tilfælde tale om unikaer. Sværd af denne beskaffenhed er yderst sjældne i vikingetidens gravkontekster. Det høje antal vådbundsdeponerede våben fra Skåne og Danmark (Lund 2004; Pedersen 2004) er særligt slående i betragtning af det relativt lave antal våben fra grave i samme område (se Strömberg 1961b; Pedersen 2002; Svanberg 2003a). Materialet fra Nordøstskåne peger i retning af, at de deponerede våben og smykker er af andre typer, og af en ganske anden kvalitet, end det typiske gravmateriale fra samme område. Genstande i sølv og guld forekommer også langt hyppigere blandt disse fund fra vådbund end blandt fund fra grav og bebyggelse. Genstande som våben og smykker, mønter og andre artefakter med udførlige dekorationer, ofte med indslag af ædelmetal, var ting, der i vikingetiden havde potentiale for at blive deponeret. Det må også have påvirket den måde, sådanne genstande blev set og anvendt igennem deres sociale liv – også i de tilfælde, hvor de *ikke* endte med at blive nedlagt i depoter (Osborne 2004:2). Genstandenes sociale liv var samtidigt vævet sammen med de sociale liv for de mennesker, der havde produceret, ejet og bortgivet dem. Valget af genstande, der bliver lagt i en grav eller nedlagt som depot, kunne basere sig på genstandenes sociale biografi. Objekter med en særlig lang levetid kunne potentielt set have fået særligt mange relationer bundet til sig (Crawford 2004:91).

Mens det at erobre genstande ved højbrud tilsyneladende blev anset som et udtryk for mod (se kapitel 8), har det formodentlig ikke været en ærefuld handling at forsøge at generhverve deponerede genstande fra vådbund. Ser vi på Laxdæla Saga synes sværdet Kongsgaves sociale rolle at være markant forandret, efter at det blev lagt i mosen. Nedlæggelsen af sværdet i søen er af Preben Meulengracht Sørensen blevet tolket som en symbolsk

destruktion, relateret til den forbindelse mellem Kjartan og den norske konge, som sværdet repræsenterer (Meulengracht Sørensen 1995 [1993]:264-265). I en sådan analyse er sværdet opfattet som en repræsentant for "noget andet", for forbindelse mellem kongen og Kjartan. Med udgangspunkt i studier af tingens sociale biografi kan det dog også hævdes, at det i et norrønt samfund kunne opfattes som, at det selv, dvs. sværdet med dets agency, påførte Kjartan disse konsekvenser. Samtidig er der ingen tvivl om, at sværdet *også* materialiserer sociale relationer. En sådan kæde af relationer kunne brydes netop gennem deponeringer.

Unikaer som sværdene fra Oppmanna Sjö og Dybäck tørvemose kan være blandt de våben, der fik egne navne og dermed blev personificerede i vikingetidens samfund. Ved at bære et sådant pragtsværd, demonstrerede ejeren sin erfaring og kundskab, udtrykt ved at have formået at anskaffe sig dette våben. Sværdet materialiserede dermed ejerens erfaring (Helms 1993:10), hans kulturelle kapital; men idet sværdet blev nedlagt i søen, blev denne viden, denne erfaring, overført til netop dette sted. Der foregik således en proces, hvor *meningen blev flyttet fra tingen til stedet*. Ved at nedlægge en genstand i søen, sker der ikke alene en afgørende ændring, en midlertidig afslutning på genstandens sociale liv, men også en forandring af *stedets* sociale biografi. De fortællinger, der knyttede sig til et våben, som blev opfattet som en aktør i det sociale liv, blev nu til en del af berettelserne om dette sted. Sværdets livshistorie blev også en del af stedets historie, som levede videre i menneskenes erindring. Med dette perspektiv, som er forholdsvis uudviklet i studiet af tingenes sociale biografi, kan analyser af genstandenes livshistorier også bidrage til at analysere det kognitive landskab (se endvidere Lund og Melheim *forthcoming*).

Det væsentligste redskab til at omdanne en genstand, og dermed ændre dens sociale status, var selve smedeværktøjet. En klar symbolsk kobling mellem smedehåndværk og transformationsprocesser er påvist i en række etnografiske studier. Smedens arbejde har krævet esoterisk viden og har involveret farlige kræfter, idet smeden arbejdede med transformationen fra metallet i barre til en genstand som et sværd eller et smykke med dens egen personlighed (Helms 1993:18). Genstandene gik så at sige fra at være en død råvare til en levende, social og til tider ligefrem navngivet agent. Hvis værktøjet, der har været involveret i denne proces, blev tilskrevet disse transformationskræfter, har de ikke nødvendigvis kunnet anvendes igen, efterhånden som smedens sociale rolle forandrede sig i slutningen af vikingetiden. Smederedskaberne blev nedlagt på bredden af søer, som netop er stedet, hvor smeden hørte hjemme i det kognitive landskab (Lund 2006 samt kap. 3.2). Da

nedlæggelserne af værktøjet i Sydskandinavien finder sted i det sene 900-tal og starten af 1000-tallet, en tid præget af overgangen fra hedensk til kristen tro, kan disse nedlæggelseshandlinger være udtryk for, at særlige genstande knyttet til transformative processer i hedensk tid, ikke længere kunne anvendes.

Et studie af tingens sociale biografi bidrager dermed til at se, at enkelte genstande i vikingetiden kan være blev opfattet, som de besad personlig social identitet og agency. Enkelte genstande fra det levede liv kan, i lighed med de våben, der indgik i narrativer i de norrøne kilder, ligefrem have båret sit eget navn. Dette perspektiv åbner for at tolke deponeringerne som en måde at håndtere de ting, der ikke længere kunne eller skulle anvendes på grund af de forskellige betydninger, de havde tillagt sig gennem deres sociale liv. Med de rituelle nedlæggelser blev genstandene og de lag af sociale identiteter, der var knyttet til dem, indsat i stedernes historie. For hver nedlæggelse blev den erfaring og viden, som var konstitueret i artefakten, overført til stedet. Dette indebar samtidig, at stedernes biografi ændrede sig. Chris Fowler har fastslået, at både mennesker og ting har hybride kvaliteter, og at deponeringer i samfund med delelige, dividuelle selv'er (dividual personhood) kan være en måde at udtrykke, forhandle og skabe relationer mellem selv'er (Fowler 2001:153-158). Men hybriditeten og dannelsen af relationer slutter ikke her. Nedlæggelseshandlinger udtrykker og skaber yderligere relationer mellem genstandene og *stederne*, både fysisk og symbolsk. Mennesker, ting og steder synes således at konstituere hinanden. Ved nedlæggelsen fandt den kropsliggjorte strukturering af landskabet sted, og samtidig blev landskabet en integreret del af kroppen og identiteten for de mennesker, der levede i og gennem det.

I modsætning til deponeringer af våben i eksempelvis romersk jernalder er der i vikingetiden tale om hele genstande, der blev nedlagt uden at blive destrueret først. Fragmentering og destruering af en genstand, eksempelvis når et sværd bøjes, kræver både stor fysisk kraft og teknisk kundskab (Nebelsick 2000). I denne destruktion bliver genstanden også adskilt fra sit tidligere sociale liv (Brück 2006:91). Ser vi på våbendeponeringerne fra vikingetid, kan det, at de ikke ødelægges før nedlæggelse, ses som udtryk for, at de ikke var blevet afskåret fra deres øvrige sociale biografi. Ligesom personers biografi og medfølgende sociale identiteter i small-scale samfund er forholdsvis stabile og primært forandres ved statusskift – barn til voksen etc. – er tings biografiske status oftest også relativt klart strukturerede gennem de sfærer og den udveksling, de indgår i. Her kan vi trække det hjemligt producerede lerkar i vikingetidens samfund frem som eksempel. Det produceres ofte i samme lokalområde, som

det anvendes og cirkulerer i og i hvilket de til slut bliver kasseret. Men der er en gruppe genstande, der har mere ekstreme livshistorier – de særlige genstande – som kulturelt set ofte bliver enten smidt bort, fjernet eller helliggjort (Tilley 1999:76). Netop de genstandstyper, der kan have haft en atypisk biografi, blev i vikingetiden deponeret. Mens tolkningen af deponeringer som rituelle handlinger *kategoriserer* nedlæggelserne, giver den ikke i sig selv indsigt i, hvordan disse genstande var opfattet i samtiden. De kan ses som artefakter, der strakte sig ud over livshistorierne for hverdagslivets genstande. De deponerede genstande kan ses som artefakter, der *var mere*, og blev måske ligefrem personificerede.

Gennem en række nyere studier er opfattelsen af, hvad der kan karakteriseres som personer, selv'er, blevet udvidet markant (Fowler 2001, 2004; Brück 2005). Mens selvet er afgrænset til den individuelle krop i den moderne, vestlige verden, er denne definition ikke nødvendigvis relevant for andre områder og tidsperioder. Selvet strækker sig ud over denne og inkorporerer de mennesker, genstande og steder, som danner del af deres personlige biografi (Brück 2005:59). Dette får oplagt nok også konsekvenser for vores syn på *tingenes biografi***.** Ikke blot kan en personificeret genstand få tillagt nye betydninger, efterhånden som den gør sig nye erfaring og indgår i nye møder i omgangen med mennesker og med andre genstande; men også forbindelsen mellem sådanne materielle agenter og stederne bliver central for deres biografi. Ikke bare menneskenes, men også tingenes sociale identitet er dermed flydende. Båndet mellem mennesker og ting er blevet udforsket intensivt i de senere år. Gennem fragmenter af ting, kan mennesker give en del af sig selv videre til andre, og i disse processer skabes et tæt link mellem mennesker og ting (Fowler 2004; Chapman og Gaydarska 2007). Gavegivningen er i den forbindelse et middel til at skabe og omforme en lang række sociale relationer (Brück 2006:76). Materielle genstande kan samtidig gøre menneskers liv varige, fordi de gennem deres materielle substans trodser destruktionen. På denne måde kan materiel kultur bidrager til at fastholde fortiden (Weiner 1985:224). Når en genstand bevares over flere generationer, kan mennesker i deres selvforståelse identificere sig med disse genstande, som dermed kan blive en vigtig del af dannelsen og fastholdelsen af en slægts identitet (jfr. Miller 2002:410).

Dermed kan de sociale relationer mellem mennesker, som genstandene er blevet de materielle udtryk for, bevares for eftertiden. I nyere relationsstudier inden for den arkæologiske forskning ligger det primære fokus imidlertid på forbindelserne mellem mennesker og ting (eksempelvis Chapman 2000; Fowler 2001, 2004; Brück 2005, 2006; Chapman og Gaydarska

2007). Også forholdet mellem mennesker, ting *og steder* må imidlertid inddrages for at få indsigt i dannelsen af enheder, der kan karakteriseres som personer (se også Jones 1998).

Kulturelt minde og anvendelsen af landskabet

Ved at nedlægge genstande blev mennesker forbundet med landskabet. På denne måde var deponeringerne med til at skabe en følelse af tilhørighed. Ved organiseret eller ceremoniel kommunikation reproducerer en gruppe sin identitet. Udførelsen af ritualer er således et grundelement i det kollektive minde (Assmann 1995:128-132). Kollektivt minde kan betegnes som den aktive fortid, der former identiteter (Olick 1999:336; Naum forthcoming). Dette perspektiv er relevant for at forstå betydningerne og konsekvenserne af rituelle deponeringer. Minde indgår som et temporalt element i praksis. Idet en person husker, er det ikke det "gamle" minde, der genopdages. I processen med at huske dannes der derimod en kobling til et nyt minde (Olick 1999:340). Gennem den kropslige handling, som en rituel nedlæggelser udgør, blev de tidligere nedlæggelser genopdaget ved det kropsligt lagrede minde. Den erindring, der finder sted gennem mindet om de tidligere handlinger er altid noget eget, en forvandling af overleveringen (Gadamer 2001 [1960]:131). Mindet om det tidligere, udførte ritual er dermed noget andet end det nye ritual, der udføres. Deponerede genstande får tillagt nye betydninger gennem deres brug i den rituelle nedlæggelse; men samtidig kunne også de steder, hvor de var producerede, have haft specielle konnotationer (Bradley 2000:36). Ved nedlæggelsen kunne også produktionsstedet således blive mindet. I udførelsen af den nye handling skete der en overlevering fra mindet om den tidligere handling. Dermed blev ritualet transformeret. Handlingen ændrede sig således fra gang til gang. Den genfindes og genopfindes, og ved at udføre det nye ritual bekæmpes glemslen af den forudgående handling. Den bliver en del af det kollektive minde. Neurovidenskabelig forskning viser, at *alle erindringer er stedsspecifikke*. Erindringer er altid bundet til et sted, antageligt fordi mindet og stedsreferencen lagres som en helhed i hjernen. Indlæring af sted kræver association til begivenheder (Moser 1998, 2005). Særligt i samfund, hvor skriften endnu ikke var etableret, kunne landskabet i stedet fungere som det, der bevarede det kulturelle minde (Brink 2008:119). Ved at nedlægge genstande ved bredden af søen skabes og fastholdes kollektivt minde, som danner og reproducerer gruppens identitet. Materiel kultur kan kropsliggøre særlige aspekter ved landskabet. Ved sådanne processer er det den materielle kultur, som bringer mindet tilstede (Jones 1998:302).

Omfanget af nedlæggelser i søerne i Nordøstskåne indikerer, at deponeringerne blev udført som kollektive handlinger. De bidrog til at fastholde ideen om vådbunden som et særligt sted i dette område. Som det fremgår af de norrøne kilder, var bredden af dette "body of water" et centralt sted, ikke bare i mytologien, men konkret og virkeligt i menneskenes liv. Gennem nedlæggelserne blev stedets mytiske betydning iscenesat, levendegjort og inkorporeret i habitus. De nedlagte genstande var gennem deres sociale biografi koblet til andre steder og mennesker, men også til de mennesker, der forestod nedlæggelserne. Gennem deponeringerne blev disse genstande bindeled mellem menneskene og landskabet, og det særlige ved disse steder blev stadfæstet og stedfæstet.

Kapitel 4: Middelsom Herred – de våbenfyldte vandløb

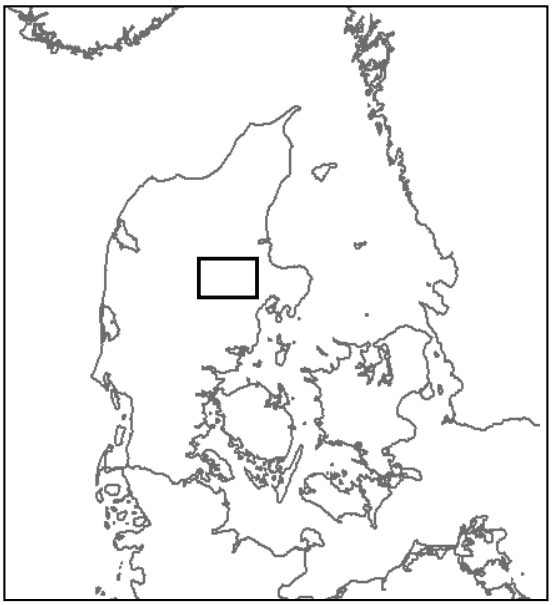
Undersøgelsesområdet[33] består af sogne, som omkranser Middelsom Herred i Jylland. Dette landskab indrammes af Nørreå og Gudenåen, der i dimensioner udgør de eneste vandløb i det nuværende danske område, der kan betegnes floder. Samtidig som vandløbene afgrænsede området, fungerede de som en vigtig kommunikationsvej i forhistorien. Den 158 km lange Gudenåen slynger sig gennem Østjylland og munder ud i Randers Fjord. Nørreå, 50 km lang, har sit udspring i Hald Sø ved Viborg, og ved Fladbro løber den ud i Gudenåen. De to vandløb omgiver undersøgelsesområdets centrale herred, Middelsom. Fra Vedsø syd for Viborg løber Tange Å ud i Tange Sø. Sammen med Vindelsbæk og Grundel bæk afgrænser de området mod syd. Undersøgelsesområdet indbefatter også de sogne, der omgiver Middelsom Herred, men som befinder sig på den anden bred af henholdsvis Nørreå og Gudenåen. Disse er inddraget for at sikre, at alle relevante fund fra vandløbene bliver anvendt i analysen. Også fund fra den nederste del af Gudenåen fra Randers sogn er registreret og inddraget for at give et helstøbt billede af aktiviteterne i området.

Området ved Gudenåen og Nørreå udmærker sig specielt ved de mange vådbundsdeponeringer og det høje antal runesten[34]. Målet med undersøgelsen er at uddybe forståelse af vandløb i det kognitive landskab. Kapitlet indledes med en redegørelse for de sakrale stednavne (4.1). Herefter følger en analyse af nedlæggelserne, hvor særligt overgangsstedet Fladbro og den nedre del af Gudenåen er værd at hæfte sig ved. Kun et enkelt ædelmetaldepot og to af sværdene er tidligere publiceret (Skovmand 1942; Stidsing 1999). Deponeringerne fra vådområderne i Middelsom Herred er ikke tidligere analyseret og publiceret samlet. Dette på trods af, at nogle af de mest omfattende vådbundsnedlæggelser i Skandinaviens vikingetid sker netop i de vådområder, som omgiver Middelsom Herred. Hele det vådbundsdeponerede materiale fra vikingetid vil derfor blive fremlagt, typologiseret og dateret (4.2). Begge studier giver anledning til at diskutere den rolle, vandløbene spillede i de norrøne kilder (4.3). Dette åbner for at belyse de særlige betydningslag, der knyttede sig til krydsningen af vandløbet – broen eller vadested (4.4). I dette afsnit indgår ligeledes en næranalyse af den rumlige strukturering af fundkomplekset omkring Mammen. Disse

[33] I dette case study er inkluderet fund fra alle sogne i Middelsom Herred, samt sognene Hornbæk, Viskum Sogn, Tånum Sogn, Vejrum Sogn, Ålum Sogn, Kvorninge, Hammershøj, Ørum sogn i Sønderlyng Herred, da disse grænser ned til Nørre Å. Randers sogn i Støvring Herred, Haslund sogn, Vorup sogn, Ørum sogn, Laurbjerg sogn i Galten Herred, Hvorslev sogn og Vellev Sogn i Houlbjerg Herred, Viborg Amt, Almind sogn, Elsborg sogn og Sjørslev sogn i Lysgård Herred og endelig Asmild sogn og Tapdrup sogn i Nørlyng Herred

[34] For en oversigt over vikingetidsbebyggelse og -grave fra området, se katalog nr. 351-365 og 405-415

iagttagelser af nedlæggelsesmønsteret, synet på vandløb i de norrøne kilder og særligt af broens rolle i landskabet giver anledning til at studere områdets runestene med et nyt blik. Runestenenes oprindelige placering i landskabet og i særlig grad organiseringen af indskrifterne på disse sten kan bidrage til forståelse af væsentlige aspekter ved vandløbene (4.5). Disse studier bindes sammen i afsnittet om de materielle metaforer, hvor forholdet mellem de udtryk, vandløbene giver i de norrøne kilder relateres til de udtryksformer, som den materielle kultur fremviser (4.6). Målet med undersøgelsen er således at belyse vandløbenes rolle i det kognitive landskab.

Figur 6. Undersøgelsesområdet i kapitel 4

4.1 Sakrale stednavne

Anvendelsen af stednavneforskning som indfaldsvinkel til at studere hedensk religion blev i starten af 1900-tallet udført på så svagt kildekritisk grundlag, at dette gav et tilbageslag for denne forskning særligt i 1950'erne og 60'erne. Nye studier af stednavne som kilde til studiet af norrøn hedendom, nu baseret i en langt stærkere kildekritisk tradition, har imidlertid givet os nye redskaber til at studere særligt de regionale forskelle på, hvilke gudenavne og typer af kultpladser, der fremhæves (Brink 2007a:107). Dette er også relevant i studiet af stednavnene i undersøgelsesområdet. Langt størstedelen af de skandinaviske stednavne, der indregnes i listen over navne med hedenske guder eller kultpladser, ligger i vore dages Sverige (se

eksempelvis Brink 2001; Vikstrand 2001; Brink 2007a). Hvorvidt dette skyldes, at forskningen på teofore stednavne også har stået langt stærkere i svensk filologi, særligt i Uppsala, end i de danske bidrag til nordisk filologi, er uvist. Per Vikstrands afhandling (2001), der havde Mälardalen som sit undersøgelsesområdet, har i hvert fald utvivlsomt øget antallet af registreret sakrale stednavne i Sverige og har samtidig skabt klarhed omkring en række stednavne, der ikke kunne karakteriseres som teofore.

Langs de to vandløb Gudenå og Nørreå er bevaret en række sakrale stednavne. Navnet Gudenå betyder "gudernes å", afledt af roden på substantivet *gud*, gammeldansk *guth* (Kousgård Sørensen 1973:288). Gudenåen løber ud i Randers Fjord, som i en kilde fra 1375 kaldes for *Gudenfjord* (Kousgård Sørensen 1973:287), en betegnelse som også Snorri Sturlason anvender. Dette var formodentlig også navnet på fjorden i vikingetiden. Der er tale om et meget langt vandløb, og den sakrale betydning skulle dermed lige så vel kunne knytte sig til dele af vandløbet tættere på dets udspring som til de dele, der grænser op til Middelsom Herred og løber ud i fjorden. Da fjorden imidlertid også oprindeligt bar et sakralt navn, Gudenfjorden, hersker der ingen tvivl om, at vandløbet på strækningen mellem åernes sammenløb og frem til udmundingen i fjorden må have båret navnet Gudenå senest i den tidlige middelalder. Da der er tale om et navn, som i sig er uforeneligt med en kristen tankegang, idet der ikke refereres til gudens, men til gudernes å, kan der næppe være tvivl om, at dette var hele åens navn i vikingetiden.

På Nørreås sydlige bred, tre km øst for overgangsstedet Vejrumbro, finder vi Thorsager. En stor del af stednavnene med forledet Thor- er dannet ud fra personnavnene Thor eller Thorsten, mens enkelte er teofore navne med forledet dannet af navnet på guden *Þórr* (Vikstrand 2001:143). I en nyere oversigt af Stefan Brink over teofore stednavne er denne Thorsager i Middelsom herred ikke inkluderet, men Brink påpeger, at denne liste kun inkluderer de stednavne, hvor tolkningen af navnet som teofort må hæves over enhver tvivl, mens de diskutable tilfælde er udeladt. Dette skyldes, at Brinks mål ikke er at fremstille den mest fuldkomne liste, men derimod at belyse den geografiske udbredelse af de respektive teofore stednavne for at anskueliggøre regionale variationer i den norrøne hedendom (Brink 2007a:108). De Vries har hævdet, at kombinationen af "Thor" og "ager" indikerer, at vi i Middelsom har at gøre med et teofort stednavn (Vries 1957:120; Brink 2007a:115, 133). To tilsvarende stednavne, Torsåker i henholdsvis Uppland og Södermansland, er tolket netop sådan (Vikstrand 2001:366-367). Sakrale stednavne med slutledet -ager /-åker stammer

formodentlig fra steder med en specifik type kultaktivitet for specifikke guder (Brink 2001:104). Der er formodentlig tale om pladser for rituelle handlinger relateret til fertilitet, om end enkelte også kan have fungeret som samlingspladser (Vikstrand 2001:384; Brink 2007a:115).

Et andet teofort stednavn, Thisted, findes på den nordlige bred af Nørreå, tre km vest for Vejrumbro. Thisted betyder "guden *Týrs* sted". Stednavne med denne guds navn er koncentreret til Sydskandinavien (Vikstrand 2001:406). Mens der ikke forekommer et eneste sikkert stednavn med gudenavnet *Týr* i Sverige, kan der dokumenteres mindst 34 i Danmark. Inden for dette område er navnet også ujævnt fordelt, idet det glimrer med sig fravær på både Fyn, Langeland, Falster og Lolland (Brink 2007a:119). Dette betyder efter alt at dømme, at dyrkelsen af denne gud stod stærkest på Sjælland og i Jylland. Kombinationen af gudenavne og andet led med -ager, og –sted regnes generelt som navne fra den yngre jernalder og vikingetid, om end datering er omdiskuteret. Thorsager kan således have fungeret som en plads, hvor der foregik rituelle handlinger relateret til guden *Þórr* i dele af dette tidsrum, mens navnet Thisted ikke i sig selv siger noget om, hvilke typer aktiviteter der foregik på stedet, men blot kan ses som udtryk for, at denne gud var tilknyttet stedet.

Herredets navn, Middelsom, betyder "den midterste holm". Dette refererer til stedets topografi, idet herredet som nævnt er omgivet af vandløb på alle sider (Jørgensen 1991:299). Dette kan også forklare Nørreås navn. Betydningen "den nordlige å" må referere til vandløbets placering som områdets nordlige grænse. Her ville det være fristende at se Middelsom som et *Miðgarðr*, der har materialiseret sig i det fysiske landskab, hvor det omgives af større vandløb. Da der imidlertid også er fundet bebyggelse på den anden side af vandløbene, nord og syd for herredet, ville en sådan model ikke give en overbevisende tolkning. Alligevel er det bemærkelsesværdigt, at vandløbene bliver markeret ikke bare gennem stednavne, men også ved deponeringer og ved at runesten bliver rejst på bredderne af netop disse åer, som det vil vises i det følgende. Tolkningen af disse handlinger giver en indikation på vandløbenes vigtighed i strukturering af det kognitive landskab.

4.2 Deponeringer i Middelsom Herred

Et overraskende højt antal våben, smykker og værktøj fra vikingetiden er de sidste 150 år blevet fundet i de to store vandløb Nørreå og Gudenåen. Tidsmæssigt er hele vikingetiden repræsenteret i disse fund. I de samme vådbundskontekster er også enkelte fund fra

middelalderen kommet for dagen. Disse fund er inddraget i analysen for at vise, at fænomenet med at nedlægge ikke er isoleret til vikingetiden, men at disse handlinger dog har sit højdepunkt i denne periode. Deponeringerne samler sig i en række koncentrationer med nedlæggelser ved Ulstrup Bro i Gudenåen, og ved Vejrum, Ø og Fladbro i Nørreå samt en serie nedlæggelser øst for Fladbro, fra det sted hvor Nørreå løber ud i Gudenåen og gennem den sidste strækning af Gudenåen, før den løber ud i Randers Fjord.

Ulstrup Bro

Gudenåen afgrænser Middelsom Herred mod syd. En frankisk spydspids fra tidlig vikingetid blev fundet på bredden af åen på denne strækning nogle hundrede meter øst for Ulstrup Bro[35]. Stedet er endnu i dag en fugtig eng, og den frankiske spydspids repræsenterer dermed næppe en grav. Fundet af spydspidsen er langt fra den eneste sjældne genstand, der bliver fundet i de to store vandløb.

Nørre Å

Antallet af nedlagte genstande fra vikingetiden og tidlig middelalder i Nørre Å overskrider langt det typiske mønster for Sydskandinavien. Ved Vejrum Bro blev der allerede i 1910 fundet fire store økser fra den tidlige middelalder[36]. I åen lå der 100 m vest for dette sted et bæltebeslag og en spore, begge fra middelalderen[37]. Ved opmudring af åen på strækningen mellem Vejrum og Tapdrup blev der i 1944 fundet flere store stridsøkser fra sen vikingetid eller tidlig middelalder[38]. Fragmenterne af en vikingetidshalsring i guld med punslede stempelindtryk kom for dagen i haven til Viskum hovedgård på en terrassekant, der danner bredden til Nørreå[39]. En km længere nede ad åen, hvor denne deler sig og omkranser en fem km lange ø, blev et stort ædelmetaldepot fundet i vandet i den nordlige del af åen. Depotet bestod af sølvringe, sølvtråde, et rundt filigransmykke af sølv, en rund sølvplade med filigran,

[35] Katalog nr. 397. På samme sted blev et sværd med skafttunge (katalog nr. 398) og en økse med dølle (katalog nr. 399), begge dateret til jernalderen generelt, en række jernalders dreje- og skubbekværne (katalog nr. 404), samt mindst en neolitiske køllesten(katalog nr. 396) fundet. Flere tidsperioder er således repræsenteret i nedlæggelserne på denne lokalitet

[36] Katalog nr. 440

[37] Katalog nr. 431 og 432

[38] Katalog nr. 375. De var stærkt forrustede og er ikke bevarede. Finderens skitse af den ene af disse økser indikerer, at der er tale om økser fra sen vikingetid eller tidlig middelalder, idet øksen har stærkt udsvajet æg, som JP type M. Da økserne fundet ved broen med sikkerhed kan dateres til tidlig middelalder, mens disse økser fra opmudringen alene kan typologiseres ud fra en skitse tegnet på frihånd, kan det ikke udelukkes, at også økserne fra opmudringen i 1944 var fra den tidlige middelalder

[39] Katalog nr. 422. På marken er også fundet en spydspids, en slibesten og en hestetand, men samlingen er kasseret uden yderligere fundoplysninger, og genstandene kan derfor ikke dateres (VSM 205 - 207)

en torshammer, en sølvperle, ringguld og brudstykket af en sølvkæde[40]. Depotet indeholder genstande fra forskellige dele af vikingetiden. En stor sølvring af to snoede stænger er typisk for 800-tallet, mens en runde sølvplade med filigran har et parallelstykke i Terslevskatten. Sølvperlen synes at være af en vestslavisk type fra den senere del af 900-tallet. Genstandene repræsenterer således et langt tidsspand, men depotet er formodentlig nedlagt omkring 970 (Skovmand 1942:61-65).

Fladbro

Overgangsstedet Fladbro ligger ca. 15 km længere nede af Nørreåens løb, hvor det er muligt at krydse åen mellem Middelsom Herred og landskabet nord for dette. Som det fremgår af Videnskabernes Selskabs kort fra begyndelsen af 1800-tallet udgjorde broen et vigtigt knudepunkt i færdslen over land mellem syd og nord i denne del af Jylland. Forud for de sidste 200 års dræning var vandstanden i områderne, der grænser ned til Nørreå, markant højere end i dag. Set i lyset af dette, må stedet også i vikingetiden have været centralt for færdslen over land. Knap 300 m øst for Fladbro løber Nørreå ud i Gudenåen, som her bliver bredere, passerer vore dages Randers og løber ud i Randers Fjord. På den 3 km lange strækning mellem Fladbro og Randers er adskillige genstande – primært våben – fra vikingetiden kommet for dagen. De første fund stammer fra opmudring af Nørreå ved Fladbro i 1880, hvor flere af genstandene blev indlemmet i amtmandens samling[41]. Nationalmuseet daterede alle de indleverede genstande til vikingetid og tolkede dem som et samlet depot. Tolkningen er overraskende i betragtning af, der i de følgende hundrede år var en modvilje mod at opfatte vådbundsfundne våben fra vikingetid som spor efter bevidste nedlæggelser (Lund 2004:197-199, 2007:105-106). Genstandene er skitseret i Nationalmuseets genstandsprotokoller, hvilket gør det muligt at typologisere størstedelen af dem. De genstande, der blev indleveret i 1880, er:

- Et tveægget sværd med damasceret klinge. Tværstangen har indlagt, forgyldt sølv og i hvert hjørne sidder en lille sølvknap. Fæsteknappen er ikke bevaret. Klingen og fæsteknap indikerer, at der er tale om et sværd fra vikingetiden

[40] Katalog nr. 369- 373, 385, 388, 391, 393) I samme mose blev en ringnål eller et ringspænde af bronze fundet, katalog nr. 433. Sådanne ringnåle optræder typisk i norske mandsgrave i 900-tallet, og det er således ikke umuligt, at nålen oprindeligt indgik i ædelmetaldepotet fra Ø Mose. Nålens materiale, bronze, taler dog mod denne tolkning. Genstandene i depotet var fremstillet i enten sølv eller guld, mens bronzegenstande sjældnere indgår i sådanne depoter

[41] Katalog nr. 366, 376-383. Det præcise antal genstande fra Fladbro er vanskeligt at fastslå, da kun dele af samlingen blev indleveret til Nationalmuseet, mens dele af samlingen er i privat eje, og da en række af genstandene er blevet nummeret både på Randers Museum og Nationalmuseet

- Et tveægget, damasceret jernsværd med halvrund fæsteknap. Typen kan vanskeligt bestemmes fra skitsen, men fæsteknappen ligner JP type F eller evt. D. Type F har dog ikke damascering på klingen. Der er således tale om en datering til vikingetid.
- Et kort, enægget, damasceret jernsværd med flad grebtunge. Sværdet er af Ryghs type 497. Æggen er stærkt beskadiget, 47 cm bredt, største bredde 3 cm. Denne type sværd findes i grave fra yngre germansk jernalder eller vikingetid (Nørgård Jørgensen 1999).
- En jernkniv.
- En spydspids med vinge på døllen. Spidsen har størst lighed med Solbergs type VI 3B, som dateres til 800-tallet.
- En økse af Nørgård Jørgensens gotlandske type AX2, som forekommer i norske grave i 800-tallet.
- Yderligere en kniv, en spydspids og en økse nævnes i genstandsprotokollen (C6377-78, C6385). Disse tre genstande er næppe identiske med de tre forgående poster, da fundene i alt har fået elleve fundnumre. Fundet må dermed bestå af flere genstande end de her nævnte.

En anden samling genstande, herunder et sværd fra vikingetiden lagt ned ved en gruppe træpæle, blev senere fundet på samme sted øst for Fladbro[42]. I sognebeskrivelsen bliver der i 1893 noteret, at der 20-25 år tidligere blev foretaget oprensning af Nørreå på netop dette sted. Her nævnes det, er der er fundet ikke mindre end *fire* sværd, hvoraf nogle havde indlæg af guld på fæstet. Statsråd, Jernbanedirektør Høen fik disse genstande, hvorefter han lod foretage en grundig undersøgelse af åen. Udbytte deraf var, så vidt vides, yderligere et jernsværd, to jerndolke, og en jernspore. Disse genstande lå ca. 50 meter øst for den nuværende Fladbro. De kom til at indgå i amtmandens samling[43]. Da de førstnævnte fund fra stedet på dette tidspunkt allerede var indleveret til Nationalmuseet, indebærer dette, at i det mindste de genstande, der blev fundet i forbindelse med Høens undersøgelse ikke kan være identisk med de forrige poster. Dette betyder med andre ord, at der på dette sted i Nørreå ca. 50 m fra Fladbro er fundet mellem fire og otte tveæggede sværd (afhængigt af, om noten fra 1893 henviser til fundet fra 1880 eller ikke), to enæggede sværd, en til to spydspidser, en til to økser, to jerndolke og en spore. Af dette materiale stammer sværd, økser og spydspidser med sikkerhed fra vikingetiden, mens dateringen af jernknivene, dolkene og sporen er mere usikker – her kan der være tale om genstande fra middelalderen. Samlet set er der således tale om et helt

[42] Katalog nr. 401. Disse fund omtales som en hjortetaksøkse, et vikingesværd med mere. Hjortetaksøksen må dateres til stenalderen. Da det enkleste sted at krydse Nørreå er netop ved Fladbro og de følgende 50 meter øst, kan det ikke udelukkes, at træpælene stammer fra en brokonstruktion.

[43] Katalog nr. 367-368, 374, 394. Genstandene lå "tæt øst for vejbroen mellem jernbanebroen og højbroen"

usædvanligt fund. De eneste andre steder, hvor der er dokumenterede et så højt antal deponerede våben fra vikingetid, er i Tissø (Jørgensen 2002) og i Råbelöv Sjö (se kap. 3). I fundet fra Fladbro er samtidig tale om flere sværd med både damascering og guld- og sølvindlægninger. Der kan således ikke herske tvivl om, at Fladbro var et af særlig betydning i vikingetiden. I fundet fra Fladbro var genstande fra hele vikingetiden repræsenteret. Majoriteten var dog fra den sene del, hvilket betyder, at nedlæggelserne fandt sted helt frem til tiden omkring kristendommens etablering.

Gudenåen

Nørreå løber som nævnt ud i Gudenåen knap 300 meter øst for Fladbro. Gudenå er på denne sidste del bred og med kraftig strøm. Netop på det sted, hvor de to åer løber sammen, blev et angelsaksisk sværd fra omkring år 1000 trukket op af vandet i forbindelse med fiskeri i 1942[44]. Angelsaksiske sværd er sjældne i Skandinavien, og denne sværdtype har ingen skandinaviske paralleller. Blandt de få angelsaksiske sværd er pragtsværdet fra Dybäck i Skåne, der ligeledes blev nedlagt i vådbund (Lund 2004:205-206). Fra Fladbro og hele vejen ind til Randers By består bredderne af Nørreå og Gudenåen af et udstrakt bælte af eng- og moseområder. Disse enge er opstået, efter at områderne i de seneste 150 år er blevet drænet. Åernes vandstand er i dag lavere, end den var i vikingetiden, og disse engområder har således primært stået under vand i vikingetiden. I moseområdet 200 m nord for Nørreås udløb i Gudenåen, lå der ca. en meter under overfladen en lang slibesten, en hammer, en kniv og brudstykker af en spore i jern samt brudstykker af et bidsel, alt dateret til jernalder - middelalder[45]. Sammensætningen af genstandene og placeringen i landskabet åbner for, at der her er tale om et værktøjsdepot. Sådanne depoter nedlægges typisk i den sene vikingetid på bredden af enten en sø eller en å, således som det fremgik af kapitel 3. Fundet blev gjort allerede i 1893 og indgik i Randers Samling. Den eneste genstand, der i dag er at finde på dets genstandsnummer er en fragmenteret økse. Selv hvis denne økse har indgået i depotet, bidrager den dog ikke til at indsnævre dateringen, da den er for fragmenteret til at kunne typologiseres snævrere end til jernalder – vikingetid. Forekomsten af spor og bidsel indikerer

[44] Katalog nr. 436. Det har ingen egentlig fæsteknap, men den ornamentik, som kunne forventes at sidde på en fæsteknap, er i stedet placeret på et stykke, der minder om et overhjalte. Samtidigt er underhjaltet meget firkantet i afslutningen i modsætningen til de fleste sværd. Det har ingen paralleller i Skandinavien (Museumsinspektør Anne Pedersen i korrespondance med museet, khm journal nr. 22/62). Fundet af dette angelsaksiske sværd ved sammenløbet af åerne er identisk med to forskellige poster i sognebeskrivelsen. Midt mellem Fladbro og sammenløbet af åerne er nemlig yderligere et punkt markeret (SB 13.07.03-19). Dette fund beskrives som et sværd, fundet i 1942 og anbragt på Kulturhistorisk Museum i Randers. Fundet er således formodentlig dobbeltnummereret

[45] Katalog nr. 403

blot, at depotet er fra jernalder – middelalder. Det er derfor ikke muligt at undersøge, hvorvidt depotet skal regnes med som et den sene vikingetids værktøjsdepoter.

600 meter fra Fladbro nede ad Gudenåen blev der på Nedre Hornbæk Enge fundet et stokkehåndtag af kronhjortetak og tre meter derfra et ringspænde i bronze, en slibesten i skiffer, alt fra vikingetid, samt en vildsvinekæbe[46]. Sådanne stokkehåndtag er usædvanlige i Skandinavien, og stykket fra Nedre Hornbæk Enge er i modsætning til de øvrige kendte håndtag uornamenteret. Også ringspændet er værd at hæfte sig ved. Enderne på spændet er afsluttet i dragehoveder. Spændets type, 1E, kendes kun i fem eksemplarer, fire fra Vestnorge og et fra Kaupang[47] (Graham-Campbell 1987:237, forthcoming). Af disse er et spænde fra Ferkingstad på Karmøy i Norge identisk med spændet fra Nedre Hornbæk Enge (Petersen 1940:198-199; Wamers 1985:tafel 36). Ligheden mellem disse to fund er så påfaldende, at de begge må være fremstillet i samme støbeform. Spændet fra Kaupang udgør en nær parallel til disse to fund. Dette stykke er dateret til 800-tallet (Graham-Campbell forthcoming). Meget få ringspænder er fundet i Danmark, og spændet fra Nedre Hornbæk er det eneste af denne type i landet. På det sted, hvor spændet, slibestenen og vildsvinekæben lå, er også en spydspids kommet for dagen[48]. Der er tale om en korroderet og fragmenteret spydspids, hvor spids og det meste af døllen er knækket af. En typologisering af spydspidsen er vanskelig på grund af den dårlige bevaringstilstand, og spydet kan dermed lige så vel stamme fra jernalderen som fra vikingetid.

Hospitals-engen udgør et meget fugtigt område i det delta, hvor Gudenåen breder sig før den passerer syd om Randers by. Ældre kortmateriale indikerer, der i denne eng lå en lille holm, Brunsholm. Tæt på denne holm blev der i Gudenåen, to meter fra bredden af denne eng, fundet et sværd fra perioden 830/840 – o. 950 i lerbunden på to meters dybde[49]. Rester af sværdskeden, som havde pelsværk på indersiden, var bevaret. Kloster-engen er en del af det samme engområde. I en jordbunke, som var flyttet fra Gudenådalen i den østlige del af Hospitals-engen til Kloster-engen blev et sværd fra o. 850 – starten af 900-tallet fundet. Klingen var mønstersvejset og bærer en Ulfbehrt-inskription[50]. Dette sværd har således oprindeligt været nedlagt ganske nær det forrige fund. Også her var rester af sværdskeden

[46] Katalog nr. 423 og 424
[47] Tak til Zanette Glørstad for hjælp til typologisering og datering af ringspændet
[48] Katalog nr. 421
[49] Katalog nr. 437. Sværdet havde indlæg af sølv og bronze. På fæsteknappen var der pålagte sølvtråde. Sværdet var af JP type H, 830/840 – o. 950.
[50] Katalog nr. 438. Et Ulfbehrt-sværd af JP type M, 850 – starten af 900-tallet.

bevaret. Dette sværd blev opdaget før fundet af det sværd, der lå in situ på Hospitals-engen. Oplysningen om, at jordbunken fra Klosterengen stammede fra netop denne del af Hospitals-engen, forekommer derfor troværdig. De to sværd stammer fra samme del af vikingetiden, og det er interessant, at begge havde bevaret rester af sværdskeden. Netop det forhold, at sværdene lå i deres sværdskede, styrker formodningen om, at der ikke er tale om våben, som blev tabt i kamp, men om bevidste nedlæggelser.

På den sidste del af Gudenåen er det udelukkende fund fra middelalderen, der er kommet frem af vandet. Ved ålestagning 150 m øst for Klosterengen, ved Randers Ny Sønderbro, kom et sværd fra middelalder for dagen[51]. Ved opmudring af Randers Fjord syd for Randers By ved Fjordgade dukkede en jernøkse og en spydspids op sammen med en svinekæbe[52]. Fjorden slår et knæk mod nord ved Majorens Hage, hvor en spydspids, en økse og en hestesko, alle dateret til middelalder, er kommet frem, også disse i forbindelse med opmudring[53].

Materialet fra de to store vandløb viser, at omfattende nedlæggelser fandt sted i Nørreå og Gudenåen, særligt fra området ved Fladbro til det sted, hvor Gudenåen passerer syd om Randers By. Nørreå og Gudenåen udgjorde centrale elementer i strukturering af dette landskab. Netop det centrale punkt, hvor disse kraftige åer eller floder løber sammen, synes at være markeret ved deponeringen af det angelsaksiske sværd. Når der i Gudenåen og Nørreå er et så omfattende omfang af nedlæggelser, primært af kostbare sværd, kan det skyldes, at netop disse vandløb var særligt vigtige i et vikingetidigt landskab. Der er tale om successive deponeringer i det samme vandløb på en strækning af fire km. Primært unika, hovedsageligt sværd og smykker, dvs. genstande med en markant social biografi, nedlægges, men også enkelte genstande brugt i hverdagslivet, især redskaber der kan være produceret i nærområdet, optræder. Et sværd som det angelsaksiske kan – lige som de guldudsmykkede pragtsværd fra åen – være genstande, der i vikingetiden bar sit eget navn og blev opfattet som personligheder med en egen identitet (se kap. 3); men også enkelte jernknive og slibesten fandt vej ned i åen. Genstande med meget forskellige biografier blev således her håndteret på samme måde gennem deponeringen.

[51] Katalog nr. 386
[52] Katalog nr. 444 – 446. Fundene er dateret til oldtid i sognebeskrivelsen. Genstandene kan dateres til middelalderen
[53] Katalog nr. 439, 442-443

De mange genstande af forskellige typer og med dateringsmæssig spredning peger i retning af, at nedlæggelserne i området blev foretaget successivt. Nedre Hornbæk Enge, hvor ringspændet og stokkehåndtaget er fundet, er tidligere tolket som en ladeplads (KHM Randers topografiske arkiv, journal nr. 395/87). Netop fordi de mange fund stammer fra nordbredden, nær det sted hvor Randers By etablerede sig i den tidlige middelalder, kunne denne tolkning umiddelbart virke plausibel. Det er imidlertid påfaldende, at så få hverdagsgenstande er fundet i området. Hvis dette var en handels- eller omladeplads, var det ikke utænkeligt, at eksempelvis keramikskår også var dukket op ved blot en enkelt af opmudringerne. I stedet er der fremdraget rigt dekorerede smykker og våben, og sjældne genstande såsom stokkehåndtaget. Her har fundbilledet større ligheder med fundmaterialet fra Tissø, hvor netop smykker, våben og værktøj blev nedlagt i vådbunden. Ligesom i Tissø er deponeringerne sket i en vådbund med et sakralt navn, Gudenåen. Set i lyset af dette stednavn og genstandenes sammensætning, bliver det mere oplagt at tolke genstandsmaterialet nedlagt mellem Fladbro og åens udmunding som rituelle nedlæggelser snarere end som spor efter en omladeplads.

Deponeringer i søer

I undersøgelsesområdet nedlægges genstande også i søer, men omfanget er dog ikke i nærheden af det, der kunne vises for Nordøstskåne (kap. 3). I Vinkel Sø er der over tid fundet to økser fra vikingetid, en ravring af vikingetidstype, samt en stærkt forrustet genstand, der er tolket som en miniatureøkse[54]. Fundkomplekset – økser og smykker fundet i en lille sø ved en bebyggelse, hvor der i tidlig middelalder blev opført en kirke – udgør en konstellation, der har klare paralleller i det øvrige Sydskandinaviske materiale.

I Vindum Mose er der fundet en spydspids fra middelalderen[55]. Nedlæggelse af våben i vådbund i middelalderen kendes fra en række søer i Sydskandinavien. Ofte er både vikingetids- og middelaldervåben er blevet nedlagt i samme sø og ofte lå der et større borganlæg fra middelalderen ved bredden, eksempelvis Råbelöv Sjö i Skåne og Borremosen og Søborg Sø på Sjælland (Lund 2004). Hjaltet af et fornemt vikingetidssværd fra Hjermind Sø udgør på samme måde et eksempel på vikingetidsgenstande, som finderen selv angiver er fundet *ved bredden af søen*[56]. Sølvindlægninger og indfatningen af ametyster på sværdets hjalte understreger dets kostbare karakter. På samme måde understreger et Urnesspænde i sølv

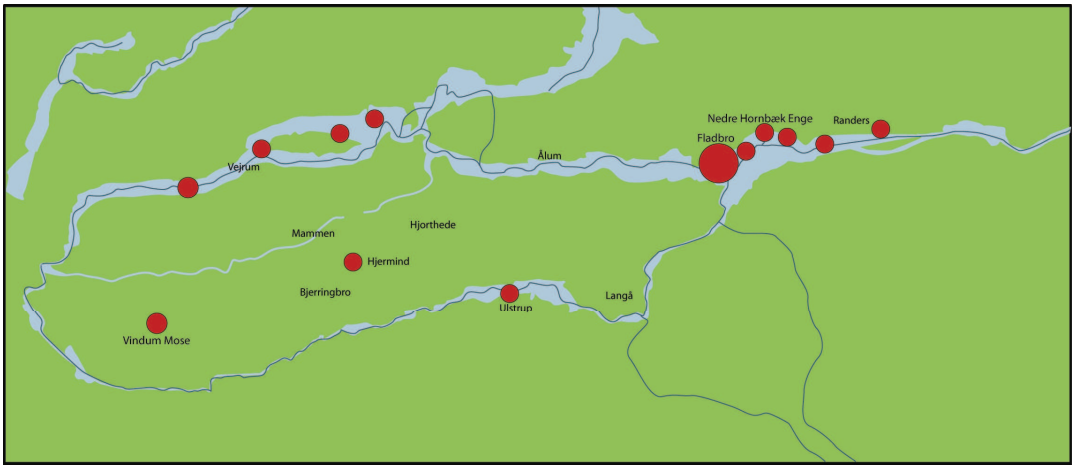
[54] Katalog nr. 387, 392, 426-427. En typologisering er vanskelig, da økserne kun er gengivet i en frihåndsskitse. Den ene kan omtrent bestemmes til JP type F/G/H, den anden til JP type H/M
[55] Katalog nr. 419
[56] Katalog nr. 402

fundet i en lille mose i Mollerup by[57], at søer og moser også i dette jyske område kan have spillet en vigtig rolle i vikingetidens landskabsforståelse. Nedlæggelser i søer er dog samlet set langt fra så omfattende i omfang som i Nordøstskåne. Her ved Middelsom Herred synes det at være de store vandløb, som især sætter sit præg på landskabet, såvel som nedlæggelserne. Deponeringerne fra undersøgelsesområdet er opsummeret i tabel 1 og i figur 7. Ligesom nedlæggelserne i søerne kan ses i lyset af de aspekter som i de norrøne kilder knytter sig til søer og *brunnar*, kan tolkningen af deponeringerne fra Gudenåen og Nørreå nuanceres gennem en analyse af de aspekter, der knytter sig til vandløbene i de norrøne kilder.

Sted	**Kontekst**	**Genstande**	**Datering**
Vejrum Bro	Nørreå	4 økser	Tidlig middelalder
Mellem Vejrum og Tapdrup	Nørreå	Økser	Sen vikingetid eller tidlig middelalder
Ø Mose	Nørreå	Ædelmetaldepot: sølvringe, sølvtråde, et rundt filigransmykke, en rund sølvplade med filigran, en torshammer, en sølvperle, ringguld og brudstykket af en sølvkæde	Nedlagt omkring 970
Fladbro	Nørreå	Fire-otte tveæggede sværd, to enæggede sværd, en-to spydspidser, en-to økser, to jerndolke, en spore, to jernknive	Sporen og dolkene er fra middelalderen, jernknivene dateres til hele jernalderen, mens de øvrige genstande er fra vikingetiden, med en overvægt på 800- og 900-tallet
Ved Nørreås udløb i Gudenåen	Nørreå / Gudenåen	Et angelsaksisk sværd	Omkring år 1000
Sandkjæret, Over Hornbæk	Engene på Gudenåens nordlige bred	En slibesten, en hammer, en kniv, brudstykker af en spore i jern og brudstykker af et bidsel	Jernalder – middelalder
Nedre Hornbæk	Engene på Gudenåens nordlige bred	Et stokkehåndtag, et ringspænde i bronze og en slibesten i skiffer samt en vildsvinekæbe	Vikingetid. Vildsvinekæben er ikke dateret
Hospitals-engen	Engene på Gudenåens nordlige bred	Et sværd af JP type H, som lå i sværdskeden.	830/840 – 950
Klosterengen i jordbunke fra Hospitals-engen	Engene på Gudenåens nordlige bred	Et sværd af JP type M	850 – starten af 900-tallet
Randers Ny Sønderbro	Gudenåen	Et sværd	Tidlig middelalder
Gudenåen ved Fjordgade i Randers	Gudenåen	En økse, en spydspids og en svinekæbe	Oldtid
Majorens Hage	Gudenåen	En spydspids, en økse og en hestesko	Middelalderen
Ulstrup Bro	Gudenåen	Frankisk spydspids	Tidlig vikingetid
Vinkel Sø	Sø	To økser, en ravring, en miniatureøkse	Vikingetid
Vindum Mose	Mose	En spydspids	Middelalder
Hjermind Sø	Sø	Et hjalte til et sværd	Vikingetid
Mose i Mollerup By	Mose	Et urnesspænde	Vikingetid

Tabel 1: Vådbundsdeponeringerne fra undersøgelsesområdet

[57] Katalog nr. 430

Figur 7. Vådbundsdeponeringer i undersøgelsesområdet markeret med røde cirkler. Illustration af Hege Vatnaland

4.3 Vandløb i de norrøne kilder

Steder som strandbredder, kilder og huler, bliver i mange kulturelle kontekster opfattet som grænsen mellem denne verden og det hinsidige og det overnaturlige, og de var potentielle steder for kommunikation mellem forskellige verdener (Bradley 2000:27-28). Også vandløb kan overordnet set opfattes som liminale områder i landskabet (Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Wiker 2000). Disse iagttagelser er centrale, men de rejser samtidig et behov for at diskutere specifikt *hvilke* typer liminalitet, hvilke bestemte betydninger, som relaterer til disse steder i det kognitive landskab inden for netop denne tid og dette sted. Det arkæologiske materiale taler sit tydelige sprog: nedlæggelser af ganske særlige genstande foregik i dette undersøgelsesområde primært i tilknytning til de store vandløb. For at forstå disse handlinger, kan en analyse af, hvilke aspekter ved vandløb, som pointeres i Edda- og skjaldedigtningen, give et indblik i, hvorfor netop vandløbene var så centrale for nedlæggelsen. I de norrøne kilder omtales vandløb som *á*, hvilket oversættes til flod, elv eller å (Vigfusson 1991[1871]). I disse kilder fremstilles vandløbene overordnet set som grænser, dvs. som skel (Østmo 2005:64). Dette stemmer vel overens med middelalderen og senere tiders anvendelse af vandløb som administrative grænser for ejerlav, sogne, herreder og sysler – grænser som kan have ældre rødder (Øeby-Nielsen 2005:130). Intet træk i naturlandskabet er *i sig selv* en grænse. Fænomener som vandløb eller bjerge kan derimod blive en *indikation* på en grænse i relation til menneskelige aktiviteter (Ingold 1993:156). Her synes vandløbene i de norrøne kilder at have været anvendelige til at opbygge rumlige kategorier. Diskussionen af forholdet

mellem *Miðgarðr* og de områder, som andre væsener ifølge de norrøne kilder beboede i det kosmologiske landskab er her naturligvis et centralt spørgsmål (se kap. 2.5). Teksterne indikerer, at forskellige grupper af væsner, mennesker, guder, jætter, i de norrøne kilder var rumligt organiseret ved at bebo hver sin bred af et vandløb. Selvom forholdet mellem *Miðgarðr* og *Útgarðr* er vanskeligt at læse ud af kilderne, synes en del af eddadigtningen at indikere, at vandløb dannede grænsen mellem *Miðgarðr* og *Jotunheim*, jætternes verden. Dette fremgår af handlingen i digtene *Grímnismál*, *Vafþrúðnismál*, *Hymiskviða*, *Hárbarðsljóð* og i Snorris *Skáldskaparmál*. I disse tekster er jætterne bosat i øst, og de er adskilt fra guder og tilsyneladende også mennesker af et eller flere vandløb. Dette forhold kommer frem ved at både guder og mennesker må krydse vandløb på vej til jætterne. Motivet optræder også i Saxo Grammaticus' Gesta Danorum (bog VIII, del 2) hvor Gudmund, en overnaturlig skikkelse med karaktertræk som en jætte, færger en gruppe af rejsende mænd over floden til sit hjem. Samme aspekt af vandløbet ser vi i Eilífr Guðrunarsons skjaldedigt *Þórsdrápa* fra 900-tallet: *Þórr* og *Þjálfi* må under en rejse på vej til jætterne krydse en kraftig flod. For at undgå at falde, stikker de deres spyd i vandet (*Þórsdrápa* 5). I *Skáldskaparmál* bruger *Þórr* ikke et spyd, men en stav til støtte, da han krydser en flod på vej til jætten *Geirrǫðr*. Staven har han lånt af jætten *Griðr* (Skal 18) (Price 2002:177).

At også *Asgarðr* er afgrænset af vandløb fremgår af flere vers i *Grímnismál*, et digt som næsten udelukkende består af mytologisk stof. Versene skal foregive at være Oðinns beskrivelser af gudernes bolig, verdenstræet, kosmologi generelt og verdens skabelse. Han redegør også for mytologiske vandløb. Både vandløbenes navne og beskrivelser af deres forløb kan give indikationer på, hvilke opfattelser af rumlig kategorisering, der knytter sig til disse floder. I vers 21 finder vi den store flod *Valglaumnr*, som er strid og tung at vade igennem (Grm 21). Dens navn betyder "den muntert larmende foran *Valhǫll*" (Vigfusson 1991[1871]; Simek 1993 [1983]). Grm 27 opremser navnene på en række vandløb, der løber om gudernes helligdom (*hodd goða*) (en bogstavelig oversættelse er "gudernes skat", men det optræder her i betydningen gudernes hjem) (Grm 27)(Vigfusson 1991[1871]). I dette digt danner vandløb således afgrænsningen foran *Valhǫll* og rundt om *Asgardr*.

De tre *brunnar*, *Urðr*, *Mímir* og *Hvergelmir* beskrives i en række kilder som vandløbenes udspring i det kosmologiske landskab. I *Vǫluspá* ser vølven et vandløb fosse fra *Mímirs brunni* (Vsp 27). Ifølge Snorri løber en række giftige vandløb, samlet kalder *Élivágar*, fra *Hvergelmir* (Gylf 3 og 4), men i Skáldskaparmál er *Élivágar* kun én flod, som danner grænsen

til *Jǫtunheim* (Skal 17). Dette kan Snorri have baseret på *Hymiskviða* 5, hvor *Hymir* er bosat på kanten af himlene øst for *Élivágar* (Hym 5, Simek 1993:73). I den norrøne kosmologi er alle floder og søer dannet af proto-jætten *Ymirs* blod (Vm 21, Gylf 7). *Ymir* selv blev ifølge Snorri dannet fra den giftige damp, som fulgte med *Élivágar* (Gylf 4). I et digt af Ormr Barreyjarskáld fra anden halvdel af 900-tallet optræder kenningen *Ymis bloð*, som dog her referer til havet og ikke et vandløb eller en sø (Jónsson 1967:377; Simek 1993 [1983]). Edda- og skjaldedigtningen tekster giver således ikke et entydigt billede af et kosmologisk landskab, og det er tydeligt, at der ikke eksisterede en fast og fikseret *model* for den rumlige organisation. Dette betyder imidlertid ikke, at der ikke eksisterede nogen *forestillinger* om rumlig organisation – og et af de mest gennemgående træk var forekomsten af vandløb som grænser mellem forskellige typer væsner.

Vandløb, der løber med våben

I nogle kulturer kan specifikke dyr, genstande eller naturfænomener blive anset for at have egen personlighed og evnen til at handle (Ingold 2000:91). I kapitel 3.4 viste jeg, at en sådan tankegang kan have været aktuel i vikingetiden, hvor særlige sværd og smykker synes at blive opfattet som væsner med eget navn, personlighed og vilje. De norrøne tekster giver anledning til at tro, at enkelte vandløb på samme måde fremstår som personificerede. I både *Grímnismál* og Snorris *Þulur* i *Skáldskaparmál* 485-490, hvor remses en række vandløb remses op refererer navnene typisk til dette specielle vands personlighed. Navne som *Þióðnuma* (menneskeæderen), *Kǫrmt* (den beskyttende) og *Eikin* (den rasende) kan tjene som eksempler[58]. En række vandløb i den ældre Eddas digtning har navne, som er relateret til krig og kamp, såsom *Gunnþró* (kamp-renden), *Gunnþorin* (ivrig efter kamp) og *Ǫrmt* (den, der deler i hære). Muligvis skal også *Ylgr* (hunulven) opfattes som en del af denne gruppe vandløb, da ulven konsekvent optræder i kamprelaterede kenninger (GrM 27-29). Disse egennavne angiver, at nogle specifikke vande kan have været anset for at besidde "agency".

Et andet tema i de norrøne tekster er beskrivelsen af vandløb, der indeholder våben, såsom *Geirvimul* (den, der bobler med spyd), *Nǫt* (den stikkende) og *Sliðr* (den farligt skarpe) (GrM 27-29). Sidstnævnte optræder ikke bare i *Grímnismál*, men også i *Vǫluspá*: "fra øst kommer en flod gennem *Eitrdalar* (gift-dalen), den falder (dvs. løber) med sværd og saxe, *Sliðr* er dens navn" (Vsp 36). Samme koncept er bevaret i Saxo Grammaticus' Gesta Danorum, hvor der fortælles om en mørk dødsflod, hvis stærke strøm hvirvler med alle slags våben (Liber 1

[58] Vandløbenes navne i dette kapitel er oversat ved hjælp af Vigfusson 1991 og Simek 1993

31; de Vries 1957:376). Forestillingen om et sådant vandløb er også til stede i en finsk kilde, en runesang, som beskriver den voldsomme flod Rutja, som er fyldt med hvasse klinger og spyd med skarpe spidser (Harva 1947:23; Wellendorf 2006c). Sådanne floder er blevet tolket som en hedensk ide om de straffe, afdøde kunne udsættes for i Hel (Dietrich 1853:175, 180). Ifølge Rudolf Simek er konceptet med floder, der flyder med våben en standardbeskrivelse af det hinsidige i kristen visionærslitteratur, og disse floder med våben i Grímnismál skulle dermed være inspireret af et kristent koncept (Simek 1993 [1983]:294). I visionslitteraturen har de våbenfyldte vandløb en rolle som en prøve eller en straf, som de afdøde udsættes for. Jonas Wellendorf indvender dog, at den eneste kendte våbenfyldte flod i visionslitteraturen optræder i *Visio Godeschalci*, som blev skrevet i slutningen af 1100-tallet, hvor Gottschalk kommer til en flod fyldt med jernspydspidser af form som sværd, samt lanser og jagtspyd. Dette tyder på, at visionslitteraturens vandløb, der løber med våben, i realiteten er lånt fra den norrøne hedenske tradition og ikke omvendt (Wellendorf 2006c:23-24). En sådan tanke understøttes efter min vurdering af eksistensen af den materielle modsvarighed – virkelige, fysiske floder, der "løber" med virkelige, fysiske våben. Mens tekstforskere som Simek naturligt nok søger efter litterære forbilleder for den ældre Edda, viser forholdet mellem *Grímnismál*, visionslitteraturen og de faktiske våbendeponeringerne i vandløb, at vi må være åbne for, at de norrøne kilder kan have et genuint og oprindeligt indhold, og at inspirationen og verdensopfattelsen kan have været påvirket af og relaterer til den materielle, førkristne verden. I *Grímnismál* løber de to våbenfyldte floder, *Geirvimul* og *Nọt,* omkring gudernes hjem, hvorimod *Sliðr* løber gennem menneskenes område (*falla gumnom nær*), men falder herfra til *Hel*, de dødes land. På denne måde danner de våbenfyldte vandløb både grænsen til gudernes område, men er samtidig en forbindelse til de dødes område. Der er således næppe tale om floder, der anvendes til at straffe de afdøde i dødsriget, da denne opfattelse snarere stemmer mere med en tidlig kristen opfattelse af tilværelsen i helvedet end med den norrøne opfattelse af *Hel*. Den påfaldende pointering af, at *Þórr* og *Þjálfi* måtte stikke deres spyd i floden, antyder, at vandløbene med våben samtidig udgjorde grænser mellem forskellige væsener. Denne handling – hvor våbnet stikkes i floden – sker nemlig netop, da de to skal krydse floden, der udgør grænsen til jætternes land. Her bliver det således antydet, at de våbenfyldte vandløb samtidig kunne være blandt de floder, der fungerede som et skel.

Vandløb, der løber med blod

Vandløb, som flyder med blod i stedet for vand, udgør et andet tilbagevendende tema ikke blot i vikingetidens norrøne kilder, men også i skjaldedigtningen fra den tidlige middelalder og i Saxos Gesta Danorum (Liber 6). Ligesom formuleringen "jeg rødfarvede mit sværd" er hyppigt brugt i skjaldedigtningen som en omskrivning af "jeg slog ham ihjel". Denne vending optræder eksempelvis i Hallfrøðrs Lausavísur fra 900-tallet, vers 14, eller Eiriksmál fra omkring 950, vers 6 (Jónsson 1967:160, 165). På samme måde er et slag i skjaldedigtningen ofte beskrevet som "vi rødfarvede floden". For at gøre forvirringen total kan det tilføjes, at der også synes at være en sammenblanding af blod og væske fra en *brunnr* i flere skjaldedigt (Ragnarsdrápa af Bragi enn gamli Boddason, 800 – 850, vers 4; Lausavísur af Gisli Súrsson, 900-tallet, vers 27). Slag, der ender med at blod farver et vandløb rødt, er et hyppigt anvendt motiv i skjaldedigtningen. Forlæg for denne metafor kan være en kobling mellem *Ymirs* blod og blodet fra slaget. Eksempelvis optræder bevæbnede mænd, der vader op gennem de hvirvlende floder, i digtningen om Ragnaroks begyndelse (Vsp 21, 27, 39).

I betragtning af det mønster, som deponeringerne danner, og beskrivelserne af vandløb i de norrøne kilder, både på det narrative plan og i vandløbenes navne synes der at tegne sig et billede af, at visse vandløb var forbundet med særlige betydninger: mens nogle slet og ret blev opfattet som vandløb, var andre koblet med centrale elementer i strukturering af det kognitive landskab. Forekomsten af navne på og beskrivelser af vandløb, der løber med våben, kunne indikere, at de mennesker, der fremstillede og lyttede til digtene, som vi kender glimtvis fra de norrøne kilder, også kendte til reelle vandløb, der indeholdt deponerede våben. Da digtene om våbenfyldte vandløb relaterede disse floder til kamp, krigsførelse og aggression, kunne også deponeringerne være forbundet med denne mentalitet og metaforiske tankemåde.

4.4 Broernes rolle som tærskel og passage

I kosmologien synes vandløbene således at have dannet grænser mellem mennesker, guder og jætter; men der kan også argumenteres for, at de blev opfattet som skellet mellem de levende og de døde. Denne tolkning bygger på mønstre i både placeringen af bebyggelse og gravplads, de norrøne kilder, vådbundsdeponeringer og indskrifterne på en række runesten. Bebyggelsen fra yngre jernalders- og vikingetidsbebyggelse i Sydskandinavien ligger ofte skilt fra de tilhørende gravpladser af et vandløb og forbundet med en bro eller et vadested (Hedeager 2002:14; Adamsen 2004:22ff). Dette har en slående parallel i *Gylfaginning* i Snorris Edda, hvor *Hermóðr* rejser til *Hel* for at få sin broder *Balðr* ud af dødsriget. På vejen må han krydse

floden *Giǫll* ved at ride over *Gjallarbrú*, som vogtes af *Móðguðr*. Her er *Hel*, de dødes land, således er adskilt fra de levendes af floden og forbundet af broen (Hedeager 2002:14). Selvom det er problematisk at anvende Snorris 1200-tals kilde til at tolke vikingetidens kosmologi, er det påfaldende, at ideen om broen, som skiller de levende og de døde, matcher struktureringen af vikingetidens landskab. Derimod passer billedet dårligt til Snorris samtid, 1200-tallet, hvor gravpladsen i reglen er anlagt omkring kirken i centrum af landsbyen. At mennesker anså de levende og de døde for at være placeret på hver sin side af et vandløb er dermed formodentlig et ældre træk fra yngre jernalder og vikingetiden bevaret i Snorris Edda. Også nedlæggelserne samler sig omkring broerne. Både i Sydskandinavien og på de britiske øer er der fundet våben, smykker, nøgler og slibesten nedlagt ved broer og vadesteder, som vi også det med materialet fra Fladbro (Lund 2003:89ff, 2004:203ff, 2005:110ff). Broens betydning i landskabet bliver således understreget både af deponeringerne og af struktureringen af forholdet mellem bebyggelse og gravplads. I overgangsritualer, som eksempelvis et begravelsesritual, er skiftet fra en social position til en anden ofte markeret og identificeret med fysiske overgange ved at krydse en tærskel i form af en flod, sø eller port. På denne måde bliver overgangen både symbolsk og fysisk. Territorielle grænser bliver i reglen etableret og fasthold gennem ritualer, og ofte har grænserne guddommelige vogtere (van Gennep 1999 [1909]:129-130). *Gjallarbrú* svarer vældigt godt til dette billede. Når våben ofte blev nedlagt netop ved broer og vadesteder, kunne det relatere til den rolle, broen spillede som grænse og forbindelse mellem de levendes og de dødes verden, og de handlinger, som blev udført for at håndtere sådanne skift i status for de efterladte (Lund 2005).

En stor del af vikingetidens og den tidlige middelalders runesten er anbragt ved broer og vadesteder, og ofte er broen nævnt på indskriften. Ser vi på runestenene fra Uppland og Södermansland i Sverige, indgår ordet ”bro” i 76 af indskrifterne, og tolv af disse har netop ordet ”bro” placeret øverst på inskriptionens bue (Lund 2005:126-127). På denne måde deler ordet ”bro” navnene på de efterladte på den ene side af stenen og navnet på den afdøde på den anden side. Runestenen fra Källstorp i Skåne er opbygget efter det samme princip, men her er indskriften placeret henover ryggen af stenen (DR 269). Indskriften lyder ”Thorkil gjorde, Thord søn, bro denne efter Vrage, broder sin”. Ordene ”bro denne” er skrevet netop i buen over ryggen af stenen, og på denne måde deler disse ord Thorkil på den ene side og Vrage på den anden. Samme princip synes at være til stede i struktureringen af landskabet og indskriften: vandløbet skiller de levende og døde, som forbindes af en bro. Broen kan i den

forstand have tjent som en tærskel og passage mellem de levendes og de dødes land i en vikingetids landskabsopfattelse.

Figur 8. Runestenen fra Källstorp (Efter Jacobsen & Moltke 1941:251)

Mens gravpladserne flyttes ind ved bebyggelsen i løbet af den tidlige middelalder, bevares ideen om, at brobyggeri er vigtigt, nu som en god kristen gerning. Denne rolle havde broen allerede på kontinentet i den tidlige middelalder, hvor eksempelvis Gregor den Store i sine Dialoger fra 500-tallets beskriver broen som et sted for dom og sjælens prøvelse (Adamsen 2004:28). Ideen om broen som passage for den døde kunne derfor være kommet ind i Skandinavien under kristen indflydelse. Der er dog ingen tvivl om, at den blev integreret i en sydskandinavisk landskabsopfattelse længe før kristendommen havde etableret sig, hvilket kommer til udtryk netop i struktureringen af forholdet mellem bebyggelse og gravplads allerede i yngre jernalder. Mens denne strukturering anbringer den afdødes krop på den anden side af vandløbet, viser både de kristne tekststykker og indskrifterne på de specifikt kristne runesten fra den tidlige middelalder, at der er en tydelig forskel mellem den hedenske og den kristne idé om broen som en passage for den afdøde. Mens det er den hedenske *krop*, der krydser broen, er det den kristne *sjæl*, der må på rejse. På tyve af runestenene med ordet bro fra Uppland og Södermansland hang et kors ned fra enten den afdødes navn eller ordet bro, eller det var ligefrem forbundet til begge ord (Lund 2005:121-122). Ligesom det at rejse runesten med kors på hedenske gravpladser kan tolkes som handlinger, der skulle indvie gravpladserne til kristendom, kan kors på bro-stenene ligeledes være udtryk for, at også dette sted i landskabet var udsat for en aktiv kristningsproces. Broen var et vigtigt sted i det hedenske landskab og måtte kristnes for at kunne anvendes i den nye tid.

Runestenene fra det nuværende Danmark og Skåne er generelt noget ældre end de fra Mälardalen. Størstedelen af runestenene ved broer er ligesom stenen fra Källstorp af efter-Jelling typen fra 970 – 1025 (Stoklund 1991:292). På disse sten er der ikke den samme grad af interaktion mellem billede og tekst som på mellemsvenske; men selv på de sten, hvor ordet "bro" ikke nævnes, fungerer opdelingen af de levende og de døde på en lang række af indskrifterne. Eksempelvis bærer stenen fra Öster-Vemmenhög en indskrift i et omvendt V, hvor første del er "Broder rejste sten denne efter", og den anden halvdel er "Bose, broder sin, en meget velbyrdig dreng". Også her er den levende og den død adskilt og befinder sig i hver sin kolonne af indskriften – som om de udgjorde to bredder af et vandløb. Denne opdeling af teksten er ganske typisk for sten af efter-Jelling typen, som vi vil se det med flere eksempler i afsnit 4.6

Over vadestedet til tings

Arkæologiske undersøgelser på Island indikerer, at de historisk kendte tingsteder, der også kan identificeres ud fra det arkæologiske materiale, i reglen ligger skærmet af en elv, som må krydses for at nå over til tingstedet. Også samlingsstedet for Altinget, Þingvellir, ligger øst for Øxará, hvis navn betyder "øksefloden" (Friðriksson 2005:24-25, forthcoming). Både engelske og svenske tingsteder genbruger ofte monumenter, særligt gravhøje, og mange steder foregår der en kobling mellem begravelsesaktiviteter og magtmæssige associationer (Sanmark og Semple forthcoming). Få tingpladser er dog udgravet, men nye undersøgelser viser, at de ikke altid blev placeret ved ældre monumenter. I stedet blev nye monumenter konstrueret for aktivt at skabe et sted med de rette associationer til kontinuitet og til en forankring af slægten på stedet (Sanmark og Semple forthcoming). Tilsyneladende ensartede samlingspladser kan således være formet efter forskellige strategier. Ikke blot anvendes gamle eller nyopførte monumenter, når et tingsted skabes, men også den omgivende topografi inddrages. Vandløb, som bruges til at afgrænse og skærme tingstedet, er her et af de typiske træk. Eksempelvis ligger tingstedet ved Aspa i Sverige placeret nær en bro, hvor der er rejst flere runesten (Sanmark og Semple forthcoming). Tingsteder har været viet meget lidt opmærksomhed i de seneste 50 års arkæologisk forskning. Interessen for at undersøge sådanne pladser arkæologisk synes dog i de seneste år at være stigende (Pantos og Semple 2004; Sanmark og Semple forthcoming). Et øget fokus på tingstederne vil også kunne være med til at uddybe kendskabet til den måde, topografiske træk bruges til at definere disse pladser.

Placeringen af tingsteder ved store åer med centrale vadesteder eller broer danner en slående modsvarighed til floderne *Kǫrmt, Ǫrmt* og *Kerlauger to*, som *Þórr* hver dag må krydse for at komme til tinget ved *Yggdrasil* (Grm 29). Ifølge Snorri rider aserne hver dag over broen til tingstedet ved Urds brønd (Gylf 14). På denne måde var vandløbet en grænse mellem de steder, man opholdt sig i hverdagslivet, og tingstedet som blev anvendt ved særlige lejligheder. En indgående analyse af den landskabsmæssige placering af tingsteder i Skandinavien kunne åbne op for at se, om vandløb generelt bliver anvendt som afgrænsning af disse samlingspladser, eller om dette er en strategi som kun bliver anvendt på enkelte pladser. En sådan analyse er imidlertid endnu ikke blevet udformet, og der er derfor kun disse få, nævnte eksempler på, at dette aspekt af vandløbene og broen syntes at udspille sig i både de norrøne kilder og i det kognitive landskab.

Struktureringen af Mammen

De vandløb, der deler bebyggelse fra gravplads, er ikke nødvendigvis store floder. Gravhøjen Bjerringhøj indeholdt en kammergrav, som er dendrodateret til 970/971 (Andersen 1991:43). Højen ligger yderst på terrassekanten 52 m over havet. En lille bæk adskiller dette område mod syd fra landsbyen Mammen mod nord. Mod øst ligger vådområdet Søndersø, mens det mod vest bliver til Rind bæk. Bækken krydses af vadestedet Bulbro, som fører den gamle landevej fra landsbyen forbi gravhøjen. Både stolper fra langhuse og resterne af en brønd fra 957-963 giver sikre indikationer på, at vikingetidens bebyggelse i området lå dér, hvor landsby Mammen også ligger i dag, samlet om kirken[59]. Det højeste punkt ved bebyggelsen, Kirkebjerg, ligger 62 m over havet. Nord for gravhøjen falder terrænet ned til vådområdet. Dette betyder, at gravhøjen er godt synlig fra Mammens bebyggelse. Bjerringhøj ligger således som en spejling af bebyggelsen, adskilt fra denne af vandløbet, og forbundet af Bulbro. Det velkendte metaldepot fra Mammen var gravet ned ved bebyggelsen på den nordlige bred i en grusgrav i udkanten af Mammen, mellem den senere kirke og landevejen over Bulbro til Bjerring (Näsman 1991b:217). Depotet indeholdt to mankestole, et skrinbeslag, et låsebeslag, et låseblik, presblik som kan stamme fra skrin og et drikkehorn, et stykke jernblik, kantbeslag, en patrice i kobberlegering, fragmenter af et fad, en skål og flere kar i kobberlegering, en jernring og tre keramikskår. Disse genstande er formodentlig produceret i tiden omkring 925-950, og depotet er næppe nedlagt senere end 970 (Näsman 1991b:221-251), hvilket således er samme generation af mennesker, der må have gravlagt manden i Bjerringhøj. Rumligt set er metaldepotet koblet til de levende, og det fungerer som

[59] Katalog nr. 352, 356, 361

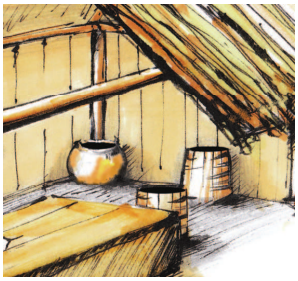
en modpol til gravhøjen på den anden side. Depotet indeholdt hesteudstyr i form af mankestolene – en type udstyr som i øvrigt var påfaldende fraværende i den ellers veludstyrede mandsgrav i Bjerringhøj. Depotet er blevet tolket som en metalhåndværkers bortgemte sager. Denne tolkning har baggrund i at flere af genstandene er opdelte, at fundet indeholdt en patrice og at flere af kobberkarene er delvist omsmeltede (Näsman 1991b:251-252). Fundet mangler paralleller. Ædelmetaldepoter fra denne tid indeholder normalt hele genstande, mønter og fragmenterede genstande oftest i form af ringe eller spænder (Skovmand 1942). Eller de kan i sjældnere tilfælde have en sammensætning af genstande svarende til en kvindes dragtsmykker (Kilger 2008b). Værktøjsdepoter fra vikingetiden består af et spekter af redskaber og kun enkelte genstande i kobber og blik (Lund 2006). Depotet fra Mammen falder uden for disse kategorier. Der er tydeligvis tale om et depot knyttet til en metalhåndværker, som i særlig grad arbejdede i presblik.

Flere gravhøje var anlagt på linie med Bjerringhøj, og i en af disse nu stærkt overpløjede høje er der fundet et fyldskifte med retvinklede hjørner, omgivet af blåler, sådan som det også var tilfældet med kammeret fra Bjerringhøj. Der kan have været tale om endnu en kammergrav fra vikingetiden, da disse to gravhøje er de eneste steder i området, hvor der er fundet blåler[60]. Den monumentale placering af Bjerringhøj, højest i landskabet, på terrassekanten, med udsyn til og udsyn fra bebyggelsen, er slående. Samtidig er det næppe et tilfælde, at graven placeres på den anden side af vandløbet i forhold til bebyggelse. Hensigten kan have været at have den afdøde stedfæstet i landsbyens umiddelbare nærhed og samtidig placere graven *på den anden side* af vandet som en måde at rumligt udtrykke distinktionen mellem de levende og de døde. Ved at lægge den afdøde i gravhøjen, som var synlig fra bebyggelsen, kunne slægtninge til den afdøde opretholde en forbindelse til denne mand, der at dømme efter gravgaverne kan have været en markant person i sin samtid.

Placeringen af højen giver os en indsigt i de strukturerende principper, som i vikingetiden kan have knyttet sig til den gravlagte. Det arkæologiske materiale fra Bjerringhøjgraven og depotet fra Mammen blev genbearbejdet i en omfattende publikation fra 1991 (Müller-Wille 1991:337). Sammensætningen af gravgaver har affødt en debat om den gravlagtes sociale og religiøse tilhørsforhold (se eksempelvis (Gräslund 1991). Graven blev afdækket i 1868, og tolkningen af placeringen af de enkelte genstande i graven bygger dels på findernes

[60] Katalog nr. 414

beskrivelser, dels på Nationalmuseets ansattes egne redegørelser for de genstande, der endnu ikke var taget ud gravkammeret, da de kom til stedet (Vellev 1991:11-21). Bjerringhøj tolkes en mandsgrav, eventuelt en dobbeltgrav med en mand og en kvinde (Iversen og Näsman 1991:45). Graven bestod af et kammer med en kiste i, og der blev både fundet genstande i selve kisten og i kammeret. I det nordøstlige hjørne af gravkammeret, uden for kisten, men inden for kammeret, stod en bronzekedel og to træspande. Kobberkedlen er fra 500- eller 600-tallet, og den er, som Iversen og Näsman bemærker, "et besynderligt indslag" (Iversen 1991:38; Iversen og Näsman 1991:59-60). Kedlen havde en centrale rolle i myterne om fremskaffelsen af mjøden, og sammensætningen af kedlen og de to træspande kan, som nævnt i kapitel 3, opfattes som en materialisering af kedlen *Oðrærir* og trækarrene *Són* og *Boðn*. Denne opsætning peger i retning af, at kedlen i graven var en beholder for mjød. Indtagelsen af mjøden indgik som et centralt element i gæstebuddet og i den rituelle skål for "år og fred" (Steinsland 2005:277-280).

Figur 9. Rekonstruktion af nordøsthjørnet af gravkammeret i Bjerringhøj med kedlen og de to spande. Illustration af Hege Vatnaland

Når netop denne beholder blev bevaret, når den blev beholdt gennem så mange generationer, kunne den samtidig blive en beholder og bevarer af det kollektive minde. Et samfunds sociale minde kan indskrive sig i den materielle kultur – ikke blot i prominente bygninger, monumenter og andre substantielle strukturer, men også i mindre genstande, som cirkulerede længe efter, at de var produceret. Sådanne genstande og bygninger kunne rumme overordnede ideer om verden, grundlæggende elementer i verdensopfattelsen (Bradley 2002:13). Genstande vækker en vis motorisk intension, når den byder sig frem (Merleau-Ponty 1962:317). Samtidig kan genstande fremkalde og vække minder. Forbindelse mellem modtageren og genstanden foregår således på et sansemæssigt plan (Seremetakis 1994:10-11). Kedlen i graven kan have henledt deltagerne i gravritualet til at mindes de sammenhænge, som denne særlige beholder blev anvendt til tidligere. Når manden i Bjerringhøj gravlægges

med denne kedel, som formodentlig er produceret i den østlige del af Skandinavien adskillige århundreder tidligere, og når opsætningen af kedlen sammen med de to træspande synes at spille på forestillinger om mjødens oprindelse, er der formodentlig tale om bevidste, eksplicitte valg af både genstande til graven og placeringen af disse. Ved at sætte kedlen ind i graven, og iscenesattes myten om *Kvasir* – guden, der var skabt af aser og vaners spyt, og som blev dræbt af dværgene, hældt i en kedel og to træspande, og blev til gudernes mjød. Samtidig blev kedlen ved at blive lagt i graven også taget ud af cirkulation – en handling, der næppe var tilfældig. I betragtning af de grundlæggende forandringer, der gennemstrømmede samfundet i slutningen af 900-tallet, hvor en ny religion og en ny magtopbygning var ved at træde igennem, forandrede også forhold som den rituelle indtagelse af mjøden sig. Med nye skikke måtte også ny materiel kultur til.

Kedlen *Oðrærir*, dvs. den der rører sindet, er ikke alene forbundet med fremstillingen af mjøden, men også mere overordnet med sindet, med visdom, indsigt, esoterisk kundskab. Netop derfor drak Oðinn af mjøden fra *Oðrærir*, da hang hænger i træet (Hvm 140). Den gravlagte i Bjerringhøj har ligget med hovedet i nordvest (Vellev 1991:14). På denne måde har den afdødes hoved og den potentielle mjødbeholder og kilde til visdom befundet sig i samme del af graven. Et centralt element i myten om tilegnelse af mjøden, er Oðinns rejse ind i bjerget, hvor han stjæler *Oðrærir*. Hvis kedlen fra Bjerringhøj blev opfattet som en legemliggørelse af *Oðrærir*, kan anbringelsen af kedlen i højen ligeledes have tjent til at denne myte udfoldede sig: beholderen befandt sig nu inde i højen / bjerget og måtte hentes ud for igen at kunne anvendes. Hvis kedlen og de to træspande i Bjerringhøj blev anset som kar med kultiske konnotationer, kan det ikke undre, at denne mand blev gravlagt på den anden side af vandløbet. Naturlandskabet blev på denne måde anvendt som et strukturerende element i forholdet mellem bebyggelse og grav i Mammen. Materialet understreger samtidig, at de vandløb, der skilte de levende og de døde, ikke behøvede at være store floder.

4.5 Runesten fra området

Både den landskabsmæssige placering og indskrifternes opbygning på runestenene fra området kan give yderligere indsigt i forestillinger om rumlig organisering af det kognitive landskab i vikingetiden. Med ikke mindre end 27 runesten fra vikingetiden er undersøgelsesområdet et af de mest runestenstætte i det nuværende Danmark[61]. Runestenenes oprindelige placering er i reglen vanskelig at bestemme. Af de godt 200 runestenene fra

[61] Katalog nr. 448-471

Danmark (minus Bornholm), Sydslesvig, Skåne og Halland står kun tolv i dag på deres oprindelige plads, og for yderligere 64 kan vi udpege det sandsynlige oprindelsessted (Øeby-Nielsen 2005:123). Der synes derfor at herske en berettiget skepsis over for at bruge det danske runestensmateriale til at få informationer om landskabsmæssige forhold, sådan som det har været muligt at gøre med det svenske materiale (Øeby-Nielsen 2005). I det følgende vil jeg dog forsøge at vise, at runestenene fra undersøgelsesområdet alligevel besidder et potentiale for at uddybe forståelsen af det kognitive landskab – særligt de aspekter, der knyttede sig til vandløb, broer og vadesteder.

Runesten langs Gudenåen

Mange runesten har stået langs større vandveje (Øeby-Nielsen 2005:128). Dette gælder ikke blot for Vestsverige, men også for runestenene fra undersøgelsesområdet. Det kan ikke udelukkes, at disse sten har været rejst ved overgangssteder. En mere sandsynlig tolkning er dog, at en placering langs de store sejlbare vandløb var attraktivt i sig selv. Ligesom for deponeringerne, er det Nørreå og Gudenåen, der tegner billedet for undersøgelsesområdets runesten. Langå-stenen 1 stod i 1627 ved Gudenåen nær Langå-stenen 2, som samme år blev fundet på Langå Mark, der udgør bredden af åen[62]. Begge vurderes til at være fundet på det sted, hvor de oprindeligt blev rejst (Jacobsen og Moltke 1942:121-123). Langå-stenen 3 dukkede op i 1861 ved kæret syd for byen, da der skulle bygges en bro over Langå[63]. Det omtalte kær er formodentlig Langå Sø, som ligger syd for den gamle bebyggelse, men der kan også være tale om engen syd for byen, hvor Gudenåen tager et skarpt sving nordpå. Langå-stenene 4-6 stammer alle fra nedbrydningen af Langå kirke[64]. I betragtning af placeringen af Langå-stenen 1 og 2 kan det ikke udelukkes, at også 4, 5 og 6 stammer fra Gudenåens bred. Også Sønder-Vinge stenen 1 har sandsynligvis stået ved Gudenåen. Den blev fundet på Ulstrup Mark, som danner åens nordlige bred[65]. Dermed stod den kun nogle hundrede meter fra det sted i åen, hvor den frankiske spydspids og flere andre jerngenstande blev nedlagt. Indskriften på stenen er af efter-Jelling typen, fra tiden 970 – 1025 (Jacobsen og Moltke 1942:119; Stoklund 1991:292). Der er således mindst 150 års afstand mellem spydspidsens produktionstid og ristningen af runestenen. Da Randers-stenen 1 blev registeret første gang, befandt den sig foran huset i Storegade 5 i den sydøstlige del af Randers, hvor bredden af Gudenåen lå i vikingetiden. Også sten 2 kan have stået på grænsen til vådbunden. Den blev

[62] Katalog nr. 450 og 461
[63] Katalog nr. 468
[64] Katalog nr. 452-454
[65] Katalog nr. 463

fundet ved nedbrydning af et gammelt hus i Vestergade 46, som afgrænser Hospitals-engen mod nord[66]. Det er i denne eng, at to vikingetidssværd har været nedlagt. Rejsningen af Randers-stenen 2 foregik formodentlig 100-150 år efter, at sværdene blev nedlagt i vådområdet. Blandt de få runesten fra området, hvis oprindelige placering kan påvises eller sandsynliggøres, er flere således rejst ved bredden af Gudenåen. Dermed ser den ikke alene ud til at have været et knudepunkt for nedlæggelser af særlige genstande. Det blev samtidig også rejst flere runesten langs denne å end ved andre vandløb i Danmark. Deponeringerne fra området indikerede, at de store vandløb spillede en central rolle i det kognitive landskab i dette område, og rejsningen af runesten i relation til de samme vandløb synes at understrege denne pointe.

Runesten langs Nørreå

Der har ligeledes stået runesten ved Nørreå i vikingetiden. Ålum-stenen 3 har stået ved foden af kirkebakken i Ålum ved Nørreås nordre bred[67]. I 1800-tallet løb en landevej langs åen syd om kirken (Videnskabernes Selskabs Kort). Hvis dette vejforløb har ældre rødder, kan stenen have været synlig fra både åen og vejen. Ålum-stenen 1, 2 og 4 blev fundet henholdsvis indmuret i kirken og i diget omkring kirkegården[68]. Vigot, som rejste sten 3, nævnes også på sten 4, her som ægtefælle til stenens rejser. Da kirken ligger blot 200 m over Nørreå, er det ikke usandsynligt, at stenene fra kirken, ligesom sten 3, kan have haft sin oprindelige plads ved Nørreå. Et par km længere oppe af Nørreå er de to runesten fra Skjern fundet[69]. Sten 1 kom for dagen i kirkens grundmur, mens sten 2 blev fundet på den anden side af åen som en grundsten i den nordre bygning i nordøstlige del af Skjern slot. Skjern udgør et af de vigtigste overgangssteder i herredet, og det eksisterer derfor den mulighed, at runestenene oprindeligt stod ved Skjern Bro. Sten 2 har en maske ristet ind som centralt motiv. Af de ganske få øvrige sten med sådanne masker i Mammenstil, har mindst to været rejst ved broer, Sjellebro-stenen (SB-nr. 14.10.10-43) og Bösarp (DR 258). Også Århus-stenen 4, ligeledes en maske-sten, kan have stået ved en bro, idet den er fundet som del af den gamle vandmølle i Århus (DR 66). Når maske-stenene således har en vis tendens til at være rejst ved broer og vadesteder, og når Skjern i vikingetiden mere end noget andet var kendetegnet som et overgangssted, er det ikke usandsynligt, at runestenene har haft sin oprindelige position ved Nørreå. Broer og vadesteder udgør centrale punkter, ikke blot for kommunikationsvejene, men som vist i det forrige afsnit

[66] Katalog nr. 470
[67] Katalog nr. 458
[68] Katalog nr. 456,457 og 459
[69] Katalog nr. 466 og 467

også for den rumlige organisering af det kognitive landskab. Det er derfor næppe tilfældigt, at 16 % af de mellemsvenske runesten, der *ikke* er fundet i kirker, stammer fra broer og vadesteder (Larsson 1990:21). Også blandt de runesten, der blev fundet på sin oprindelige plads i det nuværende danske område, forekommer broer og vadesteder som en typisk placering, og blandt de flyttede sten kan indskriften i flere tilfælde vise, at runestenene oprindeligt blev rejst ved en bro (Øeby-Nielsen 2005:128-129). Der er her primært tale om runesten fra slutningen af 1000-tallet, men en enkelt er dateret til omkring 800 (Øeby-Nielsen 2005:129). Dette understreger, at mens broer og vadesteder allerede i en hedensk kontekst spillede en central rolle, sådan som både de norrøne kilder, deponeringerne og strukturering af forholdet mellem bebyggelse og gravplads indikerer, så var denne landskabsmæssige placering fortsat vigtig at markere, efter at kristendommen havde etableret sig.

Indskrifternes opbygning giver indblik i rumlige forestillinger

Ikke bare runestenens placering kan bidrage til, at vi kan forstå de særlige betydningslag, der knytter sig til forskellige elementer i landskabet. Selve indskrifternes opbygning på stenens flade kan give indikationer på vikingetidens opfattelser af rumlige aspekter. Anders Andrén har i en analyse af runestenene fra Mälardalen vist, at tekst og billede må samlæses, da de to dele interagerer. Eksempelvis bærer runestenen fra Tumbo en indskrift til minde om en mand, der døde i Grækenland. Centralt på stenen er ristet et billede af et dyr, som har kæberne omkring ordet ”død” i indskriften. Andrén kobler dette til kendingen ”at blive ulvens føde” som betyder ”at dø i et slag” (Andrén 2000). En sådan tilgang, hvor runestenenes indskrift og billede læses i en fælles tolkning, åbner således for meningslag, der forblev skjult, så længe tekst og billede blev fortolket adskilt. Imidlertid er der sjældent billeder på de danske, noget ældre runesten, og på de fleste af de danske runesten, der *har* billeder, ses ikke samme interaktion mellem billede og indskrift. Den metode, Andréns analyse afføder, kan dog alligevel også anvendes på runesten uden billeder. Den kan nemlig anvendes til at undersøge de rumlige aspekter af selve indskriftens opbygning på stenens flade. I afsnittet om broernes rolle som tærskel og passage så vi eksempler på, hvordan indskrifterne kan løbe i en bue, eller et omvendt V, hvor navnene på de levende og de døde er anbragt på hver sin side. Sådanne opbygninger forekommer også på runesten fra undersøgelsesområdet.

Figur 10. Hjermindstenen 1 (Efter Jacobsen og Moltke 1941:74)

På Hjermindstenen 1 er inskriptionen opbygget i to lige store, modsatstillede kolonner samt en lille tekst til højre for anden kolonne[70]. Den første består af "Tholv rejste sten denne", den anden "efter Rade, broder sin, meget". Ordene "velbyrdig dreng" er tilføjet til højre for anden kolonne (se fig. 10). De to kolonner kommer på denne måde til at fungere som hver sin bred af vandløbet, hvor Tholv (den levende)befinder sig på den ene side, og Rade (den døde) på den anden. Flere af runestenene har indskrifter, der er opbygget efter lignende kategoriseringsprincipper, som dog er mere komplekse. Ålum-stenen 3 er trekantet af form. Indskriften løber op langs den ene side, ned langs den anden og fortsætter derefter op på indersiden af den første linie[71]. Også denne indskrift er opbygget efter princippet om at placere navnet på den efterladte på den ene og den afdøde på den anden side. På stenens venstre side står "Vigot rejste sten denne", herefter buer indskriften sig ned på den anden side, hvor der står "efter Esge, søn sin". Indskriften indeholder en den tredje linie: Langs underkanten og op langs den første linie står "Gud hjælpe hans sjæl vel". Der er tale om en

[70] Katalog nr. 462
[71] Katalog nr. 458

indskrift af efter-Jelling typen, og indskriften er her tydeligvis kristen. Ligesom den hedenske krop må over *Gjallarbrú* for at komme til dødsriget, må også den kristne sjæl krydse en bro på sin vej (Lund 2005). Stenens sidste linie "Gud hjælpe hans sjæl vel" er afsluttet med en spiral (Jacobsen og Moltke 1941:92-93). Samme spiral optræder efter samme besværgelse på flere andre runesten, hvor den også afslutter netop samme sætning, "Gud hjælpe hans sjæl" (eksempelvis DR 46, 91). Dette indikerer efter min vurdering, at spiralen kan have tjent som symbol på enten den afdødes sjæl eller på selve denne besværgelse. For de mennesker, der ikke kunne tyde runerne, var der således mulighed for at få et indblik i tekstens indhold, og for at mindes den afdøde, ved i stedet at tyde tegnet.

Den rumlige strukturering af levende og døde i hver sin kolonne ses også på Hjermind-stenen 2, der bærer en indskrift bestående af tre linie. Den første løber fra højre opad i en kolonne, hvor der står "Tove rejste sten", mens anden kolonne lyder "denne efter T". T'et er her første rune i navnet "Toste", hvor resten af navnet er anbragt i tredje linie, "-oste, søn sin…dreng". Den tredje linie starter som en kolonne, men buer derefter op og løber henover de to første linier (se fig. 11).

Figur 11. Hjermind-stenen 2 (Efter Jacobsen & Moltke 1941:76)

Runen "T" i "Toste" er ristet ind spejlvendt i forhold til T'et i "Tove". På denne måde spejler Toves og Tostes navne sig i hinanden. De befinder sig på hver sin linie, så at sige på hver sin bred, men slægtskabet imellem de to understreges af deres spejlede forbogstaver. Kolonnerne på både sten 1 og 2 fungerer således som hver sin side af skellet mellem liv og død. Dette skel kunne i både den norrøne kosmologi og i struktureringen af forholdet mellem bebyggelse og gravplads som bestå af netop et vandløb. Med denne indfaldsvinkel kan tekstkolonerne fra

både Hjermind-stenen 1 og 2 opfattes som hver sin bred af et vandløb. Når afdøde Tostes navn spejler sig i den efterladte moder, Toves, forbogstav, giver det liv til en forestilling om, at den afdøde befinder sig i en spejlvendt verden af de efterladte. Vi finder en lignende verdensopfattelse i en samisk tradition, hvor de afdøde tænkes at bevæge sig i fodsporene på de levende, dokumenteret hos luleå-samer i 1600-tallet (Schanche 2000:258). I de norrøne kildemateriale er der ingen indikationer på, at en tilsvarende forestilling var til stede i de norrøne samfund, og Hjermind-stenen 2 giver derfor ikke anledning til at foreslå, at tilsvarende koncepter indgik i det norrøne verdensbillede. Den samiske tradition er dog værd at nævne her, fordi den kan anvendes som en måde at tænke omkring forholdet mellem levende og døde. Når Tostes forbogstav spejler sig i Toves navn, og når de synes at være placeret på indskriften på hver sin side af et vandløb, ser vi, at den afdøde stadig i livet efter døden har en relation til den efterladte. Toste befinder sig *på den anden side* af tilværelsen, men han er gennem runestenens indskrift stadig forbundet til sin mor. Inskriptionens opbygning giver dermed et indblik i forestillinger, der kan have eksisteret i vikingetiden om den rumlige placering af de afdøde.

Navnene på de efterladte og den afdøde kan organiseres rumligt på flere forskellige måder i indskrifterne. Også på indskriften på Skjern-stenen 2 er navnet på stenens rejser og den afdøde stillet over for hinanden, men denne gang er inskriptionen ikke sat op i en todelt bue[72]. Runerne er skrevet i en spiral, der nærmer sig midten bestående af en maske i Mammenstil. Navnet på rejseren, Sasgerd, står nederst skrevet på hovedet, mens den afdødes navn, Odinkar, står øverst i spiralen, spejlet over for Sasgerds navn. (se fig. 12).

[72] Katalog nr. 466

Figur 12. Skjern-stenen 2 (Efter Jacobsen og Moltke 1941:78)

Igen ser vi således de efterladte og de afdøde befinde sig på samme indskrift, men i en spejlet verden. På stenens top er ristet "En sejdkarl (skal) den mand (være), der bryder disse kumler". Denne forbandelse er således holdt adskilt fra den øvrige indskrift. Placeringen af indskrifterne på disse runesten er ikke tilfældig. Rækkefølgen af navne i indskrifterne er naturligvis styret af grammatikken. Navnet på den, der rejser stenen, er i nominativ, og dette foranlediger rejsers navn til at stå først i sætningen; men den måde indskriften anbringes på stenens flade, er derimod ikke givet ud fra tekstens indhold. Når der, som vist, så tydeligt kan læses et meningsindhold ud af indskrifternes form og særligt ud af forholdet mellem placeringen af den afdødes og de efterladtes navne, må det formodes, at der er tale om bevidste valg fra runeristerens side.

Indskrifternes opbygning giver således indblik i centrale elementer i risterens rumlige forestillinger[73]. Ved at placere de levendes og de dødes navne over for hinanden i direkte spejlinger, som på Hjermind-stenen 2 og Skjern-stenen 2, på to sider af en bue, som på Öster-Vemmenhög-stenen, på hver sin side af stenen med en bro imellem sig, som på Källstorp-stenen eller i to kolonner, som på Hjermind-stenen 1, udtrykkes et syn på den rumlige

[73] Denne opbygning, hvor den efterladtes navn befinder sig på den ene side af indskriftens kolonne eller portal, og den afdøde på den anden side genfindes på en lang række runesten, især i efter-Jelling gruppen

opdeling mellem levende og døde. De to grupper synes at befinde sig på hver sin side af en grænse, som fungerer som en gensidig spejllinie. At denne grænse tog form af vandløb synes at være indikeret af både de norrøne kilder og af forholdet mellem bebyggelse og gravplads. I det kognitive landskab kan vandløb dermed være blevet set som en adskillelse af de to grupper. Det betyder også, at den deling, vi ser på indskrifterne i form af linier eller kolonner, kan være blevet set af mennesker i vikingetiden som netop et vandløb – som floden *Giǫll* legemliggjort i stenen. Mens opbygningen af runestensindskrifterne fra Middelsom Herred typisk deler de levendes og de dødes navne i to grupper placeret spejlvendt i forhold til hinanden, er det samme mønster imidlertid ikke gældende for den landskabsmæssige organisering af forholdet mellem *alle* vikingetidens bebyggelser og gravpladser i Middelsom Herred. Mønsteret fra Mammen – med bebyggelse og gravplads adskilt af et vandløb – kan genfindes ved nogen landsbyer i undersøgelsesområdet; men flere steder ligger bebyggelsen på et højt område i landskabet, og gravpladsen er så lagt på den næste bakkekam på steder, hvor de to højere liggende områder ikke er skilt af et vandløb. Andre steder ligger gravpladsen ganske tæt på bebyggelsen. Disse variationer må skyldes de rammer og begrænsninger, som naturlandskabet og tidligere tiders brug af rummet har medført. Ikke alle bebyggelser ligger tæt på et vandløb, og vikingetidens grave er ofte blevet lagt ved ældre gravpladser. Der er således ikke tale om et fast mønster, som landskabet formes efter, men om en konstant dannelse af rumlig organisering i henhold til både forestillingsverdenen og praktiske forhold. Variationen i anvendelsen af rummet kan dog også forstås som forskellene i forestillinger om livet efter døden.

Runesten fra gravpladser og kirker

Runestenene fra område blev dog ikke kun rejst langs de to store vandløb. I Lee blev en runesten fundet neden for kirkebakken[74]. Terrænet omkring Lee skråner stærkt mod syd til det engområde, der danner Hjorthedebæk lidt øst for byen. Også denne runesten kan oprindeligt have stået ved kanten til vådbunden. Der synes ikke at have været noget særligt behov for en bro på dette sted, og runestenen har formodentlig været placeret ved enten en vej eller en gravplads. Runesten sat ved grave er ikke hyppige i Danmark, men Ørum-stenen fundet på en mark nær en lille gravhøj kan være et af de sjældne tilfælde[75]. Også Hjermind-stenen 1 og 2, første gang registeret i 1600-tallet, er fundet på en mark, muligvis nær en gravhøj[76]. Sten 2 lå

[74] Katalog nr. 448
[75] Katalog nr. 675
[76] Katalog nr. 451 og 462

på en lille forhøjning i terrænet. Alle tre sten kan have stået ved enten en gravplads eller et vejforløb. Dette er også en af de typiske placeringer for de svenske, noget yngre runesten, som oftere findes på deres oprindelige plads.

Mange af runestenene i det nuværende danske område blev flyttet ind i eller til kirkerne i løbet af middelalderen, sådan som det skete med størstedelen af runestenene fra undersøgelsesområdet. Udover de allerede nævnte sten fra Skjern, Ålum og Langå, drejer det sig om runestenene fra Asmild, Laurbjerg, Sønder-Vinge-stenen 2, Torup-stenen, Grensten-stenen, Øster Velling-stenen og Bjerring-stenen[77]. I disse tilfælde kan runestenenes oprindelige placering i landskabet ikke afgøres. Hverken deponeringer, runesten, bebyggelser eller gravpladser fra området placerer sig således efter en entydigt og fast form. Alligevel tegner der sig for alle disse materialegrupper et mønster, hvor vandløbene anvendes som en grænse med broer og vadesteder som en forbindelse – en tærskel og en passage.

4.6 Materielle metaforer: de våbenfyldte vandløb og broen som forbinder levende og døde

Iagttagelserne omkring deponeringsmønstre, anvendelsen af vandløbene herunder ikke mindst af broer og vadesteder, samt indskrifterne på runestenene giver anledning til at tage flere elementer op, som blev berørt i kapitel 2. Ser vi på deponeringerne omkring Middelsom Herred med et praksisteoretisk udgangspunkt bliver det åbenlyst, at deponeringerne ikke er passive refleksion af det ideelle, kosmologiske landskab med vandløb som *Geirvimul*, *Nọt* og *Sliðr*. Gennem nedlæggelserne blev konceptet med våbenfyldte vandløb aktivt skabt og fastholdt i struktureringen af det kognitive landskab. Da deponeringerne var kropslige handlinger, blev kendskabet til vandløbenes betydninger til kropsliggjort viden. Ideen om de våbenfyldte vandløb eksisterede ikke kun i hovedet på de folk, der anvendte landskabet. Ideen var derimod både formet og udtrykt gennem såvel rituelle handlinger som til det at lytte til og fremføre skjaldedigtning. I området omkring Middelsom Herred blev de to floder, og stedet hvor de løb sammen, trukket frem som steder for nedlæggelser og dermed for konstituering og fastholdelse af betydningslag i landskabet, som blev dannet af og som formede de mennesker, som levede dér. Gennem ritualet blev allerede eksisterende forskelle sanktioneret og helliggjort (Bourdieu 1996:29). Vandløbene markerede grænsen mellem forskellige typer væsener. Denne markering fandt sted gennem en række forskellige typer handlinger: ved nedlæggelserne, ved at riste og rejse runesten og selv ved at læse og tyde indskrifterne. Den

[77] Katalog nr. 449, 455, 460, 464, 465, 469, 471

allerede eksisterende forskel mellem de levende og de døde – placeret på hver sin bred af et vandløb – blev etableret, fastholdt og med Pierre Bourdieus ord: gjort til en institution. Forskellen mellem de to grupper blev ikke "opfundet" i løbet af et ritual, men den blev etableret og fastholdt gennem disse handlinger. På denne måde blev grænser fastholdt og krydset på samme tid gennem ritualet.

Over tid forandrede handlingerne ved broen sig – fra nedlæggelser af genstande til rejsning af runesten. Det sted, der blev aktiveret, viser sig dog at være det samme – og både ved struktureringen af yngre jernalders bebyggelse såvel som gravplads og på organiseringen af de sene runestens indskrifter er der et tydeligt sammenfald i brugen af broen. Der synes således at have eksisteret en fælles habitus i Sydskandinavien inden for disse betydningslag i vikingetidens landskab. Habitus tenderer mod at reproducerer et etos, som er genereret ud fra kroppen med bestemte dispositioner, idet habitus danner en matrice for handlinger og opfattelser (Glørstad 2002:377). Vandløbet som skel mellem de levende og de døde er en tankefigur, som kun eksisterer, idet den reproduceres. Kritikere af strukturationsteori har hævdet, at reproduktion af strukturer er betonet frem for forandring (Järrick og Söderberg 1991:62). Imidlertid viser eksemplet med broen netop, at en analyse med udgangspunkt i praksisteori ville føre til, at de forskellige måder, en struktur reproduceres på, vil blive fremhævet, ligesom forandringerne i strukturen træder tydeligt frem. Distinktionen mellem de levende og de døde håndteres netop forskelligt i vikingetiden og den tidlige middelalder. Også inden for samme tidsrum foregår ganske forskellige aktiviteter ved broen. Nogle steder nedlægges en nøgle, andre steder en slibesten eller et sjældent og kostbart sværd, mens der var mange broer ikke deponeres i det hele taget. Nogle steder rejses en runesten med førkristne konnotationer, andre steder en specifikt kristen runesten, med markering af, at netop broen er kristen, idet korset er klistret fast og hænger fra ordet bro. Dette er ikke udtryk for forskellige strukturer, og for brud, men for den evige foranderlighed, der ligger i produktionen og reproduktionen af strukturerne.

Ikke bare er kroppen i den sociale verden, men den sociale verden er også i kroppen (Bourdieu 1999:158). Hvis broen i vikingetid i Sydskandinavien repræsenterer skellet mellem de levende og de døde, så må denne sociale verden således være indskrevet i kroppen, i bevægelsesmønstrene og i brugen af landskabet. Idet en bro mellem bebyggelse og gravplads krydses, erkender aktøren rent kropsligt, at der er tale om en bevægelse fra en verden til en anden – fra de levendes til de dødes. Broens struktur, dens betydning for distinktionen mellem

de levende og de døde, bliver indlært i den dagligdags krydsen over broen, gennem nedlæggelser, ved at passere runestenen, dvs. det uafvendelige ved ikke at kunne gå udenom – ikke undslippe. Den overordnede struktur, at broen repræsenterer vejen fra de levendes til de dødes rige, er bevaret på tværs af tid, men den har fået nye bibetydninger. Det er ikke kroppen, men sjælen, der rejser over, og der skal ikke nedlægges genstande, men mindes ved at rejse runesten. Distinktionen mellem levende og døde får et fysisk udtryk, der kontinuerligt reproduceres, frem til gravpladserne flyttes ind til kirkerne. Med udgangspunkt i habitusbegrebet bliver det således muligt at forstå, at de mønstre, som kan iagttages i materialet, er dannet ud fra handlemåder, som er betinget af og som samtidig danner strukturer, som er kropsligt indlejret. Nedlæggelserne ved Fladbro og rejsningen af runesten med opdelte indskrifter i dette område er således udtryk for, at broens distinktioner har været en kropsligt indlejret struktur, som er blevet gendannet for hver gang, broen var i brug. Kroppen har vidst, at broen var et særligt sted med særlige konnotationer.

Landskab og andre typer materiel kultur kategoriseres efter den samme type principper (Jones 1998:302). Et lignende forhold synes at være til stede mellem materielle og skriftlige (dog oprindelig mundtlige) kilder – hvilket for skandinavisk vikingetids vedkommende betød Edda- og skjaldedigtene samt potentielt set elementer i Snorris Edda. Materiel kultur, landskab og den potentielt set samtidige digtning indeholder metaforer, der består af sammenvævede komplekser. De mundtlige eller skriftlige metaforer kan have direkte ækvivalenser i den materielle kultur (Tilley 1999:4; Domeij Lundborg 2006:40). Metaforer er nødvendige, når ny indsigt og ny viden skal skabes, og de er grundlæggende elementer for at skabe nye forbindelser mellem ting (Tilley 1999:16). Denne pointe kan dog trækkes længere, end Tilley gør her. Sat på spidsen har metaforer ikke blot den egenskab, at de kan muliggøre ny forståelse af sammenhænge; de ikke blot udtrykker, men simpelthen *er* ny forståelse. I navnene på de våbenfyldte vandløb og i digtningen om disse særlige floder, fik metaforen liv, og koblingen mellem vandet og våbnene tog form. For os er en kobling mellem våben og vandløb distinkt fremmed, men både de materielle og mundtlige vidnesbyrd taler sit tydelige sprog – disse to kategorier havde en forbindelse for, i det mindste, nogen mennesker i nogle regioner i vikingetiden. Gennem nedlæggelserne skabtes en tæt tilknytning mellem menneskene, genstandene og stedet.

Den menneskelige krops bevægelser danner universelle metaforer med udgangspunkt i den måde mennesker opfatter verden gennem hverdagslig kropslig erfaring. Denne kropslige

orientering projicerer mennesker til andre fysiske objekter (Lakoff og Johnson 1999:20-32). For at en undersøgelse af de materielle metaforer bliver relevant for et studie af vikingetidens kognitive landskaber, må der dog sket et skift fra at belyse de *almenmenneskelige* metaforer til at undersøge, hvilke materielle metaforer der *specifikt* var accentueret i vikingetiden. Her er både de rituelle deponeringer, navngivningen og beskrivelser af vandløbene i digtningen del af den samme metafor: Ideen om skarpe, farlige, våbenfyldte vandløb, som løber gennem verden. Denne metafor kan yderligere være vævet sammen med forestillingen om vandløb, der løber med blod fra kamp og blodet, der flyder fra eller i *Ymirs* blodårer.

For de mennesker, der havde deltaget i den rituelle nedlæggelse af et sværd, værktøj eller et smykke, som bar på sin egen historie og havde sin egen personlighed, var denne viden om betydningerne af de særlige vandløb kropsligt inkorporeret. I de norrøne kilder er det tydeligt, at vandløb på et mere generelt plan fungerede som grænse mellem forskellige typer af skabninger. Navnene på vandløbene er centreret om krig og kamp, og nogle vandløb indeholder våben. Netop forestillinger om kamp, krig og aggression spiller en central rolle i de norrøne kilder og er tæt vævet sammen med religiøse forestillinger (Price 2002:329-388). Tanker om kamp synes at have gennemsyret de norrøne samfund. Om deponeringerne af våben udtrykker ideer om sådanne våbenfyldte vandløb eller relaterer til vandløbenes mere overordnede rolle som grænser, er imidlertid usikkert, men materialet giver anledning til at overveje, om vandløbenes rolle som *grænse* var forbundet med eksistensen *af særlige floder, der løb med våben*.

Kendskabet til de materielle metaforer er kropsligt lagret viden. Som vi så i kapitel 2, kan viden om ritualer forstås som en kropslig snarere end en verbal kundskab (Stutz 2006:96). Selvom de metaforer, vi kender til fra de norrøne kilder er eksplicit diskursive, kan forståelsen af dem have ligget på et kropsligt plan. På denne måde kan den mundtlige og den materielle metafor have smeltet sammen som kropslige erfaringer for mennesker, der havde hørt digtningen fremsagt og havde set eller kendte til nedlæggelserne af våben. På samme måde er erfaringen med, at broen fungerer som tærskelen til de døde, en kundskab som ligger indlejret i kroppen. Denne viden eller erfaring indgår i agenternes habitus. Habitus fremstilles som kulturelle systemer, som disponerer folk til at tænke og handle i en bestemt retning, uden at forudbestemme handlingerne. Et eksempel på et sådant kropsligt lagret, kulturelt system kan netop være distinktionen mellem de levende og de døde på hver sin side af et vandløb med broen som forbindelsesled. Som tankefigur udgør broen en deling i dem og os, de levende og

de døde, med broen som mødepunkt, tærskel og passage. Denne distinktion bliver ikke reproduceret mekanisk af de, der krydser broen. Der er derimod tale om, at distinktionen håndteres eller løses på divergerende måde i forskellig tid og rum.

Mens deponering af genstand ved broer er typiske handlinger for tiden 800 – 1000, fortsætter traditionen med at rejse runesten ved broer langt ind i 1000-tallet, ikke mindst hvis man ser på disse handlinger i en større horisont og inddrager både Syd- og Mellemskandinavien. Den struktur, som anvendelsen af broen danner, er ikke fast og låst. Mens broen i en hedensk kosmologi synes at dele mellem de levende og de dødes kroppe, har den i en tidligmiddelalderlig kristen kontekst i stedet en rolle som passage for den afdødes sjæl. Rejsningen af runesten med kors knyttet til den afdødes navn og til ordet "bro" indikerer ligeledes, at broer kan have været et sted, der skulle indvies til kristendommen for fortsat at være i anvendelse (Lund 2005:118-130). Betydningerne af broen er naturligvis knyttet til betydningerne af vandløbet – floden eller åen som en grænse mellem forskellige typer væsener. Ved overgangsstedet, mødepunktet, kommer de to bredder af vandløbet til at fremstå som kontraster til hinanden. Først i broens overgang træder bredderne frem som bredder (Heidegger 1954:152-153). Skal de forskellige bredder repræsenterer hver sit rum for forskellige væsner, kan kontrasten mellem disse kategorier af væsner tydeligst komme frem dér, hvor vandet krydses – altså ved broen eller vadestedet. Dette er angiveligt årsagen til, at Þórrs krydsning af vandløb for at komme til jætterne er et gennemgående tema i de norrøne kilder. Ligeledes forklarer det, hvorfor formaliserede handlinger som nedlæggelse af genstande og rejsning af runesten særligt forekommer dér, hvor vandet krydset.

I betragtning af det mønster, som både stednavnene og deponeringerne danner, og beskrivelserne af vandløb i de norrøne kilder, både på det narrative plan og i vandløbenes navne, synes der at tegne sig et billede af, at kun nogle vandløb var forbundet med særlige betydninger: mens nogle slet og ret blev opfattet som vandløb, var andre koblet med centrale elementer i strukturingen af det kognitive landskab. Forekomsten af navne på og beskrivelser af vandløb, der løber med våben, kunne indikere, at de mennesker, der fremstillede og lyttede til digtene, som vi kender glimtvis fra de norrøne kilder, også kendte til reelle vandløb, der indeholdt deponerede våben. Da digtene om våbenfyldte vandløb relaterede disse floder til kamp, krigsførelse og aggression, kunne også deponeringerne være forbundet med denne mentalitet og metaforiske tankemåde.

Kapitel 5: Sola og Suldal – ved foden af fjeldet

I det følgende præsenteres det deponerede materiale fra to områder i Rogaland, Sola og Suldal (5.1), som repræsenterer to forskellige landskabstyper – henholdsvis et lavereliggende område med mange søer og moser og et kuperet fjeldlandskab. Der bliver også kastet lys over en for afhandlingen ny type nedlæggelser, nemlig tørbundsdeponeringer i ur (5.2), dvs. fra løse stenmasser, der er rast ud af fjeldsider – en kategori der naturligt nok ikke kendes fra det sydskandinaviske materiale. I kapitlet analyseres de forestillinger, der i de norrøne kilder synes at knytte sig til fjelde, klipper og sten (5.3). Dette vil give indsigt i, hvilke betydningslag der kan have knyttet sig til nedlæggelserne af våben, redskaber og ædelmetal i ur, fjeldsprækker og ind til klippevægge. Også en række vådbundsdeponeringer fra Norge vil blive præsenteret (5.4). I den forbindelse vil måden, museernes registreringer af genstande påvirker tolkningerne af vikingetidens deponeringer, blive belyst (5.5). Her vil også tolkningen af smedegraven fra Bygland problematiseres.

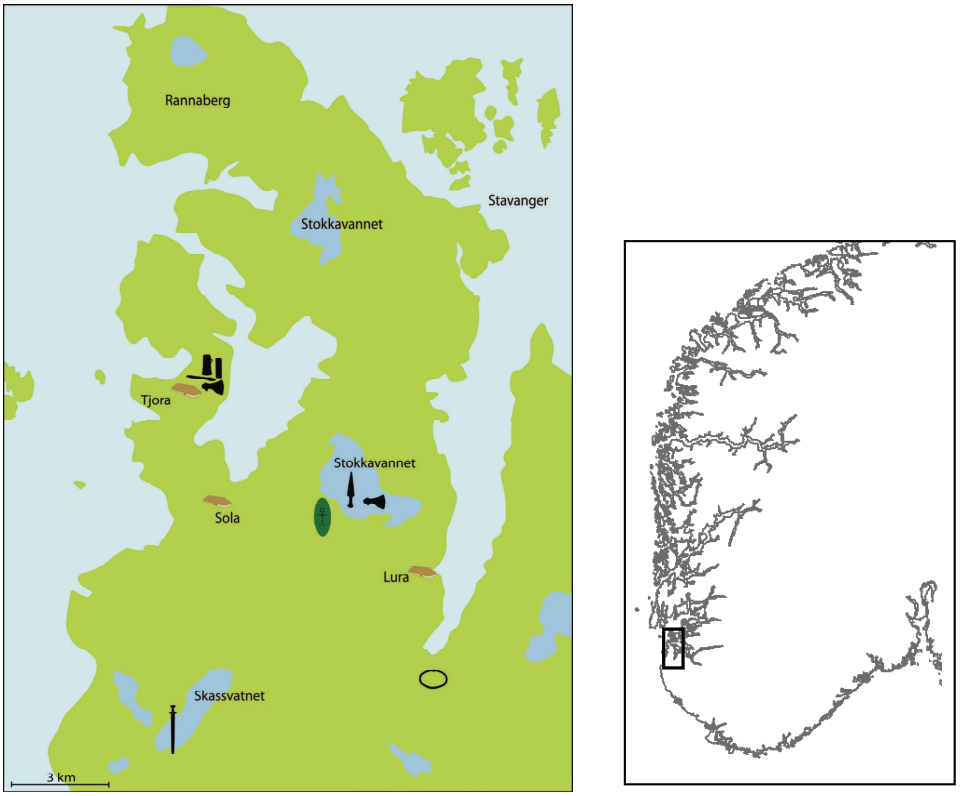
5.1 Deponeringer fra to områder i Rogaland

Formålet med analyserne af materialet fra Rogaland er at vise potentialet for fund i henholdsvis et opdyrket lavlandsområde og et landskab domineret af fjeld. De to områder består af henholdsvis Sola, Sandnes og Stavanger kommune, her omtalt som Sola-området, og den store kommune Suldal i Ryfylke[78]. De to områder repræsenterer to radikalt forskellige landskabstyper, men eftersom de begge befinder sig inden for samme museumsdistrikt, må registreringen af fund formodes at være foregået efter samme kriterier. Sola-området ligger på Jæren, det største lavlandsområde i Norge med mange søer og enge. Det er ganske fladt og har bedre landbrugsjord end resten af landet. Suldal i Ryfylke repræsenterer et langt mere kuperet landskab med højdeplateauer, høje fjelde og dalgange. Der er således tale om punktnedslag i to landskabsmæssigt meget forskellige områder i Rogaland. Materialet giver mulighed for at undersøge, om vådbundsdeponeringer er begrænset til områder, hvor vådbunden i sig er et dominerende landskabselement, eller om der også nedlægges på mere fjeldrige steder. Begge områder befinder sig inden for Arkeologisk Museum i Stavangers (AmS) ansvarsområde, og registreringen af det indkomne materiale må derfor forventes at være af omtrent samme standard for fundene fra begge områder.

[78] Alle gårdsmapper og fund fra AmS topografiske arkiv og tilvekstkatalog fra vikingetid er inkluderet i kataloget

Sola

I Sola-området er der registreret bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid i Lura, gnr 69, Sola kirke, gnr 14 og Tjora, gnr 10[79]. Knap 100 grave fra vikingetid er dokumenteret i området. En af de større gravpladser, Skadberg, gnr 32[80] ligger med udsigt over den nu bortdrænede sø Stokkavatnet[81]. Søen var 1 x 3,5 km og lå mellem Hafrsfjorden og Gandsfjorden.

Figur 13. Kort over Solaområdet. Langhuse forestiller bebyggelser, den grønne oval er gravpladsen fra Skadberg. De øvrige tegn viser de deponerede genstande fra området. Illustration af Hege Vatnaland. Til højre er Sola-området markeret

Deponeringerne fra Sola

Ved markarbejde i den tidligere Stokkavatnet kom en stærkt forrustet økse for dagen på Forus, gnr. 13, på et sted, der har ligget midt i søen[82]. Øksen er af JP type E, fra 850 – 900-

[79] Katalog nr. 477, 478, 479
[80] Katalog nr. 492, 496, 511, 522, 524, 535, 537, 543-547
[81] For en oversigt over områdets øvrige gravpladser, se katalog nr. 484 - 559
[82] Katalog nr. 483

tallet[83]. På bunden af Stokkavatnet, ca. 500 meter fra Skadberggravpladsen, blev der ved dræningen fundet en spydspids af JP type I ved Skadberg[84], dateret til 900-tallet – starten af 1000-tallet[85]. På spydspidsens dølle var der en dekoration i sølvbelæg. Netop spydspidser af JP type I / Solbergs type VII er ofte dekorerede med sølv, og de er af en kvalitet, som tilsiger, at de må være producerede på højt specialiserede værksteder (Solberg 1984:85-100, 160). Flere sådanne dekorerede spydspidserne af Solbergs type VII er fundet i vådbundskontekster, såsom C27670 fra en mose i Lesja, (se tabel 3) og en spydspids fra en mose i Ølene, Østermarie sogn, Bornholm indlagte sølvtråde (NM 6499 (1841), SB-nr. 060406-170).

Seks km længere sydpå er en anden sø, Skassvatnet, drænet bort. Ved Byberg er et sværd kommet for dagen liggende horisontalt i den mose, som dannede sig efter dræningen[86]. Der er tale om et enægget sværd af jern af JP type H, dateret til 830/849 – 950 e. Kr. (Nørgård Jørgensen 1999:75-191). Hjaltet har belæg af bronze, og mellem overhjalte og knap er en perlet bronzesnor. Sammenlignet med vestlandske jerngenstande fra grave er sværdet ualmindelig velbevaret, netop fordi det har ligget i en mose. De gode bevaringsforhold for sværd fra Skassvatnet kan bruges som sammenligningsgrundlag for løsfundne genstande med usikre fundkontekster, idet en god bevaring af jerngenstande således kan indikere, at der er tale om vådbundsfund.

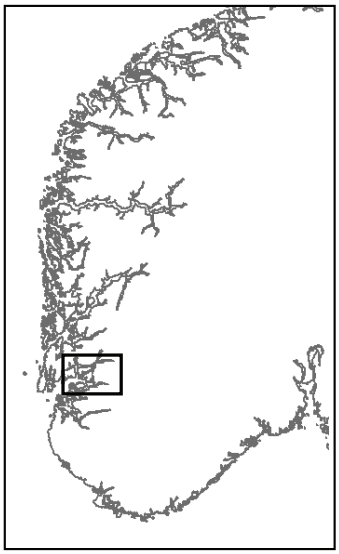
Ca. 2,5 km nordvest for Stokkavatnet er en økse, et sværd, et skebor, en celt/tværøkse og en slibesten i skiffer, alt sammen fra vikingetid, fundet i Tjora, gnr. 10, i *en sjørind*[87]. Ordet er lokal dialekt og skulle efter sigende betyde strandvold (mundtlig besked, Arkeologisk Museum i Stavanger, februar 2008). Rent etymologisk burde det dog også kunne betyde sø-rand og søbred. Lokaliteten grænser ud mod havet, men dette giver ikke sig selv indikation på, hvad type fund, der drejer sig om. Nok forekommer kombinationsfund af våben og værktøj i depoter, såsom eksempelvis Aalebæk eller Gudingsåkrarna (Müller-Wille 1984; Lund 2003:35-37), men ingen af disse fund indeholder sværd. Sammensætningen af

[83] Endnu en økse er registreret som fundet i denne sø, registreret under Godeset, gnr 15, men eftersom beskrivelserne af de to økser er identisk, og eftersom øksen fra Godeset er registret med et fundnummer, der også bruges på et sølvdepot, er der formodentlig tale om en registreringsfejl og om, at der kun er tale om én og samme økse
[84] Katalog nr. 600
[85] Spydspidsen er af jern, omtrent som R521, men uden naglerne på døllen og med affladet blad. Der er dermed formodentlig tale om en spydspids af JP type I / Solbergs type VII 2A(I) eller VII 2B, som er dateret til 900 – starten af 1000-tallet (Solberg 1984).
[86] Katalog nr. 482
[87] Katalog nr. 564, 565, 568, 590, 592, 593

genstande indikerer således, at fundet fra Tjora stammer fra en grav, der har ligget i strandvolden. Imidlertid er også en vikingetidsguldring fundet på Tjora, gnr. 10[88] – en genstandstype, som yderst sjældent optræder i grave. Det nøjagtige fundsted og den landskabsmæssige kontekst for dette fund er imidlertid ikke kendt. Ligeledes er en arabisk mønt, en abbasid præget i år 796 e.Kr., fundet på dette gårdsnummer[89]. Mens guldringen og abbasiden må formodes at være deponerede, er der således uvist, om også fundet af våben og værktøj har været nedlagt som et depot, eller om der er tale om et gravfund.

Derimod udgør en hel samt en-to fragmentariske halsringe af sølv fra vikingetid fundet i en mose på Austråt, gnr 39 et mere sikkert depotfund[90]. Samlet set er en spydspids, en økse, et sværd, en guldring, en abbasid og disse halsringe således nedlagt i vådbund i Sola-området. Yderligere to vikingetidsdepoter er dokumenteret fra området – en sølvarmring fra Lunde, fundet på en bakke over bebyggelsen[91], og en armring af sølv fra Høle, gnr 72, fra ukendt fundkontekst[92]. Som det også stod tydelig ved undersøgelserne fra Nordøstskåne og Middelsom Herred ser vi i dette materiale, at der blandt de deponerede genstande optræder en meget detaljerig, udsmykket genstand i form af den deponerede spydspids. På trods af, at der er fundet spydspidser i flere vikingetidsgrave i Sola, er dette den eneste spydspids med sølvdekoration herfra. Fundet af spydspidsen støtter dermed tesen om, at unikke genstande er overrepræsenterede blandt depotfundene. Selvom fundene fra Sola udgør et langt mere spinkelt materiale end deponeringerne fra Nordøstskåne og Middelsom Herred (kapitel 3 & 4), falder Sola-materialet dog inden for det mønster, der tegnede sig for andre områder, med nedlæggelse i søer og moser af våben – og herunder særligt udsmykkede genstande.

[88] Katalog nr. 566
[89] Katalog nr. 584
[90] Katalog nr. 481
[91] Katalog nr. 579
[92] Katalog nr. 480

Figur 14. Suldalområdet

Suldal

I Suldal er der dokumenteret bebyggelse højt i fjeldet ved Væting, en sæter på gården Helganes' jorde, liggende på en skrænt ned til en elv, lidt over 100 m fra det sted, hvor den løber ud i søen Vætingsvatnet[93]. Mens der er få fund fra vikingetid i området, primært gravfund med dateringen til jernalder – vikingetid[94], er der flere steder med sakrale navne, som viser, at stedet var i brug i yngre jernalder / vikingetid. Helganes betyder enten "det hellige næs" (af adjektivet heilagr), eller er baseret på Mandsnavnet Helgi. Den første tolkning er mest sandsynlig, da slutledet –næs i denne landsdel sjældent sammensættes med personnavne (Rygh 1915:370-371). 15 km længere sydpå løber elven Ulla gennem Ulledalen. Elvens navn kan have den ældre form, Ull Å, tolket som *guden Ullrs å* – en tolkning der styrkes af, at der i samme dal også optræder stednavnet Næreim, formodentlig fra *Njarðareimr, dvs. *guden Njǫðrs hjem* (Rygh 1915:366-367).

Deponeringer fra Suldal

I en lille, nu bortdrænet, sø i Sørestad blev en økse af JP type M fundet sammen med en dobbeltkonisk tenvægt af jern samt en række små jernfragmenter/ mineraliseret træ[95]. Det eneste vådområde på denne gård, som kan svare til beskrivelsen af fundstedet, er et

[93] Katalog nr. 605
[94] For en oversigt over vikingetidsfund fra grave i Suldal kommune, se katalog nr. 612-634
[95] Katalog nr. 607, 609-610

eng/moseområde på bnr. 6, som udgør grænsen til gårdens dyrkbare jord. Mod øst, syd og vest stiger landskabet her op mod Sørestadåsen. Tenvægte fra vikingetiden bliver sjældent fundet i vådbundskontekster. Økser af JP type M, som dateres til 950 – 1050 er derimod blandt de hyppigst forekommende vådbundsdeponerede genstande.

På sydvestsiden af søen Grimsvatn ved Lingvang vassdraget kom en slibesten af kvarsit fra yngre jernalder - middelalder for dagen ved et prøvestik i forbindelse med en rekognoscering[96]. I betragtning af, at der er tale om et fund fra vådbundskontekst kan det ikke udelukkes, at slibestenen er deponeret, men der er oplagt nok tale om et meget usikkert fund. Lige så usikkert er det, om en pilespids fra vikingetid fundet ved en lav, knap 40 m bred holm (et eid) i elven Ulla[97] er tabt eller deponeret. Mens antallet af vådbundsfundne våben og værktøj fra vikingetiden er så højt, at de mest sandsynligt må anses som bevidste nedlæggelser og ikke som tab, er kun ganske få pilespidser fundet enkeltvis i vådbundskontekster. Disse pilespidser kan være mistet ved jagt. Der forekommer i vikingetid dog fund af større grupper af pilespidser i både tør- og vådbundskontekster såvel som entypedepoter som i kombination med andre, deponerede genstandstyper. I disse tilfælde er der entydigt tale om bevidste nedlæggelser. Det kan derfor ikke udelukkes, at også pilen fra Ulla elv er nedlagt bevidst i vandløbet med dette sakrale navn. Mens både slibestenen og pilespidsen er usikre fund, må en armring af sølv fundet i en elv ved Væting[98] på gården Helganes' jorde, regnes som mere sikkert depotfund[99]. Her indikerer ikke alene fundkonteksten, men også genstandstypen, at der er tale om en nedlæggelse, idet sølvarmringe ikke forekommer som gravgods i vikingetiden. Ringen er fundet på et sted, hvor to vandløb løber sammen, omgivet af bratte skråninger. Fundet ligger ca. 200 m længere op ad elven end den udgravede hustomt. Her er der udsyn mod nordvest, hvor elven løber ud i Vætingsvatnet ca. 300 meter længere nede.

Et depot fra nordøstenden af Foldøy i Jelsafjorden, Suldal, bestående af sølvmønter og sølvringe, dateret t.p.q. 1051[100] lå også i vådbundskontekst, i en eng/mose kun 70 meter fra dagens kyst, men det lå samtidig i tæt tilknytning til fjeldet, idet depotet blev fundet inde under en klippevæg. Tilknytningen til både vådbund og fjeld går igen ved fundet af en

[96] Katalog nr. 644
[97] Katalog nr. 662
[98] Også omtalt som Vittingseteren
[99] Katalog nr. 639
[100] Katalog nr. 606

ravperle fra vikingetiden fra en mose på Asheim av Øverbø i Suldal[101], idet mosen lå i bunden af en meget smal kløft mellem to fjeldsider.

Det kunne måske forventes, at der ikke ville være blevet deponeret i vådbund i et område som Suldal, hvor fjeldet, de naturlige stenrøser og åsene er langt mere dominerende i landskabet end søerne, moserne og vandløbene. Forekomsten af det potentielt sakrale å-navn Ulla antyder dog, at vådbunden også i dette landskab var tillagt særlige betydninger. Samlet set viser materialet fra Suldal, at vådbunden også i fjeldrige områder kan fungere som nedlæggelsessted. Mens fundbilledet fra Sola havde klare ligheder med materialet fra Middelsom Herred og ikke mindst med de mange nedlæggelser i søer i Nordøstskåne, viser materialet fra Suldal et delvist andet billede. Også her nedlægges i vådbund, men flere af disse genstande fra vådbund er samtidig nedlagt *ind til* en klippevæg.

Flere forhold kan have bidraget til, at et langt mindre antal vådbundsdepoter er dokumenteret i Sola og Suldal end i eksempelvis Nordøstskåne og Middelsom Herred (kap. 3 & 4). For det første er bevaringsforholdene for jern langt ringere i Rogaland end i det øvrige Skandinavien. For det andet blev det danske materiale, der fremkom ved eksempelvis tørvegravning i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, indsamlet og registreret ved sogneberejsningerne i regi af Nationalmuseet, og det skånske materiale blev indleveret til Lunds Universitets Historiske Museum, mens genstande fundet i Rogaland i denne tid måtte sendes hele vejen til Oslo. De landbrugsarbejdere, der fandt jerngenstande på Vestlandet, ville i mange tilfælde ikke have haft anledning til at foretage en sådan forsendelse. Dette må i praksis have haft den konsekvens, at mange fundne genstande aldrig blev indleveret til museet.

5.2 Depoter i ur

Også tørbundsdeponeringer forekommer i Suldal. En torshammer og to angelsaksiske mønter, Ethelred II (978-1013 og 1014-1016), blev fundet på gården Bråtveit, som ligger i et kuperet terræn med dyrkbar jord[102]. Ved Bjørkenes kom et ringspænde af bronze for dagen, da en stor sten blev sprængt væk. Det må således enten stamme fra en grav eller et depot[103]. I en sten-ur ved Herabakken i Suldal sogn blev en snoet armring af sølv fra vikingetiden fundet under en

[101] Katalog nr. 661
[102] Katalog nr. 608 og 611
[103] Katalog nr. 641

sten[104]. En sådan ur er dannet ved, at klippen forvitrer, og løse stenmasser ruller ned ad fjeldsiden. Der er tale om en ganske karakteristisk naturformation, som naturligt nok ikke kendes fra områder uden synlig klippe og høje fjelde, såsom det nuværende Danmark. Fundet af armringen i uren er et eksempel på en typisk norsk depotkontekst. I forhistoriske perioder regnes fund af genstande i en ur, ind til en bjergvæg, ved en stor sten eller i fjeldsprækker som sikre depoter, og er særligt typisk for nedlæggelser i yngre bronzealder (Melheim 2006:55,68). Størstedelen af bronzealderens fund i urer stammer fra Østlandet, mens depoter fra bronzealderen i de andre norske landsdele oftest er nedlagt i vådbund. Årsagen til det lave antal vådbundsfund på Østlandet kan imidlertid være den begrænsede erhvervsmæssige udnyttelse af moserne i nyere tid (Johansen 1993:67). Samme fundbillede med klare regionale skel kendetegner imidlertid ikke de norske deponeringerne fra vikingetid. Som det vil fremgå af det følgende, optræder deponeringer i både ur og vådbund på Vestlandet så vel som Østlandet.

Norske deponeringer i ur

Ud over armringen fra Herabakken er syv norske ædelmetaldepoter fundet i ur, og heraf stammer halvdelen fra Nordnorge (Ryste 2005:60-61; Spangen 2005:94-95). Disse nordnorske depoter består af store fund med flere smykker, og genstandene har både østlig og vestlig proveniens (Spangen 2005:94-95). De sydnorske ædelmetaldepoter i ur ligner dermed de øvrige skandinaviske depoter i sammensætning, idet de primært består af mønter, skandinaviske og vestlige spænder og armringe i sølv. Ud over nedlæggelserne i ur er enkelte andre ædelmetaldepoter fra vikingetid fundet i tilknytning til fjeldet. Et depot fra Krokken, Aust-Agder, blev fundet under en flad sten, som stod lænet op mod en klippeside. I Hole, Vestfold, var et depot lagt ned i en bjergkløft. I Slemmedal, Aust-Agder, lå et depot på en hylde i et brat klippefremspring og i Nordre Veset, Hordaland, var et depot lagt ind i en hule i fjeldet (Ryste 2005:60 og appendiks 2, nr. 123, 114, 129 og 166 med referencer). Også i Stockholm by blev der ved en sprængning på Lilljansplan fundet et ædelmetaldepot fra sen vikingetid i en revne i klippen (Zachrisson 1998:332-333).

Eftersom sølvsmykker og større samlinger af mønter ikke optræder i vikingetidsgravene, bliver ædelmetaldepoterne fra ur registreret og tolket som deponeringer. Enkeltfundne våben eller redskaber fra ur eller andre fjeldkontekster er derimod traditionelt ikke registreret som depotfund. En samlet præsentation af denne type materiale er ikke blevet udført. I tabel 2 er

[104] Katalog nr. 674

sammenstillet en række eksempler på norske fund af våben, redskaber og andre jerngenstande fra vikingetid i ur og andre fjeldkontekster. Denne tabel udgør ingen totalregistrering af de norske fund. Formålet med tabellen er at demonstrere, at disse fund forekommer i omtrent samme omfang som ædelmetaldepoter fra ur. Hvis fund af ædelmetalgenstande i ur regnes som sikre depoter, forekommer det rimeligt at antage, og også disse våben og redskaber kan være bevidste nedlæggelser, hvor det ikke var hensigten af generhverve dem.

Fundnr.	Fundsted	Kontekst	Genstande
C30326 a-b	Nes øvre (45), Holt sogn, Aust-Agder	I en ur under en stenhelle	To økser af jern, begge som JP type L, den ene kraftigere, med markeret skafthulsparti, den anden mindre og med kortere skaftfliger. Fundet er registreret som et muligt depotfund fra meget sen vikingetid eller tidlig middelalder
C26198	Klinkenberg av Greftegrev søndre (127/6), Jevnaker sogn, Oppland	Under stenbrolægning i fjeldkløft. Genstandene lå samlet, dækket af sten	En økse af R556, to leer, og 37 jernbarre R 438 Registreret som depotfund fra yngre germansk jernalder eller vikingetid
C23904	Oven for Balstad (1/1), Ytre Rendal sogn, Hedmark	Sværdet lå løst nede i hullet mellem to stenblokke oppe i "et skjær", dvs. i en kløft eller passage i fjeldet	Sværd af JP type K, særtype fig. 92
B5209	Dregni, Fortun sogn, Sogn & Fjordane	I en ur	28 vævelod, som R438, fra yngre germansk jernalder - vikingetid
B5965	Helle, Hurum sogn, Vang, Oppland	I en ur højt til fjelds under Sulutinden liggende frit mellem stenene	Pilespids som R541. Ved tangen rester af træskaftet med en kobberring omkring
B6404	Tyvanesset i Loen sogn, Sogn & Fjordane	I en ur	En celt/tværøkse av jern med helt lukket fal, sandsynligvis fra vikingetiden.
B1458	Dalsveien i Norddal, Møre	I en ur	Spydspids af JP type I / K
B10837	Skredderdalen i Bergen	Hammeren lå uden dække af jord i en 1 m bred hylde i fjeldet i en brat klippeside over en ur	Klinkhammer som JP, vikingetidens redskaper, fig. 56, men tyngere og med kortere og bredere hoved.
C33992	Haug (93/8), Enebakk sogn, Akershus	Fundet på dyrket mark i et nu fjernet stengærde	Sværd af JP type X, men med noget lavere overhjalte
C19071-83	Helle i Aust-Agder	I ur i nederste del af fjeldet ved overgang til agerjorden. Udsigt til elven Otri	To økser, to tværøkser, en spydspids, to løvknive, et segl, en høvl, en stegepande og en slibesten, alt fra vikingetiden
C17158-63	Lige oven for Kroksrud i Lunder Sogn, Buskerud	I ur. I bunden af uren lå en del kul. Oldsagerne lå i 2 adskilte grupper med	Tre lange og meget svære barrer, 31 mindre barrer, 200 ganske små barrer, en økse af R556, to spydspidser af henholdsvis R205 og R530 og seks krognøgler, alt af jern.

		ca. 16 m imellem.	Fundet er registreret som et depotfund fra yngre jernalder – tidlig middelalder.
NoMS nr.26338	Li i Siljord, Telemark	I ur	Økseblad fra yngre jernalder (Undset 1888:25)
NoMS nr.26670	Sundbø, Nome, Telemark	I fjeldsprække	Økseblad fra yngre jernalder (Undset 1888:38)

Tabel 2: Eksempler på norske fund af våben, redskaber og andre jerngenstande fra ur, klippe og fjeld

Ikke alle disse fund kan dog med sikkerhed tolkes som depoter. Eksempelvis antyder forekomsten af trækul i fundet fra Kroksrud (C17158-63), at der her kan være tale om gravfund, mens eksempelvis fundet af spydspidsen fra Dalsveien (B1458) eller økserne fra Nes (C30326) må regnes som mere sikre deponeringer, ikke mindst da netop sådanne økser af JP type L ofte er nedlagt også i vådbundskontekst (se eksempelvis Lund 2003:33-61; Lund 2004:199-202). Flere af fundene fra tabel 2 er gjort i så små hulrum og klippesprækker, at de ikke ville have kunnet fungere som gravsteder. Set i lyset af, at der med sikkerhed deponeres ædelmetalgenstande i ur i vikingetid, forekommer det rimeligt at antage, at langt størstedelen af fundene fra tabel 2 også må tolkes som depotfund. Løsfundne genstande fra vådbund er ofte tidligere blevet tolket som tilfældige tab, og på samme måde er også fund fra fjeldkontekster blevet tolket anekdotisk, typisk som genstande, der blev glemt eller efterladt af personer, der gik sig vild i fjeldet og omkom. Deponeringen af metalgenstande i sprækker og hulrum i fjeldet finder en tydelig parallel i de samiske offerpladser. Mens flertallet af de samiske metaldepoter, som det vil fremgå af kapitel 6, ligger på åbne steder i landskabet, forekommer der også samiske ofringer af både metalgenstande og dyreben i hulrum i fjeldet. Eksempelvis var en ørering, dateret til 1000 – 1350, nedlagt sammen med lag af dyreben og træk i en lille hule i fjeldet på øen Ukoonsaari i Nordfinland (Bradley 2000:3-5). Andre typer sammenfald mellem norrøne og samiske deponeringer vil blive belyst i kapitel 6.

Norske værktøjsdepoter

Fundet fra Helle (C19071-83) er ganske repræsentativ for norske værktøjs- og redskabsdepoter, der alle er fundet i tørbund. Mens de sydskandinaviske værktøjsdepoter er blevet analyseret med fokus på datering og placering i landskabet (Lund 2006 samt kapitel 3.2), har de norske værktøjsdepoter ikke været genstand for en samlet analyse. Udover depoterne fra Helle og fra Klinkenberg (se tabel 2) kan nævnes eksempler som et depot fra Nordre Fauske, Oppland (C27862) bestående af to økser, smedeværktøj og redskaber gravet frem af en skråning, eller et depot fra Bundli ved Skrautvål, Oppland bestående af værktøj, redskaber, bjælder, nøgler, saks, en lås fundet i en fordybning i jorden (C27254a-p). Ved

siden af værktøj og redskaber er netop bjælder og låse typiske fund i vikingetidens værktøjskister (Lund 2006:326-329). Værktøjs- og redskabsdepoter udviser således tydelige regionale forskel, idet værktøjsdepoterne fra Danmark, Sydsverige og Gotland primært bliver nedlagt på bredden af søer, som eksemplet fra Nosaby i kapitel 3.2 viste (Lund 2006), mens disse norske fund således stammer fra forskellige tørbundskontekster. Langt fra alle tørbundsfundne, deponerede metalgenstande stammer fra urer eller klippespræk̊ker; men depoterne fra netop sådanne lokaliteter kan med større sikkerhed kategoriseres som depotfund end løsfundne jerngenstande fra dyrket mark, som primært associeres med grav- og bebyggelsesfund. I enkelte tilfælde kan sådanne tørbundsfund dog også med stor sandsynlighed betegnes som depotfund. Eksempelvis blev 12 pilespidser med rester efter surringen til pileskafterne og en økse af JP type L fundet mellem i et lille hulrum mellem nogle sten ved Argehovd, Møsstrand sogn, Telemark. I betragtning af dimensionerne på hulrummet, ca. 50 x 60 x 80 cm, og fraværet af brændte ben, kan der næppe være tale om en brandgrav. Fundet tolkes derfor som et muligt depotfund (Martens og Rosenqvist 1988:110)

Uren i Nordnorge

Urer er også typiske depotkontekster i de samiske områder. Depoterne fra de nordnorske urer indeholdt ikke kun genstande af samisk produktion og/eller østlig import, men gav snarere indtryk af at blande træk fra norrøne og samiske traditioner. De var nedlagt netop i grænserne mellem det, der traditionelt er blevet tolket som samiske og norrøne områder (Spangen 2005:130-131). Depoterne kan have været et materielt udtryk for den overskridelse af grænser og den hybridisering, som er sket i mødet mellem det samiske og det norrøne (Spangen 2005:132-137). Deponeringshandlingernes rolle i dannelsen af hybride identiteter er uddybet i kapitel 7.1.

Mens det arkæologiske materiale fundet i ur i Vest- og Midtnorge fra yngre germansk jernalder - vikingetid primært synes at være deponeret, bliver urer i de samiske områder også brugt til begravelser gennem hele jernalderen, særligt i vikingetid - tidlig middelalder (Schanche 2000:172-192; Hansen og Olsen 2004:116-122). Begravelserne i ur synes i Nordnorge at være en gravskik forbeholdt personer, der blev gravlagt med samisk udstyr. Ved disse begravelser i ur efterlades ingen synlige monumenter. I stedet smelter graven på sin vis sammen med naturlandskabet. På samme måde er de steder, hvor de norrøne depoter nedlægges, ikke markeret af nogen menneskeskabte anlæg i form af monumenter. Ved at lægge et sværd i vandet eller en økse ind i en fjeldspække, ”forsvinder” denne genstand fra

det synlige landskab. I kapitel 4.4 blev det beskrevet, hvordan broer og vadesteder blev fremhævet som særlige steder i landskabet både ved at deponere genstande og rejse runesten. Dette udtrykker grundlæggende set to meget forskellige måder at markere disse steders betydning. Eftersom nedlæggelserne ikke efterfølgende er synlige for de forbipasserende, kan kendskabet til nedlæggelserne være forbeholdt de, der deltog i nedlæggelsen og de, der efterfølgende får fortalt om dette (se også Bradley 2000:157-158). Nedlæggelserne vil på denne måde have haft sociale konsekvenser, idet de er socialt ekskluderende. Runestenene derimod er synlige og tilgængelige for enhver forbipasserende, selvom ikke alle nødvendigvis har haft den kundskab, der skulle til for at læse indskrifterne. I modsætning til nedlæggelserne i vådbund er det fuldt muligt at generhverve de deponerede genstande i ur. Uden kendskabet til, at de samme genstandstyper, som bliver fundet i ur, dvs. smykker og ringe i ædelmetal, våben, værktøj og andre redskaber, i samme tidsperiode blev nedlagt i vådbund, ville det næppe være muligt at tolke fundene fra ur som deponeringer, der blev nedlagt uden hensigt om at genoptage genstandene.

5.3 Fjeldenes rolle i de norrøne kilder

En del af nedlæggelserne i de norske områder foregik således i nær tilknytning til fjeldene, i urer, klippesprækker og i kløfter mellem to fjelde. De sammenhænge, fjelde, klipper og sten i de norrøne kilder indgår i, kan give indblik i, hvorfor fjeldene var centrale for nedlæggelserne i det norske område. Ligesom alle vandløb i den norrøne mytologi blev anset for at være dannet af proto-jætten *Ymirs* blod (se kap. 4.3), var bjergene ifølge Grímnismál skabt af *Ymirs* knogler (Grm 40). To typer væsner er i eddadigtene og de islandske sagaer knyttet til fjeldet, klipperne og til sten: jætterne og dværgene. Jætterne beskrives som klippe-beboere og bjerg-beboere i flere kenninger i skjaldedigtningen (Clunies Ross 1994:55). Også i flere islandske sagaer omtales jætter som folk, der bor i bjergene. Eksempelvis kaldes en jættekvinde for fjeldkone (*fjall-kona*) i Biskupasøgur (Vigfusson 1991[1871]), mens en jætte i Landnamabok og i Barðarsaga kaldes for bjergboen (*berg-búi*)(Vigfusson 1991[1871]). Forfaderen til frostjætterne er jætten Bergelmir, hvis navn betyder den, der hyler i bjergene (Vm 29, 35; Simek 1993 [1983]:34). Da Oðinn stjæler mjøden, bevæger han sig ind i bjerget, hvor jætternes veje går over og under ham (HvM 106). I Snorris Edda beskrives Gerðr som af bjerg-kæmpeslægt (bergrisa ættar) (Gylfaginning 37).

Også jætten Skrýmir, som Þórr og Loki møder på vej til Jotunheim, bor i fjeldene (Gylfaginning 44). Skrýmir er identisk med Utgarðaloki, og han synes samtidig at dele

aspekter med fjeldet selv: Da Þórr forsøger at slå Skrýmir tre gange med sin hammer, mens denne sover, kommer Þórr i stedet til at slå et fjeld fladt og skabe tre dale i fjeldene med sine slag (Gylfaginning 47). Et af disse fjelde beskrives som Set-berg, altså sædet i bjergene (underforstået: for jætterne). Margaret Clunies Ross har argumenteret overbevisende for, at Utgarðaloki (og dermed Skrýmir) ikke kan regnes som en almindelig jætte, men snarere skal kategoriseres som en del af gruppen af overnaturlige væsner, der repræsenterer naturkræfter (Clunies Ross 1994:51,266-268) Med fortællingen om Skrýmir ser fjeldene ud til at fremstå som en udvidelse af hans egen krop. Han er på denne måde essentielt set dybt forankret i disse naturfænomener.

Jætterne og de andre overnaturlige væsner i fjeldene synes at udgøre en potentiel fare for rejsende som eksempelvis Þórr og hans følge. I kapitel 2.5 præsenteredes Terry Gunnells tolkninger af en række Eddadigte, som oprindeligt kan have været udført som dramaer, som dramatiserede ritualer eller som en performance (Gunnell 1995:2). I sin analyse af *Skírnismál* skitserer Gunnell de sceneskift, der sker i løbet af digtets handling (se figur 15). På vejen fra den trygge hal til jættekvinden Gerðr i Jotunheim, altså jætternes hjem, går Skírnirs rejse gennem fjeldene. Skírnir fortæller Freyrs hest, at de må ride over regnvåde fjeld og jætters flok (*úrig fiøll yfir, Þyria Þioð yfir*)(Skm 10).

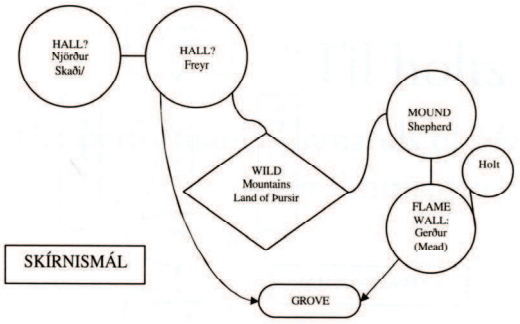

Figure 2. Skírnismál: Movement (Skírnir moves).

Figur 15. Brugen af rum i Skírnismál i Terry Gunnells model (Gunnell 2006:240)

Fra kenninger i skjaldedigtningen fremgår det, at dværgene bor under bjerge og i sten og klipper (Simek 1993 [1983]:68). Dværgene smeder vigtige, navngivne genstande for guderne, såsom Oðinns ring Draupnir og Þórrs hammer Mjøllnir (Clunies Ross 1994:73-74). I den forstand kunne nedlæggelser ved store sten og i klippesprækker blive anset som tilbagelevering af genstande til de væsner, der i sin tid har skabte navnkundige håndværksprodukter (se også Andrén 2002:317). En sådan "do ut des" tolkning, dvs. at

nedlæggelserne er lagt ned i håbet om at få noget retur eller som tak for de allerede opnåede genstande, ville imidlertid rejse lige så mange problemer, som den ville løse, idet den kun ville være relevant for dele af det deponerede materiale fra vikingetidens Skandinavien. I modsætning til kristendommen er der tilsyneladende heller ikke tegn på, at der i den norrøne hedendom indgik dyrkelse af guder forårsaget af taknemmelighed, sådan som det kendes fra middelalderens kristendom. Frem for at tolke den materielle kultur alene ud fra de skriftlige kilder bør *både* det arkæologiske materiale og de norrøne kilder ses som levninger, der udsprang af den samme verdensopfattelse og mentalitet. Således skal associeringen af dværge, jætter og andre overnaturlige væsner knyttet til naturkræfter, som de beskrives i de norrøne kilder, snarere ses *i samme fortolkningsramme* som deponeringerne i klippesprækker, urer og under store sten, end som en løsning for tolkningen af nedlæggelserne. Nedlæggelser består også i disse landskaber af dels unikke genstande, dekorerede våben, smykker, men også mere hverdagsbetonede redskaber, i alle tilfælde produceret gennem mere eller mindre specialiseret metalhåndværk. Samtidig er netop dværgene, de mest håndværkskyndige i norrøne verdensopfattelser, også forbundet med disse steder. Udgangspunktet for denne kobling af både metalgenstande og dværgsmede til klipper og sten kan være kendskabet til, at ædelmetal udvindes netop fra fjeldene. Samtidig har deponeringerne i ur, klippesprækker og under sten haft samme potentiale for at kunne trække genstande ud af cirkulation som vådbundsdeponeringerne. Ønsket om ikke længere at eje og anvende disse genstande kan ligge i genstandens sociale biografi (se kapitel 3.4 og Lund 2006). Lokaliseringen af jætter og andre overnaturlige væsner knyttet til naturkræfterne i netop fjelde og bjerge i de norrøne kilder giver samtidig indtryk af, at disse steder blev opfattet som farefulde steder, der ikke indbød til længere ophold, men snarere var steder, der skulle passeres. Fjeldene er således i flere af de norrøne kilder fremstillet som fremmede, farefulde og befolket af overnaturlige væsner. Et sådant verdensbillede, hvor fjeldene udgør det fremmede område, der må krydses, må dog have haft regionale variationer; men selv for de, der boede i tilknytning til fjeldene, må det farefulde ved at bevæge sig i sådanne områder have været velkendt.

De tidlige kristenretslige tekster fra Sverige, Norge og Island indeholder forbud mod forskellige former for hedenske handlinger, herunder ofringer til en række forskellige type steder. Hovedsageligt omtales menneskeskabte anlæg som gravhøje og *hǫrgr*, et omdiskuteret begreb, som oversættes med stenaltre og helligdomme bygget i sten, evt. i træ – under alle omstændigheder menneskeskabte konstruktioner (Simek 1993 [1983]:156; Semple 2007). Referencerne til offerhandlinger ved naturlige steder er færre, men i flere af teksterne

fremsættes dog eksplicit et forbud mod at ofre i lunde. Deponeringer i lunde er dokumenteret i yngre jernalder (Andersson 2004). Også nedlæggelserne af dyreben omkring et birketræ i Frösö, Jämtland skal muligvis tolkes som en offer-lund (Iregren og Wyszomirska 1989). I de tidlige kristenretslige tekster fra Skandinavien er der ikke nævnt forbud mod at ofre til vandløb, søer, fjelde eller sten. I den islandske lovtekst Grágás nævnes derimod et forbud mod "at gøre ting ved sten eller fylde dem med magiske kræfter med det formål at binde dem til mennesker eller husholdninger" (Grágás, K § 7). Nedlæggelser i tilknytning til sten og fjeld kunne udspringe af naturlandskabets kvaliteter. De norrøne kilder viser tydeligt, at fjelde og sten i vikingetidens landskab var opfattet som steder ladet med betydningslag, herunder med farlige naturkræfter. Sten kunne dog også – skal vi tro Grágás – anset for at være manipulerbare enheder.

5.4 Vådbundsdeponeringer i Norge

Som det fremgik af materialet fra Sola og Suldal, kan vådbundsdeponeringer fra vikingetiden også dokumenteres i det norske materiale, men her er fænomenet ikke så omfangsrigt som i Danmark, Sydsverige eller Mälardalen (se kapitel 3 og 4 samt Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Andrén 2002; Lund 2004; Pedersen 2004; Zachrisson 2004b). 55 % af ædelmetaldepoterne fra 800-tallet og 44 % af ædelmetaldepoterne fra 900-tallet blevet nedlagt i vådbund i Danmark, mens kun 13 % af de norske er fundet *i* vådbund, og samlet set ca. 22 % *ved* vådbund (Hedeager 1999:138, 2003:154-155; Ryste 2005:56-59). Ni af de norske ædelmetaldepoter er fundet i en eksisterende eller tidligere mose og ét depot er fundet i en elv – det nævnte fund fra Væting i Suldal (Ryste 2005:59 samt appendiks 2). Ikke bare depoterne fundet i ur, men også enkelte af de norske ædelmetaldepoter fra vådbund adskiller sig fra de danske ved i lighed med depotet fra Foldøy i Suldal at være fundet *i* vådbund, som samtidig lå *ind til* en klippevæg. Depotet B9217 fra Høvik i Eksingedalen sogn i Hordaland stammer fra et sådant landskab. Det blev fundet i en mose foran en klippeskrænt eller fjeldside (Ryste 2005:59, appendiks 2) på et sted hvor den ekstremt stejle fjeldside stiger 600 meter opad over mosen. Andre af ædelmetaldepoterne ligger *i* vådbund og *under* eller *ved* en stor sten, såsom ædelmetaldepotet B6860 fra Rørstad i Borgund sogn, Møre og Romsdal, der lå i en mose under en helle (Ryste 2005:59 samt appendiks 2). Begge disse fundkategorier, vådbundsfund nedlagt henholdsvis under en klippevæg eller ved en stor sten, bidrager til at identificere ligheder mellem de skandinaviske deponeringer af metalgenstande fra vikingetid og en anden type deponeringer: de samiske offerpladser. De samiske offerpladser med metalgenstande, dateret til middelalderen, findes ofte på markante steder i landskabet, præget af bjergskrænter,

huler, store stenblokke, ejendommelige sten og skråninger med sammenskredne stenmasser (Hansen og Olsen 2004:122). Som det vil fremgå af kapitel 6, ligger de i reglen samtidig i tilknytning til en sø og ofte ind til en stor sten. Dermed har disse pladser en vis grad af ligheder med de skandinaviske ædelmetaldeponeringer, der nedlægges i vådbund, men samtidig lægges *ind til* en klippevæg eller *under*/*ved* en stor sten. Lighederne og forskellene mellem de skandinaviske deponeringer og de samiske offerpladser vil blive belyst i kapitel 6.

I tabel 3 ses eksempler på norske vådbundsfundne våben, værktøj og redskaber. Set i relation til det fundbillede, som kapitel 3 og 4 gav, viser eksemplerne i tabellen, at denne fundkategori reelt også forekommer i det norske materiale. En samlet præsentation af denne type materiale er ikke blevet udført, og heller ikke denne tabel udgør på nogen måde en totalregistrering af de norske vådbundsfund af våben og værktøj. De er derimod fremlagt som eksempler på, at denne fundkategori eksisterer, også i det norske område.

Fundnr.	**Fundsted**	**Kontekst**	**Genstande**
C4498	Nærstrand pgd, Rogaland	I en mose	Brudstykker fra to tveæggede sværd og to spydspidser, yngre jernalder.
C16347	Neseim i Nærbø sogn, Rogaland	I en mose	Hanken til et jernkar af form som Rygh 726 (Som det fremgik af kapitel 3.2 og 3.3 stammer vådbundsfundne kedler og kedelhanke i en række tilfælde fra værktøjsdepoter (se også Lund 2006).
C8575	Ljøseng, Skrautvaal sogn, Oppland	I en mose	Stykker af et tveægget sværd fra vikingetid
C21491	Kvinnegaarden, Ål, Buskerud	Fundet i en mose	Økser fra yngre jernalder bestående af 4 økseblader, tre af typen R554, det fjerde som R552
C25241	Stein (55/1), Andebu sogn, Vestfold	I en mose	Økse af JP type L, men uden skaftflige.
C14060	Øierud i Frogn sogn, Akershus	I en mose	Ambolt af jern af form som de typiske fra yngre jernalder - vikingetid, men lidt større
C12773	Seim i Opstad sogn, Hedmark	I en mose	Tveægget sværd som R 490, 491
C10931	Sæbø (59/1), Hjørundfjord sogn, Møre og Romsdal	1 m dybt i en lille mose ved foden af Lynghals-tinden	Lille skægøkse som Gjessing: Merovingertid pl. IX nederst til høyre, men overgangen mellem hals og blad er krappere enn på typeeksemplaret. I samme område og dybde var der tilspidsede hasselpinde og hasselfliser. (Tilføjet i hovedprotokoll: "i en ring rundt øksen").
C27044	Munkebakke (222/5) av Ørpen søndre, Krødsherad sogn, Buskerud	I søen Krøderen ca. 30 m fra land i ca. 20 m's dybde.	Spydspids af JP type G, men med mere afrundede æg nederst på bladet
C26214	Homlegard (3/3), Follebu sogn, Oppland.	Funnet ved gravning i en eng	Økse af JP type L med meget fremtrædende skaftflige

C27717	Rødningen (23/9), Vang sogn, Oppland	Under en flad stenhelle i en våd fordybning (et bløtt søkk)	Økse af JP type M
C28343	Galar, Møsstrand sogn, Telemark	I stranden på et sted, der nu står under vand	Økse af R561 /JP type D eller F
C26676	Bjertnes (11/104), Nittedal sogn, Akershus	I kanten av en mose	239 jernbarrer som R438 Registreret som et depotfund fra vikingetiden
C 35086	Bjørgestulykkja av Bjørge Nordre (236/1), Gran sogn, Oppland	I udkanten af en mose	Sværd, omtrent som JP type M
C30048	Trevatn, Hov i Land, Oppland	På en ø ved exceptionel lav vandstand	Økse af JP type H
C34824	På sydspidsen af N. Herøia i Audalsfjorden, Aurdal sogn, Oppland	På stranden ved lav vandstand	Økse af JP type I
C24246	Mjøsa, Hedmark	I søen Mjøsa på 20 m dybde	Økse af JP type H
C24637-39	Mjøsa ved henholdsvis Lillehammer, Oppland, ved Eidsvoll, Akershus og ved bryggen ved Nes kirke, Hedmark	I søen Mjøsa ved opmudring	Økse af JP type A, økse fra middelalderen med stærkt udsvunget æg (JP type M?) og økse fra middelalder med udsvunget æg (JP type M?)
C25241	Stein (55/1), Andebu sogn, Vestfold	I en mose	Økse af JP type L
C36842	Strandsjøen, Østmo Nordre (192/1), Hof sogn, Hedmark	I dyrket mark på søbredden	Tveægget sværd af jern. Sværdet har ikke noget hjalte, men da klingen er 5,4 x 93,5 cm, må sværdet formodes at være fra vikingetid
NoMS nr.43315	Veiem, Grond, Nord-Trøndelag	I bredden af elven Namsen	Bidsel fra yngre jernalder (Undset 1888:33)
C26497	Ved Aursjøen på fjellet, Oppland	I en mose ved opdæmning af Aursjøen	Usædvanlig stor, bredbladet pilespids fra vikingetid, nærmest som R539, men med langt bredere blad, og med skarpt markeret afsats ved overgangen til tangen
C27670	Bjorlivold (2/9), Lesja, Oppland.	Ca. ½ m dybt i mosejord	Spydspids som JP type M /Solbergs type VII3B (Solberg 1984:Plate 15B)
C24919	Rådhustomten, Oslo	Fundet ved gravarbejde i det, der må have været vådbund i vikingetiden	Sværd af JP type C (se også Seeberg 2006)

Tabel 3: Et lille udvalg af norske, vådbundsfundne våben, redskaber og et enkelt barrefund fra vikingetid

Størstedelen af disse vådbundsfund stammer i lighed med fundene fra Sola fra lavereliggende områder, og fund som økserne fra Mjøsa (C24246 og C24637-39) viser med al tydelighed, at

vådbundsdeponeringer af våben har forekommet også i Norge. I lighed med det vådbundsfundne materiale fra Suldal indikerer fundet af økserne fra mosen ved Kvinnegaard i Ål i Buskerud (C21491) samtidig, at vådbunden også er blevet brugt som deponeringssted i fjeldrige landskaber. Det er usikkert, hvorvidt øksen fra Rødning (C27717) udgør en deponeringer, eller om der tale om en grav, afhængigt af hvad finderen præcis har ment med fundkonteksten "et bløtt søkk". Hvis der er tale om et depot, har dette fund ligheder med flere af ædelmetaldepoterne, idet øksen er fundet både *i* vådbund, men også *under* en stor sten.

5.5 Kriterier for at registrere et fund som et depot

Fordi denne kategori af genstande, vådbundsfundne våben og værktøj, ikke står registreret som depotfund på museerne, kan de være vanskelig at identificere i museernes genstandsprotokoller og tilvækstkataloger. De vil ofte være registreret som løsfund, og beskrives gerne i publikationer som "tilfældigt tabte" (se også kapitel 2.1). En anden kategori af vådbundsfund fra vikingetiden, jernbarrene, bliver derimod alle ved registreringen omtalt som depoter. At fundet af 239 jernbarre (C26676) i en mose fra Bjertnes (11/104), Nittedal sogn i Akershus, i museets registrering er bestemt som et depot kan ikke undre, fundkontekst og det høje antal genstand taget i betragtning; men også et mindre fund af fire barrer Linnes i Buskerud, hvor fundkontekst er ukendt, er registreret som "et depotfund" (C33562). Derimod er de fire økser fra mosen ved Kvinnegaarden fra Ål blot er betegnet som "et fund". Fund, hvor både barre og økser indgår, optræder derimod under betegnelse "et depot", som eksempelvis depotet fra Hauger (60/7)(C35981), bestående af en økse og 62 barre fundet i en smal sprække i fjeldet. Her var der et smalt jordlag imellem øksen og barrerne, og der kan dermed ligefrem være tale om to deponeringer udført på samme sted, men ikke samtidigt.

"Formodentlig en grav"

Skellet mellem, hvad der registreres som henholdsvis gravfund, løsfund og depoter er således i høj grad bestemt af genstandstyperne. Mange af de norske fund er blevet sendt ind af finderen uden detaljerede oplysninger om fundstedet. Disse er hovedsageligt blevet samlet under betegnelsen "formodentlig en grav"; men som fundet fra Berg (se kapitel 2.6) viser, har også enkeltnedlæggelser fundet sted på tørbund. Med dette fund er vi imidlertid i den særlige situation, at fundstedet er blevet undersøgt arkæologisk umiddelbart efter, at fundet var gjort, og det kan med sikkerhed fastslås, at fundet ikke stammer fra en grav. Oversigten over våben og værktøj fundet i ur og andre fjeldkontekster viser, at tørbundsdeponeringer af disse genstandstyper har forekommet i det nuværende norske område i vikingetid. Fundene er i

modsætning til vådbundsfundene fra eksempelvis Nordøstskåne og Middelsom Herred spredte, og områdernes anvendelse af landskabet på et mere lokalt niveau er derfor ikke blevet inddraget i analyser. Disse fund kan derimod tjene til at vise, at der har været regionale variationer i nedlæggelsesmønstrene i Skandinavien, hvor vådbundsdeponeringer har domineret i syd, mens billedet er mere varieret nordpå. Sammen med materialet fra Sola og Suldal viser fundene fra tabel 2 og 3 imidlertid, at der med sikkerhed er forekommet nedlæggelser af våben, værktøj, redskaber og genstande i ædelmetal i både ur og i vådbundskontekster i det nuværende norske område gennem vikingetid.

Analyser af tørbundsdeponeringer fra vikingetid har hovedsageligt fokuseret på ædelmetaldepoterne placeret ved bebyggelse (se Fabech 1991, 1999). Også enkelte våbendeponeringer fra bebyggelser forekommer i vikingetid, eksempelvis i området omkring en bygning tolket som kulthus i Uppåkra, Skåne. Her er der primært nedlagt spydspidser, men også skjoldbuler, skjoldhåndtag og pilespidser i hele perioden fra romersk jernalder til vikingetid. Mange af disse spydspidser har destruktionsspor (Helgesson 2004). Mens denne destruktion er helt i tråd med behandlingen af genstande ved vådbundsdeponeringer fra romersk og ældre germansk jernalder, er en sådan behandling af genstande ikke kendt fra vikingetidens vådbundsdeponeringer (se kap. 3.4). Også flere fæsteknapper fra vikingetidssværd er fundet nedlagt omkring Uppåkras kulthus. Der er tale om hjalter af henholdsvis JP type G med indlæg i sølv og guld og type H med indlagte guldtråde (Helgesson 2004:231). I lighed med materialet fra både Nordøstskåne, Middelsom Herred og Rogaland optræder der således blandt de tørbundsdeponerede genstande fra vikingetid overraskende mange genstande i høj kvalitet og af en karakter, som ikke genfindes i samtidens grave. Det deponerede materiale fra Uppåkra viser klare ligheder med vikingetidens vådbundsdeponeringer i udvalg af genstandstyper og i genstandenes kvalitet. Det viser samtidig, at ikke blot smykker og mønter blev nedlagt på tørbunden i denne tid. Løsfundne våben fra tørbundskontekster er i reglen tolket som grave, mens fund af værktøj og redskaber også i flere tilfælde er tolket som spor efter bebyggelse. De norske værktøjsdepoter er dog eksempler på, at sådanne enkeltfundne genstande også kan udgøre bevidste nedlæggelser. Da hverken løsfundne våben eller værktøjsfund fra Norge er blevet tolket som deponeringer, hvad enten de er fundet i moser eller i ur, må det formodes, at andre typer fund uden refleksion er blevet tolket som gravfund. Smedegraven fra Bygland kan tjene som eksempel på dette.

Bygland

Som det fremgik af præsentationen af norske våben- og redskabsfund fra ur, er de sydskandinaviske værktøjsdepoter ikke de eneste af sin slags, men de norske er, i modsætning til de sydskandinaviske, alle fra tørbund. Det norske fund, som tydeligst har paralleller til de sydskandinaviske værktøjsdepoter, er smedegraven fra Bygland i Kviteseid, Telemark. Set i lyset af, at de norske værktøjsdepoter optræder på tørbund og indeholder samme genstandstyper som Byglandfundet, om end i mindre antal, er der imidlertid anledning til at diskutere, hvorvidt også fundet fra Bygland kan tolkes som et depot. Fundet blev ved udgravning tolket som en meget rigt udstyret smedegrav, hvor de mange genstande af samme fundtype blev opfattet som et udvalg af den gravlagte smeds produktion og dermed som en demonstration af hans evner (Blindheim 1963:49).

Fundsted	Kontekst	Genstande	Datering
Bygland, Kviteseid, Telemar	I en røse i en syd-skråning i en drænet mose	120 genstande, heraf fire sværd, fire spydspidser, syv økser, to skjoldbuler, ni knive, 13 pilespidser, fire-fem rangler, 12 gangjern, to smedetænger, fem hammere, en ambolt, fire mejsler, en pladesaks, et naglejern, et trådjern, to filer, en lille ske til vokssmeltning, en støbeform til sølvbarrer, en barre, to cylinderformede genstande – den ene mundingen fra en blæsebælg, en klump råjern, en slaggeklump, fem bidsler, en jernring, et stegespyd, to kroge, et segl, en hængelås, to låse til kister, to nøgler, 24 hele eller fragmenterede beslag i jern, en smeltedigle, to isbrodder, et remendebeslag fæstet til ring, to remspænder, en kæde af jern, en "lyseholder", en bronzenål, en jernnål, en kistehængsel med dyrehoved, søm og nagler, en bjælde, en kobjælde, en hel og to fragmenterede slibesten (Blindheim 1962:63-80).	Kistebeslaget med dyrehoved med oprullet snude: Jellingstil, midten af 900-tallet En økse af JP type H, en af JP type E og en JP type H men med mere udsvunget æg, dvs. dateringer fra midten af 800-tallet – 900-tallet. Økser af JP type M, dateret ud fra gravkontekst til perioden 950 – 1050 (Svanberg 2003a:161) Skjoldbulen R562, i ryttergrave i Danmark i 900-925 (Pedersen 1997) Blandt spydspidserne optræder mønstersmedede spidser af JP type I / Solbergs type VII2A, som dateres 900-950 (Solberg 1984:85, 95). Fire sværd er af JP type Q, fra 900-tallet (Petersen 1919)(Petersen 1919) Blindheim daterer graven til midten af 900-tallet (Blindheim 1963:32) De to økser af JP type M gør dog efter min vurdering en datering til tiden før 950 vanskelig. Den skal dermed, som de sydskandinaviske værktøjsdepoter, formodentlig dateres til 950 – starten af 1000-tallet (Lund 2006)

Tabel 4: Byglandfundets indhold og datering

Hvorvidt Bygland er en grav eller et depot har været diskuteret i forskningen (Lindholm 1981:65). Fundet blev gjort på en sydskråning i en drænet mose syd for huset ved Bygland (Blindheim 1963:29). Denne placering kan ikke betegnes som typisk for en vikingetidsgrav, særligt ikke da mosen ligger mindre end 40 meter fra det nævnte hus, og fundet dermed må stamme fra selve mosen eller kanten af den. Denne landskabsmæssige placering har store ligheder med placeringen af depoterne fra Aalebæk, Smiss og Mästermyr. Fundet blev gjort

mellem sten i en røse, indeholdende et fedtet kullag, tolket som en brandgrav. Fundets indhold har store ligheder med de sydskandinaviske værktøjsdepoter, idet Byglandfundet ikke alene bestod af værktøj og våben, men også af nøgler, låse, bjælder og en kobjælde. Netop disse genstande er også fundet i de sydskandinaviske værktøjskister (Lund 2006).
Der er således flere mulige tolkninger:

- Byglandfundet kan, som det traditionelt er tolket, udgøre en brandgrav med et usædvanligt gravudstyr. Forekomsten af glødeskal på flere af fundene taler for denne tolkning.
- Byglandfundet kan udgøre et depot, der er blevet anbragt i en ældre gravrøse. Denne røse kunne dermed stamme fra en periode, hvor det var mere sædvanligt at anlægge røser på lavereliggende steder i landskabet. Fundets sammensætning og landskabsmæssige placering taler for denne tolkning.
- Byglandfundet kan udgøre spor efter en rituel nedlæggelseshandling, der også involverede afbrænding af træ eller kul i forbindelse med nedlæggelsen, hvor flere eller alle fund blev lagt ind i dette bål.

Et af argumenterne for, at Bygland er en grav, er således, at der er registreret glødeskal på flere genstande. Der har imidlertid været stor uoverensstemmelse i, hvad museerne har registreret som glødeskal, og det er uvist, hvor høje temperaturer der skal til for at danne glødeskal på en jerngenstand. Når der samtidig er tale om smedeværktøj, der sandsynligvis kan have været udsat for ganske høje temperaturer, må anvendelsen af glødeskal som indikation på, at fundet udgør en grav, anses som usikkert. Fra vikingetiden kendes ædelmetaldepoter fra gravfelter (dette vil blive uddybet i kapitel 8.5). Sådanne fund understreger, at gravpladser blev brugt til andet end gravlæggelse. Deponeringer på gravplads kan have været en måde at kommunikere med de afdøde og underverdenen, og det forekommer rimeligt at antage, at gravpladserne, som anvendes gennem flere hundrede år, har været opfattet som steder, der var i berøring med særlige kræfter.

Deponeringer i det norske område

Materialet fra Sola, Suldal og det øvrige Norge præsenteret i dette kapitel er for spinkelt til at undersøge, hvordan deponeringerne på et lokalt niveau indgik i skabelsen af social identitet, og hvordan specifikke koblinger mellem mennesker, genstande og steder her adskiller sig fra andre områder. Dog viser nedlæggelserne i ur, at der i Skandinavien var klare regionale forskelle på deponeringerne. Samtidig viser de mange norske vådbundsnedlæggelser, at også

disse regioner har indgået i en større tradition, som kom til udtryk både i måden, landskabet blev anvendt og tilskrevet betydningslag, og i den måde, forholdet mellem mennesker, ting og steder blev håndteret. Kapitel 6 og 7 vil vise, at denne tradition strakte sig ud over de norrøne områder.

Kapitel 6: Rituelle deponeringer i det samiske område

En gruppe metaldepoter fra Nordsverige, tolket som samiske offerpladser, synes at have flere ligheder med de norrøne depoter fra vikingetid. De samiske offerpladser kan anvendes som analogi for de norrøne deponeringer i Syd- og Mellemskandinavien (6.1). En række beretninger, nedskrevet af præster i 1600 – 1700-tallet, har givet et vigtigt indblik i de samiske offerhandlinger (Manker 1957:53-97; Mulk 1994:170). Disse etnologiske kilder er med til at belyse valget af nedlæggelsessted og motiverne for nedlæggelserne på offerpladserne, hvilket burde give et godt grundlag for at anvende pladserne som en parallel til de norrøne deponeringer. I kapitlet belyses materialet fra to af de samiske offerpladser, Mörtträsket (6.2) og Gråträsk (6.3). Her bliver pladsernes datering problematiseret. Samtidig diskuteres pladsernes landskabsmæssige placering (6.4). Med dette udgangspunkt vil der blive peget på lighederne mellem de samiske offerpladser og de sydskandinaviske deponeringer (6.5). Med udgangspunkt i dels et pilespidsdepot fra Estuna, dels en fundgruppe bestående af stokkehåndtag fra sydskandinaviske vådbundskontekster identificeres en række sammenfaldende træk mellem de to nedlæggelsestraditioner (6.6).

6.1 De samiske offerpladser

Der er registreret mere end 500 samiske offerpladser i Nordskandinavien med dateringer fra yngre jernalder til nyere tid (Mulk 1994:170). Gruppen af pladser med metalgenstande er dog langt mindre. I alt er der 12 depoter fra Øvre Norrland i Sverige med metalgenstande fra vikingetid og middelalder: Pålnovuoddo, Rautasjaure, Saivo, Unna Saiva, Atjekåive, Vidjakuoika, Skerfe, Seitaure, Vindelgransele, Bäsksjö, Mörtträsket og Gråträsk (Mulk 1994:170). Jagtvåben, smykker og mønter er her fundet sammen med tykke lag af horn og ben (Hansen og Olsen 2004:122-123). Pilespidser udgør den største genstandsgruppe på pladserne (Serning 1956; Manker 1957:55-57; Hansen og Olsen 2004). Smykkerne på offerpladserne er primært ringspænder og små vedhæng i sølv, bronze og legeringer af tin-bly. På flere af pladserne lå også mange beslag og bæltespænder (Serning 1956: planche 62 og 63; Zachrisson 1984:42). Enkelte af mønterne er fra 800-tallet og 900-tallet, men det er 1000-talsmønterne, der dominerer (Hallström 1932:118). Mens tolkningerne af Mörtträsket og Gråträsk har været omdiskuteret, hersker der generel enighed om, at de øvrige lokaliteter skal tolkes som offerpladser (Hallström 1932; Serning 1956; Manker 1957; Zachrisson 1984; Wallerström 1995; Hansen og Olsen 2004). Dette er baseret på flere træk ved pladserne. Dels beskrives netop lag af horn og ben i etnologiske kilder som et karakteristisk træk ved samiske

offerpladser. Dels har mange af pladserne sakrale stednavne. Også de gentagne nedlæggelser over lang tid tyder på, at der er tale om en rituel praksis.

I sin afhandling behandlede Zachrisson (1984) to af pladserne, Mörtträsket og Gråträsk. Da der ikke blev fundet pilespidser eller lag af horn og ben på disse to pladser, fandt hun det usandsynligt, at de skulle være offerpladser. Hun tolkede dem som henholdsvis et lager for en omrejsende handelsmand og en samling tyvegods fra en nærtliggende offerplads (Zachrisson 1984:58,66). Andre forskere anser dog også disse to lokaliteter som offerpladser (Wallerström 1995; Schanche 2000:275; Hansen og Olsen 2004:122). Depotet fra Mörtträsket er centralt for tolkningen af de samiske offerpladser generelt. Det er nemlig dateringen af denne plads, der anvendes til at tidsfæste hele gruppen af offerpladser med metalgenstande. Mörtträsket består af genstande, som Zachrisson anser for at være produceret fra 1100 – 1300-tallets midte, og som efter hendes opfattelse er nedlagt samlet o. 1350 (Zachrisson 1984:59). Hendes datering var et brud på tidligere forskning, der placerede offerpladserne i tidsrummet sent 900-tal/1000 – 1100-tallet (Hallström 1932; Serning 1956). Zachrissons afhandling blev med dens systematiske opbygning og analyser af både eget og andres udgravningsmateriale et banebrydende arbejde, der gav en ny forståelse af disse pladser. Den er i dag også det primære referenceværk for offerpladsernes datering. Jeg vil i det følgende problematisere dateringsgrundlaget for Mörtträsket, som danner grundlaget for dateringen af de øvrige samiske offerpladser med metalgenstande.

6.2 Mörtträsket

Mörtträsket, som ligger 30 km fra Lycksele i Lapland, blev udgravet i 1973. Fundet består af 259 metalgenstande, små vedhæng og beslag, ringspænder, kædeholdere, perler, fingerringe og en enkelt mønt, det meste i bronze og tin-bly. Der var ingen ben og horn på pladsen (Zachrisson 1984:25-51). Fundstedet ligger yderst på en odde på stranden af en sø. Pladsen er normalt dækket af vand, men under udgravningen var vandstanden lavere end sædvanligt. Genstandene fremkom ved, at ruder af 1 x 1 meter i fladen og 2 meter i dybden blev soldet (Zachrisson 1984:25-26). Da Zachrisson anså Mörtträsket for at være nedlagt samlet, dateredes hele fundet ud fra de yngste genstande, et par små skjoldformede beslag fra 1225-1325 (Zachrisson 1984:41). Runde, korsformede og økseformede vedhæng udgjorde størstedelen af genstandene. De er formodentlig produceret lokalt, da de ikke har paralleller uden for de samiske offerpladser. Da støbesporene på flere af disse vedhæng ikke var slebet væk, og da vedhængene ikke havde slidspor fra brug, vurderede Zachrisson, at de måtte være

produceret kort før nedlæggelsen og derfor udgøre den yngste del af materialet, altså 1300-tallets midte (Zachrisson 1984:44-49).

Genstandene lå i to koncentrationer. En af vedhængstyperne, de økseformede, lå næsten alle samlet i den ene koncentration (Zachrisson 1984:25). Den anvendte udgravningsmetode, hvor genstandene fremkom ved at solde i 2 meter dybde ruder, må imidlertid have medført, at det ikke har været muligt at gøre stratigrafiske iagttagelser. Dette indebærer, at det ikke kan vurderes, om genstandene blev nedlagt samtidigt eller successivt. Eftersom Zachrisson i sin dateringer forudsætter, at alle genstandstyperne er nedlagt samtidigt, er dateringen af de lokalproducerede genstande baseret på dateringen af de yngste genstande: de skjoldformede beslag. Når fundene teoretisk set kan være nedlagt successivt, bør de lokalproducerede genstande i stedet dateres typologisk. Hvis den tidsramme, der fremkommer ved en typologisk datering, ikke stemmer overens med dateringen på de yngste genstande, kan det underbygge den tese, at genstandene er successivt nedlagt.

De runde vedhæng

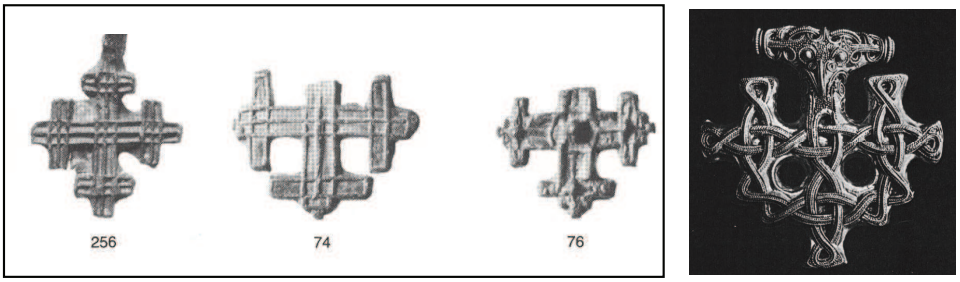
Zachrisson daterer de runde vedhæng til 1300-tallets første halvdel eller midte (Zachrisson 1984:46). En række runde vedhæng har store ligheder med vedhængene fra Mörtträsket, men disse stammer fra vikingetiden. Vedhæng i bly med et diagonalt stillet kors omkranset af en kant af riller er fremkommet ved udgravninger på Kaupang, Norge i kulturlag dateret til 800-tallet. De er ligeledes fundet i lag fra samme tid flere steder på kontinentet (Pedersen in prep.). Motivet optræder også på både frankiske mønter fra 800-tallet og angelsaksiske og norske mønter fra 1000-tallet. På flere af de samiske offerpladser var der sådanne 1000-tals mønter: Rautasjaure, Unna Saiva og Gråträsk (Serning 1956: planche 62 & 63). Spørgsmålet er, om de runde vedhæng fra Mörtträsket efterligner andre blyvedhæng eller mønter.

Runde vedhæng af dimensioner som de samiske, men udført i bronze i stedet for tin-bly er desuden fundet i flere vikingetidsgrave fra Midtsverige. Disse vedhæng havde dog andre centrale motiver, ofte dyr i Jelling-stil (eksempelvis SHM 22.293). I en vikingetidsgrav fra Uppland lå et rundt vedhæng i sølv med centralt korsmotiv (SHM 19.464). Korsmotivet er omkranset af prikker i stedet for riller, og det har en ansigtsmaske på øskenen, men har alligevel klare ligheder med de samiske vedhæng både i dimensioner og i indramningen af billedfeltet med en kant af riller/prikker. Runde vedhæng med korsmotiv indgår således i vikingetidens formsprog, og er dermed ikke begrænset til 1000 – 1100-tallet. På et par buede

øreringe fra et depot fra Haukøy, Skjervøy i Nordnorge var der fæstet henholdsvis to og tre angelsaksiske mønter med netop samme korsmotiv. Disse mønter dateres til 997/1003 – ca. 1029/1035, mens øreringene er af en type, der oftest dateres til 1000-tallet – midten af 1100-tallet (Skaare 1974:383; Spangen 2005:53). Samlet set har vedhængene fra Mörtträsket størst lighed med sådanne mønter fra 1000-tallet, både i dimensionerne på kors- og kantmotivet. Denne type mønter nedlægges desuden på de samiske offerpladser. De runde vedhæng kan derfor være produceret som efterligninger af mønterne. Mörtträskets vedhæng skal dermed enten dateres til 800-tallet, som de sydskandinaviske blyvedhæng, eller til 1000-tallet, hvor der forekommer formmæssigt ensartede smykkeopsætninger og mønter i Nordskandinavien.

De korsformede vedhæng

De korsformede vedhæng dateres af Zachrisson til 1300-tallets første halvdel eller midte. Hun påpeger, at flere af korsformerne har paralleller i russisk-byzantinske kors fra 1000- og 1100-tallet (Zachrisson 1984:46-49). Vedhængene har dog også ligheder med korstyper fra Skandinavien. Mörtträsket nr. 74, 76 og 256 kan tjene som eksempel (se fig. 16). Disse kors er formet af tre parallelle linier. Henover sidearmene på korset er der også slået kors. Denne korsform kendes også fra vedhængene i skatten fra Hiddensee, Rügen, fra slutningen af 900-tallet (Roesdahl 1992: katalog nr. 265).

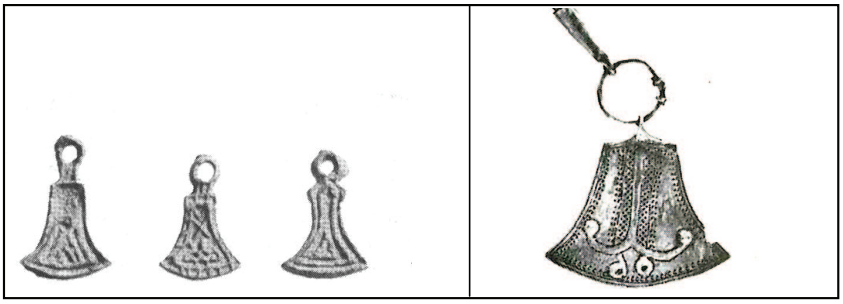

Figur 16. Mörtträsket, nr. 256, 74 og 76 til venstre. Kors fra Hiddensee til højre (Paulsen 1936: tafel V; Zachrisson 1984:fig. 34)

Tilsvarende kors ses på to smykker fra starten af 1000-tallet fra Lehtimäki i Kalanti, Finland (Roesdahl 1992: katalog nr. 237). Korsformen optræder ligeledes på mønter fra omkring 975 - 990 (Randsborg 1980:150-151). Disse korsformede vedhæng bør således typologisk dateres til sent 900-tal – 1000-tallet.

De økseformede vedhæng

De økseformede vedhæng dateres af Zachrisson til 1300-tallets første halvdel (Zachrisson 1984:44). Disse vedhæng var tidligere blevet dateret til 1000 – 1100-tallet på basis af lighederne med større økseformede vedhæng i sølv, som optræder i en række depoter med genstande i sølv i Nordnorge og det nordlige Finland (Serning 1956:59-61). Vedhængene har også ligheder med to af de små sølvvedhæng fra Hoenskatten fra Buskerud, Norge fra anden halvdel af 800-tallet (Musset 1992; Fuglesang og Wilson 2006).

Figur 17. Mörtträsket, økseformede vedhæng nr. 39, 40 og 35 (Zachrisson 1984:fig. 30) til venstre. Små økseformede vedhæng fra sølvdepotet fra Botnhamn til højre (Efter Sjøvold 1974, planche 24, nr. L 652)

De økseformede vedhæng fra Mörtträsket er udført med samme støbeteknik som de runde og de korsformede vedhæng, og på alle tre vedhængstyper ses støbespor. Størrelsen på de runde og de økseformede vedhæng er ganske lig. På begge typer vedhæng er flere af genstandene udsmykket med den samme type skråskraveringer. Dette taler for, at de runde og økseformede vedhæng kan være samtidige. De runde vedhæng har paralleller fra både 800-tallet og starten af 1000-tallet, mens de økseformede vedhæng har paralleller i både sent 800-tal og i 1000-tallet. Disse vedhængstyper kan dermed sandsynligvis dateres til starten af 1000-tallet. At de økseformede vedhæng næsten alle lå samlet i den ene af fundkoncentrationerne, indikerer, at de blev nedlagt ved én lejlighed.

De runde, korsformede og økseformede vedhæng er alle udført i tin-bly legeringer med en meget høj andel af tin. Genstande i tin forekommer i gravfund fra jernalderen (eksempelvis SHM 13745; 31606), men metallet blev først brugt hyppigt i 1100-tallet. Dette kan være indikation for en datering til middelalderen. Alligevel er det muligt at argumentere for, at vedhængene kan være ældre: Tin optræder som råstof i Lapland (Rindstad et al. 1997:map sheet No 9), hvor det ofte optræder i samme årer som bly. Metallurgiske analyser af tin-bly sammensætningen i de lokalt producerede vedhæng fra Mörtträsket viser, at mængden af tin i

forhold til bly varierer meget mellem de enkelte genstande (Zachrisson 1984:52). Dette kunne tyde på, at metallet er taget ud af sådanne kombinerede bly og tin årer. Når metallet findes i det samiske område, og når genstandene med stor sandsynlighed kan have været produceret lokalt, åbner det for, at samer selv kan have fremskaffet og måske ligefrem videreformidlede dette råstof i vikingetiden og middelalderen.

Kædeholderen fra Mörtträsket er dateret til 1100 – 1300-tallet baseret på ligheden med genstande fra Staraja Ladogas kulturlag (Zachrisson 1984:30). Dateringen virker noget sen i betragtning af, at sådanne kædeholdere også er fundet i Ladoga-området og i finske og baltiske grave med dateringer til henholdsvis 930 – 950 og 1000-tallet (Roesdahl 1992: katalog nr. 201, 249, 250, 293). Kædeholderen fra Mörtträsket kan dermed være fra 900 – 1000-tallet. De yngste genstande i Mörtträsket er som nævnt de små skjoldformede beslag, der er dateret til 1200 – 1300-tallet (Zachrisson 1984:41-42). Et skattefund fra Slagelse fra o. 1300 med skjoldformede beslag kan støtte denne datering (Grinder-Hansen og Andersson 1996: katalog nr. 122). Beslagene fra Slagelse er dog udført langt mere detaljerigt. Beslagene er udformet som en skjoldtype, der bliver almindelig allerede fra 1100-tallet. Alt i alt er det muligt at argumentere for, at beslagene fra Mörtträsket således kan være ældre end 1300-tallet. Som nævnt tidligere forekommer der norske mønter fra 1000-tallet i flere af de samiske metaldepoter. Det eneste møntfund i Mörtträsket var dog en tysk mønt fra Münster fra 1098 – 1118 (Zachrisson 1984:42). Også denne mønt kan således være nedlagt væsentligt før midten af 1300-tallet.

Den valgte udgravningsmetode indebar som nævnt, at det ikke var muligt at gøre stratigrafiske iagttagelser, der kunne støtte tolkningen af Mörtträsket som et sluttet fund. En enkelt type, de økseformede vedhæng, lå samlet i én koncentration, og antyder dermed, at fundet repræsenterer flere nedlæggelser. Dette understøttes af analysen af de forskellige genstandstyper, der indikerer, at disse blev produceret over flere århundreder. Mörtträsket kan dermed repræsentere adskillige nedlæggelser fordelt over længere tid. De ældste genstande kan være nedlagt allerede i 900-tallet, de korsformede vedhæng blev formodentlig deponeret i starten af 1000-tallet, mens ringspænderne, de skjoldformede beslag og mønten sandsynligvis blev nedlagt i 1100-1200-tallet. For Zachrisson var et centralt argument, at Mörtträsket manglede horn og ben, og derfor ikke kunne udgøre en offerplads (Zachrisson 1984:26-27). Mörtträsket ligger imidlertid på en søbred, der skiftevis er dækket af vand og står tørt. Fraværet af ben og horn kan derfor skyldes bevaringsforholdene. Det lange tidsspand fra 900

– 1200/1300-tallet gør det mere rimeligt at betragte nedlæggelserne som successive ofringer end som handelslager for én person.

6.3 Gråträsk

Omkring 1000 genstande var nedlagt på Gråträsk, i form af mønter, vedhæng, fingerringe, armbånd, spænder, bronzespiraler, perler samt en groft tilskåren trommehammer (Hallström 1932:114; Zachrisson 1984:60). Zachrisson daterer genstandene til 700 – 1300-tallet (Zachrisson 1984:68). Den sene slutdatering er baseret på fund af lokaltproducerede vedhæng. De er af samme type som i Mörtträsket, og de er derfor formodentlig fra samme tid som disse. De yngste genstande fra Gråträsk er sandsynligvis fra 1100-tallet. Genstandene lå mellem flere lag af bark, kæppe og ris (Zachrisson 1984:60). I lighed med Mörtträsket anser Zachrisson heller ikke Gråträsk for at være en offerplads. Dette baserer hun dels på fraværet af ben, horn og pilespidser på pladsen, og dels på at genstandene ifølge en informant lå ved resterne af en trækasse (Zachrisson 1984:66). Denne trækasse blev dog ikke fundet samtidig med pladsen, men dukkede op på selve strandbredden ved et senere tidspunkt. Metalgenstandene lå i gytjen lige under og ind til strandbredden (Zachrisson 1984:61). Da der i nyere tid har været savværk og mølle ved pladsen, kan trækassen efter min vurdering lige så vel stamme fra nyere tid, som den kan være relateret til de deponerede genstande. Kassen er desværre ikke bevaret. Flere forhold peger i retning af, at Gråträsk kan være en offerplads. For det første er pilespidser fundet på pladsen – et træk, som er typisk for offerpladserne (Hallström 1932:114). For det andet er Gråträsks ældre navn Saivo, som betyder 'hellig sø' (Hallström 1932:121). For det tredje er genstandene formodentlig nedlagt successivt (Zachrisson 1984:68)

Gråträsk har i lighed med Mörtträsket en række træk til fælles med de samiske offerpladser. Begge pladser indeholder den same type genstande som offerpladserne. Genstandene er formodentlig nedlagt successivt, og pladserne ligger på bredden af en sø med et sakralt navn. De to pladser adskiller sig kun fra ofringerne på to punkter: For det første blev der ikke fundet horn og ben. For det andet var genstandene ikke nedlagt ved en større sten, sådan som det er tilfælde på de fleste andre samiske offerpladser. Fraværet af horn og ben kan efter min vurdering skyldes bevaringsforholdene. På begge pladser lå genstandene samlet på et begrænset område. Forudsat at nedlæggelserne er sket på samme sted over flere hundrede år, kan dette f.eks. være sket ved et træ eller anden struktur, og ikke nødvendigvis ved en stor sten.

6.4 De samiske offerpladsers datering og placering i landskabet

Med udgangspunkt i den foreliggende omdatering af genstandene fra Mörtträsket og Gråträsk kan tidsfæstelsen af de samiske offerpladser revurderes. De ældste genstande i disse depoter er fra Gråträsk, som kan være taget i brug allerede i 700-tallet. De yngste genstande på pladserne er de skjoldformede beslag fra Mörtträsket, som formodentlig er fra 1200-tallet. Denne type offerpladser synes således som fænomen at have været i brug igennem vikingetiden og den tidlige middelalder.

Offerpladsernes lokale topografi er præget af bjergskrænter, huler, store stenblokke, ejendommelige sten og skråninger med sammenskredne stenmasser (Hansen og Olsen 2004:122). Der tegner sig et mønster for de samiske offerpladsers beliggenhed i landskabet: Offerpladserne Pålnovuoddo, Rautasjaure, Saivo, Unna Saiva, Skerfe, Vidjakuoika, Bäsksjö, Gråträsk og Mörtträsket lå alle på eller få meter fra bredden af en sø (Serning 1956:11-15). Flere af offerpladserne lå ind til en stor sten. De etnologiske kilder omtaler, at offerceremonier oftest var udført på pladser med offersten, en såkaldt *siejdde* eller med offertræer. *Siejdde* kunne enten være særlige sten, der allerede lå ude i landskabet, eller en mindre, medbragt offersten (Mulk 1994:170). Pladserne særlige betydning kommer også til udtryk i navnene på pladser som Sajvo, Unna Saiva og Gråträsk, hvis samiske navn er Saivo, 'hellig sø' (Hansen og Olsen 2004:121).

Den samiske offerplads Rautasjärvi/Rautasjaure ligger ved bredden af en sø. Landskabet omkring søen er præget af, at fjeldet Vidja flere steder er raset ned og har dannet en ur. I denne ur ligger en usædvanligt stor sten syv meter over søens bred. Stenen er seks meter høj og har et fremspring, hvorunder offerpladsen ligger – med genstande spredt fra stenen ned til søbredden. Enkelte af genstandene er kastet ud i søen fra bredden. I stenens overflade er en synlig, stærkt lysende kobberåre, som kan ses på lang afstand (Hallström 1932:114-115). Ofringerne fandt således sted ved en åbenlys råvare til metalproduktion. Rester efter støbekanalerne er på flere af vedhængene ikke filet af. Genstandene har heller ikke slidspor og synes dermed at være nylavede ved deponeringen. Også selve støbekanalerne er nedlagt på både Gråträsk og Unna Saiva. Dette antyder, at nedlæggelsen af de små metalvedhæng og af støbekanalerne var offerhandlinger relateret til metallurgi. Hele de lokaltproducerede vedhængs sociale liv – frembringelsen af metallet, støbningen og den efterfølgende nedlæggelse – er dermed repræsenteret på de samiske offerpladser. Da disse vedhængstyper

ikke forekommer på andre typer pladser, blev de muligvis fremstillet med det ene formål at skulle nedlægges på offerpladserne (Mulk 1994:172).

I den samiske tradition opfattes naturen og landskabet overordnet set som befolket. Spirituelle figurer var ofte placeret i et specifikt område (Nergård 2004:87). Forskellen på de samiske og norrøne anvendelser af kulturlandskaber i vikingetiden er tydelig. Hos samerne byggedes ikke synlige monumenter; derimod blev der anlagt gruber. Disse blev anvendt til opbevaring, begravelser, affald, fælder og rituelle formål. Også boliger bestod af mobile, midlertidige konstruktioner. Det har dermed krævet en særlig viden om landet for overhovedet at kunne se tegn på, at der levede mennesker her (Price 1998:54-55). De norrøne landskaber udgør en tydelig kontrast til dette med deres stående bygningsværker som gravhøje, bebyggelser og rejste sten. I sin rejsebeskrivelse fra slutningen af 800-tallet omtaler handelsmanden Ottar fra Hålogaland tomheden i det samiske landskab. Dette indikerer, at forskellen mellem disse to landskabstyper også var åbenbar for den, der havde set begge (Price 1998:55).

6.5 Paralleller til de sydskandinaviske fund

Samisk og norrøn religion synes at have påvirket hinanden gensidigt (Odner 1983:59; Steinsland 2005:24). I de senere år har flere forskere peget på, at også samisk og norrøn rituel praksis har haft ligheder (DuBois 1999; Hedeager 2002; Price 2002; Solli 2002). For at forstå vikingetidens mentalitet og verdensopfattelse er det nødvendigt også at inddrage det samiske, herunder også anvendelsen af materiel kultur i de samiske områder (Price 1998; Price 2000; Price 2002:47). Som vist ovenfor kan de samiske offerpladser allerede være blevet taget i brug i løbet af vikingetiden, dvs. i den tid, hvor der også foregår deponeringer i norrøne områder. Knut Odner opfatter begge fundkategorier som ofringer af værdigenstande i en religiøs kontekst, der kan ses som varianter af fælles norrøne og samiske religiøse opfattelser i tidlig historisk tid (Odner 1983:59). I kapitel 2 blev der imidlertid argumenteret for at se nedlæggelserne som rituelle handlinger, der ikke nødvendigvis knyttede an til religiøse forestillinger. Odner peger imidlertid på et centralt forhold, nemlig at det tankegods, der knyttede sig til de samiske og norrøne nedlæggelser, kan have haft ligheder og sammenfald. Eftersom der er tale om praksiser med påfaldende mange fællestræk, kan der også gennem disse handlinger være blevet skabt ens tankemønstre i relation til nedlæggelsesstederne.

Trods den grundlæggende forskel i landskabsopfattelse og landskabsanvendelse i samiske og norrøne kulturer, sådan som Ottar beskrev det, viser offerpladserne ligheder med de

sydskandinaviske vådbundsdeponeringer fra vikingetid. For det første ligger de samiske offerpladser fra vikingetiden og den tidlig middelalder ved søer. Som det fremgår af kapitel 3, 4 og 5, synes vandet også i Sydskandinavien at have spillet en vigtig rolle ved nedlæggelse af våben, værktøj, mønter, smykker, nøgler og slibesten i vikingetiden (se også Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Andrén 2002b; Lund 2004; Pedersen 2004; Lund 2005; Ryste 2005). For det andet har de samiske offerpladser sakrale stednavne. Det samme gælder for en række norrøne deponeringssteder fra Sydskandinavien. Eksempelvis er der fundet deponeret materiale fra vikingetid i Tissø, Gudenåen og Gudingsåkrarna, som kan tolkes som henholdsvis guden Tyrs sø, gudernes å og gudernes mark (Müller-Wille 1984; Jørgensen 2002 se også kapitel 3 og 4). For det tredje er det delvist de samme genstandstyper, der bliver nedlagt på de samiske offerpladser og de sydskandinaviske deponeringer: våben, smykker og mønter. Også andre genstandstyper går igen i de to typer deponeringer. Kedler i jern og bronze er nedlagt på mindst en af de samiske offerpladser Unna Saiva (Mulk 1994, se også Serning 1956:91), ligesom kedler nedlægges i vådbund i de norrøne områder (se kapitel 3.2, 3.3 og 4.4 samt Lund 2006:326; Lund forthcoming, 2008). En specifik spændetype, Urnesspænderne, er blevet deponeret på både den samiske offerplads Vindelgransele, Lycksele sogn (SHM 22815), og i sydskandinaviske vådbundskontekster, såsom en mose i Mollerup, Middelsom Herred (kapitel 4.2). Nøgler er blevet nedlagt på offerpladsen i Galliväre, ligesom nøgler er typiske vådbundsfund fra Sydskandinavien, eksempelvis i Vittskövle[105], Västra Vram[106], Råbelöv Sjö[107], alle i Nordøstskåne, i Barsebäck Mose i Sydvestskåne, ved Bellinge Bro på Fyn og i Store Restrup Mose i Nordjylland (NM D2613; NM 5149 Almgren 1955:111-113; Lund 2005:117). For det fjerde synes de samiske offerpladser at have en særlig betydning i forhold til metalproduktion og metalbearbejdning i form af de deponerede separate støbekanaler og de mange nedlagte vedhæng, der ikke har fået fjernet støbekanalerne, og som primært synes at være producerede med nedlæggelse for øje. I samme tid bliver der i Sydskandinavien deponeret værktøj fra metalhåndtering. Ligesom i de samiske offerpladser sker disse deponeringer primært på bredden af søer (Lund 2006).

Nedlæggelserne i Råbelöv Sjö, Tissø og Gudingsåkrarna foregik over mere end 400 år (se kap. 3.2). I Tissø og Gudingsåkrarna indikerer det sakrale stednavn, at disse vådbunde blev opfattet som hellige steder – ikke uligt de samiske offerpladser. De omfattende nedlæggelser i

[105] Katalog nr. 81
[106] Katalog nr. 80
[107] Katalog nr. 326

Gudingsåkrarna (se kap. 3.2) i to koncentrationer giver associationer til de samiske offerpladser med metalgenstande – i den forstand at der er tale om nedlæggelser af et meget højt antal genstande, som i lighed med de samiske pladser har en stor andel af mindre metalgenstande og spor efter håndværk og produktion. Mens vedhæng og pilespidser dominerer på de samiske offerpladser, er det først og fremmest spydspidserne, der kendetegner den gotlandske plads. Forekomsten af de to koncentrationer antyder, at der i lighed med det samiske materiale er tale om en række successive nedlæggelser. Til gengæld er der en klar forskel i de deponerede genstandes sociale biografi. Som det blev vist i kap. 3.4 er der i de norrøne nedlæggelser tale om genstande, der kan have en lang social biografi bag sig, og hvor netop de skiftende sociale kontekster, genstandene har indgået i, kan være årsagen til nedlæggelsen. De samiske offerpladser, hvor en del genstande synes at være produceret og nedlagt på samme sted, er således skabt af genstande med en ekstremt kort biografi.

Sjiela

Det samiske begreb *sjiela* kan bidrage til at forstå aspekter af deponeringerne. *Sjiela* er dels navnet på en bryllupsgave fra brudgommen til sin svigermor og en gave, som gives den døde ved begravelser (Mebius 1972:102-104; Schanche 2000:269). Som verbum betyder *sjiela* at give, skænke eller ofre (Mebius 1972:102-104). I betydning offer dækker begrebet *sjiela* over små metalgenstande og genstande i ben, som ofredes ved passering forbi hellige steder. Her kunne ofres sølv- eller bronzesmykker, knapper, skeer eller spænder. Traditionen kan belægges fra en række etnologiske studier fra 1600 – 1800-tallet. I denne tid var hensigten med *sjiela* at opnå fiskelykke, godt vejr, frugtbarhed blandt renerne og fred mellem mennesker. De samiske offerpladser og enkeltfundne genstande fra Nordskandinavien fra vikingetiden og middelalderen er også blevet tolket som sådanne *sjiela* (Schanche 2000:268-269; Spangen 2005:126). Der er en klar sproglig distinktion på mellem sådanne nedlæggelser, *sjiela* og ofringer, *tsikku*. Begrebet *tsikku* anvendes primært om ofringer af dyr, især rener (Mebius 1972:102). Nedlæggelsen af *sjiela* synes at være handlinger, der ikke krævede den store forberedelse, og som foregik forholdsvis hurtigt (Mebius 1972:97-106). Dette element gør, at begrebet *sjiela* næppe skal knyttes til de større nedlæggelser på de samiske offerpladser. Eksempelvis virker produktionen af de små vedhæng ikke som en spontan, men som en vel forberedt handling. Heller ikke de tykke lag af ben og horn på offerpladserne passer sammen med ideen om den spontane nedlæggelse. Her er der snarere tale om offer, *tsikku*. Derimod kan begrebet *sjiela* bruges til at forstå de enkeltdeponerede genstande fra

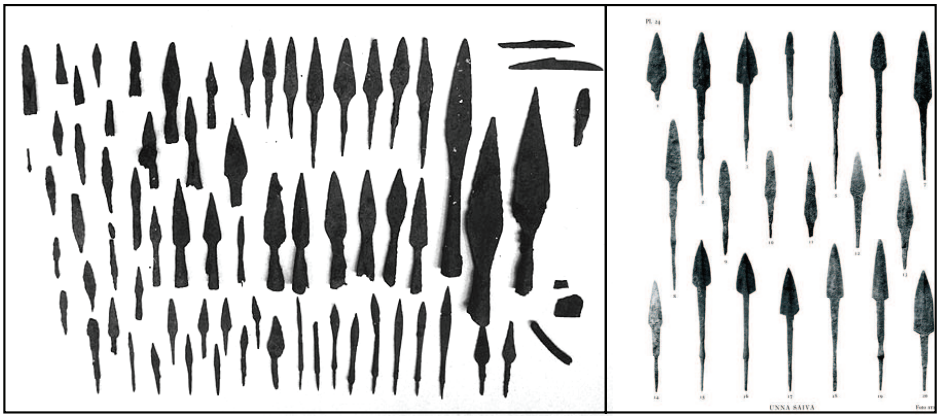
Nordskandinavien. *Sjiela* nedlægges, når samer passerer et hellig sted, ofte ved de store flytninger af tamrener om foråret og efteråret (Mebius 1972:101). Genstanden kunne nedlægges ved en stor sten eller i vandet. Betydningen af *sjiela* kan have været en anden i vikingetiden end i senere tid, men traditionen med disse nedlæggelser vidner overordnet set om en kultur, hvor landskabet ansås for levende, befolket af væsner, som var i samspil med mennesker og dyr. *Sjiela* kan i den forstand opfattes som ikke-institutionaliserede, rituelle handlinger. De rituelle nedlæggelser indgik aktivt som kommunikationsmiddel i dette forhold. I samisk religion kunne en guds væsen tage en åndelig form, hvorved guden kunne være iboende bestemte steder eller være associeret med bestemte genstande (Price 2002:241). På samme måde kan de samiske offerpladser med deres spor af metalbearbejdning og de tykke lag af horn og ben samt pilespidser af jern have været tilskrevet guddomme relateret til metallurgi og til jagt.

At nedlægge en genstand i forbindelse med passage af et særligt sted, kan ses som en måde at være i dialog med landskabet på. Ved at lægge genstanden ind i landskabet, fastholdes alliancen mellem mennesket og stedet. *Sjiela* kan som koncept også relateres til de norrøne deponeringer fra vikingetid. I vikingetid nedlægges våben i vand ved broer og å-udmundinger. Dette kan tolkes som spor efter et nedlæggelsesritual relateret til rejser (Lund 2004, 2005). Vigtige skæringspunkter, som er blevet passeret ved bevægelse i landskabet, ved rejse til fods eller til vands, kan være markeret ved nedlæggelser. I det sydskandinaviske område er mange af nedlæggelserne fra vikingetid enkeltdeponeringer i vådbund, ofte i form af en slibesten, en arbejdsøkse eller en nøgle (Lund 2004:205, 2005:117-118). Den samiske opdeling mellem begrebet for offer, *tsikku* og begrebet for de mere spontane nedlæggelser, *sjiela* kan bidrage til at identificere forskellige typer rituelle handlinger. *Tsikku* ville her modsvare det norrøne begreb blót, som primært synes at have foregået omkring hallen og i relation til bebyggelsen. *Sjiela* kunne derimod referere til de deponeringer, der kan tolkes som rituelle nedlæggelser uden for bebyggelsen. Dette skel kan, som det ses i det samiske materiale, også gælde for forskellige typer nedlæggelser i vådbund. I Sydskandinavien er der i vikingetiden flere dimensioner på nedlæggelserne. Mere end 50 genstande, primært våben og smykker, er fundet i Tissø (Jørgensen 2002). Dette kunne opfattes som spor efter offerhandlinger, måske som en del af blót. Over for dette står enkeltdeponerede genstande fra vådbund. Eksempelvis er der ved Bellinge Bro nedlagt en bronzenøgle i vikingetid (Lund 2005:117). Denne deponering af en enkelt vikingetidsgenstand på dette sted kan tillægges mening ved at tolkes som en form for *sjiela* – dvs. som en genstand nedlagt ved passage på en

rejse ind til eller ud fra Odense, hvor broen, dette vigtige sted i det sydskandinaviske kulturlandskab, blev markeret. *Tsikku* er som analytisk begreb mindre tiltrængt i studiet af de norrøne depoter, da der her findes det mere præcise norrøne begreb blót. Begrebet *sjiela* kan derimod som analytisk begreb vise den forbindelse mellem mennesker, ting og landskab, som skabes ved nedlæggelse, og *sjiela* er således en særlig måde at håndtere særlige steder i landskabet på.

6.6 Sammensmeltning af to traditioner

De samiske offerpladser og de norrøne deponeringer er overordnet set to forskellige fænomener. Der forekommer dog enkelte tilfælde, hvor de to traditioner synes at smelte sammen. Træk fra samisk og norrøn kultur er vævet sammen i yngre jernalders grave fra grænseområdet mellem Sydnorge og Sverige (Bergstøl 2004:9-20, 2008:225-227). Et sådant møde mellem flere traditioner kommer også til udtryk i et depot fra Estuna kirkegård i Uppland. Depotet består af ca. 250 genstande, primært pilespidser, som lå samlet en meter nede i jorden (Rydh 1969:159). Omkring 245 pilespidser og mindst 12 spydspidser lå sammen med en kniv, dele af et bidsel, søm og nitter, jernfragmenter, fragmenter af et bronzekar, ornamenterede genstande i ben, en slibesten, et keramikskår i sort lertøj, et flintstykke, 1,5 liter ubrændte dyreben og tre stykker i bronze, der tolkes som fragmenter af to bronzeringe (Rydh 1969:162-163).

Figur 18. Dele af pilespidsdepotet fra Estuna Kirkegård til venstre (Stockholms Läns Museum, foto: Nordström 1964). Pilespidser fra offerpladsen Unna Saiva til højre (Serning 1956, planche 24)

De fleste genstande har paralleller i Nord- og Østskandinavien (Müller-Wille 1984:194). De tre fragmenter af bronze er dog tolket som halsringe fra Østbaltikum eller Østpreussen (Rydh 1969:176; Müller-Wille 1984:194). Der er tale om to fragmenter af samme type

tilnærmelsesvis firkantet tråd, der var tvundet om sig selv, og et fragment af tre sammenvredne, runde bronzetråde. Halsringe i bronze er fåtallige i fund fra vikingetiden. Fragmentet af sammenvredet, rund bronzetråd har dog ligheder med en ring fra en vikingetidsgrav i Norrkvie 1:16, Gotland (SHM 27739). De to fragmenter af firkantet tråd har imidlertid lige så stor lighed med vikingetidens kedelhanke som med halsringe. Mens disse dog i reglen er i jern, er enkelte sådanne bronzehanksfragmenter fundet i yngre jernalderskontekster, eksempelvis på Helgö (SHM 25075). I betragtning af, at fragmenter af et bronzekar også indgik i depotet, kan det ikke udelukkes, at der er tale om hanke. Enkelte andre bronzehalsringe i tvundet, firkantet tråd kendes dog fra vikingetiden, såsom i et gravfund fra Hugleits, Gotland (SHM 17514). Bronzeringe i tvundne tråd kendes imidlertid også fra de samiske offerpladser (Serning 1956). Der kan således lige så vel være tale om genstande fra vikingetiden med proveniens i det østlige Sverige eller de samiske områder, som fra yngre germanertids Østpreussen.

Spydspidserne er af noget mindre størrelse end det typiske for perioden, og flere af dem har usædvanligt kort dølle. De fleste kan ikke bestemmes inden for JP eller Solbergs typologi. Enkelte må betegnes som Solbergs type VI 1A og VIII 2 og JP type G fra henholdsvis starten og slutningen af vikingetiden. Disse fra Estuna er alle uornamenterede og af meget enkelt udførelse. Stig Rydh beskriver, på baggrund af Birger Nermans studier fra 1950'erne, andre af spydspidserne som typer kendt fra Gotland, Finland og Baltikum fra overgangen til vikingetid (Nerman 1958; Rydh 1969). En stor gruppe af pilespidserne er usædvanlige af form (Rydh 1969:167). De har størst ligheder med Wegraeus type B (Wegraeus 1971a), som ellers udelukkende findes i samiske områder i Sverige, Norge og Finland samt hos nomadefolk i det indre Rusland og Sibirien. Dette er pile beregnet til jagt (Mulk 1994:171). Nedlæggelse af pilespidser er typiske i det samiske område i vikingetid og middelalder, både på de større offerpladser ved søer og som entypedeponeringer. Pilespidserne på disse pladser er alle af Wegraeus type B og E (Serning 1956; Zachrisson 1984; Mulk 1994:171). Vikingetidens pilespidser fra bebyggelse og gravfund fra Uppland er derimod alle på nær én af enten type A eller D (Wegraeus 1971b:45-71). Dermed adskiller pilespidserne fra Estuna sig fra det typiske norrøne materiale. Mens Rydh i sin søgen efter paralleller til genstandsmaterialet i depotet fra Estuna hovedsageligt fokuserer på det østlige Baltikum og Gotland, peger pilespidserne på samiske paralleller.

Estuna ligger syd for det område, hvor forskere hidtil har ment, at både norrøne og samiske kulturelementer optræder (Zachrisson 1997:219). Rydh daterer fundet til perioden 600 – ind i 1000-tallet (Rydh 1969:177), men den tidlige datering skyldes parallellen til de østpreussiske halsringe. Samlet set må depotet dateres til 700 – 1000-tallet. Depot fra Estuna med samiske pilespidser, dyreben og mange forskellige genstandstyper er ikke typisk for norrøne depoter fra vikingetiden. Depotet adskiller sig dog også fra de samiske offerpladser: dels ved bidslet, en genstandstype, der ikke optræder på de samiske pladser, og dels ved fraværet af de små vedhæng og beslag – genstandstyper, der ellers udgør en stor del af materialet i de samiske deponeringer.

Knap hundrede meter øst for depotet ligger en gravplads med stensætninger og gravhøje, formodentlig fra jernalderen (Estuna, RAÄ 31). Den er dokumenteret i et område på 70 x 120 meter, men kan have haft en større udbredelse mod vest og nord. Depotet er blevet nedlagt enten i eller på grænsen til gravpladsen. Fem runestensfragmenter er indmuret i kirkegårdsmurens portal (U574-576). De stammer fra tre runesten fra 1000-tallet. Inde i Estuna er resterne af endnu en runesten (U577) indmuret. Den nuværende kirke i Estuna er opført i 1200-tallet (RAÄ, bebyggelsesregistret), og det er uvist, om der har stået en ældre kirke på stedet.

En nu bortdrænet sø grænsede tidligere op til kirkegården mod vest. Søen hedder på ældre kortmateriale Vitsjö, og ældste kendte form af søens navn er fra 1409, hvor den omtales 'Huitasyö' (Ortnamnsregistret, Språk- och folkeminneinstitutet). En række søer i Skandinavien har forledet Vítrir / Vettrir, eksempelvis Vittersø ved Huseby nær handelspladsen Kaupang. Filologen Stefan Brink tolker disse navne som søer tilskrevet vætterne (Brink 2007b). I den norrøne religion var vætterne en gruppe af overnaturlige væsner, som holdt til i lunde, høje og vandfald. Landvætterne er i flere kilder omtalt som et landområdes beskyttende væsner (Simek 1993 [1983]:186; Steinsland 2005:352-353). Depotets nedlæggelse skal muligvis kobles med nærheden til Vitsjö. Dermed kan det ses som et udtryk for mødet mellem en samisk og en norrøn deponeringstradition: Pilespidser, redskaber og dyreben blev nedlagt på bredden af en sø med potentielt sakralt stednavn – en konstellation, vi kender fra de samiske offerpladser. Søen kan dog også have haft en særlig betydning hos en norrøn befolkningsgruppe, da stednavnet er norrønt. Fra Skandinavien kendes adskillige eksempler på, at depoter i vikingetid bliver nedlagt ved grave. De betydningslag, der knytter sig til deponeringer på gravpladser, vil blive belyst i kapitel 8.5.

Når pilespidsdepotet i Estuna er nedlagt på en gravplads, falder det således ikke fuldstændigt uden for det norrøne deponeringsmønster, men det repræsenterer heller ikke det typiske deponeringssted i dette landskab. Samtidig er sammensætningen af genstande og det meget høje antal pilespidser ikke typisk for de norrøne depoter.

I Norge og Sverige forekommer en række jernaldergrave, der betegnet som henholdsvis fjeldgrave og sø- og skovgrave. De er tolket som grave fra en gruppe jæger-samlere med samisk eller kreoliseret samisk-norrøn identitet (Zachrisson 1997; Bergstøl 2008). Mandsgravene er kendetegnet ved at indeholde et højt antal pilespidser (Bergstøl 2004:11-12). Store mængder pilespidser fra jernalderen bliver oftest associeret med samisk eller samisk-norrøn identitet. I skjaldedigtning fra 1000-tallet omtales pile med kenningen: *Fylkis (...) Finna gjöld* (Jónsson 1973:339), hvilket kan oversættes til "samernes gave" (Mundal 1996:103). Ordret kan det betyde "det samiske folks gave/gæld" (Vigfusson 1991[1871]). Når denne kenning bruges i skjaldedigtningen, skyldes det, at samerne i særlig grad forbindes med brugen af bue og pil. I flere af de norrøne kilder fremgår det, at norske stormænd får smedet pile af samerne, hvilket skulle bidrage til at gøre stormændene usårlige i kamphandlinger (Hansen og Olsen 2004:63).

Estuna ligger akkurat syd for grænsen til det område, hvor der formodes at have været blandede samiske og norrøne kulturelle træk i vikingetiden (Zachrisson 1997:219). Depotet i Estuna med samiske pilespidser må være deponeret af en gruppe mennesker med samisk eller samisk-norrøn identitet – eller eventuelt af mennesker med norrøn identitet, som havde kendskab til de samiske offerpladser. På samme sted er der således først etableret en gravplads ved en sø med sakralt stednavn. Her er der siden hen nedlagt et depot af pilespidser af samisk type. Det drejer sig om en større, samlet nedlæggelse. Derefter er der i 1000-tallet rejst runesten enten direkte på stedet, ved gravpladsen eller et sted i de omkringliggende omgivelser. Senest i 1200-tallet etableres en kirke på stedet. Hermed inkorporeres den samiske offerpladstradition i den norrøne deponeringstradition. Sammenfaldet viser, at der ikke kan sættes et skarpt modsætningsforhold op mellem disse to. Hvis vi er villige til at forstå de samiske nedlæggelser som rituelle nedlæggelser, knyttet til særlige stedet i landskabet – et fjeld, en sø, en stor sten – må vi være åbne for at se de sydskandinaviske depoter med samme øjne.

Stokkehåndtag – et andet sammenfaldet mellem norrøne og samiske ritualer?

Der kan således identificeres en række ligheder mellem de samiske og norrøne deponeringer: de falder inden for samme tidsmæssige ramme, har samme landskabsmæssige placeringer og indeholder samme genstandstyper. Mens størstedelen af de nedlagte genstande primært består af våben, værktøj, smykker og andre typer vedhæng, finder vi i Sydskandinavien en lille gruppe deponerede genstande, der også kan løftes frem og studeres i nyt lys ved at relatere dem til samiske fund, nemlig stokkehåndtagene.

Figur 19. Stokkehåndtaget fra Nedre Hornbæk Enge (foto af Julie Lund)

I kapitel 4 blev et af disse stokkehåndtag omtalt, nedlagt på Nedre Hornbæk Enge i et område, hvor også smykker og våben var deponeret (se figur 19). Disse ornamenterede håndtag i ben eller horn fra vikingetiden er yderst sjældne. I alt syv sådanne håndtag er fundet i Danmark, og yderligere et eksemplar er udgravet i en vikingetidsbebyggelse i Öllsjö, Nordøstskåne[108]. Fire stammer med sikkerhed fra vådbundskontekster. Et er fra Køge Havn, hvor der tidligere var fundet en sværdknap af JP type S (Roesdahl 1992:236; Lund 2003:36, 2004:203). Et håndtag i hjortetak, ornamenteret med flere figurer, lå i et område ved Klim, som i vikingetiden udgjorde en fjordarm med småøer (Liebgott 1978:10). Dele af dette område er blevet til Klim mose, hvor en nøgle fra 800-tallet blev fundet ved tørvegravning (Almgren 1955:D17), og håndtaget og nøglen kan dermed stamme fra samme kontekst. Et stokkehåndtag blev fundet i Sjørring Sø, Thy (Brøndsted 1920:154). Her er også en række våben fra vikingetid blevet nedlagt (Lund 2005:113). Ved udgravninger i København kom et stokkehåndtag for dagen i den ældste af de skelgrøfter, der omgav det tidligste af den bebyggelse, der siden hen blev København (se figur 20). Dette håndtag dateres ud fra

[108] Katalog nr. 6

ornamentikken til 1000-tallet (Skaarup og Jensen 2002:20). Formen på dette håndtag er meget lig stykket fra Klim, men det københavnske håndtag er ornamenteret med fletbånd. Øst for Dråby Sø på Djursland, i et område som har bestået af enge frem til for 100 år siden, er yderligere et stokkehåndtag dukket op, som således muligvis også er et vådbundsfund (Ebeltoft Museum, EBM 857x1). Endelig er der på den vestlige side af Viborg Søndersø fremkommet et stokkehåndtag fra overgangen mellem vikingetid og middelalder, af form som det københavnske stykke. Der er tale om et løsfund fra et område, der i dag ligger ca. 100 meter fra søen (VSM 189:1963, Krongaard Kristensen 1998).

Figur 20. Stokkehåndtaget fra København (Gabrielsen 1999:4)

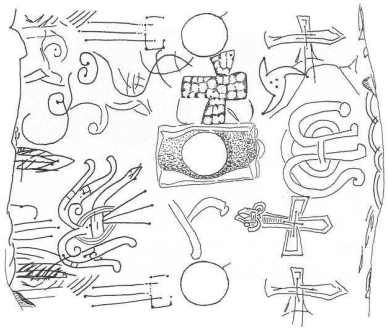
Også i Dublin, Irland er der udgravet bengenstande fra sen vikingetid med udskårne dyrehoveder, tolket som stokke eller hyrdestave. De stammer alle fra bebyggelsesudgravning (Lang 1988:63-65). Når halvdelen af håndtagene fra det nuværende danske område stammer fra vådbund, kan det bero på, at sådanne genstande af organisk materiale primært bliver bevaret netop i vådbund; men fundene fra Nedre Hornbæk Enge, Klim, Køge Havn og Sjørring Sø stammer fra kontekster, hvor henholdsvis et sværdfæste, et meget sjældent ringspænde, en spydspids, en nøgle og en gruppe våben er blevet deponeret. Koblingen mellem disse fund og spadserestokke er ikke åbenlys, og det synes derfor rimeligt at problematisere tolkningen af håndtagene.

Figur 21. Stokkehåndtaget fra Køge Havn (Brøndsted 1920:255)

Spidsen på stokkehåndtaget fra Køge Havn ender i et lille dyrehoved. På håndtagets ene side ses et slynget dyr (Brøndsted 1920:253-255) På den anden side er en maske i Mammenstil fra 960 - o. 1000 (se figur 21)(Fuglesang 1991:102-104). Stykket er således yngre end sværdknappen fra samme sted. Stokkehåndtaget fra Djursland er fremstillet af elsdyrgevir. Det har form som et dyrehoved med liggende ører. Stykket, der blev fundet i København, er dekoreret med en fint skåret fugl i slyngninger, der daterer stykket til begyndelsen af 1000-tallet (Skaarup og Jensen 2002:22). Også stykket fra Klim var ornamenteret. Overfladen var slidt, men motiverne er indridset dybt og omhyggeligt. Motiverne består af en slynget sløjfe, en triskele, tre kors og et motiv af svungne linier, som ligner begyndelsen til et dyr i Ringerikestil (se figur 22). De tre kors er indridset i tre forskellige udformninger. Ornamentikken placerer håndtaget i starten af 1000-tallet (Liebgott 1978:12-15). Samlet set er der således tale om genstande dekoreret med masker, triskeler, dyrefigurer og kors – motiver, som knyttes til spørgsmål om religiøs tilhørighed og mere overordnet til norrøn mentalitet, digtekunst og tankegods. Samme motiver optræder på andre ornamenterede genstande fra sen vikingetid og i særlig grad på runestenene. Som det fremgår af navnet, er disse stokkehåndtag i ben eller horn blevet tolket som den øverste del af spadserestokke eller krykker (Liebgott 1978). Hvis disse genstande virkelig var sådanne personlige ejendele, kunne det forventes, at de blev fundet i grave, hvilket ikke er tilfældet. Valget af motiver til udsmykning af håndtagene samt det forhold, at de nedlægges i vådbundskontekst sammen med andre genstande, åbner for andre tolkningsmuligheder.

Figur 22. Stokkehåndtaget fra Klim (efter Liebgott 1978:10, 100, tegning af D. Rafn)

Lighederne mellem dele af det samiske og norrøne materiale fra vikingetid kan udgøre et potentiale for at omtolke stokkehåndtagenes funktion. Flere forskere har i de seneste år fokuseret på de shamanistiske elementer i den norrøne religion (Back Danielsson 1999; Hedeager 2002; Price 2002; Solli 2002; Back Danielsson 2007). Neil Price har peget på, at en

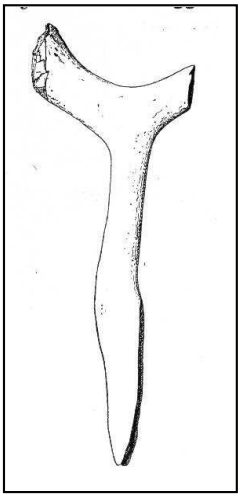
af de helt konkrete ligheder ligger i den samiske anvendelse af tromme og trommehammer ved noaidens ånderejse og beskrivelser af vølvens aktiviteter i norrøn religion, hvor det at slå på vétt indgik i de rituelle handlinger (Price 2002:174-175). Tolkningen bygger på Lokasenna, hvor Loki anklager Oðinn for at have slået på vétt som en vølve (Ls 24). Vétt betyder kistelåg, hvilket styrker parallellen til det samiske område, hvor trommen kan erstattes af netop et låg eller en trægenstand (Price 2002:175). Også Ibn Fadlans beskrivelse af, at mænd slår på skjolde og stave før og under et offer, kan antyde, at det at tromme indgik i norrøne ritualer (Price 2002:175). Price finder det derfor påfaldende, at der trods denne lighed ikke er fundet trommehammere i det norrøne materiale (Price 2002:174).

De samiske trommehammere er oftest fremstillet i ben eller horn med et dobbelt hoved, som ofte er ornamenteret. De ældste bevarede stammer fra tidlig middelalder (Price 2002:267). En enkelt af de samiske trommehammere fra Nordset i Rendalen, Hedmark har en sammenfletning af samiske og norrøne elementer i form af samisk fletbåndsornamentik og Ringerikestil (Fuglesang 1980; Zachrisson 1997)(se figur 23). Den er fundet i en mødding fra middelalderen, men ornamentikken daterer den til 1000-tallet (Fuglesang 1980:65-66, 1992:178-179; Bergstøl 2008:98-99). Den stammer fra de sydlige dele af de områder, hvor samiske træk kan identificeres i den materielle kultur, og den vidner om, at mennesker i de norrøne områder kan have haft kendskab til, hvordan sådanne trommehammere så ud og blev anvendt.

Figur 23. Trommehammeren fra Nordset. (Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo)

Ikke alle de samiske trommehammer er imidlertid så detaljerige som stykket fra Nordset. På offerpladsen Rautasjärvi/Rautasjaure i Lapland er der eksempelvis fundet et simpelt tilskåret stykke af rensdyrgevir, der tolkes som trommehammere (se figur 24). Offerpladsen ligger som nævnt ved en stor sten ved en sø, og genstandene er lagt ned omkring stenen, og trommehammeren blev fundet nedlagt sammen med pilespidser, vedhæng, mønter og spænder (Hallström 1932:114-115).

Figur 24. Trommehammeren fra Rautasjärvi (Hallström 1932:120)

Stokkehåndtagene fra Sydskandinavien kendetegnes i lighed med trommehammerne ved at være ornamenterede genstande i ben eller horn, dimensionerede til at skulle holdes i hånden. Ornamentikken på håndtagene synes at referere til religiøst tankegods. Masken i Mammenstil, som optræder på stokkehåndtaget fra Køge, er indhugget på en række runesten og punslet ind på øksen fra graven på Bjerringhøj. Der er tale om et meningsbærende, men vanskelig tolkbart symbol (Fuglesang 1991:102). En mulighed er, at masken er et Oðinn-symbol, idet denne gud også bar navnene *Grímr* og *Grímnir*, henholdsvis maske og den maskede (Price 2002:105). Også både korsene, sløjfebåndene og dyrefigurerne fra stokkehåndtagene er typiske for den sene vikingetids runesten. Udsmykningen indikerer, at stokkehåndtagene var til fremvisning, og valget af ornamentik på disse genstande peger i retning af, at de har været anvendt som andet og mere end spadserestokke. Det synes derfor vel så rimeligt at tolke stokkehåndtagene som genstande, der skulle anvendes til at slå på vétt, som at tolke dem som spadserestokke. Og måske var de to funktioner overlappende. I hvert fald omtales en stok i

horn i Landnamabok, 102, også som *smiðju-drumbr*, som direkte kan oversættes til smede-tromme (Vigfusson 1991[1871]). Disse noget forskelligt udseende håndtag er ikke nødvendigvis blev opfattet som en og samme type genstande i vikingetiden. Det sparsomme materiale, de syv stokkehåndtag udgør, danner ikke en solid nok base til nogen sikker tolkning; men flere forhold peger således i retning af, at håndtagene kunne fungere som trommehammere.

Forholdet mellem samiske offerpladser og norrøne depoter

Med en omdatering af de samiske offerpladser træder *lighederne* mellem de samiske og de norrøne deponeringer tydeligere frem. Der synes at være tale om kategorier af rituelle handlinger, der ligner hinanden i to forskellige troskomplekser. Samtidig viser fundmaterialet fra Estuna, at der ligefrem kan have eksisteret *sammenfaldende* mønstre i nedlæggelserne, handlinger udført af mennesker med hybride identiteter, påvirket af både samiske og norrøne traditioner. Desuden viser stokkehåndtagene fra Sydskandinavien, at der kan have eksisteret *paralleller* grupper af materiel kultur i norrøne og samiske kontekster.

Kapitel 7: Nedlæggelser i Irland og England – hybride fænomener og møder med kristne landskabsopfattelser

Ligesom de samiske offerpladser udgør en parallel til de norrøne nedlæggelser, bliver der i Irland og England nedlagt genstande i vådbundskontekster. Disse nedlæggelser sker i områder, der i vikingetiden allerede var kristnet. Både lokalt producerede og skandinaviske genstande bliver deponeret her, og disse nedlæggelser falder delvist ind under det mønster, der også tegner sig for de sydskandinaviske nedlæggelser. I det følgende vil der blive kastet lys over nedlæggelser og landskabsopfattelse i vikingetidens Irland (7.1), hvor sammenblandingen af irske og skandinaviske træk vil blive belyst ud fra begreberne kreolisering og hybridisering. Et sammenfald i nedlæggelsesmønstrene for henholdsvis irske klokker og sydskandinaviske kobjælder vil også blive berørt (7.2). Endelig vil fundene af skandinaviske og angelsaksiske genstande i engelske vådbundskontekster blive analyseret (7.3) med henblik på en diskussion af forholdet mellem kristne og hedenske landskabsopfattelser (7.4). Her vil også sagnsmedens placering i det kognitive landskab i England og Irland blive skitseret.

7.1 Nedlæggelser i Irland – hybride handlinger?

Selvom fundene er få, er der, som arkæologen Christina Fredengren har påpeget, klare indikationer på, at irsk producerede genstande blev deponeret i irske vådbundskontekster i den tidlige irske middelalder (400-1200). Eksempelvis er et sværd fra 500 – 600-tallet kommet for dagen i Lung River, mens et sværd af 600-700-tals type er fundet i Boyle River ved Tivannagh. Begge steder var der nedlagt flere genstande i tidligere perioder (Fredengren 2002:259). Også en række religiøse objekter fra den tidlige irske middelalder er fundet nedlagt i vådbund. Der er tale om genstande anvendt i den kristne liturgi, i form af bøger, bogskrin, klokker, alterbægre og krucifikser (Fredengren et al. in press: kap. 7). En stor del af disse fund stammer fra søer, der omgiver crannogs (Fredengren 2002:259). Denne type strukturer, små, kunstigt anlagte øer – ofte med bosætningsspor – er dokumenteret i stort antal i Irland og Skotland, men er derimod ukendte i Skandinavien. Crannogs har været i brug i bronzealderen, jernalderen og den tidlige middelalder (Fredengren 2002; O'Sullivan 2005; Van de Noort og O'Sullivan 2006:69). Traditionelt er crannogs fra irsk tidlig middelalder blevet tolket som forsvarsanlæg / tilflugtsborge eller som højstatusbebyggelser. På baggrund af en række udgravninger er dette billede dog i de senere år blevet nuanceret. Udgravningerne

viser, at en del crannogs i perioden 400 – 1200 snarere havde karakter af beboelse af mere hverdagslig karakter eller var sæsonmæssigt anvendte pladser til håndværk (Van de Noort og O'Sullivan 2006:69) – ikke uligt grubehusene i Skandinavien.

Flere irske kilder fra yngre jernalder og vikingetid giver klare indikationer på, at der i denne tid eksisterede forestillinger om, at søer og floder var beboet af monstre og andre overnaturlige væsner, som kunne overvindes ved, at helgener velsignede disse steder. I bisp Tírechans biografi om Skt. Patrick fra 600-tallet beskrives det eksempelvis, at Skt. Patrick havde problemer med at krydse vandet, fordi det blev anset for at være hjemsøgt af overnaturlige væsner. Han valgte derfor at enten velsigne eller kaste forbandelser over disse floder og andre vådbunde (Fredengren 2002:258). Christina Fredengren har tolket nedlæggelsen af de liturgiske genstande i de irske søer som spor efter netop sådanne helgenvelsignelser (Fredengren 2002:259). I en sådan tolkning kan deponeringerne opfattes som en måde at håndtere de kræfter, der har været tillagt vådbunden. Ritualerne fremstår dermed som en måde at ordne og håndtere en problematisk situation (Lewis 1980:35; jfr. Brück 2007:293). Dermed er nedlæggelserne ikke blot en måde at håndtere disse genstande, men også en måde at forholde sig til landskabet på – til de konnotationer, der knytter sig til søer med crannogs. Crannogs nævnes ofte i irske annaler fra 800-tallet til 1100-tallet. Her indgår de i fortællinger om helgener, der bekæmper enten en magtfuld konge på en crannog eller et overnaturligt væsen på en ø i en sø. Et gennemgående motiv i disse fortællinger er fremstillingen af øer som eventyrlige steder i magiske søer (Van de Noort og O'Sullivan 2006:70). De irske konger arbejdede i denne tid aktivt med at inkorporere elementer fra det ældre, hedenske, sakrale kongedømme i kristendommen. Ved at placere kongens residens på en crannog synes kongerne at have medieret mellem samfundet og kræfterne i det hinsides, som var knyttet til vandet (Van de Noort og O'Sullivan 2006:73). Der er således ingen tvivl om, at crannogs var vigtige i strukturingen af det kognitive landskab i Irlands tidlige middelalder.

Kun få af vådbundsfundne genstande fra den tidlige middelalder i Irland er hidtil blevet tolket som spor efter rituelle deponeringer. De er i stedet blevet anset for at være skjulte eller tabte genstande (Fredengren 2002:259). At netop religiøse genstande indgår i det deponerede materiale understreger imidlertid, at der kan være tale om spor efter rituelle handlinger. En sådan tolkning forstærkes yderligere af, at genstandene ofte nedlægges ved crannogs i søer, der tydeligvis var koblet til farlige kræfter og til det hinsidige. Det irske materiale, nedlagt i

tiden *efter* kristningen af Irland, giver også et tydeligt tegn på, at nedlæggelserne ikke behøvede at stå i modsætning til en kristen mentalitet.

Skandinaviske våben i irske vådbundskontekster

De irske våben og liturgiske genstande nedlægges primært i søer og ved crannogs. Også en gruppe skandinaviske våben er fundet i irske vådbundskontekster, både i irske vandløb, søer og ved crannogs. Den følgende præsentation af skandinaviske våben fra irske vådbundskontekster udgør ikke et komplet katalog. Der er derimod tale om en oversigt over materialet baseret på fire publikationer: Bøe 1940; Ó Floinn 1998; Walsh 1998; Peirce 2002. Kun dele af de vådbundsfundne skandinaviske genstande fra Irland er tidligere blevet dateret. Tidsfæstelsen af disse genstande er imidlertid central, da den kan vise, om nedlæggelserne kunne stamme fra tiden omkring vikingeplyndringerne i Irland, eller om de også forekom efter etableringen af skandinaviske bebyggelser i Irland.

Nedlæggelser i floder

I Irland er der fundet skandinaviske våben ikke bare i grave, men også i vådbundskontekster. Disse fund kan kaste lys både over de betydningslag, der har ligget indlejret i det kognitive landskab i vikingetiden, men også over identiteten til de mennesker, der nedlagde våbnene. Størstedelen af de deponerede våben fra Irland er fundet i floder (se tabel 4 og 5). Også smykker blev nedlagt i floderne, såsom et ovalt skålspænde (JP type 37:3) fra 800 – 900 med en bevaret sølvnagle er fundet i River Bann, Ulster (Bøe 1940:91). Netop denne særtype af skålspænde er også blevet deponeret i Ivö Sjö, Nordøstskåne (se kap. 3.2). Et fund af en skandinavisk økse i River Robe er også værd at hæfte sig ved (se tabel 4). Øksens skaft var bevaret. Det var tilspidset forneden, og øksen blev fundet med skaftet stukket ned i mudderet og hovedet stikkende op (se figur 25). En sådan tilspidsning af et økseskaft har ingen umiddelbar funktionel værdi. Snarere er skaftet blevet skåret til, netop for at kunne sætte det ned i floden. Fundet giver dermed en klar indikation på, at deponeringen var intentionel. Tanken bag tilspidsningen kan have været at efterlade øksen med hovedet synligt. Mens øksen fra Berg og tilstanden på inventaret fra flere vikingetidsgrave i Skandinavien indikerer, at selve bevægelsen med øksehugget kunne være centralt i ritualudøvelse (se kap. 2.6), antyder fundet fra River Robe, at et centralt element ved andre nedlæggelser kan have været synet af genstanden i vandet. Fundet viser, at ikke alle vådbundsdeponeringer har medført, at de nedlagte genstande blev ”gjort usynlige” gennem nedlæggelsen, og at alle nedlæggelseshandlinger ikke er foregået efter et fast kropsskema. Mens spydene fra

Gudingsåkrarna og våbnene fra Tissø må være blevet *kastet* i vandet (kap. 3.2), må øksen fra River Robe være blevet *boret ned* med skaftet ned og hovedet op, mens andre våben kan være blevet *lagt ned* i vandet.

Fundsted	**Kontekst**	**Genstand**	**Kilde**
River Shannon ved Limerick	Fundet i floden	Økse af JP type D	(Lucas 1968:133; Ó Floinn 1998:148)
Morragh ved Wicklow	I tørvelag på stranden	Sværd. Kun underhjalte og klinge var bevaret. Underhjaltet er langt, smalt og ornamenteret. Det ligner underhjalterne på JP type U / X eller evt. K, dvs. midt eller sen vikingetid (K=800-tallet). Regnes af Ó Floinn som et frankisk sværd	(Bøe 1940:83; Ó Floinn 1998:145; Walsh 1998:231)
River Deel, Co. Limerick	I en dam nær floden	Spydspids af usikker type	(Bøe 1940:89)
Little Boyne River, på Kildranagh tomt, Co. Offaly nær Borris i Ossory	På bredden af floden	Spyd af usikker type	(Bøe 1940:88)
River Shannon	Flod	Økse af JP type M, 950-1050	(Bøe 1940:90)
River Robe, ved Robe Abbey, Co. Mayo	I mudderet på bredden af floden	Økse af JP type E/M, 950-1050. Skaftet var bevaret, og det var spidset til for neden. Øksen stod med håndtaget ned i mudderet og hovedet stikkende op (se fig. 25)	(Bøe 1940:90)
Nær Askeaton, Co. Limerick	Flod	Sværd af JP type L, 850-omkring 900. Walsh kategoriserer dette sværd som af angelsaksisk oprindelse, anvendt af skandinaver	(Bøe 1940:83; Peirce 2002:28)
River Boyne, nær det gl. Castle of Donore, Co. Louth	I floden under gruset	Økse af JP type M, 950-1050	(Bøe 1940:89)
River Boyne nær Castlerickard, Co. Meath	I floden	Økse af JP type M, 950-1050	(Bøe 1940:90)
River Shannon	Formodentlig fra floden	Tværøkse som R401, yngre jernalder og vikingetid	(Bøe 1940:90)

Tabel 5: Vådbundsfundne skandinaviske våben og redskaber fra irske floder

Figur 25. Øksen fra River Robe med tilspidset skaft (Bøe 1940:89)

Nedlæggelser ved broer og vadesteder

Som det fremgik af kapitel 4, kan nedlæggelser ved broer og vadesteder i Sydskandinavien ses i lyset af overgangsstedernes rolle som tærskel og passage i den rumlige kategorisering af levende og døde. Også i Irland synes broer og vadesteder at fungere på denne måde. Eksempelvis var de største, kendte gravpladser i vikingetidens Dublin, Kilmainham og Islandbridge, placeret på en lille højderyg, som var afgrænset af floderne Liffey og Camac mod nord, øst og syd (O'Brien 1998:204; Harrison 2001:65). På denne måde var gravpladserne adskilt fra bebyggelsesområde mod sydøst. Også øst for denne bebyggelse, ved Hoggen Green, er der fundet vikingetidsgrave. Disse er imidlertid adskilt fra bebyggelsesområdet af floden Poddle (Edwards 1990:179; Harrison 2001:65). Gravene på begge sider af byen har således været adskilt fra denne af vandløb. Byen var anlagt af skandinaver i 840'erne, og placeringen af gravpladsen på den anden side af floderne peger i retning af, at struktureringen af landskabet her skete i overensstemmelse med de forestillinger om rumlig kategorisering, som skandinaverne havde bragt med sig.

Ligesom i Sydskandinavien samler de vådbundsdeponerede, skandinaviske våben i Irland sig omkring broer, vadesteder og overgangssteder (se tabel 5). Det indikerer, at broer og andre

overgangssteder også var centrale elementer i det kognitive landskab i de skandinavisk influerede dele af Irland.

Fundsted	Kontekst	Genstand	Kilde
Borris in Ossory, Co. Offaly	I floden under en ældre bro	Spyd af JP type F, 850-900	(Bøe 1940:86)
Bridge of Banagher, Co. Offaly	I floden nær broen	Spyd af usikker type	(Bøe 1940:89)
River Bann mellem Tome og Greagh, ved grænsen mellem Co. Derry and Antrim	I det lave vand ved et gammelt vadested over floden	Sværd af JP type X, 900-starten af 1000-tallet. Bladet er dekoreret med palmeornament i sølv	(Bøe 1940:83-84; Ó Floinn 1998:149-153)
Dungolman River, Co. West Meath;	På bredden af floden ved et gammelt vadested på grænsen mellem to territorier	Sværd af JP type H. Nørgård Jørgensens daterer den til 830/840 - 950, mens Peirce daterer den til 800-tallet	(Bøe 1940:83; Ó Floinn 1998:149; Nørgård Jørgensen 1999:75-191; Peirce 2002:56)
Ved Cowford, River Blackwater, Co. Armagh	Ved vadested	Fragment af sværd, af Bøe beskrevet som R509 / JP Fig. 103, dvs. JP type X / type M, 900 – starten af 1000-tallet / 850 – starten af 900-tallet	(Bøe 1940:84; Ó Floinn 1998:149)
Camus, Co. Derry	Ved et gammelt overgangssted	Sværd	(Ó Floinn 1998:149)
Cooperhill, Limerick, i River Shannon.	I floden under en gruppe tømmerstokke, som kan stamme fra et anlæg i træ, eksempelvis en bro	Sværd af JP type D, 800-900 – en type, der ifølge Jan Petersen er mest udbredt uden for Skandinavien (Petersen 1919)	(Lucas 1960:32; Ó Floinn 1998:149; Walsh 1998:226-228)

Tabel 6: Skandinaviske genstande fundet i vandløb ved gamle broer og vadesteder

På samme måde er en række af vikingetids ædelmetaldepoter i Irland nedlagt i vådbund, ofte ved gamle vadesteder og på bredden af søer (Krogsrud *forthcoming*). Disse depoter er koncentreret i de østlige dele af det centrale Irland og enkelte genstande er fundet i nordøst og langs River Shannon (Ó Floinn 1998:150). Også irske genstande er imidlertid fundet ved broer. Materialet fra Clonmacnoise, et klosterkompleks i det indre Irland, kan tjene som eksempel. Her blev en stor træbro udgravet og dendro-dateret til o. 804. På bunden af floden blev der ved siden af broen fundet flere både, hvoraf tre indeholdt smedeværktøj. Slagger fra jernproduktion blev også fundet i vandet sammen med et kobberfad fra 600 – 700-tallet, formodentlig brugt i liturgien (O'Sullivan et al. 2000:174).

Nedlæggelser ved søer, moser og crannogs

I lighed med nedlæggelsesmønsteret i Skandinavien er en række af de skandinaviske våben fra Irland fundet i søer og moser (se tabel 6). Ligesom redskaberne fra båden i Clonmacnoise, lå sværdet fra Moynalty Lake i en sænket båd. Tilsvarende er en økse fra tidlig middelalder

fundet i en sænket båd i Näsbyholm Sjö i Skåne (Lund 2003:55). Den praktiske forklaring kan være, at bådene sank ved et uheld, hvorved genstandene i båden gik tabt, men de tre fund kan også repræsentere bevidste nedlæggelser. Der er imidlertid tale om et så begrænset materiale, at dette spørgsmål vanskeligt kan belyses. Ikke alene våben af skandinaviske typer er fundet i irske vådbundskontekster. Eksempelvis er sværdet fra Lough Derg (se tabel 6) ikke af skandinavisk type. Sværdet er ud fra sin form formodentlig fra 900-1000-tallet.

Fundsted	Kontekst	Genstand	Kilde
Ballymagauran Lake, Co. Cavan	Fra borg/skanse på bredden af søen	Et sværd af JP type H, 830/840-950	(Ó Floinn 1998:149)
Wheelam, Co. Kildare	I mose	Sværd af JP type L[109], dateret af Petersen til 850-900, mens Peirce daterer den til 900-950 (Petersen 1919; Peirce 2002:82)	(Bøe 1940:85; Walsh 1998:233-234; Peirce 2002:82)
Lough Derg, Co. Tipperary	I søen	Sværd er typologiseret som af JP type L, men har dog ingen nære paralleller. Peirce vurderer, at formen er påvirket af angelsaksiske sværd. Det er dekoreret i irsk stil med indlæg i sølv	(Ó Floinn 1998:98; Walsh 1998:233-234; Peirce 2002:140-141)
Toneymore Lake, Co. Cavan	I søen	Økse af JP type M, 950-1050	(Bøe 1940:90)
Moynalty Lake, Co. Monaghan	I søen i en sunket båd (ved crannog)	Sværd	(Ó Floinn 1998:149; Walsh 1998:226)

Tabel 7: Våben fra vikingetiden fundet i irske søer og moser

Et særligt træk ved materialet fra de irske søer og moser er forekomsten af våben af skandinavisk oprindelse ved en række crannogs (se tabel 7). Ved crannogen Ballinderry 1, County West Meath blev et sværd JP type K fra 800-tallet med planteornamentik i sølv på fæste og hjalte og med en ULFBEHRT-inskription på bladet fundet i en dræningsgrøft (Bøe 1940:77; Walsh 1998:230; Johnson 1999:23; Peirce 2002:63). Fundet resulterede i, at lokaliteten blev udgravet. Det præcise fundsted for sværdet er ikke kendt; men på trods af dette fastslog udgraverne, at sværdet stammede fra gulvet i hus 1 (Bøe 1940:77; Walsh 1998:232; Peirce 2002:63), formodentlig på baggrund af den typologiske datering af sværdet. Sværdet kan imidlertid dateres til 800-tallet, mens hus 1 er tidsfæstet til 900-tallet (Petersen 1919; Walsh 1998:232). Spørgsmålet er, hvorvidt sværdet var lagret i huset eller nedlagt i mosen før eller samtidig med, at denne crannog var bygget. Ved udgravningen blev også to

[109] Aidan Walsh vurderer dog, at dette sværd af JP type L er britisk og af en ældre type end de nordiske (Walsh 1998:234).

spyd, en økse, et spillebræt, to linnedglattere i glas og et ildstål – alt sammen af skandinavisk oprindelse – fundet sammen med en række genstande af Hiberno-Norse, dvs. irsk-norrøn form (Bøe 1940:77-79; Johnson 1999:68). Eftersom udgraverne anså fasen før crannogens opførelse som meget kort, er ingen af genstandene placeret i forhold til stratigrafiske horisonter (Johnson 1999:43). Crannogens beboere er på baggrund af det udgravede materiale blevet tolket som personer med blandet irsk-norrøn oprindelse (Ó Floinn 1998:152). Det kan imidlertid være vanskeligt at afgøre, hvorvidt de enkelte genstandstyper skal regnes som distinkt irsk-norrøn eller irske typer, eftersom kun ganske få irske landbebyggelser fra denne periode er udgravet (Johnson 1999:65).

Fundsted	**Kontekst**	**Genstand**	**Kilde**
Moylarg crannog, Co. Antrim	Fra crannog eller det omgivende vand	En lille økse af JP type M, 950-1050	(Bøe 1940:79-81; Ó Floinn 1998:148)
Strokestown crannog, Co. Roscommon	Fra crannog eller det omgivende vand	Spyd af Solberg type VII 2A/B, 900-1025 (af Bøe fejlagtigt registreret som fund fra River Shannon), økse af JP type H, 900-1000, økse af JP type M (?), 950-1050, en skjoldbule, en spydspids, et sæt skålvægte og andre skandinaviske genstande	(Bøe 1940:79-81,88; Ó Floinn 1998:148)
Lough Oughter, Co. Cavan	Fra bebyggelse, crannog eller det omgivende vand	En økse af JP type A, 750–850	(Bøe 1940:81)
Derreen Lough, Co. Roscommon	Fra crannog eller det omgivende vand	Økse af skandinavisk oprindelse	(Ó Floinn 1998:148)
Lagore, Co. Meath	Fra crannog eller det omgivende vand. Usikkert fundsted, da den ikke blev fundet ved udgravning, men stammer fra ældre samling.	Spyd af JP type F/K, 850-starten af 900-tallet/yngre vikingetid	(Hencken 1950:97-98; Ó Floinn 1998:148)
Ballinderry crannog, barony of Clonnonan, Co. West Meath	Fundet i crannogen	Sværd af JP type K, 800-tallet med Ulfbehrt-inskription, Walsh kategoriserer sværdet som frankisk. Fæsteknap og hjalte er dekoreret med planteornamentik i pålagt sølv. To spyd af JP type G, 850-starten af 900-tallet, en økse af JP type M, 950-1050	(Bøe 1940:77; Walsh 1998:230; Johnson 1999:23; Peirce 2002:63)

Tabel 8: Fund af skandinaviske genstande fra crannogs

Både genstande fra den kristne, irske liturgi og skandinaviske våben er således blev nedlagt i vandet omkring crannogs i den samme periode, men de ældste nedlæggelser af irske genstande foregik længe før etableringen af de skandinaviske bosættelser i Irland. I en sammenligning mellem de sagn og myter, der knytter sig til de irske søer, og søens rolle i den norrøne kosmologi (kap. 3-5), træder tydelige forskelle frem. Mens de norrøne kilder peger i

retning af, at enkelte søer var koblet op mod transformative handlinger relateret til skæbnen (nornerne) og opnåelse af visdom (mjøden)(se kap. 3.3), fokuserer de irske sagn dels på søens farlige beboer og dels på de handlinger, der foregik på øer. Der er dog også klare ligheder. Forestillingen om, at enkelte søer var beboet af overnaturlige, farlige væsner er dog dokumenteret både i de irske, angelsaksiske og norrøne kilder. I både det oldengelske digt Beowulf og i Grettis Saga optræder konceptet med et overnaturligt væsen i søen, der ejer et bemærkelsesværdigt sværd (Davidson 1962:135-140). Samtidig kan vandet både i irsk og skandinavisk verdensopfattelse danne grænsen til det hinsidige (Lund 2005; Van de Noort og O'Sullivan 2006:73). En sammenligning mellem det arkæologiske materiale fra henholdsvis skandinaviske og irske søer byder også på både ligheder og forskelle. I begge områder nedlægges skandinaviske våben i floder, ved broer og vadesteder og i søer, men i Irland bliver også liturgiske genstande deponeret, og nedlæggelser finder også sted ved crannogs.

Landskabsanvendelse og identitetsdannelse

Deponeringer af skandinaviske våben i Irland forekommer helt fra den tidligste vikingetid til overgangen til middelalder i Skandinavien. Dermed er hele perioden fra de første faser af vikingeplyndringer til de sidste faser af skandinavisk bosættelse i Irland repræsenteret. Gennem denne tidsperiode kunne de betydninger, der knyttede sig til deponeringerne, naturligvis variere og forandre sig helt; men grundlæggende set ændrede nedlæggelsesformen sig ikke i denne tid. Deponeringerne i Irland har klare paralleller til det sydskandinaviske materiale, idet våben nedlægges i floder, søer og moser. Der er dog alligevel klare forskelle, særligt i form af deponeringerne ved crannogs – en anlægstype, der som nævnt ikke var kendt fra Skandinavien. De deponerede skandinaviske våben er fundet i de områder, hvor de tidlige vikingebaser blev etableret, dvs. i vest centreret ved Limerick og Lough Ree, forbundet af River Shannon, i nord ved Lough Neagh og River Bann og langs sydøstkysten. Der er derimod ikke fundet våben i vådbund ved de skandinaviske bosættelser i Dublin. Våbnene fra de irske crannogs viser dog et ganske andet spredningsmønster: de er koncentreret i crannogsenes hovedområde i de indre og nordvestlige dele af Irland.

I både Skandinavien og Irland eksisterede en meget langt tradition for nedlæggelser i vådbund, fra stenalder, bronzealder og op gennem jernalderen, dog med en tydelig nedgang i fund i 500-600-tallet og frem til middelalderen (se for eksempel Fabech 1991; Zachrisson 1998; Hedeager 1999; Fredengren 2002 med referencer; Kaul 2003 med referencer; Lund 2004). Fundene af skandinaviske våben i floder, søer og moser, og ikke mindst fra broer og

vadesteder, indikerer, at disse steder var tillagt særlige betydninger også i Irland. Deponeringerne kunne repræsentere genbrug af en tradition medbragt af skandinaverne, hvor nedlæggelserne kan ses som en måde at omdanne det ukendte land til et velkendt landskab og på denne vis gøre det til et hjemligt sted. Nedlæggelserne repræsenterede ikke noget nyt og fremmedartet i Irland. Deponeringen af skandinaviske genstande i og omkring de irske crannogs må formodes at være udført af mennesker, der var fortrolige med disse anlæg, og som kendte de lokale traditioner for nedlæggelser i vådbunden omkring. Raghnall Ó Floinn foreslår, at de skandinaviske genstande ved de irske crannogs stammer fra handel, gaveudveksling eller plyndringer af bebyggelserne i Dublin og Limerick, mens fundene fra Ballinderry dog anses som spor efter en blandet Hiberno-Norse befolkning (Ó Floinn 1998:150-152). Nedlæggelsen af disse våben har klare ligheder med deponeringsmønstrene i Skandinavien. Samtidig er en anseelig del af de nedlagte genstande fra Irland netop som i Skandinavien ornamenterede våben med indlagt ædelmetal. Det er derfor ikke usandsynligt, at nedlæggelserne er udført af personer, der kendte til de skandinaviske nedlæggelser. Da fundene fra overgangsstederne peger i retning af en skandinavisk tradition og fundene fra crannogs i retning af en irsk, kan de skandinaviske våbendeponeringer fra Irland samlet set opfattes som spor efter handlinger udført af en gruppe mennesker, hvis sociale identitet spillede på både irske og skandinaviske kulturelle træk.

Selv om begrebet Hiberno-Norse, altså irsk-norrøn, er en veletableret term til at beskrive den befolkning, der udsprang af de skandinaviske kolonier i Irland, er det langt fra afklaret, hvad det indebærer at have blandet, etnisk identitet. I de seneste ti år har forskere arbejdet med at mediere mellem et perspektiv på etnicitet som noget essentielt og en opfattelse af etnicitet som situationel, hvor der især spilles på den etniske identitet i mødet med de andre (Jones 1997:72-80; for eksempler på anvendelsen af denne tilgang i vikingetidsstudier, se Roslund 2001; Naum 2004, 2007). Med et praksisteoretisk udgangspunkt viser arkæologen Siân Jones, at etnicitet hverken kan ses som udelukkende en passiv refleksion af forskelle og ligheder i kulturelle praksiser (en essentialistisk tilgang) eller alene være skabt i den sociale interaktion (en instrumentel eller situationel tilgang). Snarere bliver etniciteten skabt ud fra dispositioner samlet i habitus, som er formet af og som former social praksis (Jones 1997:90, 2007b:48-49).

De deponerede skandinaviske genstande fra Irland kan ses i lyset af begreberne *kreolisering* og *hybridisering*. Kreoliseringen beskriver de kulturelle former og udtryk, der opstår ved at forskellige træk fusionerer og bryder med tidligere kontekster. Disse blandede elementer er en

gruppes måde at udtrykke positionen mellem to poler (Bergstøl 2004:8; Spangen 2005:136). En sådan tilgang er dog ikke uproblematisk, da den i og for sig baserer sig på ideen om etniske identiteter som klart afgrænsede enheder. Etniske identiteter kan ikke opfattes som statiske konstruktioner, og intet sted har vi at gøre med to originale og uopblandede grupper, der skabte en tredje klart defineret enhed (Eriksen 1994:35-36). Kreoliseringsbegrebet tangerer altså et essentialistisk etnicitetsbegreb. Snarere er etnicitet hybrid, skabt af kontinuerlige reproduktions- eller forandringsprocesser, dannet af lag af identiteter på et lokalt, regionalt og interregionalt niveau (Eriksen 1994; Jones 1997, 2007b). Deponeringerne af skandinaviske våben i irske vådbundskontekster ikke mindst ved crannogs repræsenterer i den forstand hybride praksiser.

Kendskabet til, hvor, hvordan og hvorfor genstande skulle nedlægges i vådbund, er udsprunget af gruppens habitus (se kapitel 2.3). Etnicitet er, som Jones foreslår, både skabt af og skaber praksisfællesskaber (Jones 2007b:49). Som beskrevet i kapitel 2.2, må de rituelle nedlæggelser med et praksisteoretisk udgangspunkt forstås som praksiser, der udspringer af den socialt informerede krop, sådan som Bell beskrev det (1992). Ud fra dette ståsted bliver det også muligt at se, hvor radikal effekten af nedlæggelserne kan være. Ved at nedlægge skandinaviske våben i søer (sådan som det fandt sted i Skandinavien), der samtidigt omgav crannogs, (en type nedlæggelser som havde lang tradition i Irland), forenedes to praksiser – nemlig den irske og skandinaviske måde at håndtere søer. Nedlæggelserne ved crannogs var således handlinger, der udsprang af og relaterede til ganske forskelligt tankegods. Idet to nedlæggelsespraksiser blev forenet, skabtes en ny gruppe. Dette skete, fordi delt habitus skaber en følelse af identifikation. Ved at udføre rituelle handlinger, reproducerer en gruppe sin identitet og danner dermed basis for gruppens kollektive minde (Assmann 1995:128-131). På et socialt niveau blev deponeringshandlingerne del af gruppens kollektive minde, og igennem disse handlinger opstod nye måder at opfatte verden og anvende landskabet; men dannelsen og fastholdelsen af sociale identiteter involverede mere end menneskene. De hybride identiteter, som ses udtrykt i nedlæggelserne ved crannogs, er skabt i samspillet mellem mennesker, den materielle kultur og det kognitive landskab. I kap. 3.4 blev det vist, hvordan relationer mellem mennesker, ting og steder blev dannet gennem nedlæggelserne, og herunder hvordan forandringen af tingenes sociale biografi i sidste ende også ændrede stedernes historie. Dette giver et fundament for at forstå, hvorfor deponeringer kan være særligt anvendelige i dannelsen af hybride identiteter. Ved at genstande med tilknytning til forskellige geografiske områder og specifikke sociale grupper blev ført sammen i

nedlæggelser, der forenede skandinaviske og irske traditioner, kunne en gruppe skabe en selvopfattelse som noget særegent. Deponeringerne fungerede på denne måde som en proces, hvorigennem gruppen konstituerede deres selvforståelse. Samtidig kan de fælles rituelle praksiser også have bidraget til de – i udgangspunktet ganske forskellige – måder at opfatte landskab og genstande smeltede sammen.

Med et fokus på det heterogene i skabelsen af sociale identiteter bliver det samtidigt tydeligt, at også nedlæggelserne i Skandinavien udtrykker hybride identiteter, i den forstand at ældre elementer og traditioner ved hver nedlæggelse inkorporeres i nye rammer, og at traditioner bliver fastholdt eller forkastet i en stadig strøm. De klare regionale forskelle på, hvilke elementer i landskabet som primært markeres gennem nedlæggelse, og dermed de forskelle i koblinger mellem mennesker, genstande og steder, som blev vist i kapitel 3-5, er eksempler på, hvordan deponeringer kunne indgå i dannelsen, fastholdelsen og forandringen af lokale identiteter. Alle markeringer og materielle artikuleringer af social identitet er i den forstand hybride udtryk.

En tilgang til deponeringerne som udtryk for handlinger udført af grupper med hybride identiteter kan imidlertid byde på vanskeligheder, da et essentialistisk kultursyn stadig er stærkt indarbejdet i arkæologiske arbejder, ikke mindst i vikingetidsforskningen (Svanberg 2003b). I inddelingen af genstandskategorier som henholdsvis skandinavisk, irsk eller hiberno-norse er udgangspunktet en forestilling om genstandens proveniens; men i og med at også genstande, der formodes at være produceret på de britiske øer, kan blive betegnet som en skandinavisk type, ligger der bag dette en forestilling om genstandens etniske tilhørighed. Dette kan naturligvis også rejses som kritik mod et studie som dette af såkaldte skandinaviske genstande i irske kontekster.

7.2 En klokke fra liturgien, en kobjælde til dyret?

Ligesom nedlæggelsen af våben i Skandinavien og Irland, viser også deponeringen af jernklokker i irske vådbunde og kobjælder i sydskandinaviske nogle lighedstræk i de to områder. Jernklokker er blandt de liturgiske genstande, der nedlægges i irske vådbundskontekster (Fredengren 2002:259; Fredengren et al. in press:kap. 7). De irske klokker har været brugt som håndholdte klokker. Rigt dekorerede skrin til disse klokker er ofte produceret flere hundrede år efter klokkerne (Roesdahl 1992:340). Velkendte eksempler

er St. Cuileáins og St. Conall Caels klokke[110]. En del af de klokker, der er bevaret frem til vor tid, stammer fra klostre, og flere af dem var helgenrelikvier, eksempelvis den såkaldte St. Patricks Bell fra 600 – 900. Sådanne klokker er også fundet i grave i Irland, hvor de tolkes som gravgaver til prominente gejstlige (Ó Floinn 1994:33-34). I Ulster-annalerne fra år 552 fremgår det, at Skt. Columba fjernede tre relikvier fra Skt. Patricks grav, heriblandt en klokke (Frank Mitchell 1977:143). Da større klokker til ophæng i klokketårne ikke kendes fra denne tid, er der også her formodentlig tale om en håndholdt klokke. Små håndholdte klokker ses også på irske stenkors fra vikingetiden, hvor de tolkes som attributter eller værdighedstegn for gejstlige (Ó Floinn 1994:33). Klokkerne har således i Irland indgået i en religiøs sammenhæng i yngre germansk jernalder og vikingetid, hvor de var et kendetegn for gejstlige mænd.

Et klokkeskrin af samme type som de irske blev fundet på det opbyggede plateau til en halbygning på Helgö sammen med flere andre irske liturgiske genstande. På plateauet, der tolkes som en plads for rituelle aktiviteter, er der også er fundet knuste drikkebægere og store mængder guldgubber. Fundet dateres til 800-tallet (Holmqvist og Granath 1969:178-182; Zachrisson 2004a:350-352). Kombinationen af genstande tilsiger således, at klokkeskrinet også på dette sted blev opfattet som en genstand, der var koblet til rituelle handlinger.

I slutningen af 1000-tallet blev håndklokker formodentlig også brugt ved kristne gravlæggelser. På Bayeux-tapet fra o. 1075 bærer to figurer, tolket som kordrenge, en klokke i hver hånd i scener, der forestiller Edward Bekenderens begravelse (Arwidsson og Berg 1983:29; Lampe 1993:29). Håndholdte klokker har også fundet vej til Skandinavien. I et brev fra 830'erne fra Hrabanus Maurus i Fulda til biskop Gautbert i Birka fortæller Hrabanus, at han har sendt ham en lille håndklokke (KLNM 1981 klocka). Håndholdte klokker synes således at have haft en etableret plads, men med delvist varierende funktioner i den kristne liturgi i yngre germansk jernalder og vikingetid. I en kilde fra 998 bruges øgenavnet *bjöllu gætir*, klokkeholder eller klokkevogter, af hedninge om en missionær. I senere norrøne tekster skelnes der derimod mellem ordet *bjalla* (små klokker eksempelvis på bukkens horn) og *klukka* (kirkeklokker), og begge aspekter af klokker optræder eksempelvis i Grettis Saga 33 og 53 (Vigfusson 1991[1871]). Der synes først at opstå et skel mellem begreberne klokker og bjælder i løbet af middelalderen, hvor det første betegner klokker brugt i kristen liturgi, mens

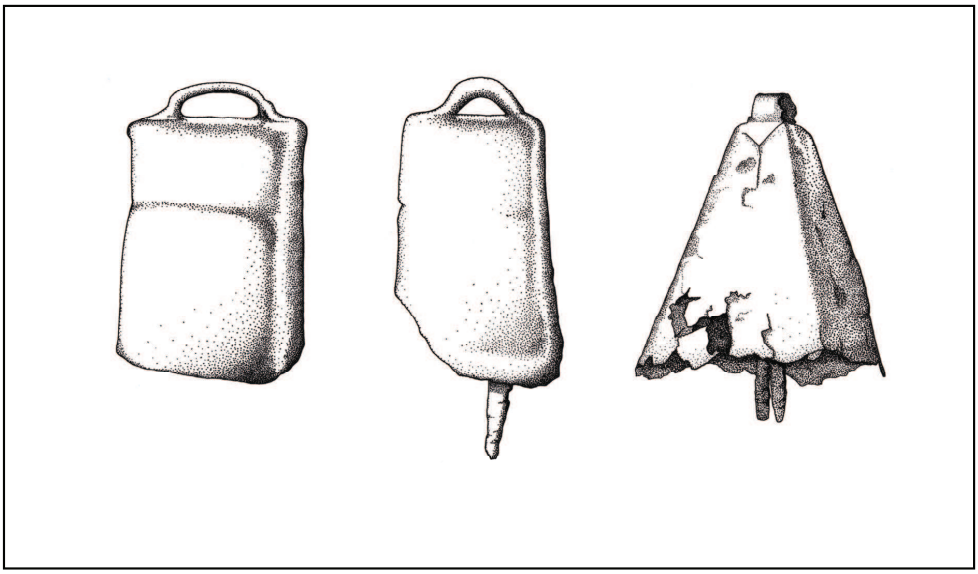
[110] British Museum, M&ME 1854, 7-14, 6 & M&ME 1889,9-2,22

det sidste bruges om bjælderne bundet på kreaturer. De to begreber synes derimod i tidligere tid at have haft sammenfaldende betydninger.

Kobjælder fra Skandinavien

De ældste sydskandinaviske kobjælder blev, som vist i kapitel 3.2, i yngre vikingetid nedlagt på bredden af søer som del af værktøjsdepoterne (Lund 2006:336). Også den såkaldte smedegrav fra Bygland i Telemark, Norge, omtalt i kapitel 5, indeholdt tre små kobjælder (Blindheim 1963:63-80). Kobjælderne er, som navnet siger, tolket som klokker til at hænge om halsen på kreaturer. Traditionen med at binde en klokke om dyrets hals kendes fra etnologiske kilder fra Sydeuropa og hos germanske, samiske og polarcirkulære folk (Lithberg 1915:9). Formålet med at binde klokker på dyret var at forlænge kirkens tilstedeværelse til udmarken, og klokkerne fungerede dermed som en beskyttelse af dyret.

Idet arkæologerne brugte netop begrebet *kobjælder* som betegnelse for klokkerne fra vikingetid, var *tolkningen* af disse genstande dermed også lagt fast. Ligesom kobjælderne fra historisk tid blev også disse ældre fund kategoriseret som landbrugsredskaber, idet de blev anset som bjælder til at binde om halsen på køer. Kobjælderne fra vikingetid er fremstillet i jern og har samme form og dimensioner som de irske klokker, der dog kan være ornamenterede og have bronzegreb (se figur 26). De skandinaviske kobjælder har et op til ti cm bredt håndtag foroven. Med et sådant håndtag kan de ikke blot bindes om halsen på en ko, men også bruges som håndholdt klokke. Det kan således ikke udelukkes, at kobjælderne fra de skandinaviske værktøjsdepoter blev brugt som håndholdte klokker (Lund 2008).

Figur 26. Skt. Patrick's Bell fra Irland og kobjælderne fra Veksø og Mästermyr. Tegning af Hege Vatnaland

Mens vi kun kender ganske få kobjælder fra skandinaviske vikingetidskontekster, er antallet af kobjælder fra middelalderen langt større. Et mere kuriøst fund kom for dagen ved udgravningen af Halltorp kirke i Småland. Ved koret blev der ved altergrundens nordside fundet to kobjælder fra middelalderen i forkobret jern[111]. Ligesom de ældre kobjælder havde disse et bredt greb, hvilket gør dem mere velegnede til at holde i hånden end til at binde om halsen på et dyr. Placeringen af bjælderne ved koret i en kirkebygning indikerer, at de kan have været brugt som klokker i en kristen kontekst.

Klokker i hedenske ritualer?

Håndklokker af form som kobjælder blev således med sikkerhed anvendt i kristne ritualer i Irland i vikingetiden. En enkelt skriftlig kilde kan dog åbne for, at sådanne klokker måske også indgik i hedenske ritualer. I Saxo Grammaticus Gesta Danorum fortælles det, at Stærkodder boede i Uppsala på den tid, hvor der gjordes hedenske ofre dér. Det beskrives, at Stærkodder i den forbindelse blev frastødt af deltagernes/ de optrædendes kvindagtige håndbevægelser og klapning på scenen og af den bløde raslen fra klokker[112] (Saxo liber 5 10).

[111] SHM 26330:124,125

[112] "*quod apud Upsalam sacrificiorum tempore constitutus effeminatos corporum motus scaenicosque mimorum plausus ac mollia nolarum crepitacula fastidiret*" (Saxo Grammaticus: Gesta Danorum, 5.5.10).
Crepitacula er i de fleste tekster oversat med små klokker, men kan også betyde rangler eller skralder (Jensen og Goldschmidt 1942). Formuleringen "den bløde raslen med klokker" passer efter min vurdering vældig godt med kobjældens lyd

Den messende sang og de kvindagtige bevægelser er blevet tolket som et element i udførelsen af seiðr (Price 2002:207,210). Saxo bygger formodentlig fortællingen på Adam af Bremens beskrivelser af Uppsala-kulten, hvor der står, at den messende sang ved kulten i Uppsala var forfærdelig at høre på (Adam af Bremen Bog IV, 27). Detaljen med klokken er dog Saxos egen tilføjelse. Da han ikke bygger dette på nogen kendt, skriftlige kilde, må han enten selv have opfundet det eller bygge det på sin viden om hedensk kultpraksis. Saxo skriver sin danmarkskrønike næsten 200 år efter, at disse begivenheder skulle have fundet sted i Uppsala. Mange detaljer hos Saxo fra netop den sene vikingetid er dog historisk korrekte (Bolton *forthcoming*). Samtidig kan Saxo næppe have haft et formål med selv at opdigte, at klokker indgik i hedenske ritualer, eftersom klokker i Saxos samtid udelukkende var anvendt i forbindelse med kristne handlinger. Saxo kan således teoretisk set have baseret sin beskrivelse af brugen af klokker i Uppsala på en reel viden om hedensk kult.

Nedlæggelsen af de irske klokker i søer og ved crannogs og de skandinaviske kobjælder på bredden af søer viser klare ligheder mellem irsk og skandinavisk praksiser. Ligesom med deponeringen af våben i de to områder er der tale om overlappende måder at håndtere specifikke genstande og forholde sig til landskabet på. Ligheder og sammenfald i skandinavisk og irsk nedlæggelsespraksis og i anvendelsen af håndklokker og kobjælder indikerer, at der i de kristne dele af Irland, og i det hedenske Skandinavien har eksisteret parallelle eller ligefrem fælles tankemønstre i forhold til kategorisering og håndtering af særlige genstande og af særlige steder i landskabet. Så længe hedendom bliver analyseret som et spørgsmål om tro og religion, flyttes fokus væk fra praksis. Ved i stedet at lægge vægt på de handlinger, som finder sted inden for rammerne af det kristne irske og det hedenske skandinaviske tankegods, træder lighederne og sammenfaldene mellem de to områder tydeligere frem.

7.3 Deponeringer i England – at håndtere særlige genstande

Både det arkæologiske materiale og en række skriftlige kilder fra England indikerer, at floder og søer også her var vigtige elementer i det kognitive landskab både før og efter, at skandinaver etablerede sig i England. Ligesom i det irske materiale viser det engelske ikke tegn på, at der gik et skarpt skel mellem det, der kunne betegnes som henholdsvis en kristen og en hedensk mentalitet i forhold til måder at opfatte og håndtere genstande og i perceptionen af det kognitive landskab. Mens de engelske vådbundsfund af våben fra bronzealder og ældre jernalder har indgået i en lang række studier, har de yngre våbenfund

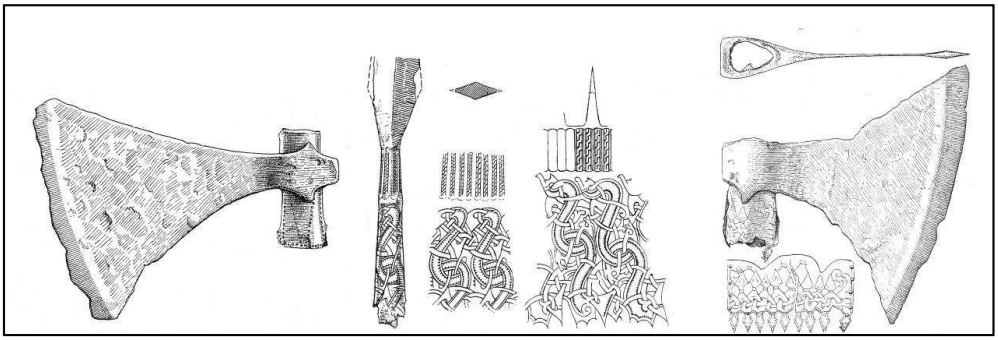
ikke været genstand for en samlet analyse (Hines 1997:380-381). Imidlertid er et stort antal sværd, spydspidser, økser og redskaber af både angelsaksiske og skandinaviske typer fundet i engelske floder, hovedsageligt i Themsen, River Lea og Witham (O'Neil 1944; Davidson 1962:xvii-xxi,56,64; Wilson 1965:32-44, 1981:14-15; Halsall 2000:267-268). I appendiks 2 er en række eksempler på dette materiale præsenteret. Der er ikke tale om et komplet katalog over samtlige skandinaviske vådbundsfundne genstande fra England, men om en oversigt der kan give et indblik i dette materiales karakter, baseret på Wheeler 1927, Shetelig og Bjørn 1940, Wilson 1964, Hinton 1974, Graham-Campbell 1980 og Peirce 2002.

Som i Skandinavien og Irland er antallet af fund fra engelske floder alt for højt til, at disse fund kan repræsentere tilfældige tab. Da der også i England er fundet smykker i samme kontekster, kan heller ikke de vådbundsfundne genstande fra de engelske floder formodes at være spor efter kamp. Særligt materialet fra Themsen er omfattende. Her er der fundet mere end 40 deponerede skandinaviske våben samt en lang række angelsaksiske våben og smykker (se appendiks 2). Fundene kan i lighed med de skandinaviske og irske, tolkes som spor efter rituelle nedlæggelser. Antallet af vådbundsdeponeringer i England er lavt i 500 – 700-tallet, men ikke fuldstændigt fraværende. Eksempelvis er en gruppe tidlig-angelsaksiske spydspidser fundet i Themsen (Cohen 2003:11). Antallet af deponeringer i floderne stiger i vikingetiden. Fundene stammer fra de områder, der ligger i de stærkt skandinavisk influerede dele af England, og størstedelen af disse vådbundsfundne genstande er af skandinaviske typer. Deponeringerne i England kan dermed tolkes som praksiser, der gennem skandinavisk tilstedeværelse fik en opblomstring i vikingetiden.

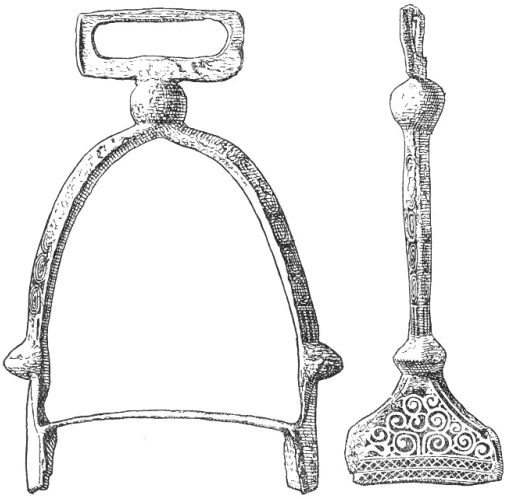
De særlige genstande

En betydelig andel af fundene fra de engelske floder er våben dekoreret med indlæg i ædelmetal og med indskrifter i klingen. Antallet af unika er tydeligvis højere blandt deponeringerne end i eksempelvis et gennemsnitligt skandinavisk gravmateriale fra denne tid. Særligt er der blandt de deponerede genstande af skandinavisk og angelsaksisk type fra Themsen mange våben med indlæg, pålæg og tråde i sølv. I et depot fra Old London Bridge var eksempelvis en af økserne af JP type M dekorerede med indpunslede punkter, hvori der har været indlagt metal, muligvis guld. En anden af disse økser har dekoreret skaft med indgraveret mønster i Ringerikestil, mens en af spydspidserne af Solbergs type VII 2B har indlagt mønster i Jellingstil i sølv på døllen (se figur 27)(Wheeler 1927:18-21; se også appendiks 2). Flere af de deponerede spydspidser fra Themsen er netop af Solbergs type VII

2B, en type der også er fundet nedlagt i både Irland og i Norge (se kap. 7.1 og kap. 5.1). Der er tale om spydspidser med udførlige dekorationer af indlagte tråde i ædelmetal, primært sølv. En spydspids af Solbergs type VI 3B fundet i River Ouse var dekoreret på døllen, ikke bare med indlæg af bronze og sølv, men også af guld (se appendiks 2). Også andre typer unika er fundet i floderne, såsom et forgyldt sent 700-tals knivhåndtag/knivskede i sølv med angelsaksisk runeindskrift fundet på bredden af Themsen nær Westminster Bridge (BM M&ME 1869,6-10,1), og fundene af flere ornamenterede stigbøjler med indlæg i ædelmetal (se figur 28 og appendiks 2). Selvom flertallet af vikingetidsgenstandene fra Themsen er skandinaviske, er også angelsaksiske unika således nedlagt i floden. Genstande ornamenteret med pålagte tråde og indlæg i ædelmetal, specielle og kostbare våben, mange med inskriptioner på klingen, er tydeligvis overrepræsenterede i vikingetidens vådbundsdeponeringer i forhold til det materiale, der kendes fra samme tids gravfund. For vikingetidsfundene fra Themsen gælder dette i særdeleshed.

Figur 27. Udtegning af dekorationen på to af økserne og døllen af en spydspids fra depotet ved Old London Bridge (se appendiks 2) (efter Wheeler 1927:2,20,21)

Figur 28. Stigbøjle med indlæg i ædelmetal fra Themsen nær Tower, London (efter Wheeler 1927:39)

Ligesom i de norrøne kilder fremstår enkelte genstande, primært våben, i de angelsaksiske kilder som navngivne og personificerede aktører (se også kapitel 3.4). Kong Arthurs sværd *Caliburnus* og hans spyd *Ron* (Historia Regum Britanniae, book VII, 189-190) eller det standhaftige sværd *Mimming* i det oldengelske digt *Waldhere* (stanze 2-4) er eksempler på dette. I Themsen ved Battersea, London er fundet en scramasax fra 800-900-tallet med runeindskrift på bladet med indskrifter *futharc* og mandsnavnet *Beagnoth* på angelsaksisk (Owen-Crocker 1981:72). En sådan genstand kan i lighed med de navngivne genstande, som optræder i de norrøne og angelsaksiske kilder, have været anset for at besidde en social identitet, som indbefattede personlighed og agency. Navnet på sværdet er hidtil blevet tolket som enten sværdets producent eller ejer. Det kan imidlertid lige så vel have været sværdets eget navn, der er indskrevet på klingen. Navnet Beagnoth består af to led. Første del betyder enten ring- eller krone-. Anden del betyder enten -dristighed eller -bytte (Michael Benskin, mundtlig besked). Et sådant navn svarer efter min vurdering langt bedre til et sværd end til en person. Navnet ville eventuelt kunne beskrive, at der var tale om en gave fra kronen, dvs. fra kongen, og som bandt ejeren til denne magt. Slutledet er ikke atypisk for denne tids våbennavne. I Snorris Þulur, 41, remses en række navne på sværd, herunder *Öltírr*, som betyder øl-hæder. Beagnoth, som eksempelvis kunne betyde ring-dristighed, kunne i lighed med de navngivne våben fra de norrøne kilder, have været set som et sværd med agency. Denne tolkning af sværdets navn underbygger tesen om, at personificerede genstande ikke kun optrådte i vikingetidens skriftlige kilder, men også indgik i vikingetidens

forestillingsverden i det levede liv. Konceptet med personificerede genstande eksisterede imidlertid også i den tidlige kristendom. I det angelsaksiske, kristne 900-talsdigt *The Dream of the Rood* bliver beretningen om Kristus fortalt af træet fra Kristi krucifiks. Sådanne animerede genstande fra den sene hedenske og tidlige kristne verden indikerer, at der eksisterede fælles tankemønstre i forhold til specielle genstandes karakter.

De engelske broer og vadesteder

Alle de vådbundsdeponerede genstande fra England stammer fra floder, og de er fundet i dele af England, hvor der generelt var stor skandinavisk indflydelse i vikingetiden. Mange er nedlagt ved broer og vadesteder (se appendiks 2). Indtrykket af, at overgangssteder også har været et vigtigt element i dette landskab forstærkes af materialet fra Skerne, East Yorkshire. Her blev egestokkene fra en træbro udgravet sammen med fire knive, et skebor, en skarøkse, et sværd af skandinavisk type, der stadig lå i sin skede og knoglerne fra adskillige dyr (Dent 1984:253). Sværdet var af JP type V / X, dvs. fra 900-tallet – starten af 1000-tallet. Benene stammer fra mindst 20 dyr, heste, kvæg, får og hunde. De bar ingen spor efter slagtningen undtagen et: en hest var blevet hugget ned med en økse i forhovedet. Knoglerne viste derimod ingen spor efter slagtning til konsumption (Richards 2000:33). Dyrene må derfor antages at være blevet slået ned med nedlæggelsen som formål. Betydningen af deponeringen af hesteben og hesteofringer uddybes i kapitel 8. Også i River Witham er sværd, scramasaxe, økser, og spyd fundet i grupper omkring overgangssteder (Stocker og Everson 2003:280). Også våben af angelsaksisk type bliver fundet ved engelske broer. Eksempelvis blev et sværd dateret til 800 – starten af 900-tallet fundet i åen Gilling Beck i North Yorkshire ved en bro. Sølvdekorationer dækkede ikke bare fæsteknappen, men også fire bånd om grebet, hvor sølvet havde spor af niello indlæg samt spor efter guld (Watkin og Gilmour 1986:96). At broerne også var vigtige dele af det angelsaksiske landskab fremgår ligeledes af to stednavne, Weeford i Staffordshire og Wyfordby i Leicestershire. Først led i navnene kommer af det angelsaksiske *wēoh*, som betyder helligsted eller helligdom (Wilson 1985:179-181). Broerne kan således allerede før vikingetiden have været tillagt lag af betydninger; men fundene fra broerne over Themsen og materialet fra Skerne viser tydeligt, at denne rolle ikke formindskedes med skandinavernes etablering i området i vikingetiden.

Brobygning blev regnet som en god, kristen gerning på lige fod med donationer til kirken (Thörn 2004:245). De ældste af de skandinaviske runesten fra kristen tid blev rejst af kristne, som bad Gud om at hjælpe deres afdøde slægtninges sjæl (Herschend 1994:101). Den kan

sidestilles med dødemessen, hvor de afdødes sjæl skulle finde den rette vej til lyset og paradiset ved hjælp af bønner (Zachrisson 1998:148). Brobygning i tidlig kristendom havde naturligvis en praktisk, kommunikativ funktion, men det havde samtidig klare symbolske betydninger (Smestad 1988:172). Konceptet med sjælens farefulde rejse til det hinsides kendes fra mange religioner. I kristendommen optræder det fra 500-tallet og fremefter (Roesdahl 1990:26). I Gregor den Stores Dialoger fra 500-tallet fremstilles broen som et sted, hvor sjælen prøves og dømmes (Adamsen 2004:28). I en engelsk prædikesamling af Wulfstan af York (d. 1023) beskrives brobyggeri som en god kristen gerning, der vil hjælpe sjælen på dens vanskelige rejse (Roesdahl 1990:26). Hvis runestenene fra den kristne periode blev rejst for at gøre rejsen fra de levende til de døde lettere, har broens betydninger i den tidlige kristendom tydelig sammenfald med broen i det førkristne, skandinaviske landskab (se kap. 4.4). Den står på vejen fra de levendes til de dødes område, og dermed som en tærskel og passage mellem de levende og de døde. Både Wulfstans prædikesamling, fundene af de mange deponerede genstande ved de engelske broer og vadesteder og de sakrale, angelsaksiske navne på vadesteder viser, at disse overgangssteder var centrale elementer i det kognitive landskab både før og efter, at skandinaverne etablerede sig i England. Ved at flytte broen ind i en kristen landskabsforståelse, sådan som det fremgår af eksempelvis Wulfstans prædiken, blev dele af stedets grundbetydninger fastholdt, samtidig med at stederne inkorporeres i en kristen verdensopfattelse.

Søerne i det angelsaksiske kognitive landskab

Et enkelt stednavn indikerer, at søen kan have været tillagt særlige betydninger i det angelsaksiske landskab: I Worcestershire ligger søen Lake Tyesmere, hvis navn betyder guden *Tiw*s dam (Wilson 1992:13). Dette er grundlæggende set samme navn som Tissø, guden *Týr*s sø. Der er imidlertid ikke fundet våben i Tyesmere, som dermed falder inden for det generelle mønster for det engelske materiale: mens de engelske floder indeholder et stort antal våben, er der frem til nu ikke fundet vikingetidsvåben i engelske søer. Dette kan enten repræsentere forskelle i den rituelle praksis i Skandinavien og England, eller det kan skyldes manglende undersøgelser af søerne. De engelske søer har dog tidligere været centrale deponeringssteder. I den angelsaksiske periodes begyndelse blev romerske døbevandsbeholdere i bly, tinkar og bordservice fra 300-tallet nedlagt i brønde, moser og floder. De er tolket både som spor efter kristne handlinger og hedenske angelsaksiske ritualer. Alternativt er det blevet foreslået, at de er udtryk for en religiøs tro, der var fælles for begge grupper (Petts 2005 [2003]:110-111). Hvis denne tolkning stemmer, er der således tale om et

handlingsmønster, en håndtering af den materielle kultur, som er udtryk for en sammensmeltning af to forskellige sæt af tankegods. Det forhold, at der allerede før skandinavernes tilflytning til Irland og England var tradition for vådbundsnedlæggelser også her, kan have gjort mødet mellem de forskellige grupper lettere. Ved at have rituel praksis med store ligheder kunne traditioner væves sammen og nye hybrider kunne opstå i anvendelsen af landskabet og håndteringen af den materielle kultur.

Det episke digt *Beowulf*, som tilsvarende kan repræsentere en sammenvævning af skandinaviske og angelsaksiske traditioner, åbner for, at søer eller moser var vigtige elementer i det kognitive landskab også i England, og at der eksisterede en forestilling om, at der i visse søer fandtes særlige sværd. Handlingen i digtet finder sted i 400 – 500-tallet i Skandinavien, men er nedskrevet på et tidspunkt mellem 700- og 900-tallet i England. Beskrivelsen af et naturlandskab med et vigtigt og farligt mose/ vådt engområde (*mōre*) (*Beowulf* 710), hvor udyret Grendel og hans mor bor i en sø (*Beowulf* 1421,1630), kan svare lige så godt til forestillinger om det sydskandinaviske landskab som til det engelske. To episoder i digtet er værd at hæfte sig ved i forhold til spørgsmålet om vådbundsdeponeringer og våben med usædvanlige, sociale biografier: For det første demonstrerer Beowulf sin status som helt ved at deltage i en svømmekonkurrence, hvor hans holder sit sværd foran sig hele vejen (*Beowulf* 538-541), og hvor han med sværdet dræber ni udyr, mens han er i vandet (*Beowulf* 574-575). For det andet må han for at kæmpe med Grendels mor gå ud moseområdet, og trænge ned gennem vandet til den hal, hun lever i nede i søen (*Beowulf* 1492-1496). I kampen med Grendels mor i hallen i søen/mosen bruger han et gigantisk ringsværd fra hallen til at dræbe hende (*Beowulf* 1557-1569). Det mærkelige sværd smelter derefter og brænder op af det varme blod fra udyret (*Beowulf* 1605-1617). Dette sværd kunne i høj grad betragtes som en potentielt farlig og problematisk genstand, der ikke skulle eller kunne forlade søen. I betragtning af den lange debat om dette digts datering er det interessant, at konceptet med en sø, der indeholder et usædvanligt sværd, finder en materiel modsvarighed i det arkæologiske materiale fra 700 – 1000-tallets Skandinavien, og ikke til 500 – 600-tallet. Samtidig giver digtet indtrykket af, at den våde eng/mose/sø, hvor Grendel og hans mor bor i bunden, opfattes som farefulde steder.

7.4 Vådbunden i en kristen kontekst

Ikke bare de irske, men også de angelsaksiske helgener synes at have forholdt sig aktivt til de overnaturlige kræfter, der mentes at befinde sig i enkelte vådbundskontekster. Ifølge ”Vita

sancti Guthlaci" og de senere digte "Guthlac A & B" vælger den angelsaksiske helgen Guthlac at bo i en høj på en ø i et moseområde, fordi det opfattes som et sted beboet med onde ånder (Semple 1998:112-113). Ligesom i Irland synes vådbunden også i en angelsaksisk verdensopfattelse at have været et sted beboet med overnaturlige kræfter, også efter konverteringen til kristendom. I lighed med fortællingen i Beowulf er vådbunden også for Guthlac det element, hvor det overnaturlige og farefulde har sin bolig. I den tidlige kristne visionslitteratur fra kontinentet optræder moser i lighed med huler og skove typisk som "forhelveder", som indgangen til underverdenen (Dietrich 1853:183). Der kan her, som i eksemplet med Guthlac, være tale om en inkorporering af det førkristne tankegods i et kristent landskab, på samme måde som broen (se ovenfor og kap. 4.4) og bredden af søen (kap. 3.3) blev flyttet ind i en ny landskabsopfattelse. Der behøver ikke her at være tale om en kynisk strategi fra kirkens side. Snarere er der tale om, at der med kristendommens etablering opstod et behov for at indarbejde grundlæggende træk i landskabsopfattelser, der på sin side var knyttet op mod verdensopfattelse, mentalitet og tankemønstre, til det nye tankegods, som kristendommen repræsenterede. Vådbundskontekster blev også anvendt af kirkens mænd efter kristendommens etablering. Mange helgener var forbundet med specifikke brønde og kilder, og dåben kunne i nogle tilfælde finde sted i floder (Meaney 1995:35; Hines 1997:381; Stocker og Everson 2003:282). Kilder og floder blev således flyttet ind i et kristent, kognitivt landskab. Tilsvarende var de irske søer og crannogs, som vist ovenfor, aktivt blevet inkorporeret i den tidlige kristendom i Irland. Dette har imidlertid kun kunnet lade sig gøre, fordi den hedenske og den tidligmiddelalderkristne mentalitet i forhold til landskabet i udgangspunktet *ikke udgjorde modpoler*.

I tidlig kristenretslige tekster fra Norge er ofringer til klipper, træer og helligdomme eksplicit forbudt. Vådbunden nævnes kun i en kilde: I Gulathingsloven § 3 nævnes forbud mod at tro på landvætter, dvs. ånder der bebor landskabet, i lunde, høje eller vandfald[113] (NGL II: 308). I den engelske Knuds Love forbydes også denne type hedensk praksis, og her nævnes dyrkelsen af floder og brønde eksplicit[114] (Sanmark 2004:151). Netop i det engelske område er nedlæggelserne i floder tilsyneladende et udbredt fænomen (se appendiks 2). Med denne lovtekst får vi således et indblik i, hvordan samtiden vurderede sådanne handlinger. Hvis

[113] *at trva a landvættir at se j lvndum æda havgum æda forsom*

[114] Loven findes både på latin og oldengelsk. I den latinske version omtales floder og brønde som aquam og fontes; i den oldengelske version kaldes de flod og wæterwyllas (II Cnut 5 – 5,1). Mens både aquam og flod entydigt betyder floder, kan termen fons også betyde kilde (se kapitel 3.3). Parallelt kan også termen wæterwyllas oversættes til et kildevæld (Bosworth og Toller 1898). Dermed var netop de kontekster, hvor ofringer forbydes I Knud den Stores lov, netop de steder hvor deponeringer fandt sted i Skandinavien

teksten skal læses bogstaveligt, synes det, som om denne praksis af de kristne blev anset som handlinger, der gik ud på at dyrke selve naturstederne, ikke en iboende guddom i stedet. Sådanne handlinger kan karakteriseres som fetisch-dyrkelse, hvor tilbedelse ikke henvender sig noget iboende i genstanden (eller i dette tilfælde stedet), men omhandler tingen selv (her: floden) (Sjørslev 1990). I betragtning af de mange vådbundskontekster, der bærer teofore stednavne, må de, der "dyrkede floder" dog selv formodes at have haft en selvforståelse, hvor dyrkelsen strakte sig ud over blot at dyrke floden *i sig*. Det er blevet foreslået, at tilstedeværelsen af skandinaver i England i den sene vikingetid indebar en opblomstring af hedensk kult (Sanmark 2004:151). Men selv hvis de to trossystemer, hedendom og kristendom, skal opfattes som modsætninger, behøver de rituelle handlinger i denne brydningstid ikke at have delt sig i to, skarpt adskilte lejre. Nedlæggelserne fra Irland og England afspejler en mentalitet og et verdenssyn, hvor specifikke genstande, ikke mindst våben, men også liturgiske genstande, blev behandlet som sociale aktører, der blev deponeret som en måde at håndtere et tabuiseret objekt eller at forholde sig til selve stederne. De rituelle nedlæggelser synes at have fortsat længe efter konverteringen. Dette må indebære, at denne holdning til genstande ikke direkte stred med tidligmiddelalderlig kristendom.

Smeden i det engelske og irske landskab

Også i England er værktøjskister bevidst nedlagt. Angelsaksiske værktøjsdepoter er fundet ved Hurbuck, nær Lanchaster, Durham (Hodges 1905:215), ved Flixborough, Scunthorp (Leahy 1995:141), ved Westley Waterless, Cambridgeshire (Wilson 1976:268), ved Nazeing, Essex (Morris 1983), og i Stidriggs, Dumfries (Leahy 2003:170). Også en værktøjskiste fra Birsay på Orkneyøerne kan på sin vis ses som del af gruppen af angelsaksiske depoter, eftersom den var dekoreret i angelsaksisk stil (Cursiter 1856). Mens de skandinaviske værktøjsdepoter repræsenterer et relativt kort tidsspand på maximalt 70 år, er dateringerne på de engelske depoter spredt fra 700 – 1000-tallet. Også fundkonteksterne er mere divergerende end for de sydskandinaviske. Nogle af de angelsaksiske fund stammer fra tørbund og andre fra vådbundskontekster. Hurbuckdepotet blevet fundet i åen Shallhope Burn, Nazeing depotet ved bredden af floden Lea and værktøjskisten fra Birsay lå i en mose. Også depotet fra Westley Waterless kan muligvis repræsentere et vådbundsfund, eftersom den kom for dagen ved gravning af en drængrøft (Morris 1983:37). Depotet fra Flixborough var derimod fra tørbund, men udviste i øvrigt store ligheder med de sydskandinaviske værktøjsdepoter i sammensætning af genstande. Det indeholdt nemlig ikke bare værktøj, men også en stor metalbeholder og en kobjælde i jern, nøjagtigt som de skandinaviske depoter fra Mästermyr,

Veksø og muligvis Nosaby (se kap. 3.2, 7.2 samt Leahy 1995; Lund 2006). De angelsaksiske værktøjsdepoter er i lighed med de irske deponeringer af liturgiske genstande nedlagt længe efter kristendommens etablering; sagnsmedene havde imidlertid en central position også i den tidligmiddelalderlige kristendom, hvor sagnsmedene Regin og Vǫlunðr indgår i ikonografien i både hedenske og kristne motiver (Blindheim 1972; Hauck 1977; Müller-Wille 1977:131; Staecker 2004:57). En del af de angelsaksiske værktøjsdepoter er således, ligesom de sydskandinaviske, nedlagt på de steder i det kognitive landskab, hvor sagnsmeden hørte hjemme – adskilt fra bebyggelsen og på bredden af floden eller søen.

Også i Irland er der fundet enkelte depoter, der knytter sig til smedehåndværket. I floden Blackwater ved Shanmullagh lå et depot, der repræsenterer metalhåndværk med både irske og skandinaviske rødder. Det er dateret til slutningen af 800-tallet (Bourke 1993:24). Det har en række ligheder de skandinaviske værktøjsdepoter: Dels blev det fundet i vådbund, dels indeholdt det en balancevægt og vægtlodder samt en lille håndklokke (Bourke 1993:24). Depotet fra Blackwater indeholdt også smykker, beslag, ædelmetalbarrer, et Skt. Patrick kors, fragmenter af både et relikvieskrin og et klokkeskrin, en si til vin, et hængekar og en træspand. Der er således tale om en blanding af genstande knyttet til liturgien og til håndværk (Bourke 1993:24-38). I Irland var smedehåndværket i tidlig middelalder knyttet til søerne, konkret såvel som kognitivt. Dels blev crannogs brugt til smedearbejde og dels var både de irske sagnsmede og de virkelige smede regnet som karakterer, der levede på kanten af samfundet, og som anvendte øens grænser, vandet og afstanden, til at beskytte hemmelighederne ved deres håndværk, som også indebar transformative handlinger (Van de Noort og O'Sullivan 2006:74). I irske digte optræder eksempelvis den mytologiske figur Lén Lín-fíaclach, en navnkundig håndværker, som havde sin smedje på bredden af søen Lough Leane (O'Brian 2003:194). Ligesom i skandinavisk og måske også angelsaksisk mentalitet finder vi således i Irland en forestilling om, at sagnsmeden hører hjemme uden for samfundet, på kanten af vandet. På denne måde peger placeringen af disse depoter i samme retning som nedlæggelserne af våben og liturgiske genstande: Også efter konverteringen var samspillet mellem mennesker og landskab stadig fundamentalt i tilværelsen, og de sagn, der gav udtryk for grundlæggende forståelser af tilværelsen, kunne udspille sig i den fysiske anvendelse af landskabet.

For at forstå betydningerne af de irske og engelske deponeringer må de naturligvis analyseres i deres lokale kontekst. Kun hermed kan deres rolle i det lokale landskab – deres placering i

forhold til eksempelvis bebyggelser, klostre, gravpladser og til naturlandskabet – analyseres. Også lokale sociale og politiske forhold, såsom at floderne flere steder fungerede som grænser mellem forskellige grupper, ville være relevant at belyse for at nærme sig en mere indgående forståelse af nedlæggelseshandlingernes sociale konsekvenser. Imidlertid må et studie af nedlæggelserne af skandinaviske genstande i Irland og England tage udgangspunkt i de ligheder, disse handlinger har med de skandinaviske nedlæggelsesmønstre, sådan som det har været tilfældet i dette kapitel. Først når det erkendes, at nedlæggelseshandlinger finder sted i større skala i Skandinaviens vikingetid, er det muligt at identificere disse nedlæggelser i områder med et lavere samlet antal deponeringer som eksempelvis Irland. Selv med det begrænsede materiale præsenteret i dette kapitel kan en række ligheder med de skandinaviske nedlæggelser erkendes. Både i de dele af de britiske øer, hvor skandinaverne dominerede, og i områder med irsk og angelsaksisk befolkninger, udtrykker nedlæggelserne en holdning til specielle genstande, som indebar, at disse måtte håndteres på en anden måde end flertallet af genstande. Der kan, som i Skandinavien, være tale om objekter, der har været opfattet som personificerede aktører. Samtidig viser nedlæggelserne i Irland og England også, at særlige steder i landskabet var tilskrevet specifikke konnotationer og måtte behandles på ekstraordinære måder.

Kapitel 8: Rumlige relationer mellem levende og døde

Som det er fremgået af de foregående kapitler, kan den rumlige relation mellem bebyggelse, gravplads og deponering give indblik i verdensopfattelser, sådan som de manifesterede sig materielt i vikingetiden. Verdensopfattelse og kosmologiske forestillinger fandtes ikke blot i menneskers sind, men blev skabt, fastholdt og forandret gennem det hverdagslige, kropslige møde med verden. Vandløb kunne anvendes som skel mellem bebyggelse og gravplads, som eksemplerne i kapitel 4.4 viser. Denne deling af de levende og de døde har ikke nødvendigvis været en verbal og eksplicit forestillinger om kategorisering, men var derimod en kropslig kundskab om, hvor de levende og de døde rumligt set hørte hjemme. Den rumlige strukturering af forholdet mellem bebyggelse og gravpladser giver indikationer på, hvordan disse to grupper kategoriseres og relateres til hinanden – som modsætninger, supplementer eller aspekter af hinanden.

Forholdet mellem et samfunds levende og døde kommer til også til udtryk i den måde, et samfund forholder sig til og anvender sin fortid. I dette kapitel vil der blive kastet lys over vikingetidens brug af fortiden. Der vil blive lagt vægt på de forskellige måder, mennesker i vikingetiden forholdt sig til sin nære historie og den fjernere fortid. Ved at bruge af ældre genstande som bærere at kulturelt minde, kunne mennesker forbinde sig til deres nære historie (8.1). I kapitlet vil analyser af den rumlige organisering af Fjälkinge, Nordøstskåne (8.2) og Gl. Lejre, Sjælland (8.3) hver især tjene som konkrete eksempler på, hvordan relationer mellem levende og døde udtrykkes rumligt. Her vil der blive lagt væk på de forskellige måder, menneskene i disse to bebyggelser synes at forholde sig til henholdsvis fjerne forfædre og nyligt afdøde. Også deponeringernes placering i landskabet vil blive belyst med dette forhold in mente. I et efterfølgende studie af de rituelle handlinger ved Langå, Nordjylland, (8.4) kastes der lys over aktiviteter i tilknytning til en vikingetidsgravplads, som også kan bidrage til at forstå den rumlige organisering af Fjälkinge og Gl. Lejre. Efterfølgende analyseres eksempler på højbrud, som det fremstår i både arkæologiske og norrøne kilder (8.5). Fortidens højbrud er centrale for at få indsigt i vikingetidens opfattelse af relationen mellem levende og døde, og dermed også for at belyse nogle af de forestillinger, der har ligget til grund for den rumlige placering af bebyggelse og gravplads. Samtidig bidrager både de arkæologiske og de skriftlige kilder, der belyser højbruddene, til at få indblik i de gravlagte genstandes sociale biografi, og dermed i de betydningslag, der har knyttet sig til særlige

genstande i vikingetiden. Dette vil således også kunne belyse, hvorfor visse genstande blev deponeret, mens andre ikke gjorde det.

8.1 Fortiden i fortiden

Menneskers strukturering af deres verden sker ikke alene ud fra deres behov i samtiden, men også ud fra en kompleks bevidsthed om fortiden (Gosden og Lock 1998:3). Brugen af fortiden kan overordnet set inddeles i to væsensforskellige former: Ved at anvende bestemte pladser i landskabet, såsom gravpladser, over lang tid, kan grupper i samfundet fastholde forbindelse til specifikke forfædre; men monumenter fra en fjern fortid kan også tillægges nye værdier og bruges aktivt i samtiden. Der kan således skelnes mellem en genealogisk og en mytisk historie. Den genealogiske historie har i mange tilfælde strakt sig flere hundrede år tilbage, og den er ofte inkorporeret i landskabet, først som minde, og senere som myte (Gosden og Lock 1998:4-8). Således kan historiske begivenheder over tid blive til myte, som aktivt kan anvendes som fælles arvegods, og de kan kasseres, når de ikke længere er i stand til at indlemme de forandringer, der til stadighed sker i et samfund (Hedeager 1997:60-61). Genealogisk historie er ikke alene baseret på minde, men kræver en række mnemoteknisk hjælpemidler (Gosden og Lock 1998:5). Både landskabstræk og enkeltgenstande kan fungere som sådanne mindefremkaldere. Når kulturelt minde knyttes til et stykke materiel kultur, skabes et potentiale for at binde enkeltpersoners eller en enkelt slægts historie til fortiden. Denne type genealogisk historie kan kontrolleres, eksempelvis ved at lade sådanne genstande fungere som arvegods. Slægtshistorie har ikke en fast og statisk form, men kan manipuleres, og dermed får anvendelsen af arvegods også sociale konsekvenser.

Arvegods i yngre jernalder og vikingetid

I flere vikingetidsgrave er det et karakteristisk træk, at en enkelt genstand i gravgodset ved nedlæggelsen har en alder på flere hundrede år. Det fund, der oftest henvises til, er snabelbægeret fra Borre, Vestfold. Skipshaugen, høj 1, på denne gravplads var fra omkring 900. I højen var der blandt de mange fund også fragmenterne af et snabelbæger produceret omkring 500 – 600 e. Kr. (Myhre og Gansum 2003:59, 63). Glasbægeret er blevet tolket som en antikvitet, den gravlagt fik med sig i graven. Denne tolkning er imidlertid diskutabel. Ved en undersøgelse af gravhøjen i 1989 fremkom endnu et glasskår, dette fra 600 – 700-tallet. En række gruber på det sted, hvor højen havde ligget, blev C14-dateret til yngre germansk jernalder. Gruberne kan dermed stamme fra gravlæggelsesritualer fra denne tid, og glasbægerne er således ikke nødvendigvis antikviteter, men kan stamme fra en ældre grav på

samme sted. Bebyggelsesspor fra området omkring Skipshaugen indikerer, at der har ligget bygninger på stedet i yngre germansk jernalder. Bægeret er dermed ikke nødvendigvis gravgods, men kan stamme fra denne bebyggelse (Myhre og Gansum 2003:59-60, 70-71).

En vikingetidsgrav fra Gl. Lejre indeholdt genstande, der med større sikkerhed en glasbægrene fra Borre kan tolkes som antikviteter. Gravgodset i en af gravene her bestod af tre jernknive, en stump guld og to dyreornamenterede spænder. Mens det ene var produceret i 900-tallet, var det andet flere hundrede år ældre og tolkes derfor af udgraveren som et arvestykke (Andersen 1960:25). Et tredje eksempel på forekomsten af antikviteter i vikingetid er kedlen fra Bjerringhøj, som blev omtalt i kapitel 4.4. Fænomenet med at lægge flere hundrede år ældre genstande i vikingetidsgrave synes således at eksistere, men tilfældene er meget få. Fænomenet er derimod langt mere udbredt i grave fra ældre og yngre germansk jernalder på kontinentet. I sin undersøgelse af merovingertidsgrave fra Vesttyskland, Sydtyskland og Schweiz viser Almut Mehling, at der er ældre genstande i 662 grave, hvoraf 74 % var genstande fra romersk og ældre germansk jernalder (Mehling 1998:11-24, katalog). En tredjedel af de ældre genstande var dog mønter, som stadig kan have været i omløb ved begravelsestidspunktet, selvom de var produceret flere hundrede år tidligere. I de øvrige grave tog de ældre genstande primært form af mindre objekter, såsom beslag, skeer, glasskår, perler og nøgler (Mehling 1998:15, 22). I modsætning til den store kedel fra Bjerringhøj synes disse mindre genstande at repræsentere personligt arvegods videregivet inden for en slægt snarere end at være bærere af fælles, kulturelt minde for en større gruppe. Også ældre våben kunne blive lagt i grave. Dette ses eksempelvis i en merovingertidsgrav fra Kirchheim i Baden-Würtemmberg, som indeholdt en spydspids fra førromersk jernalder (Mehling 1998:katalog nr. 400). Spydspidsen kan enten have været videregivet gennem mange generationer, eller den er erhvervet ved højbrud eller plyndring af en våbenofferplads. Flere episoder i de norrøne og angelsaksiske kilder indikerer, at visse genstande fik særlig høj værdi og anseelse ved at være af høj alder og ved at være modtaget som arv. Eksempelvis beskrives de værdifulde våben i Beowulf konsekvent med termer som *gammelt*, *fra forfædrene* eller *arven* (Härke 2000:393).

Kontrollen med arvegods

Årsagen til, at nogle genstande er særligt anvendelige som arvegods, kan ligge i det skel, Chris Gosden trækker mellem ”ting af kvalitet” og ”kvantificerbare ting”. Mens ”ting af kvalitet” befinder sig inden for henholdsvis lokale sæt af sociale og sakrale relationer, er ”kvantificerbare ting” genstande, der snarere har en økonomisk end en social værdi, og som

derfor kan indgå i større distributionsmønstre (Gosden 2004:37). Begge system kan eksistere inden for samme kulturelle ramme, både i dag og i forhistorien. Typisk er arvegods værdifulde genstande, "ting af kvalitet", som ikke har været tilgængelige for alle i et samfund. Dermed rummer arvegods et potentiale for at skabe og gennem tid fastholde sociale skel (Lillios 1999:238). Etnografiske studier af arvede genstande viser, at de typisk enten er produceret af eksotisk råmateriale, som kan kobles med forfædre tid eller sted, eller er genstande, der har været anvendt i rituelle handlinger (Lillios 1999:240). Arvegods anvendes primært til at fastholde en forbindelse til en kollektiv fortid, snarere end at være en direkte kobling mellem et individ i samtid og fortid (Lillios 1999:243). Her giver de norrøne kilder et ganske andet billede. Som vi så i kapitel 3.4 optræder enkelte genstande, særligt våben og ringe, som arvegods fra specifikke forfædre til specifikke arvinger, og disse genstandes biografi præger også ejernes liv.

Kulturelt minde i et rumligt perspektiv

Genstande overskrider generationer, og de er dermed mere varige og kan have længere livsforløb end mennesker, på lige fod med fysiske strukturer som bygninger eller gravmonumenter. Netop genstandenes evne til at overskride tiden, til at bevares over generationer, giver dem muligheden for at fungere som bærere at kulturelt minde.

Implementeringen af kulturelle minde fra genstand til menneske sker som en kropslig perception (Jones 2007a:23). En genstand kan vække og fastholde minde i samspillet med et menneske, der er kulturelt forankret i samme tankegods, som genstanden tidligere blev anvendt i. Genstande kan altså spille en vigtig rolle i dannelse og fastholdelse af kulturelt minde. Det er samtidig vigtigt at fokusere på, *hvor* aktiveringen af kulturelt minde foregår rumligt set. I analysen af struktureringen af Mammen (kapitel 4.4) fremgik det, at kedlen i Bjerringhøj endte som gravgods efter at være blevet bevaret over mange generationer. Dermed skete der en aktivering af mindet for de, der deltog i gravritualerne, samtidig med at den blev taget ud af cirkulation. En sådan genstand kan have været uafhændelige, knyttet til afdøde enkeltpersoner på en måde, der forhindrede videregivelse i arv. Ved at lægge den i graven, blev den taget ud af hverdagslivet, samtidig med at det kulturelle minde knyttet til denne genstand blev koblet op til graven. Dele af det tankegods, der knyttede sig til en sådan genstand, kan dermed være blevet indlejret i selve gravmonumentet.

Kulturelt minde kunne aktiveres gennem flere midler og på flere niveauer. Dels kunne en enkelt genstand anvendes som et middel til at bevare en social gruppes minde, men også

anvendelsen af enkeltmonumenter kunne danne forbindelse til den fjerne fortid og således skabe forbindelse til både mytisk og genealogisk historie. Et element, der ikke i tilstrækkelig grad er blevet inddraget i studiet af kulturelt minde, er organiseringen af landskabet. Gennem placeringen af bebyggelse, gravplads, deponeringssteder og rejsningen af runesten – gennem det indbyrdes rumlige forhold mellem disse elementer – kunne mennesker skabe forbindelser til fortiden og derved legitimere deres forankring i stedet. Sådanne forhold mellem levende og afdøde kan studeres gennem analyser af de rumlige relationer mellem bebyggelse, grave og deponeringer. For at indfange dette, må struktureringen af rummet belyses på *small-scale* niveau. Materialet fra Fjälkinge landsby og Gl. Lejre vil her tjene som eksempler.

8.2 Fjälkinges rumlige organisering

Fjälkinge ligger på Kristianstadssletten i Nordøstskåne mellem Hammarsjön, Råbelöv Sjö, Oppmanna Sjö og Ivö Sjö (se kap. 3). Udgangspunktet for vikingetidens Fjälkinges rumlige organisering var både det fysiske landskab og de rammer, der var givet på forhånd i form af den allerede etablerede bebyggelse fra jernalderen. Materialet fra Fjälkinge kan bruges til at analysere, hvordan dette i vikingetiden konkret og praktisk blev benyttet som udgangspunkt for at formgive rummet. Denne proces udgik samtidig fra de forestillinger om rumlige relationer, som mennesker i vikingetidens Nordøstskåne disponerede. Landsbyen ligger øst for Hammarsjön og syd for den markante Fjälkinge Backe. I den sydlige del af den nuværende Fjälkinge landsby har der tidligere ligget et vådområde, som delte landsbyen i en nordvestlig og en sydøstlig del.

Figur 29. Kort over Fjälkinge med bebyggelse (langhusene) og gravpladser (grønne områder), baseret på Skånska rekognosceringskartan. De lyseblå områder er vådbundskontekst, og de grå streger angiver de vejforløb, der var angivet på Skånska rekognosceringskartan. Illustration af Hege Vatnaland

I den østlige del af den nuværende landsby vidner to grupper af skeletgrave med tilsammen 131 individer om, at der her lå en større gravplads fra vikingetiden[115]. Yderligere seks grave er fundet ca. 300 m nordøst for denne gravplads[116]. Ud over skeletterne er en jernkniv eneste gravfund. Da gravskikken har ligheder med gravene på den store gravplads tolkes de som spor efter en gravplads fra vikingetid (Svanberg 2003a:306). Gravene på den store gravplads indeholdt mænd i alderen 25-40 år, kvinder over den fertile alder og 75 barnegrave – et usædvanligt højt antal – primært bestående af børn under fire år (Svanberg 2003a:katalog nr. 255). Dette mønster genfindes på den lille gravplads, hvor to af de seks er barnegrave (Helgesson 1992:42-43). Den store gravplads og den mindre gravplads har næppe oprindeligt udgjort én plads. De to områder befinder sig som nævnt ca. 300 meter fra hinanden, delt af et lille område med fugtig eng (Helgesson 1997:123). De ligger på hver sin side af den øst – vest gående landevej, som optræder på ældre kort over området, eksempelvis "Landsvägarna genom Skåne" fra 1731 (Svenska Lantmäteriet, se også figur 29). Denne landevej forbinder vigtige bebyggelser i området, og den kan have haft ældre forgængere. Hvis landevejen løb samme sted allerede i vikingetiden, har det dermed ikke været muligt at passere Fjälkinge uden samtidig at passere gravene.

115 Katalog nr. 125-150, 152-153, 155-178,181, 183, 188-189, 200-228, 240-246, 249-263, 265, 267, 271-274, 276-277, 284-285, 288-290, 293, 295, 299-301
116 Katalog nr. 154, 179, 180, 182, 184, 186

På den store gravplads kunne 38 af gravene med sikkerhed dateres til vikingetiden. De fleste af gravene fra Fjälkinge formodes at være fra 900-tallet, men enkelte kan være ældre. Nær ved halvdelen af de gravlagte lå begravet med hovedet i nordlig retning, mens ca. 40 % lå begravet med hovedet mod vest. Bertil Helgesson og Caroline Arcini har tolket dette som et udtryk for et skift fra hedensk til kristen gravskik. De baserer dette på, at lignende grave på en anden gravplads, Såntorp Snickaregården i Västergötland, tolkes som kristne (Helgesson og Arcini 1997). Disse grave fra 950 – 1050 lå ligeledes øst – vest og indeholdt adskillige gravgaver (Theliander 2005:334). Der er dog klare forskelle på de to gravpladser. Såntorp Snickaregården blev først etableres omkring 950. Dette er af udgraverne tolkes som et udtryk for, at en ældre, hedensk gravplads blev forladt. Gravpladsen på Fjälkinge indeholdt derimod også grave fra 800-tallet. Da gravene fra Fjälkinge med hovedet orienteret mod henholdsvis nord og vest ikke udviste nogen horisontal stratigrafi, er de vestvendte grave næppe et sent og dermed kristent træk. Der kunne heller ikke konstateres nogen forskelle i gravgodset i de nord- og vestvendte grave. Samlet set er det derfor tvivlsomt, om de vestvendte grave skulle være kristne (Svanberg 2003a:105).

En af gravene fra 900-tallet eller tiden derefter indeholdt to skeletter, det ene anbragt direkte oven på det andet (Svanberg 2003a:katalog nr. 254:3). Det øverste af disse skeletter manglede fod- og underbensknogler, og kraniet var adskilt fra kroppen og anbragt ved bækkenet. Adskillige af knoglerne fra dette skelet havde også spor efter brænding. Det kan derfor dreje sig om et individ, der blev ofret i forbindelse med begravelsesritualet (Svanberg 2003a:107). Grave med kraniet anbragt ved bækkenet kendes også fra Tissø på Sjælland (Jørgensen 2002:221). Skeletgrave, der indeholdt brændte ben fra et andet individ, forekommer relativt ofte i vikingetidsgrave fra Sydvestskåne og Sjælland (Svanberg 1999:97-100, 2003a:87-88). Graven med de to skeletter understreger dermed, at Fjälkinge i 900-tallet stadig trak på hedenske elementer i gravskikken. Da graven var øst – vest orienteret, kan den anvendes som yderligere et argument for, at der ikke var tale om tidlige kristengrave på denne gravplads. Flertallet af de nordligt orienterede grave lå ikke stik nord, men nogle få grader mod NNØ. Orienteringspunktet for disse grave kan være Fjälkinge Backe, som ligger netop NNØ for gravpladsen (Svanberg 2003a:105).

Bebyggelsen i Fjälkinge

I Fjälkinge er der fundet stolpehuller fra et usædvanligt stort langhus fra 400 – 500-tallet, som minimum målte 7,4 x 59 m, og som tolkes som hovedbygningen i en storgård (Helgesson 1997:120-121). Der var således tale om en regulær hal. Her blev den store gravplads fra vikingetiden senere lagt. Ligesom på Borre i Vestfold blev de afdøde i vikingetiden på denne måde stedt til hvile på det sted, hvor de ikke så fjerne forfædre havde boet. Dette kunne således være en måde at forbinde de afdøde slægtninge til disse forfædre, og dermed kreere en genealogisk historie, der forankrede menneskene i vikingetiden til stedet. Mod øst var området afgrænset af et vådområde og mod nord kan området som nævnt muligvis have været afgrænset af landevejen (Skånska rekognosceringskartan 1986 [1812-1820]).

Ca. 200 m syd og sydvest for den store gravplads blev en bebyggelse etableret i yngre germansk jernalder (Helgesson 1997:123). Der er ingen naturlig, skarp afgræsning i form af en å eller lignende mellem gravpladsen og denne bebyggelse, men gravpladsen ligger en anelse højere i landskabet end bebyggelsen. Ved udgravninger er et område på mere end 600 m2 afdækket[117]. Flere grubehuse og langhuse med dateringer fra yngre germansk jernalder til tidlig middelalder er kommet for dagen. Fundmaterialet indikerer, at der er tale om en standardbebyggelse med spor primært fra vikingetiden. Blandt de yngste fund fra matriklen med denne bebyggelse er et depot bestående af en sølvarmring og 363 tyske, 200 danske og 72 engelske mønter. Depotet er dateret til t.p.q. 1068[118]. Størstedelen af møntdepoterne fra vikingetid og tidlig middelalder er fundet i bebyggelseskontekst. På Gotland har en stor del været nedlagt i selve beboelseshuset. I resten af Sydskandinavien synes depoterne oftest at stamme enten fra området uden for huset eller fra grubehuse og andre mindre bygninger (Heijne 2004:59)[119]. Depotet fra Fjälkinge falder inden for dette mønster. Det ser ikke ud til at være nedlagt inden for en bygning, men inden for et bebygget område.

I 1000-tallet vokser en ny bebyggelse frem ca. 400 meter sydøst for den gamle[120]. De to områder var i vikingetiden adskilt af vådområdet. Senest i 1100-tallet etableres en kirke ved denne bebyggelse. Kirken får et bredt vesttårn, et træk som traditionelt er blevet set som indikation på, at kirken blev opført af en stormand. Fjälkinge bliver tingssted i Villands

[117] Katalog nr. 17 og 19
[118] Katalog nr. 65-68
[119] Her må Heijne dog referere til de tørbundsfundne depoter, eftersom knap 50% af de danske ædelmetaldepoter fra vikingetid er fundet på vådbund (Hedeager 1999).
[120] Katalog nr. 18

Herred. I den sene middelalder lå tinghuset på Stenhuggerbakken, som ligger nordøst for Lilles Backe/ Galgebacke på Skånska Rekognosceringskartan (Helgesson 1997:123-125). Denne bakke ligget øst for og nær ved den store Fjälkinge Backe ved landevejen fra Fjälkinge til Kiaby, som udgør sydsiden af Oppmanna Sjö. Fjälkinge Backe er meget markant i landskabet, og det er ikke utænkeligt, at den udgør det oprindelige tingsted ved Fjälkinge.

Helgessons tolkning af Fjälkinge som en centralplads med lang kontinuitet er baseret på forekomsten af hallen fra germansk jernalder, den store gravplads fra vikingetid i Fjälkinge, kirkens brede vesttårn fra 1100-tallet og kendskabet til en ældre tingplads i byen (Helgesson 1997:119-127). Der er en efterhånden veletableret tradition for at tolke alle *velundersøgte* pladser fra yngre jernalder som centralpladser (Sindbæk 2005:74-92, 2007). Efter min vurdering kan Fjälkinge ikke opfattes som en centralplads i vikingetiden. Fjälkinge har ikke spor efter hverken fjernhandel eller håndværksproduktion i en sådan skala, at den kan have fungeret som handels- eller produktionsplads for et regionalt marked. Bebyggelsessporene fra vikingetid adskiller sig ikke fra andre, samtidige standardbebyggelser. Heller ikke gravgavernes sammensætning peger i retning af, at der var tale om en plads, der trak handel til området. Derimod er hallen fra ældre germansk jernalder en af de største bygninger i Skånes forhistorie, og den indikerer, at Fjälkinge kan have spillet en særlig rolle i 400 – 500-tallet. Dette indebærer imidlertid ikke, at pladsen bevarede denne fremtrædende rolle ind i vikingetiden. Derimod hersker dog ingen tvivl om, at Fjälkinge er en usædvanlig plads i flere henseender. Dels er det særdeles høje antal barnegrave et ualmindeligt træk, og dels rummede vådområdet mellem den gamle og den nye bebyggelse fra vikingetiden et materiale med få samtidige paralleller.

Vådområdet mellem bebyggelserne

Vådområdet blev drænet i 1800- og 1900-tallet. Området blev udgravet i 2004, hvor der fremkom ikke mindre end 41 kg dyreben. Dette benmateriale lå primært i to lag, lag 103 og lag 107. Lag 103 blev ud fra det arkæologiske materiale dateret til mellemneolitikum, mens dyreknoglerne blev C14-dateret til 900 – 1400 e. Kr. (Balić og Wickberg 2004:17-18). Store mængder knogler fra heste, kvæg, svin, får/ged og enkelte ben fra hund, kat og gås var blevet lagt ud i vådområdet. Benene fra ko, svin og får/ged var marvspaltede og havde skæremærker, og der var kraftig hundegnavning på enkelte. Knoglerne fra mindst 6 køer/kalve, 15 svin, heraf 5 galte, 7 får, og enkelte knogler fra en gås tolkes som rester fra slagte- og madaffald fra bebyggelsen (Cardell 2004:20-21). Der forekom også enkelte ben af hund og kat. Disse ben

var intakte og syntes dermed ikke at være madaffald (Cardell 2004:20-21). Det betyder, at køer, svin, får/ged og gås formodentlig er slagtet med det formål at blive spist, og at benmaterialet efterfølgende har ligget eksponeret for hunde, eksempelvis i bebyggelsen (Cardell 2004:21). Hesteknoglerne gav derimod et andet udtryk. Analysen tyder på, at flere af hestekroppene var hele ved nedlæggelsen. Hestenes kranie, hove og underben var dog kraftigt underrepræsenteret. De fleste af hestene, heraf en hingst, var over 3 1/2 år (Cardell 2004:21). Osteologen Annica Cardell vurderer, at deponeringen af hestekroppe kan tolkes på to forskellige måder (Cardell 2004:21-22):

- Enten er der tale om afhudede kroppe, hvor skindet har været anvendt til at producere læder, og hvor mellemfodsknogler var råemner til kamme.
- Eller også har hestene indgået som en del af kosten.

Derimod anser Cardell det for usandsynligt, at der kan være tale om offer, idet hun påpeger, at offer af hele dyr i vådbund ikke er almindeligt efter 500 – 600-tallet (Cardell 2004:21-22). Cardells vurdering er dog problematisk. Der var tale om hele kroppe og ubrudte knogler, hvilket på ingen måde er typisk for slagteaffald. Det er temmelig usandsynligt, at hestene skulle have indgået som en almindelig del af kosten. De tidlige kristenretslige tekster forbyder eksplicit indtagelsen af hestekød (Steinsland 1995a:19), men også i førkristne kontekster er hesteben meget sjældne i slagteaffald fra bopladser (Mansrud 2004:98). Dette efterlader os med to mulige tolkninger:

- De afhudede hestekroppe kan, som Cardell peger på, repræsentere håndværksproduktion i middelalderen, hvor indtagelse af hestekød stred mod religionen, hvorfor kroppene ikke kunne anvendes.
- Hvis hestebenene stammer fra tiden før kristendommens etablering, kan de relateres til blót.

Flere træk ved materialet støtter den sidste tolkning. For det første var kranier og ben fra hestene underrepræsenteret. Dette må ses i lyset af, at dyreofringer fra jernalder primært består af dyrenes kranier og ben (Jennbert 2004:193). I disse tilfælde indikerer overrepræsentationen af kranier og led, at de mere kødrige dele af dyret har indgået i måltider (Mansrud 2004a:88-89,94, 2004b:33). At hesteknogler er påfaldende sjældne i bopladsaffald antyder, at indtagelse af hestekød var forbeholdt særlige lejligheder (Mansrud 2004:98). Ved at betone kranie og ben i rituelle sammenhæng ses et tydeligt sammenfald med dyrefremstillinger i ikonografi, hvor netop dyrenes hoved og fødder er fremtrædende elementer i den yngre jernalders dyrestil. Disse dele af kroppen markeres, som det, der kan

skilles ud fra de sammenslyngede dyr, hvor den mellemliggende krop ofte blot er udtrykt som et bånd (Domeij Lundborg 2006; Domeij 2006). Også i Beowulf fremhæves bestemte kropsdele, når udyret nævnes. Eksempelvis nævnes i særlig grad dragens hoved, men også dens hjerte og tænder (Domeij 2004, 2006). Det kan virke, som om et dyr i jernalderen var repræsenteret ved hoved og fødder både i fremstillingen af dyr i billede, tekst og ved dyreofringer (Domeij 2004; Domeij Lundborg 2006). Selvom selve indtagelsen af hestekød tilsyneladende udgjorde et centralt element i den rituelle slagtning af heste, kan også selve adskillelsen af kranie og ben fra den øvrige del af kroppen med tiden være blevet et centralt element i den rituelle handling. Selvom hestekroppene i Fjälkinge ikke syntes at udgøre måltidsrester, kan selve slagtningen af dyrene og adskillelsen af kranier, ben og skind have indgået i den rituelle praksis.

Flere skriftlige kilder giver klare indikationer på, at hesten spillede en særlig rolle i hedensk kultudøvelse. I Håkon den Godes saga beskrives et blót i Lade, hvor blodet fra får, geder og hest blev stænket på mennesker og brugt til at farve hovets vægge røde (14). Kongen forsøger i sagaen at undgå det hedenske blót, da bønderne vil presse ham til at spise af offermåltidet af hestekød (17). Også Adam af Bremens beskrivelser af ofringer ved templet i Uppsala og Thietmar af Merseburg fortælling om blotet i Lejre viser til ofringer af heste og hunde (Adam Bremensis 2000 [1075-1076]; Thietmar af Merseburg 2007 [1013-1018]). I Borgartings ældre kristenret forbydes det at spise hund, kat og hest, mens der i Gulathingsloven kun optræder forbudet mod at spise hestekød (Rindal 2004a:121-122). Endelig har den blekingske runesten Stentoftestenen fra den tidlige vikingetid været mål for en række tolkninger, herunder Lillemor Santessons overbevisende tolkning af dele af teksten som beskrivelse af ofringen af ni bukke og ni hingste (Santesson 1989:227f).

Arkæologisk materiale fra flere steder i Skandinavien viser, at ofringer af heste ikke blot blev beskrevet i sagn og i eftertidens forbud, men også fandt sted i det levede liv. Fund af hesteknogler, hvor kranie og led er kraftigt overrepræsenteret, er dokumenteret i en række vådbundskontekster, hvor de tolkes som spor efter offermåltider. Mens de vådbundsfundne hesteben fra Fjälkinge var fra den sene vikingetid, er de fleste af denne type fund fra romersk – yngre germansk jernalder, såsom i Valmose på Sjælland, Dalshøj på Bornholm og Skedemosse på Öland (Ferdinand og Ferdinand 1962; Hagberg 1967; Oma 2000:51, 2004). Enkelte vådbundsfund med hesteknogler har dog dateringer, der strækker sig helt op til tidlig middelalder, såsom et benmateriale med store mængder hesteknogler fra et vandhul ved

Eketorp på Öland, dateret til 400-tallet – 1000-tallet (Herschend 1997:61-62; Oma 2000:51). Samlet set tolkes materialet som spor efter ofringer og kollektive offermåltider. På et af hestekranierne var der spor efter halshugning med et skarpt og tungt instrument, formodentlig en økse (Backe et al. 1993:336-338), altså samme slagtemetode som for hestene fra Skerne (se kap. 7.3). En sådan slagtemetode, hvor dyret slås ned med et hårdt slag mellem øjnene, hvorefter hovedet hugges af halsen, er ligeledes dokumenteret ved vikingetidsbebyggelsen på Hofstaðir, Island. Her er benmaterialet fra 23 køer, primært tyre, slagtet efter denne metode fundet omkring ydervæggene af en halbygning. Dyrene stammer fra den sene vikingetid, og den valgte slagtemetode er tolket som tegn på, at der er tale dyreofre (Lucas og McGovern 2007). Både i England, på Island og Øland er heste eller køer i vikingetiden blevet slået for panden i kontekster, der tolkes som spor efter offermåltider. Denne form for rituel slagtning kan være foregået med et øksehug (Dobat 2006).

Som det vil fremgå af kapitel 8.4, forekommer der flere eksempler tørbundsdeponeringer af hesteben fra yngre jernalder og vikingetid. Derimod er det usædvanligt, at et benmateriale fra denne periode er nedlagt i vådbund. Knogler fra ofrede dyr nedlagt i vådbund er primært kendt fra ældre jernalder, mens ofrede heste fra yngre jernalder findes i grave og under bygninger (Mansrud 2004:98). Vådbunden synes imidlertid at spille en særlig rolle i området omkring Kristianstad. De mange nedlæggelser af våben, ædelmetal og værktøj i de store søer Oppmanna Sjö, Hammarsjön, Råbelöv Sjö og Ivö Sjö kan ses som tegn på, at man i dette lokalområde anså vådbunden som særlig velegnet til at kommunikere med det hinsides, og som et velegnet sted at anbringe ting, der ikke længere kunne være i hverdagslivet (se kapitel 3). Netop i Nordøstskåne blev vådområderne brugt til fælles handlinger, der kunne skabe et kollektivt minde. Et fund fra det sydlige Skåne kan dog ses som indikation på, at hesteofring forekom i vådbund også i vikingetid. Øst for Tomelilla i det sydlige Skåne løber Ullstorpån, i dag kaldet Örupsån. Ved oprensning af denne å blev der fundet et hestekranie, som havde en senneolitisk dolk stukket ind i panden. Da brudfladerne i kraniet havde gennemgået de samme forandringer som dolken, kunne der ikke være tale om et nyt brud (Andersson 1901:79-85). Kraniet og dolken tolkedes i første omgang som spor efter en slagtning i yngre stenalder. Denne tolkning ændredes imidlertid, da hestekraniet blev C14-dateret til 1060 AD +/- 70 år (Liljegren og Lagerås 1993:40; Oma 2000:51). Den senneolitiske dolk må dermed have været anvendt til at slagte hesten i sen vikingetid eller tidlig middelalder. Den usædvanlige slagteform kombineret med fundet af kraniet i vådbund indikerer, at der er spor efter en rituel slagtning af hesten. Dolken er blevet hugget ind i hestehovedet med stor kraft. Da fundet blev

gjort, sad dolken 4,7 cm inde i benet, den sad urokkeligt fast (Andersson 1901:79-81). Hestekraniet fra Ullstorpån blev fundet i åen[121] ved skellet mellem Kvärrestad og Ullstorp sogn. Fundet er spektakulært på flere måder. For det første kan det tolkes som spor efter en hesteofring i slutningen af vikingetiden. Samtidig rejser det spørgsmålet om, hvordan dolken er kommet til veje. Senneolitiske dolke lå primært i hellekister, jættestuer eller i flintdepoter. En af måderne at skaffe en sådan dolk i vikingetiden kunne være højbrud – et tilbagevendende fænomen i norrøne myter og sagn (Davidson 1962:171-173; Brendalsmo og Røthe 1992). Højbrud som motiv vil blive belyst i kapitel 8.5. Hvis dolken blev erhvervet ved højbrud, kunne ofringen af hesten fungere som en handling, der koblede offerdyret til forfædrene. At deponeringen fandt sted ved den tidligmiddelalderlige sognegrænse gør ikke fundet mindre spektakulært. I vikingetid finder deponeringer af både ædelmetal og våben i flere tilfælde sted ved topografiske grænser, der ofte er samstemmende med administrative grænser (Zachrisson 1998:114; Hedeager 1999:246; Lund 2005:124).

Vådområdet i Fjälkinge, hvor dyrebenene blev fundet, adskiller den gamle og den nye vikingetidsbebyggelse. Ved den gamle bebyggelse lå den store gravplads som nævnt placeret der, hvor halbygning havde ligget i germansk jernalder. Denne brug af rummet bandt beboerne i den gamle vikingetidsbebyggelse sammen med fortiden. De boede sammen med forfædrene, udtrykt både ved de nære slægtninge på gravpladsen og den mere fjerne fortid med den gamle hal. Den nye bebyggelse udgjorde et brud med denne plads, da den blev lagt på den anden side af vådområdet, og her blev siden hen også anlagt kirke. Vådområdet mellem de to bebyggelser markerede dermed fysisk grænsen mellem det gamle og det nye samfund. Stedets liminale rolle kan have haft en betydning for, at dyreben blev deponeret her, hvad enten der var tale om affald eller offer.

Struktureringen af vikingetidens Fjälkinge

Fundene fra Fjälkinge kan anvendes til at analysere den måde, rummet blev struktureret og forandret i løbet af vikingetiden og den tidlige middelalder. Denne strukturering danner naturligvis ikke et fast mønster, som kan overføres direkte til andre pladser fra samme tid. Struktureringen af rummet i Fjälkinge er derimod udtryk for en konkret håndtering af kulturelle rammer i samspil med et naturlandskab og med den måde, rummet hidtil er blevet anvendt.

[121] Ifølge et kort fra 1901 omtrent ud for den mark, der hedder Kyrkokroken

Det omtalte sølvdepot, der var nedlagt ved den ældre, nordvestlige bebyggelse, var blandt de yngste fund fra denne bebyggelse. Denne nedlæggelseshandling kan have været et depot, der afsluttede brugen af området til bebyggelse. Sådanne deponeringsformer er en handlemåde, som er dokumenteret fra en lang række forhistoriske kontekster. Disse afsluttende depoter kan fungere som et middel til formelt at afslutte eller omforme relationen mellem bygningen, dets afdøde beboere og resten af slægtsgruppen (Brück 2007:299). Nedlæggelsen af sølvdepotet i Fjälkinge kan i den fortolkningsramme have tjent til at forsegle og afslutte brugen af området.

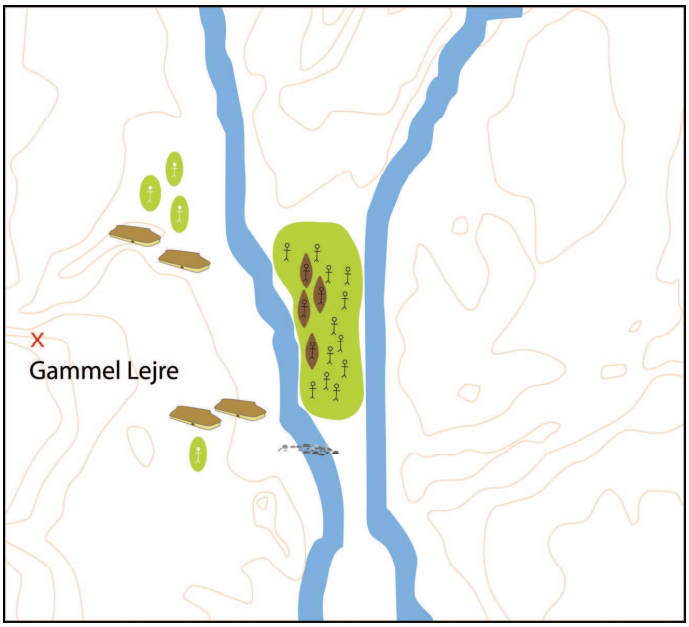
De to gravpladser ligger som nævnt på hver sin side af den store landevej. Hvis landevejen gennem Fjälkinge havde samme forløb i vikingetiden, hvilket ikke er utænkeligt, var det ikke muligt at passere Fjälkinge uden samtidig at passere gravene. Gravpladser langs en landevej er kendt fra både bronzealder, jernalder og vikingetid, som eksempelvis Bjerringhøj. Også nye undersøgelser af Kaupang i Norge har vist, at den ene af gravpladserne ligger langs en vej, der løber fra handelspladsen til Huseby. Bebyggelsen fra Huseby er tolket som en stormands hal. Gravene langs vejen tolkes som gravstederne for den lokale elite knyttet til hallen (Skre 2007). I flere norrøne kilder fremgår det, at det at ”sidde i høj” har sat mennesker og andre væsener i kontakt med de døde (se endvidere 7.5). Gravpladser opfattes i de fleste kulturer som potentielt farlige steder, ikke mindst for udefrakommende, og ikke mindst om natten. Ved at placere gravpladser ved en landevej fik man kontrol med dem, der passerede forbi. En tilsvarende placering af gravpladser langs indfaldsvejene ses på Kaupang. Ved at placere en gravplads på vejen ind til denne handelsplads eller på vej forbi en bebyggelse som Fjälkinge, markeres de sociale grupper eller slægter, der havde tilhørighed til pladsen. Som det vil blive beskrevet i kapitel 8.5, fremstilles enkelte grave i de norrøne kilder som beboet af højboere, der skabte social uro og udgjorde en fare for omgivelserne. Hvis det blev anset som farligt at passere en gravplads, kunne placeringen af gravpladsen langs vejen samtidig fungere som en regulering eller kontrol med området.

I Fjälkinge lå den store gravplads fra vikingetiden på det højdedrag, hvor den store halbygning fra 500-tallet havde ligget. På denne måde blev der skabt en forbindelse mellem de nyligt afdøde og de fjernere forfædre. I den sene vikingetid flyttede bebyggelsen til området syd for gravpladsen. Bebyggelsen blev herved adskilt fra de afdøde og fra den ældre bebyggelse gennem vådområdet. Således skabtes distinktioner mellem de levende på den ene side, og de døde på den anden side af vandet. Samtidig levede menneskene i begge faser af vikingetidsbebyggelse nær sine afdøde slægtninge. Ved det liminale punkt i dette rum,

vådområdet mellem de to enheder, er der i mange tilfælde blevet foretaget rituelle nedlæggelser i vikingetiden (Lund 2005, se også kap. 4). Hvis hestebenene fra Fjälkinge er udtryk for sådanne nedlæggelser, kan de netop have markeret dette vådområdes liminale rolle som adskillelsen og forbindelsen til fortiden. Forandringerne i den sene vikingetid gjorde, at rummet måtte anvendes på en ny måde. Flytningen af bebyggelsen kan relatere til de sociale ændringer i denne tid, hvor etableringen af kristendommen indebar en ny relation mellem de levende og forfædrene. For at adskille sig fra forfædrene, måtte et nyt sted tages i brug.

8.3 Gl. Lejres rumlige organisering

Den rumlige organisering af vikingetidens Fjälkinge har en række lighedstræk med den måde Gl. Lejre på Sjælland struktureres gennem yngre jernalder og vikingetid. Vest for Lejre Å ligger landsbyen Gl. Lejre i dag, og her er der også dokumenteret bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid med dateringer fra 500-tallet til begyndelsen af 1000-tallet (Christensen 1991b). Den ældste del af bebyggelsen fra 500-tallet lå nordligt i området, kun få m syd for bronzealdergravhøjen Møllebjerget (Jensen 2004:173; Christensen 2007:116-120). Ligesom i Fjälkinge lå også her en prominent bygning fra denne tid, et hus hele 7 x 45 m (Christensen 2007:117). En stendynge blev afdækket ved udgravninger i den nordlige del af dette område. Flere gruber var gravet omkring stendyngen og fyldt med dyreben. I det samme område af pladsen blev også fundet et tykt kulturlag fyldt med dyreben, keramik, skår fra drikkeglas, glasperler, forgyldte beslag og redskaber (Christensen 2007:118).

Figur 30. Kort over Gl. Lejre med både Lejre og Lavringe Å indtegnet. Langhusene markerer bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid. De grønne ovaler med hvide menneskefigurer markerer gravhøje fra sten- og bronzealder. Det grønne område med sorte menneskefigurer markerer vikingetidens gravplads. De brune spidsovale figurer repræsenterer skibssætninger. De grå ovaler markerer steder, hvor der på højkantskortet fra 1883-90 var angivet et vadested. Det røde kryds viser det omtrentlige området, hvor Lejreskatten blev fundet. Illustration af Hege Vatnaland

Vikingetidsbebyggelse er dokumenteret knap 500 meter syd for dette sted. Den mest iøjnefaldende af vikingetidens bygninger var hus IV, der tolkes som en hal. Bygningen har været 48,5 m lang, 8 m bred ved gavlene og 11,5 m bred midt i bygningen, arealet har således været næsten 500 m2. Baseret på stolpernes dimensioner vurderes bygningen til at have været mindst 10 meter høj (Christensen 1991a:38, 43). Hallen er blevet ombygget flere gange og har stået i omkring 300 år (Christensen 1991b:174). Parallelt med hallen er der spor efter endnu en usædvanligt stor bygning, anvendt til beboelse. Blandt fundene fra dette hus var sværdfragmenter, hvilket bidrog til, at bygningen er blevet tolket som hirdens hus. Mod syd lå endnu et langhus i denne tid, tolket som en magasinbygning (Jensen 2004:175). I den sydøstlige del af bebyggelsesområdet er fremkommet mindst fire bygninger fra vikingetid, alle med dimensioner omkring 6-7 x 42 m. De er blevet løbende repareret og genopbygget på stedet (Christensen 2007:109). Spor efter støbeproduktion fra hele vikingetiden er fremkommet inden for bebyggelsesområdet (Christensen 1991b:181). I tilknytning til hallerne lå fire mindre huse. Disse kan i lighed med en tilsvarende bygning i Tissø have været kultbygninger af den type, som er dokumenteret i Borg i Östergötland (Jørgensen et al.

2003:59, se endvidere Nielsen 1997). En palisade var rejst i den nordlige del af bebyggelsen, og hele bebyggelsen var afgrænset og omkranset af en række skelgrøfter (Christensen 2007:113).

Ved udgravninger af bebyggelsen vest for Lejre Å fremkom også her en stendynge, bestående af små, brændte sten blandet med sod, aske og kul. Den var 20 m bred, op til 1,5 m høj og mindst 40 m lang. Stendyngen var opbygget lagvis og termoluminescensdateringerne bekræfter, at stendyngen var opbygget over lang tid, fra yngre germansk jernalder og gennem vikingetiden. Ved udgravningen blev det vurderet, at stenene stammer fra en og samme type aktivitet. Der var dog ingen fund blandt stenene, der kunne bidrage til at belyse stenenes funktion (Christensen 1991b:179). Stendyngen lå på skråningen ned mod Lejre Å. Vest for dyngen lå den store halbygning (hus IV) fra vikingetid og øst for stendyngen var der spor efter en vikingetidssmedje tæt på å-bredden.

Deponeringer omkring Gl. Lejre

På skråningen vest for bebyggelsen udsprang tidligere en meget vandrig kilde, som løb ud i Lejre Å (Andersen 1960:20). Bakkerne 200 m vest for kilden er angivet som det omtrentlige findested for den såkaldte Lejre-skat, fundet i 1850. Depotet består af fire sølvskåle, en hvæssesten, et vægtlod, en perlehalskæde og en skiveformet sølvbarre. Mens den største sølvskål er produceret i 700-tallet på de britiske øer, er et mindre af sølvbægrene fremstillet i Skandinavien i 900-tallet. Nedlæggelsen må således være foregået i 900-tallet eller tiden derefter (Christensen 1991b:166). Der er ikke kendskab til deponerede genstande i de vådområder, der omgiver Gl. Lejre. De nærmeste vådbundsdeponerede våben, to økser og et sværd fra vikingetiden, stammer fra to nærliggende åer knap fire km længere sydpå (Lund 2003:43-45). Tre km nord for Gl. Lejre, mellem Kattinge og Gevninge, er tre sølvarmringe fra vikingetid[122] kommet for dagen i en mose. Nedlæggelserne i både tør- og vådbund i områderne omkring Lejres bebyggelse er således fåtallige, men der er tale om genstande af høj kvalitet og værdi. Også i selve vikingetidsbebyggelsen er der fundet deponerede genstande, såsom en smedetang fundet i et stolpehul (Christensen 1991a:55).

Gravene omkring Gl. Lejre

Langs vestbredden af Lejre Å er der dokumenteret en række gravhøje, hvis form og landskabsmæssige placering peger i retning af en datering til sten- og bronzealder. Heraf kan

[122] NM C2212-C2214

tre af de nu helt eller delvist sløjfede monumenter, Dronningstolen, Folehøj og Kirkehøj, have været stendysser (Andersen 1960:22). På det sted, hvor Gl. Lejre landsby ligger i dag, er der ved udgravning af bebyggelse fra vikingetid også fremkommet spor af en bronzealderhøj (Andersen 1993:8). På Ole Worms prospekt af Lejre fra 1643 er to naturlige grusbakker, Hestebjerg og Frishøj, fremstillet, så de giver indtryk af, at de i hvert fald i Worms samtid har været opfattet som gravhøje (Andersen 1960:22). Det kan ikke udelukkes, at mennesker også i vikingetiden har opfattet disse to bakker som monumenter anlagt i fortiden. Navnet på stendyssen Hildetandshøj knytter den til begivenheder, der beskrives i Saxo Grammaticus' Gesta Danorum. Som Harald Andersen påpeger, kan det ikke udelukkes, at graven allerede har båret dette navn i Saxos samtid (Andersen 1960:22). På samme måde bærer flere af de ældre høje navne, der kobler dem til karakterer, som optræder i en række skriftlige kilder, hvor de knyttes til Lejres sene jernalder og vikingetid. Vest for bebyggelsesområdet skråner terrænet opover. Her ligger en række ældre gravmonumenter, dateret til både sten- og bronzealder, som på grund af den høje beliggenhed har været godt synlige fra vikingetidsbebyggelsen. Bebyggelsen fra yngre germansk jernalder og vikingetid har således været omgivet af ældre, synlige gravmonumenter.

Mens de ældre gravmonumenter har ligget omkring og vest for bebyggelsen, blev gravhøjen Grydehøj anlagt ved overgangen til yngre germansk jernalder øst for bebyggelsen på næsset mellem Lejre Å og Kornerup Å. Træet fra graven er C-14 dateret til 550 +/- 100 e. Kr., og graven er således samtidig med de ældste bebyggelsesspor fra vestbredden af åen. Inden for højen var rester efter et usædvanligt stort ligbål, som havde efterladt en brandplet med en diameter på 22 m. Det brændte gravgods kunne ikke med sikkerhed rekonstrueres, men blandt fundene var smeltet bronze, guldtråde, fragmenterede jerngenstande og brændt ben fra både kvæg, fugl, hund, svin, får/ged, kronhjort og hest (Andersen 1977:22). Eftersom Grydehøj blev anlagt på næsset, kom den til at ligge nær den samtidige bebyggelse på vestbredden af åen, men adskilt fra denne af vandløbet. Placeringen har således klare ligheder med både Bjerringhøj og Fjälkinges gravplads. Fundet af et bronzesværd på samme næs indikerer, at der kan have ligget ældre grave også på næsset før etableringen af Grydehøj. Også en uudgravet høj på næsset, Hyllehøi, kan muligvis repræsentere en ældre grav.

Vikingetidens gravplads

I løbet af vikingetiden vokser en gravplads vokser frem på næsset rundt om Grydehøj (Andersen 1960; Andersen 1977, 1993). 55 grave er undersøgt, og heraf var fire – seks

brandgrave (Andersen 1993:94). På samme næs har der været rejst mindst fire skibssætninger, som er blandt de største i Skandinavien. Udgravningerne viste, at dele af gravpladsen allerede var anlagt, da skibssætningerne blev rejst. Det kan samtidig ikke udelukkes, at enkelte sten i den ene skibssætning er blevet fjernet for at anlægge en af vikingetidsgravene (Andersen 1993:91-94). Dermed må det antages, at skibssætningerne er blevet anlagt under vikingetiden.

På baggrund af gravgodsets dateringer synes gravpladsen at have været i brug fra slutningen af 800-tallet til 900-tallets midte (Andersen 1993:100). Gravene på næsset indeholdt meget varierende mængder gravgods. Mens enkelte var gravlagt med et omfattende gravgods, indeholdt andre blot en enkelt eller ingen genstande. Flere træk ved gravenes indhold giver indikationer på de forestillinger, der har knyttet sig til de afdøde. Grav 55 indeholdt to skeletter, begge mænd, hvor det ene var lagt direkte over det andet med samme orientering af kroppen. Da der kun kunne iagttages én nedgravning, må de stammer fra én samtidig begravelse. Den øverste grav var orienteret mod vest, og den afdøde har været gravlagt på maven. Den afdøde var halshugget, og hovedet var lagt ved skelettets venstre skulder. Både hænder og fødder lå tæt sammen og på fødderne var der lagt en stor sten. Der lå ikke noget gravgods ved dette skelet, mens der ved det nederste skelet blev fundet kniv, hvæssesten, remspænde og remendebeslag ved den afdøde, der lå i udstrakt rygleje med hovedet mod vest (Andersen 1993:14). Dobbeltbegravelser forekommer i yderligere tre grave. Dertil kommer yderligere tre grave, hvor brændte menneskeknogler lå i fylden(Andersen 1993:97). Den afdøde i grav 1160 var placeret i en jernbeslået trækiste med lås. Kistens østgavl var brækket op, formodentlig for at give plads til den afdødes fødder (Andersen 1993:58-59). Det er uvist, om trækisten her skal opfattes som en egentlig kiste til den døde, eller snarere som et skrin, den afdøde blev låst ind i. 12 af gravene indeholdt ben fra dyr. I grav 321 – en jordfæstegrav med skeletrester af en kvinde – fandtes en torshammer af jern, en glasperle, dele af et skrin, en tenvægt, et bøjet jernstykke, som muligvis kan stamme fra endnu en torshammer og mulige læderstumper sammensyet med metaltråd. I samme grav lå der i fylden knogler af både okse, svin, får og hest (Andersen 1993:117-118). I grav 979, en jordfæstegrav, lå skelettet af en lille hund i fodenden af graven (Andersen 1993:56).

Kategoriseringer af levende og døde i vikingetidens Lejre

De mennesker, der levede i Lejre, må have kendt til indholdet i flere af de grave, der blev anlagt i deres levetid. Det omfattende gravgods, forekomsten af dyreben, inkl. hesteknogler, den gravlagte med afhugget hoved og placeringen af en afdøde i et stort skrin giver indblik i

nogle af de gravritualer, der har knyttet sig til gravlæggelsen. Tilstedeværelsen af heste og hunde i gravmaterialet og kvindegraven med torshammer indikerer, at gravritualerne knyttede an til hedensk praksis. Beboerne i Lejre blev samtidig dagligt konfronteret med synet af gravmonumenterne – den ældre høj og skibssætningerne. Lotte Hedeager og Christian Adamsen har peget på, at gravpladserne i yngre jernalder og vikingetid ofte var placeret *på den anden side* af et vandløb, og netop Lejre er blevet fremhævet som eksempel (Hedeager 2002; Adamsen 2004). Undersøgelserne af Fjälkinge og Lejre giver mulighed for at studere dette forhold mere detaljeret.

Chris Gosden og Gary Locks skelnede som nævnt i 7.1 mellem brugen af genealogisk og mytisk historie, hvor førstnævnte beskrev den måde, slægter kunne bruge en bestemt gravplads, hvorved de fastholdt forbindelse til specifikke forfædre, og dermed også legitimerede sin ret til jorden, mens sidstnævnte beskrev den måde, monumenter fra en fjern fortid kunne tillægges nye værdier og bruges aktivt i samtiden (Gosden og Lock 1998:4-8). Et sådan skel kan bidrage til at forstå den rumlige strukturering af Lejre. Ser vi på den måde, landskabet anvendes i Lejre, er der klare ligheder til struktureringen af Fjälkinge i forholdet mellem de levende, de nyligt døde og de for længst døde. Bebyggelsen var placeret *på samme side* af vådområdet og i tæt nærhed til de langt ældre gravhøje, mens vikingetidens afdøde blev gravlagt *på den anden bred*. Der trækkes således et klart rumligt skel mellem det, der kunne kalder ”de for længst døde” og ”de nyligt døde”. På denne måde forbandt menneskene i bebyggelsen sig til et sted med en lang historie. Dette kunne bidrage til at styrke indbyggernes eller enkeltpersoners sociale position, da det gav dem mulighed for at legitimere deres rettighed til jorden gennem den historiske forankring til fjerne forfædre fra en mytisk fortid. Det påfaldende ved landskabsanvendelse i Lejre er netop den forskellige kategorisering af de to fortids-kategorier. Ved etableringen af vikingetidens gravplads omkring Grydehøj skabtes en forbindelse mellem den mere nære historie, 600-tallet. Grydehøj var på dette tidspunkt ikke ældre, end at de mennesker, der levede i Lejre i vikingetiden, kunne have en mundtlig tradition for, hvem der var gravlagt i denne høj. Ved at anlægge gravpladsen omkring højen kunne en social gruppe i vikingetiden forfægte et slægtsmæssigt bånd til stedet og den gravlagte fra Grydehøj. Etableringen af vikingetidsgravpladsen gav dermed en forankring i både stedet og slægten og fungerede samtidig som en konkret strategi til at håndtere det potentielt farlige ved kontakten med de afdøde. Sølvdepotet var derimod nedlagt længst fra gravpladsen mellem bebyggelsen og ”de for længst døde” i form af gravmonumenterne fra sten- og bronzealder. Depotet blev dermed knyttet til den del af landskabet, der var forbundet

med den mytiske fortid. Smedjen var derimod placeret på skråningen ned mod åen, tæt ved vandet i den østligste del af bebyggelsen – og således på det samme sted i landskabet, som de sydskandinaviske værktøjsdepoter optræder (se kap. 3.2).

Den bedst bevarede skibssætning på vikingetidsgravpladsen på næsset mellem åerne har været 60 – 80 m lang og ca. 10,5 m bred (Andersen 1993:91). Den har dermed været betydeligt længere, men omtrent lige så bred som hallen vest for åen. Den mindste skibssætning, formodentlig 40–50 m lang, lå parallelt med den største (Andersen 1993:91). De sidste to skibssætninger på næsset synes begge, ud fra Gebhardis skitser fra 1758, at have været 45 – 50 m lange og 10 m brede (Andersen 1993:91). Dermed har tre af skibssætningerne haft omtrent samme dimensioner som den prominente halbygning. I den forstand vil skibssætningerne have fremstået som en modpol eller en spejling af halbygningen – som parallelle rum for henholdsvis de døde og de levende. Flere af bygningerne, herunder hallen, lå ikke orienteret nøjagtigt i øst-vestlig retning, som det ellers er typisk for langhuse fra denne tid. Denne modificering skyldtes formodentlig terrænet (Christensen 2007:111). Skibssætningerne har stået omtrent nord-syd, hvorved skibene følger Kornerup Å, Lejre Å og selve næsset, de lå på. Flere grave har ligget i grupper omkring skibssætninger (jfr. Andersen 1960:24). På den måde kan skibssætningerne – i lighed med hallen – siges at have været inddelt i flere rum.

Vikingetidsbebyggelsens syv – otte bygninger var opført efter et temmelig fast mønster, forstået på den måde at ældre bygninger løbende blev erstattet af nye bygninger placeret på samme sted. I stedet for at flytte bygningerne til nye steder i landskabet lå bebyggelsen således på nøjagtigt samme sted i hele tidsrummet fra 700 – 900-tallet (Christensen 2007:111). Store dele af bebyggelsen i Lejre lå i den flade bund af en sænkning mellem to bakker – et topografisk set usædvanligt sted for yngre jernalder og vikingetidsbebyggelse (Christensen 2007:110). Placeringen var næppe udtryk for et funktionelt valg, eftersom den indebar dårlig dræning omkring bygningerne og risiko for, at jord skred ned fra de højereliggende områder. Placeringen af bygningerne tyder på, at det var vigtigere at anlægge bebyggelsen tæt på gravpladsen omkring Grydehøj og nær bebyggelsen fra yngre germansk jernalder end at bygge husene på et velegnet sted for beboelse.

Selv om både Grydehøj og vikingetidsgravpladsen er placeret på næsset, bliver dette område brugt ganske forskelligt i de to perioder. Mens det i yngre germansk jernalder er den ene,

veludstyrede grav, som anbringes synligt fra bebyggelsen, var der langt større variation i vikingetidsgravene – fra fundtomme grave til grave med meget gravgods. Dette er formodentlig udtryk for, at vikingetidens grave indeholdt mennesker fra flere forskellige, sociale grupperinger. Idet begravelseshandlinger kan bidrage til at fastholde eller forandre sociale positioner, er potentialet for sådanne sociale forhandlinger i samfundet væsensforskellige i de to perioder. Mens den ene store gravlæggelse i Grydehøj kunne styrke en slægts forankring i stedet, bidrog anvendelsen af vikingetidens gravplads til at udspille allerede eksisterende sociale forskelle mellem eksempelvis en træl og en fri mand.

Forestillinger om dødsriget

Vikingetidens gravformer er meget varierede. Også den rumlige placering af gravene viser stor variation. Der synes dermed ikke at have eksisterede meget faste ideer om, hvor de afdøde befandt sig efter døden rumligt set. Denne store variation genfindes i de norrøne kilders fremstillinger af de dødes opholdssteder. De kan befinde sig i *Hel*, *Valhall*, *Helgafjell*, *Fólkvangr* hos *Freja*, i havet hos *Ran* og i gravhøjen. I beskrivelserne af disse steder får vi kendskab til, hvor de rumligt set tænkes at have befundet sig, men noget sammenhængende system mellem disse enheder er ikke til stede (Steinsland 2005:347-350). Ifølge Grímnismál ligger *Hel* under den ene af Yggdrasills rødder (Grm 31), mens vejen til *Hel* i Snorris beskrivelse af *Gjallarbrú* går nedad og nordpå (Gylfaginning). *Valhall* ligger ifølge Grímnismál i Glaðsheimr i Asgarðr nær Yggdrasill (Grm 8-10, 18, 21-26, Simek 1993 [1983]:346-347). *Helgafjell* kendes både fra de islandske sagaer og forekommer som stednavn flere steder i Skandinavien (Steinsland 2005:349; Brink 2007b:56-57). I Eyrbyggjasaga beskrives *Helgafjell* som liggende på et relativt langt næs og af form som en gravhøj, hvilket indikerer, at *Helgafjell* kan være en videreførelse af forestillingen om, at den afdøde stadig levede inde i gravhøjen (Wellendorf 2002:25). *Frejas Fólkvangr* er ikke rumligt lokaliseret. I en norrøn mentalitet har der imidlertid ikke nødvendigvis været noget modsætningsforhold mellem, at den afdøde befandt sig i graven og i dødsriget. I Helgakviða Hundingsbana II i den ældre Edda fremgår det eksempelvis, at Helge bliver gravlagt i høj, men at han samtidig befinder sig hos Oðinn i Valhall. Det er således tydeligt, at der ikke har eksisterede dogmatiske forestillinger om, hvor et eventuelt liv efter døden fandt sted. Det arkæologiske materiale giver mulighed for at få et indblik i de måder, mennesker i vikingetiden konkret og praktisk har forholdt sig til forestillinger om forholdet mellem de levende og de døde. Selvom der i vikingetiden har eksisteret forestillinger om, at de afdøde befandt sig et andet sted – i *Hel* eller *Valhal* – har de synlige gravmonumenter på næsset mellem Kornerup og Lejre Å

samtidigt givet beboerne i Lejre en bevidsthed om, at de afdøde ligeledes befandt sig i graven. Også stenen lagt på fødderne af den halshuggede i grav 55 vidner om, at de afdøde, selvom de befandt sig i dødsriget, måtte holdes fysisk nede i graven, formodentlig fordi den døde udgjorde en potentiel fare for de levende.

Opdelingen af individuelle og gruppemæssige identificeringer af "Os" og "De Andre" indgår i selvforståelsen i alle samfund. En af disse grupper af "Andre", som findes i de fleste ikke-moderne samfund, er de afdøde (Helms 1998:3,23). Hvordan denne kategori af "De Andre" håndteres, er naturligvis ekstremt divergerende fra samfund til samfund. Forestillinger om, at de døde lever videre et andet sted, var veletableret i den norrøne forestillingsverden. Der er således tale om en tro på, at de afdøde udgør en distinkt, kosmologisk enhed, som er placeret uden for bebyggelsen og som konstituerer en egen rumlig og tidsmæssig kategori. Forestillingen om, at der eksisterer en forbindelse til og kommunikation med de afdødes verden, indgår også i dette verdensbillede (Helms 1998:23).

Flere elementer i samiske forestillinger om forholdet mellem levende og døde har parallelle træk til de billeder af forholdet, materialet fra Lejre giver. Baseret på etnografiske og historiske kilder synes dødsverdenen hos samiske grupper overordnet set at være en inverteret verden, en form for spejlbillede på de levendes verden. Dette træk genfindes hos mange sibirske folkeslag. I lighed med *Hel* synes også dødsverdenen i samisk verdensopfattelse at bestå af flere lag af underverdener, og flere forskellige typer samiske dødsriger er beskrevet i de skriftlige kilder (Schanche 2000:256-258; Hansen og Olsen 2004:119). Den samiske præst Nicolaus Lundius beskrev i 1600-tallet, at "de døde går mod vores fødder". Dette afspejler den tids samiske verdensbillede med forestilling om, at de afdøde levede i en spejlvendt verden (Ingold 1986:246; Schanche 2000:258). Hvis jordens overflade i en samisk verdensopfattelse var den horisontale spejlingslinien mellem levende og døde, kan placering af bebyggelser og gravpladser i Sydskandinavien indikerer, at der i en vikingetids verdensopfattelse var en vertikal akse mellem levende og døde, hvor vandløbene udgjorde spejlingslinien. Grundlæggende set var det samme tanke, som blev udtrykt gennem placeringen af teksten på en række sydskandinaviske runesten fra vikingetiden. I kapitel 4.5 blev indskriften på Hjermind-stenen 2 trukket frem som et eksempel på, hvordan forbogstavet i den afdødes navn blev spejlet i forbogstavet i den efterladtes navn. Som vist var indskriften på flere af stenene fra Middelsom Herred, i lighed med mange af de øvrige sydskandinaviske runesten, bygget op af to kolonner eller en kolonne opbygget i et "v" eller en bue, hvor de

levendes og de afdødes navne var placeret på hver sin side af kolonnen eller buen. Placeringen af indskriften på disse runesten giver indikationer på, at forestillinger om, at de afdødes identitet spejles i de efterladtes også indgik i en sydskandinavisk verdensopfattelse. Mens hallen kan have fungeret som samlingspunktet og hovedsæde for de levende på Lejre Ås vestbred, kunne skibssætningerne symbolsk set være samlingspunktet for de døde på østbredden.

Opdelingen mellem de levende og de nyligt afdøde var ikke det eneste skel i området omkring Gl. Lejre. Såvel vikingetidens bebyggelse som gravplads har været synlige fra højdedraget vest for bebyggelsen, hvor både kilden til Lejre Å og nedlæggelsesstedet for Lejre-skatten lå. Mens depotet fra Fjälkinge var nedlagt inden for et bebygget område, fra områdets sidste brugsfaser eller i den tid, hvor bebyggelsen forlades, synes Lejre-skatten derimod ikke at være nedlagt ved bebyggelse, men lå derimod nær Lejreområdets ene gruppe af gravmonumenter fra sten- og bronzealder og nær kilden. En sådan landskabsmæssig placering – på tørbund, men uden for bebyggelsesområdet – falder uden for det typiske nedlæggelsesmønster for vikingetidens ædelmetaldepoter.

Denne skitse af Lejres rumlige organisering viser, at forholdet mellem bebyggelse og gravplads besidder et potentiale for at give indsigt i vikingetidens forestillinger og mentaliteter. Forholdet bestod ikke at et enkelt skel mellem de levende og de afdøde, da disse ikke var en homogen gruppe, men rummede både nyligt afdøde, forfædre med slægtsmæssigt bånd og afdøde gravlagt i gravmonumenter fra en fjern fortid. Materialet giver indblik i de handlinger, der knytter sig til forskellige typer anlæg, såsom nedlæggelsen af depotet nær de ældste gravmonumenter. Også inden for bebyggelsen giver den rumlige organisering indblik i forestillingsverdenen, eksempelvis ved placeringen af smedjen tættest på vandløbet og forekomsten af den sydlige stendynge mellem hallen og smedjen. I betragtning af de indikationer på betydningslag knyttet til anlægstyper, som studiet af Lejre giver, kan det være værd at kaste et blik på de øvrige skandinaviske stendynger med særligt fokus på deres rumlige placering i landskabet.

8.4 Langå kirkegård

Den nærmeste parallel til stendyngen fra Lejre finder vi i Langå, der ligger i Middelsom Herred på den nordvestlige bred af Gudenåen, på et sted hvor åen tager et skarpt knæk mod nord. Herfra stammer flere af de runesten, der blev omtalt i kapitel 4.5. Langå kirke og

kirkegård ligger på det højeste punkt i området, og herfra var der udsigt over Langå Sø mod sydvest og Gudenåen mod både øst og mod syd. Da der på kirkegården er optaget plankestykker fra en formodet skibs- eller kammergrav[123], har kirkegården antageligt fungeret som gravplads også i den sene vikingetid. En stendynge med ben fra mindst 3 heste og 2 okser samt et randskår med svaleredeører blev ved en udgravning i 1963 afdækket på samme kirkegård blot 55 m øst for plankestykkerne. Keramikken daterer anlægget til vikingetid. Enkelte af knoglerne synes at være hundegnavede, men der er ingen hug- eller stikmærker på benene. Hestene er repræsenteret ved kranium, kæbe, skulderblad, to midtstykker, spoleben, albueben, skinneben, mellemfod. Hoppen var 4,5-5 år, mens hingsten var over 10 år. Fra en lille ko var der bevaret knogler fra underkæbe, overarm, spoleben, lårben, skinneben, mellemfod[124]. Dyreknoglerne fra stendyngen repræsenterer således primært kranie og led – netop de dele af dyret, som tolkes som spor efter dyreofringer.

At spise hestekød ved blóten kan have været opfattet som en grænseoverskridende handling, idet hesten i kosmologien forbandt menneskene til dødsriget (Oma 2004:75). Mens stendyngen i Lejre var placeret i udkanten af bebyggelsen mellem hallen og smedjen, blev stendyngen fra Langå fundet kun 55 m fra den formodede kammergrav – en gravform, der forekommer i samme tid som den keramik, der blev fundet i stendyngen. Det er dermed ikke utænkeligt, at kirkegården fungerede som gravplads i vikingetiden. Eftersom stendyngen med al sandsynlighed skal tolkes som spor efter rituel indtagelse af okse- og hestekød, bliver nærheden til den mulige samtidige gravplads særligt interessant, da den kan styrke argumentet om, at indtagelsen af hestekødet ved rituelle måltider fungerede som en overskridelse af grænsen mellem de levende og de døde. Det er usikkert, om også vikingetidens bebyggelse har været placeret på dette højdedrag. De mange runestene fra Langå indikerer imidlertid, at mennesker har levet i nærområdet i vikingetiden. Kirken, med kor og skib fra romansk tid, vidner om, at stedet var bebygget i tidlig middelalder (Trap 1925:264-265), og dette indebærer i de fleste tilfælde, at samme bytomt også var beboet i vikingetid.

Mens deponeringer af hesteben i vådbund som nævnt hovedsageligt er dateret til ældre jernalder, er rituelle nedlæggelser af hesteben på tørbund primært dateret til yngre jernalder, dokumenteret eksempelvis på Sorte Muld på Bornholm og i Vidarshov i Hedmark (Klindt-Jensen 1967:143-144; Pilø 2005:139-130). Også enkelte fund fra vikingetiden indikerer, at

[123] Katalog nr. 415
[124] Katalog nr. 395

traditionen med at nedlægge hesteben på tørbund fortsatte, såsom fundet ved vikingetidshallen i Järrestad (Andrén 2002:316). Ved Barup og Eng nær Stevns Å på Sjælland blev der fundet stenrækker med hesteknogler, begge med datering til jernalder, muligvis vikingetid[125]. Ved Borg i Östergötland er udgravet en bygning, der tolkes som et vikingetids kulthus. Her udgjorde kranier og kæber en usædvanligt stor del af de 75 kg dyreben, hvoraf en anseelig del stammede fra heste og hunde (Nielsen 1997:384). Endelig er hesteknogler fundet i grubehuse og møddinger ved bebyggelsen i Tissø, hvor et særligt stort antal også var nedlagt i en brønd, der var fyldt op i løbet af 900-tallet. I sidstnævnte udgør knogler af hest 21 % af husdyrknoglerne, og på flere skeletdele ses snitspor efter partering og afskæring af kød desuden slagmærker efter marvspaltning (Gotfredsen 2006).

Større mængder af kogesten i dynger på gårdstunet kendes fra en række norske udgravninger. Kogesten enten i dynger eller enkeltvis er dokumenteret i Hamar, Oslo, Borgundkaupangen og Bergen i middelalderkontekster, primært fra den tidlige middelalder. De er blevet betegnet som bryggestensrøser, da en sådan tradition stadig var kendt i lokalbefolkningen ved de tidligste undersøgelser i 1800-tallets midte (Skre 1988:16-17). Betegnelsen bryggestensrøser bruges også om forekomsten af tilsvarende stendynger i norske jernalderskontekster, hvor de opfattes som kogesten brugt til at opvarme væsker i metalkar, eksempelvis i forbindelse med ølbrygning. I reglen er blot bunden af stendyngen bevaret, og disse er C14-dateret til yngre germansk jernalder – tidlig middelalder (Pilø 2005:93-142). Den løbende ophobning af kogesten foregik således i Norge inden for samme tidsramme som i Lejre og Langå. Eventuelle forekomster af dyreben i de norske bryggestensrøser er ikke kendt.

Med dette in mente vidner både Fjälkinge og Langå om en usædvanlig håndtering af hesteknogler, med henholdsvis over- og underrepræsentation af dyrets kranie og led. Samtidig giver materialet fra Langå en ny indsigt i stendyngerne fra Lejres funktion. Mens stendyngerne eller -røserne i det norske materiale er blevet tolket som bryggesten, synes anlægget fra Langå ud fra forekomsten af hesteben at pege i retning af et offermåltid. Stendyngerne fra Lejre har samme beliggenhed som de norske, men set i lyset af materialet fra Langå kan sådanne stendynger ikke alene være som spor efter ølbrygningen, men også udgøre rester efter et *blót*måltid. Som det fremgår af materialet fra Lejre og det norske område forekommer stendyngerne primært ved bebyggelser og ikke ved gravpladser, og de aktiviteter,

[125] SB-nr. 050603-23

stendyngerne vidner om – hvad enten det er brygning eller tilberedning af måltider – er således langt fra udelukkende knyttet til en gravkontekst.

8.5 Forholdet til de døde

Eksemplerne fra Fjälkinge, Gl. Lejre og på sin vis også Langå viser forskellige måder at organisere relationen mellem samfundets levende og døde rumligt. Særligt i studier af forhistoriske perioder, ikke mindst af neolitikum, er samfundets forhold til forfædrene blev tillagt stor betydning for samfundsudviklingen generelt og særligt for udformningen og anvendelsen af landskabet. Denne tilgang er først i de senere år blevet indarbejdet i studier af vikingetiden. Ikke mindst er gravanlæg og andre typer monumenter fra neolitikum og bronzealder blevet brugt som udgangspunkt for diskussioner om forholdet mellem anvendelsen af landskabet og etableringen af magt gennem kontrol med forfædre. Svagheden ved disse studier har dog været, at de ikke har været så konkrete i spørgsmålet om, *hvordan* et sådant samspil mellem de levende og de døde fandt sted. Som Whitley har påpeget, er det kommet så vidt, at "ancestors are everywhere, and everything is ancestral" (Whitley 2002:119). I et studie af forholdet mellem levende og afdøde er det således nødvendigt at konkretisere disse relationer. Som vist i eksemplerne fra Fjälkinge, Gl. Lejre og Langå, kan sådanne analyser tage udgangspunkt i det indbyrdes forhold mellem bebyggelsen og gravpladsens placering i landskabet og i lokalisering af rituelle handlinger. I tilfældet med Gl. Lejre var det yderligere muligt at se et sammenfald mellem dimensionerne på skibssætningerne og halbygningerne. Denne type relationer er blevet studeret mere indgående af arkæologen Frands Herschend, som har argumenteret for, at både Oseberggraven og Valsgärde, grav 8, er rumligt opbygget på en måde, som modsvarer ruminddelingen i den yngre jernalders og vikingetids haller (Herschend 1997:52-59, 2000:143, 151). Relevansen af denne tilgang, hvor graven repræsenterer en bolig for den afdøde, understreges af forestillingen om, at de døde kunne leve en slags skyggetilværelse i gravhøjen, sådan som det kommer til udtryk i en række norrøne kilder (Brendalsmo og Røthe 1992:96-97). Graven er således i høj grad opfattet som en bolig for den afdøde i den norrøne mentalitet.

En lang række af de norrøne kilder vidner om, at der har eksisteret en forestilling om, at kontakten mellem de levende og de døde kunne opretholdes ved graven. Et af formålene var angiveligt at få tilgang til den esoteriske kundskab, som de døde blev anset for at besidde, og her særligt kundskab om slægten (Vries 1956:329; Brendalsmo og Røthe 1992:94-97). Norske lovtekster fra højmiddelalderen indikerer, at lang genealogi gav ret til jord. Set i dette lys kan

ønsket om slægtskundskab være en del af en strategi for at opnå eller konsolidere rettighed til jord (Brendalsmo og Røthe 1992:105). Samme perspektiv giver også indsigt i Fjälkinges og Gl. Lejres rumlige opbygning. Netop ved at placere bebyggelsen i Lejre i umiddelbar tilknytning til de langt ældre gravmonumenter, gravpladsen med vikingetidsgravene og den ældre Grydehøj, kan beboerne forfægte sin ret til jorden. Denne ret kunne således basere sig på både den genealogisk tilknytning til stedet og forbindelsen til stedets mytiske fortid. Ligeledes kan anlæggelsen af vikingetidsgravpladsen i Fjälkinge på det sted, hvor den prominente halbygning havde ligget i yngre jernalder, skabe en kobling mellem flere kategorier af afdøde: de fjerne forfædre og de nyligt afdøde. På samme måde kan forekomsten af stendynge på Langå Kirkegård, hvor der også er spor efter en vikingetidskammergrav, give en antydning af, hvilke typer rituelle handlinger, der kunne foregå et sådant sted, hvor kontakten med de gravlagte var central. Højbrud fra vikingetid – genåbninger af grave – udgør endnu et materiale, der kan belyse aspekter ved de forestillinger, der har knyttet sig til de afdøde. Samtidig kan dette materiale bidrage til at vise, at formålet med kontakten med de afdøde ikke alene var at opnå viden og kundskab om slægten, men også at erhverve sig specifikke genstande, som kan give et øget kendskab til enkelte genstandstypers sociale biografi.

Højbrud i arkæologiske kontekster

Selvom en række grave fra vikingetiden har været åbnet op og udsat for højbrud eller plyndring, gælder dette dog langt fra alle vikingetidens storhøje. Af de ubrudte høje er en anseelig del kenotafer, mens dette ikke var tilfældet for nogen af de åbnede høje. De, der brød ind i højen, synes dermed at have haft kendskab til højens indhold (Brøgger 1945; Brendalsmo og Røthe 1992:84-85). Højbrud er primært dokumenteret i vikingetidens storhøje, heriblandt Gokstad, Oseberg og flere af storhøjene i Borre i Vestfold, Grønhaug på Karmøy, i storhøje i Trøndelag, i Årby, Uppland, Jelling i Jylland og Ladby på Fyn; men også gravhøje af mindre dimensioner er blevet udsat for højbrud, såsom i Gulli, Vestfold (Brøgger 1945; Capelle 1978; Krogh 1982; Brendalsmo og Røthe 1992; Sørensen 2001; Gjerpe 2005b). Den noget ældre Grydehøj i Gl. Lejre bar også lignende spor, men med den forskel at plyndringen ikke ser ud til at have ramt laget med gravgods (Andersen 1960:31). Som det vil fremgå af det følgende, kan højbruddene i vikingetidshøjene i flere tilfælde tidsfæstes til vikingetid, mens plyndringen af Grydehøj formodentlig er sket i nyere tid.

De skandinaviske højbrud fra vikingetiden udviser en række fællestræk: Højen er oftest åbnet fra siden, i mange tilfælde er dele af gravinventaret destrueret med øksehug og den gravlagte er blevet fjernet, men skeletdele findes spredt i den gravede plyndringsgrøft – et forhold som tyder på, at den døde er blevet trukket ud af højen i delvist opløst tilstand (Brøgger 1945; Brendalsmo og Røthe 1992; Myhre 1994). Da studier af yngre jernalder og vikingetid i Skandinavien ofte har fokuseret på politiske spørgsmål, er højplyndringer i mange tilfælde tolket enten som en strategi for nye slægter, der ønskede at overtage den politiske magt i et område. Tanken i disse tolkninger er, at hvis det at rejse storhøje var en måde at legitimere magt, kunne også en ny social gruppe destruere en høj for at etablere sin magt (Myhre 1994:78-85; Gansum 1996:15). Indbrud i grave forekommer ikke kun i Skandinavien, men også på kontinentet, hvor 70 % af merovingertidsgravene er blevet plyndret. Dette tolker Heiko Steuer som spor efter en magtkamp mellem rivaliserende slægter (Steuer 1989:116-117). Også her tilskrives højplyndringerne således politiske forhold. I betragtning af de skandinaviske højbruds indbyrdes ligheder, og tidsfæstelsen inden for en kortvarig periode, kan den politiske tolkning forekomme problematisk, da den vil indebærer, at der spredt over Skandinavien inden for én og samme periode foregik stor udskiftning af elitegrupper, og at de alle valgte samme strategi for at eliminere forgængernes magt.

Translatio?

Translatio udgør en alternativ tolkning af de såkaldte højbrud. I denne tolkning opfattes formålet med højbruddet at være en flytning af den hedenske slægtning ind i en kristen kontekst (Herschend 2000:145). Denne tolkning kan forekomme besnærende hvad angår højbruddet i Jellings nordhøj. Forekomsten af en kammergrav med omrodede skeletdele fundet under den ældste trækirke i Jelling tolkes her som den kristne genbegravelse af den døde, der blev fjernet fra nordhøjen (Krogh 1982). Translatio er i dette tilfælde sandsynliggjort gennem nærheden i tid mellem gravlæggelsen i nordhøjen og etableringen af den første trækirke og kammergraven (se dog Andersen 1995 og Staecker 2005 for en kritik af denne tolkning). Derimod er det mindre sandsynligt, at højplyndringerne i eksempelvis Borre, Gokstad og Oseberg er udtryk for translatio, da der her er flere indikationer på, at højbruddene skete forholdsvis kort tid efter gravlæggelsen og dermed før kristendommens etablering. Dels viser flertallet af de norske højbrud, at højbryderne vidste, hvor i højen de skulle sigte efter gravkammeret, hvorfor højbruddet må være foregået forholdsvis kort tid efter gravlæggelsen. Dels er enkeltdele af den afdødes krop fundet liggende løst på vejen fra gravkammeret og ud til plyndringsgrøftens indgang, noget som indikerer, at den afdødes krop er blevet trukket ud

gennem indgangspartiet på et tidspunkt, hvor kroppen endnu var forholdsvis sammenhængende. Dette træk ses ikke kun i disse norske storhøje, men også i eksempelvis Årbygraven fra Uppland, hvor enkelte hånd- og fingerknogler, et par halshvirvler og en knæskal lå tilbage i graven, mens den øvrige del af kroppen var fjernet (Capelle 1978:204). At ingen kenotafer har været udsat for højbrud indikerer også, at højbryderne havde kundskab om gravens indhold (Brendalsmo og Røthe 1992:84-85). Størstedelen af gravhøjene med højbrud har derudover også været udsat for hærværk af det gravgods, der ikke blev fjernet. I alle disse tilfælde har tømmeret været friskt nok til at ødelægges med øksehug. Dette på trods af, at bevaringsforholdene har været ganske forskellige, gravhøjene imellem. Endelig viser C14-dateringer af plyndringslaget fra Borre grav 7, at højbruddet her foregik mellem 870 – 1030, formodentlig i den ældste del af denne periode, og dermed inden for den tid, hvor gravpladsen fortsat var i brug. Ved at koble afsætningshastigheden for gytjen i ringgrøften til en pollenanalyse ved en af højene på samme gravplads, har botanikere fastslået, at højbruddet her er sket mindre end 50 år efter gravlæggelsen (Brendalsmo og Røthe 1992:88; Myhre 1994:71; Gansum og Risan 1999:71). Samlet set er der dermed gode argumenter for, at højbruddene er sket inden for én-to generation efter, at graven blev anlagt (Brendalsmo og Røthe 1992:87-88). Dermed vil højbruddene i eksempelvis Oseberg og Borre have fundet sted mere end 100 år før kristendommens etablering i Skandinavien, hvilket svækker translatio-tolkningen. Yderligere er håndteringen af den afdødes krop ved højbruddene i Oseberg og Gokstad, hvor skeletdele lå spredt over højbrudsindgangen efter brutale hug med økse, og hvor genstande blev bevidst destrueret, svært forenelig med tanken om en from kristen efterkommer, der ønsker at flytte sine forfædres kroppe ind i en kristen kontekst (Myhre 1994:78; Rindal 2004b:199). Som det fremgik af kapitel 2.6 kan højbruddet, og herunder destruktionen af gravinventaret ved øksehugge, således snarere opfattes som en afsluttende del af gravritualet (se også Gansum 1996:65).

Med udgangspunkt i Oseberg og Gokstad påpegede A. W. Brøgger, at højbruddene næppe repræsenterede egentlige skatteplyndringer. For det første må arbejdet knyttet til disse højbrud have taget flere dage og være udført af mange personer, og de må derfor være foregået i lokalbefolkningens påsyn. For det andet ville det ved ren plyndring ikke have været nødvendigt at trække den døde ud af graven. For det tredje var mange kostbarheder *ikke* fjernet fra graven, og for det fjerde indeholdt vikingetidens grave i forvejen ikke store ophobninger af ædelmetal – det formodede formål for en plyndring (Brøgger 1945:1-9). De store mængder ædelmetal fra vikingetiden endte i depoter, ikke som gravgods. Egentlig

plyndring med berigelse for øje har således næppe været formål med højbruddene. Derimod synes den afdødes krop, som i alle tilfælde er fjernet fra sin oprindelige plads, at have udgjort et af målene (Brendalsmo og Røthe 1992:89, se dog Gjerpe 2005a). Mens gravinventar som båd, køkkenudstyr, skrin og kister er blevet ødelagt på stedet, synes enkelte andre ting at være blevet fjernet helt. Såvel fra Skandinavien som fra Kontinentet er fraværet af våben i mandsgrave og særlige smykker i kvindegrave slående, og det er dermed ikke utænkeligt, at de er blevet fjernet ved højbruddet (Myhre 1994:79). Fraværet af specifikke genstande kan således bidrage til at forstå formålet med handlingen. Også placeringen af plyndringsgrøften kan give indsigt i, hvilke dele af graven, som var det primære mål.

Det righoldige udstyr, der blev fundet i Oseberggraven, vidner således om, at det ikke var erhvervelse af gravgodset *som sådan*, der var målet med højbrud. Det, som "mangler" i gravgodset, er dragtsmykker af ædelmetal af en karakter, der modsvarer gravens øvrige udstyr (Herschend 2000:145). Det er dermed ikke utænkeligt, at et formål med højbruddet kunne være erhvervelsen af specifikke genstande fra graven, såsom dragtsmykker. Også andre indbrud i vikingetidsgrave giver indikationer på, at det var specifikke genstande blandt gravgodset, der var et af målene med indgrebet. Plyndringerne eller højbruddene af syv grave fra gravpladsen ved Gulli, Vestfold, samler sig alle omkring det område af graven, hvor den afdødes hoved må formodes at have ligget (Gjerpe 2005a:142-144). Dette indikerer, at højbryderne også her havde kendskab til såvel kroppens som gravgodsets placering, hvilket igen peger i retning af, at højbruddet skete forholdsvis kort tid efter gravlæggelsen. Midt i en af gravhøjenes plyndringsgrøfter er der dog dokumenteret et ildsted dateret til 1290 – 1440. Udgraverne vurderede, at plyndring her har foregået umiddelbart før ildsteds etablering, dvs. i middelalderen (Gjerpe 2005a:144-145). Dele af gravgodset er imidlertid blevet destrueret ved højbruddet (Gjerpe 2005a:145). Plyndringerne i Gulli ligner således højbruddene fra vikingetiden på flere punkter: Dels ved at plyndringerne rammer centralt i graven og dels ved at dele af gravgodset destrueres. Ingen af disse træk stemmer godt overens med, at plyndringerne først skulle være sket i højmiddelalderen. Det er derfor ikke utænkeligt, at også højbruddene i Gulli fandt sted i tiden umiddelbart efter højens anlæggelse, altså i vikingetiden.

De detaljerede undersøgelser af gravpladsen Gulli gør det muligt at få et godt indblik i gravplyndringernes karakter, hvor et af formålene synes at have været fjernelse eller erhvervelse af specifikke genstande. I grav S1030 manglede gravgods i midten af graven,

hvor plyndringen havde fundet sted. På trods af et højt antal fund i graven indeholdt den mod forventet hverken smykker eller våben (Gjerpe 2005b:54-56). I grav S1039, en plyndret kvindegrav, lå et ovalt skålspænde med bagsiden opad. Her må det formodes, at et tilhørende skålspænde er blevet fjernet (Gjerpe 2005b:74-76). Tilsvarende indeholdt grav S1044 kun ét skålspænde, i modsætning til de forventede to, og også denne grav er dermed formodentlig blevet plyndret (Gjerpe 2005b:80). I grav S1199 lå en sværdknap næsten to meter nord for det øvrige gravgods. Udgraverne vurderede, at denne sværdknap enten stammede fra en ellers uidentificeret grav, eller hørte til et sværd, der blev ødelagt ved plyndring (Gjerpe 2005b:89-91). Samlet set synes det således at være enkelte smykker og eventuelt våben, som er blevet fjernet fra gravene i Gulli.

Tilsvarende mønster ses i bådgraven fra Årby, Uppland, som er blevet åbnet i ældre tid. De få tilbageværende knogler viser, at der ikke er tale om et kenotaf, men derimod om et højbrud, hvor den afdødes krop er blevet fjernet. I lighed med gravene fra Gulli er personligt udstyr også fraværende i denne grav, mens husgeråd fortsat lå i graven (Capelle 1978:204). Bjørn Myhre har peget på, at de "plyndrede" merovingertidsgrave fra kontinentet i lighed med de skandinaviske er blevet åbnet kort tid efter gravlæggelsen, og at mange kostbarheder såsom bronzekedler, glasbægre, perler og sølvgenstande lå tilbage i gravene, hvilket indikerer, at der ikke er tale om plyndringer for berigelse. Derimod er ofte mere personlige genstande som våben og smykker fjernet, og det er med andre ord sandsynligt, at det var disse genstande, som var mål for plyndringen (Myhre 1994:75). De genstande, der synes at være fjernet i de arkæologisk dokumenterede højbrud fra Skandinavien, er objekter, der ville have ligget på eller nær ved kroppen, dvs. dragtsmykker og dele af våbenudstyret. Derimod er værdifulde genstande som bronzekedler, tekstiler, genstande fra kister og skrin og husgeråd tilsyneladende ikke blevet berørt af indgrebet.

Mens højbrud er et hyppigt brugt motiv i de islandske sagaer, er det – som det vil blive vist i det følgende – i disse kilder hverken forbundet med rivaliserende slægter eller translatio. I betragtning af, at flere af de arkæologisk erkendte højbrud med sikkerhed har strakt sig over flere dage, og at lokalbefolkningens dermed må formodes at have haft kendskab til disse handlinger, og set i lyset af at flere af højbruddene er foregået inden for én-to generationer efter gravlæggelsen, bliver det muligt at opfatte dem som et led i begravelsen, hvor de kunne have udgjort den afsluttende del af gravritualet (Lia 2004:312). Således må højbruddene først og fremmest karakteriseres som udtryk for et kategorisk anderledes syn på kroppen og

forholdet til de afdøde, end det er tilfældet i dag. De kan dermed ses som repræsentationer for en radikal anden mentalitet end vores samtids, og som udtryk for en forestilling om aktiv kommunikation mellem samfundets levende og døde. Som det vil fremgå af den følgende fremstilling af højbrud i de norrøne kilder, synes disse handlinger at være styret af dels ønsket om at løse problemer med højboere, som gengangere, dels at opnå esoterisk viden hos forfædrene og dels at erhverve sig specifikke genstande (Brendalsmo og Røthe 1992:101; Rindal 2004b:199).

Højbrud i de norrøne kilder

Højbrud er beskrevet i adskillige islandske sagaer og forekommer også i dele af Edda- og skjaldedigtningen. I de fleste fortællinger foregår højbruddet ikke på Island, men derimod i de skandinaviske lande. Højbruddene beskrevet i de norrøne kilder giver et indblik i, hvordan og også *hvorfor* enkelte genstande er blevet opfattet på særlige måder i en norrøn mentalitet, og dermed give et indblik i aspekter af sådanne genstandes sociale biografi. Samtidig giver de norrøne kilders beskrivelse af højbrud en forståelse af, hvordan relationen mellem levende og døde blev opfattet. Højbruddene i de norrøne kilder har ingen litterære forlæg, men udgør en motivkreds, som er særegen for den norrøne litteratur (Beck 1978:226)[126]. Da højbrud også forekommer i skjaldedigtning fra 900-tallet, har der formodentlig eksisteret en mundtlig tradition for dette motiv i vikingetiden. Set i lyset af, at højbrud også kan dokumenteres arkæologisk i de nordiske lande i denne tid, er der stærke argumenter for, at de norrøne kilders højbrud bygger på reelt kendskab til virkelige højbrud, gengivet efter samtidens fortolkninger. En sådan tolkning styrkes af, at særlig den tidlige skjaldedigtnings beskrivelse af gravens indvendige udseende svarer overens med samtidens gravformer, sådan som vi kender dem fra det arkæologiske materiale. I det anonyme skjaldedigt "En højbos klage" (*Haugbúi*) fra 900-tallet beskriver højboen sig som bosat alene i et rum i stævnen af skibet i højen. Han klager over sin ensomhed, og angiver at han styrer skibet (Jónsson 1973:173).

[126] Her kunne det indvendes, at der kan trækkes paralleller mellem de norrøne kilders højbrud og den angelsaksiske helgenfortælling 'Life of Saint Guthlac' og de senere digte 'Guthlac A & B', hvor det beskrives, hvordan helgenen Guthlac drager ud til et ensomt, uhelligt, frastødende sted i form af en ø i en mose med en stor gravhøj, der forbindes med frygt og gru. Stedet opfattes som beboet af onde ånder. Guthlac vælger at bosætte sig her, fordi det er det værste sted, han kan finde, og dermed særligt velegnet til at drive dæmoner væk (Semple 1998:112-113). Der er imidlertid ikke tale om noget højbrud, der er ingen højbo, og Guthlac fjerner ikke gods fra graven, sådan som det er tilfældet i de norrøne kilder.

Denne fremstilling af graven, der indeholder én mand gravlagt i stævnen af en bådgrav i høj stemmer godt overens med en kendt gravform i det norske område på dette tidspunkt.

I de norrøne kilder synes højbrud at være tæt forbundet med fænomenet *útiseta* (udesidde), dvs. handlinger, hvor levende sætter sig i eller ved gravhøje som et middel til at kommunikere med de døde (Brendalsmo og Røthe 1992). De levende havde en interesse i at få tilgang til den esoteriske kundskab og slægtskundskab, som de døde blev anset for at besidde. *Útiseta* og højbrud kunne være midler til at opnå denne viden. De døde, der vækkes til for at den levende kan få tilgang til denne viden, er i alle tilfælde kvinder. Eksempelvis blóter Ottar i Hyndluljod til Frøya, som vækker jættekvinde i en helle (formodentlig en grav) for at få kundskab om sin slægt – et træk, der går igen i flere andre af teksterne (Vries 1956:329; Brendalsmo og Røthe 1992:94-97). I de fortællinger, hvor formålet med højbruddet snarere er at erobre specifikke genstande end at tilegne sig viden, er højboen i næste alle tilfælde mænd.

Højbrud som en del af tingenes biografi

Brøgger foreslår, at vikingetidens højbrud kan være delvist forårsaget af et ønske om at få del i tryllekraften i enkelte genstande (Brøgger 1945:41). Begrebet *tryllekraft* er næppe præcist nok for de lag af betydninger og egenskaber, der kan have været knyttet til sådanne enkelte genstande, men Brøggers tolkning er alligevel fundamental for forståelsen af højbrud. De genstande, som i disse fortællinger tages ud af højen, beskrives nogle steder i mere generelle terme som *fé* (skatte eller værdisager), men i mange tilfælde er der tale om specifikke, navngivne sværd, ringe eller hjelme (Beck 1978:223). Eksempelvis får Hrómundr i *Griplur* en ring, et halssmykke og sværdet Mistilteinn, som har tilhørt højboen Þráinn. Ved at blive gravlagt og siden taget ud af graven igen, synes disse genstande at få tillagt særlige betydninger, og der er i høj grad tale om objekter med radikale livshistorier. I Griplur, Andra Saga og Óláfs Þáttr Geirstaðaálfs anvender højbryderen højboens eget sværd til at aflive/dræbe højboen selv (hvorved han denne gang er mere permanent død), og denne aflivning sker i flere tilfælde gennem halshugning (Wellendorf 2002:39-62, appendiks 2). Sværdet synes i høj grad at være knyttet til højboen. I Andra Saga og Óláfs Þáttr Geirstaðaálfs tager helten højboens udstyr ud af højen med undtagelse af sværdet (Wellendorf 2002:appendiks 2). Genstandenes sociale biografi griber også ind i højbryderens biografi. I *Harðar saga ok Holmverja* tager Hørðr højboen Sótis ring, men højboen forbander ringen, som senere forårsager Hørðrs død, idet hans modstander lover at give ringen til den, der

dræber Hørðr. Ringen skifter senere ejer flere gange, og hver gang lider ejeren en voldelig død (Beck 1978:224-225; Wellendorf 2002:49-50).

Der er samtidig klare indikationer på, at de genstande, der er "erobret" ved højbrud, får tillagt særlige kvaliteter, der knytter sig til slægtens skæbne og til forestillinger om ære og skam (Beck 1978:224). I Grettis Saga Ásmundarsonar bryder Grettir ind hos højboen Kárr den gamle, der forstyrrer den sociale orden med gengangeri. Kampen mellem den indtrængende og Kárr ender med, at denne får hugget hovedet af. Dette placeres siden mellem hans ben (Grettis Saga 18). Tilsvarende element dukker op i flere af sagaernes fortællinger om højbrud (Brendalsmo og Røthe 1992:99). Også dette motiv kan være baseret på reel viden om vikingetiden. Ved Tissø på Sjælland er der dokumenteret yngre vikingetidsgrave, hvor den gravlagte er halshugget, og hovedet efterfølgende er placeret mellem benene (Jørgensen 2002). Dette var således ikke en ukendt måde at behandle en afdøds krop. Til forskel fra sagaernes handling var denne halshugning dog sket *før* gravlæggelsen.

Grettis Saga giver også indblik i forholdet mellem arvegods og genstande fra højbrud. Grettir tager nemlig sine erobrede skatte ud af Kárrs høj og lægger dem frem på bordet hos Kárrs søn, Thorfinn. Blandt disse var et kort sværd, som Grettir ønsker sig. Thorfinn ønsker imidlertid ikke at skille sig af med dette arvegods, som han ikke selv havde fået af sin far. Først da Grettir senere redder Thorfinns husstand, får han sværdet forærende (Grettis Saga 18-19). Dette sværds sociale biografi er dermed radikalt ændret af at have været i højen og være taget ud af den igen, idet sværdet først gennem højbrud kan komme ud af Thorfinns slægt.

I fortællingerne om højbruddet er mødet med højboen altid konfliktfyldt, og det fremgår samtidig, at højboen er følelsesmæssigt bundet til sine ejendele. Historien om Miðfarðar-Skeggis erobring af Hrólfr krakas sværd Skøfnungr og Hjaltis økse i en høj på Sjælland forekommer i fire forskellige narrativer, samt i digtet Íslendingadrápa 21 (Wellendorf 2002:64, 72). I flere af versionerne er der yderligere et sværd i højen, Bøðvarr bjarkas Laufa, som Skeggi ikke får med sig. Ifølge Þórðar saga Hreðu vil Bøðvarr ikke afgive sværdet, angiveligt fordi hans følelser for sværdet er så stærke, at de har overlevet ind i døden (Wellendorf 2002:67). Højbruddet og erhvervelsen af højboens ejendele er i flere af eksemplerne kun mulig for personer i dennes slægt. I Hervarar saga ok Heiðreks fortælles om det forbandede sværd Tyrfing, som blev smedet til kong Svafrlami. Kongen mister sværdet til bersærkeren Arngrim, som giver det til sin søn Angantýr. Da han dør, højlægges han på

Samsø med sværdet. Hans datter, skjoldmøen Hervør, vækker sin far i højen for at få sværdet. For at få højen til at åbne sig, påpeger hun, at hun er enearving til sværdet. Angantýr giver hende da sværdet, uden at hun behøver at gå ind i højen (Hervarar saga, kapitel 4). Her eksisterer der således allerede en relation mellem Hervør og sværdet, men forbindelsen realiseres først, idet højen åbnes.

Et sværd, der er erobret ved højbrud, kan også ende sit sociale liv i en grav. I Laxdæla Saga, kapitel 78, hører vi om Gellir, der har taget Skøfnungr – sværdet fra Hrólfr Krakas høj i Hleiðr, altså Gl. Lejre. Gellir begraves i Roskilde med sværdet, og i teksten fremgår det, at sværdet aldrig kunne fås tilbage. Heinrich Beck tolker dette som, at sværdet efter denne gravlægges aldrig kunne ejes af andre (Beck 1978:225). Beskrivelsen af højbruddet i Lejre viser et sammenfald mellem det arkæologiske materiale og de litterære kilder, eftersom Grydehøj jo netop havde spor efter højbrud. Højbruddet i Grydehøj ligner dog ikke dem fra vikingetidshøjene. Dels går plyndringsgrøften ovenfra og ned, mens den i vikingetidshøjene er gravet ind fra siden. Dels når plyndringen af Grydehøj ikke ned til brandgravslaget, et forhold der indikerer, at højbryderne ikke havde kendskab til gravens indhold. Fortællingen om højbrud i Hrólfr Krakas høj forekommer både i de islandske sagaer og i Saxo Grammaticus' Gesta Danorum, hvilket indikerer, at dette var et velkendt motiv i hvert fald i den tidlige middelalder. Motivet kan være skabt ud fra reelt kendskab til et højbrud i Gl. Lejre. En mindst lige så sandsynlig forklaring er imidlertid, at højbruddet er udført i nyere tid, motiveret af sagnene om Hrólfr Kraka, eftersom dette højbrud adskiller sig så tydeligt fra de øvrige.

De genstande, der tages ud af gravhøjen, kan få navn efter højboen, eksempelvis ringen Sóta-nautr i Harðar saga opkaldt efter højboen Sóti og sværdet Kárs-nautr i Grettis saga opkaldt efter højboen Kárr. Denne navnekonstruktion med slutledet –nautr forekommer også for de norrøne kilders fremstilling af sværd, smykker og skibe, i tilfælde hvor disse er givet som gaver, eksempelvis Konungs-nautr, altså Kongsgave, fra Laxdæla saga. Også erobrede genstande, såsom Andvaranaut, som guderne tvang fra Andvari i Reginsmál, får dette slutled. Med *nautr* beskrives altså tilhørsforhold til den tidligere ejer, hvad enten genstanden er erhvervet ved plyndring, højbrud eller er modtaget som gave. Disse objekter falder således entydigt inden for kategorien af uafhændelige genstande (se kapitel 2.1), som ved videregivelse bevarer en relation til tidligere ejere. Ordet *nautr* betyder imidlertid også en kammerat eller følgesvend (Vigfusson 1991[1871]). Dette peger i retning af, at de

uafhændelige genstande kan ses som objekter, der til en vis grad er personificerede. Disse genstande griber ind i sine ejeres liv, og de er præget af sine særegne livshistorier.

Fjernelse af genstande fra gravhøje er ligesom deponering af særligt unikke våben og smykker udtryk for en bestemt handlemåde over for disse genstande. Vikingetidens Skandinavien synes at have været gennemsyret af forestillinger om, at visse genstandstyper blev behandlet på en særlig måde, hvor ikke mindst det at skille sig af med genstanden har været problematisk, både hvis den blev nedlagt, og hvis den blev gravlagt. Beskrivelserne af højbrud i de norrøne kilder indikerer, at højbruddet i det mindste som motiv havde til formål at give højbryderen adgang til specifikke sværd, smykker og ringe. Dette giver en ny indsigt i denne type genstandes sociale biografi. Med udgangspunkt i højbruddet i Oseberg, hvor smykkerne var fraværende, og fra Gulli, hvor det ene ovale skålspænde tydeligvis manglede i to grave, kan vi kaste et tilbageblik på de deponerede genstande fra undersøgelsesområdet i Middelsom Herred (kapitel 4.2). Nordøst for Fladbro blev et ringspænde fundet nedlagt sammen med en slibesten, en spydspids og et stokkehåndtag. Denne type ringspænde optræder som nævnt kun i seks eksemplarer, fire fra vestnorske grave og et fra Kaupang (Graham-Campbell 1987:237, forthcoming). Et ringspænde som dette hører således primært hjemme i gravkontekst. Dette materiale rejser dermed spørgsmålet om, hvorvidt ringspændet fra Fladbro oprindeligt havde været en personlig ejendel, måske endog en del af et gravgods, og om de manglende smykker fra Oseberg og Gulli også blev videregivet som uafhændelige genstande, og eventuelt efterfølgende kunne blive deponeret. En sådan indfaldsvinkel til depoter ville samtidig åbne for, hvorfor et højt antal ædelmetaldepoter indeholder genstande fra en ganske lang tidshorisont.

Den relation mellem genstande og ejere, som kommer til udtryk i de norrøne kilders fortællinger om højbrud, bidrager til at forstå, hvorfor særlige genstande nedlægges (se kapitel 3.4). Samtidig giver den et indblik i relationen mellem samfundets levende og døde – en kontakt, der i sagaerne fastholdes gennem de genstande, der hentes ud af højen. Disse genstande kan også give en forankring til de tidligere ejere fra højboens slægt. Den nye ejer af genstanden kan bevare dennes historie ved at opkalde den efter den tidligere ejer og dermed også placere sig selv som en del af genstandens biografi. Ligesom placeringen af den yngre jernalders bebyggelse i Gl. Lejre i tilknytning til de langt ældre gravmonumenter kunne skabe en mytisk fortid for slægten, ville besiddelsen af en genstand, der havde tilhørt andre slægter, kunne skabe en kobling til disse slægter og dermed danne genealogisk historie. Dette

perspektiv indebærer også en ny forståelse af de højbrud, vi kender fra det arkæologiske materiale. Formålet med højbruddet kan ikke alene være at tilegne sig esoterisk kundskab ved at få kundskab om sin slægt, men at *skabe* slægtshistorie gennem erhvervelse af konkrete genstande, der kan demonstrere denne forbindelse med fortiden. Mens tolkningerne af forfædrekult i neolitikum og bronzealder sigter til forfædrene som sådan, altså til en større gruppe afdøde, vidner både fortællingerne om højbrud og de reelle højbrud kendt fra arkæologien om et mere personligt forhold til specifikke forfædre og afdøde uden for slægten i form af de navngivne højboere.

De genstande, højbryderne erhverver, er således ofte navngivne, de er højboens personlige ejendele, og i flere tilfælde synes højboen at have haft et stærkt følelsesmæssigt bånd til netop den genstand. De genstande, der erhverves ved højbrud, har tydeligvis særlige egenskaber, men disse egenskaber har genstandene ikke opnået *i* højen. Derimod kan erhvervelsen af disse genstande være drivkraften for at begå højbruddet (Beck 1978:226). Klenodierne, der i disse narrativer blev erhvervet ved denne handling, har indkapslet og kropsliggjort den afdødes sociale identitet. Ved at erhverve sværdet, bandt den nye ejer sin historie til klenodiets forrige ejer.

Deponeringer i gravhøje

De tidlige kristenlove forbyder en række handlinger i, ved og på gravhøje, herunder at grave i højen og dermed vække højboen (Brendalsmo og Røthe 1992:95). Dette forbud indikerer, at destruktionen af genstande i forbindelse med højbrud snarere knytter sig til førkristen end til kristen tid. Et større antal genstande af ædelmetal er ikke typisk gravgods fra vikingetiden. Derimod synes gravhøjene at kunne blive *tilført* skatte, forstået på den måde at en række sølvdepoter fra vikingetiden er fundet i og ved gravhøje. En analyse af de 156 deponeringerne af ædelmetal i Norge i vikingetiden viser, at 17-18 af disse er fundet i en høj eller røse, og yderligere to er fundet *ved* en høj eller røse (Ryste 2005:56). Samme nedlæggelsesmønster optræder i øvrigt for ædelmetaldepoterne fra vikingetid i Irland, hvor flere er fundet i ældre gravhøje (Warner 1973-1974:65-66; se også Krogsrud *forthcoming*). Også enkelte af ædelmetaldepoterne fra Mälardalen er fundet i direkte tilknytning til gravpladser (Zachrisson 1998:111). En enkelt kilde, det oldengelske digt *Beowulf*, fortæller om tilsvarende deponering i en gravhøj, hvor en gammel mand begraver slægtens kostbare ejendele i en høj. Denne høj er nyligt er anlagt på et næs nær havet. Nedlæggelsen skyldes, at manden er den sidste i sin

slægt, og dermed uden arvinger til at bære sværdet og anvende de øvre ejendele (Beowulf 2244-55).

Set i lyset af det indblik i gravhøjenes betydning i en norrøn forestillingsverden, som højbruddene giver, kan deponeringer i gravhøje have været opfattet som en form for kommunikation med de afdøde, eventuelt som et forsøg på at tilegne sig esoterisk kundskab. Samtidig kan gravhøjene også have værnet depoterne, forstået på den måde at andre ikke ønskede at tilegne sig dette materiale, da det krævede, at der skulle graves i eller ved et gravmonument. Både højbruddene og deponeringerne i gravhøjene kan have været underlagt ganske faste rammer og sanktioner for, hvem der havde tilgang til på denne måde at kommunikere med de døde og med slægten som sådan. Som vist har de arkæologisk erkendte højbrud tilsyneladende strakt sig over flere dage, hvilket indebærer, at lokalsamfundet formodentlig godtog højbruddet. På samme måde kan nedlæggelse af depoter i gravhøje have været forbeholdt enkeltpersoner, der havde ret til på denne måde at søge kontakt med de døde.

Deponeringstraditionerne viser klare regionale forskelle, hvor det høje antal depoter fra gravhøje er specifikt for det norske område. Mens omkring 50 % af ædelmetaldepoterne i dele af vikingetiden blev nedlagt i vådbund i Danmark, er kun 13 % af de norske fundet *i* vådbund, og samlet set ca. 22 % *ved* vådbund (Hedeager 1999:138; Ryste 2005:56-59). Ligesom vådbunden således synes at have været tillagt specifikke betydninger i det danske område, kan gravhøje og røser have været tillagt særlig betydning i Norge. Overalt i Norden ser gravhøje og grave dog ud til at have fungeret som steder, hvor kommunikation med afdøde kunne opnås. Samtidig giver det arkæologiske materiale og de norrøne kilder indblik i de handlinger, der er foregået ved gravhøje, *efter* at den egentlige gravlæggelse var afsluttet. Der synes i vikingetiden at have foregået en forholdsvis livlig trafik ved enkelte grave, idet genstande både kunne tages ud af højen og graves ned i den. Sådanne handlinger synes dog langt fra at have fundet sted ved samtlige gravpladser eller høje, men har snarere været knyttet til enkelte gravhøje.

Fodgrøfter og broer til dødsriget

Forestillinger om relationen mellem levende og døde materialiserer sig ikke alene ved gravenes placering, men også i gravenes udformning. En ringformet grøft, en såkaldt fodgrøft, har omgivet mange af gravhøjene fra vikingetid. Rester af brændte ben i flere af grøfterne ved eksempelvis Borre vidner om, at fodgrøfterne tilsyneladende blev anvendt i dele af

begravelsesritualerne (Myhre og Gansum 2003:88-89). I reglen omkranser fodgrøfterne ikke hele højen, men er afbrudt af mindre jordvolde, der giver adgang til selve gravhøjen. Dermed fungerer sådanne jordvolde som broer (Østigård 2007:62). At jordvoldene tjente som broer bliver særligt tydeligt af, at der i mange tilfælde har stået vand i grøfterne. Ligesom vandløbene kunne fungere som en grænse mellem bebyggelse og gravplads, kunne fodgrøfterne således tjene som en adskillelse mellem graven og omgivelserne, og også her danner en bro – i form af jordvoldene – forbindelsen mellem den afdøde og de efterladte. Broens funktion som en tærskel og passage mellem de levende og de døde er således bevaret, men den er udtrykt på et andet rumligt niveau end der, hvor hele gravpladsen var adskilt fra omgivelserne af vandløb. Placeringen af en gravplads som Borre er formodentlig valgt ud fra den prominente beliggenhed højt i landskabet og med stort udsyn. Fodgrøfterne udgjorde på sin vis en kompensation for de vandløb, der ikke fandtes på stedet, eller de var, mere præcist, et andet udtryk for det samme tankegods, som karakteriserede eksempelvis Mammen, Gl. Lejre og Fjälkinge. At jordvoldene over ringgrøfterne formede en vigtig passage mellem de levende og den døde understreges af, at højbruddene på Borre ligesom på flere andre gravpladser er foregået netop via jordvoldsbroen (Myhre 1994:70).

Figur 31. Et udsnit af gravhøjene fra Borre med synlig fodgrøft og jordvold (Myhre og Gansum 2003:57)

Langt fra alle vikingetidsgravhøje har haft fodgrøft. I stedet har et vandløb i det omgivende landskab kunnet fungere som det element, der adskilte den gravlagte fra de efterladtes samfund (se kapitel 4.4). Her er Oseberg-gravhøjen værd at trække frem. I modsætning til de

øvrige storhøje fra Vestfold er Oseberg ikke anlagt på et højt punkt i landskabet. Derimod ligger den lavt på en lerslette, få hundrede meter fra et lille vandløb. Bebyggelse fra vikingetiden er ikke registreret i højens nærmeste omgivelser. Hvis højens placering følger det mønster, som kunne iagttages i andre dele af Sydskandinavien, hvor bebyggelse og grav er adskilt af et vandløb, må det forventes, at vikingetidens bebyggelse har ligget på vandløbets vestbred. Også Halvdanshaugen i Ringerike, en storhøj fra yngre jernalder eller vikingetid, har haft en sådan placering i landskabet. Nord og øst for højen løber to små vandløb, der munder ud i den nærliggende Steinsfjord. Syd for det ene vandløb ligger stadig i dag gården Stein, der før 1130 var kongsgård. Ikke bare er højen her adskilt fra bebyggelsen af vandløb, men den har også haft fodgrøfter (Larsen og Rolfsen 2004:43-46), dvs. en dobbelt grænsemarkering mellem højen og bebyggelsen. Den lave placering i terrænet har samtidig betydet, at højens fodgrøft i perioder med meget nedbør og oversvømmelser stod med vand.

Selvom det således er udtrykt på varierende måder, synes det at være et gennemgående træk, at vand kan fungere som grænse til de afdøde, og at denne grænse overskrides af en bro. Vikingetidens verdensopfattelser og de handlinger, som relaterer til sådanne forestillinger, vil ikke noget sted have haft et fast og ufravigeligt mønster, men vil derimod relatere sig til de konkrete forhold. Som det fremgik gennem analyserne af vådbundsnedlæggelserne, er der også i dette materiale tydelige lokale og regionale variationer. Indskrifterne på runestenene, der i mange tilfælde var opbygget som en portal med de efterladtes og de afdødes navne på hver side, udviser ligeledes variationer. På samme måde er heller ikke alle højbrud foregået henover jordvoldene. Eksempelvis skete plyndringerne på Gulli i syv ud af 20 grave. Fodgrøfter med jordvolde kunne dokumenteres ved de fleste af gravene, men disse blev ikke benyttet som indgang til graven (Gjerpe 2005a:142-144). Alligevel kan jordvoldene ved gravens *anlæggelse* have været tænkt som passager ind til de døde.

I de norrøne kilder beskrives som nævnt flere forskellige lokaliteter, hvor de døde ifølge førkristen forestillinger opholdt sig. Disse forskellige opholdssteder behøver imidlertid ikke at udelukke hinanden. Episoden fra Hervarar saga ok Heiðreks, hvor Hervør skaffer sig sin fars sværd, kan her tjene som eksempel. I dialogen mellem Hervør og faren fremstilles højens åbning som porten til *hel* (Beck 1978:221). Netop gennem denne metaforiske forbindelse mellem graven og dødsriget fremgår det, at der ikke nødvendigvis har eksisteret et modsætningsforhold mellem forestillingen om, at den afdøde befandt sig i dødsriget, og at den afdøde lå i sin grav. I den forstand kan graven have fungeret som en manifestering af

dødsrigets eksistens, og forestillingen om et dødsriget afgrænset af et vandløb og krydset af en bro kan have materialiseret sig i jordvoldene over fodgrøften.

Distinktioner mellem levende og døde

En af måden at håndtere forholdet mellem de levende og de døde er således at adskille dem rumligt. Som Bourdieu har påpeget, udtrykkes distinktionerne i det sociale rum også i det fysiske rum (Bourdieu 1999:140); men det arkæologiske materiale, der er blevet analyseret i dette kapitel giver samtidig et andet billede, nemlig at disse distinktioner, som er udstrakt i det fysiske rum, også får indflydelse på det sociale rum. Idet de døde er placeret på den anden side af vandløbet, inkorporeres denne kategorisering kropsligt, og den bliver dermed en del af den sociale viden; men denne rumlige kategorisering kan få et andet udtryk i et andet fysisk rum, hvor der eksempelvis ikke er et vandløb til at skille de levende fra de døde, men hvor de i stedet er placeret på den anden side af en fodgrøft. Denne proces vil samtidig præge forestillingerne om dødsrigets lokalisering. Hvis bebyggelsen opføres nær gravanlæg fra en fjern fortid, forankres slægtens historie til stedet. Samme effekt får det at anlægge en gravplads ved en ældre, prominent bebyggelse. Landskabet kan således bruges til at håndtere relationer mellem levende, nært døde og fjernt døde ved at skabe rumlige forbindelser og samtidig bruges i en magtstrategi, hvor stedets mytiske og genealogiske historie bringes sammen.

De rumlige relationer i landskabet er ikke resultatet af en færdig model, der er presset ned over hverdagslivet. Både handlingen og forståelsen af denne handling mobiliseres i habitus, og forestillinger produceres af samme matrice, som de handlinger og den livsverden, de skal fortolke (Bourdieu 1990:52-65, 112-121; se også Glørstad *forthcoming*). Det vil sige, at anlæggelsen af vikingetids gravpladser og forestillinger om den dødes rumlige tilhørsforhold begge udgår fra samme dispositioner, og samtidig skabes og fastholdes de netop ved *brugen* af gravpladsen. Forestillingerne om dødsriget og deres rumlige udtryk udspringer ikke af en fast ramme, men er udtryk for konkrete løsninger på konkrete situationer. Landskabsanvendelsen på steder som Fjälkinge og Lejre skal dermed ikke forstås som et præfabrikeret, kosmologisk landskab lagt ud over det konkrete rum. Allerede ved vikingetidens begyndelse var landskabet i Fjälkinge og Lejre præget af tidligere tiders brug af rummet samt de forudsætninger, naturlandskabet udgjorde, og dette indgik i dannelsen af nye rumlige relationer i vikingetiden. Da Grydehøj blev anlagt på den anden side af Lejre Å, kan det være udsprunget af forestillinger om vandløb, der afgrænsede dødsriget. At

vikingetidsgravpladsen blev anlagt på samme næs var imidlertid ikke kun et resultat af sådanne forestillinger, men også af det konkrete forhold, at den prominente gravhøj Grydehøj allerede lå her. Mønsteret genfindes imidlertid ikke ved alle bebyggelser og gravpladser. Dette er ikke overraskende, eftersom kosmologi i skriftløse samfund meget sjældent vil mobilisere sig i sin helhed. Den vil være mindre dogmatiske og have en noget mere begrænset systematik (Glørstad *forthcoming*). De afdøde udgjorde i vikingetiden en egen kategori, og den rumlige lokalisering af denne kategori var et redskab for de levende til at forholde sig til og håndtere de døde.

Kapitel 9. Ting skaber sted – tendenser og sammenfatning

Analyserne i kapitel 3 – 8 har vist, hvordan en række forskellige typer steder i landskabet indgik i struktureringen af vikingetidens kognitive landskab, og hvordan rummet i vikingetiden blev brugt til at skabe og fastholde grundlæggende forestillinger om forholdet mellem samfundets levende og døde. Som det er fremgået af analyserne, kan der identificeres en række mønstre både i nedlæggelsesstederne og i de genstandskategorier, der deponeres.

En af disse tendenser er, at en anseelig del af nedlæggelserne sker i og ved søer. Dette gælder både for de norrøne og samiske deponeringer i Skandinavien og for nedlæggelserne af skandinaviske genstande i Irland (kap. 3, 4, 5, 6 & 7). Disse nedlæggelser finder sted gennem hele vikingetiden, og de tager form af såvel enkeltdeponeringer som successive nedlæggelser i samme vådbundskontekst. *Bredden af søen* synes at være et fremtrædende sted i disse handlinger, eftersom mange af genstandene enten er nedlagt ved bredden eller kastet ud i vandet herfra. Også i de Eddadigte, der beskriver en norrøn verdensorden, synes bredden af vådbundskontekster, *brunnar*, at være blevet fremhævet som et centralt sted i verden. Flere af de norrøne guder var knyttet til bredden af *brunnar*, og i den tidlige kristne skjaldedigtning blev også Kristus koblet med dette sted. Ligeledes synes sagnsmedene at være placeret på bredden af vandet i det kognitive landskab. Samtidig viser de norrøne tekster, stednavne og den materielle kultur fra Skandinavien, at kedler kan have været metonym for søer i norrøne verdensopfattelser – et træk som kan genfindes i noget ældre kilder fra England, Irland og Wales. I engelske og norrøne kilder til hedensk kosmologi fremstilles boblende kilder og kedler som centrale i både verdensopfattelsen og ritualudøvelsen.

Et andet gennemgående træk i materialet er nedlæggelserne i vandløb – en tendens som særlig tydeligt viser sig i analyserne fra Gudenåen og Nørreå (kap. 4) og fra de irske og ikke mindst engelske floder (kap. 7). Samtidig fremstilles flere af vandløbene i Eddadigtene enten med navne eller beskrivelser som *våbenfyldte vandløb*, eksempelvis ”floder der løber med sværd”. Dette koncept har formodentlig påvirket den kristne visionslitteratur, hvor de våbenfyldte vandløb nu blev fremstillet som prøvelser for sjælen på vej til det hinsidige. Også i et norrønt kognitivt landskab var det at krydse de våbenfyldte vandløb centralt. Vandløbene synes at have udgjort grænser mellem forskellige verdener, herunder skellet mellem de levendes og de dødes land. I en sådan landskabsopfattelse blev broer og vadesteder oplagt nok centrale vigtige forbindelsesled, tærskler og passager mellem de forskellige kategorier af væsner eller

tilstande. Dette kan være forklaringen på, at bebyggelser og gravpladser i mange tilfælde er adskilt af et vandløb og forbundet af en bro. Nedlæggelserne af våben, smykker, nøgler og slibesten ved broer og vadesteder kan dermed have markeret disse steders liminale position. En forestilling om rumlig adskillelse af levende og døde ved vandløb kom også til udtryk i runestenenes lokalisering i landskabet og placering af indskrifterne på stenenes overflader, hvor de efterladte og de afdøde var ristet ind i hver sin kolonne af indskriften. Dette mønster kan også identificeres i småskala-analyserne i kap. 4 og 8, hvor placeringen af bebyggelse og grave i både Mammen/Bjerringhøj, Gl. Lejre og Fjälkinge indikerer, at vådbunden kunne anvendes som en grænse mellem samfundets levende og afdøde. Samtidig fastslår analyserne, at der blev differentieret mellem forskellige grupper af døde. Både ældre bebyggelser og ikke mindst ældre gravhøje blev angiveligt koblet til de fjernere afdøde. Ved at placere sin bebyggelse eller gravplads ved disse anlæg, kunne vikingetidens beboere iscenesætte sig selv som arvtagere efter fjerne forfædre, og på denne måde legitimere deres ret til jorden. De nære, afdøde slægtninge blev derimod placeret på steder, der var adskilt fra vikingetidens bebyggelse med vand, men som lå synligt fra bebyggelsen.

En del af vikingetidens gravhøje var omgivet af ringgrøfter, ofte vandholdige, der blev krydset af små broer i jord. Højbruddene er i vikingetid flere steder foregået via disse jordbroer. Det understreger, at også opbygningen af grave blev udført i overensstemmelse med forestillinger om rumlig kategorisering af levende og døde. Det samme mønster – vandet som en adskillelse af de levende og de døde og broen som forbindelsesled – udspillede sig således på alle rumlige niveauer i vikingetiden: Ved at bebyggelse og gravplads var adskilt i landskabet, ved at gravhøj og omgivelser var adskilt af ringgrøft, ved at de levendes og de dødes navne var adskilt i kolonnerne på runeindskrifterne. Sådanne forestillinger var ikke alene indprentet i sindet gennem fortællinger, men var indlært kropsligt gennem at bevæge sig i et landskab, hvor adskillelsen mellem levende og døde var markeret med vand. Deponeringerne kan ved disse vandskel ses som rituelle handlinger, der på en gang markerede stedernes vigtige karakter og samtidigt ændrede stedernes historie.

Endnu et mønster, der tegner sig i analyserne, er, at deponeringerne i flere områder fandt sted i tilknytning til større sten, i ur, i klippesprækker, ved foden af fjelde og i vådbundskontekster ind til klippevægge. Disse genstande har i mange tilfælde været lettere at generhverve end vådbundsfundene, men har alligevel fået lov at blive liggende. Da de forekommer i større antal, må det formodes, at det ved nedlæggelsen ikke var planen at tage dem op igen. I lighed

med nedlæggelserne fra vådbundskonteksterne viser disse fund, at naturlandskabet gav grobund for forestillinger og rumlige principper for organiseringen af disse forestillinger. Nedlæggelserne skal muligvis ses i lyset af de betydningslag, der knyttede sig til fjeldene – herunder at fjeldene blev anset som farefulde steder befolket af jætter. Nedlæggelserne i tør- og vådbund i tilknytning til markante sten, urer og ind til klippevægge viser samtidig det tydelige sammenfald mellem norrøne deponeringer og samiske offerpladser (kap. 3, 5, 6). Analyserne peger i retning af, at nedlæggelserne på de samiske offerpladser har fundet sted også i vikingetiden. Dermed er der klare ligheder mellem de to nedlæggelsestraditioner. Vikingetidens norrøne deponeringer har tydelige hybride kvaliteter. Dette ses eksempelvis i nedlæggelsen fra Estuna – et depot med både norrøne og samiske træk (kap. 6). På samme måde er nedlæggelser af skandinaviske og irske genstande ved de irske crannogs og af skandinaviske og angelsaksiske genstande i de engelske floder eksempler på, hvordan to forskellige traditioner kan smelte sammen (kap. 7). Dermed kan deponeringshandlingerne også bidrage til at skabe hybride sociale identiteter for de mennesker, der foretog nedlæggelserne.

I analyserne er særligt anvendelsen af skriftlige kilder blevet trukket langt – og det kan måske også hævdes, at de er blevet trukket *for* langt. Som vist i kapitel 1.2 drejer det sig om kilder, hvis nedskrivning er adskillige hundrede år yngre end det arkæologiske materiale, det relateres til, og hvor nedskrivelsen finder sted i andre geografiske områder end undersøgelsesområderne. Selvom disse kilder er problematiske at anvende, viser analyserne i kapitel 3-8 imidlertid, at de kan bidrage til at tilnærme sig en forståelse af de meningslag, der kan have knyttet sig til både nedlæggelses*handlingerne* og deponerings*stederne*. De kan i særlig grad give indsigt i genstandes biografier. De giver dermed indblik i komplementære betydningslag, som den materielle kultur ikke alene kan gøre. Samlet set viser deponeringerne i Skandinavien, at de nok har regionale variationer, men sandelig også klare fællestræk. Dermed repræsenterer de en fælles verdens- og landskabsopfattelse, som finder genklang netop i de norrøne kilder. Dette understreger, at de norrøne tekster, der primært er nedskrevet på Island i højmiddelalderen, kan være relevante kilder til at få indblik i vikingetidens verdensopfattelse og mentalitet, sådan som den tog form også i Skandinavien.

I de norrøne kilder fremstilles en række genstande, smykker og våben som navngivne og personificerede artefakter. En stor del af de deponerede genstande er af høj kvalitet, flere af dem unika, og netop smykker og våben er dominerende. I flere tilfælde er der tale om

genstande, der er produceret langt fra det sted, hvor de blev deponeret. Nedlæggelserne kan følgelig være udtryk for en særlig måde at håndtere genstande med komplekse sociale biografier – objekter, der har været anset for at besidde agency, og som har været viklet ind i kæder af relationer – opbygget og manifesteret gennem gavegivning og arv. Nedlæggelserne kan i den forstand være udtryk for, at disse genstande ikke kunne eller skulle videregives på grund af de lag af betydninger og relationer, der var blevet knyttet til dem gennem deres sociale liv. Genstande med særlige sociale biografier nedlagt ved broerne, der markerede overgangen mellem de levende og de afdøde, kunne således repræsentere genstande, der ikke kunne eller skulle videregives, eftersom de var knyttet uigenkaldeligt til en afdød person.

Udover smykker og våben udgør værktøj og redskaber en anseelig del af de deponerede genstande. Disse fremstilles ikke som navngivne artefakter i de norrøne kilder, men deres betydningsfulde rolle fremgår både af de arkæologiske kontekster, de indgår i, og af fremstillingen af smedehåndværket i de norrøne kilder og ikonografien. Nedlæggelserne af værktøjskister synes at være sket i samsvar med sagnsmedens rumlige placering i det kognitive landskab – i det mindste i Sydskandinavien (kap. 3). Også nedlæggelserne på de samiske offerpladser synes at henvise til den særlige betydning, håndværk og produktion havde i disse samfund. Dette kom her til udtryk, ikke ved at nedlægge værktøj, men ved at nedlægge selve støbekanalerne, der så at sige havde bragt genstanden til live. Ud over smedeværktøjet indeholder de norrøne værktøjsdepoterne i en række tilfælde også kedler og kobjælder. Sidstnævnte er en klokketype, der også kendes fra yngre jernalder og vikingetid i Irland, hvor de fungerede som håndklokker båret af kirkens mænd. Disse nedlæggelser tolkes som spor efter velsignelser af vådbunde udført af gejstlige. De skandinaviske kobjælder kan ligeledes have tjent som klokker brugt i rituelle sammenhænge (kap. 7). Nedlæggelse af genstande fra den kristne liturgi peger i retning af, at der ikke har eksisteret et modsætningsforhold mellem en hedensk og kristen landskabsopfattelse og rumanvendelse. Snarere blev det kristne tankegods inkorporeret i det eksisterende kognitive landskab – både ved bredden af søen og ved broen over de våbenfyldte vandløb.

Materialet fra de forgående kapitler viser tydelige, regionale variationer. Bredden af søen var et ganske typisk nedlæggelsessted i alle undersøgelsesområderne, undtagen for de skandinaviske genstande fra England. Nedlæggelser i vandløb udgjorde store dele af nedlæggelserne i sognene omkring Middelsom Herred samt i det engelske og irske materiale, mens langt færre af disse fund stammer fra Norge. Klare regionale forskelle tegner sig også

for deponeringen af værktøj. Mens værktøjsdepoterne fra Sydskandinavien samt Gotland alle stammer fra bredden af et vand eller fra et højdedrag over et vand, hvor der var nedlagt andre genstande i vikingetiden (se også Lund 2006), er værktøjs- og redskabsdepoterne fra Norge primært fundet i tørbundskontekster.

Små og store handlinger

Som det blev vist i kap. 6, er der klare sammenfald mellem de norrøne deponeringer og nedlæggelserne på de samiske offerpladser både i tid og landskabsmæssig placering. Dette kunne åbne for også at tolke de norrøne deponeringer som ofringer. Som pointeret i kapitel 2.2 er der dog meget at vinde ved at fokusere på deponeringernes sociale og kulturelle betydning, frem for at tolke nedlæggelserne som udelukkende sakrale handlinger. Der er, som det fremgik af kapitel 3.4 og kapitel 6, også tydelige forskelle på de deponerede norrøne og samiske genstandes sociale biografier. De norrøne deponeringer synes primært at spænde over genstande med ganske lange og ofte komplekse biografier. For størstedelens vedkommende er metalgenstandene på de samiske offerpladser derimod kendetegnet ved ekstreme korte og enkle biografier, idet særligt de små vedhæng synes at være produceret på offerpladslokaliteterne med nedlæggelse for øje. Disse er imidlertid nedlagt sammen med genstande med lange og komplekse biografier såsom mønterne. På de samiske offerpladser er der dermed sket en sammenvævning af væsensforskellige genstandsbiografier. De samiske offerpladser med metalgenstande har lang kontinuitet, og her er mange nedlæggelser akkumuleret. En anseelig del af de norrøne deponeringer drejer sig derimod om nedlæggelser af fra en op til tre genstande på samme sted, og udgør dermed en langt mindre intrikat sammenfiltring af genstandes livshistorier. Det samiske begreb *sjiela* - små metalgenstande og genstande i ben, som ofredes ved passering forbi hellige steder – kan bidrage til at vise, at også de norrøne enkeltdeponeringer kan have drejet sig om ikke-institutionaliserede rituelle praksiser. I denne type handlinger bliver ritualets sociale aspekter og koblingen mellem mennesket og landskabet særligt tydelig. Ved disse handlinger bindes ting til stedet, og dermed bindes menneskers historie sammen med landskabet.

De samiske rituelle handlinger udgør således en bred vifte af handlinger – som også spredningen fra offerpladserne med både metalgenstande, ben og horn til en enkeltnedlæggelse af et lille metalstykke som *sjiela* er udtryk for. Også norrøne rituelle handlinger kan differentieres. De norrøne kilder indikerer, at de fleste germanske befolkningsgrupper i tiden før kristendommens etablering havde periodiske kultaktiviteter

med tre store offerfester i løbet af året (Vries 1956:445-446). I Snorris Heimskringla fortælles om tre ofringer afholdt henholdsvis efterår, vinter og sommer. Skal vi tage denne fortælling for gode varer, fandt efterårskulten sted efter høsten og skete *til árs*, mens midtvinter var *til gróðrar* eller *til friðar ok vetrarfars góðs*. Den tredje var ved sommerens begyndelse, og var *til sigrs* (Vries 1956:446), altså henholdsvis *til året/godt år*, *til afgrøderne* eller *til fred og vinterens forløbs guder* og *til sejr*. Derudover findes der også beskrivelser af midtsommerblót i Møre ved Frostatinget (Vries 1956:447-448). Ifølge de norrøne kilder kan dyre- og eventuelt også menneskeofringer have indgået i sådanne blót, ligesom offermåltid og hellig drikke i form af velsignet øl kan have indgået (Simek 1993 [1983]:271-272; Steinsland 2005:274-280). Med deponeringerne har vi imidlertid at gøre med en ganske anden type rituelle handlinger. De synes at have forankringer i landskabet og udspringe af landskabets kvaliteter, sådan som det også kommer til udtryk i de sakrale stednavne. Sammenlignes de samiske og norrøne rituelle handlinger, kan nedlæggelsen af enkelte genstande i norrøne kontekster sidestilles med samernes *sjiela*, mens det norrøne blót i højere grad kan ses som en parallel til de samiske ofringer, *tsikku*. Det samiske *sjiela*-begreb kan således bidrage til at vise, at nedlæggelser som rituelle handlinger ikke nødvendigvis var udtryk for omfattende kollektive handlinger, men kan have været en mere ordinær og dagligdags måde at forholde sig til den materielle kultur og til landskabet på.

Forandringer over tid

Der har i de forgående kapitler været større fokus på at identificere og analysere fællestræk i det kognitive landskab og pege på regionale variationer inden for dette mønster end på at vise forandringer over tid i deponeringerne og i landskabsanvendelsen generelt. Ser vi bagover i tid, kan traditionen med at deponere i vådbundskontekster spores tilbage til neolitikum, om ikke før (se f.eks. Kaul 2003 med referencer). Vådbundsdeponeringerne viser en tydelig nedgang omkring år 500 (Fabech 1991, 1993, 1998), men synes som vist at have overlevet gennem yngre germansk jernalder, gennem vikingetiden og ind i middelalderen i et mere modereret omfang. Samme mønster gør sig gældende i Irland og England, hvor nedlæggelserne af skandinaviske genstande i vikingetiden indgår i en meget lang tradition for deponeringer i vådbundskontekster. Et fokus på vådbundsdeponeringernes *longue durée* ville kunne bidrage til at forstå, hvorfor mennesker i vikingetiden i første omgang er disponerede for at nedlægge genstande i vandet. Samtidig vil et studie af vådbundsdeponeringer på tværs af tid dog let miste grebet om de specifikke betydninger, der kan knytte sig til nedlæggelserne. Ser vi vikingetidens nedlæggelser af våben i relation til våbenofringerne fra førromersk til

ældre germansk jernalder, der udgør et langt større materiale, og hvor fundkontekster og bevaringsforhold og hvor udgravningerne har været på et meget højt niveau, bliver de få fund fra vikingetiden ubetydelige. Set på egne præmisser – dvs. i forbindelse med den materielle kultur og de skriftlige kilder, der kan kaste lys over vikingetidens Skandinavien – giver de derimod et klart udsagn om en særlig håndteringsmåde, hvor genstande med detaljeret udsmykning, usædvanlige sværd og smykker, særligt i Sydskandinavien lige så ofte – om ikke oftere – lægges i vådbunden som i grave.

Overordnet set kan der peges på en række ændringer i anvendelsen og perceptionen af vikingetidens kognitive landskab. Mens den rumlige organisering af samfundets levende og afdøde i yngre jernalder primært blev markeret ved at holde dem adskilt af et vandløb og forbundet af en bro, blev denne rumlige kategorisering i vikingetiden også markeret af deponeringer. Fra den sene vikingetid blev denne opdeling også udtrykt i runeindskrifternes placering på runestenenes flade. Dette var særligt udbredt for runesten af efter-Jelling typen, dvs. fra 970 – 1025. Også efter kristendommens etablering forekom der nedlæggelser af våben ved overgangssteder (Behrend 1970:94-97), men tilfældene var langt sjældnere end i vikingetid.

Konceptet med de våbenfyldte vandløb viser ligeledes ændringer over tid. Forestillingen om, at sådanne vandløb indgik i verdensordenen, blev inkorporeret i den tidlige kristendom gennem visionslitteraturen, men den materielle metafor – virkelige floder med deponerede våben – var kun i meget begrænset omfang i anvendelse som nedlæggelsessteder efter vikingetidens slutning. Også i Irland og England ses sådanne forandringer. Her forekom nedlæggelser allerede i tiden før skandinavernes etablering i disse områder, og genstande fra den kristne liturgi var blandt de nedlagte artefakter – men nedlæggelserne fik i England tydeligvis en opblomstring i 900-tallet – starten af 1000-tallet, dvs. i den del af vikingetiden hvor skandinavernes politiske og kulturelle indflydelse var størst. Også efter kristendommens etablering spillede vådbunden imidlertid en særlig rolle i det kognitive landskab. Kilder blev åsted for helgenkult, vand havde kristne konnotationer i relation til dåben og i islandske hagiografier forekommer fremstillinger af biskopper, der anvendte helligt vand til at helbrede sygdomme og som middel mod angreb fra djævle (Anderson 2007:12; Skórzewska 2007:121-123; Lund forthcoming, 2008).

Ligesom i Irland og England ophørte deponeringerne ikke alle steder i Skandinavien ved kristendommens etablering. I Västannortjärn i Dalarna blev der i perioden fra 1100-tallets slutning til 1400-tallets begyndelse nedlagt genstande i metal og træ samt produktionsrester fra træarbejde, såsom høvlspåner. Metalgenstandene bestod af mønter, kobber- og pressblik, ringspænder, knive, bæltespænder, fingerringe, økser, beslag, pilgrimsmærker, hesteskosøm, nøgler og kobjælder, og nedlæggelserne tolkes som spor efter rituelle handlinger (Ersgård 1995, 2002:287-296). Sammensætningen af genstande med forekomster af mønter, bæltespænder og smykker ligner genstandskombinationerne fra de samiske offerpladser. Nedlæggelserne fra Västannortjärn viser samtidig klare ligheder med de norrøne deponeringer fra vikingetid. Deponeringen af økser, mønter, ringspænder og andre smykker, nøgler og ikke mindst kobjælder er, som det er blevet vist i de forgående kapitler, netop typiske vådbundsfund fra den skandinaviske vikingetid. Også nedlæggelsesstedet kan ses i lyset af både de norrøne og de samiske deponeringer, idet fundene fra Västannortjärn blev gjort på *bredden af søen*, hvor der skiftevis var oversvømmet og tørlagt (Ersgård 2002:288).

Både pilgrimsmærkerne og blysedlerne med kristne runeindskrifter indikerer, at de rituelle nedlæggelser i Västannortjärn ikke udgjorde nogen modsætning til kristendommen. Også i Danmark er der fundet deponerede genstande fra højmiddelalderen i form af sværd, ofte med kristne indskrifter på klingen, som blev nedlagt i vådbundskontekster med lang tradition for nedlæggelser (Behrend 1970; Lund 2003, 2004). Selvom antallet af deponeringer således går ned i middelalderen, er der ikke tale om et fuldstændigt brud med traditionen ved kristendommens etablering. Andre nedlæggelsestraditioner, herunder de såkaldte husofringer, dvs. deponeringer af genstande under gulv, i stolpehuller eller under syldsten, synes ikke at vise forandringer i forbindelse med kristendommens etablering (Falk 2006; Eklund et al. 2007). Selvom de senere nedlæggelser i vådbundskontekster må tolkes som rituelle handlinger, har de således ikke nødvendigvis været opfattet som aktiviteter, der stod i modsætning til kristendommen. I den forstand giver materialet fra Västannortjärn på sin vis det samme indtryk som materialet fra Irland og England: deponeringer var rituelle handlinger, der skal ses dels som måder at håndtere materiel kultur, der ikke længere kunne eller skulle anvendes, og dels som strategier for at forholde sig til steder, der uanset kristendommens etablering var centrale i struktureringen af det kognitive landskab.

Velsignelse af ting og steder

En af strategierne for at håndtere nedlæggelsesstederne og deres betydningslag i tidlig kristen tid finder vi i *Húngrvaka*, en af sagaerne i *Biskupa Sögur*, som omhandler de fem første biskopper på Skálholt. Den foregår i tidsrummet fra 1056-1176 og menes at være forfattet kort efter 1200 (Simek og Pálsson 1987:184). I *Húngrvaka* hører vi om Bjarnvarðr, en biskop, som var på Island 20 vintre i slutningen af 1000-tallet. Her velsignede han mange *hluti* (lodder/ikoner/ting), hvor mørke magter havde haft ordet (dvs. havde haft megen betydning). De steder og ting, han velsignede, var kirker og klokker, broer og *brunnar,* vadesteder og vande, klipper og bjælder (*Húngrvaka* III,6)[127]. Udover kirkerne er de pladser, der nævnes her – broer, *brunnr*, vadesteder, vande og klipper – identiske med netop de steder i landskabet, hvor genstande blev deponeret i Skandinaviens vikingetid. Også de to klokketyper, *klukka* og *bjalla*, dvs. klokker og bjælder, er blevet nedlagt i Skandinavien (se kap 3.2 & 7.2). Som beskrevet i kapitel 7.1 er de deponerede liturgiske genstande fra irske vådbunde blevet tolket som spor efter de helgenvelsignelser af søer, som blev anset for at være beboet af mørke magter, beskrevet i hagiografier fra yngre jernalder og vikingetid (se kap. 7.1 og Fredengren 2002:258). På samme måde kan Bjarnvaðrs velsignelser ses som en måde at håndtere steder, der i tidlig kristen tid fortsat blev opfattet som pladser ladet med betydningslag fra en norrøn verdensopfattelse, som måske ikke på alle måder var i overensstemmelse med kristendommen. Ligeledes kan der have eksisteret et behov for at indvie kobjælderne til kristendom, eftersom de var blevet nedlagt med smedeværktøj i den sene vikingetid, og som Saxo beskrev det, kan have indgået i norrøne ritualer (se kap. 7.2). Gennem velsignelsen kunne steder som broer og vandløb blive flyttet ind i en landskabsopfattelse, der var forenelig med kristendom (se også kap. 3, 4 samt Lund 2005). Teksten antyder således, at der var særlige steder og genstande, som først gennem en velsignelse kunne anvendes i en kristen kontekst.

Traditionen med, at kirkens mænd velsignede steder i landskabet, der i vikingetiden udgjorde nedlæggelsessteder, fortsatte et stykke ind i højmiddelalderen. På et tidspunkt mellem 1203-37 velsignede biskop Guðmundr et fjeld for at befri det fra de ånder, der hjemsøgte stedet (Skórzewska 2007:122). Ligesom Bjarnvarðrs velsignelser og helgenvelsignelserne af vådbunde i Irland, kan dette være et eksempel på, at de steder, der efter kristendommens

[127] "*Hann vígði marga hluti, þá er mǫrg merki hafa á orðit, kirkjur ok klukkur, brúr ok brunna, vǫð ok vǫtn, bjǫrg ok bjǫllur, ok þykkja þessir hlutir hafa birt sanna tígn hans gæzku*" (Húngrvaka III,6)

indførelse blev anset som ladet med farlige kræfter, var blandt de steder, der havde været centrale i det kognitive landskab før kristendommens etablering. Stederne, som ifølge kilderne blev velsignet af kirkens mænd i tidlig kristen tid, sammenfalder tilsyneladende med den type steder, hvor der blev deponeret i Skandinaviens vikingetid. Materialet er således tvetydigt. På den ene side viser deponeringerne af genstande i tiden efter kristendommens etablering, at nedlæggelserne langt fra alle steder kan have været anset som i uoverensstemmelse med kristendommen. På den anden side indikerer helgenvelsignelserne, at der efter kristendommens etablering måtte arbejdes aktivt på at omdanne det kognitive landskab. Også kristendommen var imidlertid under konstant ændring, og fortolkningerne havde klare regionale variationer. Mens deponeringsstederne måske ikke i den tidlige middelalder udgjorde et problem for kirken, synes kilderne at pege i retning af, at der i højmiddelalderen kom større fokus på aktivt at arbejde med at inkorporere deponeringsstederne i en kristen forståelseshorisont.

Deponeringer som problemløsere

I kapitel 2 blev der argumenteret for, at deponeringer mere end noget andet kan opfattes som en intentionel måde at håndtere materiel kultur, og i kapitel 3.4 blev dette uddybet med en diskussion af, hvordan genstandenes sociale biografi ved nedlæggelsen blev bundet sammen med stedernes sociale biografi. Som det kom til udtryk i helgenvelsignelserne, kunne deponeringer tjene til at *håndtere problematiske steder*. Et fund fra Sand i Sola sogn, Rogaland kan bidrage til at understrege denne pointe. Her var en røse anlagt i romersk eller ældre germansk jernalder, mens fragmenterne af et enægget sværd vidner om, at graven kan være blevet genbrugt i yngre germansk jernalder eller tidlig vikingetid. Under det tørvelag, der har dækket røsen i nyere tid, blev der fundet et blykors fra 1200-tallet med en kristen indskrift i runer[128] (Rønne 2000/2001). Denne deponering af blykorset må være sket i højmiddelalderen, men den demonstrerer i lighed med vikingetidsdeponeringerne, at nedlæggelser ændrer et steds biografi. Ved at lægge korset ned i en førkristen grav, kunne de kræfter og de betydningslag, der knyttede sig til stedet, være blevet kontrolleret. En sådan form for kommunikation med og kontrol af de afdøde forekom, som det blev vist i kapitel 8, også i vikingetiden.

Set i lyst af både *Húngrvaka* og tolkningen af de irske deponeringer af genstande fra den kristne liturgi, kan også blykorset i gravrøsen fra Sand opfattes som en velsignelse af stedet.

[128] Katalog nr. 521

Ved nedlæggelsen af korset i røsen blev stedet kristnet og de kræfter, der måtte knytte sig til gravmindet, blev håndteret. Nedlæggelserne vidner om en konvertering af stederne, som foregik uden at det grundlæggende tankegods blev ændret. Nok var der knyttet særlige kræfter til ældre grave, men disse blev snarere tæmmet end fjernet gennem helgenvelsignelserne – på samme måde som både broerne, våbenfyldte vandløb og søbredder blev inddraget i det kristne tankegods. Der er således ikke tale om et skarpt modsætningsforhold mellem en hedensk og kristen landskabsopfattelse, men snarere som en omarbejdning og inkorporering af de betydningslag, der knyttede sig til stederne.

Helheder og delheder

Som det blev vist i kapitel 3.4, kan valget af genstande, der blev deponeret, hænge sammen med deres sociale biografier – hvor genstande med særligt komplekse biografier synes at være overrepræsenterede i nedlæggelserne. I kapitel 2.3 blev begrebet *uafhændelige* genstande introduceret, dvs. genstande, som var forbundet med dets oprindelige ejer, selv når de blev cirkuleret blandt folk, eksempelvis som arvegods, der bar historien om de tidligere ejere med sig. To centrale aspekter ved de uafhændelige genstande er, som nævnt, deres ikke-destruerbare karakter og deres evne til at trække fortiden ind i samtiden (Weiner 1985:210). Nedlæggelserne har således sociale konsekvenser, idet studiet af sociale biografier griber ind i dannelsen og fastholdelse af socialt minde. Der ville i høj grad kunne være et formål med at nedlægge netop ikke-destruerbare genstande, der inkarnerer de relationer, de har indgået i – for på denne måde kunne kæden af relationsdannelser fryses. Mens fragmenteringen af en genstand, der bar en lang kæde af relationer, kunne øge antallet af relationer, den kunne indgå i, fungerede nedlæggelsen af de *hele* genstande – som vikingetidens deponerede våben, værktøj og smykker – som en måde at håndtere det uafhændelige. Hvis ikke der var en oplagt arvtager til genstanden, blev relationskæden bremset ved deponeringen, men ikke brudt.

I modsætning til de store våbendeponeringer fra romersk og ældre germansk jernalder er de deponerede våben fra vikingetid ikke bøjet eller på anden måde destrueret. Eneste undtagelser er våbennedlæggelserne fra mosen Lillmyr, Gotland, hvor sværd fra vikingetiden var blevet opvarmet og bukket sammen inden deponeringen (Thålin-Bergman 1983; Müller-Wille 1984). Bortset fra netop disse sværd blev vikingetidens våben nedlagt som hele og tilsyneladende fuldt brugbare genstande. De synes at være håndteret som hele, sociale kroppe, der afslutter deres liv gennem nedlæggelsen. I sølvdepoterne fra vikingetid ser vi derimod gennem vikingetiden en stigende grad af fragmentering (Kilger 2008a). Blandt

ædelmetaldepoterne findes der dog også en gruppe, som kan samles under betegnelsen *midtspændedepoter*, bestående af kvindesmykker i guld, sølv og bronze og andet dragtudstyr. I genstandskombination har disse depoter klare ligheder med smykkeopsættene i en række veludstyrede kvindegrave. Disse depoter er samtidigt kendetegnet ved, at ingen af genstandene er fragmenterede (Kilger 2008b). Mens der i økonomiske sammenhænge således ses en bevægelse i retning af at kunne opfatte eksempelvis sølvringe og mønter som delelige (Kilger 2008c), bevares konceptet med hele genstande inden for andre genstandskategorier og materialer gennem vikingetiden.

Som beskrevet i kapitel 3.4 kan deponeringer på sin vis opfattes som en begravelse af en genstand, idet nedlæggelsen afslutter genstandens sociale liv. Behandlingen af genstandene i forbindelse med deponeringer i vikingetid peger i retning af, at der i en norrøn verdensopfattelse bevidst og eksplicit foregik en sammenligning mellem krop og genstand. Det kommer til udtryk både i Edda- og skjaldedigtning, eksempelvis med omdannelsen af kroppe til genstande, som det fremstår i Vǫlundarkviða (se kapitel 2.3) eller sammenstillingen af Skrýmirs krop og fjeldene i Gylfaginning (se kapitel 5.3).

Mennesker og ting skaber hinanden i social forstand og griber ind i hinandens sociale liv (Gosden 2004:36). Som det blev påpeget i kapitel 3.4, er forestillingen om, at kun mennesker kan fremstå som personer, et moderne vestligt fænomen. Chris Fowler har i sine antropologiske og arkæologiske studier lagt væk på lighederne mellem den måde en menneskekrop og en genstand i mange samfund kan deles og redistribueres ved personens eller genstandens sociale død. For kroppens vedkommende foregår denne udveksling ofte kun metaforisk, men i flere tilfælde også rent fysisk (se eksempelvis Jones 1998). Sociale relationer kan dermed spores i udvekslingen af både mennesker og ting (Fowler 2004). I eksempelvis melanesiske samfund eller nordeuropæisk neolitikum synes opdelingen og fordelingen af dele af mennesker og ting at være centralt i skabelsen af identitet. Fowler anvender betegnelsen *dividual personhood* om det forhold, at person-identiteten (personhood) er delelig og sammensat af forskellige sociale relationer. Som det blev diskuteret i kapitel 3.4 kan både mennesker og ting besidde person-identitet (Fowler 2004:59-60). Sådanne opfattelser af forholdet mellem mennesker og ting er kulturelt betinget. Vikingetidens deponeringer er tydeligvis ikke præget af opdelinger, men af *hele genstande*, og disse er i mange tilfælde nedlagt enkeltvis. På samme måde er store dele af gravmaterialet fra vikingetiden præget af gravlæggelsen af *hele kroppe*, i det mindste når der var tale om

skeletgrave. Det møde og den sammenblanding af fragmenterede genstande og kroppe med deres sociale biografier, som forekommer i eksempelvis neolitiske deponeringer (Jones 1998; Fowler 2001), ser vi således på ingen måde i vikingetidsnedlæggelserne. Disse synes derimod at være præget af helheder, de bærer ikke destruktionsspor, de er ikke ombukket, (som sværd eksempelvis kan være i de norske brandgrave på denne tid), de er tilsyneladende ikke bevidst knækket, men fremstår derimod, som om de var brugbare ved nedlæggelsestidspunktet. Disse genstande, kan – som der blev argumenteret for i kapitel 3.4 – have været opfattet som sociale aktører, dvs. som genstande, der på sin vis havde sin egen personlighed og kan måske ligefrem have været navngivet. Forholdet mellem kroppe, ting, steder og landskaber kommer i høj grad til udtryk ved at relatere dele og helheder. Deponeringer fra Skandinavien og de britiske øer giver samlet set indtrykket af, at disse genstande blev opfattet som helheder, som afgrænsede enheder, og ikke, som i de neolitiske depoter, som dele af større samlinger. Opfattelsen af genstande som helheder finder vi også på de samiske offerpladser, hvor de mange genstande, primært af metal, også er nedlagt uden at være destrueret gennem fragmentering.

Hvor fremmed det end forekommer for vores samtids kategoriseringer af mennesker og ting som to tydeligt adskilte grupper, så viser etnografiske studier fra en lang række steder, at dette blot er en af mange forskellige typer kategoriseringer. Sådanne opdelinger er kulturelt betingede. Hos Khanty'erne i Sibirien kan ting kategoriseres som besjælede og ubesjælede, mens afdøde mennesker opfattes som en undergruppe af besjælede genstande (Jordan 2003:102-103). Personer, dyr, træer, vand i floder, faldende sne, ild, vind, torden og overnaturlige væsner anses som besjælede, mens sne, som er faldet, vand i en spand, et udtørret træ eller en sten, som ikke kan flyttes, kategoriseres som ubesjælede. Grænserne er imidlertid flydende, som eksemplet med sneen og vandet viser (Jordan 2003:103). På samme måde synes også grænserne for besjælede genstande fra vikingetiden at have været flydende. Langt fra alle våben præsenteres eksempelvis som besjælede og personificerede genstande. I mange af de norrøne kilders narrativ knyttes de personlige egenskaber til genstande, der modtages i gave eller fremstilles under særlige forhold. Også våben fra det levede liv kan på denne måde have haft muligheden for at flytte sig mellem kategorierne af besjælede og ubesjælede genstande. De genstande, der i de norrøne kilder fremstår som personificerede, er også blandt de ting, der i de norrøne kilder *gik i arv*. Netop ved at have bygget led i relationskæder, blev særlige smykker og særligt sværd fremstillet som vigtige arvestykker i de norrøne kilder. De genstandstyper, der på denne måde løftes frem som vigtige aktør i

relationskæder modsvarer det udvalg af genstande, der deponeres. Årsagen til, at netop disse våben og smykker blev deponeret i vikingetiden, kan således ligge i deres sociale biografi.

Ting skabte steder

Mens studier af vikingetidens deponeringer hidtil hovedsageligt har studeret ædelmetaldepoterne, har dette projekt forsøgt at inddrage nedlæggelser af alle genstandskategorier fra vikingetiden. I den frobindelse er genstandenes og stedernes sociale biografi blev inddraget. Her har særligt anvendelsen af de norrøne kilder vist sig at være frugtbar for tolkningerne. Samtidig har denne tilgang bidraget til at vise, at også stedernes sociale biografier ændrede sig ved nedlæggelserne. Dermed vævede der sig et tæt net af relationer, idet mennesker biografier – som var bundet til tingenes livshistorier – blev knyttet sammen med stederne. De rumlige kategoriseringer af mennesker, ting og steder, som har kunnet iagttages i anvendelsen af den materielle kultur og af landskabet i analyserne, repræsenterer ikke kosmologiske forestillinger i menneskenes sind, som blev lagt ned over landskabet. De blev derimod skabt og konstitueret i de sociale praksiser, i den konkrete håndtering af den materielle kultur og den dagligdags anvendelse af omgivelserne. Anvendelsen af landskabet udsprang af og skabte således opfattelser af rumlig kategorisering. Dette gav de mennesker, der levede i og gennem landskabet, en forankring i stederne. Ikke mindst ved nedlæggelserne af genstande, blev gruppers identitet skabt og reproduceret, og samtidig skabte deponeringer stedernes historie.

English summary

In this thesis spatial aspects of the Viking Age world-view and mindset are examined by analysing the layers of meaning linked to different places in the Scandinavian landscape – primarily in wetland contexts. Hoarding of weapons, tools, jewellery, and rings of precious metal forms the starting point for the study. The analysis of these acts of deposition is based upon new perspectives within cultural landscape studies that throw light on the relationship between body, material culture, and the use of space. The Viking Age cognitive landscapes are also studied through the spatial relationship between settlements and graves. This provides insight into the spatial categorisation of living and dead. The structuration of the cognitive landscape is analysed through three case studies from each of the Scandinavian countries; the north-eastern part of Scania, Sweden, the county of Middelsom in Jutland, Denmark, and the areas of Sola and Suldal in Rogaland, Norway. The role played by places of deposition in the cognitive landscape is also elucidated through analyses of a number of written sources. As with the study of the material deposits, focus is on the way specific features in the landscape are emphasised and on the function of these places in the narratives of the texts. Rune stones from the areas of the case studies are even incorporated in the study, focusing on the topographical location of the stones and on the use of space in the inscription carved on the stone.

Chapter one includes a discussion of the potential of using the Old Norse written sources in the study of Scandinavian Viking Age. These sources are mainly preserved in manuscripts from the 13th – 15th century but include narratives and poems describing Old Norse cosmology, mythology, world-view and mentality. It is argued that both scaldic and eddaic poetry had a set oral form before they were written down, and that both types of poetry can predate Christianity. It is argued that even Snorri's Edda, which was formed under Christian influence contains genuine features of pagan mentality and world-view, whereas his description of pagan gods shows clearer Christian elements. It is concluded that Snorri's Edda is a relevant source for students of the cognitive landscape of Scandinavian Viking Age, as features found in his Edda is even found in iconographic, archaeological and philological material. Icelandic sagas represent yet another source used for studying the layers of meaning interwoven in the cognitive landscape, if they are used as an anthropological and not a historical source. Many of the texts demonstrate that the authors had specific knowledge of aspects of Old Norse religion and mentality. The legendary sagas make use of poems in Eddic

metre and include a number of Germanic myths and legends known from other sources. Consequently, they can be used to illuminate a Viking Age mentality and world-view. Chapter one concludes that by juxtaposing acts of deposition took place in the landscape and the function of such places in Old Norse narratives, new insight can be gained on the cognitive landscape of Viking Age Scandinavia and the social biographies of the deposited artefacts.

The theoretical framework of the thesis is discussed in chapter two. The research history reveals distinct differences between how archaeologists have interpreted prehistoric deposits and Viking Age hoards. Turning away from the strong division between sacred and profane deposits, it is argued that the acts of deposition are not irrational acts. They are instead regarded as a way of *handling* objects that no longer should or could be used due to the layers of meaning they have obtained in their social life.

It is stated that the majority of the acts of deposition should be regarded as ritual acts, though not necessarily religious ones. The acts of deposition were clearly formalised actions, taking place within a rather strict set with an invariable core. These acts probably also had an element of performance to them. For instance, in some finds the specific bodily movement – chopping with an axe – can be identified in the ritual acts of deposition as well as in burial rites. To study this, the role of the body in relation to the perception and the use of space is presented from a phenomenological perspective as well as a practice theoretical one. This is finally incorporated in a discussion of the relationship between the human body and artefacts, which conclude that – whereas this relationship in other cultural contexts can be demonstrated to have merging features – in the Viking Age there are clear indications that bodies and material objects were perceived as parallel, but certainly not identical unites.

In chapter two, the main shift within landscape studies over the last 20 years from recognizing the landscape as a *scene* for human actions to seeing the landscape as a *media* – a tendency revealed both in the study of Neolithic and Bronze Age monuments and in historical archaeological studies of the use of space in houses and cities - are also presented. These landscape studies have been influenced from practice theory as well as phenomenology. The very different uses of phenomenology in the work of Julian Thomas, Chris Tilley and Tim Ingold are discussed. The structuralistic *Miðgarðr – Útgarðr* model is presented and debated: It is pointed out that the cosmological landscape of the Viking Age probably had no fixed

form, as this type of orthodoxy within religion is rare in societies with such a low degree of literacy.

In chapter three, the material from north-eastern Scania is analysed. Acts of deposition seem to take place mainly by laying down or throwing weapons, tools and jewellery from the shore of lakes. The banks of a number of bodies of water are also accentuated in Old Norse sources. In these texts, acts of transformation take place at the banks of two–three *brunnar* a noun previously translated wells, but which also can have the meaning of lakes and springs. It is also argued that the smiths in the Old Norse sources are linked to the banks – as are the tool hoards. A metaphorical link between lakes and cauldrons, expressed in the archaeological material as well as in the written sources, is also explored. Finally, it is pointed out that specific weapons and pieces of jewellery are presented as personified artefacts with agency in the Old Norse sources. Some of these objects even have names. A large part of the archaeological deposits studied in this work are objects of very high quality. Many of the objects are uniqa, ornamented with inlays of precious metal and jewels. The acts of deposition may be seen as a way of ending the social biography of such personified artefacts.

The material from Middelsom County is studied in chapter four. In this region, acts of deposition mostly took place in rivers and streams, clustering around bridges and fords. This finds a striking parallel in the Old Norse sources, where weapon-loaded watercourses and rivers running with blood are recurring features in the poetry, predating the same phenomenon in Christian literature. The acts of deposition can in this sense by seen as material metaphors, which gave life to the oral metaphors. In the narratives the bridges also act as thresholds and passages from the land of the living to the land of the dead. The fact that settlements and graveyards from the Viking Age often are separated by a watercourse and connected by a bridge or a ford indicates that this concept existed not only in the mind of people, but also as a bodily incorporated structure in the Viking Age. It is pointed out that the division between the living and dead on each side of the border also is reproduced in the way rune stones are carved in the region, with the text placed in two columns divided by a line – possibly representing a river.

In chapter five, the areas of Sola and Suldal in Rogaland are examined. They show similar features to the two previous chapters, with hoards clustering in lakes and rivers. However, in Suldal two other landscape features are also accentuated by acts of deposition: One hoard is

found in wetland context, but in very close vicinity to the foot of a steep rock. Other deposited artefacts are found in stone screes. These contexts are very similar to where Sami sacrifices of metal objects, anvils, and bones are found in Northern Scandinavia. Chapter five also draws attention to finds from wetland and scree contexts in other parts of Norway, demonstrating that this type of material have been somewhat overlooked. The deposition of Viking Age weapons and tools in other dry land contexts are also discussed.

Chapter six analyses the material from Sami sacrificial places that have been dated to the Scandinavian Medieval period. Because the finds on the sacrifice places have accumulated successively, a re-dating of the finds based on the typology of the objects is suggested. This would place the acts of deposition in the 9th – 13th century, concurrently with the deposition of Norse material in other parts of Scandinavia. Several researchers have pointed out that the Old Norse and Sami religions had unifying features. The material of the hoards indicates that also the ritual acts within the two groups had parallels. A hoard of arrow heads from Estuna, Uppland in Sweden, could even represent actions performed by people with hybrid identities. The deposition of so-called walking stick handles from South Scandinavia, which are very similar to the Sami drum-hammers used in rituals acts, could also be an example where the two systems of rituals have merged.

In chapter seven, the deposition of Scandinavian Viking Age artefacts in Ireland and England are discussed. In Ireland, the deposition of Scandinavian weapons reveals a similar structure to that of Scandinavia. The deposits cluster in rivers and lakes but are also found in and around crannogs – a specific Irish and Scottish type of structure that must have been unknown to the Scandinavians prior to their arrival in Ireland. It is suggested that these acts of deposition were performed by groups of people with hybrid identities, for which these ritual acts played a part in building and transforming their social identity. In England, Scandinavian weapons do not appear in lakes, but they are found in large numbers in rivers along with Anglo-Saxon artefacts, both represented by large number of high quality objects. The number of depositions increased in the late 10th and early 11th century – a period when Scandinavians played a central part in the political life.

In chapter eight, the spatial relation between the living and the dead in the Viking Age cognitive landscape is further explored. In small-scale analyses of the landscapes of Fjälkinge, Scania, Gl. Lejre, Zealand and Langå, Jutland the spatial division between the settlement and

the graves is examined. It is demonstrated that while the Viking Age settlements are found in close connection to much older graves, the graves of the Viking Age are placed on the other side of wetlands. This is seen as a distinction made between different categories of dead linked to respectively mythic and genealogical history. The division between the living and 'the recent dead' is also expressed in ditches surrounding the barrows. The ditches often contained water and was bridged through small 'ridges' of soil. This indicates that the division between the living and the dead took place on many levels in Viking Age society. Chapter eight also examine the tradition of breaking into mounds, described in Old Norse texts and identified in the archaeological material. Both types of sources indicate that one of the purposes of grave robbing was to obtain specific weapons and pieces of jewellery with long and complex social biographies.

Finally, the result of the analyses from the previous eight chapters is summarised, placing the Viking Age acts of deposition in a wider chronological framework. Two early medieval saint's lives are examined. The texts indicate that in the clergy of this period acted to bless the very types of places, where the acts of deposition took place in the Viking Age. Like the acts of deposition themselves, the blessing is interpreted as a way of handling and transforming the layers of meaning attached to these places from paganism to Christianity. It is also concluded that the Viking Age depositions demonstrate that specific types of objects were regarded as whole and undividable things with complex social identities.

Primære referencer, inklusiv oversættelser

Adam af Bremen: *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*. Udgivet 1948 af C. A. Christensen. København: Rosenkilde og Bagger.

Af et kristeligt digt (Eilífr) af Eilífr Goðrúnarson. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Alcuin, *Life of Willibrord*

Alvíssmál. Se Eddadigte

Asmundar Kappabana Saga.

Beowulf. Text and Translation 2000. Translated by John Porter. Anglo-Saxon Books

II Cnut. I *Die Gesetze der Angelsachsen*. Herausgegeben im Auftrage der Savigny-Stiftung von F. Liebermann, 1960. Scientia Aalen.

Eddadigte, udgivet af Jón Helgason. Ejnar Munksgaard, København; Dreyer, Oslo.

Eggen, E. 1973 *Den yngre Edda, omsett av Erik Eggen* Norrøne bokverk 42, Samlaget. Oslo.

Egil Skallagrimssons Saga

Eiríksmál. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Eyrbyggja Saga. Red. af E. Ó Sveinsson, 1935. Íslenzk fornrit 4. Rvk Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavik.

Exodus

Grágás: Laws of Early Iceland, Grágás I, translated by Andrew Dennis et al, University of Manitoba Press, Winnipeg Canada 1980

Griplur. Udgivet af Finnur Jónsson. *Rímnasafn; Samling af de ældste islandske Rimer* 1. S. L. Møllers bogtrykkeri, København. S.351-410

Grímnismál (Grm 26). Se Eddadigte.

Gulathingslovi. NGL: Norges Gamle Love vol. II, Christiania 1848, Nyere Gulathings Christenret.

Guðrunarkviða (Gkv). Se Eddadigte

Harðar saga ok Holmverja. I *Íslendinga sögur* / búið hefir til prentunar V. Ásmundarson, red af Þórleifr Jónsson, 1908. Sigurður Kristjánsson, Reykjavík.

Gylfaginning (Gylf). Se Snorri Sturlasons Edda

Haugbúi, En højbos klage. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Hávamál (HvM). Se Eddadigte.

Historia Regum Britanniae af Geoffrey of Monmouth. V: Gesta Regum Britannie. Edited and translated by Neil Wright, 1991. D. S. Brewer, Cambridge.

Helgakviða Hundingsbana II. *Se* Eddadigte.

Hervarar saga ok Heiðreks, red. af J. Helgason, 1924. STUAGNL 48. Samfundet, København.

Holm-Olsen, L. 1975 *Edda-dikt. Oversatt av Ludvig Holm-Olsen*. Cappelen. Oslo.

Hymiskviða (Hym). Se Eddadigte.

Hyndluljod. Se Eddadigte

Håkon den Godes saga. Se Snorris Heimskringla

Johansson, K. G. 1992 *Egil Skallagrimssons saga; översättning och förord: Karl G. Johansson*. Atlantis. Stockholm.

Jónsson, F. 1967 *Den Norsk-islandske skjaldedigtning*. vol. B1. Rosenkilde og Bagger. København.

- 1973 *Den Norsk-islandske skjaldedigtning*. B2. Rettet tekst, Rosenkilde & Bagger. København.

Kjalnesinga Saga. I *Íslendinga sögur*, búið hefir til prentunar V. Ásmundarson, 1902. Sigurður Kristjánsson, Reykjavík.

Kormaks Saga, red. af E. Ó. Sveinsson, 1934. Íslenzk fornrit 8. Rvk Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavik.

Krákumál (KrM). I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Lokasenna (Ls). Se Eddadigte.

Laksdæla Saga, red af E. Ó. Sveinsson 1934. Íslenzk fornrit 5. Rvk Hið íslenzka fornritafélag, Reykjavik.

Lausavísur af Gisli Súrsson. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Lausavísur af Hallfrøðr Óttarsson vandræðaskáld. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Merseburg, T. a. 2007 [1013-1018] Thietmar of Mersburg, Chronicon, Chapter 17. I *Beowulf og Lejre*, red. af J. D. Niles, s. 297-299. Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies. Tempe, Arizona.

Ragnarsdrápa af Bragi enn gamli Boddason. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Reginsmál (RgM). Se Eddadigte.

Saxo Grammaticus *Gesta Danorum*, red. af J. Olrik & H. Raider 1931-1957. Hauniæ/København.

Sigurðardrápa, af Kormákr Øgmundarson. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Skáldskaparmál (Skal). Se Snorri Sturlason Edda.

Skírnismál. Se Eddadigte.

Snorri Sturlason *Edda*. Heimir Pálsson bjó til prentunar, 1984. Mál og menning, Reykjavík.

Snorri Sturlason *Heimskringla*. *Nóregs konunga sǫgur af Snorri Sturlason*, red. Af Finnur Jónsson 1893-1901. STUAGNL 23. Samfundet, København.

Snorri Sturlasons *Þulur*. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Sonartorrek af Egill Skallagrímsson. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Surius, L. 1617 *De probatis sanctorum vitis*. Io. Kreps et H. Mylii. Coloniae Agrippinae.

Svenska Ortnamnsregistret, alfabetisk ortnamnsregister för Kristianstad län. Språk- och folkeminneinstitutet. (http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/phpform/krs1.php)

Svenska Ortnamnsregistret, alfabetiskt ortnamnsregister för Uppsala län. Språk- och folkeminneinstitutet, 1985. Lantmäteriet, Tekniska enheten, Uppsala.

Sö= Södermanslands runstenar. Brate, Erik, and Elias Wessén. 1924–36. Södermanlands runinskrifter, Sveriges runinskrifter 3. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

The Dream of the Rood. I *Anglo-Saxon Poetry*. Selected and translated by R. K. Gordon. Dutton, New York.

Þorgils saga ok Haflliða, red. af U. Brown. Oxford University Press, London.

Vafþrúðnismál (Vm). Se Eddadigte.

Vellekla, af Einarr Helgason skálaglamm. I *Den norsk-islandske skjaldedigtning*, ved Finnur Jónsson. B1 og B2, 800-1200. Rosenkilde & Bagger, København. 1973.

Vǫluspá (Vsp). Se Eddadigte.

Vǫlundarkviða (Vkv). Se Eddadigte.

Vølsungasaga. I *Vǫlsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar*, red. af M. Olsen 1906-1908. STUAGNL 36. Samfundet, København.

Waldhere/Waldere. I *Anglo-Saxon Poetry*. Translated and edited by S. A. J. Bradley.

Ynglinga Saga. Se Snorris Heimskringla.

Mundtlig kilde

Michael Benskin, Professor i Old & Medieval English, Universitetet i Oslo.

Sekundære referencer

Adamsen, C. 2004 På den anden side. *Skalk* 5:20-28.

Alberti, B. 2007 Destablizing Meaning in Anthropomorphic Forms from Northwest Argentina. *Journal of Iberian Archaeology* 9/10:209-229.

- 2008 Archaeology, Animism and "Being as Becoming". Pre-printed paper from the conference. In World Archaeology Congress. Dublin.

Alcuin 1873 *Monumenta Alcuiniana a Philoppo Iaffeo praeparata.* Apud Weidmannos. Berolini.

Almgren, B. 1955 *Bronsnycklar och djurornamentik vid övergången från vendeltid till vikingatid*. Uppsala Universitet. Uppsala.

Amory, F. 2001 The Historical Worth of Rígsþula. *alvíssmál. Forschungen zur mittelalterlichen Kultur Skandinaviens* 10:3-20.

Andersen, H. 1960 Hovedstaden i riget. *Nationalmuseets Arbejdsmark*:13-35.

- 1991 Dendrokronologisk datering af Mammengraven. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, red. af M. Iversen, s. 43-45. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

- 1995 The graves of the Jelling dynasty. *Acta Archaeologica* 66:281-300.

Andersen, S. W. 1977 Vikingerne i Lejre. *Historisk årbog fra Roskilde amt / udgivet af Historisk Samfund for Roskilde amt*:11-23.

- 1993 Lejre - skibssætninger, vikingegrave, Grydehøj. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*:7-142.

Andersen, V. L. og J. Lund 2003 Borger og byrum. Om en magtforhandling på byens torv i senmiddelalderen. *META, medeltidsarkeologisk tidskrift* 1:3-14.

Anderson, J. 2007 Holy Water? Ambiquous Healing in Prestsaga Guðmundar góða. *Vellum, tidsskrift om vikingtid og middelalder* 2:12-18.

Andersson, G. 1901 Ett bidrag till kännedomen om hästens förekomt i Sverige under stenåldern. *Ymer*:79-91.

- 2004 *Att föra gudarnas talan. Figurinerna från Lunda*. Arkeologiska undersökningar, vol. 55. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Andersson, T. 1992 Kultplatsbeteckningar i nordiska ortnamn. I *Sakrale navne: rapport fra NORNAs sekstende symposium i Gilleleje 30.11.-2.12.1990*, red. af G. Fellows-Jensen og B. Holmberg, s. 77–106. vol. 48. NORNA-förlaget. Uppsala.

Andrén, A. 1983 Städer och kungamakt - en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia* 49:1:31-76.

- 1989 Dörrar till förgångna myter - en tolkning av de gotländska bildstenarna. I *Medeltidens födelse*, red., s. 287-319. Lund.

- 1998 En centralort utan textbelägg? Uppåkra som ett historisk-arkeologiskt problem. I *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern: en vänbok till Berta Stjernquist*, red. af B. Stjernquist, L. Larsson og B. Hårdh, s. 137-146 Uppåkrastudier 1, Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°, vol. 28. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

- 2000 Re-reading Embodied Texts – an Interpretation of Rune-stones. *Current Swedish Archaeology* 8:7-32.

- 2002 Platsernas betydelse. Norrön ritual och kultplatskontinuitet. I *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, red. af K. Jennbert, A. Andrén og C. Raudvere, s. 299-342. Vägar till Midgård, vol. 2. Nordic Academic Press. Lund.

Andrén, A., K. Jennbert og C. Raudvere 2006 Old Norse religion. Some problems and prospects. I *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 11-14. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Anglert, M. 1995 *Kyrkor och herravälde. Från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund studies in medieval archaeology, Almqvist & Wiksell International. Lund.

Appadurai, A. 1986 Introduction: commodities and the politics of value. I *The Social life of things: commodities in cultural perspective*, red. av A. Appadurai, s. 3-63. Cambridge University Press. Cambridge.

Arwidsson, G. og G. Berg 1983 *The Mästermyr find. A Viking Age Tool Chest from Gotland*. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

Assmann, J. 1995 Collective Memory and Cultural Identity. *New German critique* 65:125-133.

Axboe, M. 2004 *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. Herstellungsprobleme und Chronologie*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, vol. 38. Walter de Gruyter. Berlin.

Bachelard, G. 1994 [1964] *The poetics of space*. Beacon Press. Boston.

Back Danielsson, I.-M. 1999 Engendering Performance in the Late Iron Age. *Current Swedish Archaeology* 7:7-20.

- 2007 *Masking moments. The Transitions of Bodies and Beings in Late Iron Age Scandinavia*. Stockholm studies in archaeology, vol. 40. Stockholms universitet. Stockholm.

Backe, M., B. Edgren og F. Herschend 1993 Bones Thrown into a Water-Hole. I *Sources and Resources. Studies in Honour of Birgit Arrhenius*, red. af G. Arwidsson, A.-M. Hansson, L. Holmquist Olausson, B. M. Johansson, M. Klockhoff, K. Lidén og H.-Å. Nordström, s. 327-342. Pact. Revue du groupe européen d'études pour les techniques physiques, chimiques, biologiques et mathématiques appliquées à l'archéologie, vol. 38. Pact Belgium. Rixensart.

Balić, I. og Y. Wickberg 2004 Arkeologisk förundersökning, Hunneberget och Kumlevägen. Skåne, Fjälkinge socken, Väg E22 Kristianstad - Fjälkinge, RAÄ 76 & 52. Med bidrag av Annica Cardell och Håkan

Svensson. In UV Syd Rapport 2004:7. Regionsmuseet i Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne, Rapport nr. 2004:52.

Barndon, R. 2004 A Discussion of Magic and Medicines in East African Iron Working. Actors and Artefacts in Technology. *Norwegian Archaeological Review* 37:1:21–40.

Barrett, J. C. 1988 The Living, The Dead and the Ancestors. Neolithic and Early Bronze Age Mortuary Practices. I *The Archaeology of context in the Neolithic and Bronze Age*, red. af I. A. Kinnes og J. C. Barrett, s. 30-41. Department of Archaeology and Prehistory, University of Sheffield. Sheffield.

- 2000 A thesis on agency. I *Agency in archaeology*, red. av J. E. Robb og M.-A. Dobres, s. 61-68. Routledge. London.

Barrett, J. C., R. Bradley og M. Green 1991 *Landscape, monuments and society. The prehistory of Cranborne Chase*. Cambridge University Press. Cambridge.

Battaglia, D. 1990 *On the Bones of the Serpent. Person, Memory and Mortality in Sabarl Society*. Chicago University Press. Chicago.

Beck, H. 1978 *Haugbrot* im Altnordischen. I *Zum Grabfrevel in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. Untersuchungen zu Grabraub und "haugbrot" in Mittel- und Nordeuropa. Bericht über ein Kolloquium der Kommision für Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas vom 14. bis 16. Februar 1977*, red. af H. Jankuhn, H. Nehlsen og H. Roth, s. 211-228. Abhandlungen der Akedemie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. Dritte Folge, vol. 113. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.

Behrend, R. 1970 Vandfundne sværd fra middelalderen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*:89-102.

Bek-Pedersen, K. 2006 Are the Spinning Nornir just a Yarn? A closer look at *Helgakviða Hundingsbana* I 2-4. I *The Fantastic in Old Norse / Icelandic LIterature. Sagas and the British Isles*, red. af J. McKinnell, D. Ashurst og D. Kick, s. 123-129. Pre-printed Paper of the Thirteenth International Saga Conference, vol. 1. The Centre for Medieval and Renaissance Studies. Durham University. Durham & York.

Bell, C. 1992 *Ritual theory, ritual practice*. Oxford University Press. New York.

Bender, B. 1993 *Landscape: politics and perspectives*. Berg. Providence, R.I.

Berggren, Å. 2006 Archaeology and sacrifice. A discussion of interpretations. I *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 303-308. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

- *forthcoming Ph.d.thesis*. University of Lund. Lund.

Berggren, Å. og L. N. Stutz *in press* Ett utmanat koncept? Ritualbegreppets möte med arkeologin. I *Den rituella människan - flervetenskapliga perspektiv*, red. af A.-C. Hornborg, Nya Doxa. Lund.

Bergstøl, J. 2004 Creoles in Iron Age Norway? *Archaeological Review from Cambridge* 19:2. Reconsidering ethnicity. Material culture and identity in the past:7-24.

- 2008 *Samer i Østerdalen? en studie av etnisitet i jernalderen og middelalderen i det nordøstre Hedmark*. Acta humaniora no. 325, Det humanistiske fakultet Unipub. Oslo.

Blindheim, C. 1963 Smedgraven fra Bygland i Morgedal. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi* XXVI:25-80.

Blindheim, M. 1972 Introduktion til billedscenerne. I *Sigurds saga i middelalderens billedkunst. Utstilling i Universitetets oldsaksamling 1972-1973*, red. av M. Blindheim, Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Bolin, S. 1933 *Skånelands historia. Skildringar från tiden före försvenskningen*. vol. 2. Borelius. Lund.

Bolton, T. *forthcoming* Was the family of Earl Siward and Waltheof a lost line of the Danish royal family. *Haskins Society Journal. Studies in Medieval History*.

Bosworth, J. og T. N. Toller 1898 *An Anglo-Saxon dictionary: based on the manuscript collections of the late Joseph Bosworth*. Oxford University Press. Oxford.

Bourdieu, P. 1977 *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. Cambridge.

- 1990 *The logic of practice*. Polity Press. Oxford.

- 1992 *The Logic of Practice*. Polity Press. Cambridge.

- 1996 *Symbolsk makt. Artikler i utvalg*. Pax Forlag. Oslo.

- 1999 *Meditasjoner*. Pax. Oslo.

Bourke, C. 1993 *Patrick. The archaeology of a Saint*. HMSO; Ulster Museum. Belfast.

Boye, V. 1858 To fund af smedeværktøi fra den sidste hedenske tid i Danmark. *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.

Bradley, R. 1990 *The passage of arms: an archaeological analysis of prehistoric hoards and votive deposits*. Cambridge University Press. Cambridge.

- 1993 *Altering the earth. The origins of monuments in Britain and Continental Europe: the Rhind lectures 1991-92*. Monograph series, vol. 8. Society of Antiquaries of Scotland. Edinburgh.

- 2000 *An Archaeology of Natural Places*. Routledge. London and New York.

- 2002 *The past in prehistoric societies*. Routledge. London.

- 2005 *Ritual and Domestic Life in Prehistoric Europe*. Routledge. London and New York.

Brate, E. og E. Wessén 1924–36 *Södermanlands runinskrifter*. Sveriges runinskrifter, vol. 3. Wahlström & Widstrand. Stockholm.

Bremensis, A. 2000 [1075-1076] *Adam af Bremens krønike. Oversat og kommenteret af Allan A. Lund*. Wormianum. Højbjerg.

Brendalsmo, J. og G. Røthe 1992 Haugbrot eller de levendes forhold til de døde - en komparativ analyse. *META, Medeltidsarkeologisk Tidskrift* nr 1/2:84-119.

Brink, S. 1998 Land, bygd, distrikt och centralort i Sverige. Några bebyggelsehistoriska nedslag. I *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern. En vänbok till Berta Stjernquist*, red. af L. Larsson og B. Hårdh, s. 297-326. Uppåkrastudier Nr. 1, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, Nr. 28 Almqvist & Wiksell. Stockholm.

- 2001 Mythologizing Landscape. I *Kontinuitäten und Brüche in der Religionsgeschichte. Festschrift für Anders Hultgård zu seinem 65. Geburtstag am 23.12.2001*, red. af M. Stausberg, O. Sundqvist, A. v. Nahl og A. Hultgård, s. 76–112. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, vol. 31. Berlin.

- 2004 Mytologiska rum och eskatologiska föreställningar i det vikingatida Norden. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*, red. af C. Raudvere, A. Andrén og K. Jennbert, s. 430 s. Vägar till Midgård, vol. 4. Nordic Academic Press. Lund.

- 2007a How Uniform Was the Old Norse Religion. I *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross*, red. af J. Quinn, K. Heslop og T. Wills, Brepols. Turnhout.

- 2007b Skiringssal, Kaupang, Tjølling - the Toponymic Evidence. I *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project Publication Series 1*, red. af D. Skre, s. 53-64. Norske Oldfunn, vol. XXII. Aarhus University Press. Aarhus.
- 2008 Landskap och plats som mentala konstruktioner. I *Facets of Archeology. Essays in Honour of Lotte Hedeager on her 60th Birthday*, red. af K. Chilidis, J. Lund og C. Prescott, s. 109-120. Oslo Archaeological Series, vol. 10. Unipub. Oslo.

Brück, J. 2001 Body metaphors and technologies of transformation in the English Middle and Late Bronze Age. I *Bronze age landscapes: tradition and transformation*, red. af J. Brück, s. 65-82. Oxbow. Oxford.

- 2005 Experiencing the past? The development of a phenomenological archaeology in British prehistory. *Archaeological dialogues* 12:1:45-72.
- 2006 Death, Exchange and Reproduction in the British Bronze Age. *European Journal of Archaeology* 9:1:73-101.
- 2007 Ritual and rationality. Some problems of interpretation in European archaeology. I *The Archaeology of identities. A reader*, red. af T. Insoll, vol. 281-307. Routledge. London.

Brøgger, A. W. 1945 Oseberggraven - haugbrottet. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi* IX:1-44.

Brøndsted, J. 1920 Nordisk og fremmed ornamentik i vikingetiden, med særligt henblik paa stiludviklingen i England. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*:162-282.

Bukkemoen, G. B. 2007 Alt har sin plass. Stedsidentitet og sosial diskurs på Jæren i eldre jernalder. I *Sjøreiser og stedsidentitet. Jæren/Lista i bronsealder og eldre jernalder*, red. af L. Hedeager, s. 135-310. Oslo Archaeological Series, vol. 8. Unipub. Oslo.

Bøe, J. 1940 *Norse antiquities in Ireland.* Viking antiquities in Great Britain and Ireland, vol. 3. H. Aschehough & Co. Oslo.

Bårdseth, G. A. 1998 *Depot som arkeologisk kjeldekategori. Ein analyse av depot og depotskikk frå mesolitikum til førromersk jernalder i Sande og Volda kommunar, Møre og Romsdalfylke*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo. Oslo.

Callmer, J. 1991a Platser med anknytning till handel och hantverk i yngre järnålder. I *Høvdingesamfund og kongemagt*, red. af P. Mortensen og B. M. Rasmussen, s. 29-47. Fra stamme til stat i Danmark, vol. 2.

- 1991b The process of village formation. I *The Cultural landscape during 6000 years in southern Sweden the Ystad project*, red. af B. E. Berglund, s. 337-349. Ecological bulletins, vol. 41. Munksgaard. Copenhagen.

Capelle, T. 1978 Grabraub im wikingischen Norden. I *Zum Grabfrevel in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. Untersuchungen zu Grabraub und "haugbrot" in Mittel- und Nordeuropa. Bericht über ein Kolloquium der Kommision für Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas vom 14. bis 16. Februar 1977*, red. af H. Jankuhn, H. Nehlsen og H. Roth, s. 197-210. Abhandlungen der Akedemie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. Dritte Folge, vol. 113. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.

Cardell, A. 2004 En salig blanding av hela häster och matavfal. I *Arkeologisk förundersökning, Hunneberget och Kumlevägen. Skåne, Fjälkinge socken, Väg E22 Kristianstad - Fjälkinge, RAÄ 76 & 52. Med bidrag av Annica Cardell och Håkan Svensson*, red. af I. Balić og Y. Wickberg, UV Syd Rapport 2004:7, Regionsmuseet i Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne, Rapport nr. 2004:52.

Chapman, J. 2000 *Fragmentation in Archaeology. People, Places and broken Objects in the Prehistory of south-eastern Europe*. Routledge. London.

Chapman, J. og B. Gaydarska 2007 *Parts and wholes: fragmentation in prehistoric context*. Oxbow Books. Oxford.

Christensen, T. 1991a *Lejre - syn og sagn*. Roskilde Museums Forlag. Roskilde.

- 1991b Lejre beyond Legend - The Archaeological Evidence. *Journal of Danish Archaeology* 10:163-186.

- 2007 A New Round of Excavations at Lejre (to 2005). I *Beowulf and Lejre*, red. af J. D. Niles og M. Osborne, s. 109-126. Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies. Tempe, Arizona.

Clunies Ross, M. 1992 "Quellen zur germanische Religionsgeschichte". Snorri's Edda as Medieval Religionsgeschichte. I *Germanische Religionsgeschichte Quellen und Quellenprobleme*, red. af K. Schier, H. Beck og D. Ellmers, s. 633-655. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde vol. 5. Walter de Gruyter. Berlin.

- 1994 *Prolonged Echoes. Old Norse myths in medieval Northern society*. vol. 1: The myths. Odense University Press. Odense.

Cohen, N. 2003 Bounaries and Settlement. The Role of the River Thames. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 12:9-20.

Crawford, S. 2004 Votive deposition, religion and the Anglo-Saxon furnished burial ritual. *World Archaeology* 36:1:87-102.

Cursiter, J. W. 1856 Notice of a wood-carvers tool-box. *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*:47-50.

Curta, F. 1999 Iron and Potlatch. Early Medieval Hoards of Implements and Weapons in Eastern Europe. *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 10:15-62.

Davidson, H. R. E. 1962 *The sword in Anglo-Saxon England: its archaeology and literature*. Clarendon Press. Oxford.

- 1993 *The Lost Beliefs of Northern Europe*. Routledge. London.

Dent, J. 1984 Skerne. *Current Archaeology* 91:251-253.

Detienne, M. 1989 Culinary practices and the spirit of sacrifice. I *The Cuisine of Sacrifice Among the Greeks*, red. af J.-P. Vernant og M. Detienne, s. 1-20. Chicago University Press. Chicago, IL.

Dietrich, F. E. C. 1853 Die deutsche Wasserhölle. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsches Literatur*:175-186.

Dinzelbacher, P. og H. Kleinschmidt 1984 Seelenbrücke und Brückenbau im Mittelalterlichen England. *Numen* 31:2:242–87.

Dobat, A. S. 2006 The king and his cult. The axe-hammer from Sutton Hoo and its implications for the concept of sacral leadership in early medieval Europe. *Antiquity* 80:880–893.

Domeij Lundborg, M. 2006 Bound animal bodies. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. av A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 39-44. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Domeij, M. 2001 *Människor och silver. Samhällsideologi och sociala strategier på Gotland ca 700 - 1150*. CD-uppsats i medeltidsarkeologi. Arkeologisk Institution. Lunds Universitet. Lund.

- 2004 Det bundna - Djurornamentik och skaldediktning i övergången mellan förkristen och kristen tid. *Gotländskt arkiv* 2004/2005:146-154.

- 2006 Att binda djur och väva strid - om djurornamentikens innebörder. I *Odens öga - mellan människor och makter i det förkristna Norden*, red. af A. Andrén og P. Carelli, s. 120-135. Stadhistoriska avdelingen, Dunkers Kulturhus, Skrifter Dunkers Kulturhus. Helsingborg.

Drachmann, A. G. 1967 *De navngivne Sværd i Saga, Sagn og Folkevise*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, vol. 264. Det filologisk-historiske samfund. København.

Drobin, U. 1991 Mjödet och offersymboliken i fronnordisk religion. I *Studier i religionshistoria tillägnade Åke Hultkrantz, professor emeritus den 1 juli1986*, red. af L. Bäckman, U. Drobin og P.-A. Berglie, s. 97-142. Plus Ultra. Löberöd.

DuBois, T. A. 1999 *Nordic religions in the Viking Age*. University of Pennsylvania Press. Philadelphia.

Edwards, N. 1990 *The Archaeology of Early Medieval Ireland*. Batsford. London.

Egebjerg Hansen, T. 1989 Værktøjsfundet fra Dejbjerg. En vikingetidshåndværkers redskaber. *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab* 198-89:311-324.

Eklund, S., A. Hennius og E. Pettersson 2007 Att hålla det ondas fot borta från en mans hus. I *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland*, red. af M. Notelid, s. 461-494. Arkeologi E4 Uppland - studier, vol. 2. Societas Archaeologica Upsaliensis, Riksantikvarieämbetet, Upplandsmuseet. Uppsala.

Engberg, N. og V. F. Buchwald 1995 Værktøjskisten fra Veksø. *Nationalmuseets Arbejdsmark*:62-75.

Enoksen, L. M. 1999 Skånska runstenar. Historiska media. Lund.

Eriksen, T. H. 1994 *Kulturelle veikryss: essays om kreolisering*. Universitetsforlaget. Oslo.

Ersgård, L. 1995 *The Change of Religion and its Artefacts. An Example from Upper Dalarna*. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1993-1994, vol. 10. Glerup. Lund.

- 2002 Västannortjärn. En rituell plats från högmedeltid. I *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, red. af K. Jennbert, A. Andrén og C. Raudvere, s. 287-298. Vägar till Midgård, vol. 2. Nordic Academic Press. Lund.

Fabech, C. 1991 Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. I *Samfundsorganisation og regional variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandbjerg slot 11.-15. april 1989*, red. af C. Fabech og J. Ringtved, s. 283-352. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. 27. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

- 1993 Skåne - et kulturelt og geografisk grænseland i yngre jernalder og i nutiden. *Tor. Tidskrift för nordisk fornkunskap* 25:201-245.

- 1998 Kult og samfund i yngre jernalder – Ravlunda som eksempel. I *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern. En vänbok till Berta Stjernquist*, red. af L. Larsson og B. Hårdh, s. 147-163. Uppåkrastudier 1 Acta Archaeologica Lundensia, Series In 8º, vol. 28. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

- 1999 Centrality in sites and landscapes. I *Settlement and landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*, red. av C. Fabech og J. Ringtved, Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

Falk, A.-B. 2006 My home is my castle. Protection against evil in medieval times. I *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes and interactions. An international conference in Lund, Sweden,*

June 3-7, 2004, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 200-205. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Falk, H. 1914 *Altnordische Waffenkunde*. Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse 1914:6, Jacob Dybwad. Kristiania.

Ferdinand, J. og K. Ferdinand 1962 Jernalderofferfund i Valmose ved Rislev. *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab* 1961:47-89.

Fett, P. 1961 *Stryn prestegjeld*. Førhistoriske minne i Fjordane, vol. 15. Historisk Museum. Bergen.

Fontijn, D. 2007 The significance of 'invisible' places. *World Archaeology* 39:1. Viewing Space:70-83.

Fowler, C. 2001 Neolithic Personhood and Social Relations in the British Neolithic with a study from Isle of Man. *Journal of material culture* 6:2:137-163.

- 2004 *The archaeology of personhood: an anthropological approach*. Routledge. London.

Frank Mitchell, G. 1977 Catalogue entries. I *I Treasures of Early Irish Art, 1500 B.C. to 1500 A.D*, red. af P. Cone, Metropolitan Museum of Art. New York.

Fredengren, C. 2002 *Crannogs. A study of people's interaction with lakes, with particular reference to Lough Gara in the north-west of Ireland*. Wordwell. Wicklow.

Fredengren, C., A. Kilfeather og I. Stuijts in press *Lough Kinale: Studies of an Irish Lake*. Lake Settlement Project, Wordwell. Bray.

Fredriksen, P. D. 2002 *Karet/kroppen/identiteten. Spannforma leirkar i graver*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Bergen Universitet. Bergen.

Friðriksson, A. 2005 Iron Age Assemblies in Iceland In Institut of archaeology, Annual Report 2005.

- 2005 Þingvellir og þinghald að fornu. Upubliceret udgravningsrapport, FS294-02143, Framvinduskýrsla 2005.

Fuglesang, S. H. 1980 *Some aspects of the Ringerike style a phase of 11th century Scandinavian art*. Mediaeval Scandinavia supplements 1, Odense University Press. Odense.

- 1981 Vikingetidens kunst. I *Norges kunsthistorie*, red. af K. Berg, vol. 1. Fra Oseberg til Borgrund. Gyldendal. Oslo.

- 1991 The axehead from Mammen and the Mammen style. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, red. af M. Iversen, s. 83-108. Jysk arkæologisk selskabs skrifter, vol. XXVIII. I kommission hos Aarhus Universitetsforlag. Århus.

- 1992 Kunsten. I *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*, red. af E. Roesdahl, s. 176-185. Ministerrådet. København.

- 2005 Runesteinenes ikonografi. *Hikuin* 32:75-94.

Fuglesang, S. H. og D. M. Wilson 2006 *The Hoen hoard. A Viking gold treasure of the ninth century*. Norske oldfunn, vol. 20. Kulturhistorisk museum. Oslo.

Fuglestvedt, I. 2005a Contact and communication in Northern Europe 10200-9000/8500 BP - a phenomenological approach to the connection between technology, skill and landscape. I *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region*, red. af H. Knutsson, s. 79-96. Vuollerim Papers on Hunter-gatherer Archaeology, vol. 1. Vuollerim 6000 år. Vuollerim.

- 2005b *Pionerbosetningens fenomenologi. Sørvest-Norge og Nord-Europa 10200/10000-9500 BP*. Avhandling (dr. art.) - Universitetet i Bergen, 2002, Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.

- 2008 Arkeologi er også antropologi. En personlig tilnærming. *Primitive tider. Arkeologisk tidsskrift* 10:109-124. 2007/2008.

Gabrielsen, K. 1999 *Bispeby & Kongestad - København i Middelalder og Renæssance*. Københavns Bymuseum. København.

Gadamer, H.-G. 2001 [1960] Opphøyelsen av forståelsens historisitet til hermeneutisk prinsipp. I *Hermeneutisk lesebok*, red. af S. Lægreid og T. Skorgen, Spartacus. Oslo.

Gansum, T. 1996 Storhaugene i Vestfold - myter, politikk og arkeologiske tolkninger. Arkeologi i Centrum og Periferi. *Kontaktstencil* 39:1-19.

- 2004 Jernets fødsel og dødens stål. Rituell bruk av bein. I *Minne och myt. Konsten att skapa det förflutna*, red. af Å. Berggren, S. Arvidsson og A.-M. Hållans, s. 121-158. Vägar till Midgård, vol. 5. Nordic Academic Press. Lund.

- 2006 Smide och förfädrenas ben. I *Odens öga - mellan människor och makter i det förkristna Norden*, red. af A. Andrén og P. Carelli, s. 136-143. Stadshistoriska avdelningen, Dunkers kulturhus. Helsingborg.

Gansum, T. og H. J. Hansen 2004 Fra jern til stål. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran 31. januar – 2. februar 2002*, red. af L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 344–376. Oslo Arkeologiske Serie, vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering. Oslo.

Gansum, T. og T. Risan 1999 Oseberghaugen - en stratigrafisk historie. *Vestfoldminne 1998/1999*:60-73.

Geißlinger, H. 1967 *Horte als Geschichtquelle, dargestellt an den völkerwanderunds- und merowingerzeitlichen Funden des südwetlichen Ostseeraumes*. Wachholtz. Neumünster.

Gell, A. 1998 *Art and agency an anthropological theory*. Clarendon Press. Oxford.

Generalstabskartan 1837-1979 *Generalstabens karta över Sverige*. Rikets allmänna kartverk, Generalstabens litografiska anstalt]. Stockholm.

Gjerpe, L. E. 2005a Aktivitet på gravfeltet i vikingetid utover gravlegging. I *Gravfeltet på Gulli*, red. af L. E. Gjerpe, s. 142-146. E18-prosjektet Vestfold, Bind 1, Varia, vol. 60. Kulturhistorisk Museum, Fornminneseksjonen. Oslo.

- 2005b Gravene - en kort gjennomgang. I *Gravfeltet på Gulli*, red. af L. E. Gjerpe, s. 24-104. E18-prosjektet Vestfold, Bind 1, Varia, vol. 60. Kulturhistorisk Museum, Fornminneseksjonen. Oslo.

Glørstad, H. 2002 *Neolittisk renessanse. Hypoarkeologiske tekster om neolitikum i Sør-Norge*. Acta Humaniora, vol. 143. Unipub. Oslo.

- *forthcoming* Å veve er å leve. Håndverket som forestillingssystem og kroppslig erfaring i lys av forskningen om relasjonen mellom materialisme og idealisme. I *Håndverk og produksjon. Sosiale og symbolske roller eller ubevisste kroppsteknikker*, red. af L. Melheim og J. Lund, Oslo Archaeological Series, vol. 12. Unipub. Oslo.

Gosden, C. 1999 *Anthropology and Archaeology. A changing relationship*. Routledge. London and New York.

- 2004 *Archaeology and colonialism. Cultural contact from 5000 B.C. to the present*. Cambridge Univeristy Press. Cambridge.

- 2005 What Do Objects Want? *Journal of Archaeological Method and Theory* 12:3:193-211.

Gosden, C. og G. Lock 1998 Prehistoric history. *World Archaeology* 30:1:2-12.

Gosden, C. og Y. Marshall 1999 The cultural biography of things. *World Archaeology* 31:2:169-178.

Gotfredsen, A. B. 2006 Jagt og husdyrbrug i sen jernalder og vikingetid på stormandssædet ved Tissø. *Årets gang 2005. Beretning for Kalundborg og Omegns Museum*:28-34.

Graham-Campbell, J. 1980 Viking Artefacts. A Select Catalogue. British Museum Publications Limited. London.

- 1987 Western Penannular Brooches and Their Viking Age Copies in Norway: a new classification. I *Proceedings of the Tenth Viking Congress. Larkollen, Norway, 1985*, red. af J. E. Knirk, s. 231–46. vol. 9. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

- 2006 The rings. I *The Hoen Hoard. A Viking Gold Treasure of the Ninth Century*, red. af S. H. Fuglesang og D. M. Wilson, s. 73-82. Acta Ad Archaelogiam Et Artium Historiam Pertinentia, vol. XIV. Bardi Editore. Roma.

- forthcoming Ring-pins and Penannular Brooches. I *Finds of Precious Metals, Stones, Amber and Glass*, red. af D. Skre, Kaupang Excavation Project Publication Series, vol. 3. Norske Oldfunn. Aarhus University Press. Højbjerg.

Green, M. J. 1998 Vessels of death. Sacred cauldrons in archaeology and myth. *The Antiquaries Journal* 78:63-84.

Grieg, S. 1928 Kongsgaarden. I *Osebergfundet bind II*, red. af A. W. Brøgger og H. Schetelig, s. 1–286. Den Norske Stat. Oslo.

- 1929 *Vikingetidens skattefund*. Særtrykk av universitetets oldsaksamlings skrifter, vol. 2. Oslo.

Grinder-Hansen, P. og L. Andersson (red.) 1996 *Margrete 1: Nordens frue og husbond. Kalmarunionen 600 år. Essays og udstillingskatalog*. Nationalmuseet. København.

Gräslund, A.-S. 1991 Var Mammen-mannen kristen? I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, red. af M. Iversen, s. 205-210. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

Gunnell, T. 1995 *The origins of drama in Scandinavia*. Brewer. Cambridge.

- 2006 "Til holts ek gekk...". The performance demands of *Skírnismál, Fáfnismál and Sigrdrífumál* in liminal time and sacred space. I *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 238-242. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Gurevich, A. J. 1969 Space and Time in the Weltmodell of the Old Scandinavian Peoples. *Mediaeval Scandinavia* 2:42-53.

Habbe, P. 2005 *Att se och tänka med ritual. Kontrakterande ritualer i de isländska släktsagorna*. Vägar till Midgård, vol. 7. Nordic Academic Press. Lund.

- 2006 How to sort out ritual from context of practice. I *Old Norse religion in long-term perspectives. Origins, changes, and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 92-94. vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Hagberg, U. E. 1967 *Skedemosse. Studier i ett ölandskt offerfynd från järnåldern*. Uppsala.

Hallström, G. 1932 *Lapska offerplatser*. Arkeologiska studier tillägnade H.K.H. Kronprins Gustav Adolf. Utgivna av Svenska Fornminnesföreningen, P.A.Norstedt & Söners Förlag. Stockholm.

Halsall, G. 2000 The Viking Presence in England? The Burial Evidence. I *Cultures in Contact. Scandinavian Settlement in England in the Ninth and Tenth Centuries*, red. av D. M. Hadley og J. D. Richards, s. 259-276. Brepols. Turnhout.

Hangaard Rasmussen, T. 1996 *Kroppens filosof: Maurice Merleau-Ponty*. Semi-forlaget. Brøndby.

Hansen, L. I. og B. Olsen (red.) 2004 *Samenes historie fram til 1750*. Samenes historie, vol. 1. L. I. Hansen, B. Olsen og H. Minde, red. Cappelen akademisk forlag. Oslo.

Harris, J. 1985 Eddic Poetry. I *Old Norse-Icelandic literature: a critical guide*, red. af J. Lindow og C. J. Clover, s. 68-156. Islandica, vol. 45. Cornell University Press. Ithaca & London.

Harrison, S. H. 2001 Viking Graves and Grave-goods in Ireland. I *The Vikings in Ireland*, red. af A.-C. Larsen, s. 61-76. The Viking Ship Museum. Roskilde.

Harva, U. 1947 Vad är Kalevalas Pohjola? *Arv. Tidskrift för nordisk folkminneforskning* 3:1-21.

Hastrup, K. 1985 *Culture and history in medieval Iceland. An anthropological analysis of structure and change*.

Hauck, K. 1977 Wieland Hort. Die sozialgeschichtliche Stellung der Schmiedes in frühen Bildprogrammen nach und vor dem Religionswechsel. *Antikvarisk Arkiv* 64.

- 1981 De bildliche Wiedergabe von Götter- und Heldenwaffen im Norden seit der Völkerwanderungszeit. I *Arbeit zur Frühmittelalterforschung*, red. af K. Hauck, s. 168-269. Schriftenreche des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster, vol. 1. Walter de Gruyter. Berlin, New York.

Hed Jakobsson, A. 2003 *Smältdeglars härskare och Jerusalems tillskyndare. Berättelser om vikingatid och tidig medeltid.* Stockholm studies in archaeology, vol. 25. Published by the Institute of Archaeology at the University of Stockholm. Stockholm.

Hedeager, L. 1997 *Skygger af en anden virkelighed. Oldnordiske myter*. Samleren. Haslev.

- 1999 Sacred topography. Depositions of wealth in the cultural landscape. I *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*, red. af A. Gustafsson og H. Karlsson, s. 229–52. Gotarc Series A, vol. 3. Göteborg University, Department of Archaeology. Göteborg.

- 2002 Scandinavian 'Central Places' in a Cosmological Setting. I *Central places in the Migration and Merovingian periods. Papers from the 52nd Sachsensymposium, Lund, August 2001*, red. af L. Larsson og B. Hårdh, s. 3-18. Uppåkrastudier, Nr. 6, Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°, nr. 39, vol. no. 39. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

- 2003 Kognitiv topografi. Ædelmetalldepoter i landskapet. I *Snartemofunnene i nytt lys*, red. af P. Rolfsen og F.-A. Stylegar, s. 147-166. Skrifter, vol. 2. Universitetets Kulturhistoriske Museer. Oslo.

Heide, E. 2006 *Gand, seid og åndevind.* Universitetet i Bergen. Bergen.

Heidegger, M. 1954 *Vorträge und Aufsätze*. Neske. Stuttgart.

Heijne, C. v. 2004 *Särpräglat. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130)*. Stockhom Studies in Archaeology, vol. 31. published by the Institute of Archaeology at the University of Stockholm. Stockholm.

Helgesson, B. 1992 En märkling fördeling - ett senvikingatida gravfält i Fjälkinge, Skåne. *META, Medeltidsarkeologisk Tidskrift*:1-2, 1992.

- 1997 Fjälkinge - regionalt centrum i Skåne. I *"...gick Grendel att söka det höga huset...": arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder. Rapport från ett seminarium i Falkenberg 16-17 november 1995*, red. af J. Callmer og E. Rosengren, s. 119-130. Slöinge projektet 1,

Halland länsmuseers skriftserie nr. 9, Gotarc Ser. C, Arkeologiska Skrifter, nr. 17 Hallands länsmuseer. Halmstad.

- 2004 Tributes to be Spoken of. Sacrifice and Warriors at Uppåkra. I *Continuity for Centuries. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*, red. af L. Larsson, s. 223-239. Uppåkrastudier, vol. 10. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

Helgesson, B. og C. Arcini 1997 A major burial ground discovered at Fjälkinge. Reflections of a life in a Scanian viking village. *Lund archaeological review*:51-61.

Helms, M. W. 1993 *Craft and the Kingly Ideal. Art, Trade, and Power*. University of Texas Press. Austin.

- 1998 *Access to origins. Affines, ancestors and aristocrats*. University of Texas Press. Austin, Texas.

Hencken, H. 1950 *Lagore Crannog. An Irish Royal Residence of the 7th to 10th centuries A.D.* Proceedings of the Royal Irish Academy, vol. LIII, Section C, No. 1. Hodges, Figgis, & Co. Dublin.

Herschend, F. 1994 *The Recasting of a Symbolic Value – Three Case Studies on Rune Stones*. OPIA, vol. 3. Societas Archaeologica Uppsaliensis. Uppsala.

- 1997 *Livet i hallen. Tre fallstudier i den yngre järnålderns aristokrati*. Occasional papers in archaeology, vol. 14. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet. Uppsala.

- 1999 Ordering landscapes. I *Settlement and Lanscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark*, red. af C. Fabech og J. Ringtved, s. 331-335. Jutland Archaeological Society. Højbjerg.

- 2000 Ship grave hall passage - the Oseberg monument as compound meaning. I *Old Norse Myths, Literature and Society. Proceedings of the 11th International Saga Conference 2-7 July 2000, University of Sidney*, red. af G. Barnes og M. Clunies Ross, s. 142-151. Centre for Medieval Studies. Sydney, Australia.

- 2001 *Journey of civilisation: the Late Iron Age view of the human world*. OPIA, vol. 24. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University. Uppsala.

Hines, J. 1997 Religion. The Limits of Knowledge. I *The Anglo-Saxons. From the Migration Period to the Eighth Century. An Ethnographic Perspective*, red. af J. Hines, s. 375-410. Studies in Historical Archaeethnology, vol. 2. The Boydell Press. Woodbridge.

- 2003 Myth and Reality. The Contribution of Archaeology. I *Old Norse Myths, Literature and Society*, red. af M. Clunies Ross, s. 19-39. University Press of Southern Denmark. Odense.

Hinton, D. A. 1974 A Catalogue of the Anglo-Saxon Ornamental Metalwork 700 - 1100 in the Department of Antiquities, Ashmolean Museum. At the Clarendon Press. Oxford.

Hodder, I. 1992 *Theory and practice in archaeology*. Routledge. London.

Hodges, C. C. 1905 Anglo-Saxon remains. I *The Victoria History of the Counties of England, Durham. A history of the county of Durham*, red. af I. W. Page, s. 211–240. vol. 1.

Holmqvist, W. og K.-E. Granath 1969 *Helgö, den gåtfulla ön*. Rabén & Sjögren. Uddevalla.

Hornborg, A.-C. 2005 *Ritualer: teorier och tillämpning*. Studentlitteratur. Lund.

Hoskins, J. 1998 *Biographical objects. How things tell the stories of people's lives*. Routledge. New York.

Hougen, B. 1935 *Snartemofunnene. Studier i folkevandringstidens ornamentikk og tekstilhistorie*. Norske Oldfunn vol. VII. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Humphrey, C. og J. Laidlaw 1994 *The Archetypical Actions of Ritual. A Theory of Ritual illustrated by the Jain Rite of Worship*. Clarendon Press. Oxford.

Härke, H. 2000 The Circulation of Weapons in Anglo-Saxon Society. I *Rituals of Power. From Late Antiquity to the Early Middle Ages*, red. af F. Theuws og J. L. Nelson, s. 377-399. The Transformation of the Roman World, vol. 8. Brill. Leiden, Boston, Köln.

Haaland, R. 2004 Technology, Transformation and Symbolism. Ethnographic Perspectives on European Iron Working. *Norwegian Archaeological Review* 37:1:2–19.

Hårdh, B. 1976 *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen*. Acta Archaeologica Lundensia, vol. 6. Rudolf Habelt Verlag. Lund.

Idsøe, R. 2004 *Fortellinger om sverdet. Våpenverdighet, ære og krigerideologi i yngre jernalder*. Hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Arkeologisk Institutt. Universitetet i Bergen. Bergen.

Ingold, T. 1986 *The appropriation of nature: essays on human ecology and social relations*. Themes in social anthropology, Manchester University Press. Manchester.

- 1993 The Temporality of the Landscape. *World Archaeology* 25:2, Conceptions of Time and Ancient Society:152-174.

- 2000 *The perception of the environment. Eessays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge. London.

Insoll, T. 2004 *Archaeology, ritual, religion*. Routledge. London.

Iregren, E. og B. Wyszomirska 1989 Under Frösö kyrka - ben från en vikingatida offerlund? I *Arkeologi och religion. Rapport från arkeologidagarna 16-18 januari 1989*, red. af L. Larsson og B. Wyszomirska, Institute of Archaeology, Report Series, vol. 34. University of Lund. Lund.

Iversen, M. 1991 Genudgravningen 1986. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden*, red. af M. Iversen, s. 27-42. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. I kommission hos Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Iversen, M. og U. Näsman 1991 Mammengravens indhold. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden*, red. af M. Iversen, s. 45-66. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. I kommission hos Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Jacobsen, L. og E. Moltke 1941 *Danmarks runeindskrifter. Atlas*. Ejnar Munksgaards Forlag. København.

- 1942 *Danmarks runeindskrifter. Text.* Ejnar Munksgaards Forlag. København.

Jakobsson, A. H. 2003 *Smältdeglars härskare och Jerusalems tillskyndare. Berättelser om vikingatid och tidig medeltid.* Stockholm Studies in Archaeology, vol. 25. Stockholms Universitet. Stockholm.

Jansson, S. B. F. 1965 *Ale, historisk tidskrift för Skåneland* 3.

- 1966 Några runfynd. *Fornvännen*.

Jennbert, K. 2004 Människor och djur. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 183-218. Vägar till Midgård, vol. 4. Nordic Academic Press. Lund.

Jensen, I. T. og M. I. Goldschmidt 1942 *Latinsk-dansk Ordbog. Anden forøgede og forbedrede Udgave*. Nordisk Forlag. København & Kristiania.

Jensen, J. 2004 *Yngre jernalder og vikingetid: 400–1050 e. Kr*. Danmarks oldtid, Gyldendal. København.

Jesch, J. 2004 Scandinavians and 'Cultural Paganism'. I *The Christian Tradition in Anglo-Saxon England. Approaches to current scholarship and teaching*, red. af P. Cavill, s. 55-68. D. S. Brewer. Cambridge.

Johansen, Ø. K. 1993 *Norske depotfunn fra bronsealderen*. Universitetets oldsaksamlings skrifter. Ny rekke, vol. 15. Universitetets oldsaksamling. Oslo.

- 2000 Urds brunn - en källa till förkristen religion i Norden? Ett försök att tolka *Vǫluspá* 17-20. I *Gudar på jorden. Festskrift till Lars Lönnroth*, red. af S. Hansson og M. Malm, s. 44-56. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag.

Johnson, M. 1989 Conceptions of Agency in Archaeological Interpretation. *Journal of Anthropological Archaeology* 8:2:189-211.

Johnson, R. 1999 Ballinderry Crannóg No. 1: A Reinterpretation. *Proceedings of the Royal Irish Academy*:23-71.

Jones, A. 1998 Where Eagles Dare. Landscape, Animals and the Neolithic of Orkney. *Journal of material culture* 3:3:301-324.

- 2003 From the perception of archaeology to the anthropology of perception: an interview with Tim Ingold. *Journal of Social Archaeology* 3:5:5-22.

- 2007a *Memory and Material Culture*. Topics in Contemporary Archaeology, Cambridge University Press. Cambridge.

Jones, S. 1997 *The archaeology of ethnicity. Constructing identities in the past and present*. Routledge. London.

- 2007b Discourses of identity in the interpretation of the past. I *The Archaeology of Identities: a reader*, red. af T. Insoll, s. 44-58. Routledge. London.

Jordan, P. 2003 *Material culture and sacred landscape. The anthropology of the Siberian Khanty*. AltaMira Press. Walnut Creek, Calif.

Järrick, A. og J. Söderberg 1991 Aktörstrukturalisme: ett nytt hugg på humanvetenskapens gordiska knut. *Svensk Historisk Tidskrift*:1:59-84.

Jørgensen, B. 1991 Mammen i Middelsom Herred. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden*, red. af M. Iversen, s. 299-304. Jyst Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. I kommision hos Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Jørgensen, L. 2002 Kongsgård - kultsted - marked. Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og funktion. I *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, red. af C. Raudvere, A. Andrén og K. Jennbert, s. 215-286. Vägar till Midgård, vol. 2. Nordic Academic Press. Lund.

Jørgensen, L., J. F. Bican, L. G. Thomsen og X. P. Jensen 2003 Stormænd, købmænd og håndværkere ved Tissø i det 6. - 11. årh. *Fra Holbæk amt: årbog for kulturhistorien i Holbæk Amt*:50-65.

Karsten, P. 1994 *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°, vol. 23. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

Kaul, F. 2003 Mosen - porten til den anden verden. I *Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske Imperium*, red. af L. Jørgensen, B. Storgaard og L. Gebauer Thomsen, s. 18-43. Nationalmuseet. København.

Kilger, C. 2008a Kaupang from Afar: Aspects of the Interpretation of Dirham Finds in Northern and Eastern Europe between the Late 8th and Early 10th Centuries. I *The Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age*, red. af D. Skre og L. Pilø, s. 199-252. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 2, Norske Oldfunn, vol. XXIII. Århus Universitetsforlag. Højbjerg.

- 2008b Kombinationer av föremål - de vikingatida mittspännedepåerna. I *Facets of Archeology. Essays in Honour of Lotte Hedeager on her 60th Birthday*, red. af K. Chilidis, J. Lund og C. Prescott, s. 323-338. Oslo Archaeological Series Unipub. Oslo.
- 2008c Wholeness and Holiness: Counting, Weighing and Valuing Silver in the Early Viking Period. I *The Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age*, red. af D. Skre, s. 253-326. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 2. Norske Oldfunn, vol. XXIII. Aarhus University Press. Højbjerg.

Kjeldstadli, K. 1991 Struktur, norm og interesse - om historikeres behov for en handlingsteori. *Historisk Tidsskrift*:1:50-61.

Klindt-Jensen, O. 1967 Hoved og Hove. *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab.*

KLNM 1981 Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid. J. Danstrup, red. Rosenkilde og Bagger. København, 22 bind.

Kopytoff, I. 1986 The Cultural biography of things. Commoditization as process. I *The Social life of things: commodities in cultural perspective*, red. av A. Appadurai, Cambridge University Press. Cambridge.

Kousgård Sørensen, J. 1968 *Danske sø- og ånavne, 1, A-D*. Navnestudier, vol. 61. Akademisk forlag. København.

- 1973 *Danske sø- og ånavne, 2, E-G*. Navnestudier, vol. 122. Akademisk forlag. København.
- 1978 *Danske sø- og ånavne, 3, H-J*. Navnestudier, vol. 153. Akademisk forlag. København.
- 1981 *Danske sø- og ånavne, 4, K-L*. Navnestudier, vol. 214. Akademisk forlag. København.
- 1989 *Danske sø- og ånavne, 7, T-Å*. Navnestudier, vol. 297. Akademisk forlag. København.

Kristjánsson, J. 1997 *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík.

Kristoffersen, S. og T. Oestigaard 2008 "Death Myths". Performing of Rituals and Variation in Corpse Treatment during the Migration Period in Norway. I *The materiality of death. Bodies, burials, beliefs*, red. af F. Fahlander og T. Oestigaard, s. 127-140. BAR International Series, vol. 1768. British Archaeological Reports. Oxford.

Krogh, K. J. 1982 The Royal Viking-Age Monuments at Jelling in the Light of Recent Archaeological Excavations. *Acta Archaeologica* 53:183–216.

Krogsrud, L. M. forthcoming Master Thesis. Department of Archaeology, Conservation and History. University of Oslo. Oslo.

Krongaard Kristensen, H. 1998 Indledning. I *Viborg Søndersø 1000-1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984-85*, red. af J. Hjermind, M. Iversen og H. Krongaard Kristensen, s. 9-20. Viborg Stiftsmuseums skriftrække bind 2, Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXXIV. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

Krüger, S. H. 1988 Bjørneklør fra vestlandske graver. I *Festskrift til Anders Hagen*, red. af S. Indrelid, S. Kaland og B. Solberg, s. 357-366. Arkeologiske Skrifter, Historisk Museum, Universitetet i Bergen, vol. 4. Historisk Museum, Universitetet i Bergen. Bergen.

Lagersted, A. 1999 Att vara smed. Föreställningar och uppfattningar utifrån medeltida texter och runinskrifter. I *Aktuell arkeologi VII*, red. af M. Svedin og P. Nordström, s. 61–68. SAR, vol. 36. Arkeologiska Institutionen, Stockholms Universitet. Stockholm.

Lakoff, G. og M. Johnson 1999 *Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to Western thought*. Basic Books. New York.

Lampe, J. K. 1993 Hedningerne en vederstyggelighed. *Skalk* 2:28-30.

Lang, J. T. 1988 *Viking-age decorated wood. A study of its ornament and style*. Royal Irish Academy. Dublin.

Langer, M. M. 1989 *Merleau-Ponty's Phenomenology of perception: a guide and commentary*. Macmillan. London.

Larsen, J. H. og P. Rolfsen 2004 Hva skjuler Halvdanshaugen. I *Halvdanshaugen - arkeologi, historie og naturvitenskap*, red. af J. H. Larsen og P. Rolfsen, s. 23-78. Universitetets kulturhistoriske museer, Skrifter, vol. 3. Universitetet i Oslo. Oslo.

Larsson, M. G. 1990 *Runstenar och utlandsfärder. Aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämningarna*. Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°, vol. 18. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

Latour, B. 1993 *We have never been modern*. Harvester Wheatsheaf. New York.

- 1999 *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. Harvard University Press. Cambridge, Mass.

Leahy, K. 1995 The Flixborough Hoard. *Current Anthropology* 141:141.

- 2003 *Anglo-Saxon Crafts*. Tempus. Gloucestershire.

Leth-Larsen, B. 1984 Selected objects from the stock of the Tjele smith. *Offa* 41.

Levy, J. E. 1982 *Social and religious organization in Bronze Age Denmark: an analysis of ritual hoard finds*. BAR international series, vol. 124. BAR. Oxford.

Lewis, G. 1980 *Day of Shining Red. An Essay on Understanding Ritual*. Cambridge University Press. Cambridge.

Lia, Ø. 2001 *Det rituelle rom. En fortolkende analyse av vikingtidens graver og landskappå Kaupang*. Hovedfagoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo. Oslo.

- 2004 Vikingetidsgravenes rituelle kompleksitet. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran, 31. januar-2. februar 2002*, red. af L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 292-319. Oslo Archaeological Serie, vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo. Oslo.

Liebgott, N.-K. 1976 *Middelalderens våben*. Nationalmuseet. København.

- 1978 Ornamentalt tilbageblik. *Skalk* 5:10-15.

Liestøl, A. 1955 Spjutsodden frå Kvikne i Gudbrandsdalen. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi* XIX:89-98.

Liljegren, R. og P. Lagerås 1993 *Från mammutstäpp till kohage. Djurens historia i Sverige*.

Lillios, K. T. 1999 Objects of Memory: The Ethnography and Archaeology of Heirlooms. *Journal of Archaeological Method and Theory* 6:3:235-262.

Lindholm, I. 1981 Markering af status i Nordens forhistorie. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi* XLIV:53-68.

Lindow, J. 1985 Mythology and Mythography. I *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*, red. af C. J. Clover og J. Lindow, s. 21-67. Islandica, vol. XLV. Cornell University Press. Ithaca & London.

Lithberg, N. 1915 Koskällan. *Fataburen, Kulturhistorisk Tidskrift utgiven af Gustaf Upmark, Nordiska Museets Styresman, 1914*:1-18.

Ljungkvist, J. 2006 *En hiar atti rikR. Om elit, struktur och ekonomi kring Uppsala och Mälaren under yngre järnålder*. Aun, vol. 34. Uppsala Universitet, Institutionen för arkeologi och antik historia. Uppsala.

Lucas, A. T. 1960 National Museum of Ireland. Archaeological Acquisitions in the Year 1958. *The Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 90:1-40.

- 1968 National Museum of Ireland. Archaeological Acquisitions in the Year 1965. *The Journal of the Royal Society of Antiquaries of Ireland* 98:93-160.

Lucas, G. og T. McGovern 2007 Bloody Slaughter: Ritual Decapitation and Display At the Viking Settlement of Hofstaðir, Iceland. *European Journal of Archaeology* 10:1:7-30.

Lund, J. 2003 *Hændelser ved vand - en analyse af våbendeponeringer fra vikingetid på Sjælland og i Skåne*. Institut for arkæologi og etnologi. Københavns Universitet. København.

- 2004 Våben i vand. Om deponeringer i vikingetiden. *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*:197-220.

- 2005 Thresholds and Passages: The Meanings of Bridges and Crossings in the Viking Age and Early Middle Ages. *Viking and Medieval Scandinavia* 1:109-137.

- 2006 Vikingetidens værktøjskister i landskab og mytologi. *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Reseach* 5:323–341.

- 2007 Vikingetidens våbenofringer: ting finder sted. I *Specialer i forhistorisk arkæologi 2004-2005*, red. af H. Lyngstrøm, P. Foss og B. Storgaard, s. 105-112. SAXO-instituttet, Afdeling for forhistorisk arkæologi. København.

- 2008 Hvem ringer klokkerne for? I *Facets of Archeology*, red. af K. Chilidis, J. Lund og C. Prescott, s. 497-508. Oslo Archaeological Series, vol. 10. Unipub. Oslo.

- forthcoming, 2008 Banks, Borders and Bodies of Water. *Journal of Wetland Archaeology* 8.

Lund, J. og L. Melheim *forthcoming* Med hode og kropp. En nytolkning av Vestby-funnet i lys av symbol- og kroppsperspektiver. I *Håndverk og produksjon. Ubevisste kroppsteknikker eller sosiale og symbolske roller*, red. af J. Lund og L. Melheim, Oslo Archaeological Series, vol. 11. Unipub. Oslo.

Lyngra, T. 1995 Rusdrikk og kunnskap i norrøn myte. *CHAOS, Dansk-norsk tidsskrift for religionsthistoriske studier* 23:Mat og drikke i myte og kult:22-31.

Lönnroth, L. 1981 *Iorð fannz æva né upphiminn*. A formula analysis. I *Speculum norroenum: Norse studies in memory of Gabriel Turville-Petre*, red. af U. Dronke, G. Helgadóttir, G. W. Weber og H. Bekker-Nielsen, s. 310-327. Odense University Press. Odense.

Lønaas, O. C. 2005 Rapport. Arkeologisk utgravning. Funnsted for øks fra vikingtid. Berg av Ulstad, 77/2, Rollag kommune, Buskerud. Oslo. Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo. Oslo.

Magnússon, F. 1824 *Eddalæren og Dens Oprindelse eller Nøjagtig Fremstilling af de gamle Nordboers Digtninger og Meninger om Verdens, Gudernes, Aandernes og Menneskenes Tilblivelse, Natur og Skjæbne*. Gyldendal. København.

Mansrud, A. 2004 Dyrebein i graver - en kilde til jernalderens kult og forestillingsverden. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran, 31. januar-2. februar 2002*, red. af L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 82-112. Oslo Archaeological Series, vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo. Oslo.

- 2004b *Dyret i jernalderens forestillingsverden*. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo. Oslo.

Martens, I. og A. M. Rosenqvist 1988 *Jernvinna på Møsstrond i Telemark*. Norske oldfunn, vol. 13. Universitetets oldsaksamling. Oslo.

Mauss, M. 1954 [1924] *The gift. Forms and functions of exchange in archaic societies*. Cohen & West. London.

- 1995 [1924] *Gaven: utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Cappelen akademisk forlag AS. Oslo.

- 2004[1935] *Kropp og person: to essays. Oversettelse, annotering og innledning ved Iver B. Neumann*. Cappelen akademisk forlag. Oslo.

Meaney, A. L. 1995 Pagan English Santuaries, Place-Names and Hundred Meeting-Places. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 8:29-43.

Mebius, H. 1972 *Sjiele. Samiska traditioner om offer*. Skrifter utgivna av religionshistoriska institutionen i Uppsala, Carl Bloms Boktryckeri A.-B. Lund.

Mehling, A. 1998 *Archaika als Grabbeigaben. Studien an merowingerzeitlichen Gräberfeldern*. Tübinger Texte. Materialien zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäeologie, Marie Leidorft GmbH. Rahden/Westf.

Meletinskij, E. 1973 Scandinavian Mythology as a System. *Journal of Symbolic Anthropology* 1:43–57.

Melheim, L. 1999 Om arkeologi og religion, med utgangspunkt i Worsaae anno 1866. *Nicolay. Arkeologisk tidsskrift* 79:4-16.

- 2006 Gjennom ild og vann. Graver og depoter som kilde til kosmologi i bronsealderen i Øst-Norge. Hovedfagsoppgave i Nordisk Arkeologi, Universitetet i Oslo, 2001. I *Myter og religion i bronsealderen. Studier med udgangspunkt i helleristninger, graver og depoter i Sør-Norge og Bohuslän*, red. af C. Prescott, s. 13-194. Oslo Archaeological Series, vol. 5. Unipub. Oslo.

- 2008 Metallteknologi og metamorfose. *Nicolay. Arkeologisk tidsskrift* 104:31-41.

Melsom, C. 2003 Rangler i vikingtidsgraver fra Vestfold. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo. Oslo.

Merleau-Ponty, M. 1962 *Phenomenology of Perception*. Routledge. London.

- 1983[1942] *The structure of behavior*. Translation of *La structure du comportement*, Duquesne University Press. Pittsburgh, Pa.

- 1994 *Kroppens fenomenologi*. Pax Forlag A/S. Oslo.

Meulengracht Sørensen, P. 1991 Håkon den gode og guderne. Nogle bemærkninger om religion og centralmagt i det tiende århundre – og om religionshistorie og kildekritik. I *Høvdingesamfund og Kongemagt*, red. af P. Mortensen og B. M. Rasmussen, s. 235-244. Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Jysk Arkeæologisk Selskabs Skrifter XXII:2 Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

- 1995 [1993] *Fortælling og ære: studier i islændingesagaerne*. Universitetsforlaget. Oslo.

Meyer, F. 1997 Habitus og nasjonalkarakter. I *Norbert Elias: en sosiolog for historikere?*, red. af T. E. Førland, s. 72-95. vol. nr 1. Historisk institutt, Universitetet i Oslo. Oslo.

Miller, D. 1998 *Material cultures. Why some things matter*. Consumption and space, UCL Press. London.

- 2002 Artefacts and the Meaning of Things. I *Companion Encyclopedia of Anthropology*, red. af T. Ingold, s. 396-419. Routledge. London and New York.

- 2005 *Materiality*. Duke University Press. Durham, N.C.

Mitchell, S. A. 1991 *Heroic sagas and ballads*. Myth and poetics, Cornell University Press. Ithaca, N.Y.

Morris, C. A. 1983 A Late Saxon Hoard of Iron and Copper-alloy Artefacts from Nazeing, Essex. *Mediaeval Archaeology* XXVII:27-40.

Moser, E. 1998 Distributed Encoding and Retrieval of Spatial Memory in the Hippecampus. *The Journal of Neuroscience* 18:18:7535-7542.

- 2005 Interview med Professor Edvard Moser, Centre for the Biology of Memory, Norwegian University of Science and Technology. Trykt på hjemmesiden www.forskning.no, publiceret 2. juli 2005, (http://www.forskning.no/Artikler/2005/juli/1121938991.86).

Mulk, I.-M. 1994 *Sirkas. Ett samiskt fångstsamhälle i förändring Kr.f.-1600 e.Kr*. Studia archaeologica Universitatis Umensis, vol. 6. Umeå universitet, Arkeologiska institutionen. Umeå.

Mundal, E. 1996 The perception of the Saamis and their religion in Old Norse sources. I *Shamanism and northern ecology*, red. af Pentikäinen, s. 97-116. Religion and Society, vol. 36. Mouton de Gruyer. Berling.

Munksgaard, E. 1984 A Viking-Age Smith, his Tools and his Stock-in-Trade. *Offa* 41.

Murphy, S. J. G. R. 1992 *Heliand. The Saxon Gospel. A translation and commentary by S. J. G. Ronald Murphy*. Oxford University Press. New York.

Musset, L. 1992 Skandinaverne og det vesteuropæiske kontinent. I *Viking og Hvidekrist: Norden og Europa 800-1200. Den 22. Europarådsudstilling*, red. af E. Roesdahl, s. 88-95. Ministerrådet. København.

Myhre, B. 1994 Haugbrott eller gravplyndring i tidlig kristningstid? I *Fra hammer til kors. 1000 år med kristendom. Brytningstid i Viken*, red. af J. I. Hansen og K. G. Bjerva, s. 68-85. Schibsted. Oslo.

Myhre, B. og T. Gansum 2003 *Skipshaugen 900 e.Kr. Borrefunnet 1852–2002*. Midgard historisk senter.

Myhre, B., I. Øye og Å. Brenna 2002 *Jorda blir levevei 4000 f.Kr.-1350 e.Kr*. Norges landbrukshistorie, vol. 1. Samlaget. Oslo.

Müller-Wille, M. 1977 Der frühmittelalterliche Schmied im Spiegel skandinavisher Grabfunde. *Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster* 11:127–201.

- 1984 Opferplätze der Wikingerzeit. *Frühmittelalterliche Studien* 18:187-221.

- 1991 Sammenfattende bemærkninger - Schlussbetrachtung. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, red. af M. Iversen, s. 335-343. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

- 1992 Zwei regionale Studien. I *Germanische Religionsgeschichte. Quellen und Quellenprobleme*, red. af H. Beck, D. Ellmers og K. Schier, s. 69-94. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, vol. 5. Walter de Gruyter. Berlin. New York.

Müller, S. 1886 Votivfund fra Sten- og Bronzealderen. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*:216-251.

Naum, M. 2004 Slavic Bornholm – searching for the interactions between Bornholm and the north-western Slavic area ca 900 – 1259. *META, Medeltidsarkeologisk Tidskrift* 1:49-59.

- 2007 Theory of practice and archaeology of culture contact: case study of early medieval Bornholm. *Quaestiones Medii Avi Novae* 11.

- forthcoming Early Christians, immigrant and ritualized practice. A case study of the south-eastern Bornholm. I, red., Lund Archaeological Review.

Nebelsick, L. 2000 Rent asunder. Ritual violence in the Late Bronze Age hoards. I *Metals Make the World go Round. The Supply and Circulation of Metals in Bronze Age Europe*, red. af C. Pare, s. 160-175. Oxbow Books. Oxford.

Needham, S. 2001 When Expediency Broaches Ritual Intention: The Flow of Metal between Systemic and Buried Domains. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 7:2:275-298.

Nergård, J.-I. 2004 The Sacred Landscape. I *Landscape, law and customary rights. Report from a symposium in Guovdageaidnu-Kautokeino 26-28. March 2003*, red. af M. Jones og A. Schanche, Dieđut, vol. 3. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu.

Nerman, B. 1942 En svensk fågelkult. *Fornvännen* 37:385-389.

- 1958 *Grobin-Seeburg Ausgrabungen und Funde*. Monografier / Kungl. vitterhets historie och antikvitetsakademien, vol. 41. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

Nicolaysen, N. 1882 *Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord*. Alb. Cammermeyer. Kristiania.

Nielsen, A.-L. 1997 Pagan Cultic and Votive Acts at Borg. An expression of the Central Significance of the Farmestead in the Late Iron Age. I *Visions of the Past: Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*, red. af H. Andersson, P. Carelli og L. Ersgård, s. 373-392. Lund studies in medieval archaeology 19, Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter, nr 24 Central Board of National Antiquities. Stockholm.

Nilsson, B. 2003 *Tingens och tankarnas landskap. Försök i naturumgängets arkeologi med exempel ur Blekinges och Smålands förflutna*. Acta archaeologica Lundensia. Series in 8°, vol. 44. Almqvist & Wiksell. Stockholm.

Näsman, U. 1991a Grav og økse. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden*, red. av M. Iversen, s. 163-180. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. I kommision hos Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Näsman, U. 1991b Mammen 1871. Ett vikingetida depåfynd med beslag till selbågskrön och annat skrot. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*, red. af M. Iversen, s. 217-260. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.

Näsström, B.-M. 1997 Stucken, hängd och dränkt. Rituella mönster i norrön litteratur och i Adam av Bremens notiser om Uppsalakulten. I *Uppsala och Adam av Bremen*, red. af A. Hultgård, s. 75–99. Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala, vol. 11. Nya Doxa. Falun.

Nørgård Jørgensen, A. 1999 *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/30 bis 900 n.Chr*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Nørlund, P. og K. Jessen 1948 *Trelleborg*. Nordiske Fortidsminder / udgivne af Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab, vol. 4. Gyldendalske Boghandel. København.

O'Brian, W. 2003 Early Metalworking and Myth on the Lakes of Killarney. I *Lost and found: discovering Ireland's past*, red. af J. Fenwick, Worldwell. Wicklow.

Ó Floinn, R. 1994 *Irish Shrines & Reliquaries of the Middle Age*. Country House. Dublin.

- 1998 The Archaeology of the Early Viking Age in Ireland. I *Ireland and Scandinavia in the early Viking Age*, red. af H. B. Clarke, M. Ní Mhaonaigh og R. Ó Floinn, Four Courts Press. Dublin.

O'Brien, E. 1998 The location and context of Viking burials at Kilmainham and Islandbridge, Dublin. I *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age*, red. af H. B. Clarke, R. Ó Floinn og M. Ní Mhaonaigh, s. 203-221. Four Court Press. Dublin.

O'Neil, B. H. S. J. 1944 The Silchester region in the 5th and 6th century A.D. *Antiquity* 18:113-122.

O'Sullivan, A. 2005 *Crannogs in early medieval Ireland*. Four Courts. Dublin.

O'Sullivan, A., N. Brady og D. Boland 2000 Clonmacnoise. I *Excavations 1998*, red. af I. Bennett, Brookfield. Wordwell, Bray.

Odner, K. 1983 *Finner og terfinner. Etniske prosesser i det nordlige Fenno-Skandinavia*. Occasional Papers in Social Anthropology, vol. 9. Department of Social Anthropology, University of Oslo. Oslo.

Olick, J. K. 1999 Collective Memory: The Two Cultures. *Sociological Theory* 17:3:333-348.

Olsen, B. 2003 Material Culture after Text: Re-Membering Things. *Norwegian Archaeological Review* 36:2:87-104.

Olsen, O. 1966 Hørg, Hov og Kirke. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.

Oma, K. 2000 *Hesten i nordisk jernalder. Ei kontekstuell analyse av den symbolske sfære kontra den materielle røynda*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo. Oslo.

- 2004 Hesten og det heilage. Materialiseringa av eit symbol. I *Mellom Himmel og Jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran 31. januar – 2. februar 2002,* red. af L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 68-81. Oslo Archaeological Series, vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering. Oslo.

Osborne, R. 2004 Hoards, votives, offerings. The archaeology of the dedicated objects. *World Archaeology* 36:1:1-10.

Owen-Crocker, G. R. 1981 *Rites and religions of the Anglo-Saxons*. David & Charles. Newton Abbot.

Paludan-Müller, C. 1992 I *Amtsavisen Randers*:11. juli 1992.

Pamp, B. 1983 *Ortnamn i Skåne*. Almquist & Wiksell. Stockholm.

Pantos, A. og S. Semple 2004 *Assembly places and practices in medieval Europe*. Four Courts Press. Dublin.

Paulsen, P. 1936 *Der Goldschatz von Hiddensee*. Führer zur Urgeschichte, vol. 13. Curt Kabitzsh. Leipzig.

Pedersen, A. 1997 Weapons and riding gear in burials - evidence of military and social rank in 10th century Denmark? I *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1-1300. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2-4 May 1996*, red. af A. Nørgård Jørgensen og B. L. Clausen, s. 123-136. Publications from The National Museum Studies in Archaeology and History, vol. 2. The National Museum. København.

- 2002 Scandinavian weaponry in the tenth century Denmark. I *A Companion to Medieval Arms and Armour*, red. af D. Nicolle, s. 25-35. The Boydell Press. Woodbridge.

- 2004 Religiøse symboler i vikingetidens arkæologiske materiale. I *Kristendommen i Danmark før 1050: et symposium i Roskilde den 5.-7. februar 2003*, red. af N. Lund, Roskilde Museums forl. Roskilde.

Pedersen, U. in prep. *In the Melting Pot – Metal Casters in Action at Kaupang*. Kaupang Excavation Project Publication Series.

Peirce, I. 2002 *Swords of the Viking Age*. The Boydell Press. Woodbridge.

Petersen, J. 1919 *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Videnskabsselskapet i Kristiania Skrifter, Historisk-filosofisk klasse, vol. 2. I kommission hos Jacob Dybwad. Kristiania.

- 1928 *Vikingetidens smykker*. Stavanger museum. Stavanger.

- 1940 *British Antiquities of the Viking Period, found in Norway*. Viking Antiquities in Great Britain and Ireland. Part V, H. Aschehoug & co. Oslo.

- 1951 *Vikingetidens redskaper*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse, vol. 4. Jacob Dybwad. Oslo.

Petts, D. 2005 [2003] Votive Deposits and Christian Practice in Late Roman Britain. I *The Cross goes North. Processes of Conversion in Northern Europe AD 300 - 1300*, red. af M. Carver, s. 109-118. The Boydell Press. Woodbridge.

Pilø, L. 2005 *Bosted - urgård – enkeltgård. En analyse av premissene i den norske bosetningshistoriske forskningstradisjon på bakgrunn av bebyggelsesarkeologisk feltarbeid på Hedemarken.* Oslo Archaeological Series, vol. 3. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo. Oslo.

Pluciennik, M. 2002 Bodies as / in material culture. Introduction. I *Thinking through the body: archaeologies of corporeality*, red. af S. Tarlow, Y. Hamilakis og M. Pluciennik, s. 173-178. Kluwer Academic/Plenum Publishers. New York.

Price, N. S. 1998 Ethnic Attitudes, Ethnic Landscapes. Some thought on the Viking Age. I *Etnicititet eller kultur*, red. af B. Johnsson og S. Welinder, s. 37-59. Mid Sweden University. Östersund.

- 2000 Drum-Time and Viking Age: Sámi-Norse identities in early medieval Scandinavia. I *Identities and cultural contacts in the arctic*, red. av M. Appelt, J. Berglund og H.-C. Gulløv, s. 12-27. National Museum of Denmark & Danish Polar Centre. København.

- (red.) 2001 *The Archaeology of Shamanism*. Routledge. London.

- 2002 *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia.* Aun, vol. 31. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University. Uppsala.

- 2005 Cognition, Culture, and Context: Observations on the 'New' Viking Archaeology. I *Viking and Norse in the North Atlantic: select papers from the proceedings of the fourteenth viking congress Tórshavn, 19-30 July 2001*, red. af A. Mortensen og S. V. Arge, s. 375-382. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementa, vol. 44. Føroya Froðskaparfelag. Tórshavn.

Randsborg, K. 1980 *The Viking Age in Denmark: the formation of a state*. Duckworth. London.

- 2002 To bury in the ground. I *Drik - og du vil leve skønt. Festskrift til Ulla Lund-Hansen på 60-års dagen*, red. af J. Pind, A. Nørgård Jørgensen, L. Jørgensen, B. Storgaard, P. O. Rindel og J. Ilkjær, s. 311-316. Publications from the National Museum, Studies in archaeology & history, vol. 7. Nationalmuseet. København.

- 2006 *Bronze age oak-coffin graves. Archaeology & dendro-dating*. Acta Archaeologica, vol. 77. Blackwell Munksgaard. København.

Rapoport, A. 1994 Spatial organisation and the built environment. I *Companion encyclopedia of anthropology: humanity, culture and social life*, red. af T. Ingold, s. 460-502. Routledge. London.

Rappaport, R. A. 1999 *Ritual and religion in the making of humanity*. Cambridge University Press. Cambridge.

Raudvere, C. 2004 Delen eller helheten: Kosmologi som empiriskt och analytiskt begrepp. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 59-95. Vägar til Midgård, vol. 4. Nordic Academic Press. Lund.

- 2006 Poetry and practice. Egil's art of poetry and the Odinic legacy. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 293-297. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Richards, J. D. 2000 *Viking Age Endland.* Tempus. Stroud.

Rindal, M. 2004a Dei eldste norske kristenrettane. I *Religionsskiftet i Norden. Brytinger mellom nordisk og europeisk kultur 800-1200 e.Kr*, red. af S. Jón Viðar, M. Myking og M. Rindal, s. 103-138. Senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder, Skriftserie, vol. 6. Unipub. Oslo.

- 2004b Haugen som gravplass, kultstad og maktsymbol i norrøne skriftlege kjelder. I *Halvdanshaugen - arkeologi, historie og naturvitenskap*, red. af J. H. Larsen og P. Rolfsen, s. 193-202. Universitetets kulturhistoriske museer, Skrifter, vol. 3. Universitetet i Oslo. Oslo.

Rindstad, B. I., P. Sviggum og A. P. Haugan 1997 *Mineral Atlas of the World*. NGU, Norges geologiske undersøkelse & CCGM, Commision de la carte geologique du monde. Trondheim & Paris.

Robb, J. E. og M.-A. Dobres 2000 Agency in archaeology: paradigm or platitude? I *Agency in archaeology*, red., s. 3-18. Routledge. London.

Roesdahl, E. 1990 At bygge bro – om det ældste brobyggeri i Norden. I *Gulnares hus. En gave til Hendes Majestæt Dronning Margrethe den Anden på fødselsdagen, den 16. april 1990*, red. af A. Bistrup, B. Scavenius og M. Winge, vol. 23–28. Samleren. København.

- (red.) 1992 *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800–1200*. Nordisk ministerråd. København.

Roslund, M. 2001 *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*. Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund, vol. 92. Vetenskapssocieteten i Lund. Lund.

Rowlands, M. J. 1971 The Archaeological Interpretation of Prehistoric Metalworking. *World Archaeology* 3:2, Archaeology and Ethnography:210-224.

Rud, M. 1992 *Bayeux-tapetet og slaget ved Hastings 1066*. Christian Ejlers forlag. København.

Rydbeck, M. 1932 Skånska praktsvärd från vikingatid. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*.

Rydh, S. 1969 Vapenfynd från yngre järnålder på Estuna kyrkogård i Uppland. *Nordsvensk forntid. Skytteanska samfundets handlinger* 6:159-184.

Rygh, O. 1885 *Norske oldsager*. Alb. Cammermeyer. Christiania.

- 1915 *Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Stavanger amt / udgivne med tilføiede forklaringer af Magnus Olsen*. vol. 10.

Ryste, B. 2005 *Edelmetalldepotene fra folkevandringstid og vikingtid i Norge. Gull og sølv i kontekst*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo. Oslo.

Rønne, O. 2000/2001 *Innberetning fra utgravning, Sand, gnr. 33, bnr 809. Upublisert feltrapport/topografisk arkiv på AmS*. Arkeologisk Museum Stavanger. Stavanger.

- 2002 Smeden i jernalder – ildens hersker. *Primitive tider. Arkeologisk tidskrift* 5:55–63.

Røstad, I. M. 2001 *Skandinaviske trekk i angelsaksisk England ca 450-800 e.Kr. materiell kultur og sosial identitet*. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. Universitetet i Oslo, Universitetet i Oslo. Oslo.

Sanmark, A. 2004 *Power and Conversion. A Comparative Study of Christianisation in Scandinavia*. OPIA, vol. 34. The Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University. Uppsla.

Sanmark, A. og S. Semple forthcoming Assembly Sites in North West Europe. Seeking a topographical definition. I *Uses of the Past in Medieval European, Byzantine and Islamic Material Culture*, red. af C. Goodson, Brill. Leiden.

Schanche, A. 2000 *Graver i ur og berg. Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Davvi girji. Karasjok.

Schjødt, J.-P. 1994 Heltedigtning og initiationsritualer. En analyse af den "unge" Sigurd Fafnersbanes historie. I *Myte og ritual i det førkristne Norden. Et symposium*, red. av J.-P. Scjødt, Odense Universitetsforlag. Odense.

- 2004 *Initiation, liminalitet og tilegnelse af numinøs viden. En undersøgelse af struktur og symbolik i førkristen nordisk religion*. Det Teologiske Fakultet, Aarhus Universitet. Århus.

- 2005 Fra myte til ritual - initiationssymbolik i nordiske myter. I *Treogtyvende tværfaglige vikingesymposium*, red. af E. Roesdahl og J. P. Schjødt, s. 19-29. Hikuin. Århus.

Seeberg, A. 2006 Sverd og annet fra Vika. I *Historien i forhistorien. Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen*, red. af H. Glørstad, B. Skar og D. Skre, s. 229-236. Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, Skrifter, vol. 4. Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo. Oslo.

Selinge, K.-G. 1994 *Kulturminnen och kulturmiljøvård*. Sveriges Nationalatlas, SNA. Stockholm.

Semple, S. 1998 A Fear of the Past: the Place of the Prehistoric Burial Mound in the Ideology of Middle and Later Anglo-Saxon England. *World Archaeology* 30:1:109-126.

- 2007 Defining the OE hearg. A preliminary archaeological and topographic examination of hearg place names and their hinterlands. *Early Medieval Europe* 15:4:364-385.

Seremetakis, C. N. 1994 The Memory of the Senses, Part I: Marks of the Transitory. I *Perception and Memory as Material Culture in Modernity*, red. af C. N. Seremetakis, Westview Press. Boulder.

Serning, I. 1956 *Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna*. Hugo Gebers, Nordiska Museet. Stockholm.

Shetelig, H. 1912 *Vestlandske graver fra jernalderen*. Bergens Museums Skrifter, vol. 2. Grieg. Bergen.

Shetelig, H. og A. Bjørn 1940 Viking Antiquities in England with a supplement of Viking Antiquities on the Continent of Western Europe. Viking Antiquities in Great Britain and Ireland. Part IV, H. Aschehoug & Co. Oslo.

Simek, R. 1993 [1983] *Dictonary of Northern Mythology*. D. S. Brewer. Cambridge.

- 2006 The use and abuse of Old Norse religion. Its beginning in high medieval Iceland. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 377-380. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Simek, R. og H. Pálsson 1987 *Lexikon der altnordischen Literatur*. Kröner. Stuttgart.

Sindbæk, S. M. 2005 *Ruter og rutinisering. Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa*. Multivers. København.

- 2007 Networks and Nodal Points: The Emergence of Towns in Early Viking Age. *Antiquity* 81:311:119-132.

Sjørslev, I. 1990 At standse ved tingen: Fetishen som ting og begreb. *Tidsskriftet antropologi* 21/22:31-43.

Sjøvold, T. 1974 *The Iron Age Settlement of Arctic Norway*. *A Study in the Expansion of European Iron Age Culture within the Arctic Circle*. II. Late Iron Age. Norwegian Universities Press. Tromsø/Oslo/Bergen.

Skórzewska, J. A. 2007 *Constructing a Cultus. The life and veneration of Guðmundur Arason (1161-1237) in the Icelandic Written Sources*. Unipubavhandlinger, Faculty of Humanities, Unipub. Oslo.

Skovmand, R. 1942 De danske skattefund fra vikingetiden og den ældste middelalder indtil omkring 1150. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*:1-275.

Skre, D. 1988 *Gård og kirke, bygd og sogn. Organiseringsmodeller og organiseringsenheder i middelalderens kirkebygning i Sør-Gudbrandsdalen*. Riksantikvarens rapport 16, vol. 16. Alvheim & Eide akademisk forlag. Øvre Ervik.

- 2007 The Skiringssal Cemetery. I *Kaupang in Skiringssal*, red. af D. Skre, s. 363–383. Kaupang Excavation Project Publication Series, Volume 1; Norske Oldfunn, vol. XXII. Aarhus University Press. Aarhus.

Skaare, K. 1974 The Viking Age Coin Finds of North Norway. I *The iron age settlement of Artic Norway 2. Late Iron Age*, red. af T. Sjøvold, Tromsø Museums Skrifter, vol. 10:2. Tromsø Museum. Tromsø & Oslo.

Skaarup, B. og J. R. M. Jensen 2002 *Arkæologien i Metroens spor*. Udgivet af Ørestadsselskabet og Københavns Bymuseum. København.

Skaarup, J. 1976 *Stengade II. En langelandsk gravplads med grave fra romersk jernalder og vikingetid*. Meddelelser fra Langelands museum, Museet. Rudkøbing.

Skånska rekognosceringskartan 1986 [1812-1820] Skånska rekognosceringskartan, framställd av Fältmätningsbrigaden 1812-1820 Lantmäteriet. Gävle.

Smestad, I. 1988 *Etableringen av et organiseret veihold i Midt-Norge i tidlig historisk tid*. Varia, vol. 16. Universitetets oldsaksamling. Oslo.

Solberg, B. 1984 *Norwegian spear-heads from the Merovingian and Viking periods*. Universitetet i Bergen. Bergen.

- 2003 *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus.* Cappelen Akademiske forlag a.s. Oslo.

Solli, B. 2002 *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn i vikingenes tid*. Pax. Oslo.

Spangen, M. 2005 *Edelmetalldepotene i Nord-Norge: komplekse identiteter i vikingtid og tidlig middelalder*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø. Tromsø.

Staecker, J. 1999 Rex Regum et Dominus Dominorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden. Lund studies in medieval archaeology, vol. 23. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

- 2004 Hjälter, kungar och gudar. I *Minne och myt. Kunsten at skapa det förflutna*, red. af Å. Berggren, S. Arvidsson og A.-M. Hållans, s. 39-80. Vägar till Midgård, vol. 5. Nordic Academic Press. Lund.

- 2005 The Concepts of imitatio and translatio: Perceptions of a Viking-Age Past. *Norwegian Archaeological Review* 38:1:3-28.

- 2006 Heroes, kings, and gods. Discovering sagas on Gotlandic picture-stones. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 363-368. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Steinsland, G. 1995a Hvordan ble hedendommen utfordret og påvirket av kristendommen? I *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge*, red. af H.-E. Lidén, s. 9-27. Universitetsforlaget. Oslo.

- 1995b Snorre Sturlason som religionshistoriker. I *Skriftlege kjelder til kunnskap om nordisk mellomalder*, red. af M. Rindal, s. 37-60. Noregs forskingsråd. Oslo.

- 2005 *Norrøn religion. Myter, riter og samfunn* Pax. Oslo.

Steinsland, G. og P. Meulengracht Sørensen 1994 *Menneske og makter i vikingenes verden*. Universitetsforlaget. Oslo.

Stenberger, M. 1943 Gudingsåkrarna. *Gotländskt arkiv* 15:18-24.

Steuer, H. 1989 Archaeology and History: Proposals on the Social Structure of the Merovingian Kingdom. I *The Birth of Europe. Archaeology and Social Development in the first Millenium AD*, red. af K. Randsborg, s. 100-122. Analecta Romana Instituti Danici. Suppl, vol. XVI. L'Erma di Bretschneider. Rom.

Stidsing, E. 1999 To pragtsværd fra vikingetiden. *Kulturhistorisk Museum Randers Årbog*:93-98.

Stocker, D. og P. Everson 2003 The Straight and Narrow Way: Fenland Causeways and the Conversion of the Landscape in the Witham Valley, Lincolnshire. I *The Cross goes north: processes of conversion in Northern Europe, AD 300-1300*, red. af M. O. H. Carver, s. 271-288. York Medieval Press. Woodbridge.

Stoklund, M. 1991 Runesten, kronologi og samfundsrekonstruktion. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden.*, red. af M. Iversen, s. 285-298. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. I kommision hos Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Strömberg, M. 1961a *Untersuchungen zur jüngeren eisenzeit in Schonen. Völkervandrungszeit - Wikingerzeit I. Textband.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4., vol. 4. Rudolf Habelt Verlag/ CWK Gleerups förlag. Bonn/ Lund.

- 1961b *Untersuchungen zur jüngeren eisenzeit in Schonen. Völkervandrungszeit - Wikingerzeit II Katalog und tafeln*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4., vol. 4. Rudolf Habelt Verlag/ CWK Gleerups förlag. Bonn/ Lund.

Stutz, L. N. 2006 Escaping the allure of meaning. Towards new paradims in the study of ritual in prehistory. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes, and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 95-98. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

Sundqvist, O. 2004 Uppsala och Asgård. Makt, offer og kosmos i forntida Skandinavien. I *Ordning mot kaos. Studier af nordisk förkristen kosmologi*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 145-182. Vägar till Midgård, vol. 4. Nordic Academic Press. Lund.

Svanberg, F. 1999 *I skuggan av vikingatiden: om Skåne, Halland, Blekinge och Själland.* Report series, vol. 66. Arkeologiska institutionen. Lund.

- 2003a *Death rituals in south-east Scandinavia AD 800-1000. Decolonizing the Viking Age 2*. Acta archaeologica Lundensia, Series in 4° vol. 24. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

- 2003b *Decolonizing the Viking Age 1*. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8º, vol. 43. Almquist & Wiksell. Stockholm.

Sørensen, A. C. 2001 *Ladby. A Danish ship-grave from the Viking Age*. Ships and boats of the North, vol. 3. The Viking Ship Museum. Roskilde.

Talbot, C. H. 1954 *Anglo-Saxon missionaries in Germany: being the lives of S.S. Willibrord, Boniface, Sturm, Leoba and Lebuin, together with the Hodoeporicon of St. Willibaldand a selection from the correspondence of St. Boniface. Translated and edited by C.H. Talbot*. The makers of christendom, Sheed and Ward. London.

Theliander, C. 2005 *Västergötlands kristnande: religionsskifte och gravskickets förändring 700-1200*. GOTARC, Series B, Gothenburg archaeological theses, vol. 41. Göteborgs universitet, Institutionen för arkeologi. Göteborg.

Thomas, J. 1993 The Hermeneutics of Megalithic Space. I *Interpretative Archaeology*, red. af C. Tilley, s. 73-98. Berg. Oxford.

- 1996 *Time, culture and identity: an interpretive archaeology*. Material Cultures, Routledge. London.

Thunmark-Nylén, L. 1989 Skattfynd, gravfynd och religionsskifte på Gotland. I *Arkeologi och Religion. Rapport från arkeologidagarna 16-18 januari 1989*, red. af L. Larsson og B. e. Wyszomirska, s. 149-153. Report Series, vol. 34. University of Lund, Institute of Archaeology. Lund.

Thunmark, L. 1973 Stämplar på gotländskt vikingasilver. *Gotländskt arkiv*:15-34.

Thøgersen, U. 2004 *Krop og fænomenologi: en introduktion til Maurice Merleau-Pontys filosofi*. Systime Academic. Århus.

Thörn, R. 2004 Med Turid i centrum – några tankar om Eik i Sokndal kommun, Rogalands fylke, Norge. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi. Isegran 31. januar – 2. februar 2002*, red. af L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 240–61. Oslo Arkeologiske serie, vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo. Oslo.

Thålin-Bergman, L. 1983 Järn och järnsmide för hemmabruk och avsalu. I *Gutar och vikingar. Historia i fickformat*, red. af I. Jansson, s. 255-280. Statens historiska museum. Stockholm.

Tilley, C. 1994 *A phenomenology of landscape. Places, paths and monuments*. Berg. Oxford.

- 1999 *Metaphor and material culture*. Blackwell. Oxford.

Trap, J. P. 1925 *Viborg Amt, Randers Amt*. Kongeriget Danmark. Fjerde omarbejdede udgave paa grundlag af den af H. Weitemeyer udgivne 3. udgave og under medvirkning af videnskabsmænd, fagfolk og stedlige meddelere fra alle landets egne, udgivet af Gunnar Knudsen, vol. 6. G. E. C. Gads Forlag. København.

Turville-Petre, G. 1964 *Myth and religion of the North the religion of ancient Scandinavia*. History of religion, vol. 5. Weidenfeld and Nicolson. London.

Undset, I. 1888 *Norske jordfunde oldsager i Nordiska Museet i Stockholm*. Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1888, vol. 2. I commision hos Jacob Dybwad, A. W. Brøggers bogtrykkeri. Christiania.

Upton, D. 1992 The City as Material Culture. I *The Art and Mystery of Historical Archaeology. Essays in Honor of James Deetz*, red. af A. E. Yentsch og M. C. Beaudry, s. 51-74. C. R. C. Press. London.

Van de Noort, R. og A. O'Sullivan 2006 *Rethinking wetland archaeology*. Duckworth. London.

van Gennep, A. 1999 [1909] *Rites de passage. Overgangsriter*. Pax Forlag. Oslo.

Vellev, J. 1991 Bjerringhøj 1868. I *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetiden*, red. af M. Iversen, s. 11-26. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, vol. XXVIII. I kommision hos Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Vigfusson, G. 1991[1871] *An Icelandic-English Dictonary*. At the Clarendon Press. Oxford.

Vikstrand, P. 2001 *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälarlandskapen*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77, Studier till en svensk ortnamnsatlas vol. 17. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. Uppsala.

- 2004 Berget, lunden och åkern. Om sakrala och kosmologiska landskap ur ortnamnens perspektiv. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 317-342. Vägar till Midgård, vol. 4. Nordic Academic Press. Lund.

Vorren, Ø. og E. Manker 1957 *Samekulturen, en oversikt*. Tromsø museums skrifter, vol. 5. Tromsø museum. Tromsø.

Vries, J. d. 1956 *Altgermanische Religionsgeschichte, Band 1*. Walter De Gruyter & Co. Berlin.

- 1957 *Altgermanische Religionsgeschichte, Band II*. Walter De Gruyter & Co. Berlin.

Walsh, A. 1998 A Summary Classification of Viking Age Swords in Ireland. I *Ireland and Scandinavia in the early Viking Age*, red. af H. B. Clarke, M. Ní Mhaonaigh og R. Ó Floinn, s. 222-238. Four Courts Press. Dublin.

Wamers, E. 1985 *Insularer Metallschmuck in wikingerzeitlichen Gräbern Nordeuropas. Untersuchungen zur skandinavischen Westexpansion*. Offa-Bücher, vol. 56. Karl Wachholtz Verlag. Neumünster.

Warmind, M. 2004 Kosmologi og ritualer i det førkristne Norden. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 135-144. Vägar till Midgård, vol. 4. Nordic Academic Press. Lund.

Warner, R. 1973-1974 The Re-Provenancing of two important Pennanular Brooches of the Viking Period. *Ulster Journal of Archaeology* 36 & 37:58-70.

Watkin, J. R. og B. J. Gilmour 1986 A Late Anglo-Saxon Sword from Gilling West, N. Yorkshire. *Medieval Archaeology* XXX:93-99.

Wegraeus, E. 1971a *Vikingatida pilspetsar i Sverige - en förbisedd föremålsgrupp. Del I*. Nordisk och jämnförande fornkunskap, Uppsala. Uppsala.

- 1971b *Vikingatida pilspetser i Sverige - en förbisedd föremålsgrupp. Del II, Katalog.* Nordisk och jämnförande fornkunskap, Uppsala. Uppsala.

Weiner, A. B. 1985 Inalenable Wealth. *American Ethnologist* 12:2:210-227.

Welinder, S. 1992 *Människor och landskap*. Aun: Archaeological studies, Societas archaeologica Upsaliensis. Uppsala.

Wellendorf, J. 2002 *Haugbrot i norrøn litteratur og omegn*. Hovedfagsoppgave i Norrøn filologi. Universitetet i Bergen. Bergen.

- 2006a Homogenity and heterogeneity in Old Norse cosmology. I *Old Norse religion in long-term perspectives: origins, changes, and interactions. An international conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, red. av A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 50-53. Vägar till Midgård, vol. 8. Nordic Academic Press. Lund.

- 2006b *Kristelig visionslitteratur i norrøn tradition*. Senter for middelalderstudier (CMS). Bergen.

- 2006c Over mytologiske floder. *Maal og minne* 1:15-30.

Wessén, E. og S. B. Jansson 1940–58 *Upplands runinskrifter*. Sveriges runinskrifter, vol. 6–9. Wahlström & Widstrand. Stockholm.

Wheeler, M. 1927 *London and the Vikings*. Lancaster House, Saint James's, S.W.I. London.

Whitley, J. 2002 Too Many Ancestors. *Antiquity* 76:119-126.

Wickholm, A. 2006 "Stay Where you Have been put!" The Use of Spears as Coffin Nails in Late Iron Age Finland. *Etnos ja kultuur. Uurimusi. Silvia Laulu auks. Muinasaja Teadus* 18:193-207.

Wiker, G. 2000 *Gullbrakteatene - i dialog med med naturkreftene. Ideologi og endring sett i lys av de skandinaviske brakteatnedleggelsene*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo. Oslo.

- 2004 Om endringer i menneskets verdensbilde på 500-tallet. I *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran 31. januar - 2. februar 2002*, red. af L. Melheim, L. Hedeager og K. Oma, s. 114-155. Oslo Archaeological Series, vol. 2. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo. Oslo.

- 2008 Balders død - en krigerinitiasjon? En ikonografisk tolkning av "Drei-Götter-brakteatene". I *Facets of Archeology. Essays in Honour of Lotte Hedeager on her 60th Birthday*, red. af K. Chilidis, J. Lund og C. Prescott, s. 509-526. Oslo Archaeological Series, vol. 10. Unipub. Oslo.

Wilson, D. 1964 Anglo-Saxon Ornamental Metalwork 700 - 1100 in the British Museum. Catalogue of antiquity of the Later Saxon Period, vol. 1. The Trusees of the British Museum. London.

- 1985 A note on OE hearg and weoh as Place-Name Elements representing Pagan Saxon Worship Sites. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 4:179-83.

- 1992 *Anglo-Saxon Paganism*. Routledge. London & New York.

Wilson, D. M. 1976 *The Archaeology of Anglo-Saxon England*. Methuen. London.

Yentsch, A. E. 1991 The Symbolic Divisions of Pottery: Sex-related Attributes of English and Anglo-American Household Pots. I *The Archaeology of Inequality*, red. af R. H. McGuire og R. Paynter, s. 192–230. Blackwell. Oxford.

Zachrisson, I. 1962 Smedsfyndet från Smiss. *TOR. Meddelanden från institutionen för nordisk fornkunskap vid Uppsala Universitet* VIII:201–228.

- 1984 *De samiska metalldepåerna år 1000-1350 i ljuset av fyndet från Mörtträsket, Lappland. The saami metal deposits A.D. 1000-1350 in the light of the find from Mörtträsket, Lapland*. Archaeology and Environment, vol. 3. University of Umeå, Department of Archaeology. Umeå.

- 1997 *Möten i gränsland: samer och germaner i Mellanskandinavien*. Statens historiska museum monographs, vol. 4. Statens historiska museum. Stockholm.

Zachrisson, T. 1998 *Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland*. Stockholm Studies in Archaeology, vol. 15. Stockholm University. Stockholm.

- 2004a Det Heliga på Helgö og dess kosmiska referenser. I *Ordning mot kaos. Studier av nordisk förkristen kosmologi*, red. af A. Andrén, K. Jennbert og C. Raudvere, s. 343-388. Vägar till Midgård, vol. 4. Nordic Academic Press. Lund.

- 2004b Hyndevadsfallet och den kulturella mångfalden. Om depositioner i strömmande vatten i Södermanland. I *Kulturell mångfald i Södermanland*, red. af A. Åkerlund, s. 18-33. vol. 2. Länsstyrelsen, Södermanlands län. Nyköping.

Øeby-Nielsen, G. 2005 De danske runestens oprindelige plads. *Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*:121-144.

Østerberg, D. 2004 *Innledning. Maurice Merleau-Ponty: Kroppens fenomenologi*. Pax forlag. Oslo.

Östergren, M. 1989 *Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation*. Theses and Papers in Archaeology, vol. 2. Stockholms universitet, Arkeologiska institutionen. Stockholm.

Østigård, T. 2007 *Transformatøren - Ildens mester i jernalderen*. Rituelle spesialister i bronse- og jernalder II. Gotarc Serie C, Arkeologiska Skrifter vol. 65. Institutionen för arkeologi og antikens kultur. Göteborg.

Østmo, M. A. 2005 *Tilhørighet i tid og rom: Om konstruksjon av kollektiv identitet og bygdefellesskap i jernalderen*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. University of Oslo. Oslo.

Appendiks 1

Katalog

Kataloget indeholder vikingetidsfund fra Nordøstskåne, Middelsom, Sola og Suldal.

Anvendte forkortelser i kataloget:

FMIS: Fornminnesinventeringen i Sverige.

RAÄ: Riksantikvarieämbetet, Sverige.

DKC: Danmarks kulturhistoriske centralregister. Fund & Fortidsminder.

SB-nr.: Sognebeskrivelsesnummeret i Nationalmuseets arkiv.

NM top. ark: Topografisk arkiv på Nationalmuseet.

NM genstandsprotokol: Nationalmuseets genstandsprotokol.

B.S: Dr. Balslevs samling. En privatsamling, hvoraf dele senere kan være blevet indlemmet i Viborg Stiftsmuseums samling

Katalog nr. 1
Stednavn Transvall, Åhus 55:51
Sogn Åhus | **Herred / kommune** Villands | **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse | **Fund** Bebyggelse / kulturlag | **Materialetype**
Type
Museums-nr. LUHM 30188 - 30193 | **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv | **Datering** jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 2
Stednavn Rinkaby 110:1
Sogn Rinkaby | **Herred / kommune** Villands | **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse | **Fund** Hustomt | **Materialetype**
Type Langhus med østersøkeramik; dyreben, brændt ler.
Museums-nr. | **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv, J. Kockum: Rinkaby - krigarens by. Arkeologisk undersökning 1996. 2003:78. Regionsmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne | **Datering** Sen vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 3
Stednavn Åhus 42:84 m fl.
Sogn Åhus | **Herred / kommune** Villands | **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse | **Fund** Bebyggelse og handelsplads | **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ 35; LUHM 30310 | **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv; T. Ericson-Borggren 1989-91: rapport, arkeologisk undersökning m. m. 1989-91. Åhus 42:84 m fl., Åhus sn, fornlämning 35, Skåne. Kristianstads läns museum LUHM genstandsarkiv | **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 4
Stednavn Öllsjö 33:2 og 63:1
Sogn Skepparslöv | **Herred / kommune** Gärds | **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse | **Fund** kulturlag og anlæg | **Materialetype**
Type Med keramik fra vikingetid

Museums-nr. RAÄ 110:1 **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv; E. Bengtsson 2003: Öllsjö 33:2 och 63:1. Boplatslämningar från bronsålder till historisk tid. Rapporter 2003:24. Regionsmuseet Kristianstad. Landsantikvarien i Skåne

Datering Vikingetid - tidlig middelalder

Revurdering

Katalog nr. 5

Stednavn Öllsjö 6:22

Sogn Skepparslöv **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**

Type Kulturlag og anlæg, bl.a. grubehuse.

Museums-nr. **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv; M. Garvell 2003: En boplats från 1000-tallet. Arkeologisk för- och slutundersökning inom Öllsjö 6:22. Rapporter 2003:16. Regionsmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne

Datering 1000-tallet

Revurdering

Katalog nr. 6

Stednavn Öllsjö 6:22

Sogn Skepparslöv **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Stokkehåndtag **Materialetype**

Type

Museums-nr. **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv; M. Garvell 2003: En boplats från 1000-tallet. Arkeologisk för- och slutundersökning inom Öllsjö 6:22. Rapporter 2003:16. Regionsmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne

Datering 1000-tallet

Revurdering

Katalog nr. 7

Stednavn Vä 27:17

Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Kulturlag og grubehuse **Materialetype**

Type

Museums-nr. RAÄ 72 **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv; T. Björk 1990: Rapport. Arkeologisk förundersökning 1988 och undersökning 1990. RAÄ 72, Vä 27:17, Vä sn, Skåne. Kr.stads läns museum

Datering Yngre jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 8

Stednavn Vä 27:16

Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Kulturlag **Materialetype**

Type Kulturlag med keramik

Museums-nr. **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv; R.B. Nagmér 1979: Vä, Vä 27:16. Rapport: Medeltida kulturlager i Väs stadskärna.

Datering 1000-tallet - 1400-tallet

Revurdering

Katalog nr. 9

Stednavn Vä 154:1

Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Kulturlag **Materialetype**

Type med keramik

Museums-nr. RAÄ 72 **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv. A. Wihlborg 1975: Rapport, Vä 154:1, Vä sn, Fornlämning 72. Skåne. Riksantikvarieämbetet. Byrån för Arkeologiska Undersökningar

Datering formodentlig vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 10

Stednavn Västra Vram 217:1

Sogn Västra Vram **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Ildsted og grube **Materialetype**

Type 4 ildsteder og en grube med A4 keramik

Museums-nr. **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv; L. Wallin 2000: UV syd rapport 2000:93; arkeologisk utredning. Vikingatid i Tollarp. Skåne, Västra Vram socken, delar av Västra Vram 1:11 och 217:1. **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 11

Stednavn Norra Åsum 2336 A-F

Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**

Type 1 grubehuse, gruber, ildsteder, stolpehuller. Omrodede kulturlag

Museums-nr. LUHM 30363 **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv; B. Jacobsson 1980: Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport Uppdragsverksamheten 1979:58. Boplatslämningar, medeltid, N Åsum, N Åsum sn, Skåne. Arkeologisk undersökning **Datering** 1000-tallet - 1100-tallet

Revurdering

Katalog nr. 12

UDGÅR

Katalog nr. 13

Stednavn Horna 14:4, Almhaga

Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**

Type

Museums-nr. LUHM 29058 **Landskabstype**

Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** jernalder - middelalder

Revurdering

Katalog nr. 14

Stednavn Österslöv 25:5

Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**

Type 18 affaldsgruber, 66 stolpehuller, 1 ildsted. Dog både bronzealders- og vikingetidskeramik

Museums-nr. RAÄ 25:1 **Landskabstype**

Kilde LUHM sockenarkiv, M. Nordell 1991: Boplatslämningar. Yngre bronsålder samt vikingatid/tidid medeltid. Österslöv 25:5, Ö.slöv socken, fornlämning 25, Skåne. Kristianstads läns museum **Datering** vikingetid / tidlig middelalder (+ bronzealder)

Revurdering

Katalog nr. 15

Stednavn Vä 16:13

Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Kulturlag **Materialetype**

Type

Museums-nr. LUHM 30382 **Landskabstype**

Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** jernalder - middelalder

Revurdering

Katalog nr. 16

Stednavn Backagården

Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**

Type

Museums-nr. RAÄ Fjälkestad 199
Kilde FMIS

Landskabstype
Datering mesolitikum - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 17

Stednavn Fjälkinge 130:1
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Grubehuse, kulturlag, stolpehuller, ildsted.
Museums-nr. RAÄ Fjälkinge 46:1
Kilde FMIS; Helgesson 1997

Landskabstype
Datering 1000-tallet
Revurdering

Katalog nr. 18

Stednavn Fjälkinge 87:1 østdel
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type 1 langhus, 6 grubehuse, 1 brønd, gruber, stolpehuller og indhegning
Museums-nr. RAÄ Fjälkinge 87:1
Kilde FMIS; Helgesson 1997:123-124

Landskabstype
Datering vikingetid - tidlig middelalder/ 1000-tallet
Revurdering

Katalog nr. 19

Stednavn Fjälkinge 130:1
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Grubehuse, 1 vægrende, stolpehuller.
Museums-nr. RAÄ Fjälkinge 136:1
Kilde FMIS; Björk, T. 1994: Slutredovisning. Arkeologi i Sverige, nr. 3, Riksantikvarieämbedet; Helgesson 1997:123

Landskabstype
Datering Yngre germansk jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 20

Stednavn Norra Åsum 2:14
Sogn Kristianstad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Kristianstad 112:2
Kilde FMIS

Landskabstype Tørbund
Datering Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 21

Stednavn Vä 156:2
Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Langhus, 1 stk.
Museums-nr. RAÄ 232:1
Kilde FMIS

Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 22

Stednavn Tullsåkra 1:5
Sogn Västra Vram **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type

Museums-nr. RAÄ Västra Vram 45:1 **Landskabstype**
Kilde FMIS **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 23

Stednavn Västra Vram
Sogn Västra Vram **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Västra Vram 151:1 **Landskabstype**
Kilde FMIS **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 24

Stednavn Yngsjö 295:2
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Fund af glas, digler, bronze og sølv, vægte, sceattas, glasovn
Museums-nr. RAÄ Åhus 20:1 **Landskabstype**
Kilde FMIS **Datering** Sent 700-tal
Revurdering

Katalog nr. 25

Stednavn Ripa 42:1; Ripa 23:10; Ripa 23:15; Ripa 23:3
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Bl.a. keramik af fint sortgods
Museums-nr. RAÄ Åhus 49:3 **Landskabstype**
Kilde FMIS **Datering** yngre jernalder - 1100-tallet
Revurdering

Katalog nr. 26

Stednavn Horna 14:4, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** beslag til sværdskede **Materialetype** bronze
Type
Museums-nr. LUHM 29058 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 27

Stednavn Prästgården
Sogn Everöd **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Stolpehuller **Materialetype**
Type Stolpehuller og et ildsted.
Museums-nr. LUHM 29035 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:22 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 28

Stednavn Skräbemölla nr. 1
Sogn Gualöv **Herred / kommune** Villand **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. LUHM 29052; Gualöv **Landskabstype** På mark ned til åen

Kilde Strömberg 1961b:68; FMIS

Datering Vikingetid, 1000-tallet

Revurdering

Katalog nr. 29

Stednavn Ivetofta nr. 12
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype** Keramik
Type Ildsted
Museums-nr. SHM 15484; SHM 15850 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:68 **Datering** Vikingetid (+ stenalder)
Revurdering

Katalog nr. 30

Stednavn Nymölla, formodentlig fra nr. 1
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Keramik: Selling 1955 type A II:2
Museums-nr. SHM 18745 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:68 **Datering** Vikingetid, sen vikingetidskeramik
Revurdering

Katalog nr. 31

Stednavn Rinkaby nr. 13 og 26
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Bl.a. keramik af Selling 1955: A IV:3 c
Museums-nr. LUHM 29029 fund 1 - 60 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b **Datering** Jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 32

Stednavn Vanneberga
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse: Keramik **Materialetype**
Type Keramik af Selling 1955: A II:2b
Museums-nr. LUHM 29049 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 33

Stednavn Vanneberga
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type JP type E
Museums-nr. LUHM 26441 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 34

Stednavn Horna nr. 14, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** beslag **Materialetype** bronze
Type sværdskedebeslag med dyrehoved med runde øjne med granater
Museums-nr. LUHM 29058 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering**

Revurdering Germansk jernalder?

Katalog nr. 35

Stednavn Horna nr. 14, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** nål **Materialetype** Bronze
Type 4 stik
Museums-nr. LUHM 29058 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 36

Stednavn Horna nr. 14, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** slagg **Materialetype**
Type
Museums-nr. LUHM 29058 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 37

Stednavn Horna nr. 14, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** keramik **Materialetype**
Type 8 skår
Museums-nr. RAÄ Åhus 77:1; 77:2 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering** Yngre germansk jernalder
Revurdering

Katalog nr. 38

Stednavn Horna nr. 14, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** hvæssesten **Materialetype** Skiffer
Type gennemboret
Museums-nr. LUHM 29058 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 39

Stednavn Viby 6:69
Sogn Gustaf Adolf **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Anlægsspor **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Gustav Adolph 8:1 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv; Egon Thun 1968: Rapport til riksantikvarieämbetet **Datering** bronzealder, vikingetid eller middelalder
Revurdering

Katalog nr. 40

Stednavn Horna nr. 14, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Åhus 77:1; 77:2 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering** Yngre germansk jernalder

Revurdering

Katalog nr. 41

Stednavn Fjälkinge 48:15
Sogn Fjälking **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ 130 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv; A. Edring 1995: Rapport, arkeologisk undersökning 1995. Ett gårdskomplex från vikingetid/ tidig medeltid. Fjälkinge 48:15, Skåne **Datering** Slut 1000-tal - start 1100-tal
Revurdering

Katalog nr. 42

Stednavn Vassalyckan & Sankt Gertruds vång
Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Primært romersk jernalder, men også yngre germansk jernalder- og vikingetid.
Museums-nr. RAÄ Vä 36:1 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:23 **Datering** Romersk jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 43

Stednavn Fjälkestad
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. Fjälkestad 184 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 260. FMIS **Datering** 900-tallet
Revurdering

Katalog nr. 44

Stednavn Grödby nr 17
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Uornamenteret keramik, 9 skår
Museums-nr. SHM 18883 **Landskabstype**
Kilde SHM katalog **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 45

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Grubehus. Ingen fund
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde Helgesson 1997:123 **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 46

Stednavn
Sogn Västra Vram **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. SHM 18092 **Landskabstype**
Kilde SHM katalog **Datering** Jernalder eller middelalder

Revurdering

Katalog nr. 47

Stednavn Bromölla NV / Bromölla 11:1
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Ivetofta 167:1 **Landskabstype** Tørbund
Kilde FMIS; LUHM sockenarkiv. Max Garvell 2003: Bromölla 11:1 m.fl. Arkeologisk utredning 2003. Regionsmuseet Kristianstad. Landsarkivarien i Skåne. **Datering** Yngre jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 48

Stednavn Bjärlöv
Sogn Färlöv **Herred / kommune** Öster-Göinge **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bytomt **Materialetype**
Type Grubehuse, langhuse, grøfter
Museums-nr. RAÄ 142 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv. B.B. Hvid 2002: Särskilda arkeologiska undersökningar. Bjärlövs bytomt, RAÄ 142, Färlövs socken. Kristianstad kommun, Skåne **Datering** Sen vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 49

Stednavn Åby 23:1, Skrabemölla
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ 119 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv. P. Lord 2000: Åby 23:1, UV syd rapport 2000:69, arkeologiske slutundersökning. Skåne, Ivetofta socken, Åby 23:1, RAÄ 119 **Datering** Sen vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 50

Stednavn Øst for Ivö Sjö
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. Del af RAÄ 358 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv, S. Andersson 1989: rapport, arkeologisk undersökning 1989. Boplatslämningar från stenålder samt vikingatid/tidig medeltid. Del af stg 358 m fl. Ivetofta socken, Skåne. Kristianstad läns museum **Datering** Vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 51

Stednavn Österslöv 88:12
Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Grubehuse med keramik fra vikingetid - tidlig middelalder
Museums-nr. RAÄ 80 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv, B.B. Hvid 2005: Särskild arkeologisk undersökning. Österslöv 88:12, RAÄ 80, Österslöv socken, Kristianstads kommun, Skåne. Wallin, kulturlandskap och arkeologi. Rapport 2005:1 **Datering** Vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 52

Stednavn Kiaby 27:2
Sogn Kiaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** Keramik **Materialetype**

Type Vendisk sortgods
Museums-nr. RAÄ 27:2
Kilde LUHM sockenarkiv; T. Björk 1992: Rapport. Arkeologisk förundersökning. Kiaby 27:2. Krstad läns museum
Landskabstype
Datering Vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 53

Stednavn Horna nr. 14, Almhaga
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Bebyggelse **Fund** dyreben **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Åhus 77:1; 77:2
Kilde Strömberg 1961b:71
Landskabstype
Datering Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 54

Stednavn Ved Skrabe Å
Sogn Gualöv? Ivetofta? **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Ringe **Materialetype** Sølv
Type tosnoede ringe 2 stk.
Museums-nr. LUHM
Kilde Hårdh 1976 nr. 61; Strömberg 1961b:68
Landskabstype Vådbund
Datering vikingetid?
Revurdering

Katalog nr. 55

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Spydspidser **Materialetype** Jern
Type JP type B, flere stk., damascerede
Museums-nr. I privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods
Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog; Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006
Landskabstype Vådbund
Datering Overgangen ygj - vikingetid
Revurdering 750 - 850

Katalog nr. 56

Stednavn Oppmanna Sjö
Sogn Oppmanna **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter **Materialetype** Sølv
Type Arabiske 19 + 15 stk (895 - 927)
Museums-nr. SHM 2429
Kilde Skovmand 1942:138; Strömberg 1961b:69; Hårdh 1976 nr. 108
Landskabstype Vådbund
Datering t.p.q. 927 -
Revurdering

Katalog nr. 57

Stednavn Näsum landsby
Sogn Näsum **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønt **Materialetype** Sølv
Type 1 stk. arabisk (Bagdad 908/9)
Museums-nr. SHM 3614
Kilde Hårdh 1976 nr. 107; Strömberg 1961b:69; SHM katalog
Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering 908 -

Katalog nr. 58

Stednavn Ivö
Sogn Ivö **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Beslag **Materialetype** Bronze

Type Type Nerman 1935a, taf. 14:150
Museums-nr. LKM 24428 **Landskabstype**
Kilde Hårdh 1976 nr. 80; Strömberg 1961b:68 **Datering** yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 59

Stednavn Ivö
Sogn Ivö **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Bæltebeslag **Materialetype** Bronze
Type 20 firkantede plader og ringe m. vedhængende beslag m. dyrehoveder & palmet
Museums-nr. LKM 24427 **Landskabstype**
Kilde Hårdh 1976 nr. 80; Strömberg 1961b:68 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 60

Stednavn Ivö
Sogn Ivö **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter **Materialetype** Sølv
Type arabiske, samanidiske mønter, 4 stk.
Museums-nr. LUHM (forsvundet) **Landskabstype**
Kilde Hårdh 1976 nr. 80; Strömberg 1961b:68 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 61

Stednavn Ivö
Sogn Ivö **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Ringe **Materialetype** Sølv
Type Drejede snoninger.
Museums-nr. LUHM (forsvundet) **Landskabstype**
Kilde Hårdh 1976 nr. 80; Strömberg 1961b:68 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 62

Stednavn Oppmanna Sjö
Sogn Oppmanna **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** tråd **Materialetype** Sølv
Type Tosnoet
Museums-nr. SHM 2429 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:138; Strömberg 1961b:69; Hårdh 1976 nr. 108 **Datering** t.p.q. 927 -
Revurdering

Katalog nr. 63

Stednavn Ved Skrabe Å
Sogn Gualöv? Ivetofta? **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter **Materialetype** Sølv
Type Mønter 5 stk samt møntfragmenter
Museums-nr. LUHM **Landskabstype** Vådbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 61; Strömberg 1961b:68 **Datering** Vikingetid?
Revurdering

Katalog nr. 64

Stednavn Rinkaby nr. 6
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Spænde med kæde **Materialetype** Sølv, forgyldt, indlagt
Type Kvadratisk med indbøjede sider og runde hjørner. Støbt. Rød glasperle midt

Museums-nr. SHM 4578 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:69; SHM katalog; Hårdh 1976 nr. 114 **Datering** Vikingetid

Revurdering Borrestil: ca. 875 - 925

Katalog nr. 65

Stednavn Fjälkinge 9:6
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter 72 stk. **Materialetype**
Type Engelske
Museums-nr. SHM 3453 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Skovmand 1942:170; Hårdh 1976 nr. 53 **Datering** 1068 -
Revurdering

Katalog nr. 66

Stednavn Fjälkinge 9:6
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter 200 stk. **Materialetype**
Type Danske, Knud, Hardeknud, Magnus d. Gode, Sven Estridsen (1047-1075)
Museums-nr. SHM 3453 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Skovmand 1942:170; Hårdh 1976 nr. 53 **Datering** 1068 -
Revurdering

Katalog nr. 67

Stednavn Fjälkinge 9:6
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter 363 stk. **Materialetype**
Type Tyske (1056 -)
Museums-nr. SHM 3453 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Skovmand 1942:170; Hårdh 1976 nr. 53 **Datering** 1068 -
Revurdering

Katalog nr. 68

Stednavn Fjälkinge 9:6
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Halsring **Materialetype** Blik?
Type Af båndformet blik med formindskede ender. Trekant-stempel med tre punkter
Museums-nr. SHM 3453 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Skovmand 1942:170; Hårdh 1976 nr. 53 **Datering** 1068 -
Revurdering

Katalog nr. 69

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type M
Museums-nr. I privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods **Landskabstype** Vådbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006 **Datering**

Revurdering 950 - 1050

Katalog nr. 70

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** kroge **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8328 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle **Datering**

af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006

Revurdering

Katalog nr. 71

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type JP type D
Museums-nr. I privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods **Landskabstype** Vådbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog; Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006 **Datering** 900-tal
Revurdering

Katalog nr. 72

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type Vikingetidstype, ikke bestembar
Museums-nr. I privatbesiddelse hos **Landskabstype** Vådbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 73

Stednavn Ivö
Sogn Ivö **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Armring **Materialetype** Sølv
Type Båndformet flet danner underside. Overside hvælvet.
Museums-nr. SHM 2406 **Landskabstype** På stranden
Kilde Skovmand 1942:182; Strömberg 1961b:68; Hårdh 1976 nr. 79 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 74

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Saks **Materialetype**
Type halvdelen af en saks
Museums-nr. SHM 8328 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 75

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** økser **Materialetype** Jern
Type To stk
Museums-nr. SHM 4115 **Landskabstype**
Kilde SHM katalog **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 76

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type Ligheder med Liebgott 1976:18

Museums-nr. LUHM 8458 **Landskabstype** Vådbund
Kilde LUHM **Datering** Tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 77

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 7577:466 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM katalog; NB, enkelte af disse fund kan være fra Skåne generelt og ikke fra Råbelöv Sjö **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 78

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Ben **Materialetype**
Type To menneskeben indgik i samlingen - kan være kommet til senere
Museums-nr. SHM 8328 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 79

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Keramik **Materialetype**
Type
Museums-nr. SHM 8328 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 80

Stednavn Västra Vram
Sogn Västra Vram **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Nøgle **Materialetype** Bronze
Type Ringformet rammegreb med dyrehoved. I rammen to modsatstillede dyr
Museums-nr. LUHM 29024 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Almgren 1955:113; taf. 18 d; Strömberg 1961b:24; LUHM genstandsarkiv **Datering** Vikingetid 1. halvdel
Revurdering

Katalog nr. 81

Stednavn Vittskövle tørvemose
Sogn Vittskövle **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Nøgle **Materialetype** Bronze
Type Med ringformet rammegreb, dyrehovedforstærkning og en indlagt dyrefigur
Museums-nr. LUHM 26419 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Strömberg 1961b:23; I:166; LUHM genstandsarkiv **Datering** Vikingetid 1. halvdel
Revurdering

Katalog nr. 82

Stednavn Oppmanna Sjö
Sogn Oppmanna **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Armringe **Materialetype** Sølv

Type type 1.B. 1 - 2 stk. fragmenteret.
Museums-nr. SHM 2429 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:138; Strömberg 1961b:69; Hårdh 1976 nr. 108 **Datering** t.p.q. 927 -
Revurdering

Katalog nr. 83

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Kniv **Materialetype**
Type
Museums-nr. SHM 8328 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 84

Stednavn Oppmanna Sjö
Sogn Oppmanna **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Smykke **Materialetype** Sølv
Type Rundt filigranforsiret smykke
Museums-nr. SHM 2429 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:138; Strömberg 1961b:69; Hårdh 1976 nr. 108 **Datering** t.p.q. 927 -
Revurdering

Katalog nr. 85

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** dolke **Materialetype**
Type 2 stk
Museums-nr. SHM 8328:49-50 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén. **Datering** Sen middelalder
Revurdering

Katalog nr. 86

Stednavn Hammar Sjö ved den såkaldte engelske banke
Sogn Kristianstad **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype** Jern, bronze
Type JP type H
Museums-nr. LUHM 12358 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Strömberg 1961b:43 **Datering** 800 - 950
Revurdering 830/840 - ca. 950

Katalog nr. 87

Stednavn Vanneberga
Sogn Trolle-Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Tråd **Materialetype** Sølv
Type Ringe af kruset sølvtråd, 2 stk.
Museums-nr. SHM 1373 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 134; SHM katalog; FMIS **Datering** t.p.q. 1056 -
Revurdering

Katalog nr. 88

Stednavn Vanneberga
Sogn Trolle-Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Tråd **Materialetype** Guld

Type Guldtråd 2 stk.
Museums-nr. SHM 1373 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 134; SHM katalog; FMIS **Datering** t.p.q. 1056 -
Revurdering

Katalog nr. 89

Stednavn Vanneberga
Sogn Trolle-Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** guldten **Materialetype** guld
Type drejet guldten med afhuggede ender. 2 stk.
Museums-nr. SHM 1373 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 134; SHM katalog; FMISkatalog. **Datering** t.p.q. 1056 -
Revurdering

Katalog nr. 90

Stednavn Vanneberga
Sogn Trolle-Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter **Materialetype**
Type Engelske 170 + 4 stk.
Museums-nr. SHM 1373 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 134; SHM katalog; FMIS **Datering** t.p.q. 1056 -
Revurdering

Katalog nr. 91

Stednavn Vanneberga
Sogn Trolle-Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter **Materialetype**
Type Danske 32 stk.
Museums-nr. SHM 1373 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 134; SHM katalog; FMIS **Datering** t.p.q. 1056 -
Revurdering

Katalog nr. 92

Stednavn Vanneberga
Sogn Trolle-Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Mønter **Materialetype**
Type Tyske 42 + 7 (1056 -)
Museums-nr. SHM 1373 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Hårdh 1976 nr. 134; SHM katalog; FMIS **Datering** t.p.q. 1056 -
Revurdering

Katalog nr. 93

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Krog **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8328 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 94

Stednavn Råbelöv Sjö, Balsbys omgivelser
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Skøjter? **Materialetype** Ben

Type 9 kløvne ben
Museums-nr. SHM 13900
Kilde Strömberg 1961b:69; SHM katalog
Landskabstype Vådbund
Datering Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 95

Stednavn Rinkaby
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Nøgle **Materialetype** Bronze
Type Type Montelius Sv. Forns. Abb. 498
Museums-nr. LUHM 24200
Kilde Strömberg 1961b
Landskabstype
Datering Vikingetidens første halvdel
Revurdering

Katalog nr. 96

Stednavn Nosaby nr. 9
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** råstykke **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8047
Kilde Strömberg 1961b:69
Landskabstype Vådbund/tørbund
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 97

Stednavn Nosaby nr. 9
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** segl **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8047
Kilde Strömberg 1961b:69
Landskabstype Vådbund/tørbund
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 98

Stednavn Nosaby nr. 9
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** ringe **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8047
Kilde Strömberg 1961b:69
Landskabstype Vådbund/tørbund
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 99

Stednavn Nosaby nr. 9
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** hjulnavsbeslag **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8047
Kilde Strömberg 1961b:69
Landskabstype Vådbund/tørbund
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 100

Stednavn Nosaby nr. 9
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Le **Materialetype** Jern
Type

Museums-nr. SHM 8047 **Landskabstype** Vådbund/tørbund
Kilde Strömberg 1961b:69 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 101

Stednavn I Helgeå ved Åhus
Sogn Åhus (Åhus Köpinge) **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** sværdklinge **Materialetype** Jern
Type Behmer 1939 type I = Nørgård Jørgensen SP
Museums-nr. SHM 9074 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Behmer 1939:35; Strömberg 1961b:71; SHM katalog. **Datering** jernalder - vikingetid
Revurdering 520/530 - omkring 800

Katalog nr. 102

Stednavn Nosaby nr. 9
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Kedel **Materialetype** Jern
Type sammennittet af plader
Museums-nr. SHM 8047 **Landskabstype** Vådbund/tørbund
Kilde Strömberg 1961b:69 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 103

Stednavn Nosaby nr. 9
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Bidselsstang **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8047 **Landskabstype** Vådbund/tørbund
Kilde Strömberg 1961b:69 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 104

Stednavn Råbelöv Sjö, Balsbys omgivelser
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype**
Type ANJ type AX 2
Museums-nr. SHM 13900 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Strömberg 1961b:69; SHM katalog **Datering** Jernalder
Revurdering 800 - 900

Katalog nr. 105

Stednavn Råbelöv Sjö, Balsbys omgivelser
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type Tværøkse med øsken
Museums-nr. SHM 13900 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Strömberg 1961b:69; SHM katalog **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 106

Stednavn Råbelöv Sjö, Balsbys omgivelser
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type Tværøkse 3 stk.
Museums-nr. SHM 13900 **Landskabstype** Vådbund

Kilde Strömberg 1961b:69; SHM katalog

Datering Jernalder

Revurdering

Katalog nr. 107

Stednavn Ivö Sjö ved Bromölla

Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Skålspænde **Materialetype** Bronze

Type JP 37:3

Museums-nr. LUHM 28415 **Landskabstype** Vådbund

Kilde Strömberg 1961b:68 **Datering** Vikingetid. Typen er hyppigst i 800-tallet

Revurdering 800 - 900

Katalog nr. 108

Stednavn Råbelöv Sjö

Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern

Type Fett 1938-39: Abb. 6

Museums-nr. I privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods **Landskabstype** Vådbund

Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006 **Datering** Yngre jernalder

Revurdering

Katalog nr. 109

Stednavn Oppmanna Sjö

Sogn Oppmanna **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Tråd **Materialetype** Sølv

Type 2 stk. kvadratiske tråde

Museums-nr. SHM 2429 **Landskabstype** Vådbund

Kilde Skovmand 1942:138; Strömberg 1961b:69; Hårdh 1976 nr. 108 **Datering** t.p.q. 927 -

Revurdering

Katalog nr. 110

Stednavn Nosaby nr. 9

Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Hank **Materialetype** Jern

Type Flad, halskredsformet

Museums-nr. SHM 8047 **Landskabstype** Vådbund/tørbund

Kilde Strömberg 1961b:69 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 111

Stednavn Råbelöv Sjö

Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern

Type

Museums-nr. SHM 8328 **Landskabstype** Vådbund

Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén. **Datering**

Revurdering

Katalog nr. 112

Stednavn Råbelöv Sjö

Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern

Type Hvarfner 1952, Abb.1b

Museums-nr. I privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods **Landskabstype** Vådbund

Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006

Datering Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 113

Stednavn Råbelöv Sjö

Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Økser **Materialetype** Jern

Type JP type C 2 stk.

Museums-nr. I privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods **Landskabstype** Vådbund

Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006

Datering Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering YGJ - 900

Katalog nr. 114

Stednavn Nosaby nr. 9

Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Kædeled **Materialetype** Jern

Type

Museums-nr. SHM 8047 **Landskabstype** Vådbund/tørbund

Kilde Strömberg 1961b:69 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 115

Stednavn I Helgeå ved Åhus

Sogn Åhus (Åhus Köpinge) **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Skedebeslag **Materialetype** sølv

Type Rendeformet og med streger foroven og forneden

Museums-nr. SHM 9074 **Landskabstype** Vådbund

Kilde Behmer 1939:35; Strömberg 1961b:71; SHM katalog **Datering**

Revurdering

Katalog nr. 116

Stednavn Råbelöv Sjö

Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Økser **Materialetype** Jern

Type 4 stk. Hvarfner 1952, Abb. 1 b

Museums-nr. SHM 7577:467 **Landskabstype** Vådbund

Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006

Datering Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 117

Stednavn Råbelöv Sjö

Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Mønt **Materialetype** Sølv

Type Arabisk samanidisk mønt (932-33)

Museums-nr. LUHM uden fundnummer **Landskabstype** Vådbund

Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006

Datering Vikingetid

Revurdering 932 - Sen vikingetid

Katalog nr. 118

Stednavn Fjälkestad nr. 3

Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Depot **Fund** Halsring **Materialetype** Guld

Type Facetteret to-snoet, i den ene ende reduceret.

Museums-nr. SHM 2353
Kilde Skovmand 1942:182; Strömberg 1961b:67; Hårdh 1976 nr. 51

Landskabstype
Datering Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 119

Stednavn Vittskövle
Sogn Vittskövle **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Ringsmykke **Materialetype** Sølv
Type Ringsmykke type I.C. Snoet om 2 x 2 facetterede kurve
Museums-nr. SHM 6000
Kilde Skovmand 1942; Strömberg 1961b:23; Hårdh 1976 nr. 139. Taffel 55:XII.

Landskabstype
Datering Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 120

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type JP type L
Museums-nr. SHM 8328:52
Kilde Hårdh 1976 nr. 52; Strömberg 1961b:67; SHM katalog. Nogle af fundene i privatbesiddelse hos Kennedy, Råbelöv Gods, registreret og fotograferet 6. august 2006

Landskabstype Vådbund
Datering Sen vikingetid

Revurdering 900 - 1050

Katalog nr. 121

Stednavn Oppmanna Sjö
Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype** Jern, bronze
Type JP type D
Museums-nr. LUHM 24929
Kilde Strömberg 1961b:72; Skibsted 1997:133

Landskabstype Vådbund
Datering Tidlig vikingetid

Revurdering 800 - 825

Katalog nr. 122

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn **Herred / kommune** Kristianstad **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 8328
Kilde SHM Katalog. Indkøbt ved forskellige lejligheder gennem lektor Ahlén.

Landskabstype Vådbund
Datering

Revurdering

Katalog nr. 123

Stednavn Vä
Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Depot **Fund** Armring **Materialetype** Sølv
Type Type I.C. Snoet af 3 x 2 runde kurve
Museums-nr. LKM 15289
Kilde Hårdh 1976 nr. 140; Strömberg 1961b:24

Landskabstype
Datering Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 124

Stednavn Kumlevägen
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Dyreben **Materialetype**

Type 41 kg dyreben af hele heste og slagtede kvæg, svin og får
Museums-nr.
Kilde LUHM sockenarkiv, Ivan Balic & Ylva Wickberg 2004: Arkeologisk förundersökning, UV syd rapport 2004:7. Rapport, regionsmuseet i Kristianstad/landsantivkarien i Skåne Rapport 2004:52

Landskabstype Vådbund
Datering 900 - 1400 (C14-dat)
Revurdering

Katalog nr. 125

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Formodentlig grav **Fund** Skålspænde **Materialetype** Bronze
Type JP 51
Museums-nr. SHM 6497
Kilde Strömberg 1961b:68; Helgesson 1997:123

Landskabstype
Datering Yngre vikingetid
Revurdering 900 - 1000

Katalog nr. 126

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0 - 3 år.
Museums-nr. LUHM 30391:673
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2)

Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 127

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Kvinde. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:601
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2)

Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 128

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrave. Mand 25-30 år.
Museums-nr. LUHM 30391:729b
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2)

Landskabstype
Datering
Revurdering

Katalog nr. 129

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav o. 9 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:729a
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2)

Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 130

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad

Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt.
Museums-nr. LUHM 30391:643 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 131

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mand 20 - 25 år.
Museums-nr. LUHM 30391:658 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 132

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt.
Museums-nr. LUHM 30391:689 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 133

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Tænder fra barn 1 - 2 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:705 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 134

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Barnegrav 3 - 6 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:712 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 135

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 3 - 6 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:721 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 136

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**

Type Skeletgrav. Kvindegrav 25-35 år, hoved ikke in situ. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:728 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid 860 - 1000
Revurdering

Katalog nr. 137

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Kvinde 45 - 50 år
Museums-nr. LUHM 30391:744 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 138

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Kvinde + 60 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:749 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 139

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 3 - 6 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:764 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 140

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Barnegrav 3 -6 måneder
Museums-nr. LUHM 30391:606 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 141

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kvindegrav 50 år eller ældre.
Museums-nr. LUHM 30391:428a **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 142

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 3 måneder. Gravgave

Museums-nr. LUHM 30391:821c **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 143

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0 -3 måneder
Museums-nr. LUHM 30391:820 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 144

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt
Museums-nr. LUHM 30391:814 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 145

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Kvinde + 60 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:771 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 146

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Mand 30 - 35 år. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:772 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 147

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. 2 barnekranier i ødelagt område. 0-3 + 3-6 mdr. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:776 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid 800-1000
Revurdering

Katalog nr. 148

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt.
Museums-nr. LUHM 30391:762 **Landskabstype**

Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 149

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt.
Museums-nr. LUHM 30391: 437 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 150

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0 - 3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:402 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 151

Stednavn Härnestad
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav på ryggen. V-Ø.
Museums-nr. LUHM 28576:1 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 152

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Kvindegrav 40-60 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:391 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 153

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Mandsgrav 35-40 år. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:387 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 154

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNØ-SSV.
Museums-nr. nr. 8 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:306. Katalog nr. 256 **Datering** formodentlig vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 155

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster /nyfødt.
Museums-nr. LUHM 30391:385 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 156

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Mandsgrav 45- 50 år.
Museums-nr. LUHM 30391:866 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 157

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 3 - 6 måneder. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:377 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 158

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Barnegrav 9 - 12 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:370 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 159

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kvinde + 60 år. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:366 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 160

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mand 35-40 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:430 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 161

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0 - 3 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:432 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 162

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Mand 35-40 år. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:600 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 163

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kistespor. Barnegrav 1 år og 3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:444 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 164

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Voksen, hovedet ikke bevaret. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:446III **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 165

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Kvindegrav 40-60 år. Ravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:446IV **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Kniv
Revurdering

Katalog nr. 166

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster 8-9 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:464 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 167

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste med fl.søm, beslag og lås. Barnegrav 6 måneder
Museums-nr. LUHM 30391:467 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 168

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Foster / nyfødt
Museums-nr. LUHM 30391:492 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 169

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mandsgrav 45-50. På maven.
Museums-nr. LUHM 30391:363 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 170

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 1,5-2 år
Museums-nr. LUHM 30391:499 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 171

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster/ nyfødt. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:505 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 172

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 1 -2 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:586 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 173

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kvindegrav 40 år eller derover. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:587 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid: 900-1000
Revurdering

Katalog nr. 174

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 1 -3 måneder. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:428b **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 175

Stednavn Kiaby
Sogn Kiaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Menneskeben, ingen fund
Museums-nr. nr. 20 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 257 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 176

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Ødelagt nedgravning N-S. Barn 2 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:134 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 177

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. N-S. Kiste. Barnegrav 3-6 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:140 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 178

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. N-S- Kiste. Kvinde + 60 år. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:150 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid 900-950

Revurdering

Katalog nr. 179

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NV-SØ.
Museums-nr. nr. 3 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:306. Katalog nr. 256 **Datering** Formodentlig vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 180

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NØ-SV. Gravfund
Museums-nr. nr. 4 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:306. Katalog nr. 256 **Datering** formodentlig vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 181

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0-3 måneder. I fyld rester efter nok et barn:9 -12 mdr
Museums-nr. LUHM 30391:360 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 182

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Ødelagt. Rester efter barnegrav.
Museums-nr. nr. 7 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:306. Katalog nr. 256 **Datering** formodentlig vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 183

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:388 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 184

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav
Museums-nr. nr. 29 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:306. Katalog nr. 256 **Datering** formodentlig vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 185

Stednavn Kiaby nr. 22:2
Sogn Kiaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Stensætning med skeletrester
Museums-nr. SHM 29120 **Landskabstype**
Kilde SHM katalog **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 186

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NØ-SV.
Museums-nr. nr. 6 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:306. Katalog nr. 256 **Datering** formodentlig vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 187

Stednavn Kiaby
Sogn Kiaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav. Nedgravning med brændte menneskeben. Fragmenteret keramikkar
Museums-nr. nr. 70 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 257 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 188

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mand 40 - 50 år. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:545 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 189

Stednavn Fjälkinge 28:20
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Stensætning med skeletgrav, 3 lerkarskår?, et recent jernsøm.
Museums-nr. SHM 25791 **Landskabstype**
Kilde SHM Katalog **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 190

Stednavn Västra Ljungby
Sogn Trolle Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mand 35-40 år. C14-datereret.
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 261. **Datering** Tidlig vikingetid (usikkert)

Revurdering

Katalog nr. 191

Stednavn Rinkaby
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mand + 20 år. V-Ø. Kistespor? Gravgaver
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 258 **Datering** 800 - 900
Revurdering

Katalog nr. 192

Stednavn Fjälkestad
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav? **Materialetype**
Type Skeletgrav? Ødelagt nedgravning. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30405:74 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 260. FMIS **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 193

Stednavn Fjälkestad
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav? N-S- Ingen spor af ben. Sandsynligvis barnegrav. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30405:40 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 260. FMIS. **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 194

Stednavn Fjälkestad
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NØ-SV. Kvinde + 45 år. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30405:3 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 260. FMIS. **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 195

Stednavn Fjälkestad
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NS. 20 - 25 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30405:1 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 260. FMIS. **Datering** 950 - 1000
Revurdering

Katalog nr. 196

Stednavn Härnestad
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav på ryggen. ØSØ-VNV. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 28576 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307 **Datering** 860-1000

Revurdering

Katalog nr. 197

Stednavn Härnestad
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. På ryggen. V-Ø.
Museums-nr. LUHM 28576 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307 **Datering** 860 -
Revurdering

Katalog nr. 198

Stednavn Härnestad
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav på ryggen. V-Ø
Museums-nr. LUHM 28576:2 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307 **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 199

Stednavn Kiaby
Sogn Kiaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav? **Materialetype**
Type Nedgravning 1,4 m. med keramikkar fra vikingetid
Museums-nr. nr. 41 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:307. Katalog nr. 257 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 200

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mand 45 - 50 år. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30391:1020b **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 201

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Barnegrav 0 -3 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:877:2 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 202

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav? Ingen ben. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:948 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 203

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barn 6 - 9 måneder. Kistespor? Gravgave. Ovenpå: 9-12 mdr.+hund
Museums-nr. LUHM 30391:952 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 204

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Mandsgrav 18-20 år.
Museums-nr. LUHM 30391:954 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 205

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 3 -6 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:956 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 206

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0-3 måneder. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:970 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 207

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 9 -12 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:981 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 208

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 18-24 måneder. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:991 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 209

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0 -3 måneder. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30391:998 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 210

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødte.
Museums-nr. LUHM 30391:1000 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 211

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0 - 3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:972 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 212

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 3 måneder. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:1020a **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 213

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kvinde 40 år. I samme nedgravning: foster 8 - 9 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:657 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 214

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 9 måneder. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:1023 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 215

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Ødelagt skelet fra Kvinde 40 - 50 år.
Museums-nr. LUHM 30391:1082 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 216

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste? Barnegrav 9 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:1092 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 217

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 2,5 - 3 år.
Museums-nr. LUHM 30391:1103 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 218

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Barnegrav 9 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:1109 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 219

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0 - 3 måneder. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:1121 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 220

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Mand 35 -40 år.
Museums-nr. LUHM 30391:1129a **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 221

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt.
Museums-nr. LUHM 30391:1135 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 222

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 6 - 12 måneder. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:1170 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 223

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Barnegrav 0 - 3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:1171 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 224

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 3 måneder
Museums-nr. LUHM 30391:868 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 225

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Mand 35-40 år. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:1013 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 226

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. SV-NØ. Mand 45 - 60 år. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:98 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid, 900-1050

Revurdering

Katalog nr. 227

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNV.SSØ. Kiste. Mands?grav 17-18 år.
Museums-nr. LUHM 30391:77 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 228

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. SV-NØ. Kiste. Mand o. 30 år. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30391:86 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 229

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyre - eller menneskeben. Brændte
Museums-nr. 5:19:292 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 230

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:222 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 231

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav? **Materialetype**
Type Ingen brændte ben. 2 jernringe
Museums-nr. 5:19:216 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 232

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:194 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 233

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:184 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 234

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:180 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 235

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:154 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 236

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:101 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 237

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:135 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 238

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:294 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 239

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, teenager eller voksen
Museums-nr. 5:19:133 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 240

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNØ-SSV. Ødelagt kvindeskelet 50-60 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:99 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 241

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. N-S. Kiste. Mands?grav 35-60 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:176 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 242

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. SV-NØ. Barnegrav 0-3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:184 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 243

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster/nyfødt
Museums-nr. LUHM 30391:195 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 244

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NV-SØ. Kiste. Barnegrav 0-3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:198 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 245

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skelegrav. NNØ-SSV. Barnegrav. Kiste. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:20 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 246

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. SV-NØ. Barnegrav 0-3 måneder. I fylden var ben fra jv.gl. barn.
Museums-nr. LUHM 30391:215 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 247

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyre- eller menneskeben. Brændte
Museums-nr. 5:19:118 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 248

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav
Museums-nr. 5:19:143 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 249

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NV-SØ. Kiste. Kvinde + 60 år
Museums-nr. LUHM 30391:44 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 250

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNV-SSØ. Kvindegrav. Kiste. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:31 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 251

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kvindegrav. SV-NØ. Foster 7-8 måneder mellem lårene. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30391:35 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 252

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barn. N-S. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:14 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 253

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNV-SSØ. Mandsgrav. Kiste. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:13 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 254

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrave. To barnegrave 0 - 3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:399 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 255

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav, Ø-V. Kvindegrav. Kiste. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:6 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 256

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Foster / nyfødt.
Museums-nr. LUHM 30391:354 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 257

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav, Ø-V. Mandsgrav uden gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:1 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 258

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. N-S med hovedet i S.
Museums-nr. LUHM 29054 (grav 4) **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:301. Katalog nr. 254. **Datering** 900-1000
Revurdering

Katalog nr. 259

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNV-SSØ. Kiste. Mand + 60 år. Gravgave. Under: Kvindegrav
Museums-nr. LUHM 30391:65 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 260

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav, 0-3 mnd. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30391:40 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 261

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNØ-SSV. Kiste. Barnegrav 18 måneder. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:64 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 262

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNV-SSØ. Kiste. Mand 35-40 år.
Museums-nr. LUHM 30391:49 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 263

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. N-S med hoved i S.
Museums-nr. LUHM 29054 (grav 1); **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:301. Katalog nr. 254. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 264

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:328 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 265

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. SV-NØ. Kvindegrav 40-50 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:55 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 266

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben. Fragmenteret keramikkar. Nagle
Museums-nr. 5:19:326 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 267

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. N-S. Kiste. Kvinde 35-40 år. Gravgave.
Museums-nr. LUHM 30391:56 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 268

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyre- eller menneskeben. Brændte
Museums-nr. 5:19:316 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 269

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brændte ben
Museums-nr. 5:19:307 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 270

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav
Museums-nr. 5:19:299 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 271

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. VNV-ØSØ- Kiste. Barnegrav 1,5-2 år. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:218 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 272

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Liggende på ryggen. Ø-V. Med ofret menneske?
Museums-nr. LUHM 29054 (grav 3) **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:301. Katalog nr. 254. **Datering** 900 -
Revurdering

Katalog nr. 273

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Barnegrav 0-3 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:268 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 274

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kiste. Barnegrav 2,5 - 3 år. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:350 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid 950 - 1000

Revurdering

Katalog nr. 275

Stednavn Näsum
Sogn Näsum **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Gravfelt **Materialetype**
Type Skeletgrave, usikker datering. Heraf en C14-dat til 1030+- 100 år.
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:281 **Datering**
Revurdering Romertid? - Sen Vikingetid

Katalog nr. 276

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. Kvinde + 60 år.
Museums-nr. LUHM 30391:349 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 277

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. V-Ø. Kiste. Barnegrav 3 - 6 måneder. Gravgaver
Museums-nr. LUHM 30391:212 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid 950-1050
Revurdering

Katalog nr. 278

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte. 3 keramikskår
Museums-nr. 5:19:99 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 279

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:17:27 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Sandsynligvis ygj - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 280

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:17:126 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 281

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben. Firkantet gruppe af nedgravninger.
Museums-nr. 5:17:172 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 282

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:17:198 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** 700-800
Revurdering

Katalog nr. 283

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:18:95 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 284

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. To børn: 1 foster/nyfødt, en 3-6 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:314 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 285

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. To grave. Mand 40-50 og dreng 12 år. Gravgave
Museums-nr. LUHM 30391:304 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 286

Stednavn Valje
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Firsidet stensætning. Inden i: 8 skeletgrave i to rækker, N-S-orienteret.
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:281 **Datering** Vikingetid?

Revurdering

Katalog nr. 287

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, teenager eller voksen. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:18:103 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 288

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NV-SØ. Foster / nyfødt. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:227 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid 850-1000
Revurdering

Katalog nr. 289

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NNV-SSØ. Kvindegrav + 60 år. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:223 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 290

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. 2,5 - 3 år. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:351 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 291

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyre- eller menneskeben, brændte
Museums-nr. 5:19:89 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 292

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:18:97 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 293

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. VSV-ØNØ. Kvindegrav 40 år.
Museums-nr. LUHM 30391:225 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 294

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:18:120 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Vikingetid?
Revurdering

Katalog nr. 295

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. N-S. Kiste. Barnegrav 1 år og 3 måneder. Gravgaver.
Museums-nr. LUHM 30391:229 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid.
Revurdering

Katalog nr. 296

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben? Brændte. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:19:190 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 297

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:19:139 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 298

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, teenager eller voksen. Firkantet gruppe af nedgravninger
Museums-nr. 5:19:116 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 299

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. NV-SØ. Mandsgrav 18-20 år.
Museums-nr. LUHM 30391:230 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 300

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. VSV-ØNØ. Barnegrav 0-3 måneder.
Museums-nr. LUHM 30391:233 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 301

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skeletgrav. SV-NØ. Foster 6-7 måneder
Museums-nr. LUHM 30391:234 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2993b:301ff. Katalog nr. 255. RAÄ Fjälkinge 19:1(2) **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 302

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Dyreben, brændte
Museums-nr. 5:19:71 **Landskabstype**
Kilde Svanberg 2003b:300. Katalog nr. 253 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 303

Stednavn Venestad
Sogn Träne **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Grav? **Fund** grav? **Materialetype**
Type firkantet stensætning? 1 meter nede i jorden lå 2 sværd - en sax, 1 spydspids, 1 bidsel
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:23; Svanberg 2003:281 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 304

Stednavn Ripa Sandar, Ripa 23:10
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Kulturlag **Fund** kulturlag **Materialetype**
Type
Museums-nr. LUHM 30198 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** jernalder - middelalder

Revurdering

Katalog nr. 305

Stednavn Kv. Spritan 5
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Kulturlag **Fund** Kulturlag **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Åhus 23 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv, B.B. Hvid 1994: Rapport. Förundersökning 1994. Kv. Spritan 5, Åhus sn, Fornlämning 23. Krstad läns museum **Datering** Vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 306

Stednavn Kv. Västerport 2 m fl
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Kulturlag **Fund** Kulturlag **Materialetype**
Type med AIV gods og importeret AI
Museums-nr. RAÄ Åhus 23 **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv; C.B. Pettersson 1992: Rapport, Förundersökning 1992. Kv. Västerport 2 m fl. Åhus Sn, Fornlämning 23, Skåne. Krstads läns museum **Datering** Vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 307

Stednavn Mölleholmen, Åhus
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Kulturlag **Fund** Kulturlag **Materialetype**
Type
Museums-nr. LUHM 30194 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 308

Stednavn Ynsjö 295:2, 1:167, 224:2
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Kulturlag **Fund** kulturlag **Materialetype**
Type
Museums-nr. LUHM 30195 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 309

Stednavn Fjälkinge Skole
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Kulturlag **Fund** kulturlag **Materialetype**
Type
Museums-nr. RAÄ Fjälkinge 121:1 (del af Fjälkinge 130:1 (?)) **Landskabstype**
Kilde SHM katalog; FMIS **Datering** Jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 310

Stednavn Karpalund
Sogn Färlöv **Herred / kommune** Öster-Göinge **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type Sen type med bredt blad
Museums-nr. Hjemstavnsmuseet Degeberga **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:87 **Datering** Sen vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 311

Stednavn Viby 6:69
Sogn Gustaf Adolf **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Keramik **Materialetype**
Type sortgods
Museums-nr. LUHM 30358 / KrM. 165/69 1-13f **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv; Egon Thun 1968: Rapport til riksantikvarieämbetet **Datering** vikingetid - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 312

Stednavn Fjälkinge
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Trefliget **Materialetype** Bronze
Type Spiralforsirede på fligerne
Museums-nr. KrM 7040 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:68; Helgesson 1997:123 **Datering** Yngre vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 313

Stednavn Råbelöv Sjö, Balsbys omgivelser
Sogn Nosaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type Hvarfner 1952: abb.1b.
Museums-nr. SHM 13900 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Strömberg 1961b:69; SHM katalog **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 314

Stednavn Rinkaby
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Miniatureøkse **Materialetype** Bronze
Type med streg og punktcirkler
Museums-nr. SHM 14130 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:71 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 315

Stednavn Åhus
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Bidsel **Materialetype** Bronze
Type
Museums-nr. Privatbesiddelse **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:72 **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 316

Stednavn Åhus
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Skålspænde **Materialetype** Bronze
Type Enskaldet skålspænde, let hvælvet med bånd- og dyreornamentik: Vendelstil E
Museums-nr. LUHM 29055 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:72 **Datering** Yngre germansk jernalder - start vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 317

Stednavn Åhus
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Skålspænde **Materialetype** Bronze
Type Enskaldet, oval, med stilliserede dyr i sen vendelstil D.
Museums-nr. LUHM 10623 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:72 **Datering** yngre germansk jernalder
Revurdering

Katalog nr. 318

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Lerkar **Materialetype** Ler
Type Mindre krukke af ler
Museums-nr. SHM 7577:489 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM katalog; NB, enkelte af disse fund kan være fra Skåne generelt og ikke fra Råbelöv Sjö **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 319

Stednavn Österslöv
Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type Hvarfner 1952:abb.1b
Museums-nr. KrM 942 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:72 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 320

Stednavn Ovesholm
Sogn Träne **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type Skafthulsøkse, Hvarfner 1952, abb.1b
Museums-nr. Privatbesiddelse **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:23; I:133 **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 321

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Hængesmykke / bjælde **Materialetype** bronze
Type
Museums-nr. LUHM 16039 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Middelalder?
Revurdering Vikingetid?

Katalog nr. 322

Stednavn Norra Åsum
Sogn Norra Åsum **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Rembeslag **Materialetype** Bronze
Type Firkantet beslag med halvkredsformet vedhæng med to dyrehoveder i relief
Museums-nr. LUHM 24898 **Landskabstype** Tørbund
Kilde Strömberg 1961 I:22f **Datering** Yngre jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 323

Stednavn Prästgården
Sogn Skepparslöv **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Armbånd **Materialetype** Bronze
Type Med bølgeornamentik og indstemplede punkter.
Museums-nr. LUHM 19375 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:23; I:160 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 324

Stednavn Öllsjö landsby
Sogn Skepparslöv **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Endebeslag til sværdskede **Materialetype** Bronze
Type Type Paulsen 1953:Abb. 203. Med kors i gennembrudt arbejde
Museums-nr. Privatbesiddelse **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:23; I:141 **Datering** 1000-tallet
Revurdering

Katalog nr. 325

Stednavn Viby 6:69
Sogn Gustaf Adolf **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** ringspænde **Materialetype** bronze
Type
Museums-nr. LUHM 30358 / Kr.M. **Landskabstype**
Kilde LUHM sockenarkiv; Egon Thun 1968: Rapport til riksantikvarieämbetet **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 326

Stednavn Råbelöv
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Nøgle **Materialetype** Bronze
Type Almgren 1955: taf.11
Museums-nr. I privatbesiddelse på Råbelöv Gods **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:67 **Datering** Vikingetidens første halvdel
Revurdering

Katalog nr. 327

Stednavn Österslöv Landsby
Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Nøgle **Materialetype** Bronze
Type Ringformet rammegreb med indlagte dyrefirgurer
Museums-nr. LUHM 23078 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:72 **Datering** Vikingetid 1. halvdel
Revurdering

Katalog nr. 328

Stednavn Åhus
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** skålspænde **Materialetype** bronze
Type
Museums-nr. 29055 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Jernalder

Revurdering Vikingetid

Katalog nr. 329

Stednavn Skepparslöv
Sogn Skepparslöv **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Keramik **Materialetype**
Type Vendisk
Museums-nr. RAÄ Skepparslöv 30:1 **Landskabstype**
Kilde FMIS **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 330

Stednavn Färlöv
Sogn Färlöv **Herred / kommune** Östra Göinge **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Vægtlod **Materialetype** Jern
Type Rundt vægtlod med flad i begge ender
Museums-nr. LUHM 21081 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Middelalder
Revurdering Vikingetid?

Katalog nr. 331

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** økse **Materialetype** Jern
Type Tværøkse
Museums-nr. SHM 4115 **Landskabstype**
Kilde SHM katalog **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 332

Stednavn Venestad
Sogn Träne **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type JP type M med meget udsvunget æg, kant langs æggen og spids skaftflige
Museums-nr. LUHM 20599 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Middelalder
Revurdering 950 - 1050

Katalog nr. 333

Stednavn Åhus 118:1
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** spænde **Materialetype** bronze
Type dyrehovedformet spænde
Museums-nr. RAÄ Åhus 117:1 **Landskabstype**
Kilde FMIS **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 334

Stednavn Åhus
Sogn Åhus **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** skålspænde **Materialetype** bronze
Type Med fire knopper og dyrehoved i den ene ende. Krydsskravering på langs
Museums-nr. LUHM 10623 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Yngre jernalder

Revurdering Vikingetid

Katalog nr. 335

Stednavn Nymö 1
Sogn Nymö **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** spydspids **Materialetype** jern
Type rhombisk tværsnit, meget kraftig korrodering
Museums-nr. LUHM 25385 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 336

Stednavn Östra Ljungby 1
Sogn Trolle-Ljungby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** spydspids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. LUHM 24935 **Landskabstype**
Kilde LUHM Genstandsarkiv **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 337

Stednavn Rinkaby
Sogn Rinkaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Nøgle **Materialetype** Bronze
Type Med lige skaft og kantet nøglehoved
Museums-nr. LUHM 24200 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 338

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** perle **Materialetype** Glas
Type med fire større gulgrønne pletter
Museums-nr. LUHM 8453 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 339

Stednavn Färlöv
Sogn Färlöv **Herred / kommune** Östra Göinge **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Vægtlod **Materialetype** Bronze
Type Cirkelrundt med flade ender
Museums-nr. LUHM 21082 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Middelalder
Revurdering Vikingetid?

Katalog nr. 340

Stednavn Vä
Sogn Vä **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund **Fund** Skålformet **Materialetype** bronze
Type Enskallet, med ruder og tomme cirkler
Museums-nr. LUHM 26420 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 341

Stednavn Kumla, Fjälkinge 35:69
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund / bebyggelse **Fund** Remendebeslag **Materialetype** Bronze
Type Lille skjoldformet rembeslag, viser østlig forbindelse.
Museums-nr. LUHM **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:68; Helgesson 1997:123 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 342

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Dolk **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SHM 7577:466 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM katalog; NB, enkelte af disse fund kan være fra Skåne generelt og ikke fra Råbelöv Sjö **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 343

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Redskaber **Materialetype** Jern
Type Redskaber, 2 stk.
Museums-nr. SHM 7577:467 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM katalog; NB, enkelte af disse fund kan være fra Skåne generelt og ikke fra Råbelöv Sjö **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 344

Stednavn Bäckaskog
Sogn Kiaby **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Skålspænde **Materialetype**
Type lille enkeltskaldet skålspænde med mulig stil III ornamentik/E
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:68-69 **Datering** Ygj - overgang til vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 345

Stednavn Råbelöv Sjö
Sogn Fjälkestad **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Økser **Materialetype** jern
Type 7 stk, heraf 4 af JP type C
Museums-nr. SHM 7577:467 **Landskabstype** Vådbund
Kilde SHM katalog; NB, enkelte af disse fund kan være fra Skåne generelt og ikke fra Råbelöv Sjö **Datering** Vikingetid
Revurdering Tidlig vikingetid

Katalog nr. 346

Stednavn Grödby
Sogn Ivetofta **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund / depot? **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type JP type A
Museums-nr. KrM 2706 **Landskabstype**
Kilde Strömberg 1961b:68 **Datering** Yngre germansk jernalder

Revurdering

Katalog nr. 347

Stednavn Österslöv
Sogn Österslöv **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund? **Fund** Nøgle **Materialetype** Bronze
Type Med cirkulært greb med dyrefigur i gennembrudt arbejde. Nøglehoved i 3 pkt
Museums-nr. LUHM 23078 **Landskabstype**
Kilde LUHM genstandsarkiv **Datering** Bronzealder
Revurdering vikingetid

Katalog nr. 348

Stednavn I Kristianstads omegn
Sogn Kristianstad **Herred / kommune** Gärds **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund? **Fund** Vedhæng **Materialetype** Sølv
Type Rundt vedhæng med tyk tråd med øsken.
Museums-nr. SHM 117 **Landskabstype**
Kilde SHM katalog **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 349

Stednavn Fjälkinge Skole
Sogn Fjälkinge **Herred / kommune** Villands **Område** Kristianstad
Fundtype Løsfund? **Fund** Lerkar **Materialetype**
Type 3 stk. grove lerkar. 2 med indadbøjet rand, 1 mindre med udsvunget rand
Museums-nr. SHM 22058 **Landskabstype**
Kilde SHM katalog; FMIS **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 350

Stednavn Älleköpinge / Elleköpinge
Sogn Åhus **Herred / kommune** Åhus **Område** Kristianstad
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** granit, rødgrå
Type kort- og langkvistruner
Museums-nr. På Kristianstads Museum **Landskabstype**
Kilde (Jansson 1965:102-103, 1966:104-105; Enoksen 1999) **Datering** Starten af 1000-tallet.
Revurdering

Katalog nr. 351

Stednavn
Sogn Asmild **Herred / kommune** Nørlyng **Område** Middelsom
Fundtype Anlæg **Fund** Anlæg **Materialetype**
Type Fyldskifter
Museums-nr. SB 130801-124 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC **Datering** Germansk jernalder eller vikingetid?
Revurdering

Katalog nr. 352

Stednavn Mammen 34d
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Hustomt **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 130709-42 **Landskabstype**
Kilde VSM arkiv, journal nr. 955 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 353

Stednavn Spangsbjerg
Sogn Asmild **Herred / kommune** Nørlyng **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Langhuse, hegn og enkelte grave samt et muligt grubehus
Museums-nr. SB 130801-104 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC **Datering** Germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 354

Stednavn Sønderhede
Sogn Asmild **Herred / kommune** Nørlyng **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Hustomt og grube. Gruben kan være et grubehus.
Museums-nr. SB 130801-119; x107-108 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC; Viborg Stiftsmuseum, jour.nr 415G **Datering** Germansk jernalder eller vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 355

Stednavn Mammen
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Hustomt **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 130709-51 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Germansk jernalder
Revurdering

Katalog nr. 356

Stednavn Mammen by
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Brønd **Materialetype**
Type Brønd dendro- og funddateret
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde VSM arkiv journal nr. 933E, kort nr. 1215 II NV **Datering** Yngre vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 357

Stednavn Langvang
Sogn Randers **Herred / kommune** Støvring **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 140908-10 **Landskabstype**
Kilde KHM Journal nr. 351/86 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 358

Stednavn Korshøjgaard II, matr. Nr. 2, 6a, 6æ, 14a Brandstrup by
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 207 **Landskabstype**
Kilde VSM arkiv, journal nr. 333F **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 359

Stednavn Frugthaven
Sogn Ørum **Herred / kommune** Galten **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Lerkarskår **Materialetype**
Type
Museums-nr. KHM j.nr. 179/72 **Landskabstype**
Kilde KHM arkiv databasesøgning, KHM journal nr. 179/72 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 360

Stednavn Fladbro 3
Sogn Tånum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Kogestensgrube **Materialetype**
Type Kogestensgrube med yngre jernalderskeramik
Museums-nr. SB 131209-30 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC **Datering** Germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 361

Stednavn Mammen, matrikel nr. 11
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Grube **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 130709-4 **Landskabstype** Tørbund, på terrassekant
Kilde DKC; NM genstandsprotokol for fundoplysninger; Näsman 1991b **Datering** Oldtid
Revurdering

Katalog nr. 362

Stednavn Korshøjgård I
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Gårdsanlæg **Materialetype**
Type 11 langhuse, 3 grubehuse
Museums-nr. SB 130715-208 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Vikingetid (et grubehus tidlig middelalder)
Revurdering

Katalog nr. 363

Stednavn Korshøjgård
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Gårdsanlæg **Materialetype**
Type Grubehuse, Stolpehuller, Gruber
Museums-nr. SB 130715-207 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 364

Stednavn Mammen SØ
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Hustomt **Materialetype**
Type Mindre hustomt
Museums-nr. SB 130709-47 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Jernalder, muligvis germansk jernalder

Revurdering

Katalog nr. 365

Stednavn Kjølvejen, Over Hornbæk
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Bebyggelse **Fund** Hustomter, gruber, stolpehuller **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 131202-16 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Dels vikingetid, dels oldtid
Revurdering

Katalog nr. 366

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Kniv **Materialetype**
Type
Museums-nr. NM C6385 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 367

Stednavn (Fladbro) Fundet i en tørvemose nær Nørreå
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype**
Type 1 jernsværd
Museums-nr. Indgår i amtsmanden **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM sognebeskrivelse **Datering** jernalder-middelalder måske gja-vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 368

Stednavn (Fladbro) Fundet i en tørvemose nær Nørreå
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype**
Type 4 stk, hvoraf nogle havde guldbelægning på håndtaget
Museums-nr. SB-nr. 13.12.02-5 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM sognebeskrivelse **Datering** jernalder-middelalder måske gja-vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 369

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Thorshammer **Materialetype** Sølv
Type med skarpkantet kileformet hoved. Skaft slutter i spiral med øsken
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** 900-1016 (Staecker 1999)
Revurdering

Katalog nr. 370

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Rund plade med filigran **Materialetype** sølv
Type
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** o. 970

Revurdering

Katalog nr. 371

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Filigransmykke **Materialetype** sølv
Type
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** 0. 970
Revurdering

Katalog nr. 372

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Armring **Materialetype** sølv
Type 4 stk, to af simple trind stang, en af snoet stang,1 af glat rhombisk stang
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** o. 970
Revurdering

Katalog nr. 373

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Ring **Materialetype** Sølv
Type Stor sølvring af to spinkle snoede stænger afsluttet i hager
Museums-nr. SB 131211-70 **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** o. 970
Revurdering

Katalog nr. 374

Stednavn (Fladbro) Fundet i en tørvemose nær Nørreå
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Jernspore **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SB 13.12.02-05 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM sognebeskrivelse **Datering** Jernalder-middelalder måske gja-vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 375

Stednavn Nørreå mellem Tapdrup og Vejrum
Sogn Vinkel **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Økser, flere stk **Materialetype** Jern
Type Stærkt forrustede. Mindst to med udsvajet æg som JP type H eller M
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark. **Datering**
Revurdering Vikingetid - tidlig middelalder

Katalog nr. 376

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type
Museums-nr. NM C6378 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 377

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype**
Type Nørgård Jørgensen AX2?
Museums-nr. NM C6377 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid
Revurdering 800-900?

Katalog nr. 378

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype**
Type Nørgård Jørgensens AX2
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid
Revurdering 800-900

Katalog nr. 379

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Spyd **Materialetype**
Type Solbergs type VI 3 B (?). Med vinge og buet blad
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 380

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Kniv **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 381

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype**
Type Enægget, Rygh 497
Museums-nr. NM C6373 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid
Revurdering Tidlig vikingetid

Katalog nr. 382

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype** Jern
Type JP type D (?) med damasceret klinge
Museums-nr. NM C6375 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid

Revurdering 800 - 900 (?)

Katalog nr. 383

Stednavn Nørreå ved Fladbro
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype** Sølv, jern, forgyldning
Type Damasceret klinge
Museums-nr. NM C6374 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol; Sb. 13.07.03-16 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 384

Stednavn Lillesø Mose
Sogn Ålum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Lerkar **Materialetype** Keramik
Type Mosepotter, skår fra mindst tre stk. To dateres til jernalder generelt
Museums-nr. Sb. 13.12.15-102 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark. **Datering** Et kar fra yngre germansk jernalder
Revurdering

Katalog nr. 385

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sølvkæde **Materialetype** sølv
Type Brudstykke af fin sølvkæde
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** 970
Revurdering

Katalog nr. 386

Stednavn Randers Ny Sønderbro
Sogn Randers **Herred / kommune** Støvring **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype**
Type Middelalder
Museums-nr. SB 140908-93 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC **Datering** Middelalder 1000 - 1250
Revurdering Midten af 1200-tallet

Katalog nr. 387

Stednavn Vinkel Sø
Sogn Vinkel **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type F-H ?, udsvajet æg, ret nakke
Museums-nr. SB 130716-67; journal nr. 181/47 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; NM top.ark.; NM genstandsprotokol **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 388

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Ringsølv **Materialetype** sølv
Type 3 afhuggede stænger af snoet sølvtråd.
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** 970

Revurdering

Katalog nr. 389

Stednavn Mammen, matrikel nr. 11
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Depot **Materialetype**
Type Mammendepotet
Museums-nr. NM C1063 - C1071 ; SB **Landskabstype** Tørbund, på terrassekant
Kilde DKC; NM genstandsprotokol for fundoplysninger; Näsman 1991b **Datering** Prod. i 925 - 950/960, nedlagt senest i 970'erne
Revurdering

Katalog nr. 390

Stednavn Nørreå
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sværd, kniv, **Materialetype** Jern, guld
Type
Museums-nr. SB 131202-5 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC **Datering** Jernalder eller middelalder, måske yngre
Revurdering Formodentlig vikingetid

Katalog nr. 391

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Ringguld **Materialetype** Guld
Type 2 stk, afbrækket, dannet af to snoede stænger, den anden af trind guldstang
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** 970
Revurdering

Katalog nr. 392

Stednavn Vinkel Sø
Sogn Vinkel **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type type H eller M? Udsvajet æg, afbrudt æg, ret nakke
Museums-nr. SB 130716-67; journal nr. 181/47 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; NM top.ark.; NM genstandsprotokol **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 393

Stednavn Ø Mose, Ø bys jorder, matrikel 4 (4.19 eller 4.11)
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** Sølvperle **Materialetype** Sølv
Type Tenformet med uddrevne bukler besat med trådringe. Ml bukler slynger tråde
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde Skovmand 1942:61-65; NM top.ark. **Datering** 970
Revurdering

Katalog nr. 394

Stednavn (Fladbro) Fundet i en tørvemose nær Nørreå
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot **Fund** dolke **Materialetype** Jern
Type 2 stk.
Museums-nr. SB 13.12.02-05 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM sognebeskrivelse **Datering** jernalder-middelalder måske gja-vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 395

Stednavn Langå Kirkegård
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot / Bebyggelse **Fund** Stendynge **Materialetype**
Type Ben fra min. 3 heste og to okser + randskår med svaleredeører
Museums-nr. SB 130707-19 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC; KHM arkiv journal nr. 150/63; NM top.ark. **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 396

Stednavn Gudenå
Sogn Vellev **Herred / kommune** Houlbjerg **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Køllesten **Materialetype**
Type flad, rund, med hul i midten
Museums-nr. B.S. 67 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; 130513-135B samt 130512-135A (køllesten) **Datering** Neolitikum
Revurdering

Katalog nr. 397

Stednavn Gudenå
Sogn Vellev **Herred / kommune** Houlbjerg **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** spydspids **Materialetype**
Type frankisk
Museums-nr. B.S. 245 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; 130513-135B samt 130512-135A (køllesten) **Datering** Tidlig vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 398

Stednavn Gudenå
Sogn Vellev **Herred / kommune** Houlbjerg **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** sværd **Materialetype**
Type Et jernsværd med skafttunge
Museums-nr. BS 89, 212, 50 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; 130513-135B samt 130512-135A (køllesten) **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 399

Stednavn Gudenå
Sogn Vellev **Herred / kommune** Houlbjerg **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** økse **Materialetype** jern
Type med dølle
Museums-nr. BS 320; O.III. 463 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; 130513-135B samt 130512-135A (køllesten) **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 400

Stednavn Nedre Hornbæk
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** sværd **Materialetype** Jern
Type 1500-tals sværd
Museums-nr. KMR 188/51 **Landskabstype** Vådbund, vandløb
Kilde DKC **Datering** Middelalder 1500-tallet

Revurdering

Katalog nr. 401

Stednavn Stevnstrup By
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Sværd (+ hjortetaksøkse) **Materialetype**
Type
Museums-nr. NM 14132-39 (1854) **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; SB 130703-16 **Datering** Vikingetid (+ stenalder)
Revurdering

Katalog nr. 402

Stednavn Hjermind Sø
Sogn Hjermind **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Sværd **Materialetype** Jern, sølv, indlagte amatyster
Type
Museums-nr. NM C1613 (0); SB 130705-54 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; NM top ark.; NM genstandsprotokol **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 403

Stednavn Sandkjæret, Over Hornbæk
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Slibesten, hammer, kniv, spore, bidsel **Materialetype** Jern
Type Kun øksen var i magasin. JP type A? (forrustet blad)
Museums-nr. Randers Samling 342 a-d **Landskabstype** Vådbund: mose/sump
Kilde DKC; Genstandsprotokol og magasin på Kulturhistorisk Museum, Randers **Datering** Jernalder eller middelalder
Revurdering Starten af vikingetiden?

Katalog nr. 404

Stednavn Gudenå
Sogn Vellev **Herred / kommune** Houlbjerg **Område** Middelsom
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Kværn **Materialetype**
Type Skubbe- og drejekværne, flere stk.
Museums-nr. B.S. 89, 212, 50 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; 130513-135B samt 130512-135A (køllesten) **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 405

Stednavn Bollumkol, Grensten
Sogn Ålum? **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Sværd **Materialetype** jern
Type
Museums-nr. KHM 5406 **Landskabstype** Tørbund
Kilde KHM arkiv; Brøndsted 1943; NM top.ark Journal nr. 421/42 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 406

Stednavn Kjølvejen, Over Hornbæk
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Gravplads **Materialetype**
Type 107 jordfæstegrave, 5 brandgrave
Museums-nr. SB 131202-16 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 407

Stednavn Sønderhede
Sogn Asmild **Herred / kommune** Nørlyng **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Mindst to jordfæstegrav
Museums-nr. SB 130801-116 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC; Viborg Stiftsmuseum. Journalnr: 415G **Datering** Yngre germansk jernalder eller vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 408

Stednavn Langå
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Ringnål **Materialetype** Bronze
Type
Museums-nr. C27772 **Landskabstype** Tørbund, i en grusgrav
Kilde NM top.ark; NM genstandsprotokol **Datering** Jernalder
Revurdering Vikingetid

Katalog nr. 409

Stednavn Bierringhøj
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Gravhøj **Materialetype**
Type Jordfæstegrav
Museums-nr. NM C133 - C155 **Landskabstype**
Kilde DKC; Iversen & Näsman 1991 **Datering** Vikingetid, 970-971
Revurdering

Katalog nr. 410

Stednavn Brandstrup III
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Grave **Materialetype**
Type Kammergrave 2 stk. Heraf en med vognfading. 2 udaterede grave og 2 RJA
Museums-nr. SB 130715-205 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 411

Stednavn Langvang
Sogn Randers **Herred / kommune** Støvring **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Jordfæstegrav
Museums-nr. SB 140908-10 **Landskabstype**
Kilde KHM Journal nr. 351/86 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 412

Stednavn Bollumkol, Grensten
Sogn Ålum? **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** spydspids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. KHM 5406 **Landskabstype** Tørbund
Kilde KHM arkiv; Brøndsted 1943; NM top.ark Journal nr. 421/42 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 413

Stednavn Lille Tvillingborg
Sogn Ørum **Herred / kommune** Galten **Område** Middelsom
Fundtype Grav **Fund** Lerkar **Materialetype**
Type
Museums-nr. KHM j.nr. 384/86 **Landskabstype**
Kilde KHM genstandsdatabase **Datering** Yngre jernalder - Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 414
Stednavn Mammen matrikel 27 (midt ml Bjerringhøj og Sb. 19: En forhøjning, formodentlig gravhøj)

Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Grav? **Fund** Grav? **Materialetype**
Type Formodet kammergrav: Fyldskifte 5,65 x 2,20 m, NS, kantet med blåler (ligesom Bjerringshøjgraven)
Museums-nr. VSM 785E **Landskabstype**
Kilde NM top.ark. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 415

Stednavn Langå Kirkegård
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Grav? **Fund** Grav? **Materialetype**
Type Skibs- eller kammergrav? Optagne plankestykker
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde KHM arkiv journal nr. 0121; NM top.ark. **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 416

Stednavn Næsagergård
Sogn Ørum **Herred / kommune** Galten **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Slagger **Materialetype** Jernslagger
Type
Museums-nr. SB 140314-38; KHM1301 **Landskabstype** Terrassekant, grænse til Gudenåen
Kilde DKC **Datering** Vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 417

Stednavn Øst for Brandstrup
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Glasperler **Materialetype**
Type Blå uregelmæssig glasperle
Museums-nr. VSM 217 **Landskabstype** Tørbund
Kilde VSM arkiv **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 418

Stednavn Øst for Brandstrup
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Glasperle **Materialetype**
Type Grøn glasperle med rød og hvid farvet zigzagdekoration løbende på langs
Museums-nr. VSM 216 **Landskabstype** Tørbund
Kilde VSM arkiv **Datering** Jernalder

Revurdering Yngre jernalder - Vikingetid

Katalog nr. 419

Stednavn Vindum mose
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. VSM 4437 **Landskabstype** Vådbund
Kilde VSM arkiv **Datering** Middelalder
Revurdering

Katalog nr. 420

Stednavn Poul Mariussens gård i
Sogn Hjorthede **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Slibesten **Materialetype**
Type Rund slibesten
Museums-nr. **Landskabstype** Tørbund
Kilde VSM arkiv **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 421

Stednavn Hornbæk Enge ved Brunsholm
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund, engområde ned til Nørreå
Kilde KHM arkiv **Datering** Udateret
Revurdering

Katalog nr. 422

Stednavn Viskum
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Ring **Materialetype** Guld
Type Guldring
Museums-nr. NM DNF 7/23 **Landskabstype** Terrassekant ved bredden af Nørreå
Kilde DKC; VSM arkiv; NM top.ark. **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 423

Stednavn Nedre Hornbæk Enge
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Ringspænde (+ slibesten, svinekæbe) **Materialetype** bronze
Type Ringspænde med 2 dragehoveder: type 1E
Museums-nr. NM C31409 (1990) **Landskabstype** Vådbund, engområde ned til å
Kilde KHM arkiv journal nr. 395/87; DKC **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 424

Stednavn Nedre Hornbæk Enge
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Stokkehåndtag **Materialetype** Hjortetak
Type Uornamenteret
Museums-nr. NM C31054 (1988). **Landskabstype** Vådbund : Eng, tidligere vandløb?
Kilde DKC; KHM arkiv; NM top.ark. **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 425

Stednavn Brødløsgård
Sogn Sjørslev **Herred / kommune** Lysgård **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Ring **Materialetype** Guld
Type Ornamenteret på siderne med små trekanter
Museums-nr. NM C 218; Sb. 13.06.11- **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC; NM top.ark.; NM genstandsprotokol **Datering** Jernalder
Revurdering Vikingetid

Katalog nr. 426

Stednavn Vinkel Sø
Sogn Vinkel **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Miniatureøkse **Materialetype** Jern
Type Meget forrustet genstand, der angives at kunne være hovedet til miniøkse
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; NM top.ark.; NM genstandsprotokol **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 427

Stednavn Vinkel Sø
Sogn Vinkel **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Ravring **Materialetype** Rav
Type Ravring
Museums-nr. C 9267 (1898); SB **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; NM top.ark.; NM genstandsprotokol **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 428

Stednavn Johannemark
Sogn Hjorthede **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Slibesten **Materialetype**
Type Oval slibesten
Museums-nr. **Landskabstype** Tørbund
Kilde VSM arkiv **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 429

Stednavn Faarup Dybdal
Sogn Vindum **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Ring **Materialetype** Guld
Type Guldfingerring
Museums-nr. NM C1548 (0); SB 130715-195 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; NM genstandsprotokol **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 430

Stednavn Mollerup By, matrikel 4a
Sogn Ørum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Urnesfibel **Materialetype** Sølv
Type Urnes fibel
Museums-nr. NM dnf.34/88 (1988) **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 431

Stednavn Vejrum
Sogn Vejrum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Bæltebeslag eller bæltespænde **Materialetype** Bronze / messing
Type
Museums-nr. NM D1661 **Landskabstype** Vådbund, på bunden af en mose
Kilde DKC; NM top.ark. **Datering** Middelalder
Revurdering

Katalog nr. 432

Stednavn Vejrum Kær
Sogn Vejrum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Spore **Materialetype** Bronze
Type
Museums-nr. NM D753 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC **Datering** Middelalder
Revurdering

Katalog nr. 433

Stednavn Ø Mose
Sogn Viskum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Ringspænde **Materialetype** Bronze
Type
Museums-nr. NM C17377 **Landskabstype** Vådbund
Kilde NM top.ark.; NM genstandsprotokol. **Datering**
Revurdering 900-tallet

Katalog nr. 434

Stednavn Sønder Vinge
Sogn Sønder Vinge **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Tenvægt **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 130712-16 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 435

Stednavn Højbyg Mølle
Sogn Elsborg **Herred / kommune** Lysgård **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund **Fund** Halsring **Materialetype** Guld
Type Fragmenteret
Museums-nr. SB 130602-29 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC **Datering** Bronze- eller jernalder, måske jernalder
Revurdering

Katalog nr. 436

Stednavn Gudenå (ved sammenløb med Nørreå)
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Sværd **Materialetype**
Type Angelsaksisk. Det har lighed med JP type M & Q, men ingen paralleller
Museums-nr. KMR 5403 **Landskabstype** Vådbund ved sammenløb af åerne
Kilde KHM arkiv; NM top.ark. **Datering** Vikingetid, yngre vikingetid omkring år 1000

Revurdering

Katalog nr. 437

Stednavn Hospitalsengen 2
Sogn Randers **Herred / kommune** Støvring **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Sværd **Materialetype** jern, sølv- og kobberindlæg
Type JP type H. Sværd samt rester af træskede med ophængningsbeslag.
Museums-nr. NM C34297 / KHM 1257 x1 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC, NM top.ark. **Datering** Ældre vikingetid
Revurdering 830/840 - 950

Katalog nr. 438

Stednavn Hospitalsengen, Klosterengen
Sogn Randers **Herred / kommune** Støvring **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Sværd **Materialetype**
Type Ulfbehrt-sværd. JP type M, med mønstersvejsning. Brækket lige under hjaltet
Museums-nr. NM C32337; KHM 0234x1 **Landskabstype** Vådbund
Kilde DKC; KHM magasin; (Paludan-Müller 1992) **Datering** Vikingetid, i NM dat. Omkring 850
Revurdering

Katalog nr. 439

Stednavn Majorens Hage,
Sogn **Herred / kommune** **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund / depot **Fund** hestesko **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SB 141002-53 **Landskabstype** Vådbund, fjord
Kilde DKC **Datering** Middelalder
Revurdering

Katalog nr. 440

Stednavn Nørreå, Vejrumbro
Sogn Vejrum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Økser **Materialetype** Jern
Type 4 stk. stridsøkser, som Liebgott 1976:18
Museums-nr. VSM 5489 - 5492 **Landskabstype** Vådbund
Kilde VSM arkiv **Datering** Middelalder
Revurdering Tidlig middelalder, midt 1100-tal

Katalog nr. 441

Stednavn Matrikel nr. 20A, Sønder
Sogn Sønder Rind **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund? **Fund** Slibesten **Materialetype** Skiffer
Type Hvæssesten af forvitret skiffer med gennemboring til ophængning. 10,5x2x1cm
Museums-nr. VSM 6444 **Landskabstype** Tørbund
Kilde VSM arkiv **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 442

Stednavn Majorens Hage,
Sogn **Herred / kommune** **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund/ depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SB 141002-53 **Landskabstype** Vådbund, fjord
Kilde DKC **Datering** Middelalder

Revurdering

Katalog nr. 443

Stednavn Majorens Hage,
Sogn **Herred / kommune** **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund/ depot **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SB 141002-53 **Landskabstype** Vådbund, fjord
Kilde DKC **Datering** Middelalder
Revurdering

Katalog nr. 444

Stednavn Randers, Fjordgade
Sogn **Herred / kommune** **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund/ depot **Fund** Svinekæbe **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 401240-14 **Landskabstype** Vådbund, fjord
Kilde DKC **Datering** Oldtid
Revurdering

Katalog nr. 445

Stednavn Randers, Fjordgade
Sogn **Herred / kommune** **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund/ depot **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SB 401240-14 **Landskabstype** Vådbund, fjord
Kilde DKC **Datering** Oldtid
Revurdering

Katalog nr. 446

Stednavn Randers, Fjordgade
Sogn **Herred / kommune** **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund/ depot **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. SB 401240-14 **Landskabstype** Vådbund, fjord
Kilde DKC **Datering** Oldtid
Revurdering Middelalder

Katalog nr. 447

Stednavn Rindsholm
Sogn Asmild **Herred / kommune** **Område** Middelsom
Fundtype Løsfund? **Fund** Nøgle **Materialetype**
Type Med cirkulært håndtag
Museums-nr. NM C1033 **Landskabstype**
Kilde Almgren 1955 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 448

Stednavn Lee
Sogn Lee **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type vikingetid eller førmiddelalder
Museums-nr. DR 79 **Landskabstype** Ved åen?
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering**

Revurdering

Katalog nr. 449

Stednavn Asmild kirke, Asmild-stenen
Sogn Asmild **Herred / kommune** Nørlyng **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde VSM arkiv; Schultz 1951 **Datering**
Revurdering 970 - 1025

Katalog nr. 450

Stednavn Langå Mark ved Gudenåen, Langå-stenen 1
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 84 **Landskabstype**
Kilde Jacobsen & Moltke 1942 **Datering** Vikingetid
Revurdering 970 - 1025

Katalog nr. 451

Stednavn Hjermind, Hjermind-stenen 2
Sogn Hjermind **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 78 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering**
Revurdering 975 - 1025

Katalog nr. 452

Stednavn Langå kirke, Langå-stenen 4, 5 og 6
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** lysrød granit med sorte
Type Jelling eller efter-jelling
Museums-nr. DR 88 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 935 - 1025
Revurdering

Katalog nr. 453

Stednavn Langå kirke, Langå-stenen 4, 5 og 6
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** finkornet, rødlig granit
Type Jelling eller efter-jelling
Museums-nr. DR 87 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 935 - 1025
Revurdering

Katalog nr. 454

Stednavn Langå kirke, Langå-stenen 4, 5 og 6
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** sortgrå granit med
Type Jelling eller efter-jelling
Museums-nr. DR 89 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 935 - 1025

Revurdering

Katalog nr. 455

Stednavn Øster Velling Kirke, Øster Velling-stenen
Sogn Øster Velling **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Jelling eller efter-jelling
Museums-nr. DR 93 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 935-1025
Revurdering

Katalog nr. 456

Stednavn Ålum, Ålum-stenen 1
Sogn Ålum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 94 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 975-1025
Revurdering

Katalog nr. 457

Stednavn Ålum, Ålum-stenen 2
Sogn Ålum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 95 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 975-1025
Revurdering

Katalog nr. 458

Stednavn Ålum, Ålum-stenen 3
Sogn Ålum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling. Kristelig
Museums-nr. DR 96 **Landskabstype** Ved vadested/vej?
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 975-1025
Revurdering

Katalog nr. 459

Stednavn Ålum, Ålum-stenen 4
Sogn Ålum **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 97 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 460

Stednavn Laurbjerg, Laurbjerg-stenen
Sogn Laurbjerg **Herred / kommune** Galten **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Før-jelling (oldsv.?)
Museums-nr. DR 105 **Landskabstype**
Kilde Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 461

Stednavn Langå Mark ved Gudenåen, Langå sten 2
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Jelling
Museums-nr. DR 85 **Landskabstype**
Kilde Jacobsen & Moltke 1942:122-123 **Datering** Vikingetid
Revurdering 935-975

Katalog nr. 462

Stednavn Hjermind Præstegårds Have, Hjermind-stenen 1
Sogn Hjermind **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 77; SB 130705-56 **Landskabstype**
Kilde DKC; Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** Vikingetid
Revurdering 975 - 1025

Katalog nr. 463

Stednavn Ulstrup Mark, Sønder Vinge-stenen 1
Sogn Sønder Vinge **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 82; SB 130712-20 **Landskabstype** Vadested?
Kilde DKC; Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 975-1025
Revurdering

Katalog nr. 464

Stednavn Torup, Torup-stenen
Sogn Torup **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Jelling (?)
Museums-nr. DR 90 **Landskabstype**
Kilde Molkte & Jakobsen 1942 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 465

Stednavn Vinge Kirke, Sønder Vinge stenen 2
Sogn Sønder Vinge **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 83; SB 130712-0B **Landskabstype**
Kilde DKC; Motlke & Jakobsen 1942 **Datering** Vikingetid, 975-1025
Revurdering

Katalog nr. 466

Stednavn Skjern Kirke, Skjern-stenen 2
Sogn Skjern **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** Granit
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 81; SB 130710-130 **Landskabstype**
Kilde DKC; Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** Vikingetid; 975-1025

Revurdering

Katalog nr. 467

Stednavn Skjern Kirke, Skjern-stenen 1
Sogn Skjern **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** Granit
Type Jelling eller efter-jelling
Museums-nr. DR 80; SB 130710-130 **Landskabstype**
Kilde DKC; Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** Vikingetid; 935-1025
Revurdering

Katalog nr. 468

Stednavn Langå Kirke, Langå-stenen 3
Sogn Langå **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** Granit
Type Efter-jelling
Museums-nr. DR 86; SB 130707-23 **Landskabstype**
Kilde DKC; Moltke & Jacobsen 1942:123 **Datering** Vikingetid, 975 - 1025
Revurdering

Katalog nr. 469

Stednavn Grensten Kirke, Grensten-stenen
Sogn Grensten **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype** Granit
Type Efter-jelling, kristelig
Museums-nr. DR 91 **Landskabstype** Tørbund
Kilde DKC; Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** 975 - 1025
Revurdering

Katalog nr. 470

Stednavn Storegade 5, Randers-stenen 1 & Vestergade, Randers-stenen 2
Sogn Randers **Herred / kommune** Støvring **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Efter-Jelling
Museums-nr. DR 115 & 116 **Landskabstype**
Kilde Jacobsen & Moltke 1942; KHM arkiv **Datering** 975-1025
Revurdering

Katalog nr. 471

Stednavn Bjerring Kirke, Bjerring-stenen
Sogn Bjerring **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 130701-35 **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 472

Stednavn Mammen
Sogn Mammen **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Stensætning **Fund** Stensætning **Materialetype**
Type Stenkreds af ca. 9 alens omkreds
Museums-nr. SB 130709-13 **Landskabstype**

Kilde DKC

Datering Oldtid

Revurdering Jernalder?

Katalog nr. 473

Stednavn Hjermind præstegård
Sogn Hjermind **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Ukendt **Fund** Træspand **Materialetype**
Type Træspand med bronzebeslag og hank. SM nr. 309
Museums-nr. VSM 1448 **Landskabstype**
Kilde VSM arkiv, protokol pag. 71/1877 **Datering** jernalder
Revurdering

Katalog nr. 474

Stednavn
Sogn Hornbæk **Herred / kommune** Sønderlyng **Område** Middelsom
Fundtype Ukendt **Fund** Fæsteknap **Materialetype** Sølv
Type Svært læseligt dokument i arkivet
Museums-nr. NM 9613-15 **Landskabstype**
Kilde NM top.ark. **Datering**
Revurdering Vikingetid - middelalder

Katalog nr. 475

Stednavn Hestehaven / Nørreaa / Tindbæk by matr. Nr. 25
Sogn Skjern **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Vej/broanlæg **Fund** Vej **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 130710-112A **Landskabstype**
Kilde DKC **Datering** Jernalder eller historisk tid
Revurdering

Katalog nr. 476

Stednavn Ulstrup Mark
Sogn Sønder Vinge **Herred / kommune** Middelsom **Område** Middelsom
Fundtype Voldsted **Fund** Voldsted **Materialetype**
Type
Museums-nr. SB 130712-20 **Landskabstype** Vadested?
Kilde DKC; Moltke & Jakobsen 1942 **Datering** Middelalder
Revurdering

Katalog nr. 477

Stednavn Sola kirke, gnr 14
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Bebyggelse **Fund** Ildsteder og andre **Materialetype**
Type prøvegravning omkring Sola kirkeruin
Museums-nr. Arkivkode 14613, sagnnr **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** C14 dateret til 660-785 og 890-1020 e. Kr
Revurdering

Katalog nr. 478

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Bebyggelse **Fund** Bebyggelse **Materialetype**
Type Hustuft med fund fra vikingetiden, bl.a. glasperle, halvkuglekar, slibesten
Museums-nr. S9174 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 479

Stednavn Lura, gnr 69
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Bebyggelse **Fund** Hustuft **Materialetype**
Type
Museums-nr. S9266 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Ældre germansk jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 480

Stednavn Høle, gnr 72
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Depot **Fund** Armringe **Materialetype**
Type En af tre sammensnoede tråde; en glat og massiv i to brudstykker
Museums-nr. S7426 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 481

Stednavn Austråt, gnr 39
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Depot **Fund** halsringe **Materialetype**
Type 1 hel og 1 eller 2 fragmentariske halsringe af sølv
Museums-nr. B517-19 **Landskabstype** Vådbund, fundet i en mose
Kilde Per Haavardsen, AmS **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 482

Stednavn Skassvatnet, Byberg, gnr 25, bnr 7
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Depot **Fund** Sværd **Materialetype** Jern, bronze
Type JP type H, fig 19
Museums-nr. S6190 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering 830/840 - 950

Katalog nr. 483

Stednavn Forus, gnr 13
Sogn **Herred / kommune** Stavanger **Område** Sola
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type E
Museums-nr. S8843 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog. Oplysninger på AmS fra Per Haavardsen. **Datering** 850 - 900-tallet
Revurdering

Katalog nr. 484

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Klæberstensgryde **Materialetype** klæbersten
Type Som R729
Museums-nr. S3876a **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 485

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Lerkar **Materialetype**
Type rødlig, stort, efter fragment af randen af form som R732
Museums-nr. S3876b **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 486

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Slibesten **Materialetype**
Type tre stk skifferbryner, to i fragment, et nogenlunde helt, men stærkt opbrug
Museums-nr. S3876c **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 487

Stednavn Frøyland, gnr 102
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type ubrændt sekundærgrav, sværd af JP type H, remspænde, økse af JP type D m.m.
Museums-nr. S2222a-v **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 488

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Flintbid **Materialetype**
Type
Museums-nr. S3876e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 489

Stednavn Saurnes
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type H
Museums-nr. S2396 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 490

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** jernstykke **Materialetype**
Type ubestemmeligt
Museums-nr. S3876d **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**

Revurdering

Katalog nr. 491

Stednavn Frøyland, gnr 102
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type gryde, hankebeslag til træspand, knive, klinknagle, krog, jerntråd, ringe
Museums-nr. S2223a-e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 492

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** jernstift, klinknagle **Materialetype**
Type jernstift væk i 1955, klinknaglen i 1923
Museums-nr. S2342i **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 493

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** lerkar **Materialetype**
Type af from som R732
Museums-nr. S3876f **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 494

Stednavn Frøyland, gnr 102
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, skålformet spænde, remspænde, jernsegl
Museums-nr. S2221 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 495

Stednavn Årsvoll, gnr 64
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type to sværd, skjoldbule, to spydspidser, og andre genstande i jern
Museums-nr. S1307-1312 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 496

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** spydspids **Materialetype**
Type brudstykke af lanse (?) = fal med treskaft
Museums-nr. S2342j **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder

Revurdering

Katalog nr. 497

Stednavn Sømme, gnr 15
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type
Museums-nr. S2341a-t (u) **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 498

Stednavn Joa, gnr 34
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Klæberstenskar **Materialetype**
Type Af type R729
Museums-nr. S5616 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 499

Stednavn Joa, gnr 34
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type mandsgrav med våben og guldsmedeværktøj
Museums-nr. S3335a-f **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Ældre vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 500

Stednavn Sanne
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type mandsgrav med våben
Museums-nr. S3326a-c **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 501

Stednavn Grannes, gnr 37
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type mandsgrav med enægget sværd, spydspids af Solberg V 2, økse af JP type A
Museums-nr. S2663 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkataloger **Datering** Overgang merovingertid - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 502

Stednavn Litlaland, gnr 19
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type mandsgrav, sværd, økser, segl, knive, klinknagler, fragment af redskab
Museums-nr. S2594a-e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 503

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Jordfæstegrav, mandsgrav med våben og smedeværktøj
Museums-nr. S2502a-i **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog; Stavanger Museums Årsbok 1902 **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 504

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** grav **Materialetype**
Type sekundærgrav i jordblandet røse, mandsgrav med våben
Museums-nr. S2500a-e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 505

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Ravperle **Materialetype**
Type
Museums-nr. S2498 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 506

Stednavn Røyneberg, gnr 35
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** klæberstensgryde **Materialetype**
Type fire fragmenter af bollefomet klæberkar
Museums-nr. S2495 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 507

Stednavn Ølberg, gnr 20
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandt mandsgrav med båd og våben
Museums-nr. S2475a-v (x) **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 508

Stednavn Meling, gnr 5
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, kvindegrav
Museums-nr. S2421a-f(g) **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 509

Stednavn Meling, gnr 5
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, mand med våben
Museums-nr. S2420a-l(m) **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 510

Stednavn Sanne
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type Solberg type VII2b, jernring, klinknagle, jernkrog, jernfragmenter
Museums-nr. S3427a-e **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 511

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, mandsgrav med våben
Museums-nr. S2345a-l **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 512

Stednavn Lunde, gnr 47
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, mandsgrav, sværd af JP type Q, bidsel, spydspids, slibesten
Museums-nr. S939.943 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 513

Stednavn Litlaland, gnr 19
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type
Museums-nr. S2327a-e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 514

Stednavn Litlaland, gnr 19
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Jordfæstegrav, kvinde
Museums-nr. S2326a-y **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkataloger; Stavanger Museums Årsbok 1902 **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 515

Stednavn Sømme, gnr 15,19
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Brandgrav, skålspænde af R652, øse af klæbersten R728
Museums-nr. S7607 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 516

Stednavn Sømme, gnr 15
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Beslag **Materialetype**
Type rundt beslag som JP 1951 fig. 4 og 9, s 11, 15
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** vikingetid, 800-tal
Revurdering

Katalog nr. 517

Stednavn Heigre, gnr 54
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, mand med våben
Museums-nr. S360-368 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 518

Stednavn Sola kirkeruin
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Skelet **Materialetype**
Type C14 datering af ribbensfragment fra grav 18
Museums-nr. S10294 **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** 1010-1160, 95 % for 980-1210 e.kr.
Revurdering

Katalog nr. 519

Stednavn Egebakke, Kjosavik, gnr
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type
Museums-nr. S824 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 520

Stednavn Sand, gnr. 33, bnr 809
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Sværd / vævesværd ? **Materialetype** Jern
Type Fragment af enægget sværd eller vævesværd
Museums-nr. S11857a-k **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv, 99/04980-56, Sak 49/1994 **Datering** Yngre Jernalder

Revurdering

Katalog nr. 521

Stednavn Sand, gnr. 33, bnr 809
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** deponeret blykors **Materialetype**
Type med runer
Museums-nr. S11857a-k / Fornminne R1124003304, nr 6 **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv, 99/04980-56, Sak 49/1994 **Datering** Højmiddelalder
Revurdering

Katalog nr. 522

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Pil **Materialetype**
Type Tre pilespidser, lig N. O. 539
Museums-nr. S2342c **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 523

Stednavn Sand, gnr. 33, bnr 809
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Gravrøse **Materialetype**
Type Primærgrav brændgrav BP 1690 +- 60 BP
Museums-nr. Fornminne **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv, 99/04980-56, Sak 49/1994 **Datering** rja/ægj og hma
Revurdering

Katalog nr. 524

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Slibesten **Materialetype**
Type af skiffer, som R423
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 525

Stednavn Jåsund, gnr 1
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Kvindegrav, sandsynligvis skeletgrav
Museums-nr. S2346a-j **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 526

Stednavn Sporaland, gnr 15
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Jordfæstegrav, økse, skjoldbule, spydspids, segl
Museums-nr. S2359a-d **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 527

Stednavn Austvoll, gnr 63
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type To ovale skålspænder
Museums-nr. S4238 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 528

Stednavn Sporaland, gnr 15
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, økse, kniv, mosaikperle, klinknagler, økse af JP type D
Museums-nr. S2363a-e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 529

Stednavn Lunde, gnr 47
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Sværd, spydspids, økse af JP type D, kniv, vævesværd, tværøkse, økse
Museums-nr. S4460a-i **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 530

Stednavn Bjelleland, gnr 103
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, ringnål, kniv, klinknagler, jernkroge, bengenstand
Museums-nr. S2270a-f **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 531

Stednavn Hogstad, gnr 105
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Ringnål, jernbøjle, klinknagler, beslag af jern og bronze og jernfragmenter
Museums-nr. S2299a-c og (d-j) **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 532

Stednavn Vagle, gnr 51
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Skålformet spænde, tenvægte, linhækle i jern, segl/kniv
Museums-nr. S2599a-h **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 533

Stednavn Kjosavi, gnr 17
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, sværd, spydspids, økse, bidsel, ringspænde i bronze, lerkar
Museums-nr. S2313a-f (g-k) **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 534

Stednavn Auglend, gnr 16
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, sværd, spydspids, økse, knive, jernsegl
Museums-nr. S2389a-e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 535

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** håndtag **Materialetype**
Type hornbeklædt håndtag, der ender i trekantet hempe
Museums-nr. S2342g **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 536

Stednavn Sandve, gnr 42
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** skålspænder **Materialetype**
Type to stk, R654
Museums-nr. S3718 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 537

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** holkøkse **Materialetype**
Type falen fra en holkøkse, 'lidet jordhakke',
Museums-nr. S2342e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 538

Stednavn Lussi, gnr 4
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Væveske **Materialetype**
Type R440
Museums-nr. S5998 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** formodentlig vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 539

Stednavn Hommersåk
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Sværd, økse, tang, hammer, ringspænder, maskeformet hankebeslag til kedel
Museums-nr. S4228a-f **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 540

Stednavn Tjora
Sogn Sola **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Sømglatter **Materialetype** Grønt glas
Type
Museums-nr. B2203 **Landskabstype**
Kilde Arkeoland, Bergen tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 541

Stednavn Kjosavik, gnr 17
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, ildstål, bidsel, jordhakke, klinknagler, slibesten
Museums-nr. S2312a-e **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 542

Stednavn Espeland, gnr 26
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Gravhøj
Museums-nr. S9142 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Frj, rja, ægja, vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 543

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** perle **Materialetype**
Type lille cylindrisk perle af gråhvidt glas, lidt afsmalnet i den ene ende
Museums-nr. S2342f **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 544

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Bidsel **Materialetype**
Type to- og ligeledet
Museums-nr. S2342d **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder

Revurdering

Katalog nr. 545

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** kniv **Materialetype** jern
Type
Museums-nr. S2342b **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 546

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Sværd **Materialetype**
Type 80,5 x 4,5 cmklinge, hjalter af træ smuldret bort
Museums-nr. S2342a **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 547

Stednavn Skadberg, gnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type skeletgrav
Museums-nr. S2342 a-i **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 548

Stednavn Lura, gnr 69
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type ubrændt bådgrav, perler, pilespids, værktøj, remspænde
Museums-nr. S9267 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 549

Stednavn Hogstad, gnr 105
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brandgrav, tveægget sværd, sigd, kniv, kniv, pilespids, økse af JP type G
Museums-nr. S2230a-h **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 550

Stednavn Hogstad, gnr 105
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type brændt mandsgrav, sekundærgrav i røse, ringnål, jernkniv
Museums-nr. S228a-c **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 551

Stednavn Austvoll, gnr 63
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** bidsel **Materialetype**
Type
Museums-nr. S4632 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 552

Stednavn Skjørestad, gnr 8
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Enægget sværd
Museums-nr. S4682 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 553

Stednavn Heigre, gnr 54
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** slibesten **Materialetype** Skifer
Type R423
Museums-nr. S2576 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 554

Stednavn Espeland, gnr 26
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type ringspænde af bronze, økse af jern, jernkniv
Museums-nr. S9278 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 555

Stednavn Sande, gnr 33
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav (?) **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type fragmenter af en økse
Museums-nr. S1258 **Landskabstype**
Kilde AMS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 556

Stednavn Heigre, gnr 54
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Grav/depot **Fund** armringe **Materialetype** Bronze
Type som R721
Museums-nr. S3837 **Landskabstype** tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 557

Stednavn Dynå, Rott, gnr 12
Sogn **Herred / kommune** **Område** Sola
Fundtype Grav? **Fund** Slibesten **Materialetype**
Type lang, tynd skiferbryne, tilnærmet rundt i tværsnit og tilspidset i enderne.
Museums-nr. S8551 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 558

Stednavn Sør-Kolnes, gnr 13
Sogn Sola **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav? **Fund** Stegepande **Materialetype** jern
Type fragmenter
Museums-nr. S5465 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 559

Stednavn Sør-Kolnes, gnr 13
Sogn Sola **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Grav? **Fund** dyreben og skaller **Materialetype**
Type fragmenter
Museums-nr. S5465 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 560

Stednavn Høle, gnr 72
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type L
Museums-nr. S4403 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 561

Stednavn Heigre, gnr 54
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Skålformet spænde **Materialetype** Bronze
Type med enkelt skal, R647 = JP36 med faste knopper
Museums-nr. S4140 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 562

Stednavn Hana, gnr 38
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Hammer **Materialetype** jern
Type nærmest R394
Museums-nr. S3238 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 563

Stednavn Hetland, gnr 100
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** slibesten **Materialetype** Skifer
Type IR425
Museums-nr. S7463 **Landskabstype** Tørbund? Grøftegravning
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid?
Revurdering

Katalog nr. 564

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Slibesten **Materialetype** Skifer
Type Skiffer
Museums-nr. S5460 **Landskabstype** i en sjørind
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 565

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Tværøkse **Materialetype** Jern
Type nærmest som R401
Museums-nr. S5460 **Landskabstype** i en sjørind
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 566

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Guldring **Materialetype** Guld
Type
Museums-nr. S5975 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 567

Stednavn Vatne, gnr 37
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Fiskesøkk **Materialetype** Skifer
Type
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund? I grøft
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 568

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Skebor **Materialetype** Jern
Type Som R418
Museums-nr. S5460 **Landskabstype** i en sjørind
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 569

Stednavn Skuds-Eigeland, gnr 12,2
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Beslag **Materialetype** forgyldt bronze
Type irsk beslag
Museums-nr. S8890 **Landskabstype** Ukendt
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 570

Stednavn Riskeværen
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Segl **Materialetype**
Type sigdblad af jern
Museums-nr. S1704 **Landskabstype** Ukendt
Kilde AMS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 571

Stednavn Hogstad, gnr 105
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type type E eller I
Museums-nr. S1614 **Landskabstype** Ukendt
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 572

Stednavn Rott, gnr. 12
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Klæberstenskar **Materialetype** klæber
Type fragment af rundbuet klæberstenskar af usikker type
Museums-nr. S9031 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 573

Stednavn Røynlien
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Klæberstenskar **Materialetype**
Type
Museums-nr. S6536 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 574

Stednavn Dale, gnr 95
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Tenvægt **Materialetype** klæbersten
Type Kegleformet
Museums-nr. S7692 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 575

Stednavn Austrått, gnr 39
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** drikkehornsbeslag **Materialetype** Bronze
Type Endebeslag
Museums-nr. S4935 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 576

Stednavn Soma, gnr. 65, bnr 21
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Slibesten **Materialetype** Kvarsit
Type Bryn af kvarsit med tværsnit fra to-tresidet
Museums-nr. S12058 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 577

Stednavn Figgjo Skole, Høyland,
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** fiskesøkke **Materialetype** Bjergart
Type Mulig indridsning af fisk
Museums-nr. S11937 **Landskabstype** Vådbund, ved elvebredden
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** jernalder
Revurdering

Katalog nr. 578

Stednavn Joa, gnr 34, bnr 3 m.fl.
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Klæberkar **Materialetype**
Type skår af kar med trapezformet øre og buet væg indvendig og udvendig
Museums-nr. S11634 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 579

Stednavn Lunde, gnr 47
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Amring **Materialetype**
Type JP 1928, fig 183 med halvmåneornament i bølger i ophøjet relief
Museums-nr. S6393 **Landskabstype** Tørbund, i bakke
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 580

Stednavn Bratthetland, gnr 83
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** klæberstenskar **Materialetype** klæbersten
Type R729 med jernbeslag til hankefæste
Museums-nr. S6086 **Landskabstype** Tørbund, f i 'ruskemark'
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 581

Stednavn Høyland, gnr 33
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** plogspids **Materialetype**
Type R383
Museums-nr. S5659 **Landskabstype** Tørbund, fundet på kirkegården
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** måske vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 582

Stednavn Lille Augland, gnr 15,1
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Fiskesynk **Materialetype** glimmerskifer
Type
Museums-nr. S8525 **Landskabstype** tørbund, i kælder under hus
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 583

Stednavn Sømme, gnr 15
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype**
Type
Museums-nr. Aks. Nr 1988/54 **Landskabstype**
Kilde Ams topografisk arkiv **Datering** Jernalder
Revurdering

Katalog nr. 584

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn Sola **Herred / kommune** **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Mønt **Materialetype**
Type Abbasidisk dirhem, præget i år 796 e.Kr. Typologiseret af Houshang Khazaei
Museums-nr. S9174a **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 585

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** tenvægt **Materialetype** klæbersten
Type
Museums-nr. S3101 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 586

Stednavn Byberg, gnr 25
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Slibesten omarb til **Materialetype** grå skiffer
Type skifferbryne som R423, omarb til snøresøkke med furer i begge ender
Museums-nr. S3990 **Landskabstype** tørbund, fundet i jordoverfladen
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder

Revurdering

Katalog nr. 587

Stednavn Utsola, gnr 16
Sogn Sola **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Sværd **Materialetype** jern
Type Enægget sværd uden hjalte, halvdelen af klingen bevaret
Museums-nr. S5479 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 588

Stednavn Sola kirke, gnr 14, bnr 23
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Tenvægt **Materialetype** Bly
Type
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 589

Stednavn Rægje, gnr 17
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Tenvægt **Materialetype**
Type
Museums-nr. S2473 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 590

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Sværd **Materialetype**
Type Tveægget sværd, stærkt oprustet og fragmenteret
Museums-nr. S5460 **Landskabstype** i en sjørind
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 591

Stednavn Sola
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Ringnål **Materialetype** bronze
Type Ringnål af run tråd, dia 35-37 med mer, ringens tværmål 3,7, nål 9 cm lang
Museums-nr. S1786 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 592

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type R518 men med svært bredt blad
Museums-nr. S5460 **Landskabstype** i en sjørind
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 593

Stednavn Tjora, gnr 10
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type to stk af R559 = JP type D
Museums-nr. S5460 **Landskabstype** i en sjørind
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering 700 - 850

Katalog nr. 594

Stednavn Rægje, Gnr. 17
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Slibesten **Materialetype** Skifer
Type Hængebryne af skiffer af type som JP fig 142, vikingetidens redskaber
Museums-nr. S9032 **Landskabstype** tørbund (?)
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 595

Stednavn Håland gnr 21
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Sværd **Materialetype**
Type JP type H
Museums-nr. S1937 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** vikingetid
Revurdering 830/840 - 950

Katalog nr. 596

Stednavn Sola, gnr 14
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Spydspids **Materialetype** jern
Type JP type G, dog usikker: bladform stemmer, men døllen er for lang
Museums-nr. S1949 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 597

Stednavn Joa, gnr 34
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. S2659 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 598

Stednavn Sola, gnr 14
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type Usikker type
Museums-nr. S1949 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 599

Stednavn Høyland, gnr 33, 12
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Tenvægt **Materialetype** klæbersten
Type
Museums-nr. S7302 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid?
Revurdering

Katalog nr. 600

Stednavn Stokkavatnet, Skadberg, gnr 32, bnr 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Løsfund/depot **Fund** Spydspids **Materialetype** Jern, sølv
Type R521 / JP type I / Solberg VII 2A (I) eller VII 2B
Museums-nr. S4405 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering 900 - 1025/1050

Katalog nr. 601

Stednavn Sørbø, gnr 45
Sogn **Herred / kommune** Sandnes **Område** Sola
Fundtype Løsfund/grav? **Fund** skålformede spænder **Materialetype**
Type to stk, nærmest som R652
Museums-nr. S2960 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 602

Stednavn Skadberg, gnr. 32
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type yngre runer
Museums-nr. S3965 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder
Revurdering

Katalog nr. 603

Stednavn Tjora, gnr 10, bnr 21 og 41
Sogn **Herred / kommune** Håland **Område** Sola
Fundtype Stenkors **Fund** Stenkors **Materialetype**
Type Tværarm af kors af skifrig bjergart med et stk af fod, næsten 4 armhuler
Museums-nr. S9786 **Landskabstype**
Kilde Ams tilvekstkataloger **Datering**
Revurdering Sen vikingetid?

Katalog nr. 604

Stednavn Tysseland, gnr 73
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Bebyggelse **Fund** Klæberstenskar **Materialetype**
Type R 729, randskår
Museums-nr. S8702 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 605

Stednavn Veting til gården Helganes
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Bebyggelse **Fund** Hustuft **Materialetype**
Type
Museums-nr. Lokalitet 44909-1 **Landskabstype**
Kilde Askeladden **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 606

Stednavn Foldøy, gnr 110
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Depot **Fund** Ædelmetaldepot **Materialetype** sølv
Type Afhuggede sølvringe og 776 mønter, heraf 4 norske (Harald Haardraade, bedre utmyntning), 99 danske (Knud den store, Hardeknud, Magnus, Svein Estridsen, 135 angelsaksiske (Ethelred II, Knud, Harald Harefod, Hardeknud, Edward Bekenderen), 1 irsk (Sigtryg Silkeskjæg), 532 tyske (fra Otto I til Henrik III og fra en mængde byer, fyrster, geistlige), 1 bøhmisk (Hertug Bracislaus), 1 ungarsk og tre kufiske
Museums-nr. S3400 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** omkring 1055
Revurdering

Katalog nr. 607

Stednavn Sørestad, gnr 26
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Jernfragmenter **Materialetype**
Type to stk, en rund jerntråd og en jerntråd med afrundet firkantet tværsnit
Museums-nr. S3226 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS **Datering** Tidlig middelalder
Revurdering Sen vikingetid - tidlig middelalder

Katalog nr. 608

Stednavn Bråtveit, gnr 56
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Depot / grav **Fund** mønter **Materialetype** sølv
Type to stk Ethelred II
Museums-nr. C1931a? **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering**
Revurdering vikingetid

Katalog nr. 609

Stednavn Sørestad, gnr 26
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Depot / løsfund **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type M
Museums-nr. B630-637; S3226 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 610

Stednavn Sørestad, gnr 26
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Depot / løsfund **Fund** tenvægt **Materialetype** jern
Type dobbeltkonisk af jern

Museums-nr. S3226
Kilde AmS

Landskabstype Vådbund
Datering Tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 611

Stednavn Bråtveit, gnr 56
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Depot /grav **Fund** torshammer **Materialetype** Sølv
Type R679
Museums-nr. C1931b
Kilde AmS topografisk arkiv

Landskabstype
Datering
Revurdering Vikingetid

Katalog nr. 612

Stednavn Vinjar, gnr 27
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Sværd, økse, bidsel, kniv, tenvægt, jernfragmenter
Museums-nr. S4163
Kilde AmS tilvekstkatalog

Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 613

Stednavn Stråpa, gnr 31
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Sværd, økse, skjoldebule, pile, bidsel, værktøj, nøglehåndtag, beslag
Museums-nr. S8435
Kilde AmS tilvekstkatalog

Landskabstype
Datering Yngre vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 614

Stednavn Roalkvam, gnr 65
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type JP type K
Museums-nr. S4564
Kilde AmS tilvekstkatalog

Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 615

Stednavn Erøy, gnr 150
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type sværd, økser, spyd, værktøj, smeltedigle, redskaber
Museums-nr. S4066
Kilde AmS tilvekstkatalog

Landskabstype
Datering Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 616

Stednavn Steine, gnr 22
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Økse **Materialetype**
Type Fundet i gravhøj, hvor der tidligere er fundet sværd og bidsel
Museums-nr. S2045

Landskabstype

Kilde AmS tilvekstkatalog

Datering Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 617

Stednavn Fisketjøn

Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal

Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**

Type

Museums-nr. C18874 a-c **Landskabstype**

Kilde Arkeoland, Oldsakssamlingens tilvekstkatalog **Datering** Mellemjernalderen

Revurdering

Katalog nr. 618

Stednavn Bakka, gnr 41

Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal

Fundtype Grav **Fund** Væveske **Materialetype**

Type

Museums-nr. S6920 **Landskabstype**

Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 619

Stednavn Hanakam, gnr 96

Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal

Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**

Type Spydspids, 4 pilespidser

Museums-nr. S6444 **Landskabstype**

Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 620

Stednavn Vatland, gnr 118

Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal

Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**

Type mosaikperler, tenvægt i klæbersten

Museums-nr. S4762 **Landskabstype**

Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre germansk jernalder - vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 621

Stednavn Gauttun, gnr 59

Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal

Fundtype Grav **Fund** Grave, 2 stk **Materialetype**

Type Skålspænder, vævesværd, økse, redskaber, værktøj

Museums-nr. S4918 **Landskabstype**

Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Ældre vikingetid, 800-tallet

Revurdering

Katalog nr. 622

Stednavn Sand, gnr. 103

Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal

Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**

Type klæberstenskar, stegepande, ildstål, saks, segl, glasperler, tenvægt

Museums-nr. S8960 **Landskabstype**

Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 623

Stednavn Marvik, gnr. 126
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Gravhøj **Materialetype**
Type Ovalt skålspænde JP 33, bronzespænde, klinknagler
Museums-nr. S2272 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Sammenblanding af ægj og vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 624

Stednavn Foldøy, gnr 110
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type skålspænde, bronzearmring og nål, perler, tenvægt, spydspids, økse, redskab
Museums-nr. S6352 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 625

Stednavn Roalkvam, gnr 65
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Gravhøj **Materialetype**
Type Sværd, økse
Museums-nr. S8670 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 626

Stednavn Fjetland, gnr 124, bnr 4
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** gravhøj **Materialetype**
Type
Museums-nr. sak 67/1993 **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 627

Stednavn Foldøy, gnr 110
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Gravhøj **Materialetype**
Type 54 klinknagler, slibesten
Museums-nr. S6353 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 628

Stednavn Stråpa, gnr 31
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype** Bronze
Type To ovale skålspænder som R652
Museums-nr. S3026 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 629

Stednavn Sand, gnr 103
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Sværd, spydspids
Museums-nr. S6801 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 630

Stednavn Vinjar
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Gravhøj **Materialetype**
Type Sværd, spyd, økse, bidsel
Museums-nr. **Landskabstype**
Kilde **Datering** S1451a-f
Revurdering

Katalog nr. 631

Stednavn Marvik, gnr 126
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Gravhøj **Materialetype**
Type Bronzege. med rav, beslag, bidsel, perler, klæberstenskar, slibesten, nagle
Museums-nr. S2271 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 632

Stednavn Hanakam, gnr 96
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav **Fund** Grav **Materialetype**
Type Sværd, økse, spyd, jernfragmenter
Museums-nr. S4689 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 633

Stednavn Lovra, gnr 154, bnr 8
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav? **Fund** Grav? **Materialetype**
Type
Museums-nr. S11313a-b **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid, prod i 700-tal, nedlagt i 800-tal
Revurdering

Katalog nr. 634

Stednavn Hanakam, gnr. 96
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Grav? **Fund** Ovalt skålspænde **Materialetype**
Type R 647
Museums-nr. S4690 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 635

Stednavn Kallvik, gnr 119
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** **Materialetype**
Type Tveegget sverd som R. 501, klinknagler, slibesten, sænkesten, jernfragment
Museums-nr. S4092 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 636

Stednavn Våge, gnr. 45
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Skålformede spænder **Materialetype**
Type 2 stk
Museums-nr. S826 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 637

Stednavn Sukka, gnr 42
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type JP type H
Museums-nr. S6854 **Landskabstype** Tørbund, grustak 200 m syd for
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid, første halvdel eller midt 800-tal
Revurdering

Katalog nr. 638

Stednavn Sukka, gnr 42
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type D
Museums-nr. S7031 **Landskabstype** I en mark
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Ældre Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 639

Stednavn Veting, Helganes, gnr 37
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Armring **Materialetype** sølv
Type
Museums-nr. S7427 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 640

Stednavn Sand, gnr 103
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Sværd **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. S7850 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** yngre germansk jernalder - tidlig vikingetid

Revurdering

Katalog nr. 641

Stednavn Birkenes, gnr 49
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Ringspænde **Materialetype** bronze
Type JP 1951 fig. 208
Museums-nr. S7975 **Landskabstype** Tørbund, ved stor sten
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 642

Stednavn Gautetun gnr 53,6
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Armring **Materialetype** bronze
Type JP vik smykker fig 183
Museums-nr. S8024 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 643

Stednavn Øisted, gnr 38 og Slagstad, gnr 39
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** pilespids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. S6689 **Landskabstype** På Høgeloftheien
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 644

Stednavn Grimsvatn, Lingvang, gnr 91, bnr 1,3
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Slibesten **Materialetype** Kvarsit
Type Bryne af kvarsit - to sammenhørende dele, afbrudt i den ene ende
Museums-nr. S11714 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 645

Stednavn Saga ved Vanvik, Vanvik ytre, gnr 84, bnr 6,9
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Klæberstenskar **Materialetype** Klæber
Type Et randskår af klæberstenskar
Museums-nr. S11971 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid - tidlig middelalder
Revurdering

Katalog nr. 646

Stednavn Vela, Gnr 105, bnr 4,7
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type H
Museums-nr. S9954a **Landskabstype** Fundet ved dyrkning
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid

Revurdering 900-1000

Katalog nr. 647

Stednavn Købt på auktion på Fjellberg i Ulladalen
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** alvsten/fiskesøkke **Materialetype** klæber
Type avlsten af klæber, senere brugt som søkke
Museums-nr. S10279 **Landskabstype**
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering**
Revurdering

Katalog nr. 648

Stednavn Sandvik, gnr 147, bnr. 1
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Kværnsten **Materialetype**
Type
Museums-nr. **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** ysa-æja
Revurdering

Katalog nr. 649

Stednavn Tjøstheim, gnr 24, bnr 5,6
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Sværd **Materialetype**
Type
Museums-nr. **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS topografisk arkiv **Datering** 900 - 950
Revurdering

Katalog nr. 650

Stednavn Våge, gnr. 45
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Ringspænde **Materialetype** Bronze
Type Ringen til et ringspænde
Museums-nr. S827 **Landskabstype**
Kilde **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 651

Stednavn Vela, Gnr 105, bnr 4,7
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype** Jern
Type JP type H
Museums-nr. S9954b **Landskabstype** Fundet ved dyrkning
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering 900-1000

Katalog nr. 652

Stednavn Tengedal/Lingvang
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** slibesten **Materialetype** kvarsit
Type firsidet bryne af kvarsit af yja-ma typen
Museums-nr. S11714 **Landskabstype** Vådbund?
Kilde AmS tilvekstkataloger **Datering**

Revurdering

Katalog nr. 653

Stednavn Framigard, Hbenes, gnr 112, bnr 6
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Fiskesøkke **Materialetype** Klæbersten
Type med dekoration
Museums-nr. S11729 **Landskabstype** Tørbund
Kilde AmS tilvekstkatalog, AmS topografisk arkiv **Datering** jernalder - middelalder
Revurdering

Katalog nr. 654

Stednavn Ritland, gnr 13
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Løsfund **Materialetype**
Type Spydspids, bidsel, to slibesten, kniv
Museums-nr. S5468 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 655

Stednavn Him
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Økse **Materialetype**
Type JP type K
Museums-nr. S6529 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Yngre vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 656

Stednavn Øystad, gnr 38
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund **Fund** Pilespids **Materialetype** Jern
Type
Museums-nr. S6689 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 657

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot **Fund** slibesten **Materialetype** kvartsskifer
Type to stk af kvartsskifer, nok fra Eidsborg i Telemark
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden? Ved
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 658

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot **Fund** døllen til et spyd? **Materialetype** Jern
Type fire fragmenter, strøste som hult, konisk rør
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden?
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 659

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot **Fund** hesteskosøm **Materialetype** jern
Type
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden?
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** Vikingetid
Revurdering sen vikingetid? Eller middelalder

Katalog nr. 660

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot **Fund** pilespids **Materialetype**
Type
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden?
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** Yngre jernalder - vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 661

Stednavn Asheim av Øverbø, Bratlandsdalen
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot **Fund** Ravperle **Materialetype**
Type JP vik smykker, fig 5
Museums-nr. S6743 **Landskabstype** Vådbund
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Rimeligvis fra vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 662

Stednavn Århus, gnr. 55, på eidet mellem Holmevatten og Steinkilevatten øverst i Suldal
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot **Fund** pilespids **Materialetype**
Type Som R539
Museums-nr. S3811 **Landskabstype** På eid ved elven Ullas udløb
Kilde AmS tilvekstkatalog, AmS topografisk arkiv **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 663

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot **Fund** slibesten **Materialetype** jern
Type del af en nålebryne af kvarsit, som JP redskaper fig 142
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden?
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 664

Stednavn Tornes, gnr 62
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / depot? **Fund** Perle **Materialetype** Rav
Type JP 1951, planche 5
Museums-nr. S6743 **Landskabstype** Vådbund, mose
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 665

Stednavn Lovra, gnr 154
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / **Fund** Løsfund **Materialetype**
Type skålspænder, kniv
Museums-nr. S11458 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 666

Stednavn Roalkvam
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / grav **Fund** Løsfund / grav **Materialetype**
Type sværd, pilespidser, jernbøjle, skjoldebule,
Museums-nr. S1819 **Landskabstype**
Kilde **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 667

Stednavn Våge, gnr 45
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / grav **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type
Museums-nr. S1950 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 668

Stednavn Våge, gnr 45
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / grav **Fund** Spydspids **Materialetype**
Type
Museums-nr. S1952 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 669

Stednavn Våge, gnr 45
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / grav **Fund** pilespids **Materialetype**
Type
Museums-nr. S1953 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 670

Stednavn Våge, gnr. 45
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund / grav **Fund** Bidsel **Materialetype**
Type
Museums-nr. S1954 **Landskabstype**
Kilde AmS tilvekstkatalog **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 671

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund /depot **Fund** fiskesøkk **Materialetype** sandsynligvis klorritskifer
Type
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden?
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** Vikingetid (eller stenalder)
Revurdering

Katalog nr. 672

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Løsfund /depot **Fund** slibesten **Materialetype** kvartsskifer
Type pladeformet bryne af kvartsskifer
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden?
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** Vikingetid
Revurdering

Katalog nr. 673

Stednavn Vassbotn I, Vasstølsvatnet
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype løsfund /depot **Fund** Slagg? **Materialetype** slagg?
Type porøs jernholdig sten, ni stk
Museums-nr. S8983 **Landskabstype** På søbredden?
Kilde AmS tilvekstkatalog, i topo arkiv Bjørn Myhres indberetning **Datering** vikingetid
Revurdering jernalder - middelalder

Katalog nr. 674

Stednavn Herabakken
Sogn **Herred / kommune** Suldal **Område** Suldal
Fundtype Depot **Fund** Armring **Materialetype** sølv
Type Snoet
Museums-nr. B481 **Landskabstype** I en ur, under en sten
Kilde Arkeoland, Bergen Museum tilvekstkatalog; Grieg 1929:243; **Datering** vikingetid
Ryste 2005:kat.145 **Revurdering**

Katalog nr. 675

Stednavn Mellem Ørum kirke og Jebjerg By, Ørum-stenen
Sogn Ørum **Herred / kommune** Galten **Område** Middelsom
Fundtype Runesten **Fund** Runesten **Materialetype**
Type Jelling (?)
Museums-nr. DR 106 **Landskabstype** Tørbund, ved gravhøj
Kilde Jacobsen & Moltke 1942:142 **Datering** Vikingetid, 935-975 (?)
Revurdering

Appendiks 2

Eksempler på vådbundsfundne skandinaviske genstande fra vikingetiden fundet i engelske floder, baseret på Wheeler 1927, Shetelig og Bjørn 1940, Wilson 1964, Hinton 1974, Graham-Campbell 1980 og Peirce 2002.

Fundsted	**Kontekst**	**Genstand**	**Kilde**
River Lea ved Edmonton, Middlesex	På bredden af floden	Sværd af JP type U, 900-tallet, med dekorationer på fæstet. Har haft indlæg i sølv/kobbertråd	(Peirce 2002:110)
River Lea ved Enfield, Middelsex	I floden	Sværd af JP type C, 850-900	(Shetelig og Bjørn 1940:60)
Themsen, London Bridge	På bredden af floden ikke langt fra den nordlige ende af broen	Syv økser af JP type M, 950-1050, en mindre økse, seks spydspidser, alle af JP type K/ Solbergs type VII2B, heraf to med indlæg i ædelmetal, en tang / stegegaffel og et lille anker	(Wheeler 1927:18-23; Shetelig og Bjørn 1940:77)
Themsen, ved the Temple	I floden	Sværd af angelsaksisk type/ JP type G, tidlig vikingetid. Sværdet har klare ligheder med sværdet fra Wheelam (se tabel X), men sværdet fra Themsen mangler fæsteknap	(Shetelig og Bjørn 1940:78)
Themsen, London	I floden	Spyd af Solbergs type VII:2B, 900-1050. Døllen er dækket med snoet sølv og indlagte kobbertråde i fiskebensmønster.	(Shetelig og Bjørn 1940:84; Graham-Campbell 1980:73)
Themsen ved Battersea	I floden	Sværd af JP type X med sølvindlæg, 900-starten af 1000-tallet. Økse af JP type M, 950-1050, med bladet dekoreret med indpunslede punkter. Stigbøjle, R90 med indlagt ornamentik i bronzetråde	(Wheeler 1927:26; Shetelig og Bjørn 1940:87-88; Wilson 1964:107)
Themsen ved Kew	I floden	Sværd med indskrift i klingen. Peirce typologiserer det som JP type O med manglende fæsteknappen. Kan dog også være JP type M, 950-1000/850-	(Peirce 2002:90-91)

		start 900-tallet	
Themsen ved Brentford	I floden	Sværd af angelsaksisk type/ JP type G, tidlig vikingetid	(Wheeler 1927:37; Shetelig og Bjørn 1940:78)
Themsen ved Waterloo Bridge	I floden	Sværd af JP type H, 830/840-950	(Wheeler 1927:36; Shetelig og Bjørn 1940:81)
Themsen ved Vauxhall	I floden	Sværd af JP type H, 830/840-950 samt et sværd med tredelt fæsteknap	(Wheeler 1927:37; Shetelig og Bjørn 1940:81)
Themsen over for Tower of London	I floden	Stigbøjle med ædelmetalindlæg, økse af JP type M, 950-1050	(Wheeler 1927:32, 38; Shetelig og Bjørn 1940:87-88)
Themsen Ditton, London	I floden	Spyd af JP type K /Solberg type VII2B, 900-1050	(Shetelig og Bjørn 1940:85)
Themsen ved Oxford	I floden	Lille spydspids af R529 = Solbergs type VII 1B, 850-950	(Shetelig og Bjørn 1940:59)
Themsen ved Stanton Harcourt, Oxfordshire	I floden	Økse af JP type M, 950-1050	(Shetelig og Bjørn 1940:59)
Themsen over for Tate Gallery, London	I floden	Spydspids af JP type K. Den adskiller sig dog noget fra standardtype, 900-1050	(Wheeler 1927:29; Shetelig og Bjørn 1940:85)
Themsen ved Hampton Court	I floden	Spydspids af JP type G, 850-starten af 900-tallet	(Wheeler 1927:28; Shetelig og Bjørn 1940:85)
Themsen ved Putney Bridge	I floden	Spydspids af JP type K / Solbergs type VII2B, 900-1050	(Wheeler 1927:29; Shetelig og Bjørn 1940:85)
Themsen ved Kew Bridge	I floden mellem Kew Bridge og jernbanebro	Økse af JP type E, 850-starten 900-tallet	(Wheeler 1927:51; Shetelig og Bjørn 1940:85)
Themsen over for the Tower, London	I floden	Økse af JP type I, 900-tallet	(Wheeler 1927:26; Shetelig og Bjørn 1940:85)
Themsen ved Somerset House, London	I floden	Økse af JP type M, 950-1050	(Wheeler 1927:51; Shetelig og Bjørn 1940:86)
Themsen, City of London	I floden	Økse af JP type M, 950-1050	(Wheeler 1927:51; Shetelig og Bjørn

			1940:86)
Themsen ved Whitehall, London	I floden	Økse af JP type E, 850-starten 900-tallet	(Wheeler 1927:51; Shetelig og Bjørn 1940:86)
Themsen ved Hammersmith	I floden	Økse af JP type M, 950-1050	(Shetelig og Bjørn 1940:87)
Themsen ved Chelsea, London	I floden	Økse af JP type M, 950-1050	(Wheeler 1927:26; Shetelig og Bjørn 1940:87)
Themsen ved Carron's Wharf, City of London	I floden	Økse af JP type M, 950-1050	(Wheeler 1927:88; Shetelig og Bjørn 1940:88)
Themsen, London	I floden	To stigbøjler af R590	(Shetelig og Bjørn 1940:88)
Themsen, London	I floden	En spore af R586	(Shetelig og Bjørn 1940:89)
Themsen, City of London	I floden	Ornamenteret benskive med bundet/indflettet mandsfigur i jellingstil, 925-o. 950	(Shetelig og Bjørn 1940:90)
Themsen, London	I floden	Ornamenteret bennål med indskåret mønster i Ringerike-stil	(Shetelig og Bjørn 1940:92)
Themsen ved King's Reach over for the Temple i London	I floden	Sværd af JP type L, sent 900-tal – starten af 1000-tallet. Med Ingelrii-inskription.	(Peirce 2002:80-81)
Muligvis i Themsen ved Temple Church, London	Der er usikkerhed om fundstedet. Ifølge Peirce er sværdet formodentlig fra Themsen, og ikke – som legenden tilsiger – fra Jarlen af Pembrokes grav i Temple Church	Sværd af JP type S, 925 – 950, dekoreret med sølv og kobber på fæsteknap og hjalte, mens grebet er fuldstændigt dækket af sølvtråd	(Peirce 2002:104-105)
River Witham over for Monk's Abbey	I floden	Et sværd af JP type N, 850-900, med indlæg af latinske bogstaver	(Shetelig og Bjørn 1940:71; Wilson 1964:143; Peirce 2002:77-79)
River Witham ved Lincoln	I floden	Stigbøjle af skandinavisk type. En meget stor stigbøjle med indlagt ornamentik. Lille	(Shetelig og Bjørn 1940:99)

		spydspids af R523/Solbergs type IX3, 950-1100	
Mottisfont, Romsey, Hampshire	Fundet i en tørvemose	Stigbøjle i bronze med pålagte sølvtråde	(Shetelig og Bjørn 1940:58)
Mottisfont, Romsey, Hampshire	Fundet i en tørvemose	Stigbøjle i bronze med pålagte sølvtråde	(Shetelig og Bjørn 1940:58)
River Cherwell, nær Magdalen Bridge	fundet på bredden af floden nær broen	Et par stigbøjler med ædelmetaltråde	(Hinton 1974:48-50)
River Kennet ved Reading, Berkshire	Fra udmundingen af floden	Sværd af JP type O, 950-1000	(Shetelig og Bjørn 1940:58)
River Nene, nær Raven's Willow, Stanground sogn, Peterborough	På bredden af floden	Sværd af JP type N, 850-900. Med Ulfbehrt-inskription og spor efter sølv- og kobberindlæg på fæsteknap og overhjalte	(Shetelig og Bjørn 1940:61-64)
River Ouse, Braham's Farm, Cambridgeshire	Fra floden	Spydspids af JP type D/ Solberg type VI3B, 850-900. Døllen er ornamenteret med sølv, kobber og guld	(Shetelig og Bjørn 1940:64)
Greencroft i Lancaster	På bredden af en å	Et depot bestående af en scramasax, et sværd og redskaber	(Wilson 1964:135-136)
River Frome ved Wareham, Dorset	Fundet på bredden af floden ved en gl. bro	Sværd af skandinavisk type. Fæsteknap og overhjalte har sølv- og bronzeindlæg	(Shetelig og Bjørn 1940:57)
Dimmock's Cote, River Cam nær Upware, Cambridgeshire	I floden	Spyd af R523/ Solbergs type IX3, 950-1100. Samme sted er tidligere fundet en scramasax fra omkring 800	(Shetelig og Bjørn 1940:69)
River Frome ved Wareham, Dorset	Fundet på bredden af floden ved en gl. bro	Sværd af skandinavisk type. Fæsteknap og overhjalte har sølv- og bronzeindlæg	(Shetelig og Bjørn 1940:57)